บทสังเคราะห์
ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทสังเคราะห์

ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทสังเคราะห์

ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

ที่ปรึกษาประจำโครงการและนักวิจัย

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ผู้ประสานงาน

เรณู อรรฐาเมศร์

ผู้ช่วยผู้ประสานงานการเงินและนักวิจัย

อนุชน หวลทรง

วิทยากรกลุ่มย่อยและนักวิจัย

โฆษิต ไชยประสิทธิ

จารุณี ปัญควณิช

สิริพร เดชผดุง (เจ้าหน้าที่โครงการ)

ผู้ประสานงานจังหวัดและนักวิจัย

ณัฐพร จาดยางโทน นัยนา ครุฑเมือง

ลาวัณย์ ถาพันธุ์ นิคม นาคอ้าย

ไชยรัตน์ ปราณี สงกรานต์ ถุงแก้ว

วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ อัญชลี เท็งตระกูล

สุภาภรณ์ พงษ์ภิญโญโอภาส

รัตนา นุชบุญเลิศ นารี จิตรรักษา

พิมพ์ครั้งแรก พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์นันทกานต์ ๑๒๐ ซอย ๗(พงษ์สุวรรณ) ถ.ช้างเผือก ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

โทร.(๐๕๓)๒๑๗-๐๑๔, ๔๑๐-๐๐๙ แฟกซ์.(๐๕๓) ๔๑๐-๐๐๙ email :

nantakarngraphic@gmail.com

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

บทสังเคราะห์โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉบับนี้ ได้รวบรวมผลการสังเคราะห์เนื้อหาในประเด็น การปรับตัว การย้ายถิ่น สมบัติสาธารณะและสะท้อนเส้นทางการย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงการประกอบอาชีพ ซึ่งในแต่ละประเด็นสะท้อนการมีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์ภายในท้องถิ่นของตนเองภายในพื้นที่เขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง โดยผ่านการใช้เครื่องมือและทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญที่ให้ส่งผลให้ชุมชนตระหนักในตัวตน สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและสังคม ภายใต้บริบทของโลกสมัยใหม่ ซึ่งการดำเนินโครงการในครั้งนี้ได้สอดคล้องกับปลายทางของโครงการ สองด้าน คือ ผลลัพธ์ด้านชุมชนเกิดจิตสำนึกประวัติศาสตร์ตัวตนภายในของชุมชน การกระตุ้นความทรงจำและตระหนักถึงประสบการณ์ที่ตกผลึกในประวัติศาสตร์ คือ วิถีชีวิต สามารถปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์อย่างผสมกลมกลืนกับบริบททางธรรมชาติและสังคม ซึ่งทางโครงการฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารฉบับนี้จะสามารถต่อยอดทางความคิดและเป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจในการพัฒนาโครงการในแนวทางเดียวกันนี้ได้ต่อไป

ผู้จัดทำ

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยฉบับนี้ได้สานต่อแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งโครงการได้ขยายเครือข่ายผู้ร่วมงานไปยังอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏในภาคเหนือทั้งหมด ๖ สถาบัน เชื่อมต่อไปยังโรงเรียนมัธยมกว่า ๒๐๐ แห่ง เพื่อกระตุ้นพลังยุววิจัยจากโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการนับจำนวนกว่า ๑,๐๐๐ คน ยังผลให้ครูที่ปรึกษาต้องหนุนเสริมลูกศิษย์ยุววิจัยทำงานจนสำเร็จ ผลที่เกิดขึ้นมีคุณูปการต่อองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ และต่อนวัตกรรมทางกระบวนการสอนที่มีนักเรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบด้านบวก คือการเกิดพลังชุมชน เพราะเด็กนักเรียน ครูและชาวบ้านได้เรียนรู้และตระหนักถึงความรู้ชุมชน คือ ความสามารถในการปรับตัวท่ามกลางบริบทชุมชนและตระหนักรู้เพิ่มขึ้นว่า ชุมชนนั้นมีความเปลี่ยนแปลงมาตลอดเวลา เมื่องานโครงการนี้สำเร็จลุล่วงมาด้วยคุณค่าด้านต่าง ๆ ที่ได้รับดังกล่าวมานี้ ทางโครงการสำนึกดีว่า เพราะได้รับโอกาส และรับความอนุเคราะห์ และความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่าย ตั้งแต่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เป็นทั้งต้นคิด ให้แนวทางการออกแบบงานวิจัยอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ปลายทางของการวิจัยอำนวยผลต่อชุมชน ถึงขั้นเกิดจิตสำนึกรักท้องถิ่น และมีผลการขับเคลื่อนในวงกว้าง และยังให้ทุนสนับสนุนในการดำเนินโครงการวิจัยในครั้งนี้ รวมถึงความร่วมมือจากทั้งเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง และสุดท้ายโครงการจะไม่สามารถดำเนินมาจนถึงจุดนี้ได้หากไม่มีพลังจากคนตัวเล็กตัวน้อยในชุมชน ครู อาจารย์ และที่สำคัญพลังจากทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ขับเคลื่อนเคียงบ่าเคียงไหล่พร้อมกับโครงการมาจนทุกอย่างสำเร็จลุล่วงมาเป็นอย่างดี นอกจากนี้โครงการก็รู้สึกเป็นหนี้ทางความคิดจากนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลาย ๆ ท่านที่มิได้ออกนาม จึงขอขอบคุณทุกท่านมาในที่นี้ หวังว่าคุณประโยชน์จากโครงการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสังคมไทยในอนาคต

ผู้จัดทำ

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

สารบัญ

การสังเคราะห์งานวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ
ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ๗

วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรม พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๗ – ๒๕๕๒ ๔๓
อนุชน หวลทรง

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง ๙๑
ศิริพร เดชดำรง

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ การสังเคราะห์เนื้อหาประเด็นสมบัติสาธารณะ ๑๑๓
อ.โฆษิต ไชยประสิทธิ์

การปรับตัวกรณีการย้ายถิ่นของกลุ่มคนพื้นที่ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างประเทศไทยบทสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ๑๔๗
อ.จารุณี ปัญควณิช

ประเพณี/พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับการตอบสนองชุมชน วัด และกระบวนการผลิต : บทสรุปจากประเด็นสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก ๑๗๒
ดร.นิคม นาคอ้าย

รายงานการสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ๑๗๙
ผศ.ดร.ไชยรัตน์ ปราณี

วิเคราะห์ภูมินามภูมิเวศน์วัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน ๒๓๐
อ.ณัฐพร จาดยางโทน

ภูมินามภูมิเวศน์วัฒนธรรมเหนือภาคตอนล่าง ๒๕๒
อ.นัยนา ครุฑเมือง

"สมบัติสาธารณะ" บทสังเคราะห์โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์ ๒๗๘
อ.สงกรานต์ ถุงแก้ว

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว ๓๐๘
ดร.ลาวัลย์ ถาพันธุ์

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย :กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม ๓๒๕
อ.กฤษณธรรม ถาพันธุ์
การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจังหวัดแม่ฮ่องสอน ๓๔๕
วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์
การสังเคราะห์กระบวนการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ๓๕๙
ผศ.เรณู อรรฐาเมศร์

การสังเคราะห์งานวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

๑

ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ

Between History and Memory.

การดำเนินชีวิตของเราแต่ละคนในปัจจุบันถูก "นำทาง" โดยความทรงจำของเราตลอดมา เราเผชิญหน้ากับปัญหาในชีวิตปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ "อดีต" ที่ฝังไว้ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ความทรงจำนี้จะบอกกับเราเสมอว่าเราเป็นใคร มาจากไหน และสิ่งที่กำลังกระทำอยู่นั้นทำไปเพื่ออะไร ตัวอย่างเช่น เรามาจากครอบครัวยากจนที่เป็นชาวนา เครือญาติก็ยากจนค้นแค้นเช่นกัน เราเดินทางจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งของภาคอีสานที่หาโอกาสทำงานไม่ได้เข้าสู่กรุงเทพฯ และเรากำลังทำอะไรอยู่ในกรุงเทพฯ ก็เพราะต้องการแก้ไขปัญหาของครอบครัวเรานั่นเอง

บางคนอาจจะเรียกความทรงจำต่ออดีตเช่นนี้ว่า "ประสบการณ์ชีวิต" แต่ต้องตระหนักว่าประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนไม่ใช่เพียงแต่ประสบการณ์ส่วนตัวเท่านั้น หากแต่เป็นประสบการณ์ของชีวิตตนเองที่ผสานเข้ากับประสบการณ์ชีวิตของครอบครัว ที่สำคัญประสบการณ์ชีวิต ยังประกอบด้วยพลังที่สำคัญของความเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยเฉพาะส่วนที่ตนเองและครอบครัวสัมพันธ์อยู่ร่วม ซึ่งได้เชื่อมและกำหนดชีวิตส่วนตัวและชีวิตครอบครัวให้มีความหมายรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งขึ้นมา

ความทรงจำของแต่ละคนจึงไม่ใช่ความทรงจำส่วนตัวแท้ๆ หากแต่มีส่วนเชื่อมโยงและถูกกำหนดโดยชุมชนและสังคมอยู่เสมอ หากความทรงจำเช่นนี้นั้นจะดำรงอยู่ในสถานะเป็นความทรงจำส่วนตัว ก็เพราะเราจะไม่สร้างความหมายของชีวิตของเราไปมากไปกว่าชีวิตส่วนตัวของเราคนหนึ่งเท่านั้น

ที่สำคัญ ความทรงจำนี้ถูกทำให้เป็นเรื่องส่วนตัวเพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองที่สำคัญที่เกิดขึ้น

ความทรงจำของเรานี้ก็จะถูกคลุมไว้ด้วยความทรงจำอีกลักษณะหนึ่ง อันเป็นความทรงจำของสังคมที่ใหญ่กว่าและจะแปรเปลี่ยนความหมายความทรงจำของชีวิตเราก็คือการเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์ชาติ

การเกิดประวัติศาสตร์ชาติเป็นความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของรัฐชาติที่จะต้องสร้างให้คนในสังคมตระหนักรู้และซึมซับให้ได้ว่าทุกคนในพื้นที่นี้ต้องอยู่ร่วมกันเป็น "ชาติ" ไม่ได้แยกออกเป็นชุมชนย่อย ๆ ที่เป็นอิสระต่อกันอย่างเดิมอีกต่อไป

ประวัติศาสตร์ชาติและอำนาจรัฐสมัยใหม่จึงได้แปรเปลี่ยนความทรงจำส่วนตัวของเราส่วนหนึ่งให้มีความหมายแบบใหม่และยึดโยงกับสังคมกว้างขวางเกิดขึ้น โดยทำให้อดีตของเรานั้นมีสภาวะเป็นนามธรรมและเป็นภาพรวมของพลเมืองที่อยู่ในรัฐชาติ และจะต้องกระทำการทุกอย่างตามที่ชาติต้องการเพื่อจรรโลงเป้าหมายของชาติเอาไว้ให้ได้

ความทรงจำของเราจึงถูกทำให้มีสองระดับซ้อนทับกันอยู่ ระดับแรก ได้แก่ ความทรงจำในระดับอดีตของชีวิตประจำวันที่ความสัมพันธ์อย่างเป็นจริงในช่วงชีวิตที่ผ่านมา เช่น ความทรงจำของเราต่ออดีตของหมู่บ้านหนองช้างคืน หรือความทรงจำของลูกอีสาน ดังกล่าวข้างต้น

ในอีกระดับหนึ่ง ได้แก่ ความทรงจำที่ให้ความหมาย "เรา" ในสถานะนามธรรมที่สัมพันธ์กับรัฐแบบใหม่ เช่น เราเป็นพลเมืองไทยในรัฐไทยสมัยใหม่ที่มีรากฐานความเป็นมาที่ยาวนาน

เราเรียกความทรงจำสองระดับนี้แตกต่างกัน ในระดับแรก เรียกกันโดยทั่วไปว่าความทรงจำส่วนในระดับที่สอง ถูกเรียกว่าประวัติศาสตร์ การถ่ายทอดความทรงจำทั้งสองระดับก็แตกต่างกัน ความทรงจำถูกถ่ายทอดทางเชิงมุขปาฐะ ส่วนประวัติศาสตร์ได้รับอำนาจให้ถ่ายทอดทางสัญญาลักษณ์ทุกประเภท เช่น ตำรา อนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑ์

ในยามที่รัฐและสังคมปรกติ ความทรงจำในระดับอดีตของชีวิตประจำวันที่ความสัมพันธ์อย่างเป็นจริงในช่วงชีวิตที่ผ่านมาก็จะถูกทำให้เป็นเรื่องส่วนตัวของเรา เพราะไม่ได้นำไปยึดโยงกับความทรงจำแบบประวัติศาสตร์ชาติหรือหากจะยึดโยงก็เพียงแค่การเป็นพลเมืองธรรมดาที่ไม่ค่อยมีความหมายใดต่อรัฐ

ทฤษฎีองคาพยพที่ใช้อธิบายรัฐและสังคมไทยที่ผ่านมาก็จะให้ความหมายประชาชนหรือพลเมืองเป็นแค่ "เส้นผมหรือเส้นขน" ที่หลุดร่วงไปก็ไม่เป็นไร ยกเว้นอย่าหลุดร่วงมากจนผิดปรกติ แต่ประวัติศาสตร์ก็เป็นเสมือนซีเมนต์ที่ใช้ยึดโยงหน่วยต่าง ๆ ของสังคมที่แตกต่างกันให้มีความสัมพันธ์กันลักษณะหนึ่ง อันนำไปสู่การประกอบสร้างกันเป็นโครงสร้างของสังคมขึ้นมา

ช่วงใดที่เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคม ทำให้เกิดคนกลุ่มใหม่ ๆ ขึ้นมาและอยู่นอกระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและอำนาจลักษณะเดิม

หรือกล่าวได้ว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของสังคม ก็จะพบความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์

จังหวะของประวัติศาสตร์ที่มีความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดการเลื่อนไหลระหว่าง "ความทรงจำ" กับ "ประวัติศาสตร์" การเลื่อนไหล/แทรกตัว/ประกอบร่วม/แทนที่ ของความทรงจำเข้าไปในประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากความเข้มข้นของความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ

ความแตกต่างระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์จึงมีน้อยกว่าที่เคยเข้าใจกันมา

การแทรกตัวของความทรงจำในประวัติศาสตร์ไทย เกิดขึ้นมาเป็นระยะ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ กลุ่มข้าราชการสามัญชนที่เติบโตมากขึ้นกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ในสังคมไทย คนกลุ่มนี้เริ่มสำนึกในพลังของสามัญชนและเริ่มทำให้เกิดความเปลี่ยนในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด

ข้าราชการสามัญชนกลุ่มนี้ได้เริ่มทำให้ "ความทรงจำส่วนตัว" เช่น สายตระกูลสามัญชนของตน มีความหมายใหม่ ไม่ใช่เพียงแค่คนธรรมดาที่ทำมาหากินไปวัน ๆ หากแต่เป็นโคตรตระกูลสามัญชนที่มีส่วนเข้าไปผลักดันให้ชาติบ้านเมืองก้าวหน้า การเปลี่ยนให้ "ความทรงจำส่วนตัว" ให้เข้าไปมีบทบาทในความก้าวหน้าของรัฐทำให้เกิดการขยายตัวของเขียนประวัติตระกูลของสามัญชน การเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาทของสามัญชน และเริ่มทำให้ "ความทรงจำ" ของคนกลุ่มนี้แทรกเข้าในประวัติศาสตร์ขึ้นรวมทั้งบทบาทของสามัญชนก็กลายเป็นวีรกรรม เช่น บทบาทของย่าโมชาวบ้านบ้านบางระจัน เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงนี้เช่นเดียวกัน ความทรงจำส่วนตัวของกลุ่มสามัญชนก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก่อรูปขึ้นมาจากความทรงจำส่วนตัวที่เชื่อมต่อกับความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์ชาติ

การเลื่อนไหล/เชื่อมต่อระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานั้นได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕

ความทรงจำที่ถูกสร้างของคนจีนที่ตัดสินใจจะตั้งรกรากในสังคมไทย ที่เชื่อมเอาชีวิตส่วนตัวเข้ากับประวัติศาสตร์ได้อย่างแนบแน่น"เสื่อผืนหมอนใบ เดินทางมาพึ่งพระบรมโพธิ์สมภาร" ซึ่งได้ทำให้เกิดกระบวนการการกลืนกลายคนจีนเป็นไทยในคนจีนหลายกลุ่ม

วิกฤติการทางการเมืองของการแบ่งแยกเป็นซ้าย-ขวาปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ ได้ทำให้เกิดการเพิ่มบทบาทของท้องถิ่นในประวัติศาสตร์ชาติในต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ แต่ส่วนใหญ่ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยทั่วไปมักจะศึกษาท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ แม้การศึกษาในแนวนี้อาจจะทำให้ย้อนกลับไปทบทวนข้อสรุปบางประการที่แพร่หลายในประวัติศาสตร์ชาติได้ก็ตาม

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติก็ไม่ได้ก่อให้เกิดความทรงจำร่วมอย่างแท้จริง เพราะท้องถิ่นจะถูกกำหนดมาจากส่วนกลางเสมอ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำเป็นที่จะต้องศึกษาให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์จากรัฐ กล่าวคือ หากพยายามพิจารณาชุมชนท้องถิ่นให้เป็นหน่วยศึกษาที่ค่อนข้างอิสระ ก็จะทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นได้แสดงตัวคนที่มีบทบาทในการสร้างชุมชนท้องถิ่นอีกมาก คนเหล่านี้

เมื่อมองจากประวัติศาสตร์ชาติแล้ว ก็ไม่มีความหมายอะไรเลย นอกจากเป็นผู้รับการกระทำจากภายนอก แต่เมื่อมองลงไปในระดับชุมชนท้องถิ่นแล้ว คนเหล่านี้ล้วนมีบทบาทและความหมายที่สำคัญยิ่งต่อชุมชนท้องถิ่น ที่สำคัญไม่ได้ยอมเป็นผู้รับผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างไม่ตอบโต้ตรงกันข้ามกลับพยายามแสวงหาทางเลือกในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญ เป็นทางเลือกระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว-เครือญาติและระดับชุมชน

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ใช่โครงการที่เกิดมาอย่างไร้รากฐาน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายชุมชน ได้สนับสนุนโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสี่ภาคมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๔๐ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาและสร้างความทรงจำร่วมของชุมชนที่มีความแตกต่างไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบเดิม โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ต่อยอดการรื้อฟื้นและการสร้างความทรงจำร่วมไปจากเดิมในสองมิติด้วยกัน

การต่อยอดรากฐานเดิมของโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญ มิติแรก ได้แก่ การคำนึงถึง "ความต่อเนื่อง" ของการถ่ายทอดเรื่องเล่าความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งโครงการยุววิจัยฯ ได้มุ่งทำในสองด้านด้วยกัน ด้านแรกได้แก่ การสร้างศักยภาพของครูจากโรงเรียนในชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถที่จะสร้างความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นและสามารถที่จะ "ฝัง" (embed) ชุดความทรงจำร่วมลงในชุมชน อีกด้านหนึ่ง ได้แก่ การสร้างความกระตือรือร้นให้แก่คนในชุมชนมามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยซึ่งส่งผลทำให้เกิดความปรารถนาที่จะสืบทอดความทรงจำชุดใหม่นี้ต่อไป เพราะการออกแบบการวิจัยให้ใช้นักเรียนลูกหลานของคนในชุมชนเป็นผู้ร่วมวิจัยทำให้เกิดพลังของคนเฒ่าคนแก่/คนวัยกลางอย่างมากทีเดียว ซึ่งโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิมนั้นแม้ว่ามีความต้องการที่จะให้เกิดความ "ต่อเนื่อง" ของการถ่ายทอดเรื่องเล่าความทรงจำร่วมเช่นกัน แต่การออกแบบโครงการไม่ได้เปิดช่องให้เกิดผู้มีส่วนร่วม (Stake holder) ที่จะทำงานต่อไปได้ การสร้างศักยภาพของครูและการสร้างความกระตือรือร้นของคนในชุมชนจะสัมพันธ์อยู่กับการต่อยอดรากฐานเดิมในมิติที่สอง

อีกมิติหนึ่งของการต่อยอดโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิม ได้แก่ การทำให้ครูและสถาบันการศึกษาที่เข้าร่วมโครงการวิจัยสามารถเข้าใจ **"ธรรมชาติ" ของความรู้, ความหมายของประวัติศาสตร์** และ **การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์** ซึ่งเป็นเรื่องยากเย็นไม่น้อยสำหรับครูที่เชื่อในกรอบการวิจัยเชิงพฤติกรรมศาสตร์แบบคับแคบ เช่น งานวิจัยต้องมีห้าบท

การเข้าใจ "ธรรมชาติ" ของความรู้ชุดนี้ ได้แก่ การทำให้ครูเข้าใจได้ว่าความรู้ทุกชุดในโลกนี้เหมือนกันตรงที่เป็น "การสร้างสายสัมพันธ์ของข้อมูลปลีก ๆ เพื่อให้เกิดความหมายใหม่" ความสามารถของนักวิจัยในการทำวิจัยได้แก่การมองเห็น/สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่หลากหลายที่ไม่ใช่แค่การหยิบเอาทฤษฎีหนึ่งใดมาใช้ โดยการหาข้อมูลก็ทำเพียงแค่ออกแบบสอบถามแล้วนำมา "ยัด"ในกรอบทฤษฎี (แน่นอนว่าการมองเห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลไม่ใช่การนั่งเทียนคิดเอาเอง หากแต่จำเป็นต้องรู้ทฤษฎีแต่จะใช้ทฤษฎีเป็นเพียงแว่นตาใช้พิจารณาข้อมูลเท่านั้น *[Theory without empirics is empty. Empirics without theory is blind: Immanuel Kant ๑๗๒๔-๑๘๐๔]*)

การทำให้ครูเข้าใจ "ธรรมชาติ" ของความรู้นี้จะช่วยผลักดันให้ครูมีความมั่นใจที่จะสร้างสรรค์ความรู้ได้ด้วยตนเองมากขึ้น เพราะครูจะเป็นผู้ที่สามารถสร้างความรู้จากข้อมูลท้องถิ่นที่ตนเองคุ้นเคยได้ ซึ่งโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิมนั้นไม่ได้ใช้ความพยายามไปในเรื่องนี้เท่าใดนัก แต่ในโครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงในความรู้ชุดนี้อย่างยิ่ง เพราะหวังว่าจะสามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบในการทำงานลักษณะเดียวกันต่อไป ดังปรากฏในบทสังเคราะห์ประเด็นกระบวนการที่พิมพ์ร่วมกันอยู่ในเอกสารเล่มนี้

ความรู้และความเข้าใจในความหมายของประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่นักวิจัยในโครงการได้ทุ่มเทเวลาอย่างมากในการพูดคุย การวิพากษ์วิจารณ์ และการเสนอแนะวิธีคิดและวิธีทำความเข้าใจในความหมายของประวัติศาสตร์ เพราะครูทั้งหมดถูกทำให้เข้าใจ/รับรู้ว่าประวัติศาสตร์คือเรื่องราวในอดีตของส่วนที่สัมพันธ์อยู่กับรัฐหรือส่วนที่เป็นหลักของชาติ เช่น ศาสนา

ความสับสนอันเกิดจากความไม่เข้าใจความหมายของประวัติศาสตร์ปรากฏชัดเจนในช่วงแรกของการเริ่มโครงการ ดังที่มีการกล่าวถึงเป้าหมายบางอย่างที่เป็นการมุ่งหวังผลเฉพาะหน้าหรือมุ่งให้เด็กรู้ "อดีต" แบบตื้นเขิน เช่น ความต้องการ (เพียงแค่) จะให้เด็กนักเรียนที่เข้ามาร่วมทำวิจัยสามารถเป็นนำไกด์นำเที่ยว หรือ มองว่าประวัติศาสตร์คือการรู้ว่าเจดีย์เก่า วัดเก่าเรื่องเล่าในชุมชนมีความเป็นมาอย่างไรเท่านั้น หรือหากสนใจจะศึกษาประเพณี ก็จะคิดได้เพียงแค่ค้นหารายละเอียดว่าประเพณีเคยทำมาอย่างไร และจะจบลงด้วยการ "รำพึงรำพัน" ทำนองว่าปัจจุบันประเพณีเสื่อมถอยน้อยลงเพราะคนรุ่นใหม่รับวัฒนธรรมหรือมีค่านิยมเป็นตะวัน ดังนั้นจะต้องรณรงค์ให้หันมามาฟื้นฟูประเพณีที่มีค่าของชุมชน[1] ประวัติศาสตร์ลักษณะนี้ (ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาอย่างไม่เป็นประวัติศาสตร์เสียด้วยซ้ำ) ไม่ได้ก่อให้เกิดผลทางปัญญาแต่ประการใด[2]

---

[1] ความตื้นเขินของการรับรู้ประวัติศาสตร์เช่นนี้ไม่ใช่ความผิดปรกติของครูจากโรงเรียนต่าง ๆ เพราะในความเป็นจริงแล้วผู้มีอำนาจในสังคมไทยและที่อยู่ในกระทรวงศึกษาก็จะคิดได้ในระดับนี้เหมือนกัน จนกล่าวได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่มีวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์

[2] หลักสูตรท้องถิ่นศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ จะถูกสร้างอย่างไม่เป็นประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้การเรียนรู้ท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องกระด้าง ไร้ความหมายแก่ต่อปัจจุบัน

ความพยายามจะทำให้เกิดความเข้าใจในวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ที่มีหลักการอยู่ที่ว่า ๑ ทุกสรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลง ๒ ความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบริบท เพื่อที่จะให้ครูหลุดพ้นจากการคิดแบบไม่เป็นประวัติศาสตร์ ที่มองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลง หรือมองเห็นความเปลี่ยนแปลงแบบมักง่าย (เช่น ความล่มสลายของประเพณี ก็จะลงความเห็นไปในทันทีว่าคนรุ่นใหม่รับวัฒนธรรมตะวันตก โดยไม่มีความคิดที่จะทำความเข้าใจบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเลย) ซึ่งเป็นเรื่องที่ใช้เวลามากพอสมควรทีเดียว

นอกจากการทำให้ครูหลุดออกจากวิธีคิดที่ไม่เป็นประวัติศาสตร์แล้ว ยังต้องทำให้เข้าใจถึงการเลื่อนไหลและปรับเปลี่ยนความทรงจำมาสู่ประวัติศาสตร์ เพราะครูเกือบทั้งหมดไม่สามารถเข้าใจได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ดำเนินมานั้นเป็นประวัติศาสตร์ได้อย่างไร เพราะเป็นเรื่องการทำมาหากินของชาวบ้าน (ย่อมไม่ใช่ประวัติศาสตร์)

แต่ภายหลังจากการถกเถียงทำความเข้าใจกันก็สามารถปรับเข้ามาสู่วิถีของการเปลี่ยนแปลง "ความทรงจำ" สู่ประวัติศาสตร์ชุมชนได้ โดยที่คณะผู้วิจัยพยายามที่จะทำให้ครูเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนมีแกนที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ของคนทุกกลุ่มในชุมชน ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างคนในชุมชนกับสภาวะภายนอกชุมชน และระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเอง

ความพยายามที่จะทำให้ครูคิดถึงความเปลี่ยนแปลงและบริบทของความเปลี่ยนแปลงที่ต้องมีความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอยู่ด้วยทำโดยผ่านประเด็นปัญหาที่ครูและนักเรียนช่วยกันสร้างขึ้นมา เช่น ประเพณี ก็จะเน้นให้เริ่มมองที่ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เช่น คนเข้าร่วมน้อยลง อุปกรณ์ในประเพณีเดิมเคยช่วยกันทำปัจจุบันซื้อมาใช้ทุกอย่าง จากนั้นจึงให้ครูและนักเรียนลองไปตั้งคำถามแก่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงเช่นที่ว่านั้นเมื่อใด และทำไมจึงเกิดขึ้น คำตอบที่ได้ทำให้ครูและนักเรียนเริ่มมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งมากขึ้นและเริ่มเข้าใจบริบทที่มากำหนดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

แม้ว่าประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมของชุมชนเช่นนี้จะศึกษาได้ในระยะเวลาไม่ยาวไกลไปในอดีตเกินร้อยยี่สิบปี แต่นั้นไม่ใช่ประเด็นปัญหา เพราะการก่อตั้งชุมชนหรือการเคลื่อนย้ายชุมชนเกือบทั้งหมดในประเทศไทยล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายในสองช่วงเวลาอันได้แก่ช่วงรัชกาลที่ห้า กับหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งก็อยู่ในรอบร้อยยี่สิบปีนี้ทั้งสิ้น[3]

---

[3] การเพิ่มขึ้นของประชากรที่ทำให้เกิดชุมชนไทยก็เกิดขึ้นในระหว่างร้อยยี่สิบปีนี้ ก่อนหน้านี้ประชากรของสังคมไทยมีเบาบางมาก ดังนั้นความพยายามที่จะโยงชุมชนที่เพิ่มเกิดในร้อยปีกับเจดีย์เก่าอายุเกินสองร้อยปีจึงไม่ได้เกิดการเชื่อมต่อทางประวัติศาสตร์ต่อชุมชนแต่อย่างใด

การทำความเข้าใจในเรื่อง "การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์" เป็นปัญหาตั้งแต่ช่วงแรกของการทำงานโครงการฯ กล่าวคือ ครูเกือบทั้งหมดถูกทำให้รู้สึกว่าการทำงานวิจัยเป็นเรื่องยากสำหรับครูในโรงเรียน ดังนั้น การถูกขอให้ทำวิจัยจึงไม่ใช่เรื่องที่ครูอยากจะทำ ประกอบกับการทำงานวิจัยในโครงการนี้จะต้องทำเป็นประวัติศาสตร์และจะต้องทำงานร่วมกับนักเรียน ยิ่งทำให้ครูส่วนใหญ่วิตกกังวล ครูจำนวนไม่น้อยก็ถอนตัวไปหลังจากการประชุมครั้งแรก

คณะผู้วิจัยได้จัดตั้งกลุ่มผู้วิจัยในพื้นที่อีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏและอาจารย์ที่มีความรู้ทางด้านการวิจัยในการทำงานกับครู โดยคณะผู้วิจัยส่วนกลางได้เดินทางไปพบปะพูดคุยทั้งกับผู้วิจัยในพื้นที่และครูผู้วิจัยการทำความเข้าใจ "การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์" เป็นการเริ่มต้นไปพร้อม ๆ กับการทำความเข้าใจเรื่อง "ธรรมชาติของความรู้" "ความหมายของประวัติศาสตร์" จึงทำให้ครูจำนวนหนึ่งสามารถที่จะกลืนเอาการแสวงหาความรู้ด้วยการวิจัยทางประวัติศาสตร์เข้ามาไว้ภายในตัวเองได้

ผลลัพธ์ของโครงการวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือจึงไม่ใช่การวัดที่การทำงานลักษณะเชิงปริมาณ เช่น จัดประชุมกี่ครั้ง/มีรายการโทรทัศน์จำนวนเท่าไร ฯลฯ หากแต่ผลจะเกิดขึ้นในส่วนที่สำคัญกว่านั้น ได้แก่ การทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงความคิดในเรื่องการแสวงหาความรู้และความสามารถของครูในการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ที่ผูก/เชื่อมชีวิตส่วนตัวของคนในชุมชนเข้าไว้กับชีวิตส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งก็คือ การสร้างความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน (ดังจะกล่าวในส่วนต่อไป) กระบวนการของการทำงานนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากบทสังเคราะห์งานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นกระบวนการ ซึ่งเป็นบทสังเคราะห์ที่ทำให้เห็นได้ถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบบคิดในการแสวงหาความรู้ที่ซับซ้อนอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะสร้างความทรงจำร่วมกันของชุมชนย่อมหลีกหนีไม่ได้ที่จะต้องมีการสร้าง "เรื่องเล่า-เรื่องอธิบาย" ของความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ด้วยเหตุที่โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือทำงานครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ประกอบกับงบประมาณที่จัดสรรให้แก่ครูและโรงเรียนนั้นน้อยมาก จึงทำให้ประเด็นการสร้าง "เรื่องเล่า-เรื่องอธิบาย" ของครูและนักเรียนนั้นอาจจะยังไม่ลึกซึ้งสักเท่าใดนัก ซึ่งเมื่อนักวิจัยจะต้องสังเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ก็จะรู้ว่าข้อมูลจากงานวิจัยของครูนั้นไม่เพียงพอ แต่อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยก็ได้สร้างการรับรู้ร่วมกันว่าประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นที่สร้างขึ้นมานั้นยังคงเป็น "ประวัติศาสตร์ปลายเปิด" ที่รอให้ครูและชุมชนช่วยกันเชื่อมต่อข้อมูลใหม่ ๆ ต่อเนื่องไป เพื่อที่จะทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นมีพลวัตในการให้ "ความหมาย" แก่ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงที่เชี่ยวกราก

๒.

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจากงานวิจัยยุววิจัย

การสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจากงานวิจัยยุววิจัยแบ่งออกเป็นสองประเด็น ได้แก่ ภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ และความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

ภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ได้เปิด "พื้นที่" ของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญยิ่งหลายประการด้วยกัน

๑. การศึกษาโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือได้ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนของชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนนั้นไม่ได้เป็นไปในลักษณะเดียวกัน เมื่อมองภาพรวมประวัติศาสตร์ชุมชนที่ได้ จะพบว่าประวัติศาสตร์แต่ละชุมชนมีความแตกต่าง ประวัติศาสตร์จึงเป็นภาพของความ "ไม่สม่ำเสมอ" และ "ไม่ราบเรียบ" มีความขัดแย้ง และมีการแก้ไขความขัดแย้งในชุมชนตลอดเวลา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าแต่ละหนึ่งชุมชนแตกต่างกันจนไม่สามารถจัดกลุ่มได้ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นพอที่จะจัดกลุ่มได้และสามารถที่จะมองเห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของแต่ละกลุ่มได้

ความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่ "ไม่สม่ำเสมอ" และ "ไม่ราบเรียบ" นี้จะทำให้เราหลีกเลี่ยงการมองภาพชนบทไทยที่มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวเหมือนกันไปหมด อันจะทำให้สามารถเข้าใจถึงความแตกต่างของชุมชนในแต่ละกลุ่มได้ชัดเจนขึ้น

๒. ด้วยความแตกต่างของกลุ่มชุมชนจึงทำให้การแบ่งเวลาของความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นเป็น "เวลา" ของชุมชนท้องถิ่นเอง เนื่องจากงานศึกษาในโครงการฯ นี้ไม่ได้มีความพยายามจะเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติ ดังนั้นการกำหนดยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น จึงไม่ได้อิงกับยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ชาติ

การศึกษาประวัติศาสตร์ในโครงการนี้ได้ทำให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ดำเนินผ่านแต่ละช่วงเวลามานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากการบีบบังคับให้เปลี่ยนจากอำนาจ/ความต้องการจากภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นพลังของกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นที่จะต้อง "ต่อสู้" เพื่อให้ตน ครอบครัวของตน ชุมชนของตนรอดพ้นและปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ตัวละครอีกมากในประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นล้วนแล้วแต่มีบทบาทสำคัญที่สำคัญ และไม่ยอมเป็นเพียงผู้รับผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างดุษฎี พวกเขาพยายามที่จะสร้างทางเลือกที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ในทุกระดับ

๓. การศึกษาในโครงการวิจัยฯ นี้ ได้ทำให้เห็นถึงพลังของชุมชนและคนในชุมชนที่ได้สร้างทางเลือกในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาว่าขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจอันสลับซับซ้อน ที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ **ลักษณะของการย้ายถิ่น รากฐานเดิมหรือคุณลักษณะของกลุ่มคน/กลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะภูมิประเทศ/ระบบนิเวศน์วิทยาของพื้นที่ย้าย โอกาสในการปรับตัวทางอาชีพทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร** และ **ความเปลี่ยนแปลงของระบอบทรัพย์สินของชุมชน** ฯลฯ

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในโครงการนี้ เลือกที่จะใช้กรอบคิดประเด็นความเปลี่ยนของ "สมบัติชุมชน" ในแต่ละท้องถิ่นเป็นแกนกลางสำหรับการศึกษา แต่ก็ไม่ได้ลดทอนให้เหลือเพียงแค่ "สมบัติชุมชน" ในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่จะใช้เป็นกรอบความคิดร่วมเพราะนอกจากจะทำให้งานศึกษาทั้งหมดมีแกนกลางร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนที่เกื้อกูลกันในแต่ละกลุ่ม และเป็นประเด็นสำคัญที่จะทำให้เกิดคำถามการวิจัยที่ชัดเจน

งานศึกษาประวัติศาสตร์ที่ใช้ "สมบัติชุมชน" เป็นแกนกลางหรือกรอบความคิดหลักนี้ ก็ได้ขยายขอบเขตความหมายของ "สมบัติชุมชน"ออกไปกว้างขวางมากขึ้น โดยไม่จำกัดเฉพาะสมบัติหรือทรัพยากรที่เกี่ยวกับการเกษตร หากแต่หมายรวมไปถึงส่วนเป็นทรัพยากรหรือสมบัติชุมชนทางสังคมด้วย ซึ่งส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรด้านการเกษตร,การผลิต และวิถีชีวิตของประชาชนทั้งสิ้น เพื่อที่จะแสวงหาแนวทางอธิบายให้มีพลังที่สุดว่าเหตุใดคนกลุ่มนี้จึงเลือกเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงแบบนี้ ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งจึงเลือกอีกอย่างหนึ่ง รวมทั้งการสืบทอดอำนาจของบุคคลหรือกลุ่มตระกูลในชุมชนก็มีส่วนหนึ่งมาจากความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรใหม่ ๆ เหล่านี้

๔. การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นโดยยุววิจัยนี้ ได้สร้างความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นว่าเป็น "การศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนอันเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่หลากหลายทั้งระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนในชุมชนกับพลังจากภายนอก และคนกับ "ธรรมชาติ" รอบตัว/ชุมชน อันส่งผลให้ชุมชนดำรงอยู่อย่างที่เป็นจริงในขณะนี้"

การสร้างความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการสร้างชุดความรู้ใหม่ที่จำเป็นต่อสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะหากเราต้องการสร้างความเป็น "ชุมชน"เราไม่สามารถสร้างความเป็นชุมชนได้หากเราไม่สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของ "สมบัติชุมชน" หรือระบบความสัมพันธ์ที่เป็นสายโยงใยยึดคนให้มีความรู้สึกผูกพันกันเป็นสำนึกของกลุ่มได้ หากเราต้องการเข้าใจการล่มสลายของชุมชน ก็ยิ่งจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจความสูญสลายหรือเปลี่ยนรูปลักษณะของ "สมบัติชุมชน"

๕. หากพิจารณาผลการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นนี้เชื่อมต่อกับการศึกษาการพัฒนาทางเศรษฐกิจของรัฐในช่วงเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา ก็จะทำให้เรามองเห็นและเข้าใจถึงผลของกระบวนการพัฒนาที่มีต่อความแตกต่างหลายระดับ (Development Processes on Different Levels)

ซึ่งมีทั้งผลต่อระดับตัวบุคคล ระดับกลุ่มย่อยในชุมชน และระดับชุมชน ซึ่งจะแตกต่างไปจากการศึกษาผลของกระบวนการพัฒนาแนวทางอื่น ๆ ที่มักจะเหมารวมเอาความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะเดียว

การพิจารณาอย่างจำแนกถึงผลของการพัฒนาว่ามีต่อชุมชนระดับต่าง ๆ อย่างไร จะช่วยทำให้มองเห็นได้ว่าหากต้องการสร้างการพัฒนาที่ส่งผลดีต่อคนจำนวนมากในชุมชนจะต้องทำอย่างไร

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้มีประโยชน์อันใด

๑. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มอำนาจประชาชน คือ ชุมชนได้มีอดีตที่เขา "สร้าง"ขึ้นเอง ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจาก "ความทรงจำ" จะเปลี่ยนแปลงจินตนาการของคนในชุมชน จากเดิมที่สำนึกเพียงว่าตนเองเป็นคนตัวเล็กตัวน้อยไม่มีความหมายอะไรในประวัติศาสตร์ เปลี่ยนแปลงมาสู่ความสำนึกใหม่ที่ตระหนักว่าตัวเขา บรรพบุรุษของเขาได้มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนอย่างต่อเนื่องมา

๒. ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจะทำให้เกิดการเชื่อมต่อ "ชีวิตส่วนตัว" เข้ากับ "ชีวิตสาธารณะ/ชีวิตชุมชน" เพราะในปัจจุบัน ความทรงจำส่วนตัวไม่ได้เชื่อมต่อกับประวัติศาสตร์ชุมชน การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก็ไม่สามารถมีจินตนาการข้ามพ้นชีวิตส่วนตัวได้ แต่สำนึกประวัติศาสตร์เช่นนี้จะทำให้คนในชุมชนจินตนาการถึงความผูกพันระหว่างตัวเขากับชุมชนได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การคืน "อัตลักษณ์ชุมชน" ให้แก่ชาวบ้านที่กำลังตกอยู่ภายใต้ "อัตลักษณ์ส่วนตัว" นั้นเอง ซึ่งน่าจะทำให้เห็นทางการแก้ไขปัญหาทางสังคมอีกมากมาย[4]

๓. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้ มีผลต่อสังคมโดยรวมด้วย เพราะการศึกษาเช่นนี้เป็นการทำให้เกิด "เสียงของผู้ที่ไม่เคยมีเสียง" (Voices of the Voiceless) ในยามที่สังคมกำลังประสบปัญหาความขัดแย้งทางความคิดลึกซึ้ง การมีเสียงของผู้ที่ไม่เคนมีเสียงก็จะช่วยให้เกิดต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้เกิดความสมดุลมากขึ้น

---

[4] ปัจจุบันนี้ ชุมชนไทยกำลังตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของ "ชุมชนที่ไม่มีชุมชน" พฤติกรรมขว้างก้อนหินใส่รถยนต์ไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรมดาของวัยรุ่นคึกคะนอง หากแต่เป็นอารมณ์ความรู้สึกทางสังคมของผู้ที่สูญเสียความหมายของตัวตนและสังคม โปรดอ่าน อรรถจักร สัตยานุรักษ์ "*ปาหินใส่สังคม*" คอลัมน์ใต้กระแส **หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ** ๗ สิงหาคม ๒๕๕๒.

๔. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้ ได้ช่วยทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน "ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์"(Landscape of History)[5] ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็น "พื้นที่" และ "เวลา" ในประวัติศาสตร์ หรือ ผู้กระทำการในประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งน่าจะส่งผลทำให้เกิดการสร้าง "ความรู้ประวัติศาสตร์" ชุดใหม่อื่น ๆ ที่หลากหลายมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

> การศึกษาประวัติศาสตร์(ท้องถิ่นหรือใหญ่กว่านั้นก็ตาม)
> คือการทำให้เกิดการ "สร้าง"อดีตขึ้นมาหลายสำนวน
> โดยคนที่ต่างสถานะกัน เพื่อประโยชน์ที่เขาใช้นิยามตัวตน
> ของเขาในปัจจุบันอย่างมีความหมายต่อชีวิตของเขาเท่านั้น
> ประวัติศาสตร์ต้องมีหลายสำนวนก็เพื่อป้องกัน
> มิให้สำนวนใดสำนวนหนึ่งมีอำนาจครอบงำ
> และการไม่ถูกครอบงำคือการปลดปล่อยอย่างหนึ่ง
>
> *นิธิ เอียวศรีวงศ์*
> *"ก่อนอำลา"*
> *เอกสารปิดการสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ๒๕๔๗*

คณะผู้วิจัยในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ได้แบ่งประเด็นการศึกษาสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ทางด้านเนื้อหาจากผลงานยุววิจัยออกเป็น ๕ ประเด็น ได้แก่ ๑.ภูมินามภูมิเวศน์วัฒนธรรม ๒.ประเพณี/พิธีกรรม ๓.การทำมาหากิน ๔.สมบัติสาธารณะ ๕.การปรับตัวของชุมชน เพื่อที่จะทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือได้ชัดเจนขึ้น

แม้ว่าการเลือกประเด็นสังเคราะห์ห้าประเด็นจะทำให้ดูเหมือนว่าแต่ละเรื่องแต่ละประเด็นแยกออกจากกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว แต่ละประเด็นในการสังเคราะห์นั้นล้วนแล้วแต่สัมพันธ์เชื่อมต่อกัน การสังเคราะห์ประเด็นเนื้อหาในที่นี้จึงจะเน้นให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ที่เป็นส่วนรวมจากการเชื่อมต่อการสังเคราะห์ห้าประเด็นข้างต้น[6]

---

[5] โปรดอ่าน John Lewis Gaddis, **The Landscape of History : How Historian Map The Past**, Oxford University Press, ๒๐๐๒.

[6] การสังเคราะห์ในที่นี้มาจากการศึกษาสังเคราะห์ห้าประเด็นที่พิมพ์ร่วมอยู่ในเอกสารเล่มนี้ การอ้างอิงจึงจะใช้การอ้างอิงจากเอกสารนี้

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือแบ่งออกได้เป็นสามช่วงเวลา ช่วงแรกได้แก่ **การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน** ช่วงที่สอง **การปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้สังคมชาวนาแบบใหม่** ช่วงที่สาม **การเปลี่ยนแปลงการผลิตจาก "สังคมชาวนา" สู่สังคมพหุลักษณ์**

ช่วงแรก การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน : อดีต-ก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐

การย้ายถิ่นฐานเป็นเรื่องราวหลักเบื้องแรกของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและชุมชน เพราะการย้ายถิ่นเป็นจุดกำเนิดชุมชนทั้งหมดในภาคเหนือตอนบน การย้ายถิ่นในท้องถิ่นภาคเหนือเกิดขึ้นในสองช่วงเวลา ได้แก่ ก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐ และหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งการย้ายถิ่นในสองช่วงเวลานี้มีความแตกต่างกันไม่น้อยดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

การย้ายถิ่นก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐ ส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นไปในพื้นที่ที่เป็นป่าเขา กล่าวได้ว่าในดินแดนที่เป็นชุมชนปัจจุบันเดิมคือป่าที่ไม่มีใครต้องการเข้าไปพำนักอาศัย แต่เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงจากจำนวนคนในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นจนที่ดินดีในการทำการเกษตรของชุมชนเดิมไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพจึงทำให้เกิดแรงผลักดันให้คนบางกลุ่มต้องอพยพไปหาที่อยู่ที่ทำกินแหล่งใหม่

แม้ว่าเราไม่รู้แน่ชัดว่ากลุ่มคนที่อพยพแสวงหาที่ทำกินใหม่นั้นมีสถานะอย่างไรในชุมชนเดิม แต่จากข้อมูลของการวิจัยพื้นที่พบว่าสาเหตุการอพยพหลักที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ากันได้แก่การย้ายถิ่น "เพื่อหลีกหนีจากสภาพปัญหาของที่อยู่เดิม เพื่อแสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัยกว่า [7]" ซึ่งส่วนมากจะเล่าคล้ายคลึงกันทำนองว่า "ที่บ้านเดิมนั้นการทำมาหากินลำบาก ไม่มีที่ทำกิน" ซึ่งก็น่าจะคาดเดาได้ว่ากลุ่มที่อพยพเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีโอกาสครอบครองที่ดินในชุมชนเก่าได้มากพอในการเลี้ยงชีพ อาจจะเป็นเนื่องจากการสืบทอดมรดกที่ทำให้ลูกสาวคนสุดท้องเป็นผู้รับสืบทอดที่ดินจึงทำให้ครอบครัวของพี่ชายหรือพี่สาวต้องมองหาพื้นที่ใหม่ หรือ อาจจะต้องเผชิญหน้ากับปัญหาขัดแย้งจนอยู่ไม่ได้ เช่น คำบอกเล่าว่าที่กล่าวว่านอกจากภัยธรรมชาติแห้งแล้วแล้ว ยังเกิดโจรปล้นสะดม...ทำให้นายน้อย ประดับบุตรและครอบครัว นาย ยม นางพุด บุญเต็ม อพยพหนีภัยโจรปล้น.."[8] ซึ่งการอพยพเช่นนี้เป็นการอพยพของคนกลุ่มเล็กมาก ไม่ใช่ทั้งชุมชน จึงไม่น่าใช่ปัญหาภัยร่วมของชุมชน แต่น่าจะเป็นปัญหาของกลุ่มผู้อพยพเองเท่านั้น

---

[7] อนุชน หวลทรง "**วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๕๒: บทสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ** " หน้า ๕ ,สงกรานต์ ถุงแก้ว "**สมบัติสาธารณะ บทสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์**" หน้า ๔.

[8] อ้างแล้ว หน้า ๕-๖.

ไม่ว่าสาเหตุจริง ๆ ของการอพยพจะเป็นอะไร การอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่เป็นเรื่องลำบากยากเข็ญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการบุกเบิกเข้าไปในเขตป่าเขา และเป็นการอพยพที่ไกลไปจากถิ่นที่อยู่เดิมมาก การครอบครองที่ดินทำกินขึ้นอยู่กับว่าครอบครัวใดลงแรงได้มากเพียงใด คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะระบุตรงกันว่าชีวิตของผู้อพยพนั้นยากลำบากมาก ความยากลำบากมีมากกว่าหรือไม่น้อยไปกว่าการอยู่ที่เดิม[9] หากแต่การอพยพในที่ใหม่เป็นโอกาสในการที่จะได้ทรัพย์สินเป็นของครอบครัวตนเอง

การอพยพย้ายถิ่นเป็นลักษณะของการบุกเบิกเข้าไปในพื้นที่ที่เปิดกว้างให้แก่ทุกคน (Open access) ใครทำมากก็ได้มาก ไม่มีขีดจำกัด ขณะเดียวกันความพอเพียงของพื้นที่ในการรองรับคนจึงทำให้ระบอบทรัพย์สินแบบเปิดเสรีจึงเป็นฐานที่สำคัญ ชาวบ้านในจังหวัดสุโขทัยเล่าว่า "ที่ดินทำกินไปบุกเบิกจับจองเอา...ไม่มีการซื้อขายที่ดิน ใครอยากได้ก็ไปจับจองบุกป่าเอาเอง แบ่งให้กันฟรี ๆ ก็จะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ ๆ "[10] ซึ่งไม่แตกต่างไปจากกรณีของภาคเหนือตอนบน

แต่เนื่องจากการอพยพเป็นการเข้าไปสู่ระบอบทรัพย์สินแบบเปิดจึงทำให้ในบางกรณี เกิดการแย่งชิงและขับไล่ผู้ที่ครอบครองมาก่อนอย่างตรงไปตรงมา ดังปรากฏในกรณีจังหวัดสุโขทัยที่ชาวบ้านเล่าว่า

> "แต่เดิม หมู่บ้านนี้ พวกคนลาวมาอยู่ มาปลูกยาสูบปลูกอะไรกิน มีไม่กี่หลัง แต่ทีนี้ พวกปู่ย่าตายายของตามาจากบ้านด่านลานหอย เขาว่าเขาเป็นไทยนี่นะ เห็นที่ดินที่นี่ดีปลูกอะไรก็ขึ้น ก็เลยแกล้งพวกลาว ปล่อยวัวปล่อยควายเข้าไปกินของเขา เขาว่าอะไรนิดหน่อย กลับเอาปืนไปยิงข้ามหัวเขา ไม่ได้ยิงจริง ๆ นะ ที่นี้ พวกลาวมันกลัว ไม่อยากมีเรื่องก็เลยอพยพไป...บรรพบุรุษตาร้ายนะ ลาวนี่ไม่ใช่ลาวนี้นะ มาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง"[11]

กรณีภาคเหนือตอนบนก็เช่นเดียวกัน ผู้มีอิทธิพลทางการเมือง เช่น เจ้าทางเหนือ ก็จะแย่งชิงที่ดินของชาวบ้านตามอำเภอใจ ชาวบ้านตำบลยางเนิ้งเล่าว่า "เจ้าเป็นเข้ามายึดเอาที่ดินไปประมาณ ๕๐๐ ไร่ ...ที่จริงเป็นจะเอาหมด แต่ติดตื่นาพญาคำ เลยเหลือไว้เต้าตี้มีในบ่าเดี่ยวนี้.."[12]

ระบอบทรัพย์สิน (Regime of Property)[13] ในช่วงเวลาของการอพยพย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างถิ่นฐานนี้จึงเป็นระบบทรัพย์สินแบบเปิด แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีการจับจองจึงได้เกิดระบอบทรัพย์สินแบบกึ่ง

---

[9] ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ว่าในชุมชนภาคเหนือตอนบนหรือตอนล่างต่างเล่าถึงความยากลำบากของการบุกเบิกทั้งสิ้น กรณีภาคเหนือตอนล่างโปรดดู กฤษณธรรม ถาพันธุ์ " **การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย: กรณีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม"** หน้า๒.

[10] อ้างแล้ว หน้า ๓

[11] อนุชน อ้างแล้ว หน้า ๘-๙

[12] อ้างแล้ว หน้า ๑๐.

สมบัติส่วนตัวขึ้นมา (Semi Private Property Regime) เพราะไม่มีอำนาจมายืนยันหรือค้ำประกันสิทธิบนทรัพย์สินนั้นอย่างเป็นจริง ซึ่งเมื่อตั้งถิ่นฐานได้มั่นคงพอสมควรแล้วจึงจะเกิดการพัฒนาระบอบทรัพย์สินและสร้างประเพณีขึ้นมาค้ำประกันระบอบทรัพย์สินขึ้นมาอีกรูปลักษณะหนึ่ง ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

การตั้งถิ่นฐานเป็นการหนีความ "ยากแค้นรอบด้าน"[14] เพื่อหาชีวิตใหม่ที่น่าจะดีขึ้นกว่าเดิม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามีชีวิตที่สะดวกสบาย เพียงแต่การหาอาหารการกินง่ายและมีเพียงพอเท่านั้น เช่น เสื้อผ้ามีน้อยมาก เพราะต้อง "เสื้อผ้ามีไม่มาก..ต้องปลูกฝ้ายและทอเอง...ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ.."[15]

แม้ว่าความ "ยากแค้นรอบด้าน" หรือปัญหาที่ทำกินจะลดน้อยลงเมื่ออพยพมาสู่ที่ใหม่ แต่ก็เป็นชีวิตไม่หลุดออกจากกรอบของความยากลำบาก จึงทำให้การ "กระโดด" เข้าสู่การผลิตเพื่อขายเกิดขึ้นได้ง่ายมากในช่วงหลัง ดังจะกล่าวในส่วนของความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงที่สอง

การอพยพตั้งถิ่นฐานเพื่อหาชีวิตใหม่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมนี้จำเป็นที่จะต้องใช้ฐานของครองครัวและกลุ่มที่อพยพด้วยกันเป็นหลักซึ่งมักจะถือเป็น "เสมือนเครือญาติ" (Fictional Kinship) ครอบครัวเป็นฐานแรงงานที่สำคัญที่สุด จากนั้นจึงเป็นเป็นการพึ่งพิงกันกับกลุ่มเสมือนเครือญาติ การมีชีวิตรอดในหนึ่งรอบปีจึงต้องพึ่งสองฐานนี่อย่างสำคัญ กระบวนการการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตจึงอยู่บนความสัมพันธ์ของคนในสองฐานนี้[16]

กระบวนการตั้งถิ่นฐานที่ค่อย ๆ เติบโตขึ้นมาจากการขยายตัวของครอบครัวที่อพยพมารุ่นแรกกับการอพยพที่ดำเนินต่อมา ประกอบกับการค้าขาย/การพบปะกันระหว่างชุมชนที่แม้ว่าคงจะมีไม่มากและไม่บ่อยนัก แต่ก็มีความหมายต่อชาวบ้าน เช่น การอพยพของชาวบ้านบางกลุ่มก็เป็นเพราะได้รับข้อมูลข่าวสารจากพ่อค้าข้ามท้องถิ่น เช่น "เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๒ ได้มีชาวอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย

---

[13] โปรดดู โฆษิต ไชยประสิทธิ์ **การสังเคราะห์งานยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : สมบัติสาธารณะ** หน้า ๑-๓.

[14] โปรดอ่าน ทรงศักดิ์ ปัญญา **การยึดที่ดินเอกชนโดยชาวบ้านในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๔๓** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๑. (รางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่น รางวัลวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์)

[15] กฤษณธรรม,อ้างแล้ว หน้า ๕

[16] อ้างแล้ว และลาวัณย์ ถาพันธุ์ **การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว.** ประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องความสำคัญของครอบครัวและเสมือนเครือญาติที่มีในช่วงของการก่อร่างสร้างชุมชน แต่การศึกษาต่อไปสู่การปรับตัวและการสร้างเป็นทุนทางสังคมในช่วงเวลาต่อมานั้นยังไม่มีใครศึกษาในสังคมวิชาการไทย ซึ่งหากเราพิจารณาในแง่ครอบครัวกับประวัติศาสตร์ชีวิตสาธารณะ ก็น่าจะได้แนวทางมองประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง (The family and the History of Public life)

เดินทางมาค้าขายที่บ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้ง อุดมสมบรูณ์เหมาะแก่การทำนา...จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน"[17]

การก่อร่างสร้างชุมชนบนพื้นฐานของระบอบทรัพย์สินที่ยังไม่มั่นคงเพียงพอเพราะยังมีลักษณะของระบอบทรัพย์สินกึ่งสมบัติส่วนตัว ประกอบกับการมีชีวิตรอดในเงื่อนไขความยากลำบากรอบด้านที่ทำให้ต้องพึ่งพิง "เครือญาติเสมือน" ในชุมชน จึงได้ทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันสร้างประเพณีขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องค้ำประกับระบอบทรัพย์สินที่ตนครอบครองอยู่พร้อมทั้งทำให้เกิดระบอบทรัพย์สินของชุมชนขึ้น

ความจำเป็นที่ทำให้เกิดระบอบทรัพย์สินชุมชนหรือสมบัติชุมชนก็เพราะว่าจะทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ว่าสมบัติส่วนตัวกับสมบัติชุมชนนั้นแยกออกจากกัน เพื่อป้องกันการละเมิดสมบัติส่วนตัวตามอำเภอใจ ขณะเดียวกันก็สามารถระดมคนในชุมชนดูแลสมบัติชุมชนด้วย ประเพณีทั้งหมดที่เกิดขึ้นมาในชุมชนจึงมีลักษณะร่วมกัน อย่างน้อยสามประการด้วยกัน ได้แก่ ประเพณีเพื่อทำให้ความเจริญงอกงาม ประเพณีเพื่อปกปักรักษา "ชีวิต" ของชุมชน และประเพณีที่เป็นส่วนในการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมกัน[18]

ประเพณีที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการก่อร่างสร้างชุมชนนี้เป็นประเพณีที่เกี่ยวพันกับชีวิตของคนทุกคนในชุมชนและในชุมชนใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์กันในระดับใดระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงมีคนมาช่วย " จัดทำ" ประเพณีทุกครัวเรือน (ไม่ใช่แค่มาร่วม)

การดำรงอยู่ของชุมชนที่เริ่มก่อร่างสร้างตัวตนขึ้นมาไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวอย่างแท้จริง ยังคงมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่สามารถผลิตได้เองในชุมชนและสินค้าที่ชุมชนมีผลิตมากเหลือเกินกิน ดังคำบอกเล่าที่ว่า " ในเวลาที่คอยผลผลิตจากการเกษตร ผู้ชายก็จะเข้าไปเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ หาปลา หรือไปค้าวัวค้าควายต่างบ้าน ต่างเมือง"[19] หรือ การข้าวไปแลกโอ่งมังกร นำถั่วงาข้าวโพดไปแลกกับปลาย่าง[20]

---

[17] โรงเรียนสตรีเฉลิมขวัญ จังหวัดพิษณุโลก " ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมขน "อ้างใน อนุชน หวลทรง หน้า ๘.

[18] ดัดแปลงจาก ลาวัลย์ ถาพันธุ์ อ้างแล้ว และ นิคม นาคอ้าย "การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประเพณี/พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตอบสนองชุมชน วัด และกระบวนการผลิต จังหวัดพิษณุโลก"

[19] โรงเรียนสามเงาวิทยาคม อ้างใน อนุชน หวลทรง หน้า ๑๒.

[20] กฤษณธรรม ถาพันธุ์ อ้างแล้ว หน้า๕.

การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขความขาดแคลนทำให้เกิดความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆอยู่ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนใกล้เคียง หรือ หรือในบางท้องถิ่นที่มีการผลิตสินค้าบางอย่างเป็นที่ต้องการของคนจากที่อื่นและมีทางคมนาคมที่สะดวกกว่าการเดินเท้า เช่น เขตสุโขทัยที่มีแม่น้ำยมเป็นเส้นทางคมนาคม ก็จะมี "พ่อค้าล่องเรือมาจากทางใต้ (อำเภอศรีสำโรง) เอาหม้อข้าว หม้อแกง หม้อดิน มาขาย" ในบางกรณี ก็เป็น "คนจีนจากสวรรคโลกปั่นจักรยานไปรับซื้อใบตองแห้งถึงบ้าน"[21]

การก่อร่างสร้างชุมชนที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเกิดขึ้นมา จึงทำให้ต้องทำให้เกิดการหมายรู้ได้ว่าท้องถิ่นใดมีลักษณะอย่างไร มีสินค้าอะไรบ้าง การตั้งชื่อชุมชนหรือบ้านล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความหมายให้แก่การรับรู้ของทั้งภายในชุมชนเองและระหว่างชุมชน หากไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเกิดขึ้นก็ย่อมไม่มีความสำคัญในการสร้าง "อัตลักษณ์" ของชุมชนตนเอง

ภูมินามของชุมชนท้องถิ่นจึงสะท้อนถึงความต้องการที่จะให้เกิดการหมายรู้ได้ว่าชุมชนของตนนั้นอยู่ในตำแหน่งแห่งที่อย่างไร โดยใช้สภาพทางนิเวศน์วิทยาเป็นหลักการเบื้องต้นในการตั้งชื่อชุมชน หากชุมชนนั้นมีชื่อเสียงทางด้านการผลิตสินค้าบางอย่างก็จะสร้างความเด่นชัดด้วยชื่อที่เกี่ยวพันไปกับสินค้านั้น ๆ ในหลายชุมชนที่เป็นการอพยพย้ายถิ่นจากคนต่างชาติพันธุ์ ก็มักจะใช้ชื่อตามชาติพันธุ์ของตน การเชื่อมโยงภูมินามกับการตั้งชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีความหมายระหว่างชุมชนกับชุมชนอย่างสำคัญทีเดียว[22]

นอกจากการอพยพย้ายถิ่นของชาวบ้านในภาคชนบทแล้ว การค้าขายที่คึกคักมากขึ้นตามเวลานั้น ได้ทำให้เกิดการอพยพของคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาสู่การค้าเต็มตัว ได้แก่ การอพยพของกลุ่มคนจีนซึ่งจะเป็นการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาพำนักอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการค้าขาย เช่นที่ ปากน้ำโพ (นครสวรรค์)[23] หรือที่ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพ่อค้าคนจีนและพ่อค้าคนท้องถิ่นเอง เช่นที่ท่าเซา[24]

การอพยพเพื่อตั้งรกรากใหม่ยังเกิดขึ้นอีกในช่วงหลังจากทศวรรษ ๒๕๐๐ หากแต่เป็นการอพยพย้ายถิ่นในเงื่อนไขบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ที่เด่นชัดมีสองลักษณะ คือ การอพยพของชาวบ้านอีสานเพื่อเข้ามาทำการเกษตรทั้งในภาคเหนือ (ตอนล่างและตอนบน) และการต้องอพยพเพราะรัฐบีบบังคับซึ่งปรากฏในสองลักษณะ ได้แก่ การไล่ที่เพราะโครงการขนาดใหญ่ และการไล่ที่เพราะนโยบาย

---

[21] อ้างแล้ว หน้า ๙.

[22] โปรดดูลายละเอียดประเด็นนี้ได้ใน ณัฐพร จาดยางโทน " การสังเคราะห์ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมินามภูมิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน " และ นัยนา ครุฑเมือง "" การสังเคราะห์ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมินามภูมิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนล่าง "

[23] ไชยรัตน์ ปราณี อ้างแล้ว

[24] สงกรานต์ ถุงแก้ว อ้างแล้ว

เรื่องป่าของรัฐ การอพยพกลุ่มหลังนี้แตกต่างไปจากกลุ่มที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงจะขอกล่าวในส่วนต่อไป

ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในช่วงแรก อันถือได้ว่าเป็น *การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน*:ซึ่งเป็นช่วงเวลาจากอดีตไกลที่สุดประมาณรัชกาลที่ ๕ จนถึงก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นช่วงเวลาที่สำคัญเพราะเป็นช่วงของการวางรากฐานให้แก่สังคมไทย กลุ่มคนต่างอพยพออกไป "บุกเบิก" พื้นที่ห่างไกลไปจากเดิมหลังจากการถูกปลดปล่อยให้เป็น "เสรีชน" ไม่ต้องสังกัดอยู่กับมูลนาย การแสวงหาทางในการมีชีวิตที่ดีกว่าจึงได้เกิดขึ้น กลุ่มคนที่เดินทางไปสู่พื้นที่ห่างไกลได้ก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นมาอย่างกว้างขวางและกลายเป็นฐานที่รองรับกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

การก่อร่างสร้างชุมชนของกลุ่มคนที่อพยพนี้ไม่ใช่เพียงแค่การอพยพไปทำมาหากินเท่านั้น หากแต่เงื่อนไขบริบททางสังคมที่ในขณะนั้นอำนาจรัฐยังไม่ขยายออกไปอย่างครอบคลุม ชุมชนต่างๆ สามารถอยู่รอดมาได้ด้วยการร่วมใจสร้างสรรค์ "วัฒนธรรม" หรือระบบความหมาย Web of Meaning ที่ช่วยค้ำยันชุมชมใหม่ให้อยู่รอดมาได้ ที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกันทั้งการทำมาหากิน การดูแลสมบัติสาธารณะ และดูแลให้ความมั่นคงทางจิตวิญญาณแก่ชุมชน

การสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เรียกกันว่า "ความเป็นไทย" นั้น นอกจากส่วนที่ถูกสร้างจากวัฒนธรรมชนชั้นนำในสังคมไทยแล้ว ส่วนประกอบของ "ความเป็นไทย" ที่สำคัญก็ได้มาจากการร่วมสร้างสรรค์ของกลุ่มคนที่อพยพย้ายถิ่นชุดแรกนี้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ การเคารพธรรมชาติในฐานะพลังทางการผลิต การถือกำเนิดเพลงพื้นบ้าน หากเราไม่วิตกในแง่ที่ว่า "วัฒนธรรมไทย" ไม่เก่าแก่แล้วจะไม่น่าภาคภูมิใจแล้ว การศึกษาพลังทางปัญญาของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ก่อร่างสร้างชุมชนกับเงื่อนไขบริบทรอบตัวนี้ก็น่าจะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมหนึ่งของ "ความเป็นไทย"

อย่างไรก็ตาม กระบวนการตั้งหลักปักฐานของกลุ่มคนที่อพยพนี้ก็ได้เริ่มทำให้เกิดความแตกต่างทางสถานะและการครอบครองทรัพย์สิน โดยเฉพาะที่ดินบ้างแล้ว กล่าวคือ ผู้ที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ก่อนก็มักจะสามารถครอบครองพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดในการทำการเกษตร และขณะเดียวกันเวลาในการขยายพื้นที่ทำกินก็มีมาก่อนผู้ที่อพยพมาที่หลัง ดังนั้น กลุ่มที่อพยพเข้ามาก่อนก็มักจะเป็นผู้นำในชุมชนทั้งทางด้านการครอบครองที่ดิน และสถานะทางสังคม ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นฐานในการปรับตัวในช่วงต่อไป

การปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้สังคมชาวนาแบบใหม่ *หลังทศวรรษ ๒๕๐๐ –ทศวรรษ ๒๕๓๐*

ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในภาคเหนือหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นช่วงเวลาที่เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ออกนอกกรอบสังคมชาวนาที่ได้สร้างกันขึ้นมาในช่วงก่อนหน้านี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่พร้อมกันทุกพื้นที่ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากยุววิจัยประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ของไชยรัตน์ ปรานี พบว่าเวลาของความเปลี่ยนแปลงอยู่ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๔- ๒๕๒๐ โดยที่ไชยรัตน์เรียกยุคสมัยนี้ว่ายุคการเตรียมความพร้อมสู่ความทันสมัย และได้แบ่งช่วงเวลาจากพ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๔๐ เป็นยุค แห่งโลกาภิวัตน์ เป็นยุคของชุมชนสองแบบ คือ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง [25] ส่วนการศึกษาวิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมของ อนุชน หวลทรง ได้แบ่งเวลาเป็นช่วงเดียวจาก พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๔๐ แม้ว่าอนุชนเองก็เห็นว่ามีจุดเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรมอยู่ที่ พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยชี้ให้เห็นว่าในหลายพื้นที่นั้น "เกษตรกรได้เริ่มใช้เครื่องจักรเข้ามาเป็นเครื่องทุ่นแรงในกระบวนการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว" [26] แต่อนุชนเห็นว่าเป็นกระบวนการความเปลี่ยนแปลงชุดเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องไปกับการศึกษาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ของ สิริพร เดชผดุง ที่ได้แบ่งเวลาในช่วงนี้ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๐ [27]

การศึกษาทางด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว จังหวัดสุโขทัยของ ลาวัลย์ ถาพันธุ์ และการศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย:กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม ของ กฤษณธรรม ถาพันธุ์ ใช้กรอบเวลาแบ่งยุคที่คล้ายคลึงกับของอนุชน โดยลาวัลย์เรียกยุคที่สองนี้ว่ายุคประเพณีร่วมใจ ส่วนกฤษณธรรม เรียกยุคสมัยนี้ว่ายุคเกษตรผสมผสาน โดยเวลาของยุคอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๔- ๒๕๓๙

แม้ว่าการแบ่งช่วงเวลาความเปลี่ยนแปลงของการสังเคราะห์งานวิจัยในพื้นที่จะเหลื่อมกันบ้าง แต่งานทั้งหมดก็ชี้ให้เห็นว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลในแต่ละพื้นที่ ซึ่งในการศึกษาแต่ละพื้นที่จะชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นแม้ว่าจะเกิดจากเหตุปัจจัยชุดเดียวกัน แต่การตอบสนองหรือการปรับตัวของคน/ชุมชนที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนนั้นไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นประเด็นการศึกษาที่ควรจะต้องศึกษาต่อไปอย่างละเอียดมากกว่าการศึกษาของครูและนักเรียนใน

---

[25] ไชยรัตน์ ปราณี อ้างแล้ว

[26] อนุชน หวลทรง อ้างแล้ว หน้า๑๗

[27] สิริพร เดชผดุง "การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์" หน้า ๒

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์นี้ เพื่อที่จะทำให้สังคมและตัวชุมชนเองได้ตระหนักถึงพลังทางชุมชนที่เป็นปัจจัยกำหนดความแตกต่างอันเป็นผลมาจากการพัฒนา

สาเหตุร่วมที่เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ได้แก่ การขยายตัวของรัฐและการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์

การขยายตัวของรัฐสัมพันธ์กับการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างแนบแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า ประปา ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของคนในชุมชน ดังผลการวิจัยของครูและนักเรียนโครงเรียนนครบางยาง จังหวัดพิษณุโลก และโรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร ความว่า

> *การเปลี่ยนแปลงสำคัญครั้งหนึ่งของตำบลบ้านแยง*
> *คือ การที่รัฐบาลตัดถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยง*
> *ไปอำเภอนครไทย เริ่มต้นขึ้น ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗*
> *และทำถนนลาดยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๐*
> *(เอกสารอัดสำเนา สำนักงานทางหลวงที่ ๔ พิษณุโลก)*
> *รวมถึงการที่รัฐบาลขณะนั้นให้สัมปทานการทำไม้ คือ*
> *การอนุญาตให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ออกจากพื้นที่*
> *ป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๗ -๒๕๒๔*
> *ทำให้มีเส้นทางชักลากไม้ ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกเข้าไป*
> *ขนย้ายไม้ท่อนออกจากพื้นที่ป่า*
> ***ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้โอกาสใช้เป็นเส้นทางลำเลียง***
> ***พืชผลทางการเกษตร และการเดินทางติดต่อกันระหว่าง***
> ***หมู่บ้านต่าง ๆ มากขึ้น เริ่มเกิดสภาพสังคมขึ้นมา***
> ***มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำเกษตรกรรม***
> ***เกิดความรู้ และเทคนิควิธีการผลิตในรูปแบบ***
> ***ที่เน้นการเพิ่มปริมาณผลผลิต และได้ราคาที่สูงขึ้น***[28]
> *ประมาณปี ๒๕๓๔-๒๕๓๕ ทาง ร.พ.ช.ได้งบมาก่อสร้างถนน*
> *ด้วยอิฐตัวไอ แต่จะสร้างเฉพาะเขตหมู่บ้านเท่านั้น*
> *ในปี ๒๕๓๗-๒๕๓๘ กรมทางหลวงได้จัดสรรงบก่อสร้าง*
> *ถนนลาดยางจากในตัวเมือง จากท่าเสาถึงวังตะเคียน*
> ***ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น มีตลาดขายอาหาร***

[28] โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. ใน อนุชน หวลทรง อ้างแล้ว หน้า ๑๗

อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกษตรขาย[29]

หลักฐานจากชุมชนท้องถิ่นที่อ้างข้างต้นได้อธิบายความเปลี่ยนแปลงได้อย่างครอบคลุม กล่าวคือ การขยายถนนได้นำมาซึ่งการขยายตัวของอำนาจรัฐในการจัดการทรัพย์กรในนามของ "ระบอบทรัพย์สินของรัฐ" ได้แก่ การให้สัมปทาน และถนนยังได้เปิดช่องให้ชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนแปลงการผลิตเพื่อต้องการราคาพืชผลที่ดีขึ้นเพราะได้เข้าใกล้กับตลาดมากขึ้น ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงนี้ก็ได้ทำให้เกิดอาชีพแบบใหม่ที่สอดคล้องไปกับการเปลี่ยนแปลงการผลิตการเกษตร

ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่าง เพียงแต่ว่าความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความใกล้หรือไกลของพื้นที่ และกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนว่าได้ปรับตัวสอดคล้องไปกับความต้องการของตลาดหรือไม่

การขยายตัวของรัฐโดยผ่านระบบราชการ เป็นการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐให้ทำหน้าที่บริการและควบคุมประชาชนทั่วประเทศเข้มข้นยิ่งขึ้น หน่วยราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลการบริการและควบคุมพลเมืองในชุมชนท้องถิ่นในทุก ๆ มิติของชีวิต เช่น การปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข การดูแลความปลอดภัยในชีวิต ฯลฯ แม้ว่าการขยายตัวด้านบริการและควบคุมจะมีประสิทธิภาพและคุณภาพไม่เท่าเทียมกันในพื้นที่ต่างๆ หรือในหัวเมืองใหญ่น้อย แต่ก็ถือได้ว่าอำนาจรัฐส่วนกลางได้ขยายออกไปครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศอย่างทั่วถึง

ท่ามกลางการขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์ที่กระเพื่อมออกไปเรื่อย ๆ เฉกเช่นละลอกคลื่นได้ทำให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านในทุกชุมชน การปรับตัวในช่วงแรกของยุคสมัยนี้เป็นการปรับตัวบนพื้นฐานความชำนาญเดิมของตน ได้แก่ การเกษตรกรรม โดยเริ่มทุ่มเทลงไปสู่การผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อขายในตลาดมากขึ้น

การที่ชาวบ้านในแต่ละชุมชนทุ่มเทการผลิตเพื่อขายเพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นโอกาสของการที่จะหลุดพ้นจากความ "ยากแค้นรอบด้าน" จึงไม่น่าแปลกใจที่ภาพความทันสมัย ความสะดวก ความสบายที่ได้รับเพิ่มมากขึ้นในช่วงต้นของการพัฒนานั้นยังคงฝังอยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน ความพยายามจะโหยหายุคทองในช่วงเวลาการผลิตพอเลี้ยงตนเองของชนชั้นกลางที่มีต่อชาวบ้านจึงผิดฝาผิดตัวกับความทรงจำร่วมกันของชาวบ้าน อาจจะกล่าวได้ว่าความพยายามจะแช่แข็งการผลิตชาวบ้านให้

---

[29] โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร. ***โครงงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านวังตะเคียน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒. ในอนุชน หวลทรง หน้า ๑๗

ย้อนไปสู่แนวทางการผลิตในยุคของ "ความยากแค้นรอบด้าน" จึงเป็นเพียงมายาหรือลูกดอกทางศีลธรรมของชนชั้นกลางไว้คอยปาใส่หัวชาวบ้านที่กระโดดเข้าสู่การผลิตเพื่อขายเท่านั้นเอง[30]

การขยายตัวของรัฐทางด้านการศึกษาได้ดึงเอาแรงงานจำนวนหนึ่งออกจากครอบครัว ขณะที่การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายต้องการให้ชาวบ้านใช้แรงงานเข้มข้นมากขึ้นในการผลิต ภาวะการขาดแคลนแรงงานจึงเริ่มเกิดขึ้นและรุนแรงมากขึ้น ประกอบกับในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ ต่อถึงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ชาวบ้านในเขตพื้นที่ชุมชนภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเดินทางไปทำงานต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยหวังที่จะนำเงินกลับมาสู่การลงทุนต่อไป

สภาวะที่เกิดขึ้นนี้ยิ่งทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานสูงขึ้นไปอีก การปรับตัวของชาวบ้านในกรณีการขาดแคลนแรงงานในขณะที่ต้องการแรงงานนี้ ได้แก่ การใช้เครื่องจักรกลมากขึ้น[31] ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นทุกชุมชน เพียงแต่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับตลาดว่าใกล้หรือไกล

การทุ่มเทลงไปในการผลิตเพื่อขายต้องการความรู้ชุดใหม่ในการปรับตัว ประกอบกับลูกในฐานะแรงงานในครอบครัวก็ถูกดึงเข้าสู่ระบบการศึกษา ครอบครัวจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่จากเดิมที่ครอบครัวทำหน้าทีเป็นหน่วยการผลิตร่วมกัน แต่ในช่วงเวลานี้ครอบครัวได้เริ่มเปลี่ยนมาสู่หน่วยการบริโภคมากขึ้น โดยที่สมาชิกบางส่วนทำการผลิตเพื่อเลี้ยงครอบครัวทั้งหมด การสืบทอดความรู้ทางการเกษตรชุดเดิมเริ่มหมดไปจากครอบครัว[32]

การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายได้ผลักให้ชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตรตามลำพัง จากเดิมที่ปัญหาหลักในการดำรงชีวิตมีเพียงสภาพภูมิอากาศซึ่งชาวบ้านสามารถใช้ฐานครอบครัวและชุมชนในการแก้ไขปัญหา เช่น การรวมหมู่กันแก้ไขปัญหาน้ำท่วมหรือฝนแล้ง แต่เมื่อเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย ชาวบ้านไม่สามารถจะพึ่งพาพลังเดิมได้อีกต่อไป ดังนั้นการเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตรกับรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาของบุตร-ธิดา[33] จึงทำให้สมาชิกบางส่วนของครอบครัวต้องออกไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรม

---

[30] กระแสความคิดเรื่องนี้มีผลเชิงปฏิบัติการณ์ผ่านนักพัฒนาเอกชนในชนบททุกภาค ซึ่งหากจะไม่กล่าวหากันว่าพวกเขาคิดกันไม่เป็นแล้ว ก็ต้องยอมรับว่าการเกิดกระแสความคิดนี้เป็นจังหวะของประวัติศาสตร์ที่ทำให้ชาวบ้านได้ " พัก" และมี "พี่เลี้ยง" ดูแลในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อที่จะก้าวไปสู่การผลิตเพื่อขายอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับสลัด " พี่เลี้ยง" ให้หลุดออกจากวิถีประวัติศาสตร์ โปรดดู วิเชิด ทวีกุล . **การเมืองภาคประชาชน: การเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ. พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๔๘.** วิทยานิพนธ์ ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๔๘.

[31] การศึกษาสังเคราะห์เกือบทุกฉบับจะสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของการผลิตในประเด็นการใช้เครื่องจักรการเกษตร

[32] กฤษณธรรม อ้างแล้ว

[33] ในสมัยที่เจ้าหน้าที่ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์มีชุดทำงานสีแดงและออกไปตามชุมชนเพื่อทวงถามหนี้สิน แม้ว่าชาวบ้านจะรู้สึกว่ากลุ่มคนเสื้อสีแดงจะเข้ามาล้วงเอาเงินจากกระเป๋าไป แต่ก็มีคำกล่าวว่า " เสื้อขาวน่ากลัวกว่าเสื้อแดง"

เงื่อนไขอันเกิดเนื่องจากการปรับตัวรับกับการขยายตัวของการผลิตเพื่อขายและการขยายตัวของรัฐด้วยการทุ่มเททุกอย่างลงไปสู่การผลิตสินค้าการเกษตรเพื่อตลาด ได้เริ่มบีบบังคับคนในชุมชนต้องมองหาทางเลือกให้แก่ตนเองมากขึ้น การปลูกพืชเพื่อขายหลากหลายชนิดเพื่อลดความเสี่ยงในการผลิตก็เพิ่มมากขึ้น และต้องหางานรับจ้างทำทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรมการศึกษาสังเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างของกฤษณธรรม กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

> "ความเจริญและติดต่อกับชุมชนภายนอกเริ่มมากขึ้น...เริ่มมีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่ เพราะขายได้ราคาดี..."
>
> " การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าปีละ ๑ ครั้ง เพราะปลูกพืชหลายชนิด... (รายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น : ผู้เขียน) ทำให้มีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างดายหญ้าในสวน ทำทุกอย่างที่มีการจ้างงาน.."[34]

การแก้ไขปัญหาด้วยการสร้างความหลากหลายของการเพาะปลูกและการทำงานรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรมเริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงที่สองนี้

ความต้องการผลิตเพื่อขายได้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนขยับขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างมาก ผู้ที่สามารถจะจ้างเครื่องจักรกลก็จะขยายได้มาก ภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างเกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวาง กรณีภาคเหนือตอนล่างนั้น ไชยรัตน์ ปราณีได้สรุปจากงานศึกษาของยุววิจัยประวัติศาสตร์ ความว่า

> "คนไทยในภูมิภาค...โดยเฉพาะอีสาน...ในช่วงปี ๒๕๑๖-๒๕๒๐ อพยพเข้ามาสู่พื้นที่ภาคเหนือตอนล่างกันมากขึ้น ๆ โดยเข้ามาจับจองที่ดิน หักล้างถางพงในเขตป่าสงวน เรียกกันว่า " ป่าแตก" ซื้อขายแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน".[35]

การอพยพของชาวบ้านจากภาคอีสานเข้ามาในภาคเหนือตอนล่างและตอนบนอย่างมากมาย ซึ่งการอพยพนี้เป็นการเข้ามาทดแทนแรงงานที่ขาดแคลนในการผลิตภาคเกษตรของพื้นที่ทั้งภาคเหนือตอนล่างและตอนบน

เสื้อขาวนั้นหมายถึงลูกหลานที่เรียกร้องเงินที่จะใช้ในการเรียนมากกว่าเสื้อแดง และมีการศึกษาวิจัยในช่วงนี้พบว่าชาวบ้านทั่วไปใช้เงินไปกับการศึกษาของลูกหลานสูงมากกว่าการใช้ในส่วนอื่น ๆ

[34] กฤษณธรรม อ้างแล้วหน้า ๑๒

[35] ไชยรัตน์ อ้างแล้ว

การบุกเบิก/การอพยพในช่วงหลังนี้แตกต่างไปจากเดิม เพราะเป็นการอพยพเพื่อหาที่ปลูกพืชและผลผลิตเกษตรกรรมเพื่อขาย ไม่ใช่การบุกเบิกเพื่อปลูกข้าวในระบบพอเลี้ยงตนเองแบบเดิม และเป็นการอพยพมากันเป็นจำนวนมากพอที่จะตั้งชุมชนได้ จึงทำให้เกิดชุมชนใหม่ที่เป็นหมู่บ้านหรือชุมชนชาวอีสานกระจัดกระจายทั่วไป ซึ่งชุมชนชาวอีสานอพยพใหม่เหล่านี้ ก็จะมีฐานความสัมพันธ์ระหว่างอีสานด้วยกันเหนียวแน่น ประกอบการผลิตเพื่อขายโดยใช้เครื่องจักรกลนั้น ทำให้ไม่ต้องผะวงเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างคนต่างภูมิภาค ชุมชนอีสานจึงสามารถรักษาและดำรงความเป็นอีสานต่อมาได้โดยผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ[36]

การขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวางนี้ได้ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบอบทรัพย์สินอย่างมากทีเดียว[37] กล่าวคือ ช่วงก่อนหน้านี้ ชาวชุมชนต่างพยายามที่จะสร้างระบอบทรัพย์สินชุมชนหรือสมบัติชุมชนขึ้นมา เพื่อที่จะทำให้เกิดความแตกต่างกับระบอบทรัพย์สินส่วนตัวที่ยังไม่มีอำนาจรัฐรองรับ แต่เมื่ออำนาจรัฐขยายตัวเข้ามาในพื้นที่ชุมชนมากขึ้น ก็ได้กลายเป็นอำนาจที่รับรองสิทธิในระบอบทรัพย์สินส่วนบุคคล จึงทำให้ความมั่นคงในทรัพย์สินส่วนบุคคลมีหนักแน่นขึ้น ขณะเดียวกัน อำนาจรัฐไม่ได้รับรองระบอบทรัพย์สินชุมชน (Common property Regime) จึงทำให้เปิดโอกาสให้คนบางกลุ่มในชุมชนเคลื่อนเข้าไปครอบครองสมบัติชุมชนและแปลงออกมาเป็นสมบัติส่วนตัว

กล่าวได้ว่า สมบัติชุมชนโดยเฉพาะที่ดินได้ถูกทำให้กลายเป็นสมบัติส่วนตัวโดยการใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการรับรอง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในภาคเหนือทั้งตอนบนและล่าง

พร้อมกันนั้น อำนาจรัฐได้สถาปนาอำนาจที่เป็นจริงเหนือพื้นที่ในระบอบทรัพย์สินของรัฐ (State Property Regime) เช่น ป่า ได้ทำให้การบุกเบิกซึ่งครั้งหนึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาตินั้นเป็นเรื่องผิดกฎหมายไป จึงทำให้ระบอบทรัพย์สินแบบเสรี (Open Access) เริ่มหยุดชะงักและยุติไปในราวประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๐

กระบวนการความเปลี่ยนแปลงของระบอบทรัพย์สินในชุมชนเช่นนี้ ได้ทำให้ "ที่ดิน" ที่เป็นของเอกชนหรือสมบัติส่วนตัวเริ่มกลายเป็นสินค้าที่มีราคาขึ้นมา เพราะไม่สามารถที่จะบุกเบิกได้อีกต่อไป

---

[36] จารุณี ปัญควณิช์ อ้างแล้ว หน้า ๑๕ -๒๐

[37] ดูความเปลี่ยนแปลงในระบอบทรีพย์ได้จาก โฆษิต ไชยประสิทธิ์ อ้างแล้ว ไชยรัตน์ ปราณี อ้างแล้ว และสงกรานต์ ถุงแก้ว อ้างแล้ว

การอพยพของคนจากภาคอีสานส่วนหนึ่งก็จะเข้ามาซื้อที่ดินต่อจากคนในชุมชนเดิม ดังปรากฏในงานสังเคราะห์งานศึกษายุววิจัยทีพบว่ามีการอพยพมาซื้อที่ดินเพื่อทำกินเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทีเดียว[38]

การขยายตัวของรัฐนอกจากเอื้อให้คนในชุมชนปรับตัวแล้ว ในอีกด้านหนึ่งของการขยายอำนาจสถาปนาระบอบทรัพย์สินของรัฐและการสร้างโครงการขนาดใหญ่เพื่อที่จะสนับสนุนการพัฒนา ที่สำคัญได้แก่ การสร้างเขื่อน ก็ได้ทำให้เกิด "ชุมชนต้องอพยพ" เพราะการบีบบังคับจากรัฐ

"ชุมชนต้องอพยพ" นอกจากมาจากโครงการขนาดใหญ่แล้ว ยังเป็นผลมาจากการสถาปนาอำนาจที่เป็นจริงเหนือทรัพย์สินของรัฐ ได้แก่ ป่า รัฐได้บีบบังคับให้ชนเผ่าจำนวนมากทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างอพยพออกจากที่ทำกินเดิมซึ่งโดยมากแล้วอยู่ในเขตป่า[39]

ชุมชนที่ถูกบีบบังคับให้อพยพนั้น มักจะได้รับการชดเชยที่ดินจำนวนหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้วที่ดินที่ได้รับชดเชยมานั้นมักจะเป็นที่ที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชผลทางการเกษตรได้น้อยชนิด ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ต้องอพยพเพราะการสร้างเขื่อนยันฮี ความว่า

> รัฐบาลโดยกรมชลประทาน ได้จัดสรรที่อยู่อาศัยให้ประชาชนชาวบ้านนาทั้งหมด ๑๒ หมู่บ้าน ให้อพยพไปอยู่ ณ หมู่บ้านจัดสรรหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก จัดสรรชดเชยที่ทำกินรอบ ๆ หมู่บ้านบางครอบครัวได้ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง ๒๐ กิโลเมตร การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการประกอบอาชีพ เพราะที่นาที่ไร่ที่รัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที[40]

"ชุมชนต้องอพยพ" เหล่านี้จึงประสบชะตากรรมที่ยากลำบากมาก และส่วนใหญ่ต้องละทิ้งการผลิตภาคเกษตรกรรมโดยต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคเกษตรกรรมและในเขตเมือง

> ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘ ได้มีชาวเขาเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอาข่าพัฒนาเพิ่มขึ้น โดยส่วนมากผู้ที่มาใหม่เป็นกลุ่มอาข่าที่ไม่ได้รับการจัดสรรที่ทำกิน ที่อาศัยบ้านดอยบ่อ ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย ห้วย

---

[38] อนุชน หวลทรง อ้างแล้ว กฤษณธรรม ถาพันธุ์ อ้างแล้ว

[39] ดูรายละเอียดการถูก "บีบบังคับให้อพยพ" ได้จาก จารุณี ปัญควนิช การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การปรับตัวและการย้ายถิ่น" และ สิริพร เดชผดุง อ้างแล้ว

[40] โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก ใน อนุชน หวลทรง หน้า ๒๔

แม่ซ้าย กิ่งอำเภอแม่ฟ้าหลวง และอาข่าที่บ้านห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา และมีบางกลุ่มที่ไม่ทราบแหล่งที่มาได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ประมาณ ๓๔ ครอบครัว โดยส่วนใหญ่แล้วอพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติ พวกนี้ไม่มีที่ทำกิน จึงเริ่มจากการประกอบอาชีพรับจ้าง การมีคนรับจ้างมากขึ้นทำให้อาข่าเก่าถูกกดราคาค่าจ้างลง ซึ่งส่งผลกระทบต่ออาข่าเก่าอยู่บ้าง แต่ก็อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี เพราะเป็นเครือญาติ [41]

ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจาก**การปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้สังคมชาวนาแบบใหม่** หลังทศวรรษ ๒๕๐๐ –ทศวรรษ ๒๕๓๐ นี้ได้มีทั้งผู้ที่ปรับตัวได้อย่างประสบผลสำเร็จ และก็มีผู้ที่ปรับตัวไม่ได้ อนุชน หวลทรง ได้สรุปความแตกต่างของการปรับอย่างน่าสนใจว่า[42]

กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรที่มีการปรับตัวได้ดีในยุคเกษตรพาณิชย์ จากชุดงานยุววิจัยฯ นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นกลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า คือ จะมีการสะสมที่ดินไว้จำนวนมากพอเพียงกับการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก และจะมีหัวคิดในการวางแผน ทดลองปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ๆ ที่แสวงหานำมาจากท้องถิ่นอื่น นอกจากนี้ยังไม่ได้เน้นปลูกพืชเพียงชนิดเดียว แต่จะมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดเพื่อเตรียมพร้อมกับภาวะการตลาดของสินค้าการเกษตร ที่ราคามักจะผันแปรอยู่ตลอดเวลา โดยพวกเขาบางคนจะมีการพัฒนาไปสู่การก่อตั้งโรงงานแปรรูปผลิตผลการเกษตรภายในหมู่บ้านควบคู่ไปด้วย เช่น โรงงานมันอัดเม็ด โรงงานใบยาสูบ โรงงานอบลำไย เป็นต้น ทำให้สามารถขยายช่องทางการจำหน่ายได้แม้ว่าราคาผลผลิตจะตกต่ำ บางคนสามารถผลักดันตนเองไปสู่การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น

กลุ่มที่ปรับตัวประสบผลสำเร็จที่อนุชนเรียกว่า "กลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า" นั้น กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่สามารถสะสมทุนมาได้ก่อนกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชน และมักจะเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาก่อนเพราะสามารถที่จะจับจองที่ดินที่เหมาะสมได้มากกว่าและได้มาก่อนผู้ที่อพยพมาทีหลัง คนกลุ่มนี้จึงมีทุนมาก

---

[41] โรงเรียนปูแกง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย โครงงานการโรงเรียนปูแกง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย. ***โครงงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.*** ใน อนุชน หวลทรง หน้า ๒๘.

[42] อนุชน หวลทรง หน้า ๓๓.

พอที่จะลงทุนในการผลิตการเกษตรและธุรกิจที่ต่อเนื่องกับการเกษตร ตัวอย่างของตาประสาท ภู่ทองคำ ที่ได้เปลี่ยนแปลงการผลิตของบ้านแยงมาสู่หน่อไม้ไผ่ตงและสับปะรดในช่วงต่อมานั้นก็แต่งงานกับลูกสาวของผู้อพยพรุ่นแรกในบ้างแยง อำเภอนครไทย ซึ่งต่อมาตาประสาทเองก็ผันตัวเข้าเล่นการเมืองและดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล

เหตุที่คนกลุ่มนี้สามารถที่จะสะสมที่ดินไว้ได้มาก ก็ด้วยกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบอบทรัพย์สินชุมชนให้เป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้ง่ายโดยที่ไม่มีข้อท้วงติงหรือกังขาจากชาวบ้านทั่วไปด้วย เพราะเนื่องจากตระกูลของคนกลุ่มนี้เข้ามาก่อนและมีส่วนในการสร้างสมบัติชุมชนขึ้นมา

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ คนกลุ่มนี้จะเป็นคนที่ฐานะและสถานะในชุมชนซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในช่วงแรกๆ ของการพัฒนา จึงทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ

แต่อนุชน ก็สรุปไว้ว่ากลุ่มที่ประสบความสำเร็จนั้นเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยของชุมชนท้องถิ่น แต่คนส่วนใหญ่ก็ยังคงต้องเผชิญกับภาวะความผันผวนของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ดึงเอาการผลิตของชาวบ้านขึ้นตรงต่อตลาดโดยตรงมากขึ้น ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องพะวง คงการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนกับเพื่อนบ้านหรือ "เครือญาติเสมือน" อีกต่อไป วงจรชีวิตของชาวบ้านไม่ได้ขึ้นกับชุมชนเหมือนเช่นเดิม เพราะอนาคตของคนในชุมชนทั้งหมดอยู่ที่ผลผลิตในตลาดและอยู่ที่สังคมภายนอกชุมชน ลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูงมากขึ้นก็ยิ่งมองเห็นว่าอนาคตของตนอยู่ที่ภาคการผลิตสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้ก็ทำให้แรงเกาะแน่นของชุมชนแบบเดิมลดลงไปเรื่อย ๆ[43] "เครือญาติเสมือน" ที่ครั้งหนึ่งเคยมีบทบาทอยู่ในชุนก็ค่อย ๆ สลายไปในที่สุด

พร้อมกันนั้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขยายตัวของรัฐก็ดึงเอาชุมชนเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐมากขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นนี้ได้สร้าง "พื้นที่ทางสังคมแบบใหม่" ให้แก่ชาวชุมชน เช่น การเกิดกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ หรือกลุ่มที่จัดตั้งโดยตรงจากกลไกอำนาจรัฐ ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งการเกิดกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่นี้มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในแต่ละชุมชน

การขยายตัวของรัฐที่สำคัญในช่วงนี้ได้แก่ การขยายบทบาทของรัฐต่อการพัฒนาชนบท ดังได้กล่าวแล้วว่าในช่วงนี้ ได้ปรากฏความแตกต่างระหว่าง "เมือง" กับ " ชนบท" ที่แหลมคมขึ้นมา ความแตกต่างเหล่านี้ถูกมองว่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนชนบทจะเข้าไปฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐจึง

---

[43] การสังเคราะห์ทุกชิ้นในการศึกษานี้จะสรุปถึงความสัมพันธ์ที่เหินห่างกันของชุมชน และมักจะมีนัยยะของความอาลัยอาวรณ์อยู่ไม่มากก็น้อย ซึ่งเป็นเพราะการสังเคราะห์ยังคงติดอยู่ในกับดักของ " ชนบทไทย" ที่น่ารักอยู่นั่นเอง ทั้งๆที่น่าจะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นอยู่กับบริบท และมองหาแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมชุมใหม่ที่เหมาะสมกว่า

ได้เริ่มโครงการที่นำเงินไปจ้างงานในชนบทมากขึ้น โครงการนำเงินไปจ้างงานชนบทเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นครั้งแรก โดยนายบุญชู โรจนเสถียร เลขาธิการพรรคกิจสังคม ได้สร้างนโยบายเงินผันขึ้นมา ต่อมาเมื่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ขึ้นมามีอำนาจอย่างต่อเนื่องถึงแปดปี ก็ได้ดัดแปลงโครงการนำเงินไปจ้างงานชนบทในชื่อว่าโครงการการสร้างงานในฤดูแล้ง (กสช.)เป็นเวลา ๑๒ ปี (พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๔) รวมทั้งการวางแผนพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง[44] จึงส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างไพศาลทีเดียว

การขยายตัวของรัฐในช่วงหลังปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่สำคัญต่อสังคมชนบทที่ปลูกข้าง ก็คือ การ "ค้ำประกันราคา" ซึ่งในเวลาต่อมาจะเรียกได้ในอีกหลายชื่อ เช่น การประกันราคาข้าว การจำนำข้าว ฯลฯ แต่หลักการเป็นเรื่องเดียวกัน ก็คือ รัฐจะสร้างความต้องการเทียม (Pseudo Demand) เพื่อเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางไม่ให้เข้ามาขายในตลาด เพื่อที่ทำให้ข้าวที่เหลืออยู่มีราคาสูงขึ้น โดยรัฐใช้เงินงบประมาณสนับสนุนการสร้างความต้องการเทียมนี้ ซึ่งการที่รัฐทำเช่นนี้แม้ว่าจะบรรเทาความเดือดร้อนหรือทำให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาที่ไม่ขาดทุน แต่ผลกระทบที่สำคัญได้แก่ การทุ่มลงสู่การปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นโดยที่ชาวนาไม่จำเป็นต้องกังวลในเรื่องความเสี่ยงของราคาตลาดโลก

กระบวนการสร้างความต้องการเทียมในกรณีข้าวนี้ได้ทำให้ชาวบ้านทั้งภาคเหนือตอนล่างและตอนบนยังคงรักษาการปลูกข้าวเอาไว้ แม้จะประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน ปัญหาน้ำ ปัญหาแมลง ฯลฯ เพราะชาวบ้านสามารถผลักความเสี่ยงทั้งหลายไปสู่รัฐได้

การขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์ได้ริบ/ดึงเอาประเพณีต่าง ๆ ของชาวบ้านมาแต่งโฉมเปลี่ยนพื้นที่ของประเพณีให้เป็นสมบัติส่วนของรัฐไป เช่น อำเภอดึงเอาประเพณีของชาวบ้านมาจัดเองหรือเทศบาลฮุบเอาประเพณีบางอย่างมาทำเอง เพื่อที่จะได้รับทั้งชื่อเสียงและขณะเดียวกันก็สามารถแสวงหาค่าเช่าจากการสร้างพื้นที่จัดงานเป็นรายได้อีกด้วย กระบวนการนี้แม้ว่าจะทำให้ดูเหมือนประเพณีคึกคักมากขึ้น มีระบบแสงสีเสียงพราวตามากขึ้น แต่ก็ทำให้ประเพณีที่ครั้งหนึ่งเคยมีหน้าที่อย่างหนึ่งก็แปรเปลี่ยนไป ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่

---

[44] ไชยรัตน์ ปราณี อ้างแล้ว

ตัวอย่างของการขยายและสร้างประเพณีขึ้นมาใหม่ของจังหวัดสุโขทัย ที่เน้นประโยชน์จากการท่องเที่ยว ก็ได้ทำให้ชาวบ้านคนละแวกนั้นสามารถปรับตัวแสวงหาประโยชน์จากการลอยกระทง แต่ขณะเดียวกันชาวบ้านก็เลี่ยงไปลอยกระทงและเล่นพิธีกรรมของตนในพื้นที่อีกแห่งหนึ่ง[45]

ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ก็ถูกนำมาตกแต่ง/สร้างขึ้นใหม่ให้หลุดพ้นจากรอบของชาติพันธุ์ โดยรัฐและการท่องเที่ยงจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของสมบัติแห่งชาติ ก็มีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่เดิมเคยถูกเบียดขับไปอยู่ชายขอบสามารถที่แทรกเข้ามาสู่การรับรู้และยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นไทย พร้อมกันนั้น การตกแต่ง/สร้างของใหม่ของประเพณีโดยรัฐ ก็ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านในชุมชนทั่วไปด้วยทั้งนี้ไม่ใช่ในแง่ของการพิทักษ์รักษาประเพณีที่ดีงามเท่านั้น หากแต่ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ทำมาหากินในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ เช่น หาบเร่ แผงลอย ก็จะใช้โอกาสของงานประเพณีประดิษฐ์นี้ขายสินค้าของตนได้มากขึ้น[46]

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนานัปการ ภูมินามของชุมชนที่ครั้งหนึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ทำให้คนในระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดสามารถหมายรู้ได้ว่าชุมชนนั้นเป็นใคร ทำมาหากินอะไร ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นเพียงแค่การรู้ว่าตนเองสังกัด "พื้นที่" ของรัฐเท่านั้น เพราะระบบการผลิตแบบเดิมสูญสลายไป และรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดอัตลักษณ์อย่างเต็มเปี่ยมไปแล้ว

กลุ่มคนในชุมชนตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของภูมินามอย่างปรกติ เพราะชีวิตของพวกเขาไม่ได้ขึ้นอยู่กับเครือข่ายสายสัมพันธ์แคบ ๆ แบบเดิมอีกแล้ว ชีวิตทางสังคมเศรษฐกิจของพวกเขาอยู่ที่ความเป็นไทยมากกว่าความเป็นคนในท้องถิ่นเล็ก ๆ แบบเดิม[47]

ความเปลี่ยนแปลงทุกมิติที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทเกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของความเป็นเมืองด้วย (Urbanization) การสังเคราะห์ของไชยรัตน์ ปราณีชี้ให้เห็นว่าการไหลเข้าสู่เมืองของแรงงานจากชนบทสูงขึ้นอย่างมากมาโดยตลอด และขณะเดียวกันก็ได้เปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตให้กลายเป็นเมืองมากขึ้น ในกรณีของพื้นที่รอยต่อการค้าทางเรือก็เปลี่ยนแปลงมาสู่การค้าทางถนนทำให้ "เมือง"เปลี่ยนแปลงไป[48]

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในส่วนที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นในมิติของ "เมือง" น้อย ซึ่งน่าจะนำมาสู่ประเด็นการศึกษาต่อไปในอนาคต

---

[45] ลาวัลย์ ถาพันธุ์ อ้างแล้ว

[46] นิคม นาคอ้าย อ้างแล้ว หน้า ๔

[47] โปรดดูความเปลี่ยนแปลงในความสำนึกของคนไทยนี้ใน ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. **การผลิตความหมาย "พื้นที่ประเทศไทย" ในยุคพัฒนา (พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๐๙)** วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๑

[48] สงกรานต์ ถุงแก้ว อ้างแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงช่วงนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญอย่างมาก เพราะเป็นการเริ่มต้นเปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์ทุก ๆ ด้านของสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทุกระดับ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนทั้งในเมืองและชนบท

กล่าวได้ว่า การขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์มีผลกระทบต่อภาคเหนือตอนล่างกับตอนบนไม่เท่า/ไม่เหมือนกัน การเคลื่อนเข้าสู่การผลิตเพื่อขายของภาคเหนือตอนล่างเป็นไปได้โดยง่ายกว่า เพราะการอพยพของคนอีสานได้เข้าไปสู่การผลิตภาคเกษตรทดแทนแรงงานที่ขาดแคลน ขณะเดียวกันก็เป็นตัวกระตุ้นการบริโภค/การค้าขายให้ทวีมากขึ้น พร้อมกันนั้นเอง พื้นที่ก็ใกล้ศูนย์กลางของรัฐและการค้าขายสินค้าเกษตร ซึ่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่คุ้นชินกับการผลิตเพื่อขายประกอบกับภาคเหนือตอนล่างมีที่ราบที่เหมาะสมและกว้างขวางกว่า การสูญเสียที่ดินทำกินเริ่มขยายตัวในภาคเหนือตอนล่างก่อน จึงเอื้อให้เกิดการผลิตเพื่อขายใหญ่ ๆ Plantation เกิดขึ้น

ขณะเดียวกัน การศึกษาของรัฐก็ขยายเข้าไปถึงชุมชนก่อน จึงทำให้การพึ่งพิงฐานการเกษตรลดน้อยลงกว่าเดิมเพราะสามารถหางานนอกภาคเกษตรกรรมได้สะดวกกว่า การพึ่งพิงฐานการผลิตเกษตรกรรมน้อยนี่เองทำให้คนในชุมชนจำนวนมากสามารถเปลี่ยนระบอบทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือของชุมชนมาเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้โดยง่ายกว่า[49] และเกิดขึ้นมาก่อนภาคเหนือตอนบน ดังนั้นการปรับตัวของผู้คนจึงดีกว่า สัดส่วนคนยากจนจึงมีน้อยกว่าในภาคเหนือตอนบน

กรณีภาคเหนือตอนบน นั้นเนื่องจากที่ราบมีน้อยกว่าภาคเหนือตอนล่าง คนจำนวนไม่น้อยอยู่ในพื้นที่สูง ดังนั้นการถือครองที่ดินจึงมีมีจำกัดกว่า ที่สำคัญการขยายตัวของการผลิตเพื่อขายเกิดขึ้นทีหลังจึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพิงฐานการเกษตรกรรมในสัดส่วนที่สูงมากกว่า ขณะเดียวกันบางกลุ่มก็ถูกรัฐบีบบังคับให้ย้ายถิ่นจากที่สูง

ความเดือดร้อนของผู้คนในภาคเหนือตอนบนในช่วงเวลาของการขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์นี้จึงก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนในชุมชนต่าง ๆ มากกว่าภาคเหนือตอนล่าง กระบวนการปรับเปลี่ยนระบอบทรัพย์สินจากทรัพย์สินชุมชนมาสู่ระบอบทรัพย์สินของรัฐและระบอบทรัพย์สินส่วนตัวจึงมีผลกระทบต่อคนที่ยังพึ่งพิงฐานการเกษตรอยู่ ทำให้ภาคเหนือตอนบนเกิดแรงต้านทานทั้งการขยายตัวของรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบทรัพย์สินของรัฐ และการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ในบางระดับด้วย

---

[49] ในกรณีทุ่งสาน จังหวัดพิษณุโลก ที่การทำให้พื้นที่ชุมน้ำ/น้ำท่วมกลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกได้ ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงระบอบทรัพย์สินที่สำคัญ

ความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันระหว่างภาคเหนือตอนล่างกับตอนบนในช่วงเวลานี้เป็นคำตอบว่าทำไมนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานในภาคเกษตรจึงมีมากในภาคเหนือตอนบน แต่กลับมีน้อยในภาคเหนือตอนล่าง (ยกเว้นกรณีโครงการขนาดใหญ่) เพราะนักพัฒนาเอกชนในภาคเหนือตอนบนได้ทำให้การสถาปนาสมบัติชุมชนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาเพื่อต่อรองกับการเปลี่ยนระบอบทรัพย์สินของรัฐ[50]

บทบาทของนักพัฒนาภาคเหนือตอนบนร่วมกับกลุ่มนักวิชาการ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้สร้างกรอบความคิดใหม่ในเรื่องเกี่ยวกับระบอบทรัพย์สินของชุมชนขึ้นมา ที่สำคัญยิ่งได้แก่ การเสนอความคิดเรื่อง "ป่าชุมชน" ซึ่งเริ่มต้นคิดและสร้างปฏิบัติการณ์ทางสังคมในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ และเคลื่อนไหวมาโดยตลอดจนกระทั่งสามารถที่จะผลักดันให้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่เปิดให้ "ประชาชน" และ "ชุมชน" เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลทรัพยากรสาธารณะและนโยบายสาธารณะในหลายมาตราทั้งในหมวดที่ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย หมวดที่ว่าด้วยหน้าที่ของชนชาวไทยและในหมวดที่ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานของรัฐ เช่น ในมาตราที่ ๔๐ บัญญัติไว้ว่า

> " บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน"

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในโครงการทั้งหมดได้ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคมภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างที่เกิดขึ้นจนถึงทศวรรษ ๒๕๔๐ ซึ่งเป็นพื้นฐานความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่จะเกิดในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงการผลิตจาก "สังคมชาวนา" สู่สังคมพหุลักษณ์ ทศวรรษ ๒๕๔๐ –ปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากได้แก่ขึ้นในรอบทศวรรษหลังนี้เอง แม้ว่าจะมีความต่อเนื่องจากพื้นฐานความเปลี่ยนแปลงจากช่วงก่อนหน้านี้ แต่ภาพความเปลี่ยนแปลงจะปรากฏชัดเจนอย่างมากในช่วงเวลานี้ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาจากทศวรรษ ๒๕๔๐ถึงปัจจุบันนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลง

---

[50] ดูบทบาทของนักพัฒนาเอกชนภาคเหนือใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ "ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ" ใน ชัชวาล ทองดีเลิศ (บก) บันทึกลับ NGO : กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ, เชียงใหม่ : มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ๒๕๔๓.หน้า ๒๔-๖๒ และ ๒๖๕-๒๗๔.

สังคมไทยไม่ใช่เพียงแค่ความเปลี่ยนแปลงในสังคมเท่านั้น ซึ่งทำให้ในระยะหลังจึงมีนักวิชาการเขียนและพูดถึงว่าความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยว่า "สังคมไทยไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว"[51]

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การสูญสลายของ "สังคมชาวนา" อนุชนได้สรุปความเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวในพื้นที่สุโขทัยจากงานยุววิจัย ความว่า

> "ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ได้อธิบายถึงชาวนาในยุคนี้ว่า
> เป็นยุคของ "ผู้จัดการนา" ซึ่งไม่จำเป็นต้องลงแรงทำนาด้วยตัวเอง
> แต่ได้ปรับตัวเป็นผู้จัดการในการทำนาแทน โดยต้องใช้ทักษะ
> ความสามารถในการบริหารจัดการทำนา ตั้งแต่กระบวนการผลิต
> การหาเครื่องมือเครื่องจักร การจัดหาแรงงาน กระทั่งถึงการเก็บ
> เกี่ยวขนส่ง หาตลาดจำหน่ายผลผลิต[52]

อนุชน ได้อ้างอิงงานศึกษาของยุววิจัยไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งสอดคล้องไปกับการสรุปของกฤษณธรรม ความว่า [53]

> *ในยุคผู้จัดการนานั้น ชาวนาไม่ต้องลงมือทำเอง ตั้งแต่เริ่มไถนาก็*
> *จ้างรถปั่น การคราด การหว่านข้าว การพ่นสารเคมีฆ่าแมลง การ*
> *หว่านปุ๋ย จนถึงการเก็บเกี่ยวในยุคนี้ เริ่มใช้รถปั่นในการไถนา*
> *พีโอม พีเซน พีจวน พีโอ๋ น้าลาด ใช้รถไถนาและจ้างรถปั่น ในการ*
> *ไถนาโดยรถไถและรถปั่น...*
>
> *ส่วนใหญ่ทุกคนจะจ้างรถปั่น ในการปั่นนาและใช้รถไถนาของตัวเอง*
> *ในการคราดนาเป็นการทำให้นาเรียบสม่ำเสมอกันทั้งแปลงนา*
>
> *สำหรับการเตรียมพันธุ์ข้าว... จะใช้ข้าวพันธุ์พิษณุโลกเป็นหลัก ....*
> *แต่ถ้าอากาศหนาวก็จะเปลี่ยนใช้ข้าวสุพรรณบุรี ข้าวหอมมะลิ โดย*
> *พันธุ์ข้าวนั้นแต่ละบ้านจะซื้อข้าวจากจังหวัดพิษณุโลก ร้าน*
> *การเกษตรหรือเอาข้าวของตนเองที่เก็บเกี่ยวได้เมื่อปีที่แล้วมาเป็น*
> *ข้าวปลูก บางที่ก็จะหาซื้อข้าวตามเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง...*

---

[51] โปรดดู อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ **จะรักกันได้อย่างไร หากไม่เข้าใจกัน** สำนักพิมพ์โอมายก็อด ๒๕๕๓

[52] อนุชน หวลทรง อ้างแล้ว หน้า ๓๘. และกฤษณธรรม อ้างแล้ว หน้า๑๖-๑๘

[53] โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. ***โครงงานการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

ในปัจจุบันนี้มีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี โดยปุ๋ยเคมีจะซื้อมาจากร้านเสมือนการเกษตร ในราคากระสอบละ ๖๐๐-๘๐๐ บาท โดยจะเอาปุ๋ยไปใส่ในถังหว่านปุ๋ยที่ซื้อจากร้านเสมือนการเกษตรในราคาใบละ ๖๐-๘๐ บาท

ตอนที่จะขายข้าว... ในสมัยปัจจุบันจะให้รถลากข้าวไปขายข้าวขายที่ท่าข้าวธงไชย หรือ ธ.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์)

ปู่ ย่า ตา ยาย ที่แบ่งนาให้ลูก ๆ ไปทำเนื่องจาก รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย เสียชีวิตไปบ้างแล้ว ลูก ๆ ก็มักจะส่งลูกตนให้เรียนสูง ๆ ไม่ให้ทำนาเหมือนตนอีก บ้างก็ขายที่ดินให้นายทุนที่ทำโรงสีและท่าข้าวอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านหางไหลด้วย ทำให้ชาวบ้านที่ทำนาได้ก็ขายผลผลิตทันทีเพราะอยู่ใกล้กับที่นาของตนและซื้อข้าวสารจากโรงสีมาบริโภคแทน [54]

ความเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ ไชยรัตน์ เรียกว่าเป็นยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทกับเมือง (พ.ศ. ๒๕๔๑-ปัจจุบัน) โดยไชยรัตน์ชี้ให้เห็นว่านอกจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเกษตรซึ่งคล้ายคลึงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดสุโขทัย ความเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมทำให้ชนบทเป็นเมืองมากขึ้น[55]

ความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพก็เป็นปัจจัยหนึ่งทำให้เมืองกับชนบทเคลื่อนเข้าหากันมากขึ้น ดังที่พบว่ารายได้หลักของชาวบ้านที่ครั้งหนึ่งเป็นรายได้จากภาคเกษตรกรรมก็เปลี่ยนไปสู่ "ขายที่นาเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือในตัวเมือง เริ่มออกไปรับจ้างนายทุนในชุมชนและเมืองใหญ่และออกสู่งานตามค่านิยมในตัวเมือง...บางรายก็ไปรับจ้างทั่วไป [56] หรือ ลูกหลานชาวนาตอนนี้ ไปเป็นกรรมกร สร้างบ้านสร้างอาคาร เป็นพนักงานตามห้าง ตามร้านค้าต่าง ๆ เป็นลูกจ้าง ตามสถานบริการ เช่น โรงแรม อาบอบนวด นานทีกลับมาบ้าน ความห่างไยความผูกพันในครอบครัวจางหายไปจากในอดีตมาก[57]

กลุ่มแม่บ้านก็เชื่อมต่อการผลิตกับระบบแยกส่วนกันผลิตจากในเมือง ที่สำคัญได้แก่ กลุ่มทอผ้า

> "อาชีพหลักทำไร่ทำนา ว่างก็ทอผ้า เดี๋ยวนี้ไม่ว่างแล้ว งานเข้ามาก็ต้องทำตลอดแล้ว คือ งานเข้ามาแล้ว งานตัวเองก็ต้องจ้างเขาไปทำ

---

[54] โรงเรียนวัดหางไหล จังหวัดพิษณุโลก. อ้างแล้ว ผู้เขียนพยายามตัดข้อมูลให้สั้นลง แต่หากต้องการข้อมูลที่น่าสนใจ ดูใน อนุชน อ้างแล้ว หน้า ๓๘- ๔๐.

[55] ไชยรัตน์ ปราณี อ้างแล้ว

[56] โรงเรียนพานพิเศษพิทยา จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

[57] โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

อย่างหักข้าวโพด ก็ต้องจ้างคนงานไปหัก ตัวเองก็ต้องทอผ้าให้เขา อย่างไงก็ต้องทอให้เขาให้ได้ แต่ลูกค้าเค้าก็เข้ามาแต่ละคน ก็ไม่ใช่เด็ก...เป็นระดับข้าราชการ..."[58]

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลง "สังคมชาวนา" ที่ได้ก่อร่างสร้างตัวตนมาเนิ่นนานให้กลายเป็น "สังคมที่ยังมีการผลิตภาคเกษตรกรรมอยู่ แต่ไม่ใช่สังคมชาวนาอย่างเดิมอีกต่อไป งานศึกษาของยุววิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือสอดคล้องไปกับวิทยานิพนธ์เรื่อง "ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ "สังคมชาวนา"อีสานตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๔๐ : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด " [59]ซึ่งได้สรุปไว้ความว่า

ความเปลี่ยนแปลงของ "สังคมชาวนา" ทวีความเข้มข้นมากขึ้นช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ จนถึงทศวรรษ ๒๕๔๐ ชาวนาได้มีโอกาสใช้ "ทุนเข้มข้น" เพื่อ "ปลูกพันธุ์ข้าวใหม่" ที่มุ่งเน้นผลิตเพื่อป้อนตลาดเป็นหลัก ภายใต้กระบวนการการตัดสินใจในเชิงธุรกิจจึงทำให้มีการนำเครื่องจักรขนาดใหญ่ คือ รถไถนากับรถเกี่ยวข้าวมาใช้ในที่นาแทนการใช้แรงงานคน จนเกิดการทำธุรกิจใหม่ขึ้นมาด้วยการนำเครื่องจักรออกไปรับจ้างในหมู่บ้าน และขยายออกไปนอกเขตหมู่บ้างอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกัน การแตกตัวทางชนชั้นที่ได้เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ได้ทำให้ชาวนาแต่ละชนชั้นสร้างโอกาสในการปรับตัวได้ไม่เท่ากัน ชาวนารวยสามารถที่ปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้อย่างดี ขณะที่ชาวนากลางและชาวนาจนกลับปรับตัวได้น้อยกว่า ชาวนากลางก็หันเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม ส่วนชาวนาจนก็เปลี่ยนตนเองมาสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนอกภาคเกษตรกรรมหรือผู้ประกอบการรายย่อยในหมู่บ้าน

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและพิธีกรรมที่ครั้งหนึ่งเคยจรรโลง "สังคมชาวนา"เอาไว้ จนกระทั่งกลายเป็นพิธีกรรม

---

[58] โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก,อ้างแล้ว, ๒๕๕๒.

[59] ธิติญา เหล่าอ้น , ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ "สังคมชาวนา"อีสานตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๔๐ : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๕๓

ของคนทำนาแต่ละคนไม่ใช่ทำหน้าที่เพื่อ "สังคมชาวนา" อีกต่อไป

> การเกิดขึ้นของ"สังคมชาวนา" เป็นการสร้างสรรค์อย่างยิ่งใหญ่ของชาวนาในการสร้างสังคมเพื่อที่จะทำให้ทุกคนในชุมชนอยู่รอดได้ในช่วงเวลาช่วงหนึ่งที่เต็มไปด้วยความยากแค้นรอบด้านเท่านั้น จึงไม่สมควรยึดถือเป็นภาพแทนความเป็นจริงของสังคมไทยในอุดมคติที่หยุดนิ่งมิฉะนั้นก็จะเป็นการมองข้ามพลังทางสังคมที่เข้มแข็งที่นำพาสังคมชาวนาให้ก้าวพ้นความยากแค้นรอบด้านนั้นมาสู่ยุคปัจจุบันได้

อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมกลายเป็นรายได้หลักของชุมชนต่าง ๆ[60] ซึ่งทำให้คนในชุมชนต้องใช้เวลาทำงานนอกครอบครัวมากขึ้น จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ห่างเหินกันมากขึ้น[61]

การขยายตัวของการผลิตนอกภาคเกษตรกรรมที่ชาวบ้านเข้าไปสร้างสรรค์ร่วมด้วยนั้น เป็นการผลิตภาคไม่เป็นทางการ (Informal Sector) [62] ซึ่งในช่วงหลังนี้พบว่าเป็นสัดส่วนต่อกำลังแรงงานของประเทศสูงมาก คือ ประมาณร้อยละ ๖๕ ของกำลังแรงงานทั้งหมด

การเข้าสู่ภาคการผลิตไม่เป็นทางการของชาวบ้านขยายตัวมากขึ้นตามวันเวลา เพราะเป็นการผลิตที่ "คนตัวเล็กตัวน้อย" ก็สามารถเข้ามาสร้างสรรค์ได้ จึงทำให้เป็นเสมือนโอกาสของชาวบ้านที่จะหาเงินสดได้ง่ายมากขึ้นกว่าเดิมที่ต้องทนรอการขายผลผลิตการเกษตรซึ่งเป็นรายได้ต่อปี

ที่น่าสนใจสำหรับ การขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนั้น นอกจากสาเหตุเกิดการสร้างสรรค์ของชาวบ้านเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานในขณะที่รัฐเองไม่ได้สนใจที่จะตอบสนอง

---

[60] สิริพร เดชผดุง และ จารุณี ปัญควณิช ได้สรุปประเด็นนี้ไว้ทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างไว้อย่างละเอียด อ้างแล้ว

[61] กฤษณธรรม อ้างแล้ว หน้า ๒๐ ,สิริพร เดชผดุง อ้างแล้ว หน้า๑๙.จารุณี ปัญควณิช อ้างแล้ว หน้า ๑๙-๒๐.

[62] ดูตัวอย่างการศึกษาการผลิตภาคไม่เป็นทางการนี้ได้จาก Hernando De Soto **The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World.** Harpercollins, ๑๙๘๙. น่าประหลาดใจที่สังคมวิชาการไทยศึกษาเรื่องการผลิตไม่เป็นทางการนี้น้อยมาก เท่าที่พบเห็น ได้แก่งานศึกษาในโครงการของอาจารย์ณรงค์ เพชรประเสริฐ และอีกท่านหนึ่งได้แก่ นฤมล นิราทร **หาบเร่แผงลอยอาหาร : ความสำเร็จและตัวบ่งชี้** วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๘.

แล้ว เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ภาวะเศรษฐกิจล่มสลายใน ปีพ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งได้ทำให้คนในชุมชนที่ทำงานอยู่ในเมืองกลับมาทำงานในชุมชน[63] และได้สร้างสรรค์งานการผลิตไม่เป็นทางการขึ้นมา

ภาวะเศรษฐกิจล่มสลาย พ.ศ. ๒๕๔๐ นั้นนักวิชาการมักจะลงความเห็นว่าทำให้สังคมเศรษฐกิจไทยตกต่ำ[64] แต่ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ได้แก่ เมื่อกลุ่มทุนธนาคารของไทยประสบปัญหาการเงิน ได้เปิดช่องให้แก่บริษัทการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร (Non-Bank) ได้ขยายสินเชื่อให้แก่ผู้กู้รายย่อย โดยเฉพาะกลุ่มที่ใช้บัตรเครดิต ซึ่งได้ทำให้คนจำนวนไม่น้อยสามารถข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายเข้า คาดว่ากลุ่มคนที่ตกงานกลับมาสร้างงานที่ชุมชนของตนได้ใช้โอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุนไม่ใช่ธนาคารนี้เป็นทุนเบื้องต้น

การผันแปรตนเองเข้ามาสู่การผลิตภาคไม่เป็นทางการนี้ที่เรียกร้องให้ต้องทำงานตลอดเวลาได้ทำให้ความรู้สึกผูกพันกับชุมชนแบบเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรมลดลง ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆถูกลดทอนให้เหลือเพียง "ความสนุกสนาน" เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต[65] ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกอันใด และไม่ใช่เรื่องที่ควรจะ "ฟูมฟาย" เพื่อให้รักษา "มรดกเก่า" เอาไว้โดยที่ผู้ที่ชอบแสดงออกซึ่งอาการ "ฟูมฟาย" นั้นมักจะเป็นชนชั้นกลางที่ไม่ค่อยรู้เรื่องราวอะไรนัก

ด้วยเหตุที่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนและตอนล่างได้ให้เกิดการขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ คนกลุ่มใหม่นี้เริ่มเกาะกลุ่มแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันมากขึ้นถี่ขึ้นและได้กลายมาเป็นกลุ่มทางการเมืองที่สำคัญขึ้นมา[66]

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็มีผลกระทบต่อการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนท้องถิ่นอย่างมาก จะพบว่าการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นปกครองตนเองมากขึ้น อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นั้นมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มคน ดังจะพบว่ากลุ่มคนที่ขึ้นมามีอำนาจใน อบต.นั้นส่วนใหญ่จะต้องประกอบธุรกิจที่สัมพันธ์อยู่กับการรับเหมา ซึ่ง

---

[63] สิริพร เดชผดุง และ จารุณี ปัญควณิช อ้างแล้ว

[64] หนังสือที่บรรยายเรื่องนี้ไว้ครบถ้วนมากเล่มหนึ่งได้แก่ วอลเดน เบลโล สุรนุช ธงศิลา แปล,โศกนาฏกรรมสยาม:การพัฒนาและการล่มสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ กรุงเทพฯ:มูลนิธิโกมลคีมทอง ๒๕๔๓.

[65] ลาวัลย์ ถาพันธุ์ อ้างแล้ว

[66] โปรดดูในภาคผนวก ๒

จะต้องใช้แรงงานคน และกลุ่มคนเหล่านี้ก็จะสามารถสร้างระบบอุปถัมภ์แบบใหม่กับคนในชุมชนผ่านการจ้างงานซึ่งส่งผลต่อการได้รับคะแนนเสียง[67]

ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในช่วงสิบปีหลังนี้มีความสำคัญอย่างมากที่ทั้งชุมชนเองและสังคมโดยรวมควรจะต้องทำความเข้าใจ เพราะรากฐานสิบปีนี้เองจะเป็นพลังกำหนดอนาคตของสังคมภาคเหนือและสังคมไทยโดยรวม

๔.

บทสรุป

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเป็นงานที่ยากลำบากมากกว่างานวิจัยอื่น ๆ หลายเท่า เพราะเป็นการทำงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนความคิดของคนเกี่ยวกับ "ความรู้" และที่ยากลำบากมากกว่าก็คือการเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับ "ความรู้ประวัติศาสตร์"

แต่ภายหลังจากการทำงานของนักวิจัยในโครงการที่ต้องยอมรับว่ามีความขยันและอดทนทั้งต่อการเดินทางและการพูดคุย ก็พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการคิดของผู้เข้าร่วมวิจัยหลายประการที่น่าทึ่ง ที่สำคัญ การทำงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือได้ทำให้เกิดการทำงานหาความรู้ร่วมกันของหลายฝ่าย ผู้เข้าร่วมวิจัยทุกฝ่ายได้แสดงออกมาให้เห็นถึงพลังและศักยภาพที่เคยถูกซ่อนเร้นไว้ด้วยวิธีคิดแบบไม่ใช่ความรู้ของวงการศึกษาของสังคมไทย

การเปลี่ยนความหมายของความทรงจำกับประวัติศาสตร์จนทำให้เกิดความทรงจำร่วมกันชุดใหม่ของชุมชนเป็นผลงานที่น่าพึงพอใจ แม้ว่าอาจจะไม่ได้ดังใจผู้วิจัยหลัก แต่ก็เป็นนิมิตหมายที่ดีสำหรับการเริ่มต้นแสวงหาความรู้กันอย่างแท้จริง

ภาพรวมประวัติศาสตร์ที่ได้พยายามสังเคราะห์ขึ้นมา ยังไม่สมบูรณ์อย่างแน่นอน แต่ก็มองเห็นว่ากรอบความเข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นจะเดินต่อไปอย่างไร

บทสรุปท้ายสุดนี้ ก็คือ ในวันที่สังคมไทยมืดมิด ประวัติศาสตร์เท่านั้นที่จะเป็นแสงส่องสว่างหาทางออกให้สังคมไทย แม้ว่าวันนี้ คนชั้นนำอาจจะมองไม่เห็น แต่หวังใจไว้ว่าเขาจะมองเห็นในวันข้างหน้า หากเขายังมองไม่เห็นความหมายของประวัติศาสตร์ไม่พยายามเข้าใจประวัติศาสตร์ ก็คงต้องบอกพวกเขาว่าเสียใจด้วย

---

[67] โปรดดู รัตติกาล หินแก้ว **ความเปลี่ยนแปลงของการเมืองท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (พ.ศ.๒๕๓๓-ปัจจุบัน)** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๑. น่าเสียดายที่โครงการยุววิจัยท้องถิ่นไม่ได้ตั้งคำถามในเรื่องการเมืองท้องถิ่นไว้ตั้งแต่ต้น จึงทำให้มองไม่เห็นของพลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการเมือง

วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรม พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๗ - ๒๕๕๒

อนุชน หวลทรง

๑. บทนำ

๑.๑ ที่มาของงานสังเคราะห์

การสังเคราะห์งานฉบับนี้วางอยู่บนฐานของข้อมูลจากรายงานการวิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเป็นหลัก[68] ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดำเนินงานทั่วประเทศ เพื่อสร้างการเรียนรู้สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยใช้กระบวนการทำวิจัยเป็นเครื่องมือในการเสาะแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ด้วยตนเอง ตั้งแต่การฝึกคิดตั้งคำถาม และค้นหาคำตอบด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูล จากการสัมภาษณ์เรื่องราวชีวิตของผู้คนภายในท้องถิ่นที่พวกเขาเกิดและอาศัยอยู่ ผ่านเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่หลุดพ้นจากกรอบประวัติศาสตร์รัฐชาติดังที่เป็นอยู่ แต่การเรียนรู้ของโครงการนี้ได้เน้นที่ศึกษาถึงชีวิตของผู้คน ชาวบ้าน คนธรรมดา ที่ได้เผชิญชีวิตกับเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจการทำมาหากิน สังคม สุขภาพ ประเพณีพิธีกรรม การใช้สมบัติสาธารณะ ป่าเขา แม่น้ำลำคลอง โบราณสถาน ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นสามารถที่จะปรับตัวให้ดำรงอยู่ได้อย่างไร ท่ามกลางความเปลี่ยนที่เกิดขึ้น เช่น โดยการสร้างอัตลักษณ์ การต่อสู้ ดิ้นรน การปรับเปลี่ยนวิธีการทำมาหากิน การสร้างเครือข่าย การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งในและนอกหมู่บ้านชุมชนของตนเอง นอกจากนี้ประเด็นที่สำคัญอีกประการของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้ก็คือ การฝึกนักเรียนให้ได้ใช้ ***"วิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์"*** ที่มองว่าทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดขึ้นอย่างมีบริบทกำกับ[69]

ผู้เขียนได้เลือกการสังเคราะห์ประเด็น ***การปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเกษตรกรรม ในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ*** ที่สะท้อนภาพดังกล่าวผ่านคำบอกเล่า เกี่ยวกับการทำมาหากินของผู้คนใน

---

[68] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ ดำเนินงานในเขตพื้นที่ ๑๓ จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา กำแพงเพชร ตาก อุตรดิตถ์ พิษณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ และอุทัยธานี

[69] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. *บันทึกงานเวทียุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒* วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่.หน้า ๒๓

ภาคเกษตรกรรม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปแต่ละช่วงเวลา จากยุคเกษตรพอเลี้ยงชีวิต เปลี่ยนผ่านสู่ยุคเกษตรเชิงพาณิชย์ และเข้าสู่ยุคธุรกิจการเกษตรในปัจจุบัน ที่ส่งผลให้เกิดการผลักดันคนรุ่นใหม่ให้ออกไปสู่การทำงานนอกภาคเกษตรเพิ่มมากขึ้น โดยแต่ละยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชน จึงสะท้อนทำให้เห็นถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในภาคเหนือ ที่ได้มีการดิ้นรนปรับตัวเองเพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งจะพบว่า มีกลุ่มชาวบ้านที่สามารถปรับตัวได้ดี กลุ่มที่ไม่สามารถปรับตัวได้ และกลุ่มกำลังอยู่ในระหว่างการดิ้นรนปรับตัวเองเพื่อการดำรงอยู่ อันสัมพันธ์กับเงื่อนไขต่างๆ ทั้งทางภูมิศาสตร์และสังคม รวมถึงการได้รับผลกระทบจากการออกกฎหมายและนโยบายของรัฐบาลในแต่ละยุคสมัย การช่วงชิงทรัพยากร ช่วงชิงพื้นที่ทางกายภาพและสังคม ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ชาวบ้านกับชนชั้นนำ กับนายทุนภายในและนอกท้องถิ่น ที่แต่ละคน แต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่ได้เผชิญอยู่ในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๑.๒ ข้อจำกัดของการสังเคราะห์

อย่างไรก็ตาม งานสังเคราะห์นี้ยังมีข้อจำกัดในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาสังเคราะห์ เนื่องจากข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในรายงานของโครงการยุววิจัยฯ ยังมีข้อมูลไม่เพียงพอที่จะอธิบายให้ครอบคลุมในทุกเรื่องที่ผู้เขียนต้องการสังเคราะห์ ทั้งนี้เกี่ยวกับข้อจำกัดเรื่องหัวข้อที่ยุววิจัยสนใจศึกษา กล่าวคือ หัวข้อเรื่องชีวิตของผู้คนในภาคเกษตรนั้น พบว่ามีงานยุววิจัย จำนวนเพียง ๑๐ โครงการเท่านั้น ที่ศึกษาตรงกับเรื่องดังกล่าว จากโครงการทั้งหมด ๒๐๐ โครงการ โดยข้อมูลที่ใช้ในการสังเคราะห์นี้ ผู้เขียนได้จากการอ่าน คัดเลือกและรวบรวมเนื้อหาบางส่วนซึ่งสอดคล้องกับประเด็นการสังเคราะห์ ที่โครงการทั้งหมดได้มีการจัดเก็บและบันทึกไว้ในรายงานยุววิจัยฯ เนื่องด้วยข้อจำกัดดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนได้มีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากเอกสารรายงานวิจัย รวมถึงวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ประกอบเพิ่มเติมเพื่อให้สามารถอธิบายภาพของความเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเกษตรกรรม ของภาคเหนือได้ครอบคลุมในเชิงประเด็นและพื้นที่เพิ่มมากขึ้น

๑.๓ วิธีการและแนวทางการสังเคราะห์

ในการสังเคราะห์งานฉบับนี้ ผู้เขียนมีวิธีการและแนวทางในการสังเคราะห์งานดังต่อไปนี้

๑) อ่านรายงานของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือทุกโครงการ และทำการคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการสังเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจ เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาข้อมูลและเชื่อมโยงกับข้อมูลอื่น ๆ จากนั้นได้นำมาจัดกลุ่มข้อมูลในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกันของแต่ละพื้นที่ และวิเคราะห์เนื้อหา อธิบายข้อมูล

๒) อ่านทบทวนและศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัย บทความ หนังสือ เวปไซต์ วิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทมหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมถึงการเข้ารับฟังการบรรยายของ

นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ที่ได้ศึกษาประเด็นเหล่านี้มาก่อน เพื่อใช้เป็นกรอบความคิดเบื้องต้นและตรวจสอบยืนยันในเรื่องที่สังเคราะห์

๓) สร้าง พัฒนา และปรับปรุงกรอบความคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสังเคราะห์และเขียนรายงานโดยปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญอย่างต่อเนื่อง

๔) ได้มีการพูดคุยสัมภาษณ์กับคนในพื้นที่ภาคเหนือเพิ่มเติม นอกเหนือจากพื้นที่การเก็บข้อมูลของโครงการยุววิจัยฯ เพื่อค้นหาข้อมูล คำอธิบายที่ต้องการรู้ และทำความเข้าใจ ซึ่งไม่ปรากฏในข้อมูลงานของ ยุววิจัยฯ

๕) จัดกลุ่มข้อมูลตามช่วงเวลาของยุคที่มีการเปลี่ยนผ่าน เกี่ยวกับวิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนอาชีพภาคเกษตรกรรมตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๕๕๒ โดยตรวจสอบกับกรอบของผู้ที่เคยศึกษาไว้ก่อนแล้ว และเชื่อมโยงกับช่วงเวลาที่ปรากฏจริงของชีวิตผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือ

๖) ใช้ *"วิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์"* ในการพินิจวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิพากษ์ กล่าวคือ การมองทุกสิ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา โดยมีบริบทของแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำกับ ไม่ยึดติดกับแนวคิดทฤษฎีที่ตายตัวในการใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น[70] นอกจากนี้การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์แนวใหม่ ยังอาศัยการเชื่อมโยงเข้ากับความรู้และทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ แต่ใช้เป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยในการตั้งคำถามที่ลึกซึ้ง รวมถึงการใช้เป็นแนวทางการเก็บข้อมูลและสร้างความสัมพันธ์ของข้อมูล แต่ขณะเดียวกัน ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ก็จะทิ้งกรอบความคิดทฤษฎีไปในทันทีที่พบว่าไม่สอดคล้องกับข้อมูลที่ค้นพบ[71]

๒. ผลการสังเคราะห์ประเด็นวิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย

การสังเคราะห์ผลงานของยุววิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือ ทำให้เห็นถึงภาพของการเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ประเพณีพิธีกรรม ของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ จากพลังทั้งภายในและภายนอกอย่างสลับซับซ้อน ที่เข้ามากระทบกับชีวิตของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัย อันส่งผลต่อการปรับสร้างตัวเองเสียใหม่ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่หลากหลาย ทั้งการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับอำนาจรัฐ อย่างมากมาย เพื่อตอบสนองต่อความอยู่รอดในสังคมที่เปลี่ยนผ่านไปแต่ละยุคสมัย

ในที่นี้ ผู้เขียนได้สังเคราะห์และพินิจวิเคราะห์ด้วยวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์ ในประเด็นวิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรม โดยนำเสนอผ่านการเปลี่ยนแปลง ใน ๓ ยุค กล่าวคือ

---

[70] สรุปแนวคิดจาก : ยงยุทธ ชูแว่น. *ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิวิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมไทย.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑. หน้า ๓๖๓-๓๖๖.

[71] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. *นิเวศน์ประวัติศาสตร์ : พรมแดนความรู้.* โครงการจัดพิมพ์คบไฟ. กรุงเทพฯ. ๒๕๔๕, หน้า ๑๔๕-๑๔๖

ยุคแรกเป็นการปรับตัวในยุคบุกเบิกพื้นที่สู่การเกษตรพอเลี้ยงชีวิต ช่วง พ.ศ.๒๔๔๗-๒๕๐๐ อันเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านท้องถิ่นส่วนใหญ่เริ่มแสวงหาผืนดิน แผ้วถาง บุกเบิกเพื่อลงหลักปักฐานที่สัมพันธ์กับการมีผืนดินเพื่อการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงชีพ ถึงแม้ว่าในบางพื้นที่ซึ่งใกล้กับศูนย์กลางของเมืองนั้น ชาวบ้านจะถูกยึดครองที่ดินจากชนชั้นสูง แต่ก็กล่าวได้ว่าในยุคนี้ชีวิตของชาวบ้านภาคเหนือโดยส่วนใหญ่ยังคงมีความเป็นอิสระในการดำรงชีวิต และยังมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้สูง โดยพบว่าชาวบ้านมีการอพยพโยกย้ายถิ่นได้อย่างอิสระจากการขีดเส้นแบ่งด้วยพรมแดนของรัฐชาติดังเช่นปัจจุบัน และยุคนี้ผู้คนส่วนใหญ่ยังยึดถือว่าการมี "ข้าว" ไว้กินได้ตลอดทั้งปีนั้นเป็นดั่งความมั่นคงของชีวิตของตนเองและครอบครัว

ยุคที่สอง เป็นการปรับตัวเพื่อตอบสนองกับการก่อตัวเข้าสู่ยุคเกษตรพาณิชย์ ช่วง พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๔๐ ซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขจากพลังภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลกับชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยเริ่มจากการที่อำนาจรัฐไทยถูกสถาปนาขึ้นผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๗ และกฎหมายต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยโดยการใช้เกษตรเชิงพาณิชย์เป็นฐาน ได้ก่อให้เกิดการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ ผลิตพลังงานไฟฟ้า การขยายระบบชลประทาน การปรับเปลี่ยนพันธุ์พืชเพื่อสนองกับระบบตลาดภายนอก ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือเริ่มปรับตัวไปสู่การเน้นทำการเกษตรเพื่อขาย เริ่มใช้สารเคมี เครื่องจักรกลเพื่อเพิ่มผลผลิต ขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น แต่ทั้งนี้การขยายการพัฒนาของรัฐเองยังไม่ได้มีลักษณะที่กระจายได้อย่างเท่าเทียมในแต่ละพื้นที่ เช่น ระบบชลประทานแท้จริงแล้วขยายได้เพียงจำนวนน้อยมาก ถึงกระนั้นชาวบ้านยังคงพยายามเอาชนะธรรมชาติโดยการขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อนำน้ำจากใต้ดินขึ้นมาใช้ทำการเกษตรเพื่อให้สามารถทำเกษตรได้อย่างเข้มข้น

ขณะเดียวกันนี้ได้เริ่มเกิดการก่อตัวของชนชั้นที่หลากหลายภายในท้องถิ่น เช่น เกษตรกรรวย เกษตรกรกลาง และเกษตรกรจน ซึ่งเกษตรกรรวยบางคนได้ขยับตนเองไปสู่การเป็นเจ้าของโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรภายในหมู่บ้าน และผลักดันตนเองเข้าสู่วงการเมืองท้องถิ่นตามลำดับ การแตกตัวของชนชั้นเหล่านี้มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับอำนาจของการถือครองที่ดิน เงินทุน และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นนำทั้งภายในและภายนอกชุมชนท้องถิ่น

อีกด้านหนึ่ง คือ การเกิดขึ้นของกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการสร้างเขื่อน ที่ไม่สามารถดำรงอยู่ในพื้นที่เดิมได้ ทำให้ต้องออกไปขายแรงงานในเขตเมืองทั้งในและต่างประเทศ ท้ายสุดได้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนไม่ได้ช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนท้องถิ่นแต่อย่างใด แต่กลับสร้างปัญหาความแตกสลายของครอบครัวของชาวบ้านกลุ่มนี้อีกด้วย

นอกจากนี้ยังเกิดกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการถูกควบคุมพื้นที่ทำกินโดยรัฐ โดยเฉพาะชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในป่าบนพื้นที่สูง ซึ่งเกิดจากการผลิตสร้างอุดมการณ์รัฐชาติและการสร้างทัศนะครอบงำว่าด้วยเรื่องชาวเขา โดยสร้างภาพประทับ(Stigmatize) ชาวเขาว่าสัมพันธ์กับ

ปัญหายาเสพติด การทำลายป่า และความมั่นคงของชาติ จึงทำให้เกิดโครงการพัฒนาทั้งของรัฐและหน่วยงานพัฒนาระหว่างประเทศที่รุกเข้าไปแทรกแทรง เพื่อผลต่อการขจัดปัญหา นอกจากนี้รัฐได้ขยายอำนาจเข้าไปริบ "ป่าไม้" ที่เดิมเป็นสิทธิตามธรรมชาติของชุมชน เข้าสู่การเป็น "สมบัติของชาติ" โดยสร้างวาทกรรมให้เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมว่า *"ป่าไม้เป็นสมบัติของชาติที่ทุกคนควรหวงแหนและรักษาไว้ให้ลูกหลาน"* อันทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ถูกจำกัดขอบเขตที่ดินทำกิน ถูกเบียดขับให้ออกนอกเขตป่าที่ถูกยึดครองโดยอำนาจรัฐ จนเป็นผลให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย และกลายเป็นคนจนชายขอบในที่สุด

ยุคที่สาม ยุคธุรกิจการเกษตร ช่วง พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๕๒ ซึ่งเริ่มจากการที่ภาวะของเศรษฐกิจภาคเมืองเกิดวิกฤตในด้านธุรกิจบริการและอุตสาหกรรมที่ได้เลิกจ้างแรงงาน เป็นผลให้ชาวบ้านวัยแรงงานที่ได้อพยพเข้าไปขายแรงงานในเมือง ได้หวนกลับคืนสู่ท้องถิ่นเข้ามาพึ่งพิงอาชีพเกษตรกรรมอีกครั้ง แต่ได้ปรับตัวเองใหม่โดยเข้าสู่การเกษตรแบบธุรกิจและอุตสาหกรรมการเกษตร ที่เพิ่มความเข้มข้นในการลงทุน การใช้เครื่องยนต์ สารเคมี และป้อนผลผลิตเข้าสู่โรงงาน จึงก่อเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และชาวบ้านกับนายทุนต่างถิ่นที่พยายามรุกคืบเข้ามาลงทุนในชนบทภาคการเกษตรแบบครบวงจร เป็นผลให้ชาวบ้านเกิดการปรับตัวเองใหม่ ส่งผลให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่ต้องยอมจำนนต่อการทำเกษตรเชิงธุรกิจ กลุ่มที่สามารถปรับตัวไปตามกระแสการตลาด และกลุ่มปรับตัวแบบผสมผสาน จึงสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นภายในท้องถิ่นให้เพิ่มสูงยิ่งขึ้น ดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

๑) การปรับตัวในยุคบุกเบิกพื้นที่สู่การเกษตรพอเลี้ยงชีวิต พ.ศ.๒๔๔๗-๒๕๐๐

ย้อนไปในช่วงก่อนปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ชีวิตของชาวบ้านภาคเหนือในทุกพื้นที่ ได้มีการปรับตัวเพื่อแสวงหาที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ โดยการเดินทาง อพยพโยกย้าย และเริ่มสู่การบุกเบิกที่ดินทั้งในพื้นที่บนดอยและที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาที่มีแม่น้ำสายน้อยใหญ่ไหลผ่าน เพื่อการเพาะปลูกพืชพันธุ์สำหรับเลี้ยงปากท้องของตนเองและครอบครัว โดย "ข้าว" ถือเป็นพืชหลักที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะต้องปลูกกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความคิดที่ว่า การที่สามารถเก็บข้าวเอาไว้กินได้ตลอดทั้งปีจึงถือเป็นความมั่นคงของชีวิต ดังคำพูดที่สะท้อนจากชาวบ้านว่า ***"มีข้าวก็ไม่อด"***[72] ด้านกรรมวิธีการเพาะปลูกจะอาศัยแรงงานคนภายในครอบครัวและสัตว์เลี้ยงไว้ช่วยทุ่นแรง

รูปแบบการปรับตัวของคนภาคเหนือในยุคนี้จึงแบ่งออกได้เป็น :

---

[72] ปรากฏจากคำพูดของผู้คนในชุมชนหลายพื้นที่ของภาคเหนือ ซึ่งปรากฏในงานของยุววิจัยฯ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนภาคเหนือ ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวยังพบว่าได้มีการยึดถือต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกพื้นที่ทำกินและคนวัยกลางคน

๑.๑ การปรับตัวเพื่อหลีกหนีจากสภาพปัญหาของถิ่นที่อยู่เดิม เพื่อแสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัยกว่า

การดิ้นรนปรับตัวเองเพื่อการดำรงชีวิตของคนภาคเหนือในยุคนี้ จะเห็นภาพของการอพยพโยกย้ายถิ่นเนื่องจากปัญหาของธรรมชาติที่แล้งแค้น อันเกิดจากสภาพภูมิประเทศในถิ่นเดิมที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เพราะเกิดภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ความแห้งแล้ง โรคระบาด รวมถึงภัยจากมนุษย์ที่กระทำต่อกันเอง คือ โจรผู้ร้าย สงคราม ดังเช่น

การอพยพเข้ามาอยู่ในบ้านคลองไร่...เพราะเกิดภัยธรรมชาติแห้งแล้ง ทำไร่ทำนาไม่ได้ผลผลิต และยังเกิดโจรปล้นสะดม จากโจรที่ขึ้นชื่อในยุคนั้นคือ เสือยุ้ง เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๘ ทำให้นายน้อย ประดับบุตรและครอบครัว นายยม-นางพุด บุญเต็ม อพยพหนีภัยจากโจรปล้นและภัยแล้งมาอยู่ที่อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมาประมาณ ๒ ปี ก็ยังประสบภัยแล้ง จึงต้องอพยพมาอยู่หมู่ ๕ บ้านดงน้อย อำเภอเนินมะปราง[73]

พบว่าการโยกย้ายถิ่นเพื่อหลีกพ้นจากภัยต่าง ๆ นั้น มีการโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในแถบพื้นที่ใกล้เคียงและไปยังพื้นที่ห่างไกลออกไป จึงนับได้ว่าในยุคนี้ผู้คนส่วนใหญ่ยังมีความเป็นอิสระในชีวิต เพราะไม่ได้ถูกปิดกั้นด้วยพรมแดนของรัฐชาติดังเช่นปัจจุบันนี้ ซึ่งพบจากข้อมูลเป็นจำนวนมากในพื้นที่ตลอดทั้งภาคเหนือ ผู้คนได้มีการเดินทางเคลื่อนย้ายไปมาเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินและตั้งรกรากในระยะทางที่ห่างไกลจากถิ่นอาศัยเดิม โดยอาศัยสายสัมพันธ์ของเครือญาติเป็นสำคัญ ดังเช่น

แม่หลวงปี๋ พ่อยะ อายุ ๗๐ ปี เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมแม่หลวงอาศัยอยู่บ้านนาเบี้ย อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ***สาเหตุที่ย้ายมาอยู่ที่บ้านวังต้องดอยในสมัยนั้น ก็เพราะที่บ้านเดิมนั้นการทำมาหากินลำบาก ไม่มีที่ดินทำกิน บางปีฝนแล้งทำนาไม่ได้เลย*** *เมื่อได้ข่าวจากญาติ ๆ ที่มาอยู่ก่อนแล้วว่าที่บ้านวังต้องดอยอุดมสมบูรณ์ดีสามารถปลูกพืชผลได้ทุกปี พ่อแม่จึงตัดสินใจมาอยู่ที่นี่ ตอนนั้นแม่หลวงอายุ ๕ ขวบ* [74]

นายดวงดี ริสถาน อายุ ๖๗ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๐๗ หมู่ ๑๑ ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เล่าว่า ลุงมาตั้งรากฐานอยู่ที่หมู่บ้านม่วงหอมเมื่ออายุได้เพียง ๑๐ ขวบ (ปี ๒๔๙๖) ถิ่นฐานเดิมของลุงอยู่ที่ประเทศลาว ปู่ย่า ตายายอยู่ที่เวียงจันทร์ ที่อพยพมาเพราะประเทศลาวทำมาหา

---

[73] โรงเรียนเนินมะปรางศึกษาวิทยา. *โครงการวัฒนธรรมประเพณีของชาวเนินรัง ผู้มาใหม่จากแดนอีสาน.*โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[74] โรงเรียนชัยมงคลวิทยาคม จังหวัดสุโขทัย. *โครงการ "มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษา : หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย"* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

กินลำบาก ที่ดินส่วนใหญ่เป็นภูเขา ปู่ย่า ตายาย จึงอพยพมาที่นี่ผู้ที่มาอยู่คนแรกคือปู่แสน เป็นคนลาวที่อพยพมาตั้งหมู่บ้านนี้เป็นคนแรก และเป็นผู้ที่ทุกคนในหมู่บ้านเคารพนับถือ[75]

กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ได้ดำรงชีวิตบนพื้นที่สูงมาเป็นระยะเวลานาน ได้อพยพโยกย้ายอย่างอิสระไม่ได้ถูกผูกติดกับพรมแดนของรัฐชาติที่ได้สร้างขึ้นในยุคต่อมา เช่น

หมู่บ้านห้วยหยวกเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งสันนิษฐานว่าได้อพยพมาจากประเทศพม่า ในสมัยที่ประเทศพม่าเป็นเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษ ได้มาอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ

กลุ่มชาวบ้านห้วยหยวกเดิมได้อาศัยหมู่บ้านปากคะยาง บ้านห้วยมะนาว และต่อมาได้มาอยู่ที่บ้าน ป่าคาและช่วงนั้นได้เกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจึงพากันอพยพไปอยู่ในป่าและบ้านห้วยหยวก สาเหตุการหนีของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เพราะชอบอยู่อย่างอิสระ รวมทั้งได้หนีโรคระบาดพอสงครามโลกหยุดชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงได้พากันหนีมาอยู่ที่บ้านห้วยหยวก [76]

๑.๒ การปรับตัวเพื่อหาถิ่นที่อยู่ใหม่ ที่สัมพันธ์กับการแสวงหาที่ดินเพื่อทำเกษตรเลี้ยงชีพ มีการบุกเบิกพื้นที่แห่งใหม่ในป่าเขาเพื่อทำเป็นพื้นที่เพาะปลูก

อีกเหตุผลของการอพยพโยกย้ายในยุคบุกเบิกนี้ นั่นคือความต้องการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนเองและครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น แต่เนื่องด้วยภูมิประเทศของภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ดอย และหุบเขา จึงมีพื้นที่ราบสำหรับทำการเกษตรไม่มากดังเช่นภาคอีสานและภาคกลางของประเทศ[77] ทำให้มีการเสาะแสวงหาที่ดินทำกินโดยวิธีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเขาและแย่งชิงพื้นที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งปรากฏจากคำบอกเล่าของผู้คนในหลายจังหวัดดังนี้ :

คุณโหน สระทองปาน พ่อกับแม่อพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งสมัยก่อนการคมนาคมก็ไม่เจริญเหมือนสมัยนี้ การเดินทางไกลต้องใช้การเดินด้วยเท้า บางทีก็ขี่ม้า ขี่วัว ควาย เดินทางมาเป็นแรม

---

[75] โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย. *โครงงาน ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต...จากอดีตสู่ปัจจุบัน*.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[76] โรงเรียนบ้านแก่งวิทยา จังหวัดสุโขทัย. *โครงการมองหน้าแลหลังวิถีชีวิตชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านห้วยหยวก*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[77] รัตนาพร เศรษฐกุล. *หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ๒๔๔๒-๒๕๔๒*. กรุงเทพ : พิมพ์ดีจำกัด, ๒๕๔๖. หน้า ๑๕๔.

คืน ค่ำไหนนอนนั่น ทำมาหากินไปเรื่อย ๆ ตามเส้นทางที่เดินทางผ่านมา พอเข้ามาอาศัยอยู่ที่ อ.บางระกำ แล้วส่วนใหญ่ก็ทำนา ทำไร่ ทำสวน[78]

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๒๔๘๕ ผู้ที่อาศัยอยู่ก่อนคือ ชาวบ้าน ๕ หลังคาเรือน เห็นว่าพื้นที่เหมาะแก่การประกอบอาชีพ จึงส่งข่าวให้ญาติ ๆ ทราบ และอพยพตามมาตั้งรกรากเพิ่มมากขึ้น...ส่วนมากเดินทางมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง[79]

พ่อหลวงอ้าย มวลคำ เล่าว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ชาวบ้านกลุ่มแรกซึ่งเป็นคนไทยได้อพยพย้ายมาจากถิ่นต่าง ๆ ทางภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดอุตรดิตถ์ เชียงราย ลำพูน แพร่ น่าน และคนไทยพลัดถิ่น[80] *ประมาณ ๑๐ ครอบครัวและเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้มาสร้างถิ่นฐานอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมย ชายแดนไทยพม่า*[81]

กลุ่มพ่อค้าที่เดินทางค้าขายระหว่างพื้นที่ เป็นกลุ่มที่ช่วยสื่อสารระหว่างชุมชนที่ห่างไกลกัน เช่น "พ่อค้าวัวต่าง" ซึ่งจากหลักฐานนี้เห็นว่า มีการนำข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งของความอุดมสมบูรณ์ ไปบอกกับญาติพี่น้องและคนในชุมชนของตนเอง นำไปสู่การพากันอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่แหล่งอุดมสมบูรณ์แห่งใหม่ ดังที่ปรากฏว่า

เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๒ ได้มีชาวอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย เดินทางมาค้าขายบริเวณบ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้ง ความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน[82]

นอกจากนี้ ในบางพื้นที่ได้มีการเบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์เดิม ที่อาศัยในพื้นที่แห่งนั้นมาก่อนให้ออกไป เพื่อแย่งชิงที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดังเช่นที่ *ตาสว่าง แย้มเย็น อายุ ๗๗ ปี เล่าว่าแต่เดิม*

---

[78] โรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร) จังหวัดพิษณุโลก. *โครงงานการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

[79] โรงเรียนชัยมงคลวิทยาคม จังหวัดสุโขทัย. *โครงการ "มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษา : หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย"* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

[80] *คนไทยที่ไปอาศัยอยู่ในฝั่งประเทศพม่าตั้งแต่กำเนิด ทำให้ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร์ แล้วย้ายกลับมาอยู่ประเทศไทย*

[81] โรงเรียนบ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก. *โครงงานการเปลี่ยนอาชีพของชุมชนวังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่นแบบโบราณของบ้านวังตะเคียน ม.๔ ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

[82] โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก. *โครงงาน ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

หมู่บ้านนี้พวกคนลาวมาอยู่ มาปลูกยาสูบปลูกอะไรกิน มีไม่กี่หลัง แต่ทีนี้พวกปู่ย่าตายายของตามาจากบ้านด่านลานหอย เขาว่าเขาเป็นไทยนี่นะ เห็นที่ดินที่นี่ดีปลูกอะไรก็ขึ้น ก็เลยแกล้งพวกคนลาว ปล่อยวัวควายเข้าไปกินของเขา เขาว่าอะไรนิดหน่อย กลับเอาปืนไปยิงข้ามหัวเขาไม่ได้ยิงจริง ๆ นะ ที่นี้ลาวมันกลัว เขาไม่อยากมีเรื่องก็เลยอพยพไปอยู่ที่บ้านตลิ่งชัน บรรพบุรุษตาร้ายนะ ลาวนี่ไม่ใช่ลาวตามนี้นะ มาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปางที่มาอยู่นี่[83]

ครูบุญลือ ผลฟัก อายุ ๕๓ ปี เล่าให้ฟังว่า เดิมบ้านวังลึกมีคนจากอำเภอเถินเข้ามาอยู่ก่อน ต่อมามีผู้คนอพยพมาจากบ้านด่านลานหอยเอาควายมาเลี้ยงมานอนแรมพอมาอยู่นานเข้าเห็นดินดีนาดี เริ่มเข้ามาสร้างห้างทำนาบิ้งสองบิ้งในระหว่างที่มานอนเลี้ยงควาย เริ่มจับจองที่ดิน คนไทยเห็นว่าพวกนั้นเป็นคนเหนือ คนพื้นบ้านเรียกคนลาว คงไม่เท่าไร ก็เลยเอาควายไปกินข้าวเขาบ้าง คนที่เป็นคนเหนือคนลาวรำคาญก็เลยไม่อยู่ล่ะอพยพไปเลย[84]

การบุกเบิกที่ดินตามป่าเขาจะใช้แรงงานคนเป็นหลัก และใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นแบบง่าย ๆ เช่น มีด จอบ เสียม จึงทำให้ต้องอาศัยทั้งพละกำลัง ระยะเวลา และความขยันอดทนในการบุกเบิกเป็นอย่างมากจึงจะได้เป็นผืนดินที่สามารถเพาะปลูกได้ ดังที่ แม่ขาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี จ.สุโขทัย เล่าถึงยุคที่เริ่มบุกเบิกที่ดินว่า ไม่มีการซื้อการขายที่ดิน ใครอยากได้ก็ไปจับจองเอา แบ่งที่ให้กันฟรีก็มี จะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ๆ ...ใครถางมากก็ได้ที่มากเวลา เหนื่อยก็พักใต้ต้นไม้... กว่าจะถางได้ประมาณ ๒ – ๓ ไร่ ต้องใช้เวลาเป็นเดือน [85]

หรือกรณีตาบุญยืน ได้เล่าว่า ในสมัยนั้นชีวิตความเป็นอยู่ลำบากมาก มีแต่ป่าดิบ ต้นไม้ใหญ่ พ่อของตาชื่อ พ่ออุ้ยตา เป็นคนขยัน บุกเบิกป่าโดยการแผ้วถางป่าให้โล่งเตียนโดยใช้จอบ มาเป็นที่นาปลูกข้าวปี สามารถแผ้วถางได้ปีละไร่ ๒ ไร่ จนอุ้ยตามีนาทั้งหมดประมาณร้อยกว่าไร่ ที่นาของพ่ออุ้ยตาน้อยเรือน จะอยู่บริเวณรอบๆ หมู่บ้านร่องลึก... แต่ด้วยอุ้ยตามีลูกหญิงชายถึง ๑๔ คน จึงถูกแบ่งปันกันไปคนละไม่กี่ไร่ในเวลาต่อมา[86]

---

[83] โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย. *โครงการวิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

[84] โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย, อ้างแล้ว

[85] โรงเรียนบ้านแม่เทิน จังหวัดสุโขทัย. *โครงการความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่เทิน*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

[86] โรงเรียนพานพิเศษพิทยา จังหวัดเชียงราย. *โครงงานการเลี้ยงเจ้าบ้าน บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

พ่อขาสมาน ปัญญาทา อายุ ๗๕ ปี เล่าว่า ...การบุกเบิกที่ดินเป็นที่นา ต้องอาศัยแรงคน ดังนั้น แต่ละครอบครัวจึงมีที่นาเท่าที่กำลังทำได้ บุกเบิกที่นาเฉพาะปลูกข้าวให้พอกินแต่ละปี[87]

ซึ่งต่างจากบางแห่ง ที่ชาวบ้านมีที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินใกล้กับศูนย์กลางอำนาจของชนชั้นนำในยุคนั้น ทำให้กลุ่มชนชั้นนำสามารถย่ำเอาที่นาของชาวบ้านมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้อย่างง่ายดาย *โดยในยุคนั้น กษัตริย์อ้างตนเป็นเจ้าของที่ดินและน้ำ สร้างสิทธิธรรมให้ตนเอง และบริวารได้รับประโยชน์จากที่ดินและน้ำ โดยไม่ต้องทำการผลิตเอง*[88]

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ นี้เจ้าผู้ครองนครฝ่ายเหนือเริ่มยึดครองที่ดินอุดมสมบูรณ์ตามแนวที่ราบหุบเขาและลงทุนขยายการชลประทาน ทั้งนี้มิใช่เพื่อจะตอบสนองความต้องการส่งออกข้าว แต่เป็นเพราะ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าอินทนนท์) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในขณะนั้นต้องการเพิ่มรายได้แก่รัฐและสร้างเสริมพระราชอำนาจ[89] ดังเช่น ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี ห่างจากเมืองเชียงใหม่เพียง ๑๐ กว่ากิโลเมตร ซึ่งที่นาถูกยึดครองโดยจ้าวเมืองเชียงใหม่และวงศ์วานเป็นจำนวนมาก

"จ้าวเปิ้นเข้ามาย่ำเอาที่นาไปประมาณ ๕๐๐ ไฮ่...ที่จริงเปิ้นจะเอาไปหมด แต่ติดตี่นาของพญาคำ เลยเหลือไว้เต้าตี่มีในบ่เดี่ยวนี้"[90]

ชาวบ้านได้เรียกว่า "นาจ้าว" จนเป็นที่ติดปากเรื่อยมา พบว่าจ้าวได้ถือครองที่ดินในพื้นที่บริเวณนี้มีจำนวนมากถึง ๕๐๐ ไร่ โดยในเวลาต่อมาได้ขายเปลี่ยนมือไปเป็นของแม่ค้าเชื้อสายจีนที่สะสมทุนในตัวเมืองเชียงใหม่ และได้มีการให้กลุ่มชาวบ้านที่ไร้ที่นาหรือมีที่นาไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก ได้ "ทำนาผ่า" *(คือการแบ่งข้าวครึ่งหนึ่งจากที่ผลิตได้ในแต่ละปีระหว่างเจ้าของที่นากับผู้ทำนา)* ซึ่งในยุคต่อมาได้เปลี่ยนเป็นการจ่ายค่าเช่าเป็นเงินสดแทน

เห็นได้ว่าในบางพื้นที่นั้น ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ถูกยึดครองอย่างไม่เป็นธรรมมาตั้งแต่ในยุคก่อนปี ๒๕๐๐ จึงทำให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่มีที่นาจำนวนน้อย (๑-๑๐ไร่) และ

---

[87] โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์. *โครงงาน การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

[88] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. อ้างใน รัตนาพร เศรษฐกุล. *หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ๒๔๔๒-๒๕๔๒.* กรุงเทพ : พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๖, หน้า ๙

[89] อานันท์ กาญจนพันธ์. อ้างใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯฉบับเพิ่มเติมและปรับปรุงใหม่. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.* ๒๕๔๖, หน้า ๒๗

[90] สัมภาษณ์นายทองดี. บ้านต้นเหียว ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓.

กลุ่มที่ไม่มีที่นาเลย อีกทั้งในเวลาต่อมาชาวบ้านในภาคเกษตรมีลูกหลานเพิ่มขึ้น ทำให้ที่ดินถูกแบ่งย่อยเพื่อมอบให้เป็นมรดกกับลูกหลานในรุ่นถัดมาที่ได้รับเพียงไม่กี่ไร่ ส่งผลสำคัญต่อการปรับตัวของลูกหลานกลุ่มนี้ในยุคต่อมา

ภายหลังที่ผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือได้บุกเบิกจนมีที่ดินทำกินแล้ว จึงได้ลงหลักปักฐานปลูกสร้างบ้านเรือน และเริ่มการปลูกพืชสำหรับบริโภคในครอบครัวโดยเฉพาะ **"ข้าว"** ซึ่งพันธุ์พืชที่ปลูกจะเป็นไปตามสภาพของภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ โดยพื้นที่บนภูเขาหรือที่ดอนหรือที่ราบสูงนั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านจะปลูกข้าวไร่ ส่วนที่ราบลุ่มใกล้กับแม่น้ำจะทำเป็นที่นาปลูกข้าวแบบหว่าน บางแห่งเริ่มปลูกนาดำโดยใช้แรงงานคนและวัวควายในขั้นตอนการเพาะปลูก ส่วนในพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาซึ่งมีพื้นที่ไม่มากนัก ชาวบ้านใช้วิธีการ "ขุด" เป็นพื้นที่นาแบบขั้นบันไดซึ่งทำเป็นแปลงเล็ก ๆ ตามสภาพความสูงต่ำของที่ดิน เพราะการปรับเป็นที่นานั้นชาวบ้านมองว่าได้ผลผลิตที่แน่นอนและได้ข้าวในปริมาณที่มากกว่าข้าวไร่.[91]

การปลูกข้าวในยุคนี้ จะปลูกเพียงปีละ ๑ ครั้ง ก็พอเพียงกับการบริโภคในครัวเรือน พันธุ์ข้าวที่ปลูกในยุคนี้จะเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ครอบครัวเคยบริโภคอยู่ก่อนแล้ว หรือกล่าวได้ว่าเป็นไปตามวัฒนธรรมการบริโภคของแต่ละชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มที่อพยพจากทางอีสานก็มักจะปลูกข้าวเหนียว และกลุ่มที่อพยพมาจากทางภาคกลางก็จะนิยมปลูกข้าวจ้าว เป็นต้น ดังข้อมูลที่ปรากฏในงานยุววิจัยว่า

...ชาวบ้านตำบลบ้านแยงที่ปลูกพืชไร่ มักจะเข้าไปบุกถางพื้นที่ป่าไม้ เพื่อใช้ปลูกข้าวไร่เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ข้าวไร่ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียว นิยมปลูกกันในกลุ่มบ้านแยงและ บ้านหนองหิน เนื่องจากพื้นเพเป็นคนมาจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และมีปลูกข้าวเจ้ากันบ้างบางกลุ่ม เช่น บ้านถ้ำพริก บ้านเกษตรสุข เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นคนมาจากพื้นที่ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร สุโขทัย และหลายอำเภอของพิษณุโลก ซึ่งเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้น[92]....

ทำนากันปีละ ๑ ครั้ง ในฤดูฝน เรียกว่า "นาปลูก" หรือ "นาน้ำฝน" ทำนาโดยอาศัยน้ำจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียว [93]

นอกจาก "ข้าว" ซึ่งเป็นพืชหลักที่ทุกครอบครัวในภาคเหนือจะต้องปลูกกันแล้ว ยังมีพืชพื้นเมืองชนิดอื่นที่ชาวบ้านจะปลูกไว้สำหรับบริโภค เช่น ฟัก แตง ถั่ว งา กระเทียม ถั่วลิสง ยาสูบ เมี่ยง รวมถึง

---

[91] อัมพวา เพ็ชรกิ่ง. *กระบวนการกลายเป็นคนจน กรณีศึกษาชาวบ้านปางอีกา จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๐๐-พ.ศ. ๒๕๔๓).*วิทยานิพนธ์ สาขาประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔. หน้า ๕๐

[92] โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. *โครงงานวิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากเกษตรครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[93] โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์. *โครงงาน การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

การปลูกพืชผักสวนครัว เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือพวง ถั่วพู ชะอม สัมปอยไว้ตามรั้วบ้าน[94] นอกจากนี้ยังเรียนรู้ที่จะปลูกพืชที่นำไปใช้ทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น ฝ้าย เป็นต้น

ตาอยู่ อายุ ๘๒ ปี ได้เล่าให้ฟังว่า สมัยเมื่อยังหนุ่มๆย้อนหลังไปประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ คือเมื่อ ๖๐ ปีที่ผ่านมา... เมื่อก่อนบ้านเรามีอาชีพหาของป่าบ้าง รับจ้างตัดต้นไม้ ปลูกข้าวโพด ถั่ว งา และทำข้าวไร่ ป่าบ้านเราสมัยก่อนนั้นเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก

นางยง สุวรรณวงศ์ อายุ ๙๔ ปี และนายฉลวย พละทรัพย์ อายุ ๖๓ ปี ได้ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนวังทองในอดีตที่ผ่านมา ที่คนรุ่นใหม่ไม่อาจสามารถสัมผัสได้ให้ฟังเพิ่มเติมอีกว่า อาชีพที่คนในบ้านวังทองเขาทำกันก็ปลูกยาสูบนี่แหละ ทำมากันตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ทำมานมนานแล้ว ...อันที่จริงชาวบ้านไม่ได้ปลูกไว้ขายเหมือนสมัยนี้ เขาจะปลูกยาสูบที่เป็นพันธุ์พื้นเมืองเอาไว้สูบกันเอง "[95]

หลังจากว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูกข้าวหรือช่วงที่รอคอยผลิตผล ชาวบ้านยังมิได้ว่างเว้นจากการทำงานแต่ยังใด ยังคงมีการเสาะหาอาหารเพื่อเลี้ยงชีวิต โดยการพึ่งพิงธรรมชาติตามพื้นถิ่นที่ตนอยู่อาศัย นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านในยุคนี้ ได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ตามบทบาททางเพศความเป็นชายและหญิง(Gender) อย่างชัดเจน ดังเช่น

ในเวลาที่คอยผลผลิตจากการเกษตรผู้ชายจะเข้าไปเก็บหาป่า ล่าสัตว์ หาปลา หรือไปค้าวัวค้าควายต่างบ้านต่างเมืองไป ส่วนผู้หญิงจะเลี้ยงดูลูก ทอผ้า จัดเก็บถนอมอาหารไว้ เช่น ทำปลาร้า ปลาแห้ง พริกแห้ง หรือซอยยาสูบไว้บริโภคตลอดปี[96]

เมื่อเสร็จจากทำนา ก็ว่างงาน ผู้ชายเข้าป่า ล่าสัตว์ ตัดไม้ทำฟืน เผาถ่าน เลื่อยไม้มาปลูกสร้างบ้าน ผู้หญิง ทอผ้า ตำข้าว เลี้ยงลูก อยู่กับบ้านกับเรือน[97]

๑.๓ การปรับตัวโดยไม่ยอมจำนนต่อภัยธรรมชาติที่ผันแปร

นอกจากภาพของการโยกย้ายถิ่นเพื่อหลีกหนีต่อภัยธรรมชาติและการแสวงหาพื้นที่ทำกินอันอุดมสมบูรณ์ตามที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผู้คนในบางพื้นที่สามารถปรับตัวและยืนหยัดดำรงชีวิตในสภาพภูมิ

---

[94] โรงเรียนสามเงาวิทยาคม จังหวัดตาก. *โครงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านนาในอดีตที่ส่งผลต่อชุมชนชาวบ้านจัดสรรหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[95] โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก. *โครงงาน ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

[96] โรงเรียนสามเงาวิทยาคม จังหวัดตาก. อ้างแล้ว

[97] โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์. *โครงงาน การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

ประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก ดังเช่น กรณีบึงปลาเน่าจังหวัดพิษณุโลก พบว่าที่นาในบริเวณรอบบึงมักจะถูกน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากทำให้ที่นาเสียหาย ชาวบ้านที่เคยทำนาจึงได้พลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส โดยการปรับตัวเองมาจับปลาในบริเวณน้ำท่วม แล้วทำเป็นปลาร้าส่งขายหรือแลกกับข้าว ดังปรากฏว่า

ในฤดูน้ำหลากน้ำจึงท่วมทุกปีทำให้ข้าวที่ปลูกไม่ได้ผลผลิต ที่นาเสียหายเมื่อไม่มีข้าวกิน ชาวบ้านจึงหาปลาเพื่อนำไปแลกข้าว บางคนก็เอาปลาสดๆ ไปแลก บางคนก็ทำปลาร้า ปลาเกลือไปแลกก็มี[98]

สรุปภาพรวมของวิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตร ในยุคก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐

๑) ช่วงก่อนและต้นพุทธศักราช ๒๕๐๐ ผู้คนส่วนใหญ่มีการลงหลักปักฐานที่มั่นคงมากขึ้น เป็นยุคของการบุกเบิกที่ดินทำกิน โดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ออกแรงแผ้วถาง บุกเบิกผืนนาไร่ด้วยแรงกายของตนเองและสมาชิกในครอบครัว อาศัยความขยันอดทนเป็นอย่างมาก กว่าที่จะได้ที่ดินสักผืน จึงส่งผลทำให้ชาวบ้านในรุ่นนี้มีความรักและผูกพันกับที่ดินของตนเอง

๒) การปรับตัวของผู้คนภาคเกษตรกรรมในยุคนี้ จะเป็นการปรับตัวเองเพื่อมุ่งแสวงหาแหล่งที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ เพื่อการเพาะปลูกพืชสำหรับเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัวเป็นหลัก และการหลีกหนีจากความแห้งแล้ง ภัยธรรมชาติ รวมถึงภัยจากโจรผู้ร้าย สงคราม โดยอาศัยสายความสัมพันธ์ของเครือญาติ ดังนั้นการปรับตัวของคนในยุคนี้จึงอาศัยความขยันอดทนโดยใช้แรงกายเป็นสำคัญ จึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

๓) การให้คุณค่าของที่ดินของคนยุคนี้ จึงถือว่าที่ดินเป็นแหล่งผลิตอาหารสำหรับเลี้ยงชีวิตตนเองและลูกหลาน จึงเห็นภาพของการเดินทางเพื่อพยายามแสวงหาผืนดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการเพาะปลูกข้าวอย่างต่อเนื่อง

๔) อย่างไรก็ตาม จะพบว่า พื้นที่บางแห่งซึ่งใกล้กับศูนย์กลางความเจริญ เช่น ใกล้กับตัวเมืองเชียงใหม่ ได้มีการถูกยึดครองโดยชนชั้นเจ้าและวงศ์วาน ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจแห่งยุค ส่งผลให้อัตราการถือครองที่ดินของผู้คนในแต่ละชนชั้นมีความแตกต่าง และเหลื่อมล้ำกันเป็นอย่างมาก

๕) อัตราการถือครองที่ดินของคนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่า กลุ่มที่สามารถถือครองที่ดินในจำนวนมากนั้น ได้มีส่วนสำคัญในการใช้ประโยชน์จากผืนดิน เพื่อสร้างฐานะให้กับตนเองและลูกหลานได้มากกว่าคนที่ถือครองที่ดินน้อย โดยจะเห็นภาพชัดในยุคต่อ ๆ มาจนถึงยุคปัจจุบันนี้

๖) พืชหลักของเกษตรกร คือ "ข้าว" เพราะเน้นการใช้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ความสำคัญของข้าวจึงเปรียบเป็นดั่งความมั่นคงของชีวิตยุคนี้ ถ้าหากสามารถเก็บรักษาข้าวไว้ให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวบริโภคได้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี

---

[98] โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์วิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

๗) ชนิดของข้าวและพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่นิยมปลูกนั้น จะเป็นพันธุ์พืชที่มีอยู่ภายในท้องถิ่น และสอดคล้องกับวัฒนธรรมการบริโภคของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการเลือกสรรพันธุ์ข้าวและวิธีการเพาะปลูกข้าวให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง เช่น การเลือกที่จะปลูกข้าวไร่บนพื้นที่ดินดอนหรือบนภูเขา และปลูกข้าวนาดำหรือนาหว่าน ในที่ราบลุ่มใกล้กับแม่น้ำ หรือระหว่างหุบเขา เป็นต้น

๘) วิธีการเพาะปลูก จะเป็นการใช้กำลังแรงกายของคนและสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็นหลัก เครื่องมือที่ใช้ในการเพาะปลูกจะเป็นเครื่องมือที่ผลิตขึ้นเองแบบง่าย ๆ หรือหาได้จากภายในท้องถิ่น นอกจากนี้จำนวนครั้งของการปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชหลักที่ปลูกไว้บริโภค ยังคงกระทำเพียงปีละ ๑ ครั้ง สำหรับไว้บริโภคภายในครัวเรือนก็พอเพียงกับการดำรงชีวิตได้ในรอบ ๑ ปี

๙) การดำรงอยู่อย่างอิสระของผู้คนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าผู้คนในท้องถิ่นภาคเหนือในยุคนี้ยังมีความเป็นอิสระในการดำรงอยู่ด้วยวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน ปราศจากการแทรกแซงจากสังคมภายนอกและอำนาจรัฐ มีความเป็นอิสระในการเดินทางเคลื่อนย้ายด้วยวิถีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยไม่ถูกปิดกั้นด้วยพรมแดนของรัฐชาติ รวมถึงการเพาะปลูกพืชพันธุ์โดยไม่ถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขทางการตลาด ทำให้ชาวบ้านมีเวลาเหลือพอที่จะเข้าป่าล่าสัตว์ เก็บหาของป่า และทอผ้าไว้ใช้เอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้คนยุคนี้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองสูงมาก

๒) การปรับตัวในยุคเกษตรพาณิชย์ พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๔๐

งานวิจัยของนักวิชาการและงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทเป็นจำนวนมาก[99] ได้ศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของหมู่บ้านในพื้นที่ภาคเหนือ โดยการอธิบายที่สอดคล้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมานั้น มีปัจจัยจากภายนอกชุมชนหลายด้าน ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีทางและรูปแบบการทำเกษตรของชาวบ้านในท้องถิ่น จากการทำเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพไปสู่การทำเกษตรเพื่อขาย และได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ต่อวิถีการดำรงชีวิตขนานใหญ่ โดยปัจจัยหลักที่ทำให้ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงนั่นคือ การเริ่มแทรกแซงของรัฐบาลโดยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔[100] และฉบับต่อ ๆ ไป

---

[99] ปรากฏในงานวิจัยชุดเศรษฐกิจหมู่บ้านไทย งานวิจัยเรื่องสภาพเศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ รวมถึงวิทยานิพนธ์นักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะวิทยานิพนธ์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีหัวข้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ จำนวน ๓๑ หัวเรื่อง

[100] สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.*แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ระยะที่ ๑*. (ที่มา :http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=83)

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ได้กำหนดให้ขยายพื้นที่ทำการเกษตรและเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยสร้างแหล่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ คือ การสร้างเขื่อนภูมิพลกั้นลำน้ำปิง ที่จังหวัดตาก ในปี พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๐๗ และเขื่อนสิริกิติ์กั้นลำน้ำน่าน ที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ในปี พ.ศ.๒๕๐๖-๒๕๑๕ การเร่งรัดสร้างระบบชลประทาน คูคลองส่งน้ำ การเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะถนนหนทาง เพื่อการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรจากชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญของแผนพัฒนาฯ คือ การขยายพื้นที่ทำการเกษตรโดยเฉพาะข้าว เพื่อให้มีปริมาณผลผลิตการเกษตรที่เพิ่มสูงขึ้น แล้วส่งออกขายให้กับต่างประเทศ โดยคาดหวังว่าความเป็นอยู่ของประชาชนของประเทศจะดีขึ้น ตามเงินตราที่ชาวบ้านจะได้รับจากการจำหน่ายผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังก่อเกิดการสร้างตลาดเพื่อรองรับผลผลิตทางการเกษตร ของกลุ่มพ่อค้านายทุนภายในท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับนายทุนระดับประเทศ

ทำให้ในยุคหลังปี ๒๕๐๐ เรื่อยมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านที่เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมของผู้คนในภาคเหนือ คือ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการสร้างให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยการออกกฎหมายของรัฐ การตัดสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน การส่งเสริมให้ปลูกพันธุ์พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ๆ การปรับปรุงกรรมวิธีการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว สร้างระบบน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก การใช้เครื่องยนต์ทดแทนแรงงานคนและสัตว์ เพิ่มปริมาณสารเคมี และอื่น ๆ ซึ่งระยะต่อมาได้นำสู่การสร้างอุตสาหกรรมการเกษตร ตามที่ระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ ปีพ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙ นั้น ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาการเกษตรไว้ว่า

เกษตรกรรมจะต้องปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และการพัฒนาอุตสาหกรรมการแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งยกระดับการใช้เทคโนโลยีด้านการเกษตรมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้นด้วย ...

...เร่งรัดงานวิจัยทั้งด้านพันธุ์พืชและวิทยาการหลังเก็บเกี่ยว โดยมุ่งลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรและการผลิตสินค้าใหม่ๆ เพื่อกระจายการผลิตในไร่นาและเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมรวมทั้งการพัฒนาวิธีการใหม่ๆ ในการขยายพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์

...ส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือกับภาคเอกชนในการวิจัยและพัฒนาเครื่องจักรกลเกษตรให้เหมาะสมกับเพศของเกษตรกร สภาพพื้นที่และชนิดของพืชผลทั้งด้านการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การพัฒนาและรักษาคุณภาพของผลผลิต การบรรจุหีบห่อและเครื่องจักรกลในโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรกร ตลอดจนการประดิษฐ์เครื่องทุ่นแรงในระดับไร่นา[101]

---

[101] สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.***แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๙, หน้า ๓๕*** (ที่มา : http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=83)

ซึ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขรอบด้านที่รุกเข้ามาถึงชุมชนในพื้นที่ รวมถึงการเข้ามาของระบบทุนนิยมที่ต้องการเร่งรัดให้ผู้คนได้เกิดการบริโภคสินค้า บริการ ไม่เว้นแม้กระทั่งการศึกษา ที่เพิ่มสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ จากการกระตุ้นผ่านทางสื่อต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชาวบ้านภาคเกษตร ซึ่งความเข้มข้นของแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่ความใกล้ไกลศูนย์กลางของเมืองเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและมีการปรับตัวของผู้คนในยุคนี้อย่างมาก ซึ่งรายงานของยุวิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตรกรรมของภาคเหนือในยุคนี้ ดังนี้

๒.๑ การแสวงหาและขยายที่ดินเพื่อการเพาะปลูกโดยการซื้อขาย

จากการที่รัฐได้เน้นส่งเสริมให้เพิ่มการผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้า โดยสร้างปัจจัยเอื้อต่อการผลิตตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ จึงทำให้ ความต้องการ "ที่ดิน" ของผู้คนในภาคเหนือเพื่อขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเพื่อขาย ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นมา เพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ก่อนปี ๒๕๐๐นั้น วิถีผู้คนจะเป็นการบุกเบิกถากถางจับจองที่ดินได้ตามแรงกายตนเองและครอบครัว หรือกระทั่งยกให้กันฟรี ๆ ไม่มีการซื้อขาย แต่มายุคนี้ที่ดินได้เริ่มมีมูลค่า และเกิดการซื้อขายที่ดินในพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะกับการเพาะปลูก โดยเริ่มมีระบบของกรรมสิทธิ์ที่ดินเข้ามาที่ผูกโยงถึงระบบสหกรณ์ซึ่งชาวบ้านได้เริ่มเรียนรู้ถึงการแปลงที่ดินให้เป็นทุนตามที่ปรากฏในตัวอย่างของ

นายเรียง น้อยจันทร์ อายุ ๗๘ ปี เดิมเป็นคนอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เดินทางมากับครอบครัวโดยการเดินใช้เวลา ๑ วัน กว่าจะมาถึงที่นี่ มาจับจองซื้อที่ดินไว้ ๕๐ กว่าไร่ ราคาไร่ละ ๒๐๐ บาท เพื่อทำสวนมะม่วง

นายสุบิน เมืองแพน อายุ ๖๙ ปี ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณรอบๆ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำผาท่าพล เล่าให้ฟังว่า เดิมเป็นคนอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ได้ย้ายมาอยู่ที่นี่ตอนอายุ ๓๗ ปี (ปี ๒๕๑๕) เพราะพ่อตาได้มาซื้อที่ดินไว้ที่นี่

นางมาลี วิทยาสิงห์ อายุ ๖๓ ปีเดิมเป็นคนจังหวัดนครสวรรค์ มาอยู่ที่นี่ได้ ๓๐ กว่าปีแล้ว เดินทางมากับสามี โดยขึ้นรถโดยสารมาจากนครสวรรค์ ค่ารถแค่ ๖ บาทเอง มาลงที่อำเภอสากเหล็ก ตอนนั้นมีเงินติดตัวมาเพียง ๙๐๐ บาท แล้วเดินต่อเข้ามาที่นี่เอง เพราะไม่มีทางเดินรถแล้ว มีแต่ทางเดินทางเกวียน ต้องเดินลัดป่าเข้ามาด้วยความยากลำบาก มาซื้อที่ไว้ ๕๐ ไร่ ในราคา ๔๐,๐๐๐ บาท

นางคำเพียง แสงคำ อายุ ๕๗ ปี เล่าให้ฟังว่า เดิมเป็นคนจังหวัดพิจิตร แต่ก่อนทำนาอยู่ ต่อมาเมื่ออายุได้ ๓๕ ปี ได้มีคนชักชวนให้มาทำไร่ข้าวโพดอยู่ที่นี่ ป้าคำเพียงกับสามีจึงได้มาซื้อที่ดินเพื่อปลูกข้าวโพด ขณะนั้นราคาที่ดินอยู่ที่ประมาณไร่ละ ๕๐๐ บาท โดยซื้อกันปากเปล่า แต่ไม่มีโฉนด นส.๓ มี

เพียงใบ บท.๕ ซึ่งขณะนั้นสามารถนำใบ บท.๕[102] *ไปจำนองกับทางสหกรณ์ได้ เพื่อนำเงินมาใช้ในการเกษตร ทำไร่ ทำสวน ตอนนั้นการเดินทางยังเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะถนนหนทางยังไม่สะดวก* [103]

อย่างไรก็ตามช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้ ยังมีบางพื้นที่ในป่าเขาห่างไกลจากศูนย์กลางของเมือง ชาวบ้านยังคงสามารถเข้าไปบุกเบิกจับจองที่ดินผืนใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง เช่น อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก และชุมชนบ้านไร่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

๒.๒ ปรับวิถีการเพาะปลูกพืชพาณิชย์และการเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่ความทันสมัย

วิถีการเพาะปลูกของชาวบ้านในยุคนี้ ได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากอดีต ซึ่งเคยแต่เพียงเพาะปลูกพืชเพื่อไว้สำหรับบริโภคภายในครอบครัว ได้เริ่มมีการปลูกพืชเพื่อขายผลิตผลให้กับพ่อค้านายทุนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยมา และนอกจากนี้ยังได้มีการผสมผสานการปลูกพืชที่หลากหลาย โดยมีการเรียนรู้ที่จะปลูกพืชและไม้ผลเพื่อขายสู่ตลาดต่างถิ่น การปลูกข้าวยังเป็นพืชหลักที่ยังคงปลูกกัน จะมีการเพิ่มทำสวนผลไม้เข้ามา ได้แก่ ส้มโอ มะม่วง และมีการแสวงหาไม้ผลพันธุ์ดีเข้ามาทดลองปลูก

การเริ่มตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน บางพื้นที่เกี่ยวโยงกับการสัมปทานป่าไม้ของบริษัทเอกชน โดยการบุกเบิกเป็นเส้นทางเพื่อขนไม้ ซึ่งในเวลาต่อมาทำให้ "ถนน" เป็นปัจจัยหนึ่งที่สัมพันธ์กับการเพิ่มและขยายการปลูกพืชเพื่อขาย ออกสู่ตลาดภายนอก ดังกรณีตัวอย่างของหมู่บ้านแยง อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และวังตะเคียน จังหวัดกำแพงเพชร ได้อธิบายว่า

การเปลี่ยนแปลงสำคัญครั้งหนึ่งของตำบลบ้านแยง คือ การที่รัฐบาลตัดถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยงไปอำเภอนครไทย เริ่มต้นขึ้น ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗ และทำถนนลาดยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๐ (เอกสารอัดสำเนา สำนักงานทางหลวงที่ ๔ พิษณุโลก) รวมถึงการที่รัฐบาลขณะนั้นให้สัมปทานการทำไม้ คือ การอนุญาตให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ เน้นไม้ทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ยาง ไม้มะค่า ไม้เต็ง ฯลฯ ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๗ - ๒๕๒๔ ทำให้มีเส้นทางชักลากไม้ ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกเข้าไปขนย้ายไม้ท่อนออกจากพื้นที่ป่า ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้โอกาสใช้เป็นเส้นทางลำเลียงพืชผลทางการเกษตร และการเดินทางติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ มากขึ้น เริ่มเกิดสภาพสังคมขึ้นมา มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำ

---

[102] ใบ ภ.บ.ท.๕ เป็นใบเสร็จรับเงินจากการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ผู้ที่ต้องเสียภาษีนี้คือ ผู้ที่ไปใช้ที่ดินของหลวงในการทำกิน ใบ ภ.บ.ท.๕ เป็นเพียงหลักฐานการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ไม่ใช่หลักฐานที่จะอ้างสิทธิในที่ดิน, อ้างจาก http://www.teedindd.com/home/component/option,com_joomlaboard/Itemid,32/func,view/id,85158/catid,11/

[103] โรงเรียนเนินมะปรางศึกษาวิทยา. *โครงการวัฒนธรรมประเพณีของชาวเนินรัง ผู้มาใหม่จากแดนอีสาน.*โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

เกษตรกรรม เกิดความรู้ และเทคนิควิธีการผลิตในรูปแบบที่เน้นการเพิ่มปริมาณผลผลิต และได้ราคาที่สูงขึ้น[104]

๒.๒.๑ การใช้เครื่องยนต์ในการเพาะปลูก เก็บเกี่ยว และขนส่งผลผลิต

ในช่วงตั้งแต่ปี ๒๕๒๐ เป็นต้นมา เกษตรกรได้เริ่มมีการใช้เครื่องจักรเข้ามาใช้ทุ่นแรงในกระบวนการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว โดยเฉพาะในการทำนา มีการใช้รถไถนาทดแทนแรงงานควายในขั้นการเพาะปลูก และเวลาต่อมาได้มีเครื่องยนต์ชนิดอื่นเข้ามาใช้ในขั้นการเก็บเกี่ยวและขนส่งผลผลิต คือ รถโม่ข้าว รถเกี่ยวข้าว รถดูดข้าว รถอีแต๋น เป็นต้น

นอกจากนี้ความต้องการน้ำในการเพาะปลูกพืชเพื่อขายได้เพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ในช่วงฤดูแล้งที่ขาดแคลนน้ำ แต่ด้วยความจำเป็นที่เกษตรกรต้องเพาะปลูกนั้น ทำให้มีแสวงหาแหล่งน้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้เครื่องสูบน้ำเข้ามาช่วยในการดึงน้ำจากใต้ดินขึ้นมาหล่อเลี้ยงพืช ซึ่งมีข้อมูลจากยุววิจัยแสดงให้เห็นว่า ในช่วงปี ๒๕๓๐ เป็นต้นมา ในบางพื้นที่ได้มีการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลจากใต้ดินแล้วใช้เครื่องยนต์สูบน้ำขึ้นมาใช้ในเพาะปลูกข้าวนาปรัง เพื่อให้สามารถปลูกได้มากกว่า ๒-๓ ครั้งต่อปี

- **การใช้รถไถและรถโม่ข้าว**

ในงานยุววิจัยปรากฏถึงการเริ่มนำเครื่องยนต์เข้ามาใช้ในการเกษตรว่า

พุทธศักราช ๒๕๒๐ เริ่มมีรถไถเดินตามเข้ามาทำให้ไม่ต้องใช้วัวควายในการไถนา[105]

การไถนา การนวดข้าวก็เริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม เริ่มใช้รถไถ ไถนา ใช้รถไถนวดข้าว การเลี้ยงควายเริ่มลดลง เริ่มหันมาเลี้ยงวัวเพื่อเป็นอาชีพบ้าง[106]

ประชาชนในหมู่บ้านจะค่อย ๆ เลิกใช้สัตว์เลี้ยงไว้ใช้งาน ประมาณ พ.ศ.๒๕๒๔ เริ่มใช้เทคโนโลยี คือ เครื่องยนต์ใช้ไถนา "ชาวบ้านเรียกว่าควายเหล็ก" ใช้น้ำมันโซล่า ลิตรละ ๗ บาท[107]

ประมาณ ปี ๒๕๒๕ จากการสอบถามชาวบ้านทำให้ทราบว่า ชาวบ้านไปซื้อตัวเครื่องยนต์มาจากในตัวเมือง แล้วมาให้ "อู่ช่างหนู" ต่อสาลี่ให้ ลักษณะคล้าย ๆ กับกระบะของรถยนต์มีไว้บรรทุกพืชผลทางการเกษตรไปขาย เมื่อมีรถเข้ามาการทำนาโดยใช้ควายเริ่มหายไป เกษตรกรหันมาใช้รถไถเดินตามกันหมดเนื่องจากทำงานได้มาก ทน เร็วและไม่ป่วยง่าย ๆ เกษตรกรทำงานได้มากขึ้นก็จริงแต่ต้นทุนการ

---

[104] โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. อ้างแล้ว

[105] โรงเรียนวังน้ำคู้ศึกษา จังหวัดพิษณุโลก. *โครงงาน มองปัจจุบันย้อนอดีตวิถีชีวิตการทำนาของชาววังน้ำคู้ อ.เมือง จ.พิษณุโลก.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[106] โรงเรียนวัดหางไหล จังหวัดพิษณุโลก. *โครงงานอดีตกับปัจจุบันประเพณีการทำขวัญ – รับขวัญแม่โพสพ.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[107] โรงเรียนทุ่งทรายวิทยา จังหวัดกำแพงเพชร. *โครงงานประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านโนนสวรรค์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีทำบุญกลางบ้าน.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ผลิตก็มากตามไปด้วยเช่นกัน ทั้งค่าน้ำมันรถ ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมน เกษตรกรบางคนต้องกู้เงินมาลงทุน ต้นทบดอก ดอกทบต้นจนแยกไม่ออกว่าอันไหนต้นอันไหนดอก ใช้หนี้หัวหมุน เวลาในการพักผ่อนน้อยลง สุขภาพจิตเริ่มเสื่อมถอย[108]

ลุงเวียน ติ๊บมา และ ลุงสุใจ แก้วฟู ได้เล่าให้ฟังว่า ในการทำนาโดยใช้แรงงานควายนั้นก็ดีอยู่ แต่ว่าพอหลังจากเราทำนาเสร็จ ที่เลี้ยงควายไม่มีทุกแห่ง ได้เป็นที่นาของชาวบ้านกันไปหมด พอฤดูแล้งที่นาก็ปลูกถั่วเหลือง กระเทียม พืชผักเต็มทุ่งนาไปหมด จึงทำให้หลายคนได้ขายควายนำเงินไปซื้อรถไถนา เพราะว่า รถไถนาหลังทำนาเสร็จก็นำมาเก็บไว้ในฤดูแล้ง ก็นำมาไถนาเท่าที่จำเป็นแล้วก็เก็บไว้มันสะดวกไปอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเป็นควายจะปล่อยก็ลำบากถึงจะมัดมันไว้ก็ไม่มีหญ้าให้กิน ดังนั้นหลายคนจึงหันไปซื้อรถไถนามาแทนควาย มันดีตอนที่เมื่อทำงานเสร็จก็เก็บไว้ ถ้าจะทำงานเมื่อใดก็นำออกมาทำได้ และมันเสร็จไวกว่าควายแต่ข้อเสียมันก็มี คือต้องใช้น้ำมัน น้ำมันจะถูกหรือแพงเราก็ต้องซื้อ และมันไม่เพิ่มลูกให้เรา ส่วนควายมันก็มีข้อดีอยู่ว่า มันสามารถเพิ่มลูกให้กับเราได้เพิ่มปุ๋ยในดินได้ แต่ข้อเสียคือพอทำนาเสร็จไม่มีที่จะนำไปเลี้ยง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทุกวันนี้ ไม่มีควายนำมาไถนา มีแต่เครื่องจักรกลทางการเกษตรเข้ามาแทนควายหมด[109]

- **การสูบน้ำบาดาลสำหรับเพาะปลูก**

การเร่งรัดการทำเกษตรเพื่อขายนั้น ชาวบ้านได้พยายามทลายปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อใช้ทำเกษตรในช่วงฤดูแล้ง โดยกลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะนั้นได้มีการลงทุนขุดเจาะบ่อบาดาลขึ้น เพื่อดึงน้ำจากใต้ดินขึ้นมาใช้ในการเกษตร เพื่อให้สามารถเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ซึ่งปรากฏข้อมูลในพื้นที่ ว่า

ช่วงตั้งแต่ปี ๒๕๓๔ ชาววังน้ำคู้ ได้พัฒนาตนเองขึ้นโดยมีการเจาะบ่อบาดาลเพื่อนำน้ำเข้ามาทำให้ข้าวได้รับน้ำอย่างทั่วถึง ซึ่งมีผลรวมไปถึงผลผลิตที่ได้ด้วยนาบางแปลงที่มีถึง ๑๐ไร่- ๒๐ไร่ จะมีการเจาะบ่อบาดาลโดยดึงน้ำตามปกติ คือจะมีปั้มน้ำบาดาลอยู่บนพื้นดิน และใช้สายพานต่อกับเครื่องยนต์ ไม่ยาวมากประมาณ ๓ เมตร พอทำนาได้สักระยะหนึ่ง แต่ละบ้านล้วนต้องการน้ำเหมือนกัน ทำให้ระดับน้ำบาดาลลึกลงไปจนกระทั่งมีการทรุดบ่อ[110] *แล้วนำปั้มน้ำบาดาลใส่ลงไปในบ่อที่ทรุดด้านล่าง ใช้สายพานใส่ปั้มน้ำกับเครื่องยนต์ซึ่งอยู่พื้นดินประมาณ ๖ เมตรจึงจะดึงน้ำบาดาลมาใส่ข้าวได้*[111]

---

[108] โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร., อ้างแล้ว, ๒๕๕๒

[109] โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้าในโครงการพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *โครงงานประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านไร่ประเด็น การทำไร่ข้าวมาเป็นทำนาข้าว*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[110] การทรุดบ่อ คือ การขุดดินรอบ ๆ ท่อเหล็กน้ำประมาณ ๓ วา = ๖ เมตร

[111] สัมภาษณ์ นายยี บุญเกิด อายุ ๕๗ ปี ,อ้างแล้วใน โรงเรียนวังน้ำคู้ศึกษา จังหวัดพิษณุโลก, ๒๕๕๒

๒.๓ การปรับตัวสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร

"แรงงาน" ที่ใช้สำหรับเพาะปลูกพืชในยุคก่อนจะอาศัยแรงงานภายในครอบครัวเป็นหลัก และจะระดมแรงงาน โดยการพึ่งพาอาศัยแรงงานแบบเอามื้อเอาแรงกันภายในกลุ่มเครือญาติเป็นบางช่วงฤดูกาลผลิต โดยเฉพาะในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวครั้งใหญ่ ๆ ของการผลิตข้าว

เมื่อเข้าสู่ยุคการทำเกษตรเพื่อขาย ทำให้แรงงานภาคเกษตรได้เริ่มเปลี่ยนรูปแบบจากเดิมตามไปด้วย คือ เพิ่มความต้องการจ้างแรงงานเพื่อเพาะปลูกและการดูแลพืชผล ทำให้ชาวบ้านที่มีที่ทำกินน้อยและชาวบ้านที่ไร้ที่ดิน ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองมาเป็นทั้งแรงงานที่ผลิตพืชผลสำหรับตัวเอง และบางช่วงได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างสำหรับเพื่อนบ้าน รวมถึงเป็นแรงงานให้กับนายจ้างที่ต้องการแรงงานเพื่อช่วยงานภาคเกษตรเพิ่มเติม ซึ่งจะเห็นภาพหลังว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูก หรือช่วงรอคอยผลผลิตของชาวนาจะปรับตัวเองไปเป็นแรงงานรับจ้าง เช่น รับจ้างตัดอ้อย เก็บลิ้นจี่ ลำไย และอื่น ๆ

๒.๔ ตัวอย่างของการปรับตัวของผู้คนในยุคเกษตรพาณิชย์

๒.๔.๑ กลุ่มที่ปรับตัวได้ดีในระบบเกษตรพาณิชย์

พบว่าชาวบ้านบางคนสามารถปรับตัวเองจากการทำเกษตรในช่วงเริ่มต้น โดยใช้ฐานจากการทำเกษตร คือปลูกพืชที่หลากหลาย และสะสมทุนจากการค้าขายผลผลิต จนกระทั่งสามารถปรับตัวเองไปสู่การสร้างโรงงานแปรรูปพืชผลการเกษตรภายในหมู่บ้าน และจากนั้นได้ก่อตัวเป็นเกษตรกรรวย จนกระทั่งสามารถขยับไปสู่การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ดังเช่นกรณีของ คุณป้ามาลี และลุงประสาท

คุณป้ามาลี ประวิทย์ชาติ ซึ่งท่านมาตั้งรกรากที่นี่โดยทำอาชีพปลูกสวนผลไม้(ส้มเกลี้ยง) ทำสวนกาแฟ ปลูกยางพารา ทำโรงงานมันอัดเม็ด รับซื้อพืชไร่ทุกชนิด ปีพ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน[112]

ช่วงหลัง พ.ศ. ๒๕๒๐ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ได้ปรากฏรูปของเกษตรกรหัวก้าวหน้า ที่สามารถปรับตัวเองกลายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปกับยุคเกษตรพาณิชย์ได้อย่างเหมาะสม โดยมีการปลูกพืช ผลไม้ ที่ผสมผสานหลากหลายชนิด แตกต่างจากคนอื่นในชุมชน ตรงกับความต้องการของตลาด แม้ว่าหลายช่วงเวลาจะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ แต่กลับสามารถพลิกฟื้นโดยการปรับตัวเองอยู่เรื่อย ๆ จนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ ดังเช่นกลุ่มของตาประสาท ภู่ทองคำ อายุ ๗๒ ปี ซึ่งเป็นอดีตกำนันและต่อมาได้รับเลือกเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอนครไทย จ.พิษณุโลก ที่ปรากฏในรายงานยุวิจัยฯ ว่า[113]

---

[112] โรงเรียนป่าไม้อุทิศ ๖. *โครงการเปลี่ยนแปลงของค่ายลูกเสือแก่งซองกับเศรษฐกิจชุมชน.* ยุววิจัยโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

[113] โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. อ้างแล้ว

ตาประสาทได้ทดลองปลูกไผ่ตงในพื้นที่ที่เคยปลูกข้าวโพดของท่านเอง รวมกับกลุ่มของลุงชูชีพ ปรากฏว่า ต้นไผ่ตงเจริญเติบโตดี ระยะเวลา ๑-๒ ปีให้ผลผลิตได้ เรื่องการตลาดดี มีพ่อค้ามารับซื้อ เพื่อนำไปทำหน่อไม้อัดปีบ สู่ทางการตลาดของไผ่ตงแจ่มใส จึงนำแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนการปลูกพืชไร่มาปลูกไผ่ตงไปแนะนำกับชาวบ้าน ...ตาประสาทได้อาศัยประสบการณ์จากการที่ไปศึกษาดูงานการทำเกษตรกรรมด้านต่าง ๆ ที่ประสบผลสำเร็จมาแนะนำ และหาแนวทางช่วยเหลือชาวบ้าน

ช่วง พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๓๗ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกไผ่ตงต้องพบกับความไม่คาดคิด เมื่อไผ่ตงที่ปลูกออกดอก แล้วยืนต้นตายหมดทั้งกอ...แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มของตาประสาทยังยืนหยัดในการทำเกษตรได้ เพราะว่าในระหว่างที่ปลูกไผ่ตรงนั้น ได้ปลูกพริกไทยเสริมในสวนไผ่ควบคู่กันไปด้วย จึงทำให้มีรายได้จากพริกไทยมาช่วยเสริม

ในช่วงเวลานี้เองกลุ่มตาประสาท ได้เริ่มปรับพื้นที่เคยเป็นแปลงปลูกไผ่ตงเปลี่ยนมาปลูกสับปะรดที่ได้พันธุ์มาจากบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง ในจังหวัดหนองคาย แต่เมื่อผลผลิตของสับปะรดมีมากขึ้น เกินความต้องการของการบริโภคของชุมชน ทางกลุ่มเกษตรกรจึงได้ติดต่อพ่อค้าจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดชุมพร เข้ามารับซื้อ และจัดส่งผลสับปะรดสดเข้าโรงงานทำสับปะรดกระป๋องเป็นโชคดีที่สับปะรดของตำบลบ้านแยงมีผลผลิตออกไม่พร้อมกับทางจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หรือชุมพร

นอกจากสับปะรดแล้ว การปลูกไม้ผล ชนิดอื่น ๆ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย ของชาวบ้านแยง มาเริ่มปลูกกันจริงจัง ในลักษณะสวนผสม ประมาณ ๑-๒ ปี หลังจากที่ต้นไผ่ตงตายยกแปลง เกษตรกรบางคนที่อยู่พื้นที่ราบลุ่มก็ปรับพื้นที่ให้เป็นสวนผลไม้ ขุดสระเก็บน้ำหรือบ่อน้ำขนาดเล็กเพื่อไว้ใช้สำหรับฤดูแล้ง ปลูกไม้ผลหลากชนิด โดยให้มีระยะเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดปี พื้นที่เฉลี่ยในการทำสวนมากกว่า ๕๐ ไร่ต่อครอบครัว

๒.๔.๒ กลุ่มที่ปรับตัวเองยังไม่สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม มีชาวบ้านกลุ่มน้อยเพียงบางกลุ่มในเท่านั้น ที่สามารถปรับตัวเองได้กับการทำเกษตรเพื่อการค้าตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ยังมีชาวบ้านอีกจำนวนมากในพื้นที่ภาคเหนือ ที่ยังคงปรับตัวไม่สำเร็จกับการทำเกษตรเพื่อการค้าในยุคนี้ เพราะมีเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคซับซ้อนมากมายหลายด้าน ที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเกิดภัยธรรมชาติ ปริมาณผลผลิตมากเกินความต้องการของตลาด การผันผวนของราคาพืชผลทางการเกษตร ต้นทุนการผลิตสูง ดังปรากฏข้อมูลในงานยุววิจัยว่า

...แต่บางราย ก็ไปไม่ถึงฝั่น ตัวอย่างเช่น ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ เกิดพายุไต้ฝุ่นเกย์ พัดเข้ามาถล่มประเทศไทยโดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งรวมถึงจังหวัดพิษณุโลกของเราด้วย เกิดฝนตกหนักติดต่อกัน

หลายวัน พายุลมแรงทำให้พื้นที่การเกษตรของชาวบ้านเสียหาย ต้นไม้หักโค่น กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกแตงโมขาดทุนย่อยยับ เพราะแปลงปลูกพืชเสียหาย เนื่องจากน้ำแช่ขังรากจนเน่าตายยกแปลง[114]

ในกลุ่มที่มีที่ดินทำกินน้อย (ไม่เกิน ๕ ไร่) ได้ปรับตัวเองโดยเลิกปลูกพืชหลักและหันไปปลูกไม้ผลแทน ดังเช่นพื้นที่ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่นั้น ได้เลิกการปลูกข้าวเป็นการถาวรตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เพราะเหตุผลที่ว่า ปลูกข้าวเพื่อกินนั้นไม่คุ้มกับเงินที่ลงทุน โดยเมื่อคิดคำนวณดูแล้วพบว่า การซื้อข้าวกินจะคุ้มกว่าการปลูกข้าวไว้กินเอง เพราะต้องใช้เงินลงทุนมาก และหาแรงงานเพื่อเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่ได้อีกแล้ว จึงได้ปรับเปลี่ยนที่นามาปลูกพืชเงินสดที่หลากหลายแทน เช่น อ้อย กระเทียม ผักกาดกวางตุ้ง บล็อกเคอรี่ และเริ่มปรับที่นามาทำเป็นสวนลำไยควบคู่กับการปลูกพืชดังกล่าว เป็นเพราะว่าส่วนใหญ่ต้องการเงินสดมาใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน โดยเฉพาะการใช้เป็นทุนการศึกษาสำหรับบุตรหลานเพื่อให้ได้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น[115] โดยมีความเชื่อว่า จะได้ทำงานที่ดีและไม่ต้องทำงานภาคเกษตรที่มีความยากลำบากเหมือนกับรุ่นพ่อแม่ ดังที่สะท้อนจากข้อมูลในหลายพื้นที่ดังนี้

นายแข่ง ทับยา อายุ ๔๑ ปี ชาวไร่ยาสูบตำบลวังทอง กล่าวว่า "ที่มีอาชีพทำยานี้ก็อยากให้ลูกเรียนหนังสือสูง ๆ มีงานทำที่ดี ไม่ต้องออกไปลำบาก แต่อาก็สอนให้มันหัดทำไร่ยาสูบเป็นบ้าง ก็เผื่ออนาคตไม่มีงานทำ มันจะได้กลับมาทำไร่ยาสูบ มีอาชีพ สามารถประคองตัวมันเองไปได้ก็พอแล้ว และอีกอย่างคนแถวนี้ก็ออกไปทำงานที่อื่นกันหมด คนทำไร่ยาสูบก็น้อยลง"

นายฉลวย พละทรัพย์ อายุ ๖๓ ปี กล่าวว่า "สมัยตาก็ไม่ค่อยได้เรียนหนังสือ อาชีพที่ทำได้ก็ทำไร่ไถนาไป รู้ว่าทำไร่ ทำนามันเหนื่อยก็เลยอยากให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือ จะได้มีการมีงานทำดี ๆ กับคนอื่นเขา"[116]

ขณะที่ในช่วงเวลานั้น การศึกษาของ พรทิพย์ เธียรธีรวิทย์ ในเรื่อง "ลำไย:การตลาดและรายได้ของชาวสวนในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๖-๒๕๒๘ มีข้อเสนอแนะว่า *...การทำสวนลำไยเป็นกิจกรรมที่ควรได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างมาก เนื่องจากผลตอบแทนสูงถึง ๑๔,๐๐๐ บาทต่อไร่ ซึ่งประชาชนในบริเวณนี้เริ่มทำการขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้นในขณะนี้ โดยการเอาที่ดินซึ่งเคยทำนาหรือปลูกพืชล้มลุกมาปรับปรุงทำสวนลำไย ซึ่งรัฐบาลก็ให้ความช่วยเหลือทางด้านเงินทุนโดยผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และสหกรณ์การเกษตรจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน*[117]

---

[114] โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. อ้างแล้ว

[115] สัมภาษณ์นายทองดี. บ้านต้นเหียว ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓, อ้างแล้ว

[116] โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย. อ้างแล้ว

[117] พรทิพย์ เธียรธีรวิทย์. ลำไย : การตลาดและรายได้ของชาวสวนในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน. วิทยานิพนธ์สาขาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙. หน้า ๑๑๒.

แต่ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๕เป็นต้นมา สถานการณ์กลับเปลี่ยนไป ดังเช่นในเขตพื้นที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านเริ่มประสบกับปัญหาราคาพืชผลตกต่ำอย่างมาก เช่น กระเทียม อ้อย รวมถึงลำไยที่เคยมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ ๔๐-๕๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ กลับตกต่ำลงไปเรื่อย ๆ ในช่วงตั้งแต่ปี ๒๕๔๐ เหลือเพียงกิโลกรัมละ ๑๐ บาท เป็นเพราะมีปริมาณผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น จากการใช้สารเคมีเร่งให้ลำไยออกลูกนอกฤดูกาลปกติ และประกอบกับการที่ชาวบ้านในพื้นที่อื่นได้ขยายพื้นที่การปลูกเพิ่มขึ้นอย่างมาก ซึ่งแต่ก่อนจะนิยมปลูกเฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำพูนและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น แต่ในเวลาต่อมาได้ขยายไปแทบทุกอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มทนแบกรับกับภาวะของการขาดทุนไม่ไหว จึงต้องขายที่นาที่สวนแล้วหันไปสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานยาสูบ โรงงานเซรามิค ในพื้นที่ใกล้เคียง และขณะเดียวกันยังต้องพึ่งพิงรายได้จากสมาชิกในครอบครัวที่ทำงานในภาคราชการ งานบริการ ค้าขาย งานรับเหมาก่อสร้าง และอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๒.๕ การปรับตัวของกลุ่มชาวบ้านที่รับผลจากการสร้างเขื่อน

๒.๕.๑ กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

ช่วงของการสร้างเขื่อนภูมิพล ในพื้นที่จังหวัดตากนั้น มีหมู่บ้านที่ต้องอพยพโยกย้ายด้วยผลกระทบจากการสร้างเขื่อนโดยรัฐบาล ที่ดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๐๘) ที่ได้สร้างแหล่งกักเก็บน้ำและขยายระบบชลประทาน เพื่อปูพื้นฐานสู่การส่งเสริมเกษตรเชิงพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านอยู่ในภาวะจำยอมที่ต้องโยกย้ายไปตามกฎเกณฑ์ของรัฐ ถึงแม้ว่าพวกเขาจะอยู่ในพื้นที่แห่งนั้นมาก่อนเป็นเวลานานแล้วก็ตาม

จากประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่นี้ ได้สะท้อนถึงความแตกต่างของช่วงก่อนการสร้างเขื่อนว่าจะมีปลาอุดมสมบูรณ์กว่าช่วงหลังการสร้างเขื่อน

"เพราะอำเภอบ้านตากมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ คือ แม่น้ำปิง ในช่วงที่ยังไม่มีการสร้างเขื่อนภูมิพล แม่น้ำปิงจะมีความอุดมสมบูรณ์ การหาปลาเป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย เพราะปลาจะชุกชุม ถึงแม้ในฤดูแล้งน้ำปิง จะแห้งไปบ้างแต่ก็สามารถหาปลาได้ง่าย"[118]

---

[118] โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. *การเปลี่ยนแปลงของประเพณีกระทงสายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านตาก*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ภายหลังจากการสร้างเขื่อน ทำให้ผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ต้องเป็นชุมชนที่แตกออกจากกัน ต่างระเห็จหาพื้นที่อาศัยและทำกินแห่งใหม่ในหลายจังหวัดทั้งใกล้และไกลออกไป บางกลุ่มต้องยอมจำนนต่อการเข้าไปอยู่ในที่ดินที่ทางรัฐจัดสรรให้ ถึงแม้ว่าจะเป็นที่แห้งแล้ง ไม่เหมาะกับการอาศัยและทำกินก็ตามที บางกลุ่มโต้ตอบด้วยการยืนหยัดอยู่ในพื้นที่เดิม แต่ได้ปรับตัวเองโดยการสร้างแพเพื่อพักอาศัยภายหลังที่พื้นที่เดิมต้องถูกน้ำท่วม ดังปรากฏในงานยุววิจัยว่า

ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพลทำให้น้ำท่วมชุมชนหมู่บ้านนาทั้งหมด ชาวบ้านนาต้องอพยพจากถิ่นเดิมไปอยู่ที่ใหม่ตามที่รัฐบาลจัดสรรให้ ซึ่งส่วนใหญ่ได้อพยพไปอยู่หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก บางครอบครัวอพยพขึ้นไปทางอำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ บางครอบครัวไปอยู่ที่อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน บางครอบครัวอพยพถอยร่นขึ้นภูเขาที่สูงพ้นน้ำท่วม และบางครอบครัวสร้างแพไม้ไผ่อาศัยอยู่เป็นชุมชนชาวแพในปัจจุบัน

รัฐบาลโดยกรมชลประทาน ได้จัดสรรที่อยู่อาศัยให้ประชาชนชาวบ้านนาทั้งหมด ๑๒ หมู่บ้าน ให้อพยพไปอยู่ ณ หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก จัดสรรชดเชยที่ทำกินรอบ ๆ หมู่บ้านบางครอบครัวได้ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง ๒๐ กิโลเมตร

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการประกอบอาชีพ เพราะที่นาที่ไร่ที่รัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที ประกอบกับมีการจ้างแรงงานชาวบ้านผู้ชายให้เป็นลูกจ้างสร้างเขื่อนภูมิพล โดยรับทั้งหมดที่สมัครใจทำงานได้เงินเป็นวิค (สองสัปดาห์รับเงินต่อครั้ง) ระยะทางจากหมู่บ้านไปบริเวณสร้างเขื่อนไกลเกินจะเดินด้วยเท้าได้ ประกอบกับที่หมู่บ้านจัดสรรทางรัฐบาลได้สร้างทำถนนลูกรัง ที่กว้างกว่าทางเดินดินที่บ้านนา ทำให้คนงานที่ไปทำงานรับจ้างที่เขื่อนภูมิพล ซื้อรถจักรยานยนต์ไปทำงาน ส่วนผู้หญิงถ้าหากใครสนใจสมัครจะทำงานที่เขื่อนก็จะได้เป็นคนสวนปลูกดอกไม้ เป็นแม่บ้านทำความสะอาด หรืออาจจะได้เป็นคนเดินหนังสือในที่ทำการเขื่อนภูมิพล รับเงินค่าตอบแทนตามความหนักเบา ความรับผิดชอบในแต่ละงานต่างกันไปแต่ได้แน่นอน ไม่เหมือนการทำการเกษตรที่จะผลผลิตในแต่ละปีไม่มีความแน่นอน ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ แมลงศัตรูพืช หรือภัยธรรมชาติ[119]

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนด้วยหวังผลเพื่อส่งเสริมให้มีการขยายเกษตรกรรมเพื่อการค้านั้นไม่ได้ตอบโจทย์ให้กับหมู่บ้านแห่งนี้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลโดยตรงจากการสร้างเขื่อนภูมิพล แต่กลับเพิ่มผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านมากขึ้น คือ ต้องอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปหางานทำในจังหวัดอื่น และต่างประเทศ ซึ่งจากข้อมูลยังสะท้อนว่า เศรษฐกิจที่ได้ผลดีในช่วงนี้มาจากการส่งเงินกลับเข้ามาของกลุ่มผู้ชายที่ออกไปค้าแรงงานในต่างประเทศ แต่อีกด้านหนึ่งต้องแลกกับปัญหาต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นกับลูกหลานในครอบครัว ตามที่งานยุววิจัยอธิบายว่า

---

[119] โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. อ้างแล้ว

จุดสำคัญอีกประการหนึ่งของยุคนี้คือ การที่ชาวอำเภอบ้านตาก เริ่มนิยมไปทำงานที่ต่างประเทศ คือแถบประเทศซาอุดิอาระเบีย คือในราว พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นช่วงที่สภาพเศรษฐกิจของอำเภอบ้านตากเริ่มขยายตัวจากการที่ได้ไปทำงานต่างประเทศ ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านที่ได้ไปทำงานต่างประเทศดีขึ้น และเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมต่อมา คือส่วนใหญ่แล้วผู้ชายบ้านตากจะไปทำงานต่างประเทศ

ด้านความเป็นอยู่เกือบร้อยละห้าสิบของครอบครัว พ่อแม่ออกไปทำงานต่างจังหวัดที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมในสังคมเมือง ทิ้งลูกไว้กับปู่ย่าตายายหรือญาติผู้ใหญ่ ส่งเงินมาให้ใช้จ่าย นานครั้งจึงกลับบ้าน ถ้าไม่มีกิจธุระจำเป็นฉุกเฉินเร่งด่วนก็จะกลับบ้านช่วงเทศกาลสำคัญประจำปี บางครอบครัวที่การศึกษาน้อย ยากจนก็จะรับจ้างรายวันในหมู่บ้าน

สำรวจครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมน้อยลงจนนับหลังคาเรือนได้ อาชีพจับปลา ทอผ้าและเก็บหาของป่า เลือนหายไปจากหมู่บ้านจัดสรร ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่อบอุ่นเหมือนสมัยอยู่บ้านนา จากการที่เด็ก ๆ อยู่กับปู่ย่าตายายที่สูงอายุ ในขณะที่เด็กเยาวชนเริ่มเข้าสู่วัยรุ่นสนใจและรับวัฒนธรรมบริโภคนิยมจากสังคมภายนอกอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมที่รุนแรงมากขึ้นในหมู่บ้านจัดสรร เช่น ยาเสพติด การพนัน การทะเลาะวิวาท การลักขโมย รวมไปถึงปัญหาสุขภาพอนามัยจากโรคร้ายแรง[120]

๒.๕.๒ กลุ่มชาวบ้านที่ได้ผลประโยชน์จากการสร้างเขื่อน

อย่างไรก็ตามในบางพื้นที่ได้เกิดที่ดินทำกินผืนใหม่ ภายหลังจากการสร้างเขื่อน เช่น กรณีทุ่งสาน ตำบลพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก จากเดิมเป็นพื้นที่น้ำท่วมเพราะเป็นแอ่งกระทะไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ จึงถูกละทิ้งให้เป็นพื้นที่รกร้าง เต็มไปด้วยป่าหนาม ตามคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ว่า

"ทุ่งสานสมัยก่อนทำกินไม่ค่อยได้เพราะว่าเกิดปัญหาหลายอย่างทั้ง น้ำท่วม ที่ดินทำกินไม่ได้เพราะพื้นที่บริเวณนั้นเป็นป่าพงระกำ ถ้าจะทำนาก็ต้องไถกลบป่าพงระกำก่อนถึงจะทำได้และเมื่อมีที่ดินแล้วก็ใช่ว่าจะทำได้สำเร็จ เพราะทุ่งสานเป็นเหมือนท้องกระทะเมื่อฝนตกก็จะเกิดน้ำท่วมเพราะสมัยนั้นยังไม่มีการสร้างเขื่อนจึงเกิดน้ำท่วมบ่อยมาก จึงทำให้ชาวบ้านบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านไม่มีใครเข้าไปประกอบอาชีพเพราะพวกเขารู้ว่าพื้นที่บริเวณนั้นทำกินไม่ได้ แต่ก็ยังมีชาวบ้านที่อพยพมากจากต่างจังหวัด เช่น จังหวัดชัยนาท จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดอยุธยา กรุงเทพฯ..." [121]

หลังจากที่มีการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๗ ทำให้น้ำไม่ท่วม คนต่างถิ่นได้ทราบข่าวโดยเฉพาะทางภาคอีสาน รวมถึงคนที่ถูกเวนคืนที่ดินจากการขยายระบบชลประทานได้เข้ามาจับจอง

---

[120] โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. อ้างแล้ว

[121] สัมภาษณ์ ตาแฉล้ม มูลขำ อายุ ๘๗ ปี อ้างใน โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทุ่งสาน*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

และในปี พ.ศ.๒๕๑๑รัฐบาลโดยกรมประชาสงเคราะห์ ได้เข้ามาจัดสรรที่ดินทำกิน แต่ยังคงมีการขัดแย้งในระยะแรกระหว่างกลุ่มที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินเดิมกับกลุ่มที่ได้รับการจัดสรรที่ดินใหม่ ก่อเกิดปัญหาการแย่งชิงที่ดินในเวลาต่อมา ดังที่คนในพื้นที่แห่งนี้ได้เล่าว่า *"...ต่อมาชาวบ้านได้มีการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดการถกเถียงกันเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดิน เพราะบางคนก็บอกว่าตนเองได้ที่ดินน้อยกว่าคนอื่น บางคนก็บอกว่าเมื่อก่อนตนเองมีที่ดินมากแต่ตอนนี้ตนเองได้ที่ดินน้อย ก็เกิดการไม่พอใจกัน และบางคนไม่ได้ที่ดินก็อยากได้ที่ดินบ้าง จึงเกิดการทะเลาะวิวาทขึ้นถึงขั้นฆ่าฟันกันจนเป็นที่เลื่องลือของคำว่า ทุ่งสานสะเทือน คือ เกิดการฆ่าฟันกันเพื่อแย่งที่ดินกัน"* [122]

อย่างไรก็ตามในช่วงต่อมาเหตุการณ์เกิดการคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ดังที่ปรากฏว่า

"...เมื่อข่าวดังขึ้นทางราชการก็ได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือและได้มีการจัดสรรที่ดินใหม่อีกครั้งและการจัดสรรที่ดินครั้งนี้ทางนิคมได้จัดเอง การจัดสรรที่ดินนี้ทำให้ชาวบ้านพอใจมาก เพราะไม่มีใครได้เปรียบหรือเสียเปรียบกัน"[123]

อีกกรณีที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากชลประทาน ภายหลังการสร้างเขื่อนนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก ได้เสนอในงานยุววิจัยไว้ว่า

คุณยายประหละ บัวหิน อายุ ๗๙ ปี เล่าว่าประมาณปี พ.ศ.๒๕๒๐ เริ่มมีโครงการการสร้างเขื่อนนเรศวรและมีระบบชลประทานเริ่มสะดวกสบายขึ้น แต่หมู่บ้านหางไหล ไม่ได้ประโยชน์จากการใช้น้ำของชลประทาน เพราะคลองส่งน้ำส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ทางใต้ของหมู่บ้านหางไหลไป <u>แต่ที่ได้ประโยชน์คือการมีเขื่อนนเรศวรทำให้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการทำนาปี โดยจะมีระบบสูบน้ำของสหกรณ์ และกลับมาทำนาโดยอาศัยน้ำสูบโดยมีท่อน้ำสูบที่ด้านทิศใต้ติดกับวัดหางไหล มีการขุดร่องน้ำสูบต่อไปผ่านที่นา</u> ที่ปรับเปลี่ยนมาจากที่ไร่ กลายเป็นการประกอบอาชีพทำนากันใหม่ในที่ดอนซึ่งอาศัย น้ำสูบจากสหกรณ์การเกษตร และมีที่นาเดิมที่น้ำสูบไปถึงก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาทำนาปีละ ๒ ครั้งได้การสูบน้ำจากสหกรณ์การเกษตรอำเภอพรหมพิราม[124] *(ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)*

๒.๖ การปรับตัวของกลุ่มชาวบ้านที่ถูกรัฐให้อพยพย้ายที่ ออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติ

รัฐบาลได้กระทำต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ได้ถูกปิดล้อม จัดการ ควบคุม และเบียดขับจากรัฐเสมอมา อันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านดังที่จะกล่าวต่อไป

---

[122] สัมภาษณ์ ด.ต.มนตรี กมล อายุ ๕๔ ปี อ้างแล้วใน โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก

[123] สัมภาษณ์ ด.ต.มนตรี กมล อายุ ๕๔ ปี, อ้างแล้วใน โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก

[124] โรงเรียนวัดหางไหล จังหวัดพิษณุโลก. *โครงงานอดีตกับปัจจุบันประเพณีการทำขวัญ – รับขวัญแม่โพสพ.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ยศ สันตะสมบัติ[125] อธิบายในประเด็นนี้ว่าเป็นการพยายามของรัฐในการ "ครอบงำเชิงพื้นที่"

...อันที่จริง การย้ายคนออกจากป่า การประกาศอุทยานแห่งชาติและโครงการปลูกป่า เป็นส่วนหนึ่งของยุทธวิธีของรัฐในการใช้ "เทคนิควิทยาว่าด้วยการครอบงำเชิงพื้นที่" กรมป่าไม้สร้างอาณาจักรด้วยการขีดเส้น ตัดแบ่ง การใช้แผนที่ เส้นแบ่งดินแดนและควบคุมความเคลื่อนไหวภายในและข้ามพรมแดนของป่าประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการกำหนดโซนและพื้นที่ลุ่มน้ำ การขีดเส้นแบ่งพรมแดน การกำหนดประเภทของป่าและโซนเหล่านี้กลายมาเป็นการสร้างพื้นที่แห่งการครอบงำ...นอกจากเหนือไปจากเทคนิควิทยาว่าด้วยการครอบงำเชิงพื้นที่แล้ว กรมป่าไม้ยังใช้เทคนิควิทยาอีกหลายประการในการปิดกั้นมิให้ชาวบ้านแสดงอาการต่อต้านทั้งโดยพฤตินัยและการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในรูปแบบต่าง ๆ เทคนิคเหล่านี้รวมถึงการสร้างความหวาดกลัวด้วยการลาดตระเวน กั้นดินแดน ควบคุมพื้นที่ ปิดถนน แบ่งแยกและปกครอง ไปจนถึงการสร้างความขัดแย้งระหว่างชนพื้นราบกับกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง อำนาจรัฐยังถูกนำมาใช้เพื่อยัดเยียดระบบคุณค่าบางประการเช่น การตีความหมายของการอนุรักษ์ป่าว่าเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งชาติ หรือการรักษาป่าต้นน้ำเพื่อส่วนรวม เป็นต้น ระบบคุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชนกลุ่มต่าง ๆ จำต้องยอมรับแม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม...

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานอ้างอิงที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ ปี ๒๕๐๔ ในหัวข้อ "การป่าไม้และการจัดสรรที่ดิน" ซึ่งได้แสดงถึงการมีอคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงไว้อย่างชัดเจน ซึ่งระบุไว้ดังนี้ต่อไปนี้

...ประเทศไทยมีเนื้อที่ทั้งหมด ๓๒๐ล้านไร่ เป็นเนื้อที่เพาะปลูกในปัจจุบัน ๖๐ ล้านไร่ และเนื้อที่ป่า ๑๘๗ ล้านไร่ ในจำนวนเนื้อที่เพาะปลูกนี้ มีเกษตรกรทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่เกือบ ๒๐ ล้านคน ซึ่งในจำนวนนี้ ร้อยละ ๑๓ ไม่มีที่ทำไร่นาของตนเอง และมีบางส่วนจำนวนไม่ต่ำกว่า ๑ ล้านคน ***<u>รวมทั้งชาวเขาด้วย ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง เคลื่อนที่ทำลายป่าไม้ของชาติอยู่เรื่อย...</u>***[126] *(ทำตัวหนาและขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)*

ขณะที่ก่อนเริ่มแผนพัฒนาฯ นั้นรัฐบาลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการชาวเขา ในวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๒ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและวิธีการดำเนินการกับชาวเขา คณะกรรมการชาวเขามีอำนาจหน้าที่ชี้ทิศทางในการจัดการควบคุมและ "พัฒนา" ชาวเขาตามแนวความเชื่อและอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเผด็จการ ซึ่งมีการกำหนดนโยบาย "ชาวเขา ๑๑ ประการ" โดยมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดที่ดินทำกินและการเกษตร อยู่ ๔ ข้อ คือ (๑) <u>ขยายการจัดที่ดินในชาวเขาทำกิน และ</u>

---

[125] ยศ สันตสมบัติ. *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*. ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๖. หน้า ๖๗-๖๘.

[126] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.***แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ระยะที่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๘*** บทที่ ๔ แนวทางพัฒนาการเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ (ที่มา : http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=83)

อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอนในบริเวณอันเหมาะสมที่ชาวเขาได้โค่นป่า และทำการเพาะปลูกพืชในปัจจุบัน และตามบริเวณที่ชาวเขาได้ละทิ้งไปโดยการจัดสรรที่ดินให้ตามกำลังแรงงานครอบครัว เพื่อป้องกันมิให้ทำลายป่าต่อไป (๒) ส่งเสริมแนะนำให้ชาวเขามีความสนใจและหันมาทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และผลิตสินค้าที่อยู่ในความต้องการของตลาดที่เหมาะสมแก่สภาพพื้นที่ เพื่อเลิกการปลูกฝิ่นอันเป็นผลเสียหายแก่เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศ (๓) ส่งเสริมแนะนำให้ชาวเขามีความรับรู้และเกิดความสนใจในการเกษตรแบบถาวร เพื่อหยุดยั้งการทำไร่เลื่อนลอย อันเป็นการทำลายป่าและต้นน้ำลาธารต่อไป (๔) ให้ความสะดวกแก่ชาวเขาในการจำหน่ายผลผลิต และปรับปรุงการคมนาคมและการขนส่งตลอดการค้าบนภูเขาให้มีสภาพดีขึ้น[127] (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

โดยนับแต่นั้นเรื่อยมา รัฐได้ทำการอพยพโยกย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่เพื่อไปสู่พื้นที่ใหม่ ซึ่งรัฐได้ใช้แนวคิดและมุมมองที่ว่า จะปลอดภัยต่อพื้นที่ป่าต้นน้ำมากกว่าการปล่อยให้คนอาศัยในพื้นที่ป่าต้นน้ำ ภายหลังการอพยพโยกย้าย จึงทำให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตและการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กับความไม่คุ้นเคยกับชีวิตบนที่ราบ และการที่ต้องดิ้นรนไปกับการทำอาชีพเกษตรกรรมจากเดิมเพื่อเลี้ยงชีวิตไปสู่การเกษตรเพื่อขายตามการส่งเสริมแนะนำของหน่วยงานรัฐและเอกชน ดังเช่นกรณีตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย จากงานยุววิจัยได้นำเสนอดังนี้[128]

จากคำบอกเล่าของนายลีผ่า ยูลึก พ่อเฒ่าวัย ๖๕ ปี ได้เล่าให้ฟังว่า เดิมพวกตนอาศัยอยู่บนดอยที่บ้านห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา ซึ่งเป็นดอยสูงเป็นแหล่งต้นน้ำ การดำรงชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติ อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ทำมาหากินด้วยการทำไร่ ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ ขิง งา ข้าวโพด และทำการเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร สัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ วัว หมู โดยจะปล่อยสัตว์เลี้ยงรวมกันในรัศมีประมาณ ๒๐๐ เมตรจากหมู่บ้าน จะทำรั้วล้อมรอบ เพื่อป้องกันสัตว์เลี้ยงไม่ให้ออกไปนอกชุมชน ข้างนอกรั้วออกไป ทำเป็นพื้นที่เพาะปลูก ชนเผ่าอาข่าแต่ละครอบครัวมีลูกมาก ไม่มีการคุมกำเนิด ลูกหลานโตขึ้นก็ออกไปทำไร่ทำสวน ไม่มีการส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ ความสัมพันธ์ในครอบครัวแน่นแฟ้นดี

ปี พ.ศ.๒๕๓๕ รัฐบาลมีนโยบายให้ชาวเขาที่อาศัยอยู่บนดอยสูง ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำให้อพยพจากดอยสูงมาอยู่ที่พื้นล่าง ทั้งนี้รัฐบาลให้เหตุผลว่าชนชาวเขาบุกรุกพื้นที่ป่า ทำลายป่าไม้ ซึ่งถือเป็นป่าต้นน้ำ รัฐบาลโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกรมป่าไม้ เช่น เจ้าหน้าที่อุทยาน กรมป่าไม้ กรมการปกครอง ได้เสนอให้ชาวเขาลงไปมาอยู่ในพื้นที่ราบ ที่กรมป่าไม้จัดสรรให้ ข้อเสนอของรัฐบาลคือจะจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยให้ ให้สิทธิในการเข้ารับการรักษาพยาบาลให้บุตรหลานได้เรียนหนังสือฟรี เพื่อเด็กจะ

---

[127] อัมพวา เพ็ชรกิ่ง, ๒๕๔๔. อ้างแล้ว, หน้า ๗๐-๗๒

[128] โรงเรียนปูแกง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย. *โครงงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

สามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ ทำให้ชนเผ่าอาข่าที่อาศัยอยู่บ้านห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา และชาวเผ่า อาข่า บ้านดอยบ่อ ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย

ปี พ.ศ.๒๕๓๖ เมื่อชนเผ่าอาข่าได้อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ ที่ทางอุทยานแห่งชาติดอยหลวง พื้นที่ที่กรมป่าไม้จัดให้แล้ว ชนเผ่าอาข่าได้ปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตจากเดิมในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการประกอบอาชีพ จากเดิมปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด งา ขิง ก็มีการเพิ่มพื้นที่การปลูกผลไม้ จำพวกลิ้นจี่ ลำไย ต่อมามีบริษัทเอกชนมาให้คำแนะนำเรื่องการปลูกสับปะรด เพราะสภาพภูมิประเทศที่เป็นดินปนทราย เหมาะแก่การเพาะปลูกสับปะรด อีกทั้งสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี เพื่อจัดส่งโรงงานผลิตสับปะรดกระป๋อง

นายจตุพล ยูลึ ผู้นำของชนเผ่าอาข่าปัจจุบัน อายุ ๔๐ ปี ได้เล่าว่า การเข้ามาแนะนำของบริษัทเอกชน ทำให้ชนเผ่าอาข่าทดลองปลูกสับปะรด ผลผลิตขายให้กับพ่อค้าคนกลางเพื่อส่งขายโรงงานที่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทำให้ชาวเขาเผ่าอาข่ามีรายได้ตลอดปี จึงทำให้ชาวอาข่าล้มสวนผลไม้จำพวกลิ้นจี่ ลำไย และหันมาปลูกสับปะรดแทนจนเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน และได้เพิ่มพื้นที่เพื่อทำการปลูกสับปะรดให้มากขึ้นด้วยการเช่าที่ทำกินจากคนพื้นราบใกล้ ๆ บ้าน

การปลูกสับปะรดให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณมากทำให้ชนเผ่าอาข่าต้องพัฒนาตนเอง มีการเรียนรู้ที่จะทำให้สับปะรดมีรสหวาน เรียนรู้เรื่องการปรับปรุงดิน เรียนรู้เรื่องการค้า แต่ชาวอาข่าส่วนมากก็เป็นเพียงชาวสวน คือมีหน้าที่ปลูกและผลิตสับปะรดส่งให้พ่อค้าคนกลาง มีการใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ย

๒.๗ การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ถูกรัฐประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับซ้อนกับพื้นที่ดิน ทำกินดั้งเดิม

ในประเด็นนี้ยังไม่ปรากฏข้อมูลในการศึกษาของยุววิจัย แต่ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่ากลุ่มชาวบ้านที่ถูกรัฐใช้กฎหมายเขตป่าสงวนแห่งชาติเข้าสวมทับกับที่ดินทำกินดั้งเดิมของชาวบ้านนั้น เป็นเรื่องสำคัญของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือที่ควรนำเสนอ ดังนั้นจึงขออ้างถึงงานวิทยานิพนธ์เข้ามาประกอบร่วมดังนี้ งานของ อัมพวา เพ็ชรกิ่ง[129] ซึ่งเป็นงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทที่ได้ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ "กรณีการกลายเป็นคนจน" ของชาวปกาเกอะญอ บ้านปางอีกา จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๐๐-พ.ศ.๒๕๔๓ โดยได้อธิบายถึงกระบวนการกลายเป็นคนจนว่า เป็นผลจากการสูญเสียสิทธิในการใช้ที่ดินทำกินจากเดิมที่ชาวบ้านมีสิทธิตามธรรมชาติ จนกระทั่งได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ซึ่งเป็นผลมาจากการสถาปนาอำนาจรัฐในการควบคุมและจัดการพื้นที่ป่าไม้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา และต่อเนื่องด้วยการออกกฎหมายอีกหลายฉบับ ที่เข้ามาควบคุมพื้นที่ป่าไม้ซึ่งชาวบ้านได้ใช้อยู่อาศัยและทำกินมาแต่ดั้งเดิม

---

[129] สรุปจาก อัมพวา เพ็ชรกิ่ง, ๒๕๔๔. อ้างแล้ว หน้า ๖๘-๑๑๖.

การที่รัฐมีอคติ และสร้างทัศนะครอบงำคนในสังคมเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมาอย่างต่อเนื่องจนทำให้คนในสังคมส่วนใหญ่เชื่อและคล้อยตามกับกรอบทัศนะดังกล่าว จึงเกิดการ "ประทับตรา" กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเสมอมา โดยเฉพาะการผลิตสร้างทัศนะครอบงำที่ว่า *ชาวเขาเชื่อมโยงกับปัญหา ๓ ประการ คือ ๑) ความมั่นคงหรือ ภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ๒) ปัญหายาเสพติด และ ๓) ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย* ดังนั้นแนวทางการพัฒนาชาวเขาที่กระทำผ่านหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ โดยกรมประชาสงเคราะห์ ตำรวจตระเวรชายแดน โครงการหลวงนั้น จึงได้เน้นการกลืนชาวเขาให้เป็นไทยผ่านการจัดระบบการศึกษาให้กับเด็ก การส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาวแทนการปลูกฝิ่น และการควบคุมจำกัดการขยายพื้นที่เพาะปลูก เหล่านี้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงมหาศาลกับชุมชนชาวเขา ทำให้ก่อปัญหาด้านการจัดการแรงงาน การไม่สามารถผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชนเผ่า ประการสำคัญคือเมื่อกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ปี ๒๕๐๗ ถูกรัฐสถาปนาขึ้น ต้องทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้กลายเป็นผู้ทำผิดกฎหมายโดยไม่รู้ตัว นั่นคือการตกเป็นผู้บุกรุกป่าของชาติ ด้วยเงื่อนไขที่ซับซ้อนเหล่านี้ได้เป็นกระบวนการทำให้ชาวบ้านต้องเกิดความสูญเสียหลายด้าน คือ สูญเสียการทำไร่หมุนเวียน สูญเสียการพึ่งพาป่าเพื่อยังชีพ สูญเสียความรู้ของชุมชนที่ไม่สามารถผลิตซ้ำได้ และสูญเสียอิสระในการใช้แรงงาน ท้ายสุดต้องกลายเป็นคนจนชายขอบในที่สุด

ทั้งนี้แนวทางการพัฒนาชาวเขาในพื้นที่อื่น ๆ ของภาคเหนือในช่วงตั้งแต่ต้นปี ๒๕๐๐ เรื่อยมายังคงใช้กรอบมโนทัศน์ลักษณะเดียวกันนี้ แม้กระทั่งหน่วยงานพัฒนาระหว่างประเทศที่เข้ามาพัฒนาชาวเขาในประเทศไทย คงยังไม่หลุดพ้นจากกรอบดังกล่าว ซึ่งการพัฒนาภายใต้กรอบมโนทัศน์นี้ได้ก่อให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้นของกลุ่มชาวเขาด้วยกันเอง และยังชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาที่ไม่ได้กระจายไปอย่างเท่าเทียมกันภายในชุมชน ดังที่ปรากฏในการศึกษาของ สุดารัตน์ กาญจนขันธกุล ในเรื่องกลยุทธ์ในการปรับตัวของเกษตรกรปรับตัวของเกษตรปกาเกอะญอ[130] ได้อธิบายถึงช่วงการเข้ามาพัฒนาชาวชาว ของโครงการไทย-ยูเอ็น และ ไทย-นอร์เวย์ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๓๕ ที่กำหนดหน้าที่รับผิดชอบงาน ๔ ด้าน คือ *(๑) งานป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการนำเอาการเกษตรถาวรเข้าไปแทนที่เกษตรแบบย้ายที่ (๒) หยุดยั้งการปลูกฝิ่น (๓) พัฒนาเศรษฐกิจของสังคมชาวเขา เพื่อให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศด้วยการกำหนดให้ชาวเขาตั้งถิ่นฐานถาวร (๔) ให้ชาวเขาเป็นคนไทย เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดกับความมั่นคงแห่งชาติ การพัฒนาในแนวทางดังกล่าวจึงเน้นที่การส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่แปลกแยกจากวิถีการผลิตแบบเดิม เช่น ปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้า ถั่วแดงพันธุ์พระราชทาน โดยโครงการไทย-ยูเอ็นได้รับซื้อผลผลิตในราคาที่สูง จึงเป็นช่วงเวลาที่ถือได้ว่าเป็นช่วงแห่งการก่อตัวของการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ขึ้นมาใหม่ต่อจากการผลิตฝิ่น ซึ่งจากผลพวงของการส่งเสริมการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อทำให้ชาวเขาเลิกการปลูกฝิ่น และให้ชาวเขาทำการผลิตเกษตรแบบถาวรแทนการผลิตแบบไร่หมุนเวียน ได้ก่อให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่ผลิตพืชเชิงพาณิชย์ขึ้นมาใหม่ โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ คือ <u>กลุ่มแรก</u>เป็น*

---

[130] สุดารัตน์ กาญจนขันธกุล. *กลยุทธ์ในการปรับตัวของเกษตรกรปรับตัวของเกษตรปกาเกอะญอในการปลูกกะหล่ำปลี : กรณีศึกษาบ้านห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.* วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐. หน้า ๖๐.

กลุ่มที่ปรับตัวสู่การผลิตพืชแบบเชิงพาณิชย์ได้แบบต้องพึ่งพา เป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการปรับตัวน้อย และเป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาผลผลิตของตนเองได้ โดยจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อถึงบ้าน และ กลุ่มที่สอง คือกลุ่มที่สามารถปรับตัวในการผลิตเชิงพาณิชย์ได้ดี เป็นกลุ่มที่มีฐานะดีและมีความสัมพันธ์กับนายทุน/ตลาดในเมือง ในรูปแบบความสัมพันธ์ของหมู่บ้านในการผลิตแบบทุนนิยม ซึ่งกลุ่มนี้มักจะได้รับการส่งเสริมทางด้านการผลิตพืชจากโครงการส่งเสริมต่าง ๆ เนื่องจากความสามารถในการเข้าถึงทั้งในเรื่องของที่ดินทรัพยากรในการผลิตต่าง ๆ และที่สำคัญในด้านความสัมพันธ์กับรัฐและทุน ทำให้เกิดพัฒนาการการก่อตัวของกลุ่มผลิตพืชขึ้นมาเป็นกลุ่มนายทุนย่อยในระดับหมู่บ้าน โดยกลุ่มนี้จะทำการรับซื้อผลผลิตภายในหมู่บ้านไปขายให้กับพ่อค้าในเมือง โดยการบรรทุกรถยนต์กระบะไปขายเอง[131]

สรุปภาพรวมของวิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตร ในยุคเกษตรพาณิชย์ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๔๐

๑) ชาวบ้านเริ่มมีการปรับตัวสู่การแสวงหาที่ดิน และขยายที่ดินในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น ในรูปแบบของการซื้อขาย ทำให้ที่ดินจากแต่ก่อนที่ได้มาโดยไม่มีมูลค่านั้น ได้เริ่มมีมูลค่าขึ้น เป็นผลมาจากการออกนโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐที่ให้การส่งเสริมการปลูกพืชในเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านหัวก้าวหน้าจึงเกิดการลงทุนซื้อที่ดิน ในพื้นที่ห่างไกลจากภูมิลำเนาเดิมของตนเองไว้เป็นจำนวนมาก เช่น คนละ ๕๐ไร่ ถึงแม้ว่าในยุคต้นพุทธศักราช ๒๕๐๐ นั้นยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ถูกต้องตามกฎหมายก็ตาม ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ใช้ที่ดินเป็นทุนเพื่อผลิตสินค้าการเกษตร และสร้างร้ายได้ ก่อเกิดการสะสมทุนเพื่อสร้างฐานให้กับตนเองและครอบครัวในเวลาต่อมา

๒) การปรับตัวของชาวบ้านภาคเกษตร ช่วงแต่ ปีพ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๔๐ จะพบว่าเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรกรรม จากก่อนปี ๒๕๐๔ (เป็นปีที่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑) ที่จะเน้นการทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพนั้น ไปสู่การทำเกษตรกรรมเพื่อขาย ดังนั้นส่งผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการของการทำเกษตรในแทบทุกด้าน คือ การปรับเปลี่ยนจากพันธุ์พืชท้องถิ่นเป็นการปลูกเชิงเดี่ยวที่สนองตอบกับตลาดภายนอกชุมชนท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตให้รวดเร็ว เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ทันกับความต้องการของตลาด โดยการนำเครื่องยนต์ เช่น รถไถนา รถเกี่ยวข้าว รถโม่ข้าว เครื่องสูบน้ำ มาใช้แทบทุกขั้นตอนของการผลิต ตั้งแต่ขั้นการเพาะปลูก เก็บเกี่ยว และขนส่งผลผลิตทดแทนแรงงานคนและสัตว์ที่เคยใช้ในอดีต รวมถึงการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเพื่อช่วยบำรุงและเร่งการเจริญเติบโตของพืช ทั้งนี้ส่งผลให้มูลค่าการลงทุนกับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต มีอัตราที่สูงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี เกษตรกรต้องปรับตัวแสวงหาเงินลงทุนจากทั้งในระบบและนอกระบบ จึงทำให้ชาวบ้านก่อเกิดการเป็นหนี้สินที่พันตัวและส่งผลต่อภาวะเจ็บป่วยทางจิตใจอีกด้วย อย่างไรก็ตามจากข้อมูลยุววิจัยยังคงสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านภาคเกษตรกรรมมีการรับรู้และตระหนักถึงภาวะดังกล่าวเป็นอย่างดี แต่ยังมีความจำเป็นที่จะต้องเดินตามกระแสการทำเกษตรเชิงพาณิชย์เพื่อสนองตอบกับวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปบนโลกทุนนิยม

---

[131] สุดารัตน์ กาญจนขันธ์, ๒๕๕๐ อ้างแล้ว

๓) กลุ่มชาวบ้านที่ทำการเกษตรแต่เดิมซึ่งไร้ที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินทำกินน้อย ไม่เพียงพอ หรือไม่คุ้มทุนกับการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ จึงได้มีการปรับตัวเองสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร เพื่อตอบสนองกับภาวะความต้องการแรงงานในภาคเกษตรที่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย ดังนั้น "แรงงาน" จากเดิมที่เคยเป็นการพึ่งพาอาศัยกันด้วยความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ได้แปรเปลี่ยนเป็นการ "ขายแรงงาน" ซึ่งจะต้องใช้เงินตราในการว่าจ้าง

๔) กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรที่มีการปรับตัวได้ดีในยุคเกษตรพาณิชย์ จากชุดงานยุววิจัยฯ นี้ แสดงให้เห็นว่า เป็นกลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า คือ จะมีการสะสมที่ดินไว้จำนวนมากพอเพียงกับการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก และจะมีหัวคิดในการวางแผน ทดลองปลูกพืชเศรษฐกิจชนิด ใหม่ ๆ ที่แสวงหานำมาจากท้องถิ่นอื่น นอกจากนี้ยังไม่ได้เน้นปลูกพืชเพียงชนิดเดียว แต่จะมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดเพื่อเตรียมพร้อมกับภาวะการตลาดของสินค้าการเกษตรที่ราคามักจะผันแปรอยู่ตลอดเวลา โดยพวกเขาบางคนจะมีการพัฒนาไปสู่การก่อตั้งโรงงานแปรรูปผลิตผลการเกษตร ภายในหมู่บ้านควบคู่ไปด้วย เช่น โรงงานมันอัดเม็ด โรงงานอบใบยาสูบ โรงงานอบลำไย เป็นต้น ทำให้สามารถขยายช่องทางการจำหน่ายได้แม้ว่าราคาผลผลิตจะตกต่ำ บางคนสามารถผลักดันตนเองไปสู่การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น

๕) อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรกรรมที่สามารถปรับตัวได้ดีในยุคนี้ เป็นเพียงกลุ่มคนส่วนน้อยของชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น แต่คนกลุ่มใหญ่ยังคงต้องเผชิญกับภาวะของการประกอบอาชีพการเกษตรแบบลุ่ม ๆ ดอน ๆ เช่น บางกลุ่มที่มีความสามารถในการลงทุนสูง แต่กลับต้องขาดทุนเพราะภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยไม่ทันตั้งตัว เช่น ความแห้งแล้ง พายุ น้ำท่วม รวมถึงภาวะราคาสินค้าการเกษตรที่ผันผวน ก่อให้เกิดการขาดทุนและเป็นหนี้สินต่อเนื่อง ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มต้องเลิกการประกอบอาชีพการเกษตรอย่างถาวร

๖) **"เขื่อน"** ถือเป็นผลิตผลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ (เริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๐๔) ซึ่งได้ส่งผลกระทบโดยตรงกับกลุ่มชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตการสร้างเขื่อนและบริเวณใกล้เคียง เช่น ชาวบ้านนา จังหวัดตาก ซึ่งรัฐบาลได้อพยพผู้คนที่เคยดำรงชีวิตบริเวณดังกล่าวที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไปสู่ผืนดินใหม่ที่มีแต่ความแห้งแล้งและห่างไกลไม่เหมาะกับการทำเกษตรเช่นเดิม ส่งผลให้ชาวบ้านวัยแรงงานต้องปรับตัวเองให้อยู่รอด โดยการอพยพเคลื่อนย้ายไปขายแรงงานในจังหวัดอื่น และบางกลุ่มต้องออกไปขายแรงงานไกลถึงประเทศซาอุดิอาระเบีย แล้วส่งเงินตรากลับเข้ามาหล่อเลี้ยงชีวิตภายในชุมชน

จึงสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างเขื่อนซึ่งรัฐบาลหวังผลในการส่งเสริมอาชีพทางการเกษตร (ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ) แต่ "เขื่อน" กลับเป็นปัจจัยผลักดันให้ผู้คนต้องออกนอกพื้นที่เพิ่มมากขึ้น จนนำไปสู่ความแตกสลายของครอบครัวในชุมชนแห่งนั้นอีกด้วย ดังนั้น "เขื่อน" คือประวัติศาสตร์อันสำคัญที่ควรใช้เป็นบทเรียนของการออกนโยบายและแผนงานโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลในยุคปัจจุบัน กับโครงการขนาดใหญ่ที่จะก่อผลกระทบโดยตรงต่อคนในพื้นที่ ซึ่งรัฐจะต้องสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อการตรวจสอบ และมองผลกระทบที่รอบด้าน รวมถึงพร้อมที่จะระงับโครงการเมื่อมีผลกระทบที่รุนแรงไม่คุ้มค่าต่อการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นแห่งนั้นด้วย

๗) กลุ่มชาวบ้านที่ถูกหน่วยงานราชการให้อพยพโยกย้าย ออกจากเขตป่าต้นน้ำ และกลุ่มชาวบ้านที่ถูกรัฐประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับซ้อนกับพื้นที่ดินทำกินเดิม จากการออกกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ในปี ๒๕๐๗ และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐและเอกชน เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูก "ควบคุม" "แทรกแซง" และ "เบียดขับ" จากรัฐบาล โดยเฉพาะชาวบ้านที่เป็นกลุ่มชายขอบของสังคม เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนพื้นที่สูงซึ่งได้ถูกประทับตราจากรัฐบาล และคนในสังคมภายนอก ผ่านการผลิตสร้างทัศนะครอบงำสังคมด้วยภาพมายาคติให้กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมาโดยตลอด ว่าเป็นพวกทำไร่เลื่อนลอย ทำลายป่าไม้อันเป็นสมบัติของชาติ ค้ายาเสพติด เป็นภัยกับความมั่นคงของชาติ จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมักจะถูกเหยียดหยาม และเป็นฝ่ายถูกกระทำมาอย่างต่อเนื่อง จนต้องสูญเสียทั้งด้านการพึ่งตนเองด้านแหล่งอาหาร การสืบทอดภูมิปัญญา ศักดิ์ศรีความเป็นชาติพันธุ์ จนต้องกลายเป็นคนจน คนชายขอบของสังคมไปในที่สุด

ตัวอย่างหนึ่งในงานยุววิจัย คือ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ได้ถูกกรมป่าไม้ให้โยกย้ายจากพื้นที่บนดอยสูงมาอยู่ในพื้นที่ราบ ที่รัฐจัดสรรให้ ทำให้พวกเขาต้องปรับตัวเองใหม่ทั้งด้านวิถีชีวิตและรูปแบบวิธีการทำเกษตรดั้งเดิมไปสู่การเกษตรเพื่อขาย ซึ่งการลงมาอยู่พื้นราบนั้น ทำให้ถูกกระแสการตลาดพาณิชย์รุกเข้าถึงชุมชน เกิดการปลูกพืชเพื่อสนองตอบกับระบบการตลาดเป็นหลัก เช่น มีบริษัทเอกชนจากภาคใต้ เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกสับปะรดเพื่อป้อนโรงงาน ภายใต้เงื่อนไขการถูกกำหนดราคามาจากโรงงานและพ่อค้าคนกลางที่เป็นตัวแทนเข้ามารับซื้อ โดยชาวบ้านต้องเป็นผู้แบกรับภาระการลงทุนหรือขาดทุน บนความเสี่ยงในภาวะความผันผวนของราคาพืชผลการเกษตร

อีกหนึ่งกรณีคือ กลุ่มชาติพันธุ์ปากาเกอะญอ บ้านปางอีกา จังหวัดเชียงใหม่ ถูกทำการพัฒนาโดยกรอบมโนทัศน์ที่ว่า "ชาวเขา" เชื่อมโยงกับ "ปัญหาความมั่นคง" "ปัญหายาเสพติด" และ "ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย" ขณะที่เมื่อรัฐสถาปนาอำนาจด้วยการประกาศให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ตามการบังคับใช้กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ.๒๕๐๗ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องเรื่อยมาอีกหลายฉบับนั้น ได้ส่งผลให้ ชาวบ้านต้องสูญเสียระบบไร่หมุนเวียน สูญเสียป่าเพื่อยังชีพ สูญเสียการผลิตซ้ำทางความรู้ และสูญเสียอิสระในการใช้แรงงาน ซึ่งการสูญเสียเหล่านี้ ยังผลให้ชาวบ้านต้องกลายเป็นคนจนในที่สุด

๘) จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตชาวบ้านภาคเกษตรกรรมในยุคนี้แทบทุกพื้นที่ ได้ถูกแทรกแซงโดยกฎหมายและนโยบายโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดมาจากรัฐบาลส่วนกลางแทบทั้งสิ้น โดยขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในระยะสั้นและระยะยาว

๓) การปรับตัวในยุคธุรกิจการเกษตร พ.ศ.๒๕๔๐-พ.ศ.๒๕๕๒

๓.๑ การหันกลับมาทำนาในยุคหลังเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมตกต่ำ

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา สภาพเศรษฐกิจการลงทุนในเมืองใหญ่และโรงงานอุตสาหกรรมประสบปัญหาตกต่ำ การจ้างงานลดลง ทำให้ผู้ที่ออกไปใช้แรงงานได้กลับถิ่นฐานมากขึ้น แล้วหันกลับมาทำนา ซึ่งประชาชนมีความรู้ในการทำนาสมัยใหม่ มีการปรับปรุงเพิ่มผลิตมีการพัฒนาทั้งการส่งเสริมจากรัฐ และสื่อต่างๆ ประกอบกับข้าวสารมีราคาแพง ข้าวขายได้ราคาดี ทำให้การทำนาเริ่มกลับมาทำกันมากขึ้น ไม่ปล่อยให้ที่นาว่างเปล่าทิ้งร้างต่อไป ข้าวที่นิยมปลูกกันทุกครอบครัว คือ ข้าวจ้าวหอมมะลิ เพราะราคาดีกว่าข้าวพันธุ์อื่น ๆ ทำให้บ้านวังดินเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพดีแห่งหนึ่งด้วย ได้มีการตั้งกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวหอมมะลิบ้านวังดิน ให้ความร่วมมือกันส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิ การเพิ่มผลผลิตและการตลาด นอกจากขายข้าวเปลือกแล้วกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวหอมมะลิบ้านวังดิน ได้เพิ่มมูลค่าสินค้าข้าวหอมมะลิโดยแปรรูปข้าวหอมมะลิเป็นข้าวสารขาว และข้าวกล้องหอมมะลิที่มีคุณภาพ ตรา "วังดิน" บรรจุถุงส่งขายตามท้องตลาดและห้างสรรพสินค้า เป็นที่นิยมของผู้บริโภคโดยทั่วไป[132]

๓.๒ การปรับตัวของเกษตรกรตามกระแสตลาดสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมการเกษตร

การปรับตัวของเกษตรกร บางกลุ่มได้ผันแปรการเพาะปลูกไปตามกระแสตลาด ดังเช่นการปลูกอ้อยในหมู่บ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก จากแต่เดิมในอดีตที่ผลิตเพื่อทำเป็นน้ำอ้อยแผ่นไว้บริโภคภายในครัวเรือนและขายให้กับในชุมชนใกล้เคียง ในปัจจุบันได้ถูกการตลาดภายนอกเข้ามาสร้างเงื่อนไขให้เพาะปลูกเพื่อขายส่งให้กับโรงงานอุตสาหกรรม ดังที่

จากการสอบถามความต้องการของผู้ประกอบน้ำอ้อยแผ่น พบว่า บางคนยังคงจะทำอาชีพนี้ต่อไป บางคนได้รับข้อเสนอจากโรงงานน้ำตาลทราย ปลูกอ้อย สำหรับผลิตส่งโรงงานน้ำตาลทรายและสำหรับการนำไปเป็นส่วนผสมของน้ำมันหรือในการผลิต เอทานอล ที่ได้รับการสนับสนุนจากเอกชน เช่น บริษัทผาแดงอินดรัสทรี จำกัด จึงทำให้จำนวนผู้ผลิตน้ำอ้อยแผ่นโบราณของหมู่บ้านวังตะเคียนลดลงมาก[133]

๓.๓ การช่วงชิงพื้นที่ทางการเกษตรของนายทุนต่างถิ่น

ในปัจจุบันนี้จะเห็นการเข้ามาของนายทุนต่างถิ่น ที่รุกเข้าสู่หมู่บ้านในชนบททั้งในพื้นที่ราบสูงและพื้นที่ราบลุ่มเพื่อลงทุนและรับผลประโยชน์จากภาคเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก่อเกิด

---

[132] คัดจากรายงานของโรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์, อ้างแล้ว

[133] โรงเรียนบ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก. *โครงงานการเปลี่ยนอาชีพของชุมชนวังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่นแบบโบราณของบ้านวังตะเคียน ม.๔ ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

การปรับเปลี่ยน แย่งชิงพื้นที่ ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ที่ดิน น้ำ พันธุ์พืช และยังเบียดขับชาวบ้านในท้องถิ่นที่เคยดำรงชีวิตในภาคเกษตรกรรมให้อพยพโยกย้ายออกนอกพื้นที่ รวมถึงการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้กลายเป็นแรงงานรับจ้าง ดังตัวอย่างในหลายจังหวัด เช่น

ตำบลบ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก มีการทำสวนยางพาราเป็นจำนวนมากก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา คือ การบุกรุกพื้นที่เขตป่าสงวนเพื่อทำสวนยางพารา หรือ *การขายสิทธิทำกินในพื้นที่ ที่เคยปลูกพืชไร่ให้แก่นายทุนต่างถิ่น นายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มาจากทางภาคใต้และภาคตะวันออก บางรายย้ายครอบครัวขึ้นมาตั้งหลักปักฐานทำสวนยางพารา พื้นที่เคยปลูกพืชไร่และทำสวนผลไม้เดิม จึงมีปริมาณลดลง* ประกอบกับราคาของพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ

มีเกษตรกรจำนวนมากขายสิทธิทำกินในที่ดินเขตป่าสงวน ฯ ให้แก่นายทุนต่างถิ่น ซึ่งรัฐบาลเคยให้อนุญาตปลูกบ้านเพื่ออยู่อาศัยและปลูกพืชไร่พืชสวนเลี้ยงชีพ บนพื้นที่ฝั่งขวาของป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง เมื่อได้เงินจำนวนมาก บางรายได้พากันย้ายครอบครัวเข้าไปอยู่ตามเขตเมืองใหญ่ไปหาแหล่งที่เจริญสะดวกสบาย ทิ้งความเป็นเกษตรกร แต่สำหรับบางรายที่ไม่รู้จักค่าของเงิน เมื่อได้เงินมาง่ายก็ใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย ไม่ประหยัด และกำลังจะกลายไปเป็นลูกจ้างของนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่ใหม่ เพราะที่ดินที่เคยมีขายไปหมดแล้วไม่มีที่ดินทำมาหากินเหมือนแต่ก่อน ต้องไปรับจ้างนายทุนต่างถิ่น จากวิถีชีวิตของเกษตรกรบ้านแยง ที่เคยเป็นเจ้านายของตัวเอง ต้องกลับไปเป็นลูกจ้างหรือคนงานของนายทุนต่างถิ่น ปิดฉากชีวิตของเกษตรกรที่เคยต่อสู้ด้วยความยากลำบาก[134]

หมู่บ้านชาวเขิน ตำบลแม่ข้าวต้ม จังหวัดเชียงราย พบว่า *ในปัจจุบันความร่ำรวยไปตกกับพ่อค้าแม่ค้า ส่วนชาวนาเริ่มยากจน ลูกหลานชาวนาไม่เห็นความสำคัญของการทำนา มีแต่หนี้สิน ไม่สงบสุข เงินที่ขายพืชไร่ พืชสวนไม่ได้ราคา ถูกนายทุนพ่อค้ากดขี่ราคา ไม่ขายก็จำเป็นต้องขายเพราะไม่มีเงินค่าเล่าเรียนลูกค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้นทุกด้าน ไม่ได้พึ่งพาธรรมชาติเหมือนเมื่อสมัยก่อน ทำให้ชาวนาหันไปหาอาชีพอื่น ๆ ขายที่ไร่ที่นาให้เป็นของนายทุน กลับมารับจ้างเช่าที่นา ตัวเองทำกิน*[135]

หมู่บ้านต้นเหียว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ที่นาได้ถูกนายทุนต่างถิ่นเข้ามาเช่าที่ดินเพื่อปลูกผักชีฝรั่งส่งออกประเทศญี่ปุ่น โดยชาวบ้านเรียกว่า "เจ๊" โดยเจ๊จะนำแรงงานจากบ้านหัวดง และเครื่องมือทุกอย่างมาลงทุนปลูกผักชีในที่นา ซึ่งสำหรับคนที่ไม่มีที่ดินก็จะเช่าที่นาคนอื่นเพื่อปลูกผักชีเช่นกัน แต่ไม่มากเท่ากับที่เจ๊มาลงทุน

---

[134] โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว

[135] โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง. *โครงการ "วิถีชีวิตของชาวไทยเขินในตำบลแม่ข้าวต้มจากอดีตถึงปัจจุบัน" กรณีศึกษา บ้านแม่ข้าวต้ม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

๓.๔ การปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในยุคธุรกิจการเกษตรและผลกระทบที่ตามมา

วิถีการดำรงชีวิตของผู้คนภาคเกษตรกรรมในยุคธุรกิจการเกษตรนี้ จะพบว่า ผู้ที่จะสามารถยึดการทำเกษตรกรรมเพื่อการขายได้นั้น จะต้องมีการปรับตัวขนานใหญ่ โดยเฉพาะต้องอาศัยพื้นที่ในการเพาะปลูกมากเพียงพอ อย่างน้อย ๑๐ กว่าไร่ขึ้นไป และต้องทำอย่างเข้มข้น คือ เร่งรัดเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรอย่างไม่หยุดนิ่ง ปรับเปลี่ยนพันธุ์พืชที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด การใช้เทคโนโลยีเครื่องยนต์เข้ามาช่วยทดแทนแรงงานคน การแสวงหาและเพิ่มทุนในการผลิต ซึ่งต้องอาศัยการบริหารจัดการควบคู่กันไปด้วยจึงจะอยู่รอดได้ ขณะเดียวกันจากงานยุววิจัยในหลายพื้นที่ ยังสะท้อนให้เห็นถึงภาระหนี้สิน การเพิ่มสูงขึ้นของการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี นอกจากนั้นยังพบว่า ได้เกิดการช่วงชิงทรัพยากรเพื่อใช้ในการเกษตรระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกันเอง และการเข้ายึดครองพื้นที่ซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะเพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตัวอีกด้วย ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ ถึงแม้ว่าชาวบ้านเองก็ยังคงตระหนักดีกับข้อเท็จจริงในเรื่องดังกล่าว ตามข้อมูลที่สะท้อนว่า

จากคำบอกเล่าของ หลวงพ่อสยาม ปคุโณ เจ้าอาวาสวัดบ้านบึง จังหวัดพิษณุโลก บอกไว้ว่า *ปัจจุบันรัฐบาลกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนในระดับรากหญ้า ดังนั้นผู้คนในชุมชนชนบทให้ความสนใจเสริมรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว ทำให้ปัจจุบันบริเวณรอบบึงปลาเน่ามีผู้บุกรุกที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น โดยมีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพื่อเร่งผลผลิต มีการกักตุนน้ำในฤดูแล้ง และมีการปล่อยน้ำเสียสู่บึง ทำให้เกิดการแตกแยกของคนในชุมชน จนกระทั่งมีการทะเลาะเบาะแว้งกันเกิดขึ้นเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ยังมีปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม การขาดแคลนน้ำสำหรับใช้ในการเกษตร*[136]

นอกจากนี้ในกลุ่มชาวนาที่ยังคงดิ้นรนที่จะทำนาต่อไป ยังต้องพบกับภาวะหนี้สินจากการลงทุนที่สูงมาก ดังกรณีในพื้นที่บ้านแม่ข้าวตัม จังหวัดเชียงรายได้สะท้อนว่า

ค่าใช้จ่ายต่อไร่ รวมค่าแรง ค่าน้ำมัน ค่าสึกหรอ ค่าเก็บเกี่ยวเป็นต้นทุน ไร่ละ ๓,๐๐๐ บาท ขายข้าว ไร่ละ ๕,๐๐๐ บาท รายได้ก็แค่ ๒,๐๐๐ บาท ยิ่งทำนาก็ยิ่งมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นทุกที ยังมีค่าใช้จ่ายที่จำเป็นอีก เช่น ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า เฉลี่ยกำไร ไร่ละประมาณ ๑,๐๐๐ บาท[137]

ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ได้อธิบายถึงชาวนาในยุคนี้ว่า เป็นยุคของ "ผู้จัดการนา" ซึ่งไม่จำเป็นต้องลงแรงทำนาด้วยตัวเอง แต่ได้ปรับตัวเป็นผู้จัดการในการทำนาแทน โดยต้องใช้ทักษะ

---

[136] โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว

[137] โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวตัมหลวง. เชียงราย, อ้างแล้ว

ความสามารถในการบริหารจัดการทำนา ตั้งแต่กระบวนการผลิต การหาเครื่องมือเครื่องจักร การจัดหาแรงงาน กระทั่งถึงการเก็บเกี่ยวขนส่ง หาตลาดจำหน่ายผลผลิต ดังนี้[138]

ในยุคผู้จัดการนานั้น ชาวนาไม่ต้องลงมือทำเอง ตั้งแต่เริ่มไถนาก็จ้างรถปั่น การคราด การหว่านข้าว การพ่นสารเคมีฆ่าแมลง การหว่านปุ๋ย จนถึงการเก็บเกี่ยว...

...ส่วนใหญ่ทุกคนจะจ้างรถปั่น ในการปั่นนาและใช้รถไถนาของตัวเองในการคราดนา เป็นการทำให้นาเรียบสม่ำเสมอกันทั้งแปลงนา...

๓.๕ รายได้ของคนในภาคเกษตรกรรมยุคปัจจุบัน

การดำรงชีวิตของผู้คนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมของภาคเหนือในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพิงรายได้นอกภาคเกษตรกรรม โดยข้อมูลจากงานวิจัยของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร พบว่าในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๕๐ ชีวิตของผู้คนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในภาคเหนือนั้น มีรายได้จากการทำการเกษตรที่เป็นเงินสดหลังจากหักค่าใช้จ่ายในการลงทุนแล้ว เฉลี่ยเพียงคนละ ๑๑,๖๓๓ บาทต่อคนต่อปี หรือเพียงวันละ ๓๒ บาท เท่านั้น โดยรายได้ส่วนใหญ่เกินครึ่งหนึ่งของเกษตรกรกลับมาจากการทำงานนอกภาคเกษตร ถึง๕๘.๓๘% ซึ่งได้รับมาจาก การรับจ้างนอกการเกษตร เงินช่วยเหลือ/ชดเชย/เงินเดือน เงินที่บุตรหลานส่งมาให้การทำหัตถกรรมและอุตสาหกรรมครัวเรือน และอื่น ๆ [139] ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ เดโช ไชยทัพ เกี่ยวกับการปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ของหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.๒๕๓๙ นั้น ได้ค้นพบว่า รายได้ของชาวนาในหมู่บ้านนั้น ร้อยละ ๘๒ เป็นรายได้ที่ได้รับจากการประกอบอาชีพนอกไร่นาเป็นหลัก[140]

ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่า ชีวิตของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในปัจจุบันนี้ ไม่สามารถเลี้ยงตัวเองโดยการยึดอาชีพเกษตรเป็นหลักเพียงอย่างเดียวได้อีกต่อไปแล้ว อันส่งผลให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่ยอมจำนนต่ออาชีพเกษตรกรรม และกลุ่มชาวบ้านที่มีการปรับตัวเองแบบผสมผสาน ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

---

[138] โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. *โครงงานการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

[139] สรุปจากข้อมูลของ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร *ภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปี ๒๕๔๙-๒๕๕๐* โดยสามารถดูเพิ่มเติมได้ที่ http://www.oae.go.th/more_news.php?cid=444

[140] เดโช ไชยทัพ. *การปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ศึกษากรณี : การประกอบอาชีพนอกไร่นากับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดใหม่.* วิทยานิพนธ์สาขาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙. หน้า ๑๕๓.

๓.๖ การปรับตัวของผู้จำนนต่อการทำเกษตร

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้ผู้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรกรรมกลุ่มหนึ่งยังคงต้องปรับตัวเพื่อดิ้นรน เพื่อที่สามารถให้มีชีวิตอยู่โดยอาศัยรายได้จากเกษตรกรรมและหารายได้จากนอกภาคเกษตรมาเสริม แต่อีกด้านหนึ่งกลับพบว่า ชาวบ้านอีกกลุ่มในหลายพื้นที่ของภาคเหนือ ต้องยอมจำนนต่อการประกอบอาชีพในภาคการเกษตร คือ ได้เลิกประกอบอาชีพนี้เป็นการถาวร โดยการขายที่ดินทำกิน ละทิ้งวิถีชีวิตการเกษตรและปรับตัวไปประกอบอาชีพอื่น เช่น การค้าขาย การรับจ้าง ก่อสร้าง และอื่น ๆ ซึ่งข้อมูลจากยุววิจัยอธิบายว่า

เพื่อนบ้านเริ่มขายที่นาเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือในตัวเมือง เริ่มออกไปรับจ้างนายทุนในชุมชนและเมืองใหญ่และออกสู่งานตามค่านิยมในตัวเมือง คุณตาบุญยืนเองก็ขายที่นาจนหมดสิ้น เหลือไว้บ้างเพียงแค่พอปลูกข้าวไว้กินในครอบครัว เหลือขายนิดหน่อย จากที่เคยขายข้าวทีละมาก ๆ โดยได้วางขายที่หน้าบ้าน มีคนมารับซื้อหรือขึ้นรถอีแต๋นไปขายที่โรงสีในตลาด ทุกวันนี้ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนขายที่นาผ่านนายหน้าซึ่งเป็นคนในชุมชนที่มากว้านซื้อ และด้วยความเกรงใจเพราะคิดว่าเป็นเพื่อนบ้านประกอบกับไม่มีความรู้เรื่องการซื้อขาย ชาวบ้านจึงยอมขายนาในราคาที่ถูกไปในขณะนั้น จนบางคนในหมู่บ้านไม่มีที่นาเป็นของตนเอง ต้องหันกลับไปเช่าที่นาคนอื่นทำบ้าง บางรายก็ไปรับจ้างทั่วไป[141]

๓.๗ การปรับตัวผสมผสานในหลากหลายรูปแบบ

ดังที่กล่าวมาแล้วถึงความซับซ้อนของเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เข้ามากำหนดควบคุมวิถีชีวิตของคนภาคเกษตรกรรมในยุคปัจจุบันนี้ ทั้งด้านปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่อย่างจำกัด และต้องใช้เงินลงทุนที่สูงขึ้น การตลาดที่ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาได้ ที่ทำให้เกิดความผันผวนขึ้นลงไม่แน่นอน รวมถึงเงื่อนไขจากสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ คือ ฝนแล้ง น้ำท่วม ผืนดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การจำกัดควบคุม พื้นที่ทำกินโดยกฎหมายนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะบนพื้นที่สูงนั้น แต่กลับพบว่าผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือในยุคปัจจุบันคงยังเรียนรู้ที่จะปรับตัวเองให้สามารถอยู่รอดได้ ซึ่งรูปแบบที่เห็นได้ชัดและมีหลักฐานงานวิจัยยืนยันในหลายพื้นที่ นั่นคือ การปรับตัวในลักษณะผสมผสาน กล่าวคือ มีการผสมผสานในด้านรูปแบบวิธีการเพาะปลูกพืชผัก การใช้แรงงาน การหารายได้ควบคู่กันระหว่างภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร เป็นต้น ดังที่พบในงานของยุววิจัยและงานวิจัยอื่น ๆ ดังนี้

พื้นที่บ้านม่วงหอม จังหวัดพิษณุโลก จะผสมผสานระหว่างการทำการเกษตรด้วย และหากว่างเว้น ก็ทำงานรับจ้าง ทำหัตถกรรม ขึ้นอยู่เงื่อนไขว่าช่วงเวลานั้นงานไหนที่ได้รายได้ดีก็จะเลือกทำงานนั้นก่อน หรือเงื่อนไขความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นอีกด้วย เช่น การที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับความเป็นข้าราชการมากกว่าความเป็นเกษตรกร และการเปลี่ยนแปลง

---

[141] โรงเรียนพานพิเศษพิทยา จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

ระบบสังคมเกษตรสู่สังคมอุตสาหกรรม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบความคิดของชาวบ้านอีกด้วย เช่นการมองงานในไร่นาเป็นงานปัจเจกแต่การทอผ้าส่งขายนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

นอกจากนี้ได้พบลักษณะการปรับตัวแบบผสมผสานของชาวบ้าน ในพื้นที่ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ปากาเกอะญอและม้ง ในงานของ ณัชชา ลิ้วิศิษฏ์พัฒนา[142] ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรที่ยากจนนั้นจะมีลักษณะที่คล้ายกัน คือ ภายในครัวเรือนจะมีผู้สูงอายุหรือหญิงหม้ายเป็นหัวหน้าครอบครัว จึงทำให้ไม่มีแรงงานเพียงพอ ซึ่งหัวหน้าครอบครัวไม่ได้เรียน จึงสามารถอ่านพูดและฟังภาษาไทยได้เล็กน้อย ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน ไม่สามารถกู้เงินได้ มีที่ดินน้อยเพียง ๓-๔ไร่ ซึ่งไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก สภาพที่ดินเป็นที่ลาดชันและเสื่อมโทรม อาศัยเพียงน้ำฝนเท่านั้น ข้าวที่ผลิตได้ไม่เพียงพอกิน รายจ่ายจะเป็นเพื่อการครองชีพขั้นพื้นฐาน เช่น ค่าอาหาร ค่าเล่าเรียนบุตร ค่าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม หนี้สินส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการบริโภคเป็นหลัก ถึงแม้ว่ามีหนี้สินน้อย แต่ก็ไม่สามารถใช้คืนได้ในระยะสั้น การลงทุนจะเป็นเพื่อการเพาะปลูกระยะสั้นและขนาดเล็ก ส่วนกลุ่มเครือญาติจะช่วยเหลือกันได้ไม่มากเพราะว่ายากจนเหมือนกัน นอกจากนี้ในด้านสุขภาพอนามัยของสมาชิกครอบครัวของกลุ่มยากจนนี้ ยังมักมีโรคประจำตัวหรือเจ็บป่วย ต้องใช้เงินและเวลาในการรักษาสูง รวมถึงอาจมีสมาชิกติดยาเสพติดหรือเสียชีวิตจากการติดยาเสพติดอีกด้วย

อย่างไรก็ตามภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดที่ทับซ้อนกันหลายปัญหาดังกล่าวนั้น กลุ่มชาวบ้านยากจนยังคงสามารถปรับตัวให้อยู่รอดได้ โดยการ ปรับตัวในการเพาะปลูกพืช การปรับตัวด้านค่าใช้จ่าย และการปรับตัวด้านการลงทุนเพื่อการเพาะปลูก

สรุปภาพรวมของวิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตร ในยุคธุรกิจการเกษตร พ.ศ.๒๕๔๐-พ.ศ.๒๕๕๒

๑) สถานการณ์ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่เศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและการบริการในเขตเมือง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจกระแสหลักของประเทศไทย เกิดภาวะที่ตกต่ำอย่างหนักจากปัจจัยภายนอกประเทศ ขณะที่ตลาดราคาข้าวมีราคาแพงขึ้น ส่งผลให้คนวัยแรงงานของท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ ที่อพยพออกไปทำงานในเมือง ได้หวนกลับคืนเข้ามาสู่ท้องถิ่น และเริ่มประกอบอาชีพทำนาเพิ่มมากขึ้น แต่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาสู่ความทันสมัย โดยเฉพาะการใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วย และบางหมู่บ้านได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐให้แปรรูปข้าวส่งขายยังตลาดภายนอก ตัวอย่างเช่น "ข้าวหอมมะลิ ตรา วังดิน" ของจังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งถือเป็นแนวทางใหม่กับการสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจของชุมชน

๒) หากชาวบ้านในยุคนี้ ยังต้องการที่จะดำรงอยู่ด้วยอาชีพเกษตรกรรรม จึงจำเป็นอย่างมากที่ต้องปรับพันธุ์พืชและวิธีการผลิตให้คล้อยตามกระแสตลาดสินค้าเกษตร ซึ่งในหลายพื้นที่จะมุ่งเน้นการปลูกพืชเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานน้ำตาล โรงงานสับปะรด เป็นต้น เพราะต้องการความมั่นคงของตลาด ถึงแม้ว่าบางช่วงเวลาจะถูกกดราคาก็ตาม

---

[142] ณัชชา ลิ้วิศิษฏ์พัฒนา. *การปรับตัวในวิถีชีวิตของเกษตรกรยากจนในบริบทที่เปลี่ยนแปลง ของระบบเกษตรกรรมบนที่สูง*. วิทยานิพนธ์สาขาเกษตรศาสตร์เชิงระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖, สรุปจากหน้า ๘๘-๑๑๕

๓) นอกจากนี้ข้อมูลในหลายพื้นที่ สะท้อนให้เห็นว่า การปรับตัวของเกษตรกรยุคนี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยรายได้จากการประกอบอาชีพการเกษตรเพียงด้านเดียว แต่จำเป็นต้องมีการปรับตัวแบบผสมผสาน โดยการอาศัยประกอบอาชีพนอกภาคควบคู่ไปด้วยในช่วงที่รอคอยผลผลิตเติบโต หรือช่วงที่ว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูก โดยเฉพาะพื้นที่ที่ต้องอาศัยเพียงแหล่งน้ำตามธรรมชาติเท่านั้น จึงจะทำให้สามารถอยู่รอดได้ เช่น การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม การรับจ้างก่อสร้าง และอื่น ๆ

๔) เกิดการช่วงชิงพื้นที่ทางการเกษตรของนายทุนต่างถิ่น ซึ่งปรากฏให้เห็นในหลายพื้นที่ว่า มีนายทุนต่างถิ่นได้รุกเข้าไปซื้อและเช่าที่ดินของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ทั้งในพื้นที่บนภูเขาและที่ราบลุ่ม เพื่อลงทุนทำเกษตรแบบครบวงจร คือ มีการใช้เงินลงทุนเป็นจำนวนมากตั้งแต่ขั้นของการเพาะปลูกจนถึงการส่งขายทั้งในและต่างประเทศ เช่น การทำสวนยางพารา การปลูกผักชีฝรั่ง เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นที่ไม่มีทุนหมุนเวียนเพียงพอ หรือไม่สามารถทนแบกรับภาระหนี้สินได้ ต้องยอมขายสิทธิทำกินให้กับกลุ่มนายทุน และผันตัวเองกลายเป็นแรงงานรับจ้างให้กับกลุ่มนายทุน

๕) การปรับตัวขนานใหญ่ของเกษตรกรในยุคธุรกิจการเกษตร ดังเช่น การทำนาในยุคนี้ ชาวนาจำเป็นที่จะต้องใช้เงินลงทุนอย่างมากในแทบทุกขั้นตอนการผลิตและเก็บเกี่ยวผลผลิต ตั้งแต่การจ้างรถไถนา จ้างแรงงาน ซื้อปุ๋ยบำรุงข้าว สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การจ้างรถเกี่ยวข้าว โม่ข้าว ซึ่งการปรับตัวดังกล่าว ก็เพื่อเร่งรัดขายผลผลิตให้ได้เงินสดมาใช้คืนเงินที่กู้ยืมมาลงทุน รวมถึงการนำไปใช้จ่ายกับการอุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน ในขณะที่ชาวนาสะท้อนถึงสภาวะของต้นทุนในการทำนานั้น มีการปรับเพิ่มขึ้นในทุก ๆ ปี เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิต เช่น ค่าจ้าง ราคาปุ๋ย ยาฆ่าแมลงที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ชาวนาจำต้องแบกรับความเสี่ยงของราคาข้าวที่ผันผวนอยู่ทุกขณะอีกด้วย

ถึงแม้ว่าชาวนาบางกลุ่มได้พยายามที่จะปรับตัวโดยการปลูกพืชเงินสดเข้ามาเสริมในช่วงฤดูว่างเว้นจากการทำนา หรือแบ่งที่นามาเพาะปลูกพืชเงินสดอื่น ๆ เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง หอมหัวใหญ่ ลำไย พริก ใบยาสูบ และอื่น ๆ แต่กลับต้องพบกับความเสี่ยงต่อการผันผวนของราคาผลผลิตทางการเกษตรเช่นเดิม ทั้งนี้เงื่อนไขมาจากการที่ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาของผลิตผลเองได้

๖) ดังนั้นจึงมีชาวบ้านท้องถิ่นภาคเหนือเป็นจำนวนมากที่เคยดำรงชีวิตด้วยการเป็นชาวนา กลับต้องยอมจำนนด้วยการขายที่นาของตนเองให้กับนายทุนต่างถิ่น ด้วยเพราะว่าไม่สามารถทนแบกรับกับภาระหนี้สินที่เพิ่มพูนมากขึ้นจากการลงทุนทำนา บางรายถูกนายหน้าและนายทุนภายนอกมาขอกว้านซื้อ ประกอบกับชาวบ้านเองก็ต้องการเงินสดเพื่อนำมาใช้ในการอุปโภคตามกระแสตลาดในโลกทุนนิยมที่จู่โจมเข้ามาในทุกท้องถิ่น นอกจากนี้ยังต้องการใช้เป็นทุนสำหรับสนับสนุนการศึกษาของลูกหลานให้ได้เรียนจบในระดับที่สูง โดยคาดหวังให้ลูกหลานจะได้มีงานทำที่มั่นคงกว่าอาชีพการเกษตร เหล่านี้จึงสะท้อนถึง ความเปลี่ยนแปลงของระบบความคิดความเชื่อของชาวบ้านภาคเกษตรนั้น มีการให้คุณค่าของการทำงานด้านเกษตรลดลงจากในอดีต ซึ่งมองว่า งานเกษตรเป็นงานที่ไม่มั่นคง ยากลำบาก ด้อยศักดิ์ศรี แตกต่างจากงานรับราชการที่มีแต่ความมั่นคง มีศักดิ์ศรี และไม่ยากลำบาก

๗) อย่างไรก็ตาม ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อน ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น กลับพบว่าชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งทั้งบนพื้นที่ราบสูงและพื้นที่ราบ กำลังพยายามปรับตัวเองใหม่ในลักษณะผสมผสาน เช่น ปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกผสมผสานกันระหว่างแบบเพื่อยังชีพและเพื่อการค้า นอกจากนี้ยังได้หา

รายได้ผสมผสานระหว่างอาชีพในภาคเกษตร และนอกภาคเกษตรควบคู่กันไปด้วย รวมถึงการสร้างและใช้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์แบบชนชั้น ภายใต้เงื่อนไขของความแตกต่างในด้านความถนัดหรือข้อจำกัดของแต่ละคน แต่ละพื้นที่ไป *ซึ่งในประเด็นนี้จึงชี้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวที่ไม่หยุดนิ่งของชาวบ้าน ถึงแม้ว่าพวกเขาจะตกอยู่ในภาวะของความเป็นคนจนชายขอบก็ตาม และยังไม่สามารถอธิบายด้วยภาพที่ตายตัวได้ว่า ชาวบ้านจะปรับตัวโดยการยอมจำนนบนเงื่อนไขข้อจำกัดที่ต้องเผชิญแต่เพียงอย่างเดียว*

๔. บทสรุป

๔.๑ การประมวลภาพของการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเหนือ ที่สะท้อนผ่านงานของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๐-๒๕๕๒ นั้น พบบทสรุปดังต่อไปนี้

๑) วิถีชีวิตของผู้คนภาคเกษตรกรรมในภาคเหนือ มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ

๑.๑ ในยุคบุกเบิกเกษตรพอเลี้ยงชีวิต พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๕๐๐ จะเป็นการเดินทางโยกย้ายบนเงื่อนไขของการเอาชีวิตรอด โดยทำการบุกเบิกที่ดินผืนใหม่ ๆ หาที่ดินอุดมสมบูรณ์ หลีกหนีจากภัยต่าง ๆ เพื่อเพาะปลูก โดยพืชหลักที่ปลูกคือ ข้าว และพืชผักอื่น ๆ เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ใช้แรงงานสัตว์และคนแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ปัจจัยภายนอกยังไม่เข้าไปกระทบกับชุมชนท้องถิ่น

๑.๒ ในยุคเกษตรพาณิชย์ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๔๐ มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การซื้อขายที่ดินเพื่อการปลูกพืชเพื่อขายเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชน โดยเฉพาะการถูกกระตุ้นผ่านแผนพัฒนาประเทศของรัฐบาล การเร่งรัดเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรถูกปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากแรงงานคนและสัตว์ไปสู่การใช้เครื่องยนต์ การปรับเปลี่ยนพันธุ์พืช จากเพื่อกินภายในครอบครัวเป็นการเน้นเพื่อขาย ทำให้เกิดกลุ่มที่สามารถปรับตัวได้ดีและกำลังปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในภาคเกษตรกรรม มีชาวบ้านที่ได้ผลกระทบจากแผนพัฒนาของรัฐ การปิดล้อมชาวบ้านด้วยกฎหมาย ซึ่งเกิดกลุ่มที่สามารถปรับตัวได้และไม่สามารถปรับตัวได้จนกลายเป็นคนจนหรือคนชายขอบในที่สุด เช่น กลุ่มที่ถูกอพยพจากการสร้างเขื่อน กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่ถูกให้ย้ายอพยพโยกย้ายที่อยู่อาศัยและปรับเปลี่ยนที่ทำกิน และกลุ่มที่ถูกจำกัดขอบเขตที่ทำกิน จากกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ เป็นต้น

๑.๓ ในยุคธุรกิจการเกษตร พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๕๒ มีการทำเกษตรแบบเข้มข้น เพื่อมุ่งสู่อุตสาหกรรมการเกษตร ทั้งเพิ่มจำนวนครั้งในการเพาะปลูก ขยายพื้นที่เพาะปลูก โดยแทบทุกพื้นที่มุ่งเน้นเพื่อขายให้ได้กำไร มีการลงทุนทุกด้าน คือ แรงงาน เครื่องยนต์การเกษตร ใช้สารเคมีปรับปรุงดินและกำจัดแมลง ขุดเจาะแหล่งน้ำบาดาล โดยทั้งหมดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อตัวชาวบ้านและสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีการเกิดขึ้นของนายทุนท้องถิ่น และการเข้ามาทำธุรกิจการเกษตรของนายทุนต่างถิ่น ส่งผลให้เกิดการเบียดขับคนในท้องถิ่นที่ทำการเกษตรเดิมให้ต้องจำนน

โดยขายที่ดินทำกินหันไปเป็นแรงงานรับจ้างให้กับนายทุน และโยกย้ายถิ่นไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตร อย่างไรก็ตามด้วยเงื่อนไขดังกล่าว กลับไม่ได้ทำให้ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งยอมจำนนกับการดำรงชีวิตในภาคเกษตร แต่พวกเขาสามารถปรับตัวเองในลักษณะการผสมผสานที่หลากหลายเข้าด้วยกัน

๒) ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๔ เป็นต้นมา รัฐได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ จนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ.๒๕๕๓) รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๐ ฉบับ ซึ่งก่อผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ และประเด็นสำคัญคือ เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่า ชะตาชีวิตของผู้คนในภาคเกษตรกรรมนั้น ล้วนถูกกำหนดจากรัฐบาล นักการเมือง นักธุรกิจ นายทุน ซึ่งประกอบไปด้วยชนชั้นนำของประเทศมาโดยตลอด ซึ่งชาวบ้านในท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมสร้าง และร่วมกำหนดนโยบายของรัฐ ที่ได้เข้ามากระทบกับวิถีชีวิตของพวกเขาโดยตรง เช่น ระบบการจัดสรรที่ดินทำกิน การออกเอกสารสิทธิ์เพื่อถือครองที่ดิน การออกกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ การสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ สร้างระบบชลประทาน การส่งเสริมปลูกพืชเชิงเดี่ยว รวมถึงระบบตลาดทางการเกษตรนั้น ล้วนถูกกำหนดด้วยคนกลุ่มดังกล่าวแทบทั้งสิ้น

๓) การผนวกท้องถิ่นภาคเหนือเข้าสู่รัฐไทย ซึ่งรัฐได้ใช้นโยบายในการพัฒนาที่เหมือนกันทุกแห่งหน โดยไม่คำนึงถึงวิถีชีวิตและความแตกต่างของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนถูกกำหนดโดย ชนชั้นปกครองมาโดยตลอด ถึงแม้ว่าการออกกฎหมายยุคปัจจุบันจะพยายามหาวิธีกระจายอำนาจออกสู่ท้องถิ่น ในรูปแบบของการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่กลับเป็นการโยกอำนาจรัฐจากส่วนกลางเข้ามาครอบงำใกล้ชิดท้องถิ่นเพิ่มสูงขึ้น ดังเช่น นโยบายขององค์กรส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังถอดรูปแบบมาจากรัฐบาลส่วนกลาง ที่มีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่องค์กรส่วนท้องถิ่นเอง และมักจะคิดถึงเฉพาะการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่ายังติดยึดที่ **"การพัฒนารูปลักษณ์ภายนอก"** ให้สวยหรู มากกว่า **"การพัฒนาระบบความคิดของคน"** ให้คนในท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

๔) ในอนาคตอันใกล้ จำนวนผู้ประกอบอาชีพในภาคเกษตรของภาคเหนือ มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุจากการที่ลูกหลานเกษตรกรส่วนใหญ่นั้น ไม่ได้สืบทอดการทำเกษตรอีกต่อไป เพราะขาดแรงสนับสนุนจากพ่อแม่ที่ประกอบอาชีพการเกษตรมาก่อน ซึ่งไม่เห็นถึงความก้าวหน้าและความมั่นคงในชีวิตภาคเกษตร เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพการรับราชการ ธุรกิจ อุตสาหกรรม และบริการ ทำให้ที่ดินทำกินถูกขายเปลี่ยนมือไปเป็นของนายทุน และคนต่างถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๕) การรุกคืบเข้ามาลงทุนแบบครบวงจรในภาคเกษตรของนายทุนต่างถิ่น ตั้งแต่กระบวนการผลิตจนถึงขั้นการส่งออกนั้น ทำให้ผู้คนที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินเดิม รวมถึงผู้ที่ไร้ที่ดินทำกิน ได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกกับนายทุนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากภาวะการขาดอำนาจการต่อรอง

๖) ภาพใหญ่ที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งพบจากข้อมูลของยุววิจัยฯ นั่นคือ การที่ผู้คนภาคเกษตรกรรม ส่วนใหญ่ ทั้งกลุ่มที่ยากจนหรือร่ำรวยก็ตาม ได้พยายามลงทุนลงแรงอย่างมากสำหรับการศึกษาของลูกหลานรุ่นต่อไป แม้กระทั่งการยินดีที่จะแปลงที่ดินทำกินให้เป็นทุนการศึกษา โดยตั้ง

ความคาดหวังว่าระบบการศึกษาจะช่วยให้ลูกหลานของพวกเขาได้มีงานทำที่ดี มีความมั่นคงของอาชีพและรายได้มากกว่าคนรุ่นตนเอง แต่อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงของประเทศไทยในยุคปัจจุบันนั้น ระบบการศึกษาของรัฐบาลมีคุณภาพเพียงพอ ที่จะสามารถตอบโจทย์ดังกล่าวให้กับผู้คนในท้องถิ่นได้จริงหรือไม่ ที่ว่าการศึกษาที่สูงจะช่วยให้คนมีงานทำและมีรายได้ที่มั่นคง

๔.๒ หากพยายามลองมองสู่อนาคตเกี่ยวกับการปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเกษตรกรรม โดยใช้ข้อมูลจากการสังเคราะห์นี้เป็นฐาน อาจแบ่งรูปแบบการปรับตัวออกได้เป็น ๓ รูปแบบดังนี้ คือ

๑) **การปรับตัวที่แข็งขืนต่อกระแสทุนนิยม** โดยเฉพาะผู้คนในพื้นที่ห่างไกลศูนย์กลางความเป็นเมือง ยังคงดำรงชีวิตด้วยการทำเกษตรเพื่อยังชีพ ผสมผสานการทำเกษตรเพื่อขายบ้าง นอกจากนี้บางกลุ่มที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางของเมือง แต่พยายามปรับตัวเองที่ไม่คล้อยไปตามกระแสเกษตรแบบทุนนิยม มีการใช้แนวปฏิบัติแบบเศรษฐกิจพอเพียง เช่น อดทนดำเนินชีวิตด้วยความเป็นอยู่อย่างพอเพียง มีการใช้จ่ายตามความจำเป็นของชีวิต ภายใต้เงื่อนไขของกระแสสังคมที่กำลังดำเนินสู่ทุนนิยมแบบไทย

๒) **การปรับตัวด้วยความจำนนต่อระบบทุนนิยม** เช่น ยุติการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างถาวร ด้วยเหตุผล คือ ที่ดินเหลือน้อย ไม่พอเพียงกับการผลิต การขาดแคลนแหล่งน้ำ ขาดช่องทางการจำหน่าย การไม่คุ้มต่อการลงทุนในภาคเกษตร การก่อภาระหนี้สิน กลุ่มเหล่านี้มีการปรับเปลี่ยนตนเองไปประกอบอาชีพรับจ้างตามโรงงาน รวมถึงการอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ การขายที่ดินแล้วนำมาใช้เป็นทุนสำหรับส่งเสริมการศึกษาให้กับลูกหลานในรุ่นถัดไป โดยมีความหวังว่าลูกหลานจะมีงานทำที่ดี มีรายได้ที่มั่นคงกว่าชีวิตของตนเองที่เคยเผชิญกับการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก

๓) **การปรับตัวที่รู้เท่าทันบนโลกทุนนิยม** ซึ่งเป็นการยังคงยืนหยัดทำอาชีพเกษตรกรรมต่อไป แต่เกษตรกรจำเป็นต้องปรับตัวเองขนานใหญ่ที่จะยกระดับวิธีคิดและวิธีการทำเกษตร เช่น ปรับตัวจากการเป็น "ชาวนา" ไปสู่ การเป็น "ผู้จัดการนา" มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาเป็นตัวหลักสำคัญในกระบวนการผลิต รวมถึงการคิดริเริ่มในการแสวงหาพืชพันธุ์ใหม่ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขความต้องการของตลาด และปลูกพืชที่หลากหลายแทนการปลูกพืชชนิดเดียว โดยทั้งหมดต้องอาศัยทักษะด้านการบริหารจัดการเข้ามาช่วยในทุกกระบวนการผลิต และแสวงหาช่องทางการตลาด การจำหน่ายผลผลิต การคิดคำนวณถึงต้นทุนและรายได้ รวมถึงความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน การรวมกลุ่มของเกษตรรายย่อยเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับอำนาจของรัฐ พ่อค้าคนกลาง และนายทุน การปรับปรับใช้ความสัมพันธ์ที่หลากหลายและซับซ้อน เป็นต้น ■

เอกสารอ้างอิง

ณัชชา ลิ้วิศิษฏ์พัฒนา. ***การปรับตัวในวิถีชีวิตของเกษตรกรยากจนในบริบทที่เปลี่ยนแปลงของระบบเกษตรกรรมบนที่สูง***. วิทยานิพนธ์สาขาเกษตรศาสตร์เชิงระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

เดโช ไชยทัพ. ***การปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ศึกษากรณี : การประกอบอาชีพนอกไร่นากับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดใหม่***. วิทยานิพนธ์สาขาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเครอร์. ***เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ***ฉบับเพิ่มเติมและปรับปรุงใหม่. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม. ๒๕๔๖.

ยงยุทธ ชูแว่น. ***ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมไทย.*** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑.

ยศ สันตสมบัติ. ***พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม.*** ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๖.

รัตนาพร เศรษฐกุล. ***หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ๒๔๔๒-๒๕๔๒***. กรุงเทพ : พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๖.

โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. ***โครงงานการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงงาน ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง จังหวัดเชียงราย. ***โครงการ "วิถีชีวิตของชาวไทยเขินในตำบลแม่ข้าวต้มจากอดีตถึงปัจจุบัน" (กรณีศึกษา บ้านแม่ข้าวต้ม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย)***โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนชัยมงคลวิทยาคม จังหวัดสุโขทัย. ***โครงการ "มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษา : หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย"*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนทุ่งทรายวิทยา จังหวัดกำแพงเพชร. ***โครงงานประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านโนนสวรรค์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีทำบุญกลางบ้าน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร) จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงงานการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว จังหวัดตาก. ***โครงการเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนา กรณีศึกษา : ชุมชนในเขตบริการของโรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก***. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงงานวิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากเกษตรครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม***. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเนินมะปรางศึกษาวิทยา. ***โครงการวัฒนธรรมประเพณีของชาวเนินรัง ผู้มาใหม่จากแดนอีสาน***.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านแก่งวิทยา จังหวัดสุโขทัย. ***โครงการมองหน้าแลหลังวิถีชีวิตชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านห้วยหยวก.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. ***การเปลี่ยนแปลงของประเพณีกระทงสายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านตาก.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านตากประถมวิทยา จังหวัดตาก. ***โครงการการเปลี่ยนแปลงของประเพณีขึ้นธาตุเดือนเก้า ที่มีผลกระทบต่อคุณค่าของประเพณีสำหรับชุมชนในอำเภอบ้านตาก.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านไทรดงยั้ง. ***โครงงานถ้ำผาท่าพล ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอำเภอเนินมะปราง.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านแม่เทิน จังหวัดสุโขทัย. ***โครงการความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่เทิน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์. ***โครงงาน การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก. ***โครงงานการเปลี่ยนอาชีพของชุมชนวังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่นแบบโบราณของบ้านวังตะเคียน ม.๔ ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก***. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย. ***โครงการวิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านสุเม่น จังหวัดสุโขทัย. ***โครงการจากวันวานถึงวันนี้ ...วิถีชีวิตชาวสวนส้ม เขียวหวานบ้าน สุเม่น.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนปูแกง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย. ***โครงงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนป่าไม้อุทิศ ๖. ***โครงการเปลี่ยนแปลงของค่ายลูกเสือแก่งซองกับเศรษฐกิจชุมชน.*** ยุววิจัยโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงการความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์วิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทุ่งสาน***. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนพานพิเศษพิทยา จังหวัดเชียงราย. ***โครงงานการเลี้ยงเจ้าบ้าน บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนเวียงเชียงรุ้งวิทยา จังหวัดเชียงราย. ***โครงงานผีหม้อนึ่งกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านดงป่าสัก ตำบลทุ่งก่อ อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย***.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนวัดจันทร์ (ลอมราษฎร์บำรุง) จังหวัดสุโขทัย. ***โครงงานวิถีชีวิตของชาวนาหมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนวัดหางไหล จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงงานอดีตกับปัจจุบันประเพณีการทำขวัญ – รับขวัญแม่โพสพ.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร. ***โครงงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านวังตะเคียน.***โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนวังน้ำคู้ศึกษา จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงงาน มองปัจจุบันย้อนอดีตวิถีชีวิตการทำนาของชาววังน้ำคู้ อ.เมือง จ.พิษณุโลก***. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้าในโครงการพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน. ***โครงงานประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านไร่ประเด็น การทำไร่ข้าวมาเป็นทำนาข้าว.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย. ***โครงงาน ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต...จากอดีตสู่ปัจจุบัน***.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก. ***โครงงาน ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนสามเงาวิทยาคม จังหวัดตาก. ***โครงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านนาในอดีตที่ส่งผลต่อชุมชนชาวบ้านจัดสรรหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านสุเม่น จังหวัดสุโขทัย. ***โครงการจากวันวานถึงวันนี้ ...วิถีชีวิตชาวสวนส้ม เขียวหวานบ้านสุเม่น***. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

สุดารัตน์ กาญจนขันธกุล. ***กลยุทธ์ในการปรับตัวของเกษตรกรปรับตัวของเกษตรปกาเกอะญอในการปลูกกะหล่ำปลี : กรณีศึกษาบ้านห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.*** วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.***แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.*** http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=83

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ***รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนเกษตรทั่วประเทศ ปีเพาะปลูก ๒๕๔๙/๕๐.*** http://www.oae.go.th/more_news.php?cid=444

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. ***นิเวศน์ประวัติศาสตร์ : พรมแดนความรู้.*** โครงการจัดพิมพ์คบไฟ. กรุงเทพฯ. ๒๕๔๕

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. ***บันทึกงานเวทียุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒*** วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

อัจฉรา รักยุติธรรม. ***"ผมไม่มีคำตอบ" : ๖๐ ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์ กับ ๒๐ ปี ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.*** พงษ์สวัสดิการเพิมพ์, ๒๕๕๑.

อัมพวา เพ็ชรกิ่ง. ***กระบวนการกลายเป็นคนจน กรณีศึกษาชาวบ้านปางอีกา จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๐๐-พ.ศ.๒๕๔๓).*** วิทยานิพนธ์ สาขาประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง

ศิริพร เดชดำรง

หากพูดถึงกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยแล้ว โดยส่วนใหญ่ในภาคเหนือจะมีกลุ่มชาติพันธุ์หลักอยู่ ๑๐ กลุ่มด้วยกัน คือ ชาติพันธุ์ปกาเกอญอ ม้ง อิ้วเมี่ยน ลีซู ลาหู่ อาข่า ลัวะ ขิ่น ขมุ และมลาบรี ทั้งหมดนั้นล้วนแต่ประสบพบเจอกับการย้ายถิ่นฐาน ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงและปรับตัว เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลานาน เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตและสืบเผ่าพันธุ์ ซึ่งกระบวนการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่ ย่อมมีความแตกต่างกันออกไป ตามวิถีการดำเนินชีวิตที่เคยเป็นมา วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงต้องก้าวเดินไป ประสบการณ์ที่สั่งสม และการสืบทอดทางวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของแต่ละกลุ่มชน

การปรับตัว มักเกิดขึ้นจากสิ่งเร้าเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะการเปลี่ยนแปลงทางทางสังคม ,เศรษฐกิจ หรือแม้แต่วัฒนธรรม บางครั้งผู้เป็นเจ้าของพื้นที่เอง ยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นเริ่มตั้งแต่เมื่อไหร่ จะมาระลึกได้ก็ต่อเมื่อเรื่องราวประวัติศาสตร์ชีวิตของตนเองเลือนหายไปพร้อมกับการน้อมรับสิ่งเร้าภายนอกอย่างเต็มรูปแบบ

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในการสังเคราะห์งานประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น เมื่อพิจารณาตามลักษณะทางกายภาพ ลักษณะภูมิประเทศ สิ่งแวดล้อม หรือ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานในการก่อเกิดรูปแบบการดำรงชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ที่มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างกัน

จึงได้มีการแบ่งพื้นที่การสังเคราะห์งานออกเป็น ๒ ส่วนคือ กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบน และ กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงที่จะนำมาเป็นเกณฑ์ในการสังเคราะห์ครั้งนี้ สามารถแบ่งได้ดังต่อไปนี้

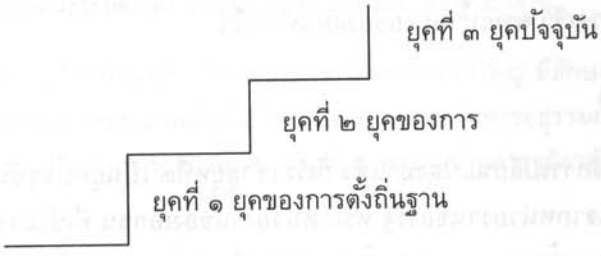

แผนภาพ การแบ่งยุคปรับตัวในแต่ละยุคของกลุ่มชาติพันธุ์

๑. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุค

ยุคที่ ๑ ยุคของการตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะโดยทั่วไปของเขตภาคเหนือ มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเชิงเขา มีต้นกำเนิดของแม่น้ำหลายสาย มีที่ราบลุ่มระหว่างเชิงเขา และมีแม่น้ำสาขาย่อยอีกมากมาย ทำให้เป็นพื้นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แม่น้ำ ฯลฯ กอปรกับที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นจึงพบว่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือเกือบทั้งหมด จะมีสาเหตุที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

- การหลบหนีจากภัยของสงคราม หรือ เป็นเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมา
- การย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่อื่นๆภายในประเทศ แล้วมาตั้งรกรากใหม่
- เกิดจากการชี้ชวนของผู้ที่มาก่อตั้งเป็นกลุ่มแรกๆ ให้มาอยู่ร่วมกัน
- เกิดจากการเข้ามายึดพื้นที่จากผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อน

ด้วยเหตุนี้การตั้งถิ่นฐานของแต่ละพื้นที่ จึงเป็นการรวมของกลุ่มคนที่ค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะ เช่นเดียวกัน กล่าวคือ อาจจะเป็นเครือญาติเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เป็นต้น ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อ การทำมาหากิน ยังค่อนข้างที่จะคงรูปแบบเดิมของแต่ละกลุ่มที่ได้รับติดตัวมาจากพื้นที่ต้นทาง

ยุคที่ ๒ ยุคของการเปลี่ยนแปลง

จากพื้นที่การดำเนินงานของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือพบว่า การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดแทบจะเริ่มต้นในช่วงเดียวกัน คือ ช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่๑ ในปี พ.ศ.๒๕๐๔ ไปจนถึง ประมาณแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่๗ ในปี พ.ศ.๒๕๔๐

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะนี้มีจุดมุ่งหมายหลัก คือ "การสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ" หรือเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น มีการขยายโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น การขยายถนนหนทาง ไฟฟ้า การสื่อสาร การคมนาคมต่างๆ รวมไปถึงการกระจายหน่วยงานต่างๆเข้าสู่ชุมชนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน สถานีอนามัย ตลาด ฯลฯ รวมไปถึงนโยบายต่างๆ จากส่วนกลางที่ต้องการกระจายไปสู่พื้นที่ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ตามเป้าหมายของแผนที่วางไว้

ยุคที่ ๓ ยุคปัจจุบัน

เมื่อผ่านพ้นช่วงของการเปลี่ยนแปลงมาแล้ว ก็เริ่มเข้าสู่ยุคที่๓ เป็นยุคปัจจุบัน เป็นยุคที่กลุ่มชาติพันธุ์ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ หรือ หน่วยงานของเอกชน ที่เข้ามาช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้ตระหนักเห็น สภาพของปัญหาของชุมชน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่ม

ชาติพันธุ์นั้น ในยุคนี้จึงเป็นยุคที่กลุ่มชาติพันธุ์ได้ย้อนระลึกถึงเอกลักษณ์ของตนเอง นอกจากนี้ในยุคที่ ๓ นี้ ยังเป็นยุคที่ทางการจะเน้นหนักในเรื่องของวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมอุตสาหกรรมในท้องถิ่น (OTOP) ให้ชุมชนได้ปรับจุดเด่นของชุมชน ทรัพยากรชุมชน มาเป็นสินค้า ซึ่งจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ ๓ นี้ยังได้รับอิทธิพลและยึดถือแนวคิด ทัศนคติ จากการเปลี่ยนแปลงในยุคที่๒ เป็นสำคัญ

จากยุคสมัยต่าง ๆที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในเขตภาคเหนือตอนบน และเขตภาคเหนือตอนล่างค่อนข้างจะมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกัน แต่ทว่าจะมีความแตกต่างกันออกไปในลักษณะของการปรับตัว บริบทพื้นที่ ตลอดจนประวัติศาสตร์ชีวิตนั้นๆ ที่มีความแตกต่างกันอย่างมีเงื่อนไขเฉพาะ หรือ เหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเป็นสิ่งเร้าให้เกิดการปรับตัวของแต่ละเขตพื้นที่

๒. การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบน

จากยุคของการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวไว้ในขั้นต้นนั้น ทำให้เกิดลักษณะการปรับตัว อย่างรวดเร็วของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ในเขตภาคเหนือตอนบนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากสถานการณ์ของแต่ละยุค กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นถึงปรับตัวต่าง ๆ กันไป ซึ่งจะนำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

- กระบวนการปรับตัว และ ปัจจัยที่ทำให้ต้องเกิดการปรับตัว
- ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้น

๓. กระบวนการปรับตัว และ ปัจจัยที่ทำให้ต้องเกิดการปรับตัว

<u>การปรับตัวในยุคที่ ๑ ยุคของการตั้งถิ่นฐาน</u>

เนื่องจากเป็นยุคเริ่มต้นของการที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน และ จากการเข้ามาอยู่นี้ในช่วงของการตั้งถิ่นฐาน จะขอแบ่งออกเป็น ๒ ระยะด้วยกัน

คือระยะที่ ๑ เป็นการปรับตัวแบบชุมชนเล็ก และระยะที่๒ จะเป็นแบบชุมชนขยาย

<u>การปรับตัวช่วงที่ ๑ แบบชุมชนเล็ก</u>

การปรับตัวในระยะนี้ถือว่าเป็นการเริ่มต้น ยังไม่ค่อยจะมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก กล่าวคือหลังจากผ่านการอพยพ และเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้ว โดยส่วนใหญ่กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยกัน จะยังคงเป็นลักษณะกลุ่มก้อน เช่น เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เป็นเครือญาติกัน ทำให้ลักษณะวิถีชีวิต การดำรงชีพ ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมจากฝั่งประเทศต้นทางยังติดตัวมาด้วย

การตั้งบ้านเรือนก็ค่อนข้างที่จะอาศัยกันเป็นครอบครัวใหญ่ มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันแบบพี่น้อง เครือญาติ มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นข้อกำหนดกฎหมาย ในการอยู่ร่วมกัน ลักษณะทางเศรษฐกิจการซื้อขายยังไม่มี แต่จะเป็นการแลกและแบ่งปันกัน อาหารการกินต่าง ๆก็อาศัยป่าเป็นแหล่งหาอาหาร

จึงนับว่าในช่วงเริ่มต้นระยะที่ ๑ นี้ความผูกพันของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัย และดูแลซึ่งกันและกัน

การปรับตัวช่วงที่ ๒ แบบชุมชนขยาย

การปรับตัวในช่วงนี้ เป็นช่วงที่ผ่านการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่มาบุกเบิกแล้ว และเป็นช่วงของการขยับขยาย ไม่ว่าจะเป็นการอพยพเข้ามาของกลุ่มเครือญาติ การขยายครอบครัวให้ใหญ่ขึ้น หรือ การอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่เข้ามาอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ทำให้การปรับตัวในช่วงระยะนี้เป็นการปรับตัวที่มีปัจจัยเข้ามามากมายที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน

ปัจจัยที่เข้ามาสามารถแบ่งย่อยได้ดังต่อไปนี้

ก. สงครามลัทธิการปกครอง

ในประเทศไทยในเริ่มมีกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาแทรกซึมในประเทศ ซึ่งกลุ่มลัทธิเหล่านี้ได้แทรกซึมเข้าสู่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง โดยเฉพาะตามแนวตะเข็บชายแดน ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนก็เข้าร่วมกับกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ บางกลุ่มก็เข้ากับฝ่ายรัฐบาล ครั้นเมื่อรัฐบาลไทยได้เข้ามาเพื่อดึงกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ออกจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ด้วยการส่งกำลังพลเข้าไปผ่านหน่วยงานทางทหารต่าง รวมถึงแนวทางการพัฒนาบนพื้นที่สูงในรูปแบบต่างๆ เช่น การฝึกอาชีพ การปลูกพืชทดแทน เป็นต้น ทำให้วิถีชีวิต การใช้ชีวิตร่วมกับป่าเริ่มเปลี่ยนไป

ข. การเพิ่มจำนวนประชากร

หลังจากที่ได้มีการจับจองพื้นที่ทำกินเฉพาะแล้วเมื่อครอบครัวขยายใหญ่ การขยายพื้นที่ทำกินก็เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับปัจจัยของสงครามไม่ว่าจะเป็นสงครามลัทธิการปกครองภายในประเทศ หรือสงครามระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างตามแนวชายแดน ทำให้มีผู้คนเริ่มอพยพเข้ามามากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน หรือ ต่างกลุ่มชาติพันธุ์กัน ก็จะมาอาศัยอยู่ร่วมกัน อยู่ใกล้กัน เพราะว่ามีสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ จึงทำให้เกิดเป็นชุมชนที่ขยายใหญ่ขึ้น พื้นที่ทำกิน ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ก็มีการใช้เพิ่มมากขึ้น

ค. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

เมื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์เดิมอาศัยอยู่และมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆเข้ามาอยู่ร่วมด้วย มีการใช้พื้นที่มากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ภาษาการสื่อสารต่างกัน ประเพณีวัฒนธรรมก็ต่างกัน แต่เมื่อมาอยู่

ร่วมกันแล้ว ก็ต้องมีการปรับตัวร่วมกัน เช่นมีการเรียนรู้การใช้ภาษาร่วมกัน หรือเลือกภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นพื้นฐานในการสื่อสารระหว่างกัน หรือมีกระบวนการสร้างความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันผ่านประเพณีพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีบ้าน ที่ทุกหลังคาต้องมาทำร่วมกัน หรือ จะเป็นกฎกติกาในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น การทำเหมืองฝาย เลี้ยงผีน้ำ เลี้ยงฝาย เป็นต้น

ง. ระบบความสัมพันธ์แบบเปิด

เนื่องจากว่าในช่วงที่ ๑ ยังเป็นชุมชนเล็ก ความสัมพันธ์จึงถูกจำกัดอยู่เฉพาะในเขตชุมชนตนเอง ไม่ได้มีการขยับขยาย การสร้างเครือข่ายภายนอกจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น จึงเน้นไปในเรื่องของการประกอบอาชีพ หาผักหาปลา หาของป่าเลี้ยงครอบครัวไป แต่เมื่อเข้าสู่ในช่วงที่ ๒ มีกลุ่มคนมากขึ้น ระบบความสัมพันธ์ก็เริ่มเปลี่ยนไป การเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่ก็ไม่ทั่วถึงกัน ดังนั้นจึงเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่มเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีโอกาสเจอคนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์มากขึ้น

<u>ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่๑</u>

๑. กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีการเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาษาประเพณี ข้อห้ามต่างๆ ที่จะทำให้เป็นบ่อเกิดของความขัดแย้ง

๒. เกิดกระบวนการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวหรือเป็นสัญลักษณ์ของการร่วมกลุ่ม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น โครงการการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทลื้อกับคนไทยอง ต.บ้านธิ อ.บ้านธิ จ.ลำพูน ที่ศึกษาถึงการใช้วัฒนธรรมประเพณีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในจัดการการอยู่ร่วมกันของคนสองชาติพันธุ์ เป็นต้น

<u>การปรับตัวในยุคที่ ๒ ยุคของการเปลี่ยนแปลง</u>

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคที่ ๒ นี้ นับว่าเป็นการเปลี่ยนที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์แบบก้าวกระโดดเลยทีเดียว การปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคนี้เริ่มเห็นอย่างเด่นชัด ในช่วงปีของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ไปจนถึงประมาณแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่๗ ในปี พ.ศ.๒๕๔๐

เมื่อมีแผนงานของทางราชการเข้ามา ทำให้โครงสร้างต่างๆของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนในยุคนี้ มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เข้ามาในชุมชนมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางการคมนาคมต่างๆ ที่มีการขยายรุกคืบเข้าชุมชน ตลอดจนเชื่อมถึง ชุมชนอื่นๆ ทำให้การคมนาคมสะดวกสบาย กระแสไฟฟ้าเข้าถึง มีหน่วยงานของราชการเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น สถานีอนามัย โรงเรียน หรือเจ้าหน้าที่อื่นเข้ามา ส่งเสริมและพัฒนาตามที่รัฐบาลวางไว้ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ

มีความเจริญ ความสะดวกเข้ามาเป็นระลอกคลื่น ทำให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่เข้ามาพร้อมกับความเจริญของเส้นทางคมนาคม ที่ส่วนใหญ่แล้วจะมีคนจากข้างนอกเข้าไปส่งเสริมให้ปลูก และ มีการรับส่งผลผลิตถึงที่ทำให้ชาวบ้านที่ทำการเกษตรเริ่มทำเพื่อตอบสองความต้องการของตลาด มากกว่าการตอบสนองต่อการยังชีพของครอบครัวอย่างที่เคยเป็นมา มีการขยายการปลูกข้าวและพืชอื่น ๆ มากยิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นข้าวโพด สับปะรด ถั่วลิสง เป็นต้น เมื่อมีการปลูกเพิ่มมากขึ้น รวมไปถึงการคมนาคมที่สะดวกสบายทำให้กลุ่มทุนจากข้างนอกเข้าไปรับซื้อผลผลิตถึงที่ทำให้สามารถที่จะกดราคาผลผลิตได้ง่าย รวมไปถึงข้อผูกมัดต่างๆ เช่น เมื่อปลูกข้าวโพด ก็ต้องใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย ตามที่นายทุนที่มารับซื้อผลผลิตเป็นผู้บังคับใช้ ทำให้นายทุนได้รับผลประโยชน์มากที่สุด เมื่อทำการผลิตแล้วไม่ได้ค่าตอบแทนตามที่ต้องการ ทำให้ยิ่งขยายพื้นที่การผลิตมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ

เมื่อมีการขยายการผลิตมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติต่างของชุมชน เริ่มร่อยหรอลงไป เช่น เมื่อคนในชุมชนเกิดการขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มมากขึ้น โดยการขยายไปในป่า ทำให้เกิดผลกระทบต่างๆตามมา จากป่าที่เคยเป็นแหล่งรองรับการขยายตัวของคนในครอบครัวเพื่อทำเป็นพื้นที่อยู่อาศัย เคยเป็นแหล่งอาหาร เคยเป็นแหล่งยารักษาโรค แหล่งวัสดุใช้สอยต่าง ๆ แหล่งน้ำ หรือเป็นแหล่งเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของชุมชน ที่ใครก็สามารถเข้าถึงได้ตามศักยภาพของตน แต่ว่าในยุคนี้ป่าเริ่มเปลี่ยนไป ป่าเป็นพื้นที่เพราะปลูก สิ่งต่างๆจากป่าเริ่มเลือนหายไป เช่นยาสมุนไพร ต้องหันไปพึ่งยาจากสถานีอนามัยแทน รวมไปถึงพืชและสัตว์ที่หายไป ทำให้ขาดรายได้จากการหาของป่า หรือ แม้แต่การทำอาหารก็ต้องมีการ ซื้ออาหารปรุงสำเร็จจากตลาดมากขึ้น

การขาดแคลนน้ำ เมื่อต้นไม้ถูกตัดฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล นอกจากนั้นแล้วยังมีการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้นในภาคการเกษตร อีกทั้งยังมีอื่นๆเข้ามาช่วยส่งเสริมการขาดแคลนน้ำด้วย เช่น ในอดีตนั้นจะมีการแบ่งหน้าที่และจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายที่คนในชุมชนต้องเสียสละแรงงาน ในการดูแลรักษาร่วมกัน แต่เมื่อต่างก็ต้องการใช้น้ำในการผลิตของตนประกอบกับไม่มีใครที่จะเสียสละเพื่อส่วนรวมในการดูแลเหมืองฝาย ทำให้ประสิทธิภาพการจัดการน้ำเพียงพอต่อคนในชุมชน

การขาดแคลนพื้นที่ทำกิน เมื่อกำลังการผลิตมากขึ้น การใช้ที่ดินเพื่อการทำเกษตรเชิงพาณิชย์สูงขึ้น กลุ่มทุน หรือ คนในที่มีกำลังทรัพย์มากกว่า ก็มีการซื้อที่ดินเข้ามาครอบครองมากขึ้น จึงส่งผลให้เกิดการบุกรุกป่าอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงกลุ่มที่ไม่มีที่ดินต้องอพยพเข้ามาขายแรงงานและการบริการในชุมชนเมือง

อีกทั้งเมื่อการขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น การจัดการแรงงานแบบเก่า คือ การเอามื้อเอาแรงได้มีการยกเลิกไป การจัดการแรงงานจึงเป็นระบบของการจ้างงานมากขึ้น แต่ทว่าเกษตรกรเอง ก็ต้องประสบปัญหาของราคาผลผลิตที่ตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง จึงจำเป็นที่จะต้องหารายได้นอกเหนือจากภาคเกษตรเข้ามาเสริม ไม่ว่าจะเป็นการขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และการอพยพเข้ามาในภาคบริการในสังคมเมือง ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายกำลังคนในชุมชนมากขึ้น ซึ่งสามารถรับรู้ได้จากส่วนสัดของคนในชุมชนที่มีอัตราส่วนของผู้สูงอายุมากกว่าวัยแรงงาน

การขยายตัวเข้ามาของหน่วยงานของรัฐบาล ไม่ว่าจะการจัดการระบบการปกครองในรูปแบบใหม่จาก ผู้นำตามธรรมชาติ ตามความเคารพด้วยอาวุโส เป็นการเลือกผู้ใหญ่บ้านแทน ทำให้ชุมชนหันไปให้ความสนใจต่อผู้ใหญ่บ้านมากขึ้นทำให้ผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนลดบทบาทลง

การเข้ามาของสถานีอนามัยมีการเจ็บป่วย จากเมื่อก่อนที่ใช้ยาสมุนไพร ก็เข้าไปขอยาจากสถานีอนามัย ทำให้หมอสมุนไพรลดบทบาทลง ตลอดจนไปถึงหมอผู้ทำพิธีเกี่ยวกับผีที่เกี่ยวข้องกับการป่วยไข้ก็ลดบทบาทลง

การเข้ามาของโรงเรียน เมื่อในอดีตที่เด็กและเยาวชนจะได้เรียนรู้วิถีการการดำเนินชีวิตตลอดจนวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชน ผ่านประเพณีพิธีกรรม ผ่านการสอนของพ่อแม่ปู่ยาตา เรียนรู้เรื่องราวที่ใกล้ตัวและใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อมีระบบโรงเรียนเข้ามาแทนที่ทำให้กระบวนการสอนเหล่านี้เจือจางไป โดยให้โรงเรียนเข้ามาทำหน้าที่แทน เมื่อโรงเรียนเข้ามาก็เป็นการเรียนการสอนแบบทางการสั่งมาอีกที ทำให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ในเรื่องที่ไกลตัวมากขึ้น และส่งผลกระทบทำให้เริ่มลืมเลือนในวัฒนธรรมของตนเอง

วัฒนธรรม ที่เคยเป็นแหล่งเรียนรู้ชีวิตของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นระบบที่เน้นให้ถึงความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นและพึ่งพาอาศัยกันของทุกสิ่งทุกอย่างว่าจะเป็นระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ หรือว่าคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งการที่ความสัมพันธ์เช่นนี้จะยืนยาวต่อไปได้ต้องอาศัย ความรู้ภูมิปัญญา และแบบแผนกาปฏิบัติตามจารีตประเพณี พิธีกรรม เข้ามาช่วยหนุนเสริม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ในอดีตนำมาใช้ในการสรรค์สร้างความสุขของคนชุมชนในกลุ่มนั้น ๆ แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้สิ่งที่คอยเกื้อหนุนระบบความสัมพันธ์เหล่านี้เสื่อมสลายลงไปอย่างรวดเร็ว เช่น ค่านิยมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยใจ เปลี่ยนการเป็นเรื่องของเงินทองเข้ามาแทนที่ความรวยเป็นเครื่องแสดงถึงสถานะภาพที่สูงกว่าในสังคมแทนความดี การทำงานในชุมชนเป็นงานที่ต่ำกว่าการทำงานในเมืองเพราะต้องทำงานหนักกว่า การตัดสินใจในทางเศรษฐกิจเน้นเรื่องของกำไร-ขาดทุน เป็นหลักใหญ่ พฤติกรรมแบบบริโภคนิยม ความสะดวกสบาย เข้ามาแทนที่ ระบบเครือญาติเริ่มเสื่อมสลายลง เกิดการทะเลาะเบาะแว้งเรื่องผลประโยชน์ของตนเองเป็นใหญ่

ภูมิปัญญาต่าง ๆ ก็เริ่มเลือนหายไป เช่น ภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพร หรือแม้แต่พิธีกรรมต่างๆที่มีอยู่ก็เป็นเพียงรูปแบบที่ทำต่อๆกันมา คุณค่าที่มีอยู่ในพิธีกรรมไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิม และเริ่มจะจางหายไป

ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคนี้ นำมาสู่การปรับตัวอย่างมากในชุมชน เพื่อตอบสนองการอยู่รอดในสภาพสังคมแบบใหม่ โดยจะสรุปกระบวนการปรับตัวของชุมชนดังต่อไปนี้

ก.การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ

เนื่องจากการขยายตัวของการผลิตเกษตรเชิงพาณิชย์ทำให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก อีกทั้งรัฐเองก็ได้มีข้อกำหนดการจัดการป่าควบคู่ไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ เขตป่าพื้นที่ทำกิน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดการสูญเสียการถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เคยได้รับประโยชน์มายาวนาน กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หรือชุมชนจึงเริ่มปรับแนวคิดให้เข้ากับธรรมชาติมากขึ้น กล่าวคือ เพื่อให้ตนเองได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่นในสังคม โดยมองว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิทธิที่ควรจะได้รับ แม้บางครั้งจะขัดแย้งกับข้อกฎหมายของรัฐ ซึ่งจะเห็นได้ชัดกับการที่กรมป่าไม้ เริ่มมีมาตรการการจำกุมกับผู้ที่บุกรุกป่า การจำกัดเขตพื้นที่ทำกินของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือที่เรียกว่า "มาตรการกันคนของออกจากป่า"

เมื่อเป็นเช่นนี้กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่กับป่าจึงเกิดการปรับตัว ด้วยการรวมกลุ่มกัน เพื่อต่อต้านอำนาจของรัฐ มีการใช้ข้อบังคับทางกฎหมายเข้ามาพิสูจน์กัน ถึงการใช้สิทธิต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด

และอีกส่วนหนึ่งคือการผลิตแบบพืชเชิงเดี่ยว เนื่องจากในภาคผลิตเชิงพาณิชย์นั้นจะเน้นที่ปริมาณของผลผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าการปลูกพืชจะปลูกพืชชนิดเดียวกันทั้งหมู่บ้าน เช่น ข้าวโพด สับปะรด กะหล่ำปลี เป็นต้น เมื่อปลูกพืชชนิดเดียวกันการแข่งขันกันย่อมมีสูงขึ้น ทำให้กลุ่มนายทุน นายจ้าง สามารถหาประโยชน์ได้จากการกดราคาผลผลิต ทำให้ไม่ได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอ ดังนั้นชุมชน จึงปรับตัวโดยเริ่มทำงานหนักมากขึ้น จากที่ทำการผลิตเฉพาะฤดู ก็เปลี่ยนเป็นทำทุกฤดู หาเครื่องจักรกลเข้ามาช่วยเสริม มีการจ้างแรงงานเพิ่มมากขึ้น ไม่มีโอกาสที่จะว่างงาน หรือใส่ใจกับสังคมคนรอบข้างมากนัก อีกทั้งเมื่อทำแต่การผลิตผลการเกษตรมากขึ้น ทำให้ความหลากหลายในระบบนิเวศน์ลดลง

ข. การปรับตัวเพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจ

ในยุคนี้ถือว่าระบบเศรษฐกิจ เป็นระบบใหญ่ของชุมชนและสังคมไทย ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เริ่มมีการปรับตัวให้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาเพื่อช่วยเพิ่มปริมาณในการผลิต ไม่ว่าจะเป็น รถไถนา เครื่องสูบน้ำ ปั๊มน้ำ เครื่องจักรกลอื่นๆ เรียนรู้ระบบการจัดการเรื่องการแลกเปลี่ยนระบบสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการเช่าเครื่องมือ การเช่าที่ทำกิน การแสวงหาสินเชื่อเพื่อการลงทุน เป็นต้น

การขยับขยายตัวของภาคแรงงาน เมื่อความสามารถในการผลิตเพื่อพาณิชย์ส่วนใหญ่อยู่ในมือของกลุ่มทุน ผู้มีอิทธิพล หรือผู้ที่มีฐานะทางการเงินที่พร้อมกว่า ทำให้กลุ่มที่เหลือ ซึ่งถือว่าเป็นคนกลุ่มใหญ่ในชุมชน ต้องผันตัวเองจากผู้ผลิต มาเป็นผู้ค้าขายแรงงานแทน แต่เมื่อแรงงานในชุมชนมีมาก แต่การจ้างงานมีน้อย ทำให้แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ต้อง อพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานในเขตเมือง ทำงานตามสถานบริการ โรงงานอุสาหกรรมต่างๆ

ค. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อนโยบายของรัฐ

อำนาจรัฐ ถือว่าเป็นปัจจัยอย่างสำคัญในยุคนี้ ที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดวิถีการดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่การจัดการโดยการใช้ระบบสัญชาติ การจัดตั้งหน่วยงานต่างเข้าควบคุมกลุ่มชาติพันธุ์ การโยกย้ายคนออกจากป่า โดยให้เหตุผลว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มคนที่บุกรุกพื้นที่ป่า ทำลายป่าไม้ รวมไปถึงการใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการหลอมรวมกลุ่มชาติพันธุ์ให้มีแนวคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี การสื่อสารต่างๆ ให้เหมือนกับคนกลุ่มใหญ่ในสังคม มีการให้โอกาสทางการศึกษา การเข้าถึงสถานบริการสุขภาพ และรัฐสวัสดิการต่างๆ ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับรองการมีสิทธิตามระบบการให้สัญชาติ

ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีโครงสร้างของชุมชนไม่เข้มแข็งต้องยอมรับและเข้าสู่ระบบการอุปถัมภ์โดยรัฐ แต่อย่างไรก็ตามสวัสดิการต่างๆที่รัฐได้ให้ไว้นั้น ไม่สามารถครอบคลุมกับประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมด ทำให้ยังมีบางส่วนที่ไม่ได้รับการสนับสนุน ต้องเปลี่ยนตัวเองเป็น "บุคคลไร้สัญชาติ" ซึ่งมีความผิดทางกฎหมายของรัฐ ทำให้ผู้มีอิทธิพล ได้ใช้ช่องว่างนี้ในการกดขี่แรงงาน และหาประโยชน์ใส่ตน เช่น การเรียกค่าทำสัญชาติในราคาที่แพงกว่าความเป็นจริง การถูกละเมิดสิทธิทางการศึกษา การประกอบอาชีพ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆจึงให้ความสนใจในเรื่องสัญชาติ และ การส่งบุตรหลานเข้าเรียนต่อในสถานศึกษา และสำหรับผู้ที่มีกำลังทรัพย์ก็จะส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนต่อในเมืองมากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้เข้าสู่ระบบการจัดสวัสดิการของรัฐต่อไป ทำให้ชุมชนขาดทรัพยากรที่จะมาสืบต่อความรู้ต่างๆของชุมชน

ง. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อลัทธิความเชื่อ

ในช่วงยุคที่ผ่านมาระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ยังยึดติดกับความเชื่อดั้งเดิม คือ การนับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ในยุคที่ ๒ นี้ ก็เริ่มมีหน่วยงานทางศาสนาเข้ามาเผยแพร่ศาสนา เพื่อหาศาสนิกไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ หรือศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะคริสต์ค่อนข้างจะมีบทบาทสำคัญในการปรับเปลี่ยนเรื่องทัศนคติ ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งศาสนาคริสต์จะเข้ามาให้กลุ่มชาติพันธุ์เลิกนับถือลัทธิดั้งเดิม โดยวิธีการให้เงิน สงเคราะห์ในรูปแบบต่างเช่น แจกของ ให้ทุนการศึกษา ให้สวัสดิการรักษาพยาบาล เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนหันมานับถือศาสนาคริสต์และเลิกความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง แต่บางกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์แต่ก็ยัง ทำพิธีกรรมดั้งเดิมอยู่

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ ๒

ผลการปรับตัวในด้านดี

๑. กลุ่มชาติพันธุ์ได้เรียนรู้เรื่องใหม่ๆในสังคม

โดยเฉพาะในเรื่องของการสื่อสาร โดยเพิ่มการเรียนรู้ในภาษาไทยจากโรงเรียน เรียนรู้การใช้เครื่องมือเครื่องจักรกล เพื่อเพิ่มผลผลิต เป็นต้น การเรียนรู้ในกระบวนการเหล่านี้ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เปิดประตูสู่สังคมมากขึ้น

๒. การเข้าถึงสวัสดิการของรัฐมากยิ่งขึ้น

จากการที่รัฐได้ให้สิทธิกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผ่านการรับรองสิทธิ ในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมเทียบเท่ากับการที่คนไทยคนหนึ่งจะได้รับ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ยกฐานะทางสังคม และไม่ได้อยู่อย่างหลบซ่อน เป็นผลให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีพ เช่น การเข้าถึงกองทุนต่างๆ การเข้าร่วมโครงการพัฒนาต่างๆที่รัฐจัดแจง เป็นต้น

๓. เกิดการร่วมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรอง

ด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มีความผูกผันอยู่กับป่า และมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับป่าเสมอมา แต่เมื่อทางรัฐเข้ามาจัดการกับป่า และต้องการที่จะ นำกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายออกจากป่า สู่เมือง ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มรู้สึกว่าตนเองถูกเอารัดเอาเปรียบ จึงเกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน และสร้างเงื่อนไข ข้อตกลงต่างๆ ที่จะช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกันได้รับการยอมรับในสิทธิที่ตนเองพึงจะได้รับในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ไม่แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆในสังคม

ผลเสียจากการปรับตัว

๑. การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ

เนื่องจากลุ่มชาติพันธุ์เริ่มที่จะใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์มากขึ้น ทำให้มีอัตราการใช้ที่ดินสูงขึ้น มีการเปิดพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เพาะปลูกมากยิ่งขึ้น ทำให้ผลผลิตที่ได้รับจากป่า มีจำนวนน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ สมุนไพร สัตว์ป่า สูญเสียรายได้ที่เกิดจากป่า นอกจากนี้ยังได้รับผลกระทบจากป่าที่น้อยลง คือ แหล่งน้ำไม่เพียงพอ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล

๒. การสูญเสียองค์ความรู้ในวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง

ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อที่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธ์ ก็ถูกห้ามปฏิบัติเมื่อเข้าสู่ลัทธิศาสนา การถูกห้ามในการทำประเพณีพิธีกรรมต่างๆ การปรับเปลี่ยนขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความสะดวกสบาย ลดระยะเวลา เพื่อให้ความสำคัญกับการทำงานมากขึ้น การปรับวัสดุอุปกรณ์ในพิธีกรรม เพื่อลดค่าใช้จ่าย การทำประเพณีพิธีกรรมด้วยความเชื่อ ความตั้งใจ ความร่วมมือ ปรับเปลี่ยนเป็นทำเพื่อพอ

เป็นพิธี นอกจากนี้แล้ว ยังเห็นว่าประเพณีพิธีกรรมบางอย่างยังเป็นส่วนเกินของการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ก็ถูกตัดทิ้งไป

๓. การสูญเสียผู้สืบทอดของชุมชน

ในกรณีนี้ เกิดจากการที่บุตรหลานของกลุ่มชาติพันธุ์ได้เข้าสู่ระบบการศึกษามากขึ้น และส่งผลในส่วนที่ทำให้เด็กและเยาวชนต้องออกจากชุมชนต้องย้ายเข้าไปเรียนต่อในเมือง และเมื่อเข้ากับสังคมในเมืองได้ และเข้าถึงโอกาสในการทำงานอื่นๆมากยิ่งขึ้น จึงส่งผลให้กลุ่มคนเหล่านี้ ไม่คิดที่จะกลับคืนชุมชน เพราะคิดว่าในชุมชนของตนเองนั้นขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ และไม่มีความก้าวหน้าในอนาคต อีกทั้งยังพยายามที่จะปรับตัวให้เกิดความกลมกลืนกับสังคมเมืองให้มากที่สุด และรับวิธีปฏิบัติของสังคมเมือง โดยละทิ้งอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองไป

๔. การสูญเสียระบบความสัมพันธ์ความชุมชน

ในระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้เกิดกระบวนการแข่งขันกันสูง ไม่ว่าจะเป็นปริมาณการผลิต กำไรจากผลผลิต เครื่องมือการผลิต การเข้าถึงแหล่งทุนต่างๆ ตลอดจนถึงการแข่งขันในเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น รถยนต์ โทรทัศน์ ตู้เย็น โทรศัพท์ เป็นต้น ทำให้เกิดค่านิยมใหม่เกิดขึ้น คือ ใครมีเงินร่ำรวย มีเครื่องอำนวยความสะดวกครบครัน ถือว่าเป็นบุคคลที่มีหน้าตาทางสังคมมาก ได้รับการยอมรับและเป็นแบบอย่างของคนอื่นๆ ที่อยากจะมีบ้าง ทำให้เกิดการแข่งขันแก่งแย่งกัน จนส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในเครือญาติ ชุมชน ห่างเหินกัน เพราะทุกคนล้วนมุ่งหวังที่แต่หาเลี้ยงชีพเพื่อหน้าตาและฐานะทางสังคม โดยไม่สนใจในคนรอบข้างหรือชุมชน ว่าจะเป็นเช่นไร

๕. การเข้าสู่ระบบทุนและสูญเสียแนวคิดการพึ่งพาตนเอง

เมื่อการผลิตต้องการปริมาณมาก การใช้ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงเกษตรกร ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้ง่ายนัก ทำให้ต้องใช้บริการของนายทุน หรือคนกลางเพื่อที่จะได้ทุนเพียงพอต่อการผลิต ซึ่งทำให้ต้องผูกมัดอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละแหล่งทุน แต่เมื่อผลผลิตที่ได้มีราคาไม่ได้ตามเป้าที่วางไว้ จึงไม่พอที่จะใช้ปลดหนี้ต้นทุนการผลิตได้ ในปีการผลิตต่อไปก็ต้องใช้ทุนมากขึ้นและไม่สามารถหลุดจากข้อผูกมัดของแหล่งทุนได้ ทำให้เกิดเป็นวัฏจักรไปเรื่อยๆ ไม่สามารถหลุดพ้นได้ในที่สุด จึงได้แต่เพียงหวังว่าสักวันหนึ่งราคาของผลผลิตจะสูงขึ้นจากการบริหารงานของภาครัฐ ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจึงต้องทำงานหนัก เพื่อใช้หนี้ มากกว่าที่จะผลิตเพื่อสร้างกำไรให้กับตนเอง ด้วยเหตุนี้การที่จะหันกลับมาเพื่อที่จะพึ่งพาตนเองจึงทำได้ยากมากขึ้น

การปรับตัวในยุคที่ ๓ ยุคปัจจุบัน

ดังที่ได้กล่าวเอาไว้ขั้นต้นว่า ยุคที่๓ เป็นยุคปัจจุบัน เป็นยุคที่กลุ่มชาติพันธุ์ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ หรือ หน่วยงานของเอกชน ที่เข้ามาช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้ตระหนักเห็น สภาพของปัญหาของชุมชน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์นั้น

นอกจากนี้ในยุคที่ ๓ นี้ทางหน่วยงานของภาครัฐจะเน้นหนักในเรื่องของวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมอุตสาหกรรมในท้องถิ่น (OTOP) ให้ชุมชนได้ปรับจุดเด่นของแต่ละชุมชน ทรัพยากรชุมชน มาเป็นสินค้า แต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ ๓ นี้ยังได้รับอิทธิพลและยึดถือแนวคิด ทัศนคติ จากการเปลี่ยนแปลงในยุคที่๒ เป็นสำคัญ

ซึ่งในช่วงปี ๒๕๔๐ ประเทศไทยประสบกับปัญหาเศรษฐกิจครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจทั้งหมดของชาติ ไม่ว่าจะเป็นภาคการเกษตร ภาคอุตสาหกรรม ภาคแรงงาน ฯลฯ และด้วยเหตุนี้จึงมีการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจควบคู่กันไป

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวในยุคที่ ๓ นี้ยังคงมีแนวทางคล้ายกับในช่วงยุคที่ ๒ แต่จะมีปัจจัยที่เพิ่มเข้ามาเป็นส่วนในการปรับตัวเพียงไม่กี่ประเด็น ดังนี้

๑) การส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

เพื่อฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจ ทางภาครัฐได้มีนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยหวังว่าจะเป็นการดึงเงินตราจากต่างประเทศเข้ามาในไทย ซึ่งการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะเน้นไปที่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพราะประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยเหตุนี้ กลุ่มชาติพันธุ์จึงกลับมาให้ความสำคัญของวัฒนธรรมตนเองอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ใช่เพื่อรื้อฟื้นและทำหน้าที่ตามที่เป็นมาในอดีต แต่เป็นการรื้อฟื้นเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ เช่น การรื้อฟื้นการทอผ้า เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว หรือ การปรับประยุกต์ลวดลายผ้า การนำผ้าทอไปประยุกต์ทำกระเป๋า เป็นต้น

๒) การเข้ามาของหน่วยงานพัฒนาเอกชน(NGO)

หลังจากที่กลุ่มชาติพันธุ์ประสบกับปัญหาต่างๆ ก็มีหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาโดยเอกชน ได้เล็งเห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์สมควรที่จะได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในด้านต่างๆ เพื่อจะเป็นฐานในการพัฒนาประเทศด้านอื่นๆต่อไป จึงเกิดโครงการช่วยเหลือต่างๆมากมาย เพื่อที่จะให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้กลับมาตระหนักในปัญหาของตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ ๓

ผลการปรับตัวในด้านดี

๑. กลับมาให้ความสำคัญในวัฒนธรรมของตน

เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์เอง ได้มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมา ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงการรื้อฟื้นขึ้นมาตอบสนองการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ทว่าก็ยังเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่จะหันเหความสนใจของกลุ่มเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้เข้ามาสัมผัสถึงวัฒนธรรมของตนเองที่เคยจางหายไปเมื่อครั้งที่ผ่านมา อีกทั้งภูมิปัญญาต่าง ๆก็เริ่มทยอยรื้อฟื้นขึ้นมา หน่วยงานหลายแห่งเริ่มมีการส่งเสริมและให้ความสนใจในการรวบรวมภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ มีการศึกษากับกลุ่มชาติพันธุ์อย่างจริงจัง

๒. เริ่มเรียนรู้สถานการณ์ของตนเองและเท่าทันสังคม

การที่หน่วยงานพัฒนาเอกชนเข้ามาสนับสนุนกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น และมีการเผยแพร่ความรู้และสถานการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ทำให้การทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นที่จับตามองว่าการพัฒนาจะเหล่านี้ จะช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่เหมือนกับคนกลุ่มใหญ่ได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้หน่วยงานพัฒนาเอกชนจึงเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการกระตุ้นให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้หันกลับมามองสถานการณ์ชุมชนของตนเอง และสถานการณ์ที่อยู่ในสังคมปัจจุบัน รวมถึงยังเป็นข้อต่อที่จะช่วยทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เข้าถึงหรือได้รับความสนใจจากภาครัฐมากขึ้น

ผลเสียจากการปรับตัว

๑. การลดคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม

ถึงแม้ว่าในยุคกลุ่มชาติพันธุ์จะหันมาให้ความสนใจในวัฒนธรรมของตนเอง แต่ในส่วนลึกแล้วบางครั้งการปรับวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ ทำให้คุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมด้อยค่าลงไป เช่น ชุดเสื้อผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นผ้าปูโต๊ะ หรือ ลายผ้าปัก กลายเป็นลายของรองเท้า เป็นต้น ซึ่งแม้บางครั้งอาจจะเป็นแนวคิดของกลุ่มทุนที่เป็นคนภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ทว่ากลุ่มชาติพันธุ์ก็มิได้ที่จะให้ความสำคัญมากนัก

จากกระบวนการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆในเขตภาคเหนือตอนบน ตามที่ได้กล่าวมาขั้นต้นนั้น พอที่จะชี้ให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น เกือบทั้งหมดได้ปรับวิถีชีวิต แนวคิด ค่านิยมและความเชื่อต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกระแสของสังคมส่วนใหญ่ และบางแห่งหลงเหลือไว้เพียงเสี้ยวหนึ่งของอัตลักษณ์ของตนเอง

ระบบความสัมพันธ์ที่เคยมีมา ไม่ว่าจะเป็นระหว่างคนกันคนด้วยกัน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้จางหายไป

๒. การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีแม่น้ำสายหลักของประเทศไทยไหลผ่าน เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน และไหลมาบรรจบกันที่ จังหวัดนครสวรรค์รวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลลงสู่ภาคกลางและอ่าวไทย

กระบวนการปรับตัว และ ปัจจัยที่ทำให้ต้องเกิดการปรับตัว

<u>การปรับตัวในยุคที่ ๑ ยุคของการตั้งถิ่นฐาน</u>

กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วการเข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้น จะมาด้วยของเรื่องเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพราะว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างมีแม่น้ำใหญ่หลายสายไหลผ่าน และเชื่อมต่อไปยังอ่าวไทยได้ ซึ่งการคนถ่านสินค้าในอดีตที่นิยมขนถ่านทางเรือ ทำให้ภาคเหนือตอนล่างตลอดจนปากแม่น้ำใหญ่เป็นเสมือนเมืองท่าขนส่งเป็นสำคัญ

แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีอีกหลายกลุ่มที่ทำอาชีพเกษตรกรรม เพราะภูมิประเทศส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเหมาะแก่การเพาะปลูก ถึงแม้นจะต้องพบกับภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมอยู่บ้างก็ตาม

การปรับตัวในยุคนี้ด้วยส่วนใหญ่แล้วจะปรับตัวให้เข้ากับปัจจัยดังต่อไปนี้

ก. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อลักษณะภูมิประเทศ

เนื่องจากในเขตของภาคเหนือตอนล่าง นั้นมีทั้งเขตที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ และ ส่วนที่เป็นเมืองท่าปากน้ำ ทำให้เกิดการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่า ในเขตที่เป็นปากแม่น้ำนั้นประชากรส่วนใหญ่จะทำอาชีพเกี่ยวกับการค้าขาย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้อยู่ใกล้เขตแม่น้ำก็จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งทั้งสองกลุ่มนั้น ในยุคนี้ยังไม่ค่อยที่จะเข้ามาสมาคมกันมากนัก

ข. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการประกอบอาชีพ

ในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น การประกอบอาชีพโดยส่วนใหญ่จะเป็นการค้าขาย ทำให้ต้องพบเจอกับผู้คนมากมาย ไม่ว่าจะเป็นชนชาติเดียวกัน หรือกลุ่มคนต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขาย สังคมในส่วนนี้จึงเป็นสังคมเปิดที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มคนอย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้นก็ตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในส่วนนี้ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองเอาไว้อย่างเหนียวแน่น

<u>ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ ๑</u>

๑. เนื่องจากเขตภาคเหนือตอนล่าง เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าที่สำคัญ จึงถือว่าเป็นแหล่งชุมชนที่ค่อนข้างใหญ่ ทำให้มีการเข้ามาของกลุ่มคนมากมาย จึงต้องเรียนรู้และยอมรับวัฒนธรรมที่หลากหลายเข้ามาอยู่เสมอ

๒. ถึงแม้ว่าจะเป็นช่วงที่มีวัฒนธรรมหลากหลายเข้ามา แต่ทว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ก็ยังมีการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบกิจการ หรือ รวมกลุ่มกันเพื่อแสดงออกถึงวัฒนธรรม พิธีกรรมของตนเอง ให้เป็นที่ประจักษ์ต่อคนหมู่มาก และยึดถือวัฒนธรรมของตนเองอย่างเคร่งครัด

การปรับตัวในยุคที่ ๒ ยุคของการเปลี่ยนแปลง

เนื่องด้วยในเขตภาคเหนือตอนล่าง มีอาณาเขตติดต่อกับภาคกลางที่เป็นศูนย์รวมต่าง ของประเทศไทย ทำให้เกิดการพัฒนาที่รวดเร็วและใกล้เคียงกับศูนย์กลางของประเทศ ซึ่งการพัฒนาในยุคการเปลี่ยนแปลงนี้ คงมีระยะเวลาที่รวดเร็วกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน เป็นอย่างมาก หากนับการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคงต้องย้อนไปสมัยที่มีการตัดทางรถไฟผ่านจังหวัดต่าง ๆ จนถึงช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑-๗ ที่ส่งผลต่อเนื่องถึงการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง

ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคนี้ พอที่จะสรุปถึงการปรับตัวของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่างได้ ดังต่อไปนี้

ก. การปรับตัวเพื่อตอบสนองการขยายตัวเข้ามาของนโยบายรัฐและการยกฐานะของชุมชน

การปรับตัวของชุมชนภาคเหนือตอนล่างเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างนโยบายของรัฐบาลกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางรถไฟ ถนนหนทางต่างๆที่มาพร้อมกับการขยายตัวของเมืองในฐานะชุมชนทางการค้าได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็นศูนย์กลางการค้าและอุตสาหกรรมการผลิต โดนเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตข้าว ที่ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ เมื่อกระบวนการขนส่งงานขึ้น ตลาดมีมากขึ้น ทำให้มุ่งหวังที่จะผลิตเชิงพาณิชย์มากกว่าการผลิตเผื่อยังชีพ

ข. การปรับตัวเพื่อตอบสนองการเข้าสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม

เมื่อระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่ มุ่งหวังเพื่อการทำกำไร กระบวนการผลิตจึงหันมาเน้นเรื่องการใช้เครื่องทุ่นแรงมากขึ้น รวมไปถึงการผลิตจำนวนมาก จึงส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการใช้ที่ดินเป็นอย่างมาก เมื่อชาวนาหันมามุ่งผลิตเพื่อขาย ในขณะเดียวกันก็ต้องพบกับอุปสรรคความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศโดยไม่สามารถที่จะควบคุมได้ รวมไปถึงความสามารถในการจัดการป้องกันความเสียหายทางธรรมชาติไม่ได้ ทั้งการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกอย่างเกินกำลังทำให้ทุนที่มีอยู่ไม่พอ ที่ดินจึงเป็นสิ่งมีค่าในฐานะเป็นทรัพยากรที่สำคัญสำหรับการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะที่ดินบริเวณที่มีน้ำเข้าถึง ที่นาอุดมสมบูรณ์และมีเส้นทางคมนาคมผ่านสะดวก มูลค่าที่นาก็จะมีราคาแพงขึ้น

ค. การปรับตัวเพื่อตอบสนองการเข้าสู่ระบบสินเชื่อและพึ่งพานายทุน

ชาวบ้านเองก็มีทุนทรัพย์สะสมจำกัด ดังนั้นเมื่อมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกจำเป็นต้องลงทุนเพิ่ม วิธีให้ได้ทุนจากภายนอกครอบครัวประการหนึ่ง คือ การจำนอง การกู้ และการใช้สินเชื่อกับสินค้าอุปโภคบริโภคแล้วนำข้าวมาขายคืนภายหลังการทำนาเพื่อหวังผลทางการค้า ประกอบกับที่ดินระดับ

คุณภาพเหมาะกับการเพาะปลูกมีจำกัด ทั้งมีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร รวมถึงการขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยไม่ปรับปรุงกระบวนการผลิตข้าว คุณภาพดินให้ดีขึ้นแต่หวังให้ได้ผลผลิตมาก ทำให้ชาวนามีโอกาสเกิดหนี้สินได้มาก เพื่อนำเงินตรามาซื้อหาจับจ่ายในวิถีชีวิตทั้งจากการกู้ยืม จำนอง บางคนต้องสูญเสียที่ดิน และกลายเป็นผู้เช่าที่ดินเดิมของตนนั่นเอง

ง. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการเรียนรู้และเท่าทันในระบบเศรษฐกิจ

ด้วยที่เขตภาคเหนือตอนล่าง เป็นเสมือนจุดศูนย์กลางในการถ่ายเทสินค้า ทำให้ผู้คนต่างโยกย้าย อพยพเข้ามาสร้างหรือจับจองพื้นที่เพื่อดำเนินชีวิต รวมถึงการเข้ามาของผู้คนที่เข้ามาหลากหลายชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มคนจีน ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งสินค้า และประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าขาย ซึ่งทำให้เข้าถึงและเรียนรู้เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี แตกต่างกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่เน้นเรื่องของการผลิตมากกว่า ดังนั้นเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์คนจีนได้เข้าถึงระบบเศรษฐกิจที่ดีกว่า จึงสามารถที่จะจัดการเกี่ยวกับเรื่องทุนต่างๆได้ และใช้โอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ต้องพึ่งพากลุ่มคนเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางการผลิต การซื้อขาย สินเชื่อ หรืออื่น ๆ ตามแต่จะตกลงกัน

จากการปรับตัวที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ชุมชนส่วนใหญ่กลายเป็นชุมชนทางการค้าที่เข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมการผลิตมากขึ้น ทั้งภาคเกษตร หรือว่าภาคแรงงาน อีกทั้งชุมชนชาวนาดั้งเดิมเข้าสู่กลไกทางการผลิตข้าวเพื่อการค้าโดยมีพ่อค้าคนกลางในลักษณะต่าง ๆ ได้ออกไปเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เพื่อระดมเข้าสู่ตลาด ทำให้เกิดความเลื่อมล้ำกันอย่างมากในสังคม จนทำให้บางกลุ่มชาติพันธุ์ บางกลุ่มชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่างต้องสูญเสียที่ดินทำกินหรือกลายเป็นโจรก็มี

<u>ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ ๒</u>

<u>ผลการปรับตัวในด้านดี</u>

๑. เกิดการรวมกลุ่มเพื่อจัดการตลาด

ด้วยเหตุที่ระบบเศรษฐกิจมีการแข่งขันกันสูง อีกทั้งสินค้าส่วนใหญ่ก็เป็นสินค้าการเกษตร ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการทำกำไร ดังนั้นจึงมีการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดการในการระบายสินค้า การร่วมลงทุนในการผลิต หรือรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมอื่นเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจร่วมกัน

๒. เปิดโอกาสในการถึงระบบพัฒนาสมัยใหม่

เนื่องจากระบบพัฒนาต่างที่มาจากนโยบายรัฐ รวมไปถึงวัฒนธรรมสมัยใหม่ เทคโนโลยี จะถูกส่งต่อขยายมาเรื่อยๆผ่านเส้นทางคมนาคม ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่างได้รับโอกาสที่จะเข้าสิ่งเหล่านี้ได้อย่างรวดเร็ว

ผลเสียจากการปรับตัว

๑. การสูญเสียที่ดิน ที่ทำกิน

เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกมากขึ้น ทำให้มีอัตราการใช้ที่ดินสูงขึ้น นอกจากนั้นแล้วยังใช้ที่ดิน ที่ทำกินมาแปลงเป็นทุนในการผลิต ทำให้บางกลุ่ม บางคน เป็นหนี้ และต้องเสียที่ดินไปเพราะผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุน

๒. ปัญหาอาชญากรรม

เมื่อต้องสูญเสียที่ดิน ที่ทำกิน และไม่สามารถเข้าถึงระบบเศรษฐกิจอื่นๆได้ กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่ม หรือ บางคน ต้องเข้าสู่วิถีทางของอาชญากรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปล้น หรือชิงทรัพย์ในรูปแบบอื่น ๆ

๓. การหลอมรวมวัฒนธรรมชุมชน

ในกรณีนี้ เกิดจากการที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายมาอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่า ปัจจัยที่เหนือกว่า ก็จะเป็นกลุ่มที่สามารถรวมเอากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เข้ามาปฏิบัติตามวัฒนธรรมของตน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์ของตน และเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวกันของกลุ่มคนบริเวณนั้นๆ

การปรับตัวในยุคที่ ๓ ยุคปัจจุบัน

เนื่องจากในช่วงยุคที่ผ่าน ในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น มีการพัฒนารูปแบบตามนโยบายของรัฐอยู่อย่างสม่ำเสมอ จนในยุคที่ ๓ นี้ ก็มีการพัฒนาขึ้นไปอีก ความสะดวกสบาย เทคโนโลยีต่างๆ ได้เข้ามาอย่างล้นหลาม ทำให้ในยุคที่ ๓ นี้ ก็ไม่มีความแตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ ๒ มากนัก เพราะเป็นใช้ฐานจากยุคที่ ๒ เป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่างก็ยังคงต้องปรับตัวให้เท่าทันกับสังคม และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

สำหรับการปรับตัวในยุคที่ ๓ ที่แต่งต่างจากยุคที่ ๒ มีดังต่อไปนี้

๑. การปรับตัวของวัฒนธรรมชุมชน เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจ

จะเห็นได้ชัดเจนอย่างยิ่งในกรณีของประเพณีตรุษจีนของคนไทยเชื้อสายจีน จังหวัดนครสวรรค์ที่หน่วยงานของรัฐบาล รวมไปถึงกลุ่มคนต่างๆทั้งที่เป็นเชื้อสายจีน และไม่มีเชื้อสายจีน ต่างก็เข้ามาร่วมการจัดงานให้ยิ่งใหญ่ เพื่อส่งเสริมให้เป็นงานประจำปีของจังหวัด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือเพื่อที่จะ

ก่อให้เกิดการส่งเสริมทางธุรกิจของจังหวัด ก็ตาม ด้วยเหตุนี้วัตถุประสงค์ของวัฒนธรรมที่มีมาแต่อดีตจึงถูกบิดเบือนไป คงเหลือไว้แค่การตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจ หรือ การท่องเที่ยวเท่านั้น

๒. การปรับตัว เพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ระบบการทำงานนอกเหนือภาคการเกษตร

การที่ภาคเหนือตอนล่างมีอาณาเขตติดต่อกับเขตเมืองหลวงของประเทศ รวมไปถึงการเป็นชุมชนที่มุ่งเน้นเรื่องของเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ประกอบกับการผลิตในระบบการเกษตรมีผลการลงทุนได้ไม่คุ้มเสีย ทำให้เกิดการกลั่งไหลไปสู่การทำงานในระบบอื่นๆ เช่น ระบบลูกจ้างนายจ้าง ระบบการทำงานภาคราชการ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงเกิดค่านิยมของการทำงานที่ว่าอาชีพเกษตรกร เป็นงานที่ลำบากและยากจน ดังนั้นจึงผลักดันให้ลูกหลานของตนเองได้เรียนสูงๆ เพื่อที่จะหางานทำที่กว่าอาชีพเกษตรกร และเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มแรงงาน รวมไปถึงกลุ่มของเด็กและเยาวชนทยอยเข้าสู่ตัวเมืองหลวงมากยิ่งขึ้น เพื่อเปิดโอกาสและเตรียมความพร้อมที่จะเข้าสู่ระบบการทำงานอื่นๆที่อยู่นอกเหนือจากภาคเกษตร

<u>ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ ๓</u>

<u>ผลการปรับตัวในด้านดี</u>

๑. การเท่าทันสถานการณ์สังคมและพัฒนาศักยภาพของตน

ด้วยที่กระแสการเข้ามาของสิ่งเร้าต่างๆภายในสังคม กลุ่มชาติพันธุ์ต่างจำเป็นที่จะต้องเท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมไปถึงกรณีที่จะต้องไปสู่ระบบการทำงานอื่นๆ นอกเหนือจากภาคเกษตรยิ่งจำเป็นจะต้องพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เป็นที่ถูกตาต้องใจ ของผู้ว่าจ้างหรือนายทุน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการดีที่จะสามารถทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการยอมรับจากสังคมมากยิ่งขึ้นด้วย

<u>ผลเสียจากการปรับตัว</u>

๑. การสูญเสียวัฒนธรรมดั้งเดิม

การรวมตัวกันอยู่ของกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ และ ในกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นมีวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่มีอำนาจ หรือจำนวนคนเยอะกว่า ทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์รองลงมาถูกกลืนไปกับวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ วัฒนธรรมดั้งเดิมจึงแปรเปลี่ยนไป อีกทั้งวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เหนือกว่า ยังถูกแปรเปลี่ยนไปของกระแสสังคมและนโยบายของรัฐ

๒. ช่องว่างระหว่างชนชั้นเพิ่มสูงขึ้น

จากแนวคิดที่ว่า การทำงานในภาคเกษตรนั้น เป็นการทำงานที่ลำบากและยากจน ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ พยายามไขว่คว้าโอกาสเพื่อหลีกหนีสิ่งเหล่านี้ ถึงแม้ว่าโอกาสเหล่านี้จะมีการจำกัดไว้ด้วยคุณสมบัติต่าง จึงทำให้เกิดการแข่งขันกันสูงขึ้นและพยายามให้ได้มาทุกวิถีทาง คนที่มีทรัพยากร

พร้อมกว่าก็จะเข้าถึงโอกาสมากกว่าและไขว่คว้าได้อยู่เสมอ ๆ ต่างจากคนที่มีทรัพยากรน้อยกว่าก็จะยังย่ำอยู่ที่เดิม จึงทำให้ช่องว่างระหว่างการเข้าถึงโอกาสต่าง ๆของคนเหล่านี้สูงขึ้นตาม เช่น โอกาสในการเข้าทำงานระบบราชการ การทำงานในบริษัทห้างร้านต่าง ๆ เป็นต้น

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ในเขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง

จากกระบวนการศึกษาผ่านโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ในเขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง พอที่จะสรุปได้ต่อไปนี้

ส่วนที่คล้ายคลึงกัน

๑. ปรับตัวเพื่อตอบสนองอำนาจของรัฐ

ในที่นี้จะหมายถึงนโยบายต่าง ๆที่ทางรัฐบาลจากส่วนกลางได้จัดทำขึ้น เพราะหวังว่านโยบายเหล่านี้จะช่วยพัฒนาคนส่วนใหญ่ในประเทศได้ แต่แท้จริงแล้วนโยบายบางส่วนที่เกิดขึ้นมานั้น ไม่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์ในหลาย ๆพื้นที่ ทำให้กลุ่มคนชาติพันธุ์จำต้องปรับตัว และได้รับผลกระทบเสมอมา เช่น การผลักให้เกิดนโยบายการเอาคนออกจากป่า โดยให้เหตุผลว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่กับป่า เป็นผู้ทำลายป่า ทำให้เกิดความคิดกับคนส่วนใหญ่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้ทำลายป่าโดยแท้จริง แต่ทางรัฐกลับลืมที่จะมองว่ารัฐเองก็มีส่วนในการเปิดสัมปทานป่าไม้ เป็นต้น

หรือ การทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจต่าง ๆ ในช่วงต้น ทำให้เกิดการพัฒนาระบบการเกษตรแบบยังชีพ เป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ และ สู่ระบบอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการพัฒนาแบบก้าวกระโดด โดยที่ไม่ได้มองถึงศักยภาพในการเข้าถึงระบบเหล่านี้ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมวงกว้างได้เป็นอย่างมาก

๒. การปรับตัวต่อพัฒนาการของสังคม

ด้วยสังคมทั่วไปในเขตเมืองได้ขยายตัวออกไปในระดับกว้าง ประกอบกับที่เส้นทางคมนาคมต่าง ๆได้ขยายไปทั่วถึงทุกย่อมหญ้า กระแสไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวก เทคโนโลยีต่าง ๆ ก็เข้าไปพร้อมกับถนนหนทาง ด้วยเหตุนี้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็ได้รับเอาสิ่งต่างเหล่านี้ไว้ด้วยความเต็มใจ โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา

๓. การสูญเสียวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง

เพื่อเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมทั่วไปของคนส่วนใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็พยายามที่จะยึดเอาวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมตนเอง ทั้งนี้อาจเพื่อกลบ หรือ ปกปิดปมด้อยของตนเอง ที่มักจะถูกยัดเยียดความคิดที่ว่า การเป็นชาติพันธุ์นั้น เป็นเรื่องที่น่าอาย และล้าหลัง

ส่วนที่แตกต่างกัน

- การยอมรับในความเป็นชาติพันธุ์ของคนกลุ่มใหญ่ในสังคม

จะเห็นได้ชัดว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น การที่จะเป็นที่ยอมรับในศักยภาพความสามารถนั้นน้อยคนนักที่จะได้จากคนกลุ่มใหญ่ในสังคม ซึ่งแตกต่างเป็นอย่างยิ่งกลับกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ที่กลุ่มชาติพันธุ์จะได้รับการยอมรับและมีฐานะทางสังคมที่ดีกว่า รวมไปถึงโอกาสต่างๆจากทางภาครัฐด้วย

สรุป

ด้วยสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการปรับตัวในช่วงที่ผ่านมาของกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าการที่จะช่วยรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งนั้น จำเป็นที่จะต้องให้กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มได้เรียนรู้ตัวตนของตนเองอีกครั้งหนึ่ง ให้เห็นคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรม ให้ความสำคัญต่อ สายเลือดที่สืบทอดมาและจะติดตัวไปจนวันตาย

ซึ่งทางผู้เขียนเองก็ได้แต่หวังว่าหลังจากงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือได้จบสิ้นลง คณะทำงานหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ จะสามารถนำความรู้ที่ได้รับมา กลับไปสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจต่อความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนและประโยชน์สุขของชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการยุววิจัยภาคเหนือ

จังหวัด	โครงการ	โรงเรียน
เชียงราย	๑.ไทยเขินแม่ข้าวต้ม	ชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง
	๒.ลานสาวกอดอาข่า	สันติคีรีวิทยาคม
	๓.อาข่าบ้านดงน้ำล้อม	ปูแกง
	๔.มังบ้านธารทอง	บ้านแซม
	๕.ผ้าทอไทลื้อ	บ้านโป่งแดง
พะเยา	๑.มังบ้านประชาภักดี	บ้านร่องส้าน
	๒.เลี้ยงผี	เชียงม่วน
ลำพูน	๑.ทอผ้ากี่เอว	บ้านห้วยหละ
	๒.ทอผ้ากี่เอว	ทาขุมเงินวิทยาคาร
	๓.ทอผ้าพระบาทห้วยต้ม	เวียงเจดีย์วิทยา

จังหวัด	โครงการ	โรงเรียน
	๔.ทอบ้านบ้านหนองเงือก	จักรคำ
	๕.การตั้งถิ่นฐานชาวยอง	ป่าซาง
	๖.หนองออกรู	ส่วนบุญ
	๗.เอาวันเอางาน	หนองเงือก
	๘.ไทลื้อไทยอง	ป่าตาลบ้านธิพิทยา
	๙.แค่หลวง	ธีรกานท์บ้านโฮ่ง
	๑๐.รามัญ	วชิรป่าซาง
เชียงใหม่	๑.คนไตบ้านต้นโชค	ไชยปราการ
	๒.ผ้าทอ	พร้าว
	๓.มัดมือ	สมเด็จพระพุทธชินวงศ์
	๔.การดูแลสุขภาพ	ทาเหนือ
แม่ฮ่องสอน	๑.เลี้ยงเจ้าเมืองในเขตเทศบาล	
	๒.คนไตกับกล้วยไม้	ห้องสอนศึกษา
	๓.ก๊อกซอมต่อ	
	๔.ไทใหญ่บ้านสบป่อง	
	๕.แฮนซอมโก่จา	
	๖.หนองคำ	
	๗.กินวอลีซอ	อนุบาลปางมะผ้า
	๘.เลี้ยงผีละว้า	บ้านละอูบ
	๙.ผีเจ้านาย คนลัวะ	เจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์๑๐
	๑๐.เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิ๋น	ร่มเกล้าปางตอง
	๑๑.บ้านไร่	ศูนย์ปางมะผ้า
	๑๒.จัดการป่า	บ้านในสอย
อุทัยธานี	๑.ตามรอยผีมอญ	หนองฉางวิทยา
	๒.งานบุญเจ้าวัด	ห้วยคตพิทยา
พิษณุโลก	๑.ไทยซงดำบ้านระกำ	เทศบาล๔ชุมชนวัดธรรมจักร
อุตรดิตถ์	๑.สุสาน โรงทาน ศาลเจ้า	สาธิต มรภ.อุตรดิตถ์
สุโขทัย	๑.เสนเรือน ไทซงดำ	บ้านน้ำเรื่อง
กำแพงเพชร	๑.ฟ้อนภูไท	เกศกาสร
	๒.ลาวโซ่งบ้านประชาสุขสันต์	พัชรกิตยาภา๒
	๓.พิธีเสนเรือ ไทยโซ่ง	ไทรงามพิทยา
นครสวรรค์	๑.ตรุษจีนปากน้ำโพ	เทศบาลวัดช่องคีรี

จังหวัด	โครงการ	โรงเรียน
	๒.ประเพณีแห่สิงโต	สตรีนครสวรรค์
	๓.คนไทยเชื้อสายจีน	วัดไทรใต้
	๔.ไทซงดำ	ชุมชนกระดานหน้าแกล
ตาก	๑.การแต่งกายเผ่ามังบ้านหนองผึ้ง	ผาผึ้งวิทยาคม
	๒.มังนาโบสถ์	นาโบสถ์พิทยาคม
	๓.ตานข้าวพระพุทธ	ภัทรวิทยา
	๔.ตลาดสวรรค์	สรรพวิทยาคม

นิธิ เอียวศรีวงศ์.ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนระดับหมู่บ้าน(ตอนที่๑).ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นิธิ เอียวศรีวงศ์.เมืองในสังคมไทยสมัยใหม่.ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร.พัฒนาการของแนวคิดเรื่องสัญชาติ และความพยายามที่จะขจัดปัญหาความไร้รัฐในประเทศไทย.ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา (ศอช.).

ศรีศักร วัลลิโภดม.ลักษณะร่วมและลักษณะท้องถิ่น.ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ การสังเคราะห์เนื้อหาประเด็นสมบัติสาธารณะ

โฆษิต ไชยประสิทธิ์

ที่มาและความสำคัญ

การพัฒนาของประเทศไทยที่อิงอยู่กับแนวความคิดของตะวันตกมาตั้งแต่เริ่มแรก อิทธิพลทางวัฒนธรรมของตะวันตกแพร่ขยายเข้าสู่สังคมไทย การครอบงำทางความคิดแบบตะวันตกดำเนินเรื่อยมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ พ.ศ.๒๕๐๔ เป็นต้นมา ทิศทางการพัฒนาประเทศของไทยก็ได้ถูกกำหนดโดยทฤษฎีและทุนจากต่างประเทศ รัฐบาลไทยยินยอมให้ธนาคารโลกเข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา นับว่าเป็นจุดปรับเปลี่ยนที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจไทย

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๒ เมื่อรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ปฏิบัติตามคำแนะนำของธนาคารโลกให้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจไทยจากรัฐเป็นผู้นำระบบทุนนิยม (State Capitalism) มาเป็นระบบทุนนิยมโดยเอกชน เริ่มยุทธศาสตร์ "การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า" มุ่งปรับเปลี่ยนสังคมไทยจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ส่งเสริมให้บรรษัทข้ามชาติเป็นผู้นำทุน เทคโนโลยีและการจัดการแบบสมัยใหม่เข้ามาลงทุนทำธุรกิจในไทย ประเทศไทยได้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกอย่างเต็มที่ทำให้ไทยต้องรับผลจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆของระบบเศรษฐกิจโลกโดยปริยาย ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๖ –๒๕๒๗ รัฐบาลไทยก็นำประเทศเข้าสู่วังวนเศรษฐกิจโลกด้วยการรับคำแนะนำเพื่อแก้ไขปัญหาจากธนาคารโลกด้วยการปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศจากการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า มาเป็นการผลิตเพื่อส่งออก โดยหวังว่าจะเป็นการจะพัฒนาระบบเศรษฐกิจไทยซึ่งยังอ่อนแออยู่ให้สามารถเปลี่ยนยุทธศาสตร์ไปเป็นผู้ส่งออกได้ ไทยจะต้องเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้นกว่าเดิม

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ -๒๕๓๔ ไทยเป็นประเทศที่มีสถิติการส่งออกสูงเป็นประเทศที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ๑๐ ต่อปี เป็นการเติบโตที่รวดเร็วจนธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศยกย่องให้ไทยเป็น "เสือตัวที่ห้า" ของเอเชียเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔ เบื้องหลังความสำเร็จคือ ความจริงที่ว่าประเทศไทยไม่ได้ยืนบนขาตนเองเพราะภาวะเศรษฐกิจไทยระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๔ –๒๕๔๒ ขึ้นอยู่กับเงินลงทุนจากต่างประเทศทั้งหมด

ในอดีตทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ หรือของป่าต่างถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมที่ชุมชนได้จัดการให้มีการเข้าถึงอย่างเป็นธรรมและแบ่งปันกันในชุมชน จากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมปัจจุบันส่งผล

ให้ความต้องการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นแต่ขาดวิธีจัดการอย่างถูกต้องส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม เกิดปัญหาต่างๆตามมาเช่นการบุกรุกที่ดินของประชาชน ความยากจน ความขัดแย้งและการแย่งชิงอันเนื่องจากขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวหากไม่ได้แก้ไขก็จะส่งผลเสียต่อประเทศในระยะยาว

จากสาเหตุและปัญหาดังกล่าวจึงมีแนวคิดสมบัติสาธารณะ (Common Property) หมายถึงสินทรัพย์ร่วมของสมาชิกในชุมชนหรือสังคมหนึ่งๆ ไม่ว่าจะด้วยเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้นก็ตาม ซึ่งสมาชิกทุกคนในชุมชนหรือสังคมนั้นๆสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์นั้นได้ ในสังคมประชาธิปไตยหลักเกณฑ์ง่ายๆที่ใช้ป้องกันความขัดแย้งจากการใช้ประโยชน์จาก Common Property ก็คือ ทุกคนในสังคมมีสิทธิ์ใช้ประโยชน์จากมันตราบเท่าที่ไม่ไปขัดขวางหรือการใช้ประโยชน์ของผู้อื่น[143]

เอลินอร์ ออสตรอม[144] กล่าวถึงแนวคิดสมบัติสาธารณะว่า "ของสาธารณะ" (Common) ที่มีเจ้าของร่วมใช้ประโยชน์ร่วมกัน จึงต้องมีการร่วมกันรักษาเช่น กรณีของป่าชุมชน ไม่มีใครได้รับเอกสิทธิ์แต่เป็นกรรมสิทธ์ร่วมของชุมชน เมื่อชุมชนตระหนักถึงความอยู่รอดร่วมกันในระยะยาวชุมชนจะมีการใช้สอยประโยชน์จากป่าร่วมกันมีการพัฒนากฎเกณฑ์สำหรับกำกับพฤติกรรมกันเอง (Self organization)

สมบัติสาธารณะจึงครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความเป็นรูปธรรมได้แก่ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายที่มนุษย์ใช้ร่วมกัน เช่นดิน น้ำ ป่า ฯลฯ แนวคิดสมบัติสาธารณะไม่ใช่สิ่งใหม่ในสังคมไทย สังคมไทยมีระบบการจัดการทรัพยากรเหล่านี้มาก่อนแล้ว ซึ่งอยู่ในรูปแบบนามธรรมได้แก่วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบหรือกลไกควบคุมทางสังคมให้มีความสงบเรียบร้อย เช่นระบบความเชื่อในเรื่องของภูตผีวิญญาณบรรพบุรุษต่างๆ ระบบเหมืองฝาย การลงแขกทำนา เกษตรกรรมแบบหมุนเวียน เป็นต้น

สมบัติสาธารณะไม่ใช่เป็นแค่เพียงวัตถุสิ่งของ ทรัพยากรที่มนุษย์ตักตวงมาเพื่อใช้เพียงเท่านั้น หากแต่ว่าสมบัติสาธารณะยังได้หลอมรวมจิตวิญญาณ ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อของผู้คนผูกติดเอาไว้ด้วยก่อเกิดวัฒนธรรมประเพณีหลากหลายสืบเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติก่อเกิดสิ่งล้ำค่าเป็นมรดกทางสังคม ดังเช่นชุมชนในภาคเหนือนั้นได้มีการจำแนกพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์ไว้หลายประเภท พื้นที่ดินส่วนรวมเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ชุมชนรักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันในรูปแบบต่างๆ และมีชื่อเรียกต่างๆกันไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ ในหมู่บ้านเขตภาคเหนือตอนบนที่ใช้ภาษาคำเมืองสำหรับการสื่อสารจะเรียกที่ดินส่วนรวมเหล่านี้แบบรวม ๆ ว่า "ที่ดินของหน้าหมู่" หรือ "ที่หน้าหมู่" ซึ่งมีอยู่หลายประเภทเช่นที่หน้าหมู่ หัวเหมือง หัวฝาย ที่หอเสื้อบ้าน ที่ป่าช้า ที่วัด ที่ป่า ที่

---

[143] อ้างในhttp://evolutionist1984.spaces.live.com/blog/cns!64C91BFoA71F9C!113.trak

[144] ศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยอินเดียน่า สหรัฐอเมริกา ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ประจำปีค.ศ. ๒๐๐๙

เลี้ยงสัตว์ หนองน้ำ เป็นต้น โดยที่ส่วนรวมในแต่ละที่เหล่านี้ก็จะมีระบบการจัดการร่วมกันที่แตกต่างกันไปตามระบบประเพณีของแต่ละท้องถิ่น (ประเทือง)[145]

สมบัติสาธารณะจึงเกิดจากความสัมพันธ์ต่อสิ่งต่างๆรอบตัวทั้งสิ่งที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต สิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้(ความเชื่อต่างๆ) แบ่งความสัมพันธ์ออกเป็นกลุ่มต่างคือ คน-ทรัพยากรธรรมชาติ(ดิน น้ำ ป่า)-สิ่งที่เหนือธรรมชาติ(ความเชื่อ ความเคารพ ความศรัทธา) ก่อเกิดพฤติกรรม และระบบการจัดการในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เช่นชาวกระเหรี่ยงเชื่อว่าภูเขา ต้นน้ำมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์แฝงอยู่ คอยปกปักรักษาชุมชน และดลบันดาลให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนต้องทำพิธีกรรมบวงสรวงอย่างสม่ำเสมอ การจะใช้ทรัพยากรเหล่านั้นต้องขออนุญาตต่อสิ่งศักดิ์ทั้งหลายก่อน หากลักลอบดำเนินการเชื่อว่าจะทำให้เกิดอาเพศต่อชุมชน ระบบความเชื่อเช่นนี้ทำให้ชุมชนไม่ใช้ทรัพยากรอย่างสุรุ่ยสุร่าย ใช้ต่อเมื่อจำเป็น เป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสาธารณะของชุมชนโดยมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์(นามธรรม) เป็นตัวกำกับอีกชั้นหนึ่ง ในสังคมที่มีลักษณะเป็นชุมชน/หมู่บ้าน วัฒนธรรมของชุมชนจะเป็นตัวกำหนดที่เรียกว่าการจัดระเบียบสังคม/ชุมชน ประเภทของการจัดระเบียบสังคม มีตั้งแต่การใช้วิถีชาวบ้าน จารีต บรรทัดฐาน กฎ/ระเบียบ สิ่งต่างๆเหล่านี้อาจไม่มีการบันทึกหรือตราเอาไว้เป็นกฎหมาย(เป็นสิ่งนามธรรม) แต่ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่คนในชุมชน/สังคม จะต้องยึดถือ และนำมาปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัดเพื่อความสงบสุขของสังคม

วัตถุประสงค์ในการสังเคราะห์

๑. เพื่ออธิบายความหมาย แนวคิดสมบัติสาธารณะ
๒. เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในประเด็นสมบัติสาธารณะ
๓. เพื่อสร้างองค์ความรู้ในประเด็นสมบัติสาธารณะจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

กระบวนการสังเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยมีกระบวนการในการดำเนินงาน ดังนี้

๑. คัดเลือกโครงการยุววิจัยฯ ที่สอดคล้องกับประเด็นการสังเคราะห์ จำนวนทั้งสิ้น ๙ โครงการ ดังนี้
   ๑) วิถีชีวิตของชุมชน ตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม จ.พิษณุโลก
   ๒) โครงการมองอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเข้าแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย โรงเรียนชัยมงคลพิทยา
   ๓) การเปลี่ยนแปลงของน้ำหงาวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบ้านหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
   ๔) ถ้ำป่าตาด Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน โรงเรียนทุ่งโพวิทยา จังหวัดอุทัยธานี

[145] ประเทือง นรินทรางกูล ณ อยุธยา. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรที่ดินในภาคเหนือ, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย, อานันท์ กาญจนพันธ์-บรรณาธิการ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๓

๕) การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร โรงเรียนวังมะดานพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก

๖) การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย

๗) ระบบนิเวศน์วิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่า ตำบลศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โรงเรียนพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

๘) วิถีชีวิตของชาวบ้านลำพันกับสายน้ำแม่ลำพัน อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

๙) เหมืองฝายบ้านป่ายางมน โรงเรียนจุฬาภรณ์ จังหวัดเชียงราย

๒. สร้างกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ประเด็นสาธารณะ ดังนี้

ตาราง ๑: กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ประเด็นสมบัติสาธารณะ

ยุค	ปี พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลกระทบที่เกิดขึ้น
ยุค ๑: การก่อตั้งชุมชน พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๕๐๐			
ยุค ๒: การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๓๐			
ยุค ๓: ยุคการปรับตัว พ.ศ.๒๕๓๐- ปัจจุบัน			

๓. สังเคราะห์โครงการยุววิจัยฯ โดยใช้กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์

๔. สรุปผลการศึกษาโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสมบัติสาธารณะ

ข้อจำกัดในการสังเคราะห์

การสังเคราะห์งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจาก

๑) ข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในรายงานโครงการยุววิจัยฯ มีข้อมูล ข้อค้นพบไม่เพียงพอที่จะอธิบายครอบคลุมในทุกเรื่องที่ต้องการสังเคราะห์ได้

๒) จำนวนโครงการยุววิจัยฯ ที่มีอยู่ประมาณเกือบ ๒๐๐ โครงการทำให้ผู้วิจัยต้องทำการคัดเลือกตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและมีความชัดเจนในประเด็นเนื้อหา โดยพิจารณาจากหัวเรื่องก่อนต่อมาก็คือส่วนวัตถุประสงค์การวิจัย เป็นหลักในการคัดเลือก ในช่วงแรกคัดเลือกได้ประมาณ ๒๗ เรื่อง ต่อมาหลังจากพิจารณาในรายงานการวิจัยแต่ละเรื่องแล้วมีเนื้อหาที่สามารถจะสังเคราะห์ได้อยู่จำนวน ๙ เรื่อง (ตามหัวข้อกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูล ข้อ ๑)

๓) ประเด็นการสังเคราะห์เรื่องสมบัติสาธารณะมี ๒ ประเด็นหลักคือ สมบัติสาธารณะที่เป็นรูปธรรมและ สมบัติสาธารณะที่เป็นนามธรรม ซึ่งสมบัติสาธารณะที่เป็นนามธรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับ

ประเด็นการสังเคราะห์เรื่องประเพณีวัฒนธรรมด้วย เพื่อไม่ให้ซ้ำซ้อนกับการสังเคราะห์กับนักวิจัยท่านอื่น รวมถึงการกำหนดประเด็นสังเคราะห์ให้ชัดเจน ผู้นักวิจัยจึงเลือกประเด็นสมบัติสาธารณะด้านรูปธรรมมาสังเคราะห์แต่เพียงประเด็นเดียวเท่านั้น

การสังเคราะห์ประเด็นสมบัติสาธารณะ สามารถแบ่งออกเป็นยุคต่างๆได้ดังนี้

ยุค ๑: การก่อตั้งชุมชน

การก่อเกิดขึ้นเป็นชุมชนเกิดจากหลายๆปัจจัย เช่นภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในการตั้งถิ่นฐาน การก่อตั้งเป็นชุมชนได้นั้นจะยึดทำเลที่เป็นบริเวณพื้นที่ติดลำห้วย ลำคลองเพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน เช่นในชุมชนบ้านแยง หรือชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก มีแม่น้ำแม่มอกเป็นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำแม่มอกยังมีความสำคัญไม่เฉพาะบ้านแยงเท่านั้นแต่รวมถึงชุมชนที่แม่น้ำดังกล่าวไหลผ่านอีกด้วยเช่น อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัยด้วย การตั้งบ้านเรือนของคนสมัยก่อนจะยึดทำเลที่เป็นบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำติดลำห้วย ลำคลอง เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน ลักษณะบ้านพักอาศัยปลูกเป็นกระท่อม เสาบ้านทำจากต้นไม้ขนาดลำต้นหนึ่งคนโอบ หลังคาทำจากหญ้าคาหรือหญ้าแฝก ส่วนตัวพื้นกับฝาบ้านทำจากไม้ไผ่ลำแก่ฟันสับเป็นฟาก เป็นต้น

นอกจากการยึดทำเลแหล่งน้ำเป็นที่ตั้งของชุมชนแล้ว ป่าก็มีความสำคัญต่อการตั้งชุมชน ป่าที่อุดมสมบูรณ์นอกจากจะเป็นแหล่งทำมาหากิน เป็นแหล่งหาของป่านานาชนิดของชาวบ้านแล้ว ป่ายังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญในการเกษตรของชุมชนอีกด้วย เช่นชุมชนบ้านแม่คาวหลวง ซึ่งป่าบริเวณดังกล่าวเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุอยู่หลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธารหรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลางอีกด้วย

การก่อตั้งเป็นชุมชนนอกเหนือจากปัจจัยทรัพยากรสิ่งแวดล้อมแล้ว ประวัติศาสตร์อันยาวนานของชุมชน ยังเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในตนเองเช่นชุมชนบ้านหงาว อำเภอเทิงปรากฏอยู่ในพงศาวดารโยนก ซึ่งมีชื่อของเมืองเทิง เมืองหงาว และเมืองลอก เป็นหัวเมืองสำคัญในสมัยพญามังราย มีแม่น้ำสายหลักต่อการดำเนินชีวิต การค้าของชาวเมืองเทิง แม่น้ำหงาวก็เคยเป็นฝายโบราณที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเช่นสาหร่ายน้ำจืด (เตา) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารการกินอีกด้วย

เมื่อได้มีการก่อร่างลงหลักปักฐานชุมชนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคืออาชีพและการทำมาหากินของชุมชน รูปแบบก็จะยึดหลักวิถีแห่งการพึ่งตนเองซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ซึ่งต้องเกื้อกูลระหว่างกัน เช่นชาวบ้านแยงมีการปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนการปลูกข้าวโพด ละหุ่ง มันสำปะหลังและถั่วต่างๆนั้น นำผลผลิตมาขายบ้างเล็กน้อย เฉลี่ยครอบครัวละ ๔-๕

กระสอบ พื้นที่เฉลี่ยที่ถือครองนั้นก็อยู่ประมาณ ๑๕-๒๐ ไร่ การนำผลผลิตไปขายก็ต้องใช้เส้นทางการเดินเท้าหาบใส่กระบุง ตระกร้า หรือแบกเป็นกระสอบเข้ามาขายที่โกดังเถ้าแก่กลับ (นายกลับ โมรา) หรือโกดัง หมอเทพ ที่อยู่ในบ้านแยง พอขายได้เงินชาวบ้านจะขึ้นรถประจำทางไปตลาดอำเภอนครไทยเพื่อซื้อผ้าใหม่ให้ลูกหลาน ซื้อข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ หรือซื้อของร้านค้าในตำบลบ้านแยงระบบเศรษฐกิจก็จะได้หมุนเวียนในชุมชน

ชุมชนลุ่มน้ำแม่มอกเมื่อก่อนจะมีลักษณะคล้ายลำห้วย น้ำจะใสสะอาดมากมีหาดทรายลงไปวิ่งเล่น อาบน้ำ แม้แต่น้ำดื่มก็ขุดบ่อทรายตักเอาน้ำแล้วหาบเก็บไว้ในตุ่มหรือโอ่งดิน สามารถหาผักที่อยู่ในน้ำตามธรรมชาติ เช่น ผักบุ้ง ผักแว่น หรือสาหร่ายน้ำ ส่วนกุ้ง หอย ปู ปลา ก็หาได้ง่ายใช้อุปกรณ์พวก ยอ สวิง เบ็ด หรือ แห จับปลาได้ ตามตลิ่งลงไปจนถึงหาดทราย แต่ละบ้านที่อยู่ติดริมน้ำแม่มอกก็จะมีการปลูกผักกาดกวางตุ้ง ผักคะน้า กะหล่ำปลี ผักชี ต้นหอม ผักกาดขาวปลี และใช้น้ำในแม่น้ำรดผัก และผักที่ปลูกก็จะปลูกไว้ทานเอง ไม่ได้ขาย ถ้าเหลือก็แบ่งปันให้กับญาติๆและบ้านใกล้เคียง เช่น ถ้ามีกล้วย มะพร้าว หรือถ้านำผักของเพื่อนบ้านไปทำกับข้าวก็จะตักใส่ชามมาให้ มีการแบ่งกันไปแบ่งกันมา มีความรู้สึกผูกพันและมีน้ำใจต่อกัน

บ้านบึงปลาเน่าเมื่อครั้งเริ่มตั้งหมู่บ้านมีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ ๑๐ หลังคาเรือนผู้คนในหมู่บ้านจะอยู่กันเหมือนญาติพี่น้อง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแบ่งปัน ในสมัยก่อนนั้นบึงแห่งนี้มีปลานานาชนิดอาศัยอยู่อย่างชุกชุม เพราะมีบึงล้อมรอบหมู่บ้านประกอบกับเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำจึงทำให้มีปลานานาชนิดมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หมู่บ้านจึงมีปลาบริโภคไม่ขาด

สภาพวิถีชีวิตชุมชนในยุคแรกเช่น การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อการยังชีพ พื้นที่เกษตรกรรมยังไม่ขยายวงกว้างออกไปมากนัก จำนวนประชากรในตำบลยังไม่มาก มีการปลูกข้าวไร่เพื่อการบริโภคในครัวเรือ ส่วนการปลูกข้าวโพด ละหุ่ง มันสำปะหลังและถั่วต่าง ๆนั้น นำผลผลิตมาขายบ้างเล็กๆน้อยๆ ครอบครัวละ ๔-๕ กระสอบ เนื่องจากไม่ได้ลงทุนอะไรมาก ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงไม่ได้ใช้ พื้นที่เฉลี่ยที่ชาวบ้านแต่ละครอบครัวถือครองอยู่นั้นประมาณ ๑๕-๒๐ ไร่ การนำผลผลิตทางการเกษตรไปขาย ต้องใช้เส้นทางการเดินเท้าหาบใส่กระบุง ตะกร้า หรือแบกเป็นกระสอบเข้ามาขายที่โกดังเถ้าแก่ พอขายได้เงินชาวบ้านจะขึ้นรถประจำทางไปตลาดเพื่อซื้อผ้าใหม่ให้ลูกหลาน ซื้อข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ บางรายก็จับจ่ายใช้สอยอยู่ในตำบล ร้านค้าจึงอยู่ได้เพราะชาวบ้านมีเงินซื้อสินค้าทำให้ช่วงเวลาต่อ ๆมาร้านค้าในตำบลจึงเพิ่มจำนวนมากขึ้น

ชาวบ้านใหม่สมัยเมื่อ ๔๐ กว่าปีมาแล้วจะนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้แม่น้ำเพราะต้องใช้น้ำในแม่น้ำในอาบ ซักล้าง และดื่มกิน ซึ่งน้ำกินจะขุดบ่อทรายที่ท่าน้ำตักน้ำที่ขุ่นออกจนน้ำใส แล้วจึงตักใส่คุน้ำแล้วหาบขึ้นบ้านใส่โอ่งดินไว้ดื่มกิน น้ำจะเย็นแบบธรรมชาติ สมัยนั้นจะใช้ควายไถนา ใช้ล้อเกวียนขนข้าวที่เก็บเกี่ยว การทำนาจะอาศัยน้ำฟ้าน้ำฝนเพียงอย่างเดียว จึงทำนาได้ปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น แม่น้ำเมื่อก่อนจะมีลักษณะคล้ายลำห้วย น้ำจะใสสะอาดมากมีหาดทรายลงไปวิ่งเล่น อาบน้ำ แม้แต่น้ำดื่มก็ขุดบ่อทรายตักเอาน้ำแล้วหาบเก็บไว้ในตุ่มหรือโอ่งดิน สามารถหาผักที่อยู่ในน้ำตามธรรมชาติ เช่น ผักบุ้ง ผักแว่น หรือสาหร่ายน้ำ ส่วนกุ้ง หอย ปู ปลา ก็หาได้ง่ายใช้อุปกรณ์พวก ยอ สวิง เบ็ด หรือ แห จับปลาได้ ตามตลิ่งลง

ไปจนถึงหาดทราย แต่ละบ้านที่อยู่ติดริมน้ำแม่มอกก็จะมีการปลูกผักกาดกวางตุ้ง ผักคะน้า กะหล่ำปลี ผักชี ต้นหอม ผักกาดขาวปลี และใช้น้ำในแม่น้ำรดผัก และผักที่ปลูกก็จะปลูกไว้ทานเอง ไม่ได้ขาย ถ้าเหลือก็แบ่งปันให้กับญาติๆและบ้านใกล้เคียง น้ำในแม่น้ำจะใสสะอาด มีหาดทรายเยอะ สามารถนำน้ำมาใช้ดื่มกินได้ ก็เป็นน้ำซึมบ่อทรายน้ำจะใส ชาวบ้านสมัยก่อนก็จะดื่มน้ำจากบ่อทรายทั้งนั้น น้ำใช้ในบ้านก็ตักน้ำในแม่น้ำแล้วหาบน้ำไปเก็บไว้ในตุ่มเก็บไว้ใช้ล้าง อาบน้ำ ซักเสื้อผ้า ทำกับข้าวด้วย และชาวบ้านส่วนมากที่อยู่ใกล้แม่น้ำแม่มอกจะมาอาบน้ำในแม่น้ำกันทุกเย็น ซักเสื้อผ้าบ้าง หาเก็บหอย จับปูจับปลา เก็บผักแว่น ผักบุ้ง และสาหร่ายน้ำไปทำกับข้าวได้

ด้านทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้เป็นสมบัติสาธารณะหรือเรียกอีกอย่างว่า ป่าชุมชน จากตัวอย่างป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงเป็นป่าไม้ดั้งเดิมก่อนที่บ้านแม่คาวหลวงจะมาตั้งหมู่บ้านเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๘ สมัยนั้น ป่าไม้แห่งนี้ เป็นป่าไม้สมบูรณ์เป็นป่าทึบมีไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น ประกอบกับพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ราบเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุหลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธารหรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลาง มีสัตว์ป่านานาชนิดมากมายชาวบ้านอาศัยป่าแห่งนี้เป็นแหล่งหากิน โดยหาของเพื่อเลี้ยงชีพ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ชาวบ้านเริ่มใช้ไม้ในป่าทำฟืน สร้างบ้านและนำไปขาย เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ

สมบัติสาธารณะมีความเกี่ยวข้องและเป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งเรียกลักษณะดังกล่าวว่าระบบนิเวศน์วิทยา ดังตัวอย่างของสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่าฯ[146] เป็นระบบนิเวศน์วิทยาของชุมชน ครั้งเมื่อเริ่มตั้งหมู่บ้าน บ้านบึงปลาเน่ามีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ ๑๐ หลังคาเรือน ผู้คนในหมู่บ้านจะอยู่กันเหมือนญาติพี่น้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแบ่งปัน ในสมัยก่อนนั้นหมู่บ้านบึงแห่งนี้มีปลานานาชนิดอาศัยอยู่อย่างชุกชุม เพราะมีบึงล้อมรอบหมู่บ้านประกอบกับเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำจึงทำให้มีปลานานาชนิดมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ประชากรในหมู่บ้านมีจำนวนไม่กี่หลังคาเรือนจึงมีปลาบริโภคไม่ขาด ผู้คนจึงเลือกเอาแต่ปลาตัวใหญ่ๆปลาตัวเล็กตัวน้อยจึงลอยแพตายเป็นจำนวนมาก ส่งกลิ่นเน่าเหม็นไปทั่วบริเวณ จึงได้ชื่อว่า "บ้านบึงปลาเน่า" ในฤดูน้ำหลากน้ำท่วมทุกปีทำให้ข้าวที่ปลูกไม่ได้ผลผลิต ที่นาเสียหายเมื่อไม่มีข้าวกิน ชาวบ้านจึงหาปลาเพื่อนำไปแลกข้าว บางคนก็เอาปลาสดๆไปแลก บางคนก็ทำปลาร้า ปลาเกลือไปแลกก็มี

ยุคที่ ๒: การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ

สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะเกิดจากกระบวนการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมด้านต่างๆตามมายกตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงของตำบลบ้าน

---

[146] โครงการยุววิจัยฯ "นิเวศน์วิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่า ต.ศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต" โรงเรียนพุทธชินราช จ.พิษณุโลก

แยง[147] เกิดเหตุการณ์คือการที่รัฐบาลตัดถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยงไปอำเภอนครไทย ช่วงปีพ.ศ. ๒๕๑๖ – ๒๕๑๗ และทำถนนลาดยางช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๙–๒๕๒๐ รวมถึงการที่รัฐบาลขณะนั้นให้ทำการสัมปทานการทำไม้ คืออนุญาตให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ เน้นไม้ทางเศรษฐกิจเช่น ไม้แดง ประดู่ ไม้ยาง ไม้มะค่า ไม้เต็ง ฯลฯ ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขากระยางช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗ – ๒๕๒๔ ทำให้มีเส้นทางชักลากไม้ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกเข้าไปขนย้ายไม้ท่อนออกจากพื้นที่ป่า ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้โอกาสใช้เป็นเส้นทางลำเลียงพืชผลทางการเกษตร และการเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆมากขึ้น เริ่มเกิดสภาพสังคมขึ้นมา มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำเกษตรกรรม เกิดความรู้ และเทคนิควิธีการผลิตในรูปแบบที่เน้นการเพิ่มปริมาณผลผลิตและได้ราคาที่สูงขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๔๐ ผลจากการอนุญาตให้มีการสัมปทานป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขากระยางช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๔ ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านแยงที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง นั่นคือเมื่อมีการตัดไม้ของบริษัทที่รับสัมปทานทำไม้ ซึ่งว่าจ้างเจ้าของช้างจากต่างถิ่นและจังหวัดใกล้เคียงมาชักลากไม้ท่อนออกจากป่า แล้วนำมากองสุมเรียงรายในพื้นที่ราบบริเวณที่รถบรรทุกสิบล้อลากไม้เข้าไปถึงเพื่อบรรทุกไม้ท่อน หรือไม้ซุงออกไปจากพื้นที่ป่า

เส้นทางที่รถบรรทุกเคยใช้ ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้ใช้ต่อ ๆมากลายเป็นถนนฝุ่นที่เรียกว่า ทางเกวียน หรือ ทางลูกรัง หมู่บ้านต่าง ๆที่อยู่ห่างจากบ้านแยงออกไปไกลกว่า ๒๐ กิโลเมตร เช่นบ้านหนองหิน บ้านถ้ำพริก หรือบ้านโป่งแค ได้ใช้เส้นทางนี้เป็นทางลำเลียงนำผลิตผลทางการเกษตรออกมาขายให้กับพ่อค้าหรือเถ้าแก่ในบ้านแยง และอำเภอวังทอง จนมีการขยายพื้นที่การผลิตพืชผลทางการเกษตรเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ มีผู้นำเกษตรกรหัวก้าวหน้าคือ นายประสาท ภู่ทองคำ ผู้ได้รับขนานนามว่า "เกษตรกรผู้พลิกฟื้น ภูโล้นเป็นอาณาจักรไผ่ตงที่บ้านแยง" ผลของการทำเกษตรแผนใหม่ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในตำบลบ้านแยงช่วงนี้ว่ามีความสุขความสะดวกสบายเพิ่มขึ้นจากเมื่อก่อน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐–๒๕๓๑ ชาวบ้านตำบลบ้านแยงและละแวกใกล้เคียงมีไฟฟ้าใช้ ผ่านไปอีก ๔- ๕ ปี มีไฟฟ้าใช้กันครบทุกหมู่บ้าน มีวัดประจำหมู่บ้านและสถานีอนามัย มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาตั้งอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆได้แก่ โรงเรียนบ้านแยง โรงเรียนบ้านเข็กใหญ่ โรงเรียนเกษตรสุขราษฎร์บำรุง โรงเรียนบ้านถ้ำพริก โรงเรียนบ้านหนองหิน และโรงเรียนบ้านห้วยทรายเหนือ ซึ่งบางโรงเรียนก่อตั้งมาก่อนเป็นตำบลบ้านแยง มีเส้นทางคมนาคมสะดวกสบาย มีรถโดยสารประจำหมู่บ้านผ่านเข้าออกตลอดทั้งวัน ชาวบ้านมีรถยนต์ใช้กันประมาณกว่า ๕๐๐ คัน ส่วนมากเป็นรถยนต์กระบะสี่ล้อ รถจักรยานยนต์มีกันเกือบทุกหลังคา ส่วนรถไถยนต์ขับเคลื่อนขนาดใหญ่และรถไถเดินตามจะมีเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะของแต่ละหมู่บ้าน ลักษณะที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยเป็นบ้านไม้สองชั้นใต้ถุนสูงเปลี่ยนเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งบ้าน มีรูปทรงสวยงามแบบสมัยนิยม โดยเฉพาะบริเวณหมู่บ้านที่มีย่านชุมชน

---

[147] โครงการยุววิจัยฯ "วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยงจากครัวเรือนสู่อุตสาหกรรม" จ. พิษณุโลก

อยู่กันอย่างหนาแน่น มีแนวคิดเรื่องการวางแผนสำหรับอนาคตอย่างชัดเจน ส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอัตราที่มากกว่าร้อยละ ๓๐

กรณีผลจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์[148] ทำให้ชาวท่าปลาต้องอพยพหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่น กล่าวคือเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๐ ก่อนการเริ่มย้ายถิ่นฐาน ๑ ปีในช่วงนี้ทางผู้ใหญ่บ้านได้ประกาศให้รื้อถอนบ้านเรือนและขนย้ายทรัพย์สินของตนเอง เนื่องจากน้ำจากการสร้างเขื่อนจะท่วม ชาวบ้านคิดว่าคงไม่เป็นจริง เมื่อน้ำเริ่มท่วมบางที่น้ำขึ้นเร็วมาก ข้าวของบางอย่างเก็บไม่ทัน บ้านบางหลังยังไม่ทันรื้อถอน บางคนมีที่ดินถึง ๓๐ ไร่ก็ต้องทิ้งมา ชาวท่าปลาต้องอพยพมาที่ใหม่ที่กันดาร มีแต่ป่าเขา ต้องมาบุกเบิกกันใหม่ ทางนิคมลำน้ำน่าน ได้จัดสรรที่ดินทำกินให้รายละ ๑๕ ไร่แบ่งเป็นที่ดินทำกิน ๑๓ ไร่ และใช้เป็นที่อยู่อาศัย ๒ ไร่ การแบ่งสรรใช้วิธีการจับฉลากแล้วแต่ดวง บางคนจับได้เป็นที่ราบใกล้ห้วย ใกล้แหล่งน้ำ บางคนก็จับได้เป็นเขาเป็นดอย บางทีญาติที่เคยอยู่ใกล้กันมาก่อนก็ต้องถูกแยกจากกันเพราะต้องไปอยู่ตามเบอร์ที่จับและให้ค่าเวนคืน ค่ารื้อถอนโดยทางนิคมลำน้ำน่านจัดสรรให้ เมื่อรู้ว่าครอบครัวตัวเองอยู่ที่ไหนจึงเริ่มทยอยขนของกันบางทีก็ใช้ช้างช่วยในการขนลาก ชาวบ้านส่วนมากจะเลี้ยงช้างไว้ใช้งานจึงใช้ช้างลากมา บางคนมีรถยนต์ขน บางคนที่ไม่ทันเก็บข้าวของก็มาแต่ตัวในส่วนที่เป็นสัตว์เลี้ยงเช่นวัวควายต้องต้อนมาเอง ก็ใช้เวลาจากถิ่นฐานเดิมถึงที่ดินใหม่เป็นวัน เมื่อมาถึงก็ต้องตามหาที่ของตนโดยมีเบอร์ที่จับได้ปักอยู่ เมื่อมาถึงรถทางนิคมได้มาไถที่เปิดหน้าดินให้ จากนั้นก็ไปหาปีกไม้มาทำเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวบางคนก็หาทางมะพร้าวมาทำเป็นกระท่อมพอเป็นที่บังแดดตามอัตภาพ

ผลจากการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ ส่วนใหญ่จะมีสาเหตุมาจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมส่งผลให้การผลิตแบบดั้งเดิมที่เพื่อบริโภคเป็นผลิตเพื่อขายส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชนด้านต่าง ๆดังนี้

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน

ราคาข้าวที่เพิ่มสูงขึ้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ คือตั้งแต่มีการสร้างฝายท่าไม้แดงและฝายโรงเรียนชัยมงคลพิทยาในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็สามารถทำนาได้ปีละหลาย ๆ ครั้ง ราคาข้าวก็เกวียนละ ๘,๕๐๐ – ๙,๒๐๐ แตกต่างจากสมัย ๓๐ ปีที่แล้ว ข้าวราคาเกวียนละ ๒,๐๐๐ บาทเท่านั้น ส่วนหนึ่งเพราะใส่ปุ๋ยและมีชลประทานดี ส่งผลให้ปัจจุบันชาวบ้านจะทำอะไรก็มักจะทำไว้ขายเป็นหลัก เพราะเงินเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตเสียแล้ว ไม่ค่อยมีการแบ่งปัน การรักใคร่กันก็จะลดน้อยลง[149]

---

[148] การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ กรณีศึกษาบ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์, โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

[149] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โครงการมองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก: กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย, โรงเรียนชัยมงคลพิทยา จังหวัดสุโขทัย

ปัจจุบันรัฐบาลกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนในระดับรากหญ้า ดังนั้นผู้คนในชุมชนชนบท ให้ความสนใจเสริมรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว ทำให้ปัจจุบันบริเวณรอบบึงปลาเน่ามีผู้บุกรุกที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น โดยมีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพื่อเร่งผลผลิต มีการกักตุนน้ำในฤดูแล้ง และมีการปล่อยน้ำเสียสู่บึง ทำให้เกิดการแตกแยกของคนในชุมชน จนกระทั่งมีการทะเลาะเบาะแว้งกันเกิดขึ้นเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ยังมีปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม การขาดแคลนน้ำสำหรับใช้ในการเกษตรรวมทั้งพื้นที่สำหรับเรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนก็ลดลง นกและสัตว์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่บริเวณบึงก็ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว และสภาพแวดล้อมบริเวณบึงก็เปลี่ยนแปลงไป อาจจะเรียกได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของบึงปลาเน่าในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างยิ่งยวด[150]

จากรายงานยุววิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำหงาว[151] ปัจจุบันชาวบ้านได้ใช้ น้ำหงาวทำการเกษตรที่หลากหลาย แม่น้ำหงาวเปลี่ยนแปลงไปมากและจะเหือดแห้งเวลาถึงหน้าแล้งน้ำไม่พอใช้ เนื่องจากชาวบ้านได้ทำเกษตรเพิ่มขึ้น การปลูกข้าวจะเร็วประมาณเดือนมิถุนายนก็จะทำแล้ว เช่นเดียวกับการปลูกยาสูบ ก็จะปลูกกันในเดือนกันยายน - ตุลาคม แต่ก่อนนั้นเป็นยาเมืองที่ปลูกเอาไว้กินเอง แต่เดี๋ยวนี้เป็นยาฝรั่งก็คือนำพันธุ์ยาสูบชนิดนี้มาจากต่างประเทศ ปัจจุบันการปลูกยาสูบก็กลายเป็นอาชีพของชาวบ้านบางกลุ่มไปแล้ว และมีการปลูกข้าวโพด สมัยก่อนก็จะปลูกแต่ข้าวโพดสาลี ซึ่งจะปลูกในเดือนเมษายนปีละ ๑ ครั้ง แต่ประมาณ ปีพ.ศ.๒๕๐๐กว่า ๆ ชาวบ้านได้เริ่มปลูกข้าโพดชนิดใหม่ คือข้าวโพดแดงเป็นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และต่อมาก็ได้มีการปลูกข้าวโพดหวาน ปัจจุบันนี้ชาวบ้านสามารถปลูกข้าวโพดได้ทุกฤดูถ้ามีที่ดินปลูก การปลูกข้าวโพดจึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านมาก การปลูกหอม แต่ก่อนนั้นก็ปลูกเหมือนกันแต่ไม่ทำเป็นอาชีพเหมือนปัจจุบัน ซึ่งการปลูกหอมนั้นจะปลูกได้ทุกฤดูยกเว้นฤดูฝน จะปลูกที่สวนหรือที่นาหลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว หอมจะมีสองชนิดคือ กระเทียม และหอมแดง หอมที่ปลูกสวนจะขายส่วนที่ปลูกในนานั้นส่วนมากจะเอาไว้ทำพันธุ์ การปลูกแตงไทยและแตงกวานั้นจะปลูกในเดือนกุมภาพันธ์เป็นส่วนใหญ่ การปลูกถั่วลิสง การปลูกก็จะเหมือนกับการปลูกแตงไทยและแตงกวาจะปลูกในเดือนกุมภาพันธ์ถั่วลิสงเป็นพืชที่ทนความแห้งแล้งได้ดีเกษตรก็สามารถปลูกได้ง่าย

การทำประมงสมัยก่อนเครื่องมือจับปลานั้นทำขึ้นมาใช้เองโดยใช้ไม้ไผ่ มีปลามากมายแต่ปัจจุบันก็มีปลาเหมือนกันแต่มีน้อยเพราะได้มีการนำเครื่องมือชนิดใหม่มาใช้ ทำให้การในแต่ละครั้งจับปลาได้เยอะและง่ายจึงเป็นสาเหตุที่ทำปลาเหลือน้อยลง และมีบางชุมชนก็มีการทำประมงนอกเขตพื้นที่

---

[150] ระบบนิเวศน์วิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่า ตำบลศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต, โรงเรียนพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

[151] การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำหงาวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน บ้านหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย, โรงเรียนเทิง

ดังกรณีของบึงปลาเน่า พบว่าการเข้ามาของคนนอกพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนอุตรดิตถ์ที่เข้ามาจับปลาเนื่องจากความชุกชุมของปลาในบึงปลาเน่า บางคนก็นอนบนเรือหลายคืนเพื่อจับปลา หลังจับเสร็จก็จะหมักเกลือเพื่อไม่ให้ปลาเน่า เนื่องจากปลามีเป็นจำนวนมาก ผลทำให้ปลาในบึงปลาเน่าลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจนตำนานบึงปลาเน่าได้สูญหายไปจากบึงจนกระทั่งหมู่บ้านได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากบึงปลาเน่าเป็นหมู่บ้านบึงในปี ๒๕๒๙

การเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในหลายลักษณะเช่น การลงแขกทำนาของชาวนา ดังคำกล่าวที่ว่า

"...การลงแขกก็ไม่มีมา ๑๐ กว่าปีแล้วนะ เดี๋ยวนี้มักจะจ้างกันเสียมากกว่า พ่อหลวงก็มีลูก ๔ คน ลูกๆก็ไม่ได้ช่วยทำนาหรอก เพราะเขาเรียนหนังสือกันหมด ต้องไปโรงเรียนกัน บางคนก็ไปทำงานไกลบ้าน หลังทำนาก็จะมีช่วงว่างงานอยู่ ๖ – ๗ เดือน เวลาว่างก็จะหาปลา และรับจ้างทำพวกเฟอร์นิเจอร์ไม้ ทำประตูหน้าต่าง และรับสร้างบ้านไม้..." (อ่ำ คำขอด)[152]

"...เมื่อ ๒๐ – ๓๐ ปีที่แล้ว การทำนาก็จะมีการลงแขกกัน เพื่อนบ้านก็จะมาเอาแรงกันรวมทั้งสมาชิกในครอบครัวที่สามารถทำงานได้ก็มาช่วยกัน สมัยก่อนคนเรียนหนังสือกันน้อยจบแค่ ป. ๔ หรือ ป. ๖ เท่านั้น พอบ้านไหนดำนาหรือเกี่ยวข้าว นวดข้าวก่อนก็จะมาช่วยกัน และหมุนเวียนกันไปทำที่นาของสมาชิกในกลุ่มจนครบ การลงแขกนั้นเจ้าของที่นาก็จะมีการทำอาหารกลางวัน อาหารว่าง ไว้สำหรับคนที่มาช่วยทำงาน ตอนเที่ยงก็จะทานข้าวด้วยกัน พอตกเย็นก็นั่งทานข้าวด้วยกันอีก และมีการพูดคุยหรือร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน แต่ปัจจุบันก็ไม่มีการลงแขกมาเกือบ ๑๐ ปีแล้วนะ เพราะเขาใช้รถเกี่ยวข้าวกันแทบทุกบ้าน และอีกอย่างลูกๆหลานในหมู่บ้านก็ไปเรียนหนังสือกัน บางคนก็ไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดจึงไม่มีแรงงานในครอบครัว เหลือแต่พ่อแม่หรือคนแก่ทำกัน ถ้าบ้านไหนทำไม่ไหวก็ให้เขาเช่า..." (นายอุรัย สิทธิกรม)[153]

กรณีการลงฝายซึ่งแสดงถึงความสามัคคีของคนในชุมชนซึ่งแต่ก่อนนั้นชาวบ้านจะช่วยกันลงฝายแต่ปัจจุบันนั้นมีฝายซีเมนต์แล้วจึงไม่ต้องไปเสียเวลาทำอีก แต่เมื่อมีฝายซีเมนต์นั้นได้เกิดผลเสียมาก เช่นการทับถมของตะกอนเกิดปัญหาดินงอก เมื่อถึงฤดูน้ำหลากปลาขึ้นไปวางไข่ยากเพราะฝายสูงชันมาก แต่ประมาณ ๒ ปีที่แล้วทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงแก้ปัญหาโดยการทำเป็นขั้นบันไดเพื่อให้ปลาขึ้นไปไข่ได้ง่าย และสุดท้ายเวลาหน้าแล้งจะมีปัญหาอยู่บ่อย ๆ เพราะฝายระบายน้ำช้าผู้เป็นเกษตรกรจึงเดือดร้อน

---

[152] โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น "วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม"

[153] โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น "วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม"

ประเด็นต่อมาคือ **การเปลี่ยนแปลงด้านฐานทรัพยากร** ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรมีความสำคัญและจะเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตข้างหน้าหากไม่มีระบบการจัดการที่ดี มีความยุติธรรม และความเสมอภาค ดังจะเห็นได้จากโครงการยุววิจัยที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรอันเกิดจากการใช้สมบัติสาธารณะ ดังนี้

๑) ปัญหากรณีพิพาทเรื่องน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนเกษตรกรรมของชาวล้านนา เป็นการจัดการน้ำตามภูมิปัญญา หากมีการเกิดกรณีพิพาทหรือความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งน้ำเข้านา การขโมยน้ำ (ลักข่างน้ำ) จะต้องมีการปรับไหมกันเกิดขึ้น การแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรน้ำ นายเหมืองหรือหัวหน้าหมวด จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ยุติข้อขัดแย้ง และปรับไหมกันไปตามส่วนในเบื้องต้น หากไม่สามารถยุติข้อขัดแย้งได้ ก็จะส่งเรื่องให้แก่ฝาย พิจารณาตัดสิน และอาจส่งเรื่องให้ทางอำเภอเป็นผู้พิจารณาตัดสินหากไม่สามารถไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งได้ในระดับแก่ฝาย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการสร้างกฎระเบียบทางสังคมให้กับกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกันในระบบเหมืองฝาย ก่อให้เกิดความมีระเบียบร่วมกันแสดงถึงการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาร่วมกันได้

การมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีเหมืองฝายบ้านป่ายางมน ไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนป่ายางมนเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะ บ้านทุ่งมน (ชุมชนดอยสะเก็น) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของฝายน้ำกรณ์ที่ผันน้ำเข้าสู่ที่นาทั้ง ๓ หมวด (ทุ่งป่ายาง ทุ่งมน และทุ่งสันรวม) ที่ต่างพึ่งพาอาศัยน้ำจากลำน้ำแม่กรณ์ในการทำการเกษตรร่วมกัน จึงมีการตกลงเรื่องการจัดการน้ำตามระบบเหมืองฝาย และใช้ระบบกติกาตามระเบียบชลประทานราษฎร์ของบ้านป่ายางมนเป็นหลักในการจัดการทรัพยากรน้ำ

นอกจากการใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมร่วมกันแล้ว ลำน้ำแม่กรณ์ ฝายแม่กรณ์และลำเหมืองสาธารณะที่ส่งน้ำเข้านา ยังเป็นแหล่งอาหารทั้งผักริมพนังกั้นน้ำ ริมลำเหมือง และสัตว์น้ำ ให้กับชาวบ้านทั้งในฤดูแล้งและฤดูน้ำหลาก และการมีส่วนร่วมในการเลี้ยงผีฝาย การรักษาน้ำ การบำรุงรักษาซ่อมแซมเหมืองฝาย การประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดผลกระทบต่อการใช้น้ำ เช่น การบุกรุกพื้นที่สาธารณะเหมืองฝาย การทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ลงสู่ลำเหมือง จึงมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวกับแหล่งอาหารของชาวบ้านด้วย สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำเดียวกันได้เป็นอย่างดี เพราะหากมีการบำรุงรักษาระบบเหมืองฝายให้สามารถใช้งานให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวมได้แล้ว ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ตามความเจริญเติบโตของชุมชน ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่อาจทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกลุ่มผู้ใช้น้ำในระบบเหมืองฝาย เปลี่ยนแปลงไป เช่น การขายพื้นที่นา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ล้วนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกลุ่มผู้ใช้น้ำในระบบเหมืองฝายด้วยกันทั้งสิ้น ลุงบุญมา ใจผาวัง บอกว่า "เดี๋ยวนี้ มีนายทุนมากว้านซื้อที่ดินมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณนาทุ่งมนและนาทุ่งป่ายาง เปลี่ยนเจ้าของเป็นของนายทุนมากกว่า ๒๐๐ไร่ แต่ก็ยังให้สิทธิ์ในการทำนาแก่เจ้าของเดิมอยู่ โดยจ่ายค่าเช่าทำนาเป็น "ข้าว" ตามจำนวนแล้วแต่จะตกลงกัน"

การเปลี่ยนแปลงจากสภาพสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาน้ำในระบบเหมืองฝาย โดยการขายที่นาให้กับนายทุน การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมที่ไม่อาจปฏิเสธได้นั้น ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ในระบบเหมืองฝายที่เคยมีมาแต่เดิม ก็เริ่มห่างเหินกันมากขึ้นตามไปด้วย

๒) การขยายตัวของชุมชนเมือง

การขยายตัวของชุมชนเมือง ทำให้เกิดผลกระทบต่อสมบัติสาธารณะดังเช่นกรณีของการจัดการระบบเหมืองฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำในการเกษตร เมื่อพื้นที่นาเปลี่ยนสภาพเป็นชุมชนเมือง โรงงานบ้านจัดสรร ทำให้มีประชากรจากต่างถิ่นมาอาศัยในชุมชนมากขึ้น ทำให้มีปัญหาเรื่องการบำรุงรักษาเหมืองฝายการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ การขาดตอนของการบำรุงรักษาลำเหมืองอาจส่งผลกระทบต่อพื้นที่นา ที่อยู่ในท้ายเหมือง เพราะที่นาเหล่านั้นจะไม่สามารถได้ใช้น้ำที่มาจากร่องเหมืองได้ จากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น จะทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาขยะ ปัญหาอาชญากรรม ก็จะเกิดขึ้นตามมาด้วยอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากอีกทั้งขยายตัวของชุมชนเมืองจากแผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย ทำให้เกิดยุค "บูมที่ดิน" ในช่วง พ.ศ.๒๕๓๐ เป็นต้นมา ตามนโยบาย "สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ" และการค้าในภูมิภาค ๕ เชียง อันประกอบไปด้วย เชียงราย เชียงใหม่ ประเทศไทย เชียงทอง หรือหลวงพระบาง ประเทศลาว เชียงตุง ประเทศพม่า และเชียงรุ่ง ประเทศจีน เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายตัวทางเศรษฐกิจในจังหวัดเชียงราย ซึ่งส่งผลต่อราคาที่ดินที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้ชาวนามีค่านิยมที่จะเปลี่ยนพื้นที่ทำกินเดิม ไปสู่ที่ทำกินใหม่โดยนิยมขายที่ของตนเองที่อยู่ใกล้บ้านเพื่อไปซื้อที่นาที่ไกลออกไป เพราะชาวนาคิดว่าการที่ขายที่นาเดิมแล้วไปซื้อที่นาใหม่จะได้มีเงินเหลือใช้จ่ายและมีพื้นที่นาเพิ่มขึ้น เพราะที่นาที่อยู่ห่างไกลความเจริญมีราคาถูกกว่า เมื่อที่นาถูกขายพื้นที่การเกษตรในเขตชานเมืองก็ลดน้อยลง สิ่งที่ตามอย่างเห็นได้ชัดคือ ความสัมพันธ์ของในชุมชนเปลี่ยนไป "การขายที่นา เป็นเรื่องส่วนบุคคล เราจะห้ามไม่ได้" กลุ่มผู้ใช้น้ำเองก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยต้องรักษาเหมืองฝายให้คงอยู่ต่อไป เพราะ "ไม่มีฝาย ไม่มีน้ำ ไม่มีน้ำ ไม่มีข้าว ไม่มีข้าว ไม่มีชีวิต" (ลุงบุญทา)

จากหลักฐานบันทึกสัญญาการสร้างฝายลูกใหม่ลำน้ำแม่กรณ์ ถึงนายอำเภอเมืองเชียงราย เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๒๒ (บริเวณสะพานข้ามลำน้ำกรณ์ หน้าทางเข้าโรงพยาบาลศรีบุรินทร์ ในปัจจุบัน) มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับปัญหาการขายที่นา ดังนี้ ...ด้วยวันนี้ได้มีหัวหน้าทุ่งนา ทุ่งหนองนกเขียน ทุ่งสันป่าสัก ทุ่งป่าแดด ทุ่งโป่ง และหัวหน้าทุ่งนา ทุ่งป่ายาง ทุ่งมน ทุ่งสันรวม และประธานฝายแม่กรณ์ ได้มาปรึกษาหารือ ณ ที่ทำการกำนันตำบลรอบเวียง เกี่ยวกับการสร้างฝายในลำน้ำแม่กรณ์ ใกล้กับถนนซุปเปอร์ไฮเวย์ ฝายลูกนี้ ทางหัวหน้าทุ่งนาที่ขอสร้าง ได้ย้ายมาจากฝายลูกเดิมคือฝายผกาหม่อง ฝายลูกนี้เดิมตั้งอยู่ที่ดอยเขาควาย สาเหตุที่ขอย้ายนี้เป็นเพราะไม่มีลูกนาเอาใจใส่ ลูกนาน้อยลงทุกที เพราะได้ขายที่ไปเป็นส่วนมาก...

จากเอกสารดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการรุกพื้นทางการเกษตร และการขยายตัวของชุมชนเมืองปรากฏหลักฐานมานานแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่การมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่เข้มแข็งจะทำ

ให้สามารถดำรง รักษาซึ่งสมบัติสาธารณะให้เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนต่อไป และในปัจจุบัน ฝายดังกล่าวที่ขอสร้างในปี พ.ศ.๒๕๒๒ ได้ถูกรื้อไปแล้ว เพื่อขยายถนนซุปเปอร์ไฮเวย์

ลุงบุญมา กล่าวว่า "...ต้องช่วยกันดูแลให้มากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะเรื่องการบุกรุกพื้นที่เหมืองฝายสาธารณะ เดี๋ยวมีการตัดถนนต่อจากถนนเวียงบูรพา เพื่อสร้างทางเลี่ยงเมือง ซึ่งใกล้กับฝายแม่กรณ์ ที่ชุมชนดอยสะเก็นเพียง ๓๐๐ เมตร เป็นห่วงเหมือนกัน จึงร่วมมือกันประสานงานกับกรมทางหลวงชนบทให้ช่วยดูแลเรื่องการก่อสร้างให้ด้วยเพราะพื้นที่สาธารณะของฝายลดน้อยลง"

ดังนั้นเพื่อลดความขัดแย้งในประเด็นสมบัติสาธารณะดังกล่าวจึงต้องหาวิธีการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวก่อนที่จะลุกลามกลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น

ยุค ๓: การปรับตัวการใช้สมบัติสาธารณะ

สภาพปัญหาจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ จากน้ำมือมนุษย์ส่งผลให้เกิดความร่อยหรอของทรัพยากร ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาความยากจน หนี้สิน ปัญหาด้านอื่นๆ ตามมา ดังนั้นจึงต้องหากระบวนการในการปรับตัวการใช้สมบัติสาธารณะดังกล่าวเพื่อให้เกิดความความยั่งยืน ดังนี้

๓.๑. ภาครัฐกับการจัดการสมบัติสาธารณะ

ปัจจุบันระบบธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมาก การกระจายอำนาจการทำงานก็ขยายขอบข่ายลงสู่ชุมชนมากที่สุด ซึ่งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่นการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่ายางมนอยู่ในการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง ซึ่งมีบทบาทในฐานะภาครัฐที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการระบบเหมืองฝายเพื่อการเกษตรกรรมกับชุมชน สภาพปัจจุบัน การจัดการทรัพยากรน้ำในระบบเหมืองฝายของบ้านป่ายางมน มีหน่วยงานของภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล และจัดการทรัพยากรน้ำที่ใช้ในระบบเหมืองฝายร่วมกับคณะกรรมการเหมืองฝายของหมู่บ้านป่ายางมน กล่าวคือ

บ้านป่ายางมนอยู่ในเขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง จากการสัมภาษณ์นายศุภชัย อุปนันท์ หัวหน้าส่วนโยธา องค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง พบว่ามีโครงการขุดลอกลำเหมืองสาธารณะที่เป็นระบบเหมืองฝายของบ้านป่ายางมนเดิม โดยสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินงาน โดยประสานงานกับคณะกรรมการเหมืองฝายของหมู่บ้าน และชาวบ้านผู้ใช้น้ำในลำเหมืองร่วมกัน จากนโยบายดังกล่าว ทำให้ทราบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง พยายามเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในการจัดการระบบเหมืองฝายร่วมกับชาวบ้านถึงแม้จะใช้เครื่องทุ่นแรงในการขุดลอกแทนการลางเหมืองเหมือนในอดีต แต่ยังคงให้ความสำคัญต่อการตัดสินใจของคนที่ใช้น้ำร่วมกันอยู่

อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า การที่เกษตรกรไม่ได้มีส่วนร่วมในการขุดลอกลำเหมือง อาจเกิดผลดีในเรื่องการประหยัดทางด้านเวลาและแรงงาน แต่กลับส่งผลกระทบในเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่ในอดีตเกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการขุดลอกลำเหมือง จึงทำให้

เกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากน้ำร่วมกันสร้างสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน แต่ในปัจจุบันนี้เกษตรกรมีความสะดวกสบายมากขึ้น ทำให้ไม่จำเป็นต้องรวมตัวกันมาขุดลอกลำเหมืองเอง จึงทำให้การพบปะกันในชุมชนลดน้อยลง ความสัมพันธ์จึงลดน้อยลงตามไปด้วย

โครงการฝายเชียงรายหรือฝายแม่น้ำกก เป็นฝายหลวง(ระบบชลประทานของรัฐ) ที่กั้นลำน้ำแม่กก บริเวณบ้านป่าบง ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ติดกับบ้านป่ายางมนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มดำเนินการสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ สร้างแล้วเสร็จปี พ.ศ. ๒๕๔๒ โครงการฝายเชียงรายมีจุดประสงค์การจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้ใช้ และลำดับน้ำสาขา เพื่อควบคุมระดับน้ำและการผันน้ำเข้าสู่พื้นที่ทั้งสองฝั่งของลำน้ำด้วยระบบส่งน้ำด้วยแรงโน้มถ่วงจากพื้นที่สูง ไปยังพื้นที่ต่ำ โดยจัดสรรทรัพยากรน้ำให้ได้ปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการในการเพาะปลูก การทำการเกษตร และยังมีการปรับปรุง ซ่อมแซม ลำเหมืองฝายเดิมที่มีเพียงแต่ร่องดิน (ลำเหมือง) ให้เป็นคอนกรีต และฉาบปูน ทำพนังกั้นน้ำ ทำประตูระบายน้ำในการปล่อยส่งน้ำไปยังพื้นที่การเกษตรตลอดสองฝั่งแม่น้ำกก

นายพิน ปัญญาได้บอกเล่าว่าป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงเป็นป่าไม้ดั้งเดิมก่อนที่บ้านแม่คาวหลวงจะมาตั้งหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๘ สมัยนั้น ป่าไม้แห่งนี้ เป็นป่าไม้สมบูรณ์เป็นป่าทึบ มีไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น ประกอบกับพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ราบเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุหลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธารหรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลางมีสัตว์ป่านานาชนิดมากมายชาวบ้านอาศัยป่าแห่งนี้ เป็นแหล่งหากินโดยหาของเพื่อเลี้ยงชีพป่าพรุน้ำจืดพื้นที่ส่วนใหญ่ของป่านี้และมีความชื้นสูงเนื่องจากมีน้ำขังอยู่เกือบตลอดปีลักษณะของพื้นที่ป่าเป็นที่ราบมีพรรณไม้หลายชนิดที่พบได้ในบริเวณป่าพรุประกอบด้วยสังคมพืชชั้นบนและชั้นล่างปะปนกันกันไปต่อมาประมาณปี พ.ศ.๒๔๕๙ ชาวบ้านเริ่มใช้ไม้ในป่าทำฟืน สร้างบ้านและนำไปขาย เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพและชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญของป่าไม้จนทำให้ป่าไม้แห่งนี้ถูกตัดทำลายมากขึ้นและเมื่อป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้นจนทำให้เกิดปัญหาตามมาเช่น ฝนไม่ตกตามฤดู น้ำไม่พอใช้ เป็นต้นจนถึงปี พ.ศ.๒๕๐๙ นายปั๋น แสนเป็งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้มองเห็นความสำคัญของป่าและป่าไม้ถูกตัดทำลายมากขึ้นจึงได้ประชุมคณะกรรมการเพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าแต่มีกฎระเบียบข้อบังคับไม่ค่อยจะชัดเจนประกอบกับมีนายทุนหนุนหลังรับซื้อไม้แปรรูปจากราษฎรอย่างกว้างขวางโดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมืองกฎระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้านจึงทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมาก[154]

๓.๒ การปรับวิถีชีวิตกับสมบัติสาธารณะ

จากรายงานยุววิจัยฯเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร[155] พบว่าหลังการสร้างเขื่อนวิถีชีวิตได้เปลี่ยนไป สังคมเริ่มแยกกันอยู่ เพราะสามารถใช้สันเขื่อนเดินทางไปสู่สังคมภายนอกได้สะดวกมากขึ้นการสร้างเขื่อนทำให้มีปัญหาอื่น ทรัพยากรในน้ำลดปริมาณลง น้ำเน่าเสีย ทำให้เกิดผลกระทบต่อสัตว์น้ำ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือความไม่คุ้นเคยกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปแบบ

---

[154] โครงการยุววิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย, โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย

[155] การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร, โรงเรียนวังมะดานพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก

สังคมเมือง ที่ต่างคนต่างมีความกระตือรือร้นในการทำงานจะต้องหาเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ขณะที่ศักยภาพของแต่ละคนยังไม่พร้อมและไม่มีความรู้เกี่ยวกับอาชีพใหม่แบบเมือง แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างเขื่อนมีส่วนดีในเรื่องของการมีน้ำไว้ในการทำเกษตรกรรม

จากรายงานยุวิจัยฯ เรื่องการศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์[156] การปรับตัวของชาวบ้านหลังจากการอพยพ ชาวบ้านก็เริ่มที่จะสร้างบ้านเรือนขึ้นและเริ่มชีวิตใหม่โดยเริ่มปรับที่ทางให้ดีขึ้น เริ่มถางป่าบุกเบิกพื้นที่ให้เป็นที่นา บุกเบิกเรือกสวนไร่นา เริ่มประกอบอาชีพทำไร่ไถนาทำสวน ตอนแรกๆ เหมือนอยู่ที่เดิม บริเวณที่แห่งใหม่ส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง เมื่อปลูกพืชบางอย่างไม่ค่อยจะได้ผลนัก จึงต้องมาปลูกมะม่วงหิมพานต์ แม่น้ำกลางหมู่บ้านชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่เพราะที่ดินของชาวบ้านอยู่สูงในการทำนาก็ได้ผลผลิตน้อย ในบางครอบครัวต้องซื้อข้าวกิน ตอนสร้างบ้านแรกๆ ชาวบ้านน้ำหมันได้นำตระไคร้ ขนุน ข่า พริก มะกรูด มะพร้าว มะขามเปียกมาขายให้กำละ ๕๐ สตางค์ เพราะตอนนั้นยังไม่มีอะไรนอกจากบ้านและต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิม เมื่อมาอยู่นานเข้าก็ได้ขายช้างไปเพราะไม่ได้ลากไม้แล้วอาชีพก็ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงนัก

การพัฒนาอาชีพด้านเกษตรกรรมของชาวบ้านในตำบลบ้านแยง[157] ยังมีต่อเนื่องเกิดกลุ่มเกษตรกรหัวก้าวหน้ากลุ่มใหม่ๆ ขึ้นมาอีกหลายกลุ่มได้แก่กลุ่มเพาะเห็ดบ้านเข็กใหญ่ กลุ่มเลี้ยงวัวบ้านประดู่สิน กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกไม้ผลบ้านเกษตรสุข เกษตรสัมพันธ์ บ้านถ้ำพริก เป็นต้น ไม้ผลที่นิยมปลูก เช่นมะขามหวาน มะไฟ เงาะ ลำไย และลิ้นจี่ เกษตรกรต่างมุ่งเน้นการผลิตในแบบสวนไม้ผลเชิงการค้า มีการลงทุนจำนวนมากด้วยการวางระบบน้ำ การใช้ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมีทางการเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น คำนึงถึงแต่เรื่องปริมาณผลผลิตและราคาเท่านั้น ซึ่งบางรายประสบความสำเร็จได้ในช่วงเวลา ๔-๕ ปี แต่หลังจากนั้นเกิดปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๐ – ๒๕๔๑ เศรษฐกิจของประเทศไทยได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน ทำให้กำลังซื้อสินค้าของต่างประเทศลดลงหรือไม่สั่งซื้อสินค้าเลย สินค้าเกษตรโดยเฉพาะผลไม้ จึงเกิดความเสียหาย เน่าเสีย ขายไม่ได้ ผลกระทบครั้งนี้ทำให้เกษตรกรบางรายมีปัญหาหนี้สินจนต้องขายที่ดินใช้หนี้หรือบางรายขายที่ดินไปแล้วย้ายไปทำมาหากินที่อื่นแทน

ปัจจุบันมีเกษตรกรหลายรายผันตัวเองมากเป็นผู้ปลูกไม้ยางพาราซึ่งกำลังเพิ่มพื้นที่ปลูกจำนวนมากทั้งในกลุ่มของเกษตรกรจากภาคใต้ที่มาซื้อที่ดินปลูกใหม่และกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เดิมที่เลิกการทำเกษตรแบบผสมผสาน "ปลูกพืชไร่ ไม้ผล และพืชสวน" มาทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ลงทุนครั้งเดียวไม่ต้องเสียเวลาทำวิธีการเดิมๆ ใส่ปุ๋ย เพิ่มยา ตัดหญ้าพรวนดินให้ยุ่งยากอีกต่อไปมีเวลาพักผ่อนเพิ่มขึ้น แต่สิ่งที่มองเห็นรูปธรรมชัดเจนเวลานี้คือมีเกษตรกรจำนวนมากขายสิทธิทำกินในที่ดินเขตป่าสงวนฯ ให้แก่นายทุนต่างถิ่น ซึ่งรัฐบาลเคยให้อนุญาตปลูกบ้านเพื่ออยู่อาศัยและปลูกพืชไร่พืชสวนเลี้ยงชีพบนพื้นที่ฝั่งขวาของป่าสงวนแห่งชาติเขา

---

[156] การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ กรณีศึกษาบ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์, โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

[157] โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น "วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม"

กระยาง เมื่อได้เงินจำนวนมากบางรายได้พากันย้ายครอบครัวเข้าไปอยู่ตามเขตเมืองใหญ่ ไปหาแหล่งที่เจริญสะดวกสบายทิ้งความเป็นเกษตรกร แต่สำหรับบางรายที่ไม่รู้จักค่าของเงิน เมื่อได้เงินมาง่ายก็ใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย ไม่ประหยัดและกำลังจะกลายไปเป็นลูกจ้างของนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่ใหม่เพราะที่ดินที่เคยมีขายไปหมดแล้วไม่มีที่ดินทำมาหากินเหมือนแต่ก่อน ต้องไปรับจ้างนายทุนต่างถิ่น จากวิถีชีวิตของเกษตรกรบ้านแยงที่เคยเป็นเจ้านายของตัวเอง ต้องกลับไปเป็นลูกจ้างหรือคนงานของนายทุนต่างถิ่นปิดฉากชีวิตของเกษตรกรที่เคยต่อสู้ด้วยความยากลำบาก

หุบป่าตาด อยู่บริเวณเขาห้วยโศกได้รับประกาศจัดตั้งเป็นเขตห้ามล่า ฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้รับการประกาศเป็นแหล่งท่องเที่ยว Unseen in Thailand ของประเทศไทย และเป็นพื้นที่แห่งเดียวของจังหวัดอุทัยธานี ทำให้ความเจริญเข้ามายังหมู่บ้านชายเขา อาทิเช่น ถนนลาดยาง ระบบไฟฟ้า ระบบ " ถนนลาดยางสร้างเสร็จภายใน ๖ เดือน หลังจากวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ทำให้มีผู้คนแปลกหน้าเข้ามามากมาย รู้จักบ้างไม่รู้จักบ้าง ต้องมีการระมัดระวังมากขึ้น" (ยายพยูน)

๓.๓ การปรับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมกับสมบัติสาธารณะ

ระบบฝายในภาคเหนือ มีทั้งรูปแบบการจัดการ และรูปแบบพิธีการ เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีฝาย[158]การเลี้ยงผีฝายในอดีต มีกลุ่มผู้ใช้ทุกกลุ่ม ทุกวัย มาร่วมแรงร่วมใจเลี้ยงผีฝายร่วมกัน จากการสัมภาษณ์ นายประเสริฐ ตันหนิม เล่าว่า " เมื่อก่อนเคยไปร่วมเลี้ยงผีฝาย ที่ฝายแม่กรณ์กับพ่อ อายุสัก ๑๗-๑๘ ปี ก็ไปเห็นพิธีกรรมการเลี้ยงผีว่าทำกันอย่างไร ใช้อะไรในพิธีกรรมบ้าง และคนทำพิธีคือ แก่ฝาย เลี้ยงเสร็จก็กินข้าวร่วมกัน แล้วก็ประชุม ปรึกษา หารือ เรื่องต่าง ๆ เช่น การจัดสรรน้ำในการทำนาในครั้งต่อไป การขุดลอกลางเหมือง" ลุงบุญมา ใจผาวัง แก่ฝายเล่าว่า "ใช้เงินกองกลางของกลุ่มในการจัดซื้อเครื่องบูชา เลี้ยงผีฝาย คือ เหล้าขาว ๒ ขวด เครื่องใส่ลาบ ข้าวต้ม ข้าวหนม (ขนม) จิ้นลาบ (ลาบวัว) เลี้ยงหัวหมูทุกปี ตั้งแต่จำความได้ เพราะเป็น "ฮีตฮอยบะเก่า" (ประเพณีแต่โบราณ) เป็นการตอบแทนบุญคุณผีฝายที่ได้ให้น้ำใช้ในการทำนา ต้องสืบทอดกันต่อไป เลี้ยงผีแล้วก็ "กิ๋นขี้ซากผีฝาย"

---

[158] การเลี้ยงผีฝายเป็นประเพณีที่แสดงถึงความเคารพ บูชา และขอขมาผีฝาย ที่ได้ใช้น้ำในช่วงเวลาทำนา กลุ่มผู้ใช้น้ำทุกคนไม่ว่าจะเด็ก ผู้ใหญ่ คนแก่ หนุ่มสาวก็จะเข้าร่วมงาน และเป็นการร่วมสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและต่างชุมชนไปด้วย การเลี้ยงผีฝาย เป็นประเพณีของชาวล้านนา ที่เป็นการตอบแทนบุญคุณแห่งน้ำที่ได้ใช้ในการเกษตรกรรม ซึ่งเกษตรกรได้อาศัยในการใช้ประโยชน์ในด้านการเพาะปลูก การอุปโภคบริโภค ซึ่งมีความเชื่อว่าแหล่งน้ำจะมี "ผีฝาย" อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธ์ที่ปกปักษ์รักษาคุ้มครองอยู่ ได้บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ กลุ่มผู้ใช้น้ำในการเกษตร จึงให้ความสำคัญกับระบบเหมืองฝาย และสิ่งศักดิ์สิทธ์ที่ช่วยปกป้องเหมืองฝายและให้น้ำที่เพียงพอต่อการเกษตรกรรม เมื่อมีการใช้น้ำจากฝายจึงมีพิธีกรรมเช่นไหว้บูชา เพื่อตอบแทนบุญคุณผีฝาย การทำบุญเลี้ยงผีฝายจึงเสมือนหนึ่งการแสดงความเคารพและการสำนึกในบุญคุณของแม่น้ำ การเลี้ยงผีฝาย เป็นการตอบแทนธรรมชาติ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน มีความใกล้ชิดสนิทสนม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติร่วมกัน

(กินสิ่งที่บูชาผีฝายเสร็จแล้ว) "กิ๋นหอมต๋อมม่วน" (กินข้าวร่วมกันอย่างสนุกสนานรื่นเริง) กันที่ฝาย แล้วก็ประชุมปรึกษาหารือการวางแผนเกี่ยวกับทำนาในปีต่อไป การบำรุงรักษา ซ่อมแซมเหมือง ช่วยกันแก้ปัญหาในปีก่อน ส่วนการลางเหมือง จะมีการประชุมใหญ่ ปีละ ๑ ครั้ง" ลุงบุญมาเล่าต่อว่า "เมื่อก่อนประชุมกันที่วัด หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันระหว่างวัดป่ายางมน และวัดแม่กรณ์ (วัดดอยสะเก็น) เดี๋ยวนี้ อบต.เขาอยากให้ไปประชุมที่ อบต.เพราะมีความพร้อม แล้วก็จะได้ปรึกษาเรื่องการของบประมาณในการลางเหมือง (ขุดลอกร่องเหมือง)" ปัจจุบันการเลี้ยงผีฝายในแต่ละปีจะมีเพียงคณะกรรมการและคนเฒ่าคนแก่ที่รู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีนี้เข้าร่วมการเลี้ยงผีฝายซึ่งจำนวนผู้ร่วมพิธีก็ลดน้อยลง แต่เครื่องเซ่นไหว้บูชา และลำดับพิธีกรรม ยังคงรักษารูปแบบเหมือนเดิมจนถึงปัจจุบัน

ด้าน "ระบบเหมืองฝาย" คือการบำรุงรักษา และซ่อมแซมฝาย การจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรกรรมที่เรียกว่า เป็นภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรน้ำที่สำคัญของคนล้านนา แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วม การช่วยเหลือเกื้อกูล การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ของกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งกลุ่มผู้ใช้น้ำจะมีระเบียบ กฎเกณฑ์การมีส่วนร่วมในการจัดการระบบเหมืองฝาย การบำรุงรักษา การซ่อมแซมร่วมกัน

พ่ออุ้ยจาย ตันหนิม เล่าถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ใช้น้ำร่วมกัน ทั้งของบ้านป่ายางมน และบ้านทุ่งมน ในการช่วยกันบำรุงรักษาซ่อมแซมเหมืองฝายร่วมกันว่า "เมื่อก่อนถึงฤดูทำนา ชาวบ้านจะช่วยกันเอามื้อเอาวัน ขุดลอกลางเหมือง โดยจะมาช่วยกันครั้งมากๆ คน ๖๐-๗๐ คน วันหนึ่งได้ ๒-๓ ไร่ ขุดไปพูดกันไป เหนื่อยก็พัก แม่บ้านก็ทำกับข้าวมาส่งในตอนกลางวัน กินข้าวร่วมกัน พักผ่อนเอาแรงสักพัก แล้วก็ทำงานต่อ ทำอย่างนี้ ๓ วัน ๕ วัน ก็เสร็จ" สังคมเกษตรกรรมล้านนาในอดีต มีการพึ่งพาอาศัยกันเป็นอย่างมาก ในกลุ่มเกษตรกรก็มีการร่วมมือ ร่วมใจกันจัดสร้างเหมืองฝาย เพื่อใช้ในการเกษตร มีการร่วมแรง ร่วมใจ ช่วยกันขุดลอกลำเหมือง (ลางเหมือง) เพื่อเตรียมรับน้ำเข้าพื้นที่นาในฤดูทำนาในแต่ละปี เป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระเบียบกฎเกณฑ์การจัดสรรทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุดอย่างเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย ลุงบุญทา อารีย์ พูดถึงการขุดลอกลางเหมืองว่า หากใครมีที่นามากกว่า ๑๕ ไร่ จะส่งคนมาช่วยทำงาน ๒ คน ถ้ามีนาน้อยกว่านั้นก็ช่วยเพียงคนเดียว ใครไม่มาก็ปรับกันไปตามข้อตกลงที่ตั้งไว้ตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้ โดยหัวหน้าหมวดแต่ละหมวดจะเป็นผู้บอกกล่าวแจ้งข่าวเกี่ยวกับการลางเหมืองให้กับลูกนาทุกหมวด และมีระเบียบเกี่ยวกับการใช้แรงงานของเด็ก ๆ ไว้ว่า "เราห้ามไม่ให้ใช้แรงงานเด็กที่อายุต่ำกว่า ๑๕ ปี มาใช้แรงงานในการขุดลอกลางเหมือง"

ปัจจุบันเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญต่อภาคการเกษตรมากขึ้น ส่งผลต่อบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน การพึ่งพาอาศัยกันในระบบเกษตรกรรม เริ่มลดน้อยลงและเปลี่ยนแปลงไป จากความร่วมมือที่เกิดจากกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ในระบบชลประธานราษฎร์ การบำรุงรักษา ซ่อมแซม แปรเปลี่ยนเป็น

ฝายหลวง (โครงการชลประทาน) ที่เกิดจากการตอบสนองภาคการเกษตรของภาครัฐ ที่มุ่งหวังแต่ในด้านผลผลิตมากกว่าระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม

ลุงบุญทา อารีย์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับความแตกต่างในการลางเหมืองระหว่างอดีตและปัจจุบันว่า "แต่ก่อนลงแรงกันอย่างเดียว เดี๋ยวนี้จ้างรถแม็กโครขุดแทน โดยเก็บเงินจากกลุ่มผู้ใช้น้ำทุกคน ไร่ละ ๔๐ บาท มาใช้ในการขุดลอก เงินที่เหลือจะเก็บเป็นเงินกองกลางในการใช้จ่ายต่าง ๆ เกี่ยวกับการบำรุงรักษา ซ่อมแซมเหมืองฝายต่อไป ...ลุงว่าการลงเงินจ้างแมกโครดีกว่าเพราะไม่มีการกินแรงเกิดขึ้น ถ้าช่วยกันเอามื้อเอาแรงเขากินแรงกัน แต่ก็ไม่ค่อยได้พบปะพูดคุยกันเหมือนแต่ก่อน ซึ่งแสดงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามสภาพการเจริญของบ้านเมืองที่เพิ่มมากขึ้น" [159]

ปัจจุบันหลังจากที่ชาวบ้านเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพบึงปลาเน่าให้กลับมาเหมือนในอดีตได้แล้ว ชาวบ้านได้กลับมามีโอกาสในการอยู่ร่วมกันอีกครั้งโดยชาวบ้านได้ใช้เวลาส่วนมากในการฟื้นฟูหมู่บ้านและจัดกิจกรรมการละเล่นเพื่อคืนสัมพันธ์ที่ดี แก่หมู่บ้านโดยใช้ ประเพณีการละเล่นเป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ ได้แก่ประเพณีการละเล่นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ก่อนถึงฤดูทำนา ชาวบ้านจะรำกลองยาว รำแคน ชาวบ้านมารวมตัวกันในหมู่บ้าน มีการโยนลูกช่วง[160] เทศกาลออกพรรษา มีงานวัดในหมู่บ้านโดยมีการรำแคน ฉายหนังกลางแปลง จุดไต้น้ำมัน และตักบาตรเทโว เมื่อเทศกาลออกพรรษาผ่านพ้นไป ชาวบ้านก็เก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อเตรียมพื้นที่ปลูก ในปีต่อไป วันขึ้นปีใหม่ซึ่งเป็นช่วงที่ข้าวใหม่กำลังออก ชาวบ้านจึงมีการตักบาตรข้าวหลาม เผาข้าวหลามร่วมกันในหมู่บ้าน

การเปลี่ยนความสัมพันธ์ของสมบัติสาธารณะจากเคยเป็นแหล่งทำมากินเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็ถือว่าเป็นการเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์อีกลักษณะหนึ่งเช่นกรณีของถ้ำหุบป่าตาดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว Unseen in Thailand ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างอยากเข้ามาเที่ยว ทำให้หมู่บ้านซายเขา หมู่ ๓ ตำบลทุ่งนางาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายโดยแต่ละเดือนจะมีนักท่องเที่ยวไม่ต่ำกว่า๑,๐๐๐ คน ผลพลอยได้จากการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดังไปทั่วโลกจากการประชาสัมพันธ์ทางด้านต่าง ๆ ของหน่วยงานของรัฐ เช่น การประชาสัมพันธ์ทางเว็บไซต์ แผ่นพับ บอร์ดประชาสัมพันธ์ หน่วยงานทางราชการ อื่นๆ ทำให้หุบป่าตาด เป็นแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาศึกษาค้นคว้า อีกทั้งเป็นเอกลักษณ์ด้านความสวยงามทางธรรมชาติ ความแปลกและหลากหลายของพรรณไม้ ส่งผลให้ถ้ำหุบป่าตาดสร้างรายได้ปีละไม่ต่ำกว่า ๔๐๐,๐๐๐ บาท จากการกลายเป็นที่รู้จักของสาธารณชนทำให้ที่ดินมีราคาแพงมากขึ้นจากเดิมไร่ละ ๒๐ บาท กลายเป็นไร่ละ ๗๐,๐๐๐-๑๐๐,๐๐๐ บาท ทั้งๆ ที่เป็นที่ดิน นส. ๓ อยู่ในเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า นายสุรินทร์ เล่าว่า "ชาวบ้านมีความหวังว่าที่ดินจะกลายเป็นฉโนดในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าได้ ถ้าพื้นที่หมดจากการเป็นเขตอนุรักษ์ ชาวบ้านจึงไม่ยอมขายที่ดินของตนในขณะนี้ถึงแม้จะมีคนมาขอซื้อก็ตาม" จึงมีนายทุนเข้ามาสร้างรีสอร์ท โฮมสเตย์ และร้านอาหารในบริเวณใกล้ๆ ถ้ำหุบป่าตาด

---

[159] โครงการยุววิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ต.สันกลาง อ.พาน จ.เชียงราย, โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จ.เชียงราย

[160] ใช้ผ้าขาวมามัดเป็นปมและโยน

การทำไร่ปัจจุบันจะอยู่ในรูปแบบของการเช่าที่ดินทำกิน เนื่องจากผู้ประกอบอาชีพเดิมมีอายุมากขึ้น ลูกหลานไม่ชอบการทำไร่ เมื่อเรียนจบจะไปทำงานต่างจังหวัด เนื่องจากมีแรงดึงดูดด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ลุงสุรินทร์เล่าว่า *"ปัจจุบันใช้จ่ายเยอะ ชาวบ้านแข่งขันกันซื้อรถ ไม่ว่าจะเป็นรถทางการเกษตร รถมอเตอร์ไซด์ ทุกอย่างแข่งกันมีทั้งนั้น"* การซื้อขายที่ดินสมัยก่อน ๆ ไม่ต้องมีอุปกรณ์การวัด ปัจจุบันทุกอย่างต้องเที่ยงตรงวัดได้ มีหลักฐานเอกสารทุกอย่าง เนื่องจากที่ดินมีราคาสูงเริ่มมีการโกงกันมากขึ้น จากการเป็นแหล่งท่องเที่ยว จะทำให้ชาวบ้านในเขตพื้นที่มีงานทำสร้างรายได้ผู้ที่ไม่ประกอบอาชีพทำไร่ ก็มาเป็นลูกจ้างของสำนักงานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำประทุน ส่วนของเด็กนักเรียนตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ ๑ ขึ้นไปถ้าต้องการมีรายได้ทางถ้ำหุบป่าตาดรับสมัครยุวมัคคุเทศก์เพื่อมาให้คำแนะนำข้อมูลกับนักท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวจะให้เป็นค่าตอบแทน บางคนได้เฉลี่ยวันละ ๑,๐๐๐ บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของนักเรียน และจะมาทำงานในช่วงวันหยุดราชการซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวมามาก นักท่องเที่ยวจะมากที่สุดในช่วงเทศกาล เช่น สงกรานต์ ปีใหม่หรือในช่วงวันหยุดยาว ๆ ชาวบ้านจะนำผลไม้ทางการเกษตรเช่น มะม่วงมาขาย และบริเวณรอบถ้ำมีร้านค้าเล็ก ๆ ขายขนมและเครื่องดื่ม[161]

การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็เป็นอีกหนทางหนึ่งในความพยายามที่จะปรับตัวของชุมชน จากรายงานการยุววิจัยฯ โครงการมองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอกฯ[162]ชาวบ้านจึงเข้าชื่อกันเพื่อเตรียมยื่นเรื่องทางอำเภอทุ่งเสลี่ยมหรือส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ช่วยแก้ปัญหาน้ำท่วม ทางชาวบ้านที่ได้รับความเสียหายคิดว่าปัญหาน้ำท่วมเกิดจากการสร้างฝาย (ท่อระบายน้ำ) โรงเรียนชัยมงคลพิทยา และฝาย (ท่อระบายน้ำ) ท่าไม้แดง เพราะมีลักษณะเป็นประตูระบายน้ำปิดเปิดน้ำ ในหน้าน้ำหลากน้ำไหลระบายในช่องทางระบายน้ำไม่ทันจึงเกิดน้ำท่วม ถ้าทำเป็นฝายน้ำล้นน่าจะไม่ค่อยเกิดปัญหาน้ำท่วม ผู้ใหญ่ก็รับเรื่องร้องเรียนของชาวบ้านไว้เตรียมยื่นต่อนายอำเภอ สำหรับเป็นแหล่งในการเกษตร และป้องกันน้ำท่วมพื้นที่หมู่บ้าน พื้นที่การเกษตร และโรงเรียนชัยมงคลพิทยา ซึ่งอยู่ติดกับลำน้ำแม่มอก สำหรับการดูแลรักษาท่อระบายน้ำโรงเรียนชัยมงคลพิทยา กรมชลประทานจะส่งเจ้าหน้าที่มาดูแล ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่อ่างเก็บน้ำแม่มอก ตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง นอกจากนั้นพวกชาวบ้านหมู่บ้านใหม่ที่อยู่ใกล้กับลำน้ำแม่มอกและท่อระบายน้ำโรงเรียนชัยมงคลพิทยาจะต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะลงในแม่น้ำ และคอยดูแลไม่ให้เศษสวะที่ไหลมากับน้ำป่าทางตอนเหนือมาติดท่อระบายน้ำ ถ้าพบว่าท่อระบายน้ำมีการอุดตันจะต้องช่วยกันเก็บออกให้หมด เพราะในช่วงฤดูฝนจะมีน้ำเหนือไหลบ่าลงมามาก จนเกิดน้ำท่วมทุกปี เกิดความเสียหายต่อบ้านเรือนและทรัพย์สินของชาวบ้าน ตลอดจนถึงโรงเรียนชัยมงคลพิทยาที่ตั้งอยู่ใกล้กับท่อระบายน้ำมากที่สุด

---

[161]โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน, โรงเรียนทุ่งโพวิทยา จังหวัดอุทัยธานี

[162] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. โครงการมองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก: กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย. โรงเรียนชัยมงคลพิทยา จังหวัดสุโขทัย

จากรายงานยุววิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวงฯ[163] ทราบว่า ในปี พ.ศ.๒๕๒๖ทางราชการให้หมู่บ้านแม่คาวหลวงเป็นหมู่บ้าน อพป.โดยมีคณะกรรมการบริหาร๘ ฝ่าย คณะกรรมการดังกล่าวได้ประชุมมีมติให้มีการรักษาป่าขึ้นโดยมีกฎระเบียบข้อบังคับแต่ปรากฏว่าไม่ได้ผลเท่าที่ควรปี พ.ศ.๒๕๓๑ นาย กองคำ ปัญญา เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในสมัยนี้เองมีอาสาสมัครป้องกันและปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า โดยการนำของนายดวงตำ ตำคำแก้ว และคณะรวม ๙ คนได้ช่วยกันดูแลหากใครฝ่าฝืนมีการปรับรายละ ๒๐๐-๓๐๐ บาท การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าจึงลดน้อยลง นายตำ คำแก้ว พร้อมด้วยชาวบ้านเริ่มตระหนักและเกิดแนวคิดที่จะรักษาป่าให้คงอยู่ไม้ให้มีการบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติมโดยแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนพร้อมทั้งร่างกฎระเบียบในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนและร่วมกันอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ฟื้นคืนสภาพขึ้นมาใหม่ จากความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าของผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ทำให้ป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงกลับมาเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์หลากหลายไปด้วยพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ที่ชาวบ้านสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ปัจจุบันได้มีการเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกมาใช้ ประโยชน์ในด้านนันทนาการบริเวณน้ำพุเย็นและการเดินทางไกลของนักเรียนในพื้นที่ มีองค์การบริหารส่วนตำบลสันกลางได้สนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของหมู่บ้าน โดยมีการสร้างบ่ออาบน้ำแร่ที่ทันสมัยและน่าใช้ในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น วันสงกรานต์ เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งศึกษาอบต.ตับเต่าจึงได้ร่วมหารือกับ อบต.หงาว และฝ่ายปกครอง อ.เทิง เพื่อให้ฝายดังกล่าวเกิด ประโยชน์ต่อทั้งทางด้านการเกษตรและระบบนิเวศน์ไปพร้อมๆ กัน โดยได้ร่วมหารือเพื่อแก้ไขปัญหาก่อนที่พันธุ์ปลาที่สำคัญ ๆ จะสูญพันธุ์ เบื้องต้นหารือกันว่าจะจัดทำบันไดปลาโจนสำหรับทำให้ช่องให้ปลาสามารถขึ้นลง จากด้านหนึ่งของเขื่อนได้

ผลการสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

๑. การใช้ทรัพยากร

บ้านวังลึก[164] เป็นชุมชนที่ตั้งมาหลายชั่วอายุคน ผู้ที่เข้ามาเป็นกลุ่มแรกคือคนที่อพยพมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ต่อมามีผู้คนจากบ้านด่านลานหอยเข้ามาเอาควายมาเลี้ยงเห็นว่าพื้นที่นี้อุดมสมบูรณ์จึงได้เข้ามาปักหลักปักฐานอยู่โดยใช้วิธีการต่างๆขับไล่ผู้คนที่เข้ามาจากอำเภอเถินให้อพยพร่นถอยไปอยู่ที่บ้านตลิ่งชัน นอกจากมีที่ดินอุดมสมบูรณ์แล้วบ้านวังลึกยังมีคลองแม่ลำพันซึ่งในอดีตเรียกว่าคลองแม่ลำพันไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ต้นน้ำที่อยู่เทือกเขาผีปันน้ำเขตอำเภอเถินพัดพานำทรายมาทับถมเต็มคลอง โดยผู้คนในอดีตจะใช้ประโยชน์จากคลอง

---

[163] โครงการยุววิจัยฯ.การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย, โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย

[164] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น "วิถีชีวิตของชาวบ้านลำพันกับสายน้ำแม่ลำพัน"

ด้วยการขุดบ่อทรายในการอุปโภคและบริโภค ชาวบ้านมีโอกาสพบเจอกันบ่อย ไม่มีใครใช้ทำการเกษตร แต่เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นความต้องการใช้น้ำจึงมีเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับน้ำหงาว[165] ความสำคัญในอดีตย้อนไปเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๙๘ แม่น้ำหงาวเป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรในน้ำและสิ่งแวดล้อมริมฝั่งน้ำ แม่น้ำหงาวจะไหลตลอดเวลาทุกฤดู เป็นหาดทรายเป็นวังลึกจะมีต้นไครู ต้นนุ่นออกทั่วบริเวณลำน้ำ เมื่อมองลงไปก็จะเห็นต้นไครู ต้นนุ่นอยู่ที่ท้องน้ำ ชาวบ้านจึงเรียกว่าหาดไครู การสร้างโบราณก็เช่นกัน ชาวบ้านจะช่วยกันไปตัดไม้ในป่าหรือไม้ไผ่ที่มีในบ้านของตนเองมาทำฝายโบราณ โดยจะใช้ไม้กับหิน เมื่อเสร็จแล้วก็จะปลูกต้นไม้ต้นนุ่นไว้ที่ข้างหน้าและข้างหลังฝายโบราณเพื่อกันน้ำเซาะหน้าดิน

๒. ผลกระทบที่เกิดจากฝีมือมนุษย์

มนุษย์ได้มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา และได้ค้นคิดสิ่งต่าง ๆ ที่ทันสมัยอยู่เรื่อย ๆ การพัฒนานี้มีทางด้านดีและไม่ดี มีเหตุผลและไม่มีเหตุผล เป็นจุดเปลี่ยนที่ยิ่งใหญ่ เมื่อมองแบบภาพรวมอาจจะไม่เห็นจุดบกพร่อง แต่เมื่อมองแบบละเอียดแล้วจะเห็นได้ทันทีว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ผุกร่อนไปทีละนิด ๆ เช่นเดียวกับลำแม่น้ำหงาวที่แต่ก่อนเคยไหลเอื่อย ๆ ไม่มีทางคดเคี้ยว แต่ปัจจุบันกลับตรงกันข้ามก็เปรียบเหมือนมนุษย์เราได้เพิ่มขึ้น การประกอบอาชีพเกษตรนั้นจึงใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตขาดความหยั่งรู้นึกคิดถึงผลกระทบที่จะตามมาจึงทำให้แม่น้ำหงาวเปลี่ยนแปลง การที่ประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ส่งผลกระทบหลายๆด้านในการดำรงชีวิตเช่น การที่ประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ปลาในแม่น้ำหงาวลดลง การใช้อุปกรณ์ในการจับปลาที่ผิดกฎหมายที่ชาวบ้านเรียกว่า จี้ปลา (ใช้ไฟฟ้าช็อตปลา) การขยับขยายที่อยู่อาศัยขนาบริมน้ำโดยฝั่งตะวันออกเรียกว่าน้ำหงาว ฝั่งตะวันตกเรียกว่าบ้านร่องแย่ง จนเกินไปกลายเป็นการรุกล้ำทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อถึงน้ำท่วมชาวบ้านร่องแย่งได้รับความเดือดร้อนเพราะว่าพื้นที่บ้านร่องแย่งเป็นที่ราบต่ำจึงเกิดปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่บ่อย คนในพันที่บ้านร่องแย่งจึงอพยพข้ามแม่น้ำหงาวเข้ามาอยู่ที่บ้านหงาว

๓. ผลจากการพัฒนา

การพัฒนาได้มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนมากขึ้น แต่เปลี่ยนรูปแบบความสำคัญจากการใช้เพื่ออุปโภคบริโภคเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต กลายเป็นนำมาใช้ในการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านได้รู้จักการทำการเกษตรที่หลากหลายรูปแบบและทำเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้น ส่วนความจำเป็นในการใช้บริโภคอุปโภคที่ต้องเดินไปที่แม่น้ำเพื่อตักน้ำใช้ในครัวเรือนก็เปลี่ยนไป เนื่องจากความเจริญเข้ามาในหมู่บ้าน มีไฟฟ้า ประปา เข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งจุดเริ่มต้นมาจากรัฐบาลของจอมพลสฤษฎ์ ธนะรัตน์ ได้สร้างสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่วางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งฉบับแรกประกาศใช้ในพ.ศ.๒๕๐๔ หลังจากนั้นในแต่ละท้องถิ่นก็เริ่มมีไฟฟ้า ประปาเข้ามาใช้ส่งผลให้

[165] โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น "การเปลี่ยนแปลงของน้ำหงาวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย"

เกิดความเปลี่ยนแปลง ดังเช่นในชุมชนน้ำหงาวประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ไฟฟ้าเริ่มแรกเข้ามาสู่หมู่ ๒ และหมู่ ๒๐ก่อน ตอนนั้นทั้ง ๒ หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเดียวกัน สมัยนั้นเสาไฟฟ้าต้องใช้ไม้ไผ่ยาว ๆ ยกขึ้นสูงปักห่างกันเป็นระยะ ๆ เพื่อเชื่อมโยงเข้าหากัน ถ้าวันไหนวัวควาย ไปชนไม้เสาไฟ ไฟก็จะดับ เพราะสายไฟขาด และดึงกันล้มหมดกว่าจะซ่อมเสร็จใช้เวลานาน บางคืนได้อยู่กันมืด ๆ อย่างนั้น ปัจจุบันสร้างเสาไฟฟ้าเป็นแท่งปูนมีความยาว ๕-๖ วา ทนแข็งแรง ไม่มีอันตรายและได้มาตรฐาน พอไฟฟ้าเข้ามาประปาหมู่บ้านเกิดขึ้นประมาณ พ.ศ.๒๕๒๘ ประปาบ้านหงาว หมู่ ๒ มีหมู่ ๒๐ และหมู่บ้านหัวดงหมู่ ๑๒ ใช้ร่วมกัน เพราะบ้านหัวดงอยู่ติดหมู่ ๒ และอยู่ใกล้น้ำหงาว ที่ตั้งประปาหมู่ ๒ ในปัจจุบัน ตั้งที่โรงเรียนบ้านหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ส่วนน้ำประปาที่ตั้งอยู่องค์การบริหารส่วนตำบลหงาว เป็นน้ำประปาของหมู่ ๔ ซึ่งใช้ร่วมกับหมู่ ๓ ใกล้กับถนนสายเทิง เชียงคำ ซึ่งประปาหมู่บ้านก็สูบเอาน้ำหงาวขึ้นมาใช้นั่นเอง จากนั้นในปีพ.ศ. ๒๕๔๖ ได้มี ได้มีการสร้างถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่หมู่ ๔ ตำบลหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

จากการพัฒนาต่าง ๆ ที่เข้ามาเป็นสิ่งที่ดีมาก ทำให้ชาวบ้านมีชีวิตที่ดีขึ้น เมื่อก่อนจะเดินทางไปไหนมาไหนถนนก็ไม่ดีเป็นแอ่งลำบาก ไฟฟ้าเหมือนกัน จากที่หมู่บ้านเคยไม่มีแสงสว่างก็กลับมีไฟฟ้าเข้ามาทำให้ชาวบ้านมีชีวิตใหม่ แต่หลังจากความเจริญเข้าสู่หมู่บ้านทำให้บ้านหงาวเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านทรัพยากรเป็นอย่างมาก เช่นการถากถางที่นาหรือป่าไม้เพื่อทำถนน ไฟฟ้า หรือการสร้างน้ำประปาหมู่บ้าน สัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงไม่มีที่อยู่อาศัยทำให้เกิดปัญหาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมากและผลกระทบของน้ำหงาวคือเริ่มตื้นเขินและมีความแคบลง

การบริโภคและอุปโภคหลังจากความเจริญเข้าสู่หมู่บ้านทุกอย่างก็เปลี่ยนไป ชาวบ้านจากที่เคยดื่มกิน และทำกับข้าวทุกมื้อก็ต้องใช้แม่น้ำหงาว แต่สิ่งเหล่านั้นได้หายไปจากเดิม ได้มีการพัฒนาจัดตั้งโครงการสร้างน้ำประปาเข้าหมู่บ้าน มีเครื่องอำนวยความสะดวก มีน้ำที่ไหลตามท่อตามบ้านต่าง ๆ ไม่ต้องเสียเวลาไปหาบน้ำมาดื่มกิน และยังปลอดภัยจากสารเคมี เพราะมีเครื่องเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรก็เพิ่มขึ้นจึงทำให้สารพิษมาก การบริโภคน้ำหงาวก็ลดลง ชาวบ้านนิยมใช้น้ำประปาแทน

ด้านเกษตรกรรม การใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย ทำให้มีวิธีการทำเกษตรหลากหลายรูปแบบ ปลูกพืชหลากหลายชนิดเพิ่มมากขึ้น เปลี่ยนจากเกษตรเพื่อยังชีพ เป็นทำเพื่อการค้า พื้นที่สองฝั่งน้ำหงาวจึงเป็นไป มีการถากถางพื้นทำการเกษตรมากขึ้น นำน้ำจากน้ำหงาวขึ้นมาใช้ จนบางครั้งน้ำในแม่น้ำหงาวลดน้อยลงไม่เพียงพอต่อการอุปโภค และยิ่งไปกว่านั้นชาวบ้านเริ่มนำสารเคมีมาใช้ในการเกษตรในพื้นที่ริมน้ำ ทำให้สารเคมีไหลลงในแม่น้ำ ปัจจุบันจะเห็นขวดยาฆ่าแมลงลอยเกลื่อนอยู่ในแม่น้ำ ทำให้ไม่กล้าที่จะไปอาบและดื่มอีกต่อไป

ลักษณะของน้ำหงาวที่เปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นแม่น้ำที่กว้างลึก มีน้ำไหลตลอดฤดู มีพืชพันธุ์นานาชนิด แต่ตอนนี้พืชพันธุ์นานาชนิดได้สูญหายไปมาก เช่นต้นไคร้ ต้นนุ่นที่เคยออกตามชายฝั่ง และสาหร่ายที่เคยเป็นอาหารปลาในแม่น้ำ ฯลฯ ปริมาณน้ำลดลงมาก จนต้องใช้วิธีการสร้างฝายเข้ามาช่วยเพื่อเก็บน้ำ ตัวลำน้ำที่เคยกว้างขวางต้องแคบลง เพราะการที่ดิน

ถล่มไหลลงสู่แม่น้ำทำให้น้ำตื้นและไหลช้าลง นอกจากนี้คุณภาพของน้ำก็เริ่มมีสารเคมีปนเปื้อนมากขึ้นจนทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้น มีการนำพืชหลากหลายชนิดมาปลูกมากขึ้น และทำเป็นอาชีพ นอกจากปลูกข้าว ยาสูบที่นิยมปลูกกันมานานในอดีต เริ่มมีการปลูกพืชชนิดใหม่ เช่นการปลูกหอม กระเทียม ซึ่งการปลูกหอมนั้นจะปลูกได้ทุกฤดูยกเว้นฤดูฝน จะปลูกที่สวนหรือที่นาหลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว หอมจะมีสองชนิดคือ กระเทียมและหอมแดง หอมกระเทียมที่ปลูกในสวนจะเอาไว้ทำพันธุ์ การปลูกแตงไทยและแตงกวาจะปลูกมรเดือนกุมภาพันธ์เป็นส่วนใหญ่ การปลูกถั่วลิสงเป็นพืชที่มีทนความแห้งแล้งได้ดี เกษตรกรสามารถปลูกได้ง่าย นอกจากนี้ยังมีเกษตรชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาปลูกใหม่ เช่นมะละกอ การปลูกข้าวในสมัยก่อนก็จะปลูกแต่ข้าวโพดสาลี ซึ่งจะปลูกในเดือนเมษายนจะปลูกปีละ ๑ ครั้ง แต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ กว่าๆ ชาวบ้านได้เริ่มปลูกข้าวโพดชนิดใหม่ คือข้าวโพดแดงเป็นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และต่อมาก็ได้มีการปลูกข้าวโพดหวาน ปัจจุบันนี้ชาวบ้านสามารถปลูกข้าวโพดได้ทุกฤดูถ้ามีที่ดินปลูก การปลูกข้าวโพดจึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านมาก

การสร้างฝาย จากข้อมูลที่ได้มามาจากองค์การบริหารส่วนตำบลหงาว (ปัจจุบันยกฐานะเป็นเทศบาล) ได้รายงานถึงแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นว่ามีการสร้างฝายถึง ๗ แห่ง และมีการสร้างบ่อน้ำตื้น ๔๕ แห่ง บ่อโยก ๓๔แห่ง ประปาหมู่บ้าน ๑๗ แห่ง แต่ละฝายสร้างเป็นฝายซีเมนต์ ซึ่งฝายแม่น้ำหงาว สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๓ ตั้งอยู่ที่บ้านหงาว หมู่ ๓ ตำบลหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นฝายที่คณะวิจัยได้ออกสำรวจ ส่วนฝายอื่นๆ กั้นอยู่เป็นระยะๆตามลำน้ำหงาว อยู่ในตำบลตับเต่า ที่อยู่ต้นน้ำหงาวและอยู่ในหมู่บ้านอื่นที่คณะวิจัยไม่ได้ไปศึกษา แต่ก็ทำให้ได้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนที่ผูกพันกับน้ำ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากน้ำหงาว โดยการสร้างฝายกั้นน้ำเอาไว้ใช้ ซึ่งต่างจากสมัยอดีตที่จำนวนคนยังมีน้อย หมู่บ้านมีไม่มาก จึงไม่ค่อยได้รับผลกระทบจากการไม่มีน้ำใช้

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ที่ส่งผลต่อสมบัติสาธารณะด้านต่าง ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังนี้

แม่น้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นจากทรายที่ทับถมบริเวณคลองมีมากทำให้คลองตื้นเขิน น้ำในคลองเริ่มมีกลิ่นเหม็นโคลนตม มีการสร้างฝายกั้นน้ำ ขุดบ่อน้ำ เจาะบาดาลในบริเวณบ้านของตน สร้างประปาในหมู่บ้าน น้ำในคลองจึงถูกสูบขึ้นมาใช้เพื่อการเกษตรเพียงอย่างเดียว น้ำเพื่อใช้เพื่อการอุปโภค บริโภคจะเป็นน้ำบ่อ น้ำบาดาลหรือน้ำประปา บางบ้านที่มีฐานะดีจะซื้อน้ำที่ร้านค้ามาบริโภค

การพังทลายของตลิ่งเกิดจากกระแสน้ำได้ไหลเชี่ยวและแรงในฤดูน้ำหลาก การไหลและความเร็วของกระแสน้ำได้เพิ่มขึ้นจากอดีตที่ผ่านมา และแห้งช้าเพราะในอดีตน้ำที่นองท่วมนั้นจะแห้งภายในครึ่งวันซึ่งการสร้างฝายในสมัยก่อนนั้นเป็นฝายไม้เมื่อน้ำท่วมจะทำให้น้ำไหลเร็ว แต่ปัจจุบันเป็นฝายซีเมนต์เวลาน้ำหลากมาก็จะท่วมและหน้าแล้งก็จะเกิด ปัญหาแห้งแล้งขาดน้ำจึงทำให้ชาวบ้านได้รับความเสียหาย พื้นที่ที่ได้รับความเสียหายส่วนมากจะเป็นพื้นที่

ทำการเกษตรของชาวบ้าน โดยผลกระทบที่เกิดขึ้นจาการสร้างฝายซีเมนต์มีข้อเสียมากมาย คือ

๑. *เสียสมดุลทางกายภาพของแม่น้ำเกิดดินดินกลางน้ำ ทำให้น้ำตื้น*
๒. *ทำให้ปลาขึ้นไปวางไข่ที่ต้นน้ำได้ยากเป็นการตัดวงจรชีวิตของปลา*
๓. *ทำให้เกิดตะกอนดินทางด้านหลังที่กั้นน้ำจึงต้องขุดบ่อยๆ*
๔. *ทำให้พืชน้ำบางชนิดได้สูญพันธุ์หรือหายไป*
๕. *ทำให้น้ำไหลช้ามีพืชน้ำชนิดใหม่ขึ้นมาแทนทำให้แม่น้ำที่เคยกว้างกลับแคบลง*
๖. *ชาวบ้านเป็นโรคพยาธิใบไม้ในตับมากขึ้น เพราะน้ำนิ่งไม่ไหลเวียนเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคได้ดี*
๗. *การไหลเชี่ยวของน้ำได้พัดเอาหน้าดินและดินที่ตลิ่งไป ทำให้แม่น้ำคดเคี้ยวและเกิดเป็นดินดอนขึ้น เกิดปัญหาการพังทลายของดิน*

นอกจากนั้นยังส่งผลกระทบด้านอื่นๆ ด้วยคือ

● พืชน้ำลดลง การเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศน์ของแม่น้ำหงาวได้ส่งผลกระทบเป็นอย่างมาก เนื่องจากสมัยก่อนแม่น้ำหงาวมีสาหร่ายชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า แหน เป็นพืชน้ำชนิดหนึ่งที่ให้ประโยชน์ต่อชาวบ้านเป็นอย่างมาก และยังมีพืชน้ำอาหารสมุนไพรที่ชาวบ้านได้นำมาประกอบอาหาร จนถึงปัจจุบันคือเทา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เตา มากมาย แต่เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๓ ทางรัฐบาลได้จัดงบประมาณให้มีการสร้างฝายซีเมนต์ขึ้นจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สาหร่ายชนิดนี้ได้สูญพันธุ์ไปและยังทำให้เตาลดปริมาณลง

นางพัฒนารัก ยองเพชร เล่าว่าย้อนหลังไปประมาณ ๓๐ ปี ผู้ที่เป็นพ่อ-แม่จะให้ลูก ๆ ไปเก็บแหนหลังจากเลิกเรียนแล้วเพื่อนำมาเป็นอาหารสัตว์ ส่วนตนเองก็จะพาเพื่อน ๆ และน้อง ๆ ไปเก็บด้วยเพราะสมัยก่อนบ้านของตัวเองเลี้ยงเป็ดและเลี้ยงหมู สาหร่ายชนิดนี้มีสีเขียวเมื่อเป็ดกินแล้วก็จะให้ไข่ดี คือไข่จะใบโตไข่แดงจะมีสีเข้ม การเลี้ยงหมูนั้นก็เช่นกันชาวบ้านก็จะไปเก็บแหนมาให้หมูกินจะช่วยประหยัดต้นทุนเป็นอย่างมาก นอกจากสาหร่ายนี้แล้วก็ยังมีบอนคันที่ออกริมแม่น้ำหงาวแล้วยังมีมะละกอก็เป็นอาหารหมูได้ โดยชาวบ้านจะใช้มีดสับแล้วนำไปต้มเมื่อเย็นแล้วก็จะนำรำข้าวมาผสมให้หมูกิน หมูในสมัยก่อนจึงไม่เป็นอันตรายเหมือนในปัจจุบัน

ปัจจุบันการเลี้ยงหมูนั้นจะต้องใช้ต้นทุนสูงเพราะว่าหมูกินอาหารไม่เหมือนแต่ก่อน เดี๋ยวนี้หมูนั้นกินแต่อาหารสำเร็จและหัวอาหาร และปัจจุบันนี้ประชากรเพิ่มขึ้นหมูจึงเป็นที่ต้องการของตลาดทำให้ผู้เลี้ยงใช้สารเร่งโตโดยไม่คิดถึงผลกระทบ เหตุนี้จึงเป็นปัจจัยหนึ่งของการเป็นโรคของประชากร นางหวัน ไม้ยาง ได้เล่าว่าเตาจะออกที่ระดับน้ำลึกประมาณ ๒๕-๔๕ เซนติเมตร พูดง่าย ๆ ก็คือ ระดับน้ำประมาณครึ่งเอวถึงหน้าอก ที่ ๆ เตา จะออกนั้นจำต้องเป็นที่น้ำใสสะอาดและแสงแดดต้องส่องถึง ถ้าตัวเองยืนอยู่บนฝั่ง

น้ำก็จะเห็นเตาได้ชัดเจน จนตัวเองได้ทำเป็นอาชีพในระยะหลังก่อนหน้านี้ประมาณ ๔-๕ ปีก่อนนั้นไม่เหมือนกับปัจจุบัน เพราะสมัยก่อนชาวบ้านสามารถไปช้อนเตาเอามาทำอาหารเองหรือไม่ก็แบ่งกันกินได้โดยไม่ต้องซื้อและไม่ต้องหวาดระแวงเรื่องความสะอาดและกล่าวอีกว่า "เตาสมัยก่อนนะ กินดิบก่อได้แต่เดี๋ยวนี้ขนาดสุกยังจะไม่กล้ากินเลย คนที่กินก็กินแต่ต้องลวกก่อนเดี๋ยวท้องจะเสียบางคนก็ว่ามีพยาธิด้วยแต่ปัจจุบันก็กินสุกหมดเลย" นอกจากนั้นตนเองและชาวบ้านก็ได้สังเกตว่าเตาในแม่น้ำ หงาวนั้นได้ลดลงนอกจากนั้นก็ยังมีแหนอีกหายไปไหนไม่รู้ ตนเองยังไม่รู้เลยว่าเตาจะหายไปด้วยไหม เตาได้มีปริมาณลดลงจนสังเกตได้ อาจจะเป็นเพราะการใช้สารเคมี หรือการสร้างฝายซีเมนต์ก็ไม่รู้ ที่ทำให้น้ำขุ่นเกิดตะกอน ทำให้เตาฝ่อหรือตาย ชาวบ้านจึงหากินได้ยาก และยังทำให้ตัวเองและชาวบ้านบางคนขาดรายได้ ต้องไปหาที่อื่นเมื่อมีคนมาสั่งซื้อจึงทำให้ตนเองคิดว่า น้ำหงาวเปลี่ยนไปแล้วจริง ๆ

ตาราง ๑: สรุปการสังเคราะห์ประเด็นสมบัติสาธารณะ

ยุค	ปี พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลกระทบที่เกิดขึ้น
ยุค ๑: การก่อตั้งชุมชน พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๕๐๐	๒๔๘๐ ๒๔๕๙ ๒๕๔๐ - ๒๕๔๑ ๒๔๘๐ ประมาณ ๒๔๙๐	- การอพยพมาอยู่อาศัยจากอำเภอนครไทย และคนด่านซ้าย จังหวัดเลย - บ้านแม่คาวหลวงเริ่มบุกรุกป่าเพื่อใช้ไม้ในการทำฟืน สร้างบ้าน และนำไปขาย - วิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำ - การขยายชุมชนน้ำหงาว - การปลูกยาสูบที่บ้านหงาว	- เกิดเป็นชุมชนบ้านแยง - ชาวบ้านมีอาชีพเก็บของป่า ป่าไม้ร่อยหรอ - ผลผลิตการเกษตรของบ้านแยงเกิดความเสียหาย ขายไม่ได้ เกิดภาวะหนี้สิน เกษตรกรบางรายต้องขายที่ดิน *เพื่อใช้หนี้สิน หรือขายที่ดินแล้วย้ายไป* ทำมาหากินที่อื่นแทน - มีหมู่บ้านขนาบทั้งสองฝั่งแม่น้ำ การขยายหมู่บ้านทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันและเกิดปัญหาน้ำท่วมบ้านเรือนในช่วงนำหลาก - เปลี่ยนพันธุ์ยาสูบพื้นเมืองเป็นยาสูบพันธุ์ฝรั่งเวอร์จีเนียจากประเทศอเมริกาแห่งแรกในประเทศไทย

ยุค	ปี พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลกระทบที่เกิดขึ้น
ยุค๒: การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๓๐	๒๕๐๙ ๒๕๑๐-๒๕๑๒ ๒๕๑๖-๒๕๒๐ ๒๕๑๗-๒๕๒๔ ๒๕๒๙ ๒๕๑๐ - ๒๕๒๐ ๒๕๒๒ ๒๕๒๖	- เกิดการตัดไม้ทำลายป่าในบ้านแม่คาวหลวง - การสร้างเขื่อนสิริกิติ์ -การสร้างถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยงไปอำเภอนครไทย - การสัมปทานป่าไม้จากรัฐในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง - เปลี่ยนชื่อจากบึงปลาเน่าเป็นบ้านบึง - ปลูกข้าวโพดและหอมในบ้านหงาว - การรื้อฝายในลำน้ำแม่กรณ์เพื่อขยายถนนซูเปอร์ไฮเวย์ - หมู่บ้านแม่คาวหลวงเป็นหมู่บ้านอพป. มีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า หากใครฝ่าฝืนจะถูกปรับรายละ ๒๐๐ – ๓๐๐ บาท	- คณะกรรมการหมู่บ้านพยายามตั้งระเบียบเบื้องต้นในการรักษาป่าแต่ไม่มีอำนาจในการเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืนระเบียบ - น้ำจากการสร้างเขื่อนท่วมบ้านเรือน - การอพยพรื้อถอนบ้านเรือนและขนย้ายทรัพย์สินไปอยู่ที่ใหม่ - รัฐจัดสรรที่ดินทำกิน ๑๕ ไร่/ครัวเรือน แต่ที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนที่เดิม - เกิดชุมชนใหม่คือ นิคมลำน้ำน่าน - เกิดเส้นทางชักลากไม้ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกขนย้ายไม้ออกจากพื้นที่ป่า ชาวบ้านได้ใช้เป็นเส้นทางลำเลียงพืชผลทางการเกษตร การเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านต่างๆ - ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านบึงลดหายไปเมื่อก่อนชื่อบึงปลาเน่าเพราะมีปลาชุกชุมมากมายจนจับไม่ทันปลาเลยเน่าตายลอยอยู่ในบึง เรื่องเล่าและความเป็นมาของบึงปลาเน่าจึงหายไปกับกาลเวลา - ชาวบ้านสามารถปลูกพืชหมุนเวียนได้ตลอดปี - หัวนาทุ่งนาจะขอสร้างฝายจากที่เคยย้ายฝายลูกเดิมคือฝายพกาหม่องสาเหตุที่ย้ายคือขาดการดูแลจากลูกนา เพราะมีการขายที่ดินไปจำนวนมาก - การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าลดน้อยลง

ยุค	ปี พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลกระทบที่เกิดขึ้น
ยุค ๓: ยุคการปรับตัว ๒๕๓๐-ปัจจุบัน	๒๕๓๐ ๒๕๓๐ ๒๕๔๒ ๒๕๔๒ ๒๕๔๓ ๒๕๔๙	- เปลี่ยนการเกษตรแผนใหม่ใช้ระบบการจัดการน้ำ ใช้ปุ๋ย สารเคมี ผลิตเพื่อขาย ฯลฯ - การพัฒนาเข้าถึงในชุมชนเช่น ไฟฟ้า วัด อนามัย โรงเรียน เป็นต้น - เกิดยุคบูมที่ดินตามนโยบายสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ - สร้างฝายท่าไม้แดงและฝายโรงเรียนชัยมงคลพิทยา - หุบป่าตาดได้รับประกาศจัดตั้งเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า - การสร้างฝายซีเมนต์	- เกือบทุกครัวเรือนมีรถจักรยานยนต์ใช้เป็นของตนเอง - รถไถยนต์ขับเคลื่อนขนาดใหญ่และรถไถเดินตามจะมีเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะในแต่ละหมู่บ้าน - การเปลี่ยนที่อยู่อาศัยจากบ้านไม้สองชั้นใต้ถุนสูงเปลี่ยนเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งบ้านรูปทรงสวยงามแบบสมัยใหม่ - ชุมชนมีคนอยู่หนาแน่นขึ้น - ชาวบ้านส่งบุตรหลานเรียนต่อในระดับที่สูงกว่ามัธยมปลายมากขึ้น - ค่านิยมการขายที่ดินของตนเองที่อยู่ใกล้บ้านเพื่อไปซื้อนาที่ไกลออกไป เพราะชาวยาคิดว่าการขายที่นาเดิมแล้วไปซื้อที่นาใหม่จะได้มีเงินเหลือใช้จ่ายและมีพื้นที่นาเพิ่มขึ้นเพราะที่นาที่อยู่ห่างไกลความเจริญมีราคาถูกกว่า - สามารถทำนาได้ปีละหลายๆครั้ง - ราคาข้าวสูงขึ้นเกวียนละ ๘,๕๐๐ - ๙,๒๐๐ บาท - ชาวบ้านห้ามไม่ให้เข้าไปในป่าเพื่อหาของป่า - ปริมาณเตา[166]ลดลงหรือบางชนิดได้สูญพันธุ์ไป ที่มีอยู่ชาวบ้านก็ไม่กล้าเก็บมากินเพราะกลัวมีสารพิษตกค้าง เกิดผลเสียด้านต่างๆได้แก่ *1) แม่น้ำเกิดดินกลางน้ำ ทำให้น้ำตื้นเขิน* *2) ทำให้ปลาขึ้นไปวางไข่ที่ต้นน้ำได้ยากเป็นการตัดวงจรชีวิตของปลา* *3) ทำให้เกิดตะกอนดินทางด้านหลัง*

[166] พืชน้ำสมุนไพรที่ชาวบ้านนำมาประกอบอาหาร

ยุค	ปี พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลกระทบที่เกิดขึ้น
		- หุบป่าตาดได้รับประกาศให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว Unseen in Thailand	*ที่กั้นน้ำจึงต้องขุดบ่อยๆ ทำให้พืชน้ำบางชนิดได้สูญพันธุ์หรือหายไป* *4) ทำให้น้ำไหลช้ามีพืชน้ำชนิดใหม่ขึ้นมาแทนทำให้แม่น้ำที่เคยกว้างกลับแคบลง* *5) ชาวบ้านเป็นโรคพยาธิใบไม้ในตับมากขึ้น เพราะน้ำนิ่งไม่ไหลเวียนเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคได้ดี* *6) การไหลเชี่ยวของน้ำได้พัดเอาหน้าดินและดินที่ตลิ่งไป ทำให้แม่น้ำคดเคี้ยวและเกิดเป็นดินดอนขึ้น* - สร้างถนนเสร็จภายใน ๖ เดือนหลังประกาศให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว - ที่ดินมีราคาแพงขึ้นจากเดิมไร่ละ ๒๐ บาท เป็นไร่ละ ๗๐,๐๐๐ -๑๐๐,๐๐๐ บาท ทั้งที่อยู่ในเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า - ชาวบ้านไม่ยอมขายที่ดินเพราะหวังว่าจะได้รับฉโนดในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าหลังจากหมดการเป็นเขตอนุรักษ์ - มีการสร้างรีสอร์ท โฮมสเตย์ ร้านอาหารบริเวณใกล้เคียง - การเปลี่ยนแปลงอาชีพจากทำไร่เป็นลูกจ้างของสำนักงานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำประทุน นักเรียนมีรายได้เสริมจากการเป็นยุวมัคคุเทศก์

สรุปผล

การศึกษาในประเด็นสมบัติสาธารณะจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือพบว่า ประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนแต่ละชุมชนปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการเป็นชุมชนคือ ทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมที่ดำรงด้วยชีวิตแบบเกษตรกรรม ชุมชนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานก่อเกิดเป็นสภาวะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมนั้น เรียกว่าระบบนิเวศน์นั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมหรือที่เรียกว่าระบบนิเวศน์นั้น เป็นความสัมพันธ์ อย่างแยกไม่ออก ระบบนิเวศน์จึงสอดคล้องกันกับการเป็นสมบัติสาธารณะที่ทุกคนมีส่วนร่วม จึงต้องวางแผนทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับระบบนิเวศน์นั้นให้ชัดเจนด้วย เมื่อชุมชนไปสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ที่แตกต่างหลากหลาย จึงเกิดเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นชาวประมง ชาวสวน ชาวไร่ ชาวเล ฯลฯ ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป การวิเคราะห์ชุมชนต้องเข้าใจองค์ประกอบต่าง ๆที่เรียกว่า "มิติท้องถิ่น" ดังนั้น ถ้าเข้าใจแล้วจะพบว่าแนวทางการทำงานพัฒนาไม่ได้มีแนวทางเดียว หรือเป็นแนวทางที่เหมือนกันหมด ทุกชุมชน ท้องถิ่น ต้องเข้าใจรากฐานนี้อย่างชัดเจน จึงจะทำให้เข้าใจว่าแนวทางการทำงานพัฒนานั้นต้องเริ่มจากความเข้าใจท้องถิ่น โดยเริ่มจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ตรงนั้นจริง ๆ ซึ่งมีความหลากหลายสูงมากและเราต้องมีจิตใจที่เคารพความหลากหลายนี้ด้วย (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ)[167]

สมบัติสาธารณะในด้านนามธรรม

ชุมชน- ทรัพยากร -ระบบนิเวศน์

ระบบทรัพยากรหรือฐานทรัพยากรของชุมชนนั้นไม่ใช่แค่เฉพาะดิน น้ำ ป่า เท่านั้น เมื่อชุมชนไปตั้งถิ่นฐานอยู่สิ่งแรกที่เขาจะเรียนรู้ก็คือ ธรรมชาติที่อยู่ตรงนั้นเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศน์ท้องถิ่นอย่างละเอียดและลึกซึ้งมาก เช่นดินแบบนี้เป็นอย่างไร ปลูกอะไรจะจะงอกงาม ต้นไม้ชนิดนี้เป็นอย่างไร กินได้หรือไม่ นำมาทำยาได้หรือไม่ ฯลฯ ทั้งหมดคือ ระบบความรู้ที่ผ่านกระบวนการซึมซับถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่นอย่างต่อเนื่องและระยะเวลาที่เป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า "ระบบนิเวศน์ท้องถิ่น" ระบบนิเวศน์ ระบบทรัพยากร หรือฐานทรัพยากรของชุมชนนั้นไม่ใช่แค่เรื่องดิน น้ำ ป่า เท่านั้น เมื่อชุมชนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ สิ่งแรกที่เขาจะเรียนรู้ก็คือ ธรรมชาติที่อยู่ตรงนั้นเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศน์ท้องถิ่นอย่างละเอียดและลึกซึ้ง เช่น ดินแบบนี้เป็นอย่างไร ปลูกอะไรจึงจะงอกงามดี ต้นไม้ชนิดนี้เป็นอย่างไร กินได้หรือไม่ นำมาทำยาได้หรือไม่ ฯลฯ

เมื่อวิถีชีวิต ชาวบ้าน ชุมชน เข้ามาสัมพันธ์ ชุมชนต้องมีความรู้อีกชุดมาอธิบาย คือความรู้ชุดที่ว่าจะอยู่กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์นั้นอย่างไร เขาจึงจะมีชีวิตรอด เช่นชุมชนเรียนรู้ว่าอะไรคืออาหาร อาหารจากธรรมชาติมีอะไรบ้าง รู้ไปจนกระทั่งวิถีชีวิตของปลาแต่ละชนิด สัตว์ป่าแต่ละชนิด ต้นไม้แต่ละชนิด ลม ฟ้า อากาศ ฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งชาวบ้านจะรู้ละเอียดมาก จึงจะสามารถจัดการเพื่อนำมาใช้ปรับตัวให้ตัวเองอยู่รอดปลอดภัย ความรู้ชุดนี้เป็นความรู้เรื่องการจัดการการอยู่ร่วมกันกับ

---

[167] การวิเคราะห์และประเมินชุมชนในสถานการณ์โลกาภิวัตน์. สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงใหม่. ๒๕๔๙

ธรรมชาติแบบยั่งยืน ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายกันไป เช่นการจัดการการอยู่ร่วมกับทะเลแบบหนึ่ง บนภูเขาแบบหนึ่ง แบบริมทรายภาคอีสานแบบหนึ่ง ที่ราบลุ่มภาคกลางแบบหนึ่ง การทำความเข้าใจกับความรู้สองชุดนี้จึงเป็นฐานสำคัญในการทำงานพัฒนา

ในด้านระบบการผลิตของชุมชน มีการพัฒนามาเรื่อยๆ จากดั้งเดิมสุดคือ ระบบหาอยู่หากิน พึ่งพาธรรมชาติล้วนๆ เข้าป่าไปหาผัก หาหน่อไม้ เห็ด ไปลงทุ่ง ไปหาปลา จากระบบหาอยู่หากิน เมื่อมีการขยับขยายมากขึ้น จึงพัฒนามาเป็นระบบทำมาหากิน คือเริ่มมีการผลิตมากขึ้น มีการทำไร่ทำนา เลี้ยงสัตว์ ขณะเดียวกันก็ยังหากินพึ่งกาอาศัยธรรมชาติอยู่ด้วย การผลิตของชุมชนเกิดขึ้นมากจากความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และมีการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ เช่นในภาคเหนือถ้าเป็นที่ราบลุ่ม ดึงน้ำเข้าถึงได้ ชาวบ้านก็เบิกนา ถ้าสูงหน่อยน้ำไปไม่ถึงดึงน้ำไปไม่ไหวก็เป็นระบบไร่ มีระบบการเลี้ยงสัตว์ ระบบป่า ระบบแม่น้ำ ระบบทุ่ง ดังนั้นระบบการผลิตได้แก่ ทำนา ทำไร่ เข้าป่า หาสัตว์ ทอผ้า เป็นต้น

ระบบการผลิตจะมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ ถ้าเป็นวิถีชุมชนท้องถิ่นแบบเดิมจะเป็นระบบการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ การผลิตตั้งอยู่บนฐานศักยภาพของระบบนิเวศน์จริงๆ การคิดค้นเรื่องนาและเหมืองฝายของทางเหนือมีความชัดเจนในเรื่องความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ หากอยู่ที่ราบลุ่มก็ไปกั้นฝายในจุดที่สูงกว่าที่นาหน่อยแล้วก็ขุดคลองส่งน้ำเข้าไปสู่ที่นา หากเป็นที่ดอนที่น้ำเข้าไปไม่ถึงก็ทำเป็นระบบไร่หมุนเวียน เนื่องจากพื้นที่สูงไม่สามารถทำการผลิตซ้ำในที่เดียวกันได้ เพราะว่าจะทำให้หน้าดินถูกกัดเซาะพังทลายและระบบนิเวศน์เสียหาย จึงมีการคิดค้นระบบไร่หมุนเวียนขึ้นเพื่อให้สัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ที่สูงขึ้นมา

ชุมชน- วัฒนธรรม/ ความเชื่อ - การจัดระบบความสัมพันธ์

ชุมชนนั้นมีมิติเรื่อง "ความคิด ความเชื่อ หรือศาสนา" ต้องเข้าใจว่าชุมชนนั้นมีความคิด ความเชื่อ มีศาสนาอย่างไร เพราะความคิด ความเชื่อหมายถึงโลกทัศน์ คือชุมชนมองโลก มองธรรมชาติ มองชีวิตมนุษย์อย่างไร มองความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติอย่างไร มองความสัมพันธ์ของคนกับคนอย่างไร ซึ่งทุกเรื่องในวิถีชีวิตถูกอธิบายนำไปสัมพันธ์กับสิ่งที่เป็นความเชื่อสูงสุดเสมอ ไม่ว่าชุมชนนั้นจะมีความเชื่อศรัทธาอะไรก็ตาม เขาก็จะอธิบายตนเอง อธิบายชุมชน อธิบายธรรมชาติ ไปสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อเสมอ ตรงนี้เป็นอีกศาสตร์หนึ่งที่ชุมชนเรียนรู้สืบทอดกันมา นั่นคือโลกทัศน์อีกโลกหนึ่งซึ่งอยู่กันกับโลกทัศน์แบบใหม่ ดังนั้นจึงต้องเข้าใจเรื่องโลก วิธีมองโลก วิธีมองธรรมชาติ และวิธีมองสรรพสิ่งของชุมชนแต่ละชุมชนให้ได้ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีวิธีการคิด มีวิธีการมอง วิธีการวิเคราะห์ มีตำนานประวัติศาสตร์แตกต่างกันในการเข้าใจโลก เข้าใจความจริง เข้าใจธรรมชาติ เข้าใจมนุษย์

ระบบความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งคือเรื่อง ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน แต่เดิมมา ฐานหลักที่แข็งแกร่งที่สุดของชุมชนคือ ฐานเครือญาติ ในชุมชนหนึ่งๆจะมีหลายเครือญาติ อาจมากบ้างน้อยบ้างต่างกันไป ถ้าชุมชนนั้นมีกี่ไม่เครือญาติก็จะคุยกัน ตกลงกันง่าย ความขัดแย้งน้อย แต่ถ้าชุมชนไหนมี

หลายเครือญาติหรืออพยพมาจากหลายที่หลายทางก็จะคุยกันยากหน่อย ระบบเครือญาติเป็นฐานหลักของความสัมพันธ์ ภาคเหนือจะมีระบบผีปู่ย่า มีผีบรรพบุรุษเป็นความเชื่อเป็นกลไกการจัดการ มีกฎมีระเบียบต่างๆ ต้องทำตามกฎเกณฑ์อย่างไร เป็นต้น

สมบัติสาธารณะในด้านรูปธรรม

การศึกษาแนวคิดเรื่องสมบัติสาธารณะมีส่วนสัมพันธ์กับสิทธิ ดังที่ อานันท์[168] (๒๕๔๔. หน้า ๑๑๙ – ๑๒๐) กล่าวว่า การมีทรัพย์สินคือการมีสิทธิ โดยผู้มีสิทธิสามารถอ้างสิทธิ์ในทรัพย์สิน ซึ่งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิเพื่อใช้ประโยชน์บางสิ่งบางอย่างได้ตามหลักศีลธรรมหรือกฎหมาย ขากการแบ่งสิทธิในทรัพย์สิน พบว่าสาเหตุที่ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงสมบัติสาธารณะอย่างแท้จริงมาจากกรอบแนวคิดที่ว่า **ทรัพย์สินเป็นของรัฐ (State Property)** กล่าวคือ สิทธิในการใช้ทรัพยากรจะอยู่ในอำนาจ หน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่ได้รับมอบหมายตามกฎหมาย นอกจากนั้น รัฐยังมีอำนาจในการนำทรัพย์สินของเอกชนไปใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์ได้โดยให้ค่าตอบแทน และเอกชนมีหน้าที่ที่จะต้องทำตามกฎการใช้หรือการเข้าถึงตามที่หน่วยงานของรัฐกำหนด ทรัพย์สินของรัฐมีหลายอย่าง เช่นอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธ์สัตว์ป่า และสถานที่ราชการ เป็นต้น รัฐเป็นผู้จัดการโดยตรงในทรัพย์สินที่รัฐเป็นเจ้าของ ฝ่ายหน่วยงานของรัฐ และอาจให้กลุ่มบุคคลหรือเอกชนมีสิทธิ์ในการใช้ทรัพยากรในช่วงเวลาหนึ่งๆ ตามข้อตกลงการให้สัมปทาน สัญญาต่างๆ เป็นต้น แต่รัฐก็ยังคงมีสิทธิที่จะยกเลิกสิทธิเพื่อเข้าควบคุมทรัพยากร การเข้ามาควบคุมทรัพยากรจากรัฐเริ่มเด่นชัดหลังปีพ.ศ. ๒๕๐๔ ภายหลังที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ แล้ว โดยในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมาการเข้าควบคุมก็เริ่มเด่นชัด จากผลการศึกษาของอานันท์ และมิ่งสรรพ์ กล่าวถึงมีการเปลี่ยนแปลงความคิดของชาวบ้าน "เมื่อมีการขยายตัวของการปลูกพืชพาณิชย์มากขึ้น ขณะที่รัฐก็ออกฎหมายการสงวนรักษาป่าไม้เข้มงวดขึ้น เช่นกฎหมายอุทยานแห่งชาติ กฎหมายรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกี่ยวกับป่าไม้จากเดิมมองว่าผีเป็นเจ้าของป่าค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นรัฐบาลเป็นเจ้าของป่า..." (จามะรี. หน้า ๑๙)[169]

ลักษณะ**ทรัพย์สินเป็นของเอกชน** (Private Property) ซึ่งเป็นรูปแบบทรัพย์สินที่คุ้นเคยเป็นอย่างดี โดยเอกชนมีสิทธิในการใช้ตามลักษณะที่สังคมยอมรับได้ เอกชนมีหน้าที่ที่จะยับยั้งการใช้ที่ไม่ได้ยอมรับจากสังคม ขณะเดียวกันคนอื่นๆก็มีหน้าที่ที่จะระงับ ขัดขวางใดๆต่อการใช้ตามลักษณะที่สังคมยอมรับได้ และมีสิทธิในการคาดหวังว่าการใช้นั้นๆเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับได้ เจ้าของทรัพย์สินเอกชนมีอำนาจตามกฎหมายและทางสังคมที่กีดกั้นไม่ให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์และต้องได้รับการยินยอมหรือรับรองจากรัฐ การมองว่า **ทรัพย์สินเป็นของส่วนรวม หรือทรัพย์ส่วนรวม(Common Property)** กลุ่มผู้จัดการ (รัฐ/เอกชน) มีสิทธิที่กีดกันผู้ไม่ได้เป็นสมาชิกได้ประโยชน์จากทรัพยากรและผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกนั้น

---

[168] อานันท์ กาญจนพันธ์. วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

[169] จามะรี เชียงทอง. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. ในพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย, อานันท์ กาญจนพันธุ์(บก.), กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๓

มีหน้าที่ที่จะต้องยอมรับการถูกกีดกันนั้น สมาชิกผู้เป็นเจ้าของร่วมจะรับประกันการเข้าถึงทรัพยากรของเอกชนภายใต้ข้อตกลงร่วมที่จะจำกัดการใช้หรือควบคุมอัตราการใช้ที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม

ทรัพย์สินร่วมสามารถศึกษาได้จากจารีตประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ในแต่ละท้องถิ่น เช่นเหมืองฝาย ป่าชุมชน เป็นต้น โดยในแต่ละสังคมไม่ได้ยึดหลักการจัดการบนพื้นฐานสิทธิในความเป็นเจ้าของอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังใช้หลักการอื่นๆผสมผสานไปด้วย อีกนัยหนึ่งของทรัพย์สินส่วนรวม คือเป็นทรัพย์สินเอกชนสำหรับกลุ่มคน โดยกลุ่มผู้จัดอาจมีความหลากหลายทั้งในแง่ของธรรมชาติ ขนาด และโครงสร้างเชิงสถาบัน แต่เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีขอบเขตและความเป็นสมาชิกที่แน่นอน นอกจากนั้นยังมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องตามบรรทัดฐานที่ร่วมกันกำหนดไว้

นอกจากนั้น สิ่งที่อยู่นอกระบบทรัพย์สิน (Non Property) เป็นสถานการณ์ของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแบบเปิดเสรี (Open Access) โดยทุกคนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นได้ สิ่งที่อยู่นอกระบบทรัพย์สินนี้ไม่มีกลุ่มผู้ใช้หรือเจ้าของที่แน่นอน ใครใช้ก่อนก็ได้ประโยชน์ไปก่อน ซึ่งเอกชนทั้งอภิสิทธิ์และไม่มีสิทธิ์ใช้และบำรุงรักษาทรัพยากรนั้นๆ

ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีกฎหมายที่ยอมรับถึงเพียงทรัพย์สินของรัฐและทรัพย์สินของเอกชนเท่านั้น ส่วนทรัพย์สินส่วนรวมยังไม่มีการตรากฎหมายออกรับรอง นอกจากนั้นรัฐยังให้ความสำคัญกับเอกสารสิทธิ์ต่างๆ และมีการเร่งรัดประกาศพื้นที่ป่าเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ ผลที่ตามมาคือ รัฐได้สร้างความเป็นเจ้าของขึ้นมา และยังมองเห็นว่าทรัพยากรเป็นเพียงทรัพย์สินที่บุคคลหรือหน่วยงานของรัฐสามารถยึดครองไว้ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ด้วยการผูกขาดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆไว้

นอกจากนั้น ทรัพยากรดิน ป่า รัฐก็ได้กำหนดกรรมสิทธิ์อย่างชัดเจน ส่วนทรัพยากรน้ำ กำลังอยู่ในช่วงการยกร่างพระราชบัญญัติน้ำ ดังนั้นน้ำจึงเป็นทรัพยากรประเภทเปิดเสรี (Open Access) และในบางกรณีอยู่ภายใต้การจัดการของชุมชน อย่างไรก็ตามแนวโน้มของการบริหารจัดการน้ำจะถูกรวมเข้าสู่ศูนย์กลางและตกอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของรัฐ โดยการตั้งหน่วยงานขึ้นมาดูแลทำนองเดียวกับทรัพยากรไม้ (ชูศักดิ์. ๒๕๔๓. หน้า ๑๘๑)[170]

ในสังคมภาคเหนือมีสิ่งหนึ่งที่เรียกว่า "ของหน้าหมู่" ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินร่วมและเป็นทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่ง โดยของหน้าหน้าหมู่นี้ส่วนใหญ่จะหมายถึงพื้นที่ส่วนรวม เช่นป่าชุมชน พื้นที่เลี้ยงสัตว์ร่วมกันของชุมชน ฝาย เป็นต้น ชุมชนจะเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ และเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ต้องอยู่ภายใต้การจัดการร่วมกันของชุมชนซึ่งมีกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ตามที่ตกลงกันไว้ (อานันท์, ๒๕๔๔. หน้า ๑๓๓)[171]

"ของหน้าหมู่" ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากร จะมีการกำหนดว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ไม่มีสิทธิใช้ และควรใช้อย่างไร ทรัพย์สินแบบนี้แม้จะถือว่าเป็นทรัพย์สินร่วมแบบหนึ่ง แต่ก็ไม่ต่างจาก

---

[170] ชูศักดิ์ วิทยาภัค. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำในภาคเหนือ. ในพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย, อานันท์ กาญจนพันธุ์(บก.), กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๓

[171] อานันท์ กาญจนพันธุ์. มิติชุมชน : วิธีคิดว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๔

ทรัพย์สินแบบอื่นๆ เช่นทรัพย์สินสาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิใช้อย่างไม่มีกฎเกณฑ์ หรือทรัพย์สินของรัฐที่มีรัฐเป็นเจ้าของและผู้จัดการ (อานันท์, อ้างแล้ว) อานันท์ ยังกล่าวต่อไปอีกว่า หลักการสำคัญที่ให้ความชอบธรรมกับสิทธิคือการใช้สิทธิเชิงซ้อน (Complexity of Right) ซึ่งเป็นหลักการในการจัดการสิทธิในลักษณะที่ซ้อนทับกันได้บนหน่วยของพื้นที่เดียวกัน เช่นต้นไม้ต้นหนึ่ง เป็นทั้งสิทธิของปัจเจกบุคคลและสิทธิหน้าหมู่ไปพร้อมๆกัน โดยคนปลูกมีสิทธิ์เก็บเกี่ยวผลผลิต และคนอื่นมีสิทธิ์ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่มาจากธรรมชาติ เช่นสามารถเก็บไข่มดแดงที่มีรังอยู่ใต้ต้นไม้ที่คนอื่นปลูกได้เป็นต้น เปรียบเทียบกับสมบัติสาธารณะในโครงการ ไม่ว่าป่า น้ำ ผืนดิน และอื่นๆ จะประกอบไปด้วยสิทธิปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นเจ้าของ เช่นที่นา ลำห้วย คลอง แม่น้ำ ฯลฯ และสิทธิการใช้ที่ถือว่าเป็นสิทธิหน้าหมู่ของชาวบ้านคนอื่นๆ ในชุมชนก็มีสิทธิที่จะเอาวัว ควายมากินหญ้า จับปู ปลา สัตว์น้ำ ในทรัพย์สินเหล่านี้ได้อย่างเสรีอีกด้วย สอดคล้องกับ ฉลาดชาย อานันท์ และสัณฐิตา (อ้างในจามะรี. หน้า ๒๑) กล่าวถึง "สิทธิหน้าหมู่" ที่ว่า "...วิธีคิดเกี่ยวกับสิทธิหน้าหมู่ หรือสิทธิในทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ซึ่งสามารถผลิตซ้ำต่อเนื่องมาในวัฒนธรรมภาคเหนือ นอกจากป่าชุมชนแล้วสิทธิทำนองนี้ยังพบในการจัดการทรัพยากรอย่างอื่น เช่นน้ำในระบบเหมืองฝาย หรือแม้แต่วัดในหมู่บ้านก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินหน้าหมู่ ลักษณะร่วมกันประการหนึ่งของวิธีคิดเกี่ยวกับสิทธิหน้าหมู่คือ การมีความเชื่อมโยงกับความเป็นชุมชนหรือสิทธิชุมชน ซึ่งหมายถึงอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรตัวอย่างของการจัดการป่าชุมชนในการต่อต้านการใช้ป่าของบุคคลภายนอกชี้ให้เห็นถึงศักยภาพและรูปธรรมของวิธีคิดในเรื่องสิทธิหน้าหมู่และสิทธิชุมชนอย่างชัดเจน..."

บรรณานุกรม

วิถีชีวิตของชุมชน ตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม จ.พิษณุโลก

โครงการมองอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเข้าแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย โรงเรียนชัยมงคลพิทยา

การเปลี่ยนแปลงของน้ำหงาวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบ้านหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

ถ้ำป่าตาด Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน โรงเรียนทุ่งโพวิทยา จังหวัดอุทัยธานี

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร โรงเรียนวังมะดานพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก

การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย

ระบบนิเวศน์วิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่า ตำบลศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โรงเรียนพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

วิถีชีวิตของชาวบ้านลำพันกับสายน้ำแม่ลำพัน อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

เหมืองฝายบ้านป่ายางมน โรงเรียนจุฬาภรณ์ จังหวัดเชียงราย

การปรับตัวกรณีการย้ายถิ่นของกลุ่มคนพื้นที่ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย

จารุณี ปัญควณิช

ประเด็นการปรับตัวจากพฤติกรรมการย้ายถิ่น : กรณีศึกษาพื้นที่ ๑๒ จังหวัดภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง การปรับตัวของชุมชนแต่ละแห่ง ส่วนใหญ่ปรับเพื่อผสมผสานและปรับเพื่อบูรณาการสู่อาชีพในพื้นที่แหล่งทำกินแห่งใหม่ ซึ่งสาเหตุหนึ่งของการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนต่างวัฒนธรรมที่เข้ามาในรวมกันในชุมชน ส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยภายในชุมชนเดิมของตนเองที่อาจมีปัญหาหรือปัจจัยภายนอกเรื่องภาวะเศรษฐกิจ การเมือง ที่บีบรัดส่งผลต่อการผลักดันให้ย้ายถิ่นฐานของตนเอง สู่เมืองใหญ่หรือชุมชนใหม่ เป็นต้น โดยทั่วไปของสังคมมนุษย์ย่อมต้องการพื้นที่ในการแสดงในบทบาทหน้าที่ของตนในพื้นที่หนึ่ง ๆ ส่วนเรื่องการเปิดรับและปรับใช้วัฒนธรรมนั้น หากกลุ่มคนในชุมชนได้รับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามาดัดแปลงให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิมหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไปบ้างให้เข้ากับของใหม่ ซึ่งถือเป็นการผสมผสานระหว่างของสองสิ่ง เพื่อเกิดลักษณะวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนกัน เช่น การทำมาหากินจากคนในและคนนอกที่มีการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน หรือจะเป็นเรื่องอาหารการกินที่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยแต่ยังคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของตนที่เกิดจากการครอบงำทางวัฒนธรรมที่อยู่รอบชุมชน ส่งผลต่อการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป โดยที่ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยเน้นที่ชุมชน นั่นคือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ หรือระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน กับสรรพสิ่งรอบตัวเราหรือบริบทชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งทำให้เราสามารถมองเห็นพลังชุมชน (Common property) และอาจจะแสวงหาทางรื้อฟื้นกลับคืนมา หรืออาจมองเห็นลู่ทางในการสร้างสมบัติชุมชนลักษณะใหม่ เพื่อที่ใช้สมบัติชุมชนนั้นกลับมาเป็นเครื่องมือในการปรับตัวต่ออนาคตอีกครั้ง เช่นเดียวกันกับ อานันท์ กาญจนพันธ์ (๒๕๓๘:๑๑) ที่กล่าวถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือการสะท้อนความเคลื่อนไหวทางความคิด และการแลกเปลี่ยนที่ผสมผสานอยู่ตลอดเวลาผ่านบริบทต่างๆ ซึ่งล้วนมีพลังผลักดันการเปลี่ยนแปลงให้เกิดศักยภาพของท้องถิ่น พร้อมที่จะเผชิญกับแรงปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมเดิมซึ่งเป็นวิถีเดิมภายในท้องถิ่น กับวัฒนธรรมทางวัตถุทางเทคโนโลยีที่เข้ามา ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่การปรับตัวของชุมชน ผ่านการย้ายถิ่นฐาน จึงเป็นศาสตร์ที่มุ่งศึกษาวิถีของคนในชุมชน โดยมองผ่านการปรับตัวของชุมชนพื้นที่ใหม่ในมิติของความสัมพันธ์ทางอาชีพ เศรษฐกิจ การเมือง ผ่าน

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้ศึกษาได้แบ่งประเด็นในการย้ายถิ่นออกเป็น ๕ เส้นทาง ดังนี้

เส้นทางที่ ๑ การย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์
เส้นทางที่ ๒ การย้ายถิ่นของกลุ่มอีสาน
เส้นทางที่ ๓ การย้ายถิ่นบริเวณเหนือเขื่อน ผ่านนโยบายภาครัฐบาล
เส้นทางที่ ๔ การย้ายถิ่นจากพื้นที่ใกล้เคียง (จังหวัด หรือภาคเดียวกันในประเทศไทย)
เส้นทางที่ ๕ การย้ายถิ่นของกลุ่มชาวจีน

ดังจะขอกล่าวการย้ายถิ่นของชุมชนและปรับตัวผ่านเส้นทาง ทั้ง ๕ ดังนี้

เส้นทางที่ ๑ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มดังกล่าวมีเหตุผลในการย้ายถิ่นเนื่องจากการเพื่อต้องหาแหล่งพื้นที่ทำกิน ภัยจากสงคราม การเข้ามาจัดการจากภาครัฐ เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีประวัติศาสตร์ในพื้นที่ใหม่

การศึกษาประวัติศาสตร์ในพื้นที่ต่างๆดังกล่าวเพื่อบอกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ใหม่ว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างการปรับตัวทางนิเวศน์วิทยาและอาชีพ และวัฒนธรรม เช่นเดียวกันกับ jame C.Scott (๑๙๙๘) อ้างใน ณัฐติกาญจน์ สีเหนี่ยง ที่กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายของผู้คน และการบ่งบอกอัตลักษณ์ระหว่างหุบเขา และที่ราบ ทำให้ตระหนักถึงบริบทของการบ่งชี้ อัตลักษณ์ที่เกี่ยวพัน กับเงื่อนไขต่างๆรอบด้าน โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมทางนิเวศน์วิทยาและพัฒนาทางประวัติศาสตร์ระหว่างคนพื้นที่ราบและคนพื้นที่ภูเขาที่ไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบเส้นตรง ทั้งนี้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่เข้ามาในพื้นที่ประเทศไทยถึงแม้จะอพยพเคลื่อนย้ายมาโดยรู้ว่าตนเองไม่ได้มีประวัติศาสตร์เดิมเชื่อมอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเลย แต่ด้วยเงื่อนไขเรื่อง พื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย ความเป็นอยู่ และภัยสงครามจากพื้นที่เดิมเป็นตัว กำหนดให้กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวอพยพมาสู่พื้นที่ใหม่ ซึ่งเงื่อนไขหนึ่งของการย้ายถิ่นมาสู่พื้นที่ใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ สิทธิในพื้นที่ทำกิน หรือการถูกจัดสรรพื้นที่ทำกินผ่านนโยบายจากภาครัฐบาล

ในทำนองเดียวกันนี้ **พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร** กล่าวถึง ความเป็น "ชนกลุ่มน้อย" ของบุคคลในรัฐใดรัฐหนึ่งมักจะทำให้บุคคลนั้นๆ ตกเป็นผู้ด้อยสิทธิในรัฐนั้นๆ ทั้งที่ในยุคปัจจุบัน "สิทธิมนุษยชน" มิใช่เพียง "สิทธิทางศีลธรรม" (Moral Right) อีกต่อไป หากแต่ได้รับการยอมรับในสถานะของ "สิทธิทางกฎหมาย" (Legal Right) มากขึ้นเรื่อยๆ ภายใต้หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ความเป็น "ชนกลุ่มน้อย" อาจทำให้บุคคลไม่อาจได้มาซึ่งสัญชาติของรัฐเจ้าของดินแดน หรือสิทธิในพื้นที่ปลายทาง ซึ่งรัฐเจ้าของดินแดนมักจะกำหนดอุปสรรคในทางกฎหมายอันจะทำให้ชนกลุ่มน้อยไม่อาจมีสัญชาติของตนหรือมีภูมิลำเนาในประเทศ และผลต่อมาในท้ายที่สุด ชนกลุ่มน้อยก็จะตกเป็น "ผู้ด้อยสิทธิในทางกฎหมาย"

โดยหลักกฎหมายไทยยอมรับให้สัญชาติไทยแก่ชนกลุ่มน้อย กล่าวคือ บุคคลย่อมมีสัญชาติไทยโดยอัตโนมัติหากบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงกับประเทศไทย หรือกล่าวในอีกแง่ก็คือ หากบุคคลนั้นมีความกลมกลืนกับสังคมไทย และบุคคลย่อมมีสิทธิที่จะร้องขอสัญชาติไทยหากบุคคลนั้นมีความเป็นไปได้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่แท้จริงกับประเทศไทย หรือกล่าวในอีกแง่ก็คือ หากบุคคลนั้นมีศักยภาพที่จะกลมกลืนกับสังคมไทย แม้จะมีบทกฎหมายจำนวนเล็กน้อยที่ระบุว่า บุคคลถูกจำกัดสิทธิด้วยเหตุแห่งเชื้อชาติและต้นกำเนิด อาทิ กฎหมายที่ดินของไทยรับรองสิทธิในการถือครองของคนต่างด้าวภายใต้เงื่อนไขหรือกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย แต่ความเป็น "ชนกลุ่มน้อย" ในประเทศไทยไม่มีผลโดยตรงให้ตกเป็นผู้ด้อยสิทธิ เพราะไม่มีกฎหมายไทยฉบับใดเลยที่ขจัดหรือจำกัดสิทธิของบุคคลโดยเหตุที่ว่า บุคคลนั้นเป็น "ชนกลุ่มน้อย" ในประเทศไทย จากเนื้อความที่กล่าวมาได้เชื่อมสู่การย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ มาสู่พื้นที่ใหม่ ผ่านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวมีอยู่ สามลักษณะกล่าวคือ ๑)ปรับตัวกับพื้นที่ใหม่ได้อย่างกลมกลืน ๒)ปรับตัวในความเป็นอยู่แต่ไม่ละทิ้งรากทางประเพณีและวัฒนธรรม และ ๓)ปรับด้วยความจำยอมจากนโยบายจากภาครัฐบาล(เศรษฐกิจ/ทำมาหากิน)

กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรก คือ อาข่าซึ่งอาข่าในพื้นที่บ้านดง น้ำล้อม จังหวัดเชียงราย ได้ลื่นไหลวิถีตนตามนโยบายรัฐบาลในการจัดพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ สำหรับกลุ่มคนที่ไม่เคยมีประวัติศาสตร์ชุมชนมาก่อนในพื้นที่ใหม่ เผ่าอาข่าจึงจำเป็นต้องปรับทั้งความเป็นอยู่และอาชีพให้เหมาะกับแหล่งที่อยู่ใหม่ภายใต้กรอบที่รัฐจัดสรรให้ พื้นที่ดังกล่าวไม่เพียงพอต่อพื้นที่การเกษตร/สวน ส่งผลให้อาข่าแทรกตัวไปตามชุมชนใกล้เคียงอาข่าเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้เช่ามีเป้าหมายหลักคือ ขยายพื้นที่ทำกินให้เพียงพอต่อการยังชีพและเพื่อขายแก่พ่อค้าคนกลาง แต่ผลผลิตกลับไม่ได้ผลมากนักรวมถึงกระแสเศรษฐกิจของประเทศทำให้ อาข่าต้องผันตนเองจากการปลูกสับปะรดมาเป็นการปลูก กาแฟและข้าวโพด จากการได้เรียนรู้ด้านการเพาะปลูก จัดส่ง จากกลุ่มพ่อค้าคนกลางที่ผูกขาดการค้าขายมานาน ต่อมาทำให้มีกลุ่มอาข่ารวมตัวกันเพื่อปลูกและขายเองโดยต้องการตัดวงจรพ่อค้าคนกลาง กระแสของโลกโลกาภิวัตน์ สิ่งอำนวยความสะดวกและการศึกษาได้เข้ามาแทนที่วิถีแบบเดิมของเผ่าอาข่า การดูแลบุพการีจากอดีตจะเป็นวัยหนุ่มสาวและวัยกลางคนแต่ปัจจุบัน ผู้สูงอายุ ๖๐กว่าปีหารายได้เพื่อความอยู่รอด เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของเผ่าอาข่าตั้งแต่อดีตนอกจากผีบรรพบุรุษ เผ่าอาข่ายังมีการเปิดรับศาสนาคริสต์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีของตนเอง หลังจากที่ศาสนาเคยเป็นศาสนาเพื่อประเพณี และที่พึ่งทางใจเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจรวมถึงการกระทำที่ดีแต่ไม่สามรถแก้ไขปัญหาปากท้องไม่ได้มาก แต่สำหรับพวกเขาการเปิดรับศาสนาใหม่เข้ามากลับเป็นการเปิดทั้งโลกทัศน์และโอกาสในหลายด้าน เช่น การส่งเสริมศึกษา การเพิ่มช่องทางอาชีพ ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของอาข่าดงน้ำล้อมในทิศทางที่ดีขึ้น การปรับตัวกลุ่มอาข่าจึงอยู่ในลักษณะผสมกลืมกลืนกับพื้นที่ปลายทางได้อย่างเหมาะสม

ส่วนอาข่า บ้านแม่เต๋อ ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย การย้ายถิ่นของอาข่ากลุ่มนี้เพื่อต้องการหาพื้นที่ทำกินซึ่งปัจจัยหลัก คือ ต้องการหาพื้นที่ทำกิน เพื่อสร้างระบบผลิตเพาะปลูก ภายใต้ระบบทุนนิยมสนองตอบการดำรงอยู่ของตนเอง ซึ่งเมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมา กลุ่มชาวจีนพลัดถิ่นจากกองพล ๙๓ ลี้ภัยทางการเมืองภายในประเทศจากประเทศจีนเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณชายแดนไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ นำโดย นายพล ต้วน ซี เหวิน ตั้งมั่นอยู่บริเวณดอยแม่สลอง จังหวัด

เชียงราย และมีกลุ่มชนเผ่าอพยพมาพร้อมกับกองพล ๙๓ และได้มาตั้งรกรากอยู่ที่ดอยแม่สลอง ซึ่งปัจจุบันกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยอยู่ดอยแม่สลอง มีอยู่ทั้งหมด ๗ ชนเผ่า คือ จีน , อาข่า(อีก้อ) ,ไทยใหญ่ , ลีซู (ลีซอ), ลาหู่ (มูเซอ) , ลั๊วะ , เย้า อาชีพส่วนใหญ่เป็นการเกษตรดั้งเดิม คือ การปลูกข้าว ข้าวโพด ซึ่งล้วนแต่ต้องใช้ปัจจัยเรื่องที่ดินเป็นสำคัญ หลังจากนั้นได้เริ่ม **มีการเปลี่ยนแปลงมีการ** เช่น การตัดถนนเข้ามาในดอยแม่สลองในปีพ.ศ.๒๕๑๖ ต่อมาอีก ๔-๕ปี เริ่มมีไฟฟ้าใช้ ประปาภูเขาและโทรศัพท์ เมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น ทำให้คนบางกลุ่มได้ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น และบางกลุ่มก็ได้ไปทำงานในเมืองทำให้ฐานะดีขึ้น และคนในชุมชนเห็นว่าการทำงานในเมืองจะได้ให้มีรายได้มากกว่าการทำงานเกษตรกรรม และถูกจำกัดในเรื่องสิทธิในการถือครองที่ดิน เผ่าอาข่าจึงพากันย้ายถิ่นอีกครั้งตามคำชักชวนของคนในชุมชนที่ไปทำงานในเมือง เพื่อฐานะที่ดีขึ้น อาข่าได้มีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปอาทิ **ด้านแรกภาษา** พูดภาษาไทยมากกว่าภาษาเผ่า **ด้านที่สองการแต่งกาย** การแต่งกายตามสมัยนิยม ไม่สวมเสื้อชนเผ่าของตนเอง และบางคนอายที่จะสวมชุดชนเผ่า **ด้านที่สามด้านประเพณีวัฒนธรรม** ซึ่งอาข่าได้รับประเพณีวัฒนธรรมจากที่อื่นเช่น ประเพณีสงกรานต์ วันลอยกระทงของชาวไทย อาข่าให้ความสนใจกับประเพณีพื้นที่ปลายทางมากกว่าประเพณีดั้งเดิมของตนเองอาทิเช่น ประเพณีลานสาวกอด และในปี พ.ศ.๒๕๔๐ – ปัจจุบัน รัฐได้จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สลอง ส่งผลซึ่งมีให้มีการพัฒนาบ้านแม่เต๋อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวประจำจังหวัด ส่งผลต่อประกอบอาชีพในชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การทำธุรกิจกับกลุ่มนักท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ จำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายมากขึ้น

เห็นได้ว่าอาข่าในพื้นที่บ้านแม่เต๋อ ได้ปรับวิธีคิดของตนในทิศทางที่มุ่งสู่คนพื้นราบมากขึ้น โดยแสดงลักษณะของตนให้ดูกลมกลืนกับพื้นที่ใหม่ โดยแสดงออกทั้งทางด้านภาษา ที่ใช้ไทยกลางมากกว่าใช้ภาษาประจำเผ่า และการแต่งกายที่แต่งตามสมัยมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการให้ข้อมูลของนาย ***อ่าบ๊อ ลีฮ่า ให้ข้อมูลว่าปัจจุบันไม่มีประเพณีลานสาวกอดแล้วเพราะว่า สังคมเปลี่ยนไปจากเดิมมาก คนในชุมชนไปเรียนในเมือง และไปทำงานในเมืองไม่อยู่ในที่ชุมชน ไม่ได้ใช้ชีวิตเหมือนแต่ก่อน ไม่ได้ทำไร่ทำนา และมีการรับวัฒนธรรมใหม่ ของต่างชนชาติ เด็กในชุมชนรับรู้แต่สิ่งใหม่ เรียนรู้แต่สิ่งใหม่ มีไฟฟ้าใช้ มีทีวีดู มีเครื่องเล่นซีดี มีความสนใจในเทคโนโลยี*** จากข้อมูลดังกล่าวได้สะท้อนถึงวิธีคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยอาศัยค่านิยมจากชุมชนใหม่หรือระบบการศึกษาที่โน้มให้ อาข่าละทิ้งรากความคิดเดิมของตนเองไป แต่อย่างไรก็ตาม วัฏจักรของการกลืนชนกลุ่มน้อยในสังคมใดสังคมหนึ่ง อยู่ที่ความชาญฉลาดของรัฐที่จะชิงมีนโยบายที่จะกลืนชนกลุ่มน้อยในเวลาที่เหมาะสมไม่ว่าจะโดยการให้พื้นที่ทำกินหรือการนำวิธีคิดของพื้นที่ปลายทางมาสู่กลุ่มชาติพันธุ์ใหม่มากที่สุด

กลุ่มชาติพันธุ์ที่สอง คือ ไทเขิน(ไทขืน) ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ปัจจัยที่ดึงดูดการย้ายถิ่นของกลุ่มดังกล่าว ก็คือ เรื่องพื้นที่ทำกินและพื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้น ไทเขิน

เมื่อเห็นทำเลการมาหากินอุดมสมบูรณ์จึงอพยพครอบครัวมาโดย ชุดแรกตั้งรกรากที่บ้านทุ่งก่อ และบ้านกลางทุ่ง ต่อมาการขยายตัวของประชากรเพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อการขยายเขตการทำมาหากินและแยกย้ายมาสร้างบ้านเรือนติดแม่น้ำแม่ข้าวต้ม และขยายการตั้งบ้านไปทางทิศใต้ เดิมพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าไม้ ต่อมาได้ปรับสภาพมาเป็นหมู่ บ้านสันต้นแหน บ้านกองยาวและบ้านสันต้นกอก เพื่อรองรับการขยายพื้นที่ทำกิน

กลุ่มที่ชาติพันธุ์ที่สาม คือกลุ่มชาวไทยโซ่ง (ไทยทรงดำ) บ้านสักขีย์ อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร ไทยโซ่งเดิมอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ไทยโซ่งได้อพยพเข้ามาในประเทศไทย ๒ ครั้ง ครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรีราว พ.ศ ๒๓๒๒ โดยอพยพมาจากเมืองทัน และเมืองม่อยทั้งสองเมืองนี้ขึ้นอยู่กับเมืองสิบสองจุไทมาพักที่กรุงธนบุรี ต่อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี การอพยพครั้งที่ ๒ เป็นการอพยพไทยโซ่งที่มีจำนวนมากกว่าทุกคราว ในราว พ.ศ. ๒๓๗๑ สมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อพยพกันมาทั้งครอบครัวเครื่องใช้ไม้สอยสัมภาระเกือบทุกอย่าง ขนใส่เกวียน ล้อ มาเป็นจำนวนมาก ชาวไทยโซ่งก่อนที่ย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่บริเวณบ้านสักขีย์ในปัจจุบัน ก่อนนั้นอยู่ที่อำเภอสามง่ามจังหวัดพิจิตรและอำเภอบางระกำจังหวัดพิษณุโลก ได้สอดคล้องกับข้อมูลของ กำนันศิริ พยุงญาติซึ่งมีเชื้อสายชาวไทยโซ่ง *"ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๗ โดย ชาวไทยโซ่งคนแรก ชื่อพ่อผาง เป็นผู้นำของชาวไทยโซ่ง เดิมอาศัยอยู่ที่ตำบลท่าแล้ง จังหวัดเพชรบุรี อพยพตามญาติพี่น้องมาอยู่ที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก และได้แต่งงานกับลูกสาวปู่พวนซึ่งเป็นชาวอำเภอสามง่ามจังหวัดพิจิตร ปู่ผางเล่าว่าบริเวณที่นา อำเภอบางระกำ เป็นที่ราบลุ่มทำนามีน้ำท่วมบ่อยมาก จึงคิดหาพื้นที่ทำนา ที่มีดินอุดมสมบูรณ์ จึงชักชวนญาติ พี่-น้อง เดินทางมีที่บ้านสักขีย์ ป่าหนองคล้า – ดงฉัตร พื้นที่เป็นผืนป่าขนาดใหญ่และเป็นพื้นที่ทำนาได้ โดยพ่อผางเป็นลูกเขยของปู่พวน ยอดเขียว ได้แบ่งที่ตั้งบ้านเรือนและพื้นที่ทำนาให้กับญาติพี่น้องชาวไทยโซ่งที่อพยพเข้ามาทุกครอบครัว โดยพื้นที่บ้านและพื้นที่นาดังกล่าวจะอยู่นอกเหนือจากกลุ่มไทยพิจิตรจับจองก่อนหน้านั้น"*

ซึ่งพื้นที่นาดังกล่าวถือเป็นต้นทุนหลักในการสร้างอาชีพในยุคต้นๆของการย้ายถิ่นของไทยโซ่ง สภาพดินบริเวณบ้านสักขีย์เหมาะแก่การเพาะปลูกและการเกษตร ไทยโซ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ทำไร่อ้อย และปลูกมันสำปะหลัง โดยขายส่งให้กับนายหน้ารับซื้อ ส่วนข้าวขายให้กับโรงสี และองค์กรราชการ (การจำนองข้าวเปลือก) ในช่วงนั้นเทคโนโลยียังไม่ก้าวหน้ามากนัก ยังไม่มีเครื่องจักรที่มาทุ่นแรงงานมากนัก ชาวบ้านบางส่วนยังมีประเพณีการลงแขก เช่น การเกี่ยวข้าว การหว่านข้าว การเกษตรในยุคนี้ รัฐบาลได้ให้การส่งเสริมด้านการตลาด เช่น การจำนำผลผลิตส่งผลต่อเกษตรกรเป็นอย่างมาก แต่ปัจจุบัน ชาวไทยโซ่งรุ่นใหม่นิยมไปประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างพนักงานในภาคอุตสาหกรรม วิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ห่างไกลจากครอบครัวและประเพณีของตน อาทิเช่น ในเรื่องประเพณีในอดีตพิธีเสนเรือนจะจัดปีละ ๑ ครั้ง แต่ปัจจุบันเป็น ๒-๓ ปีต่อครั้ง หรือบางครอบครัวช่วงเวลาอาจจะห่างมากกว่านี้เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและแหล่งอาชีพส่งผลให้ให้คนรุ่นใหม่มีความรู้สึกถึงความผูกพันต่อวัฒนธรรมเดิมลดลง

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชาวไทยโซ่งได้ปรับตัวกับพื้นที่ใหม่(จังหวัดกำแพงเพชร)โดยแต่งงานกับคนในพื้นที่ ซึ่งไทยโซ่ง มีการผสมผสานทางสังคมโดยการผูกมิตรแต่งงานกันระหว่าง ไทยพิจิตร ส่งผลให้ปัญหาทางด้านสังคมมีน้อย รวมถึงการใช้ประเพณีเสนเรือนเชื่อมวิถีตนกับพื้นที่ใหม่ ชาวไทยพิจิตรและไทยโซ่งจะร่วมกิจกรรมตามประเพณี ทั้งทางพระพุทธศาสนาและประเพณีพิธีเสนเรือนของชาวไทยโซ่ง ซึ่งการกระทำดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างไทยโซ่งและไทยพิจิตร

ส่วนกลุ่มลาวโซ่งในพื้นที่ตำบลไผ่สิงห์ อำเภอซุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ โดย พิณ พูนทรัพย์สกุล ได้ให้ข้อมูลสนับสนุนการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยโซ่งนครสวรรค์ *"ปู่ย่าตายายเคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อสมัยก่อนท่านได้มาจากเมืองเพชรบุรี ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๘๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้อพยพจาก จ.เพชรบุรี ส่วนใหญ่วิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำบ้านไผ่สิงห์มีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากแหล่งที่อยู่เดิม ตั้งแต่การทำไร่ ทำนา ถือเป็นอาชีพหลักของชาวไทยทรงดำ"* ซึ่งสอดคล้องกับ ประจักษ์ เย็นชื่น กล่าวถึงไทยโซ่งที่ใช้ชีวิตความเป็นอยู่และอาชีพ เช่น สร้างบ้านเรือนในที่ราบเป็นแบบใต้ถุนสูง ดำรงชีพด้วยการทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ หลังจากเข้ามาตั้งรกรากอยู่ท่ามกลางชาวไทยเป็นเวลานาน จนสนิทสนมคุ้นเคย ในระหว่างกลุ่มชาวไทย ไทยโซ่งได้ปรับตัวกับพื้นที่ใหม่ในด้านต่าง ๆ ด้านแรกเรื่องศาสนา ปัจจุบันไทยโซ่งนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษ(พิธีเสนเรือน) ซึ่งการนับถือผีบรรพบุรุษเกี่ยวโยงในด้านความเชื่อ เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมา เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การดำรงอยู่ของชาวไทยโซ่งจวบจนถึงปัจจุบัน ด้านที่สองคือ ไทยโซ่งได้ปรับประเพณีงานศพตามแบบไทยทั่วไป แต่ยังคงเคร่งครัดในเรื่องประเพณีของลาวโซ่งอย่างเคร่งครัด อาทิการเชิญหมอเสนมาเป็นผู้ประกอบพิธี โดยเริ่มตั้งแต่การเอาผีลงเรือน และการเอาผีขึ้นเรือน เป็นต้นด้านสุดท้ายปัจจุบันชาวไทยโซ่ง นิยมประกอบพิธีแต่งงานตามธรรมเนียมไทยทั่ว ๆ ไปเช่นกัน ซึ่งคงจะสืบเนื่องมาจากความใกล้ชิดระหว่างคนไทยกับคนลาว จึงรับรูปแบบการแต่งงานตามธรรมเนียมไทยมาใช้ และดัดแปลงใช้กับพิธีของตน เพื่อให้ทันสมัยและสะดวกยิ่งขึ้น สนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ไทยทรงดำต้องปรับตัวอย่างมากกับความเจริญ การพัฒนาทางสังคม และเศรษฐกิจ แต่เมื่อไรก็ตามไทยทรงดำก็สามารถปรับตัวเข้ากับตัวตนของคนไทยกลางอย่างกลมกลืน

ปัจจุบันชาวมังส่วนใหญ่ในประเทศไทย ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภูเขาสูง หรือที่ราบเชิงเขาในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ ลำปาง กำแพงเพชร เลย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย และตาก

กลุ่มชาติพันธุ์ที่สี่ ชาติพันธุ์มัง ในพื้นที่บ้านผาผึ้ง จังหวัดตาก บ้านผาผึ้งหมู่ที่ ๖ ตำบลเชียงทอง อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อำเภอวังเจ้า ชาวบ้านผาผึ้งเป็นกลุ่มมังขาวที่อพยพมาจากประเทศลาวและพม่า บางกลุ่มไปอยู่ที่เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์มาก่อนแล้วจึงมารวมกันที่บ้านเปาวือ(ผาผึ้งเก่า) จนกระทั่งการคมนาคมเริ่มเข้าถึงจึงพากันย้ายลงมาอยู่ที่บ้านผาผึ้งในปัจจุบัน แต่ส่วนใหญ่เป็นสายเครือญาติเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับ นางป้า แซ่ว่าง ชาวบ้านผาผึ้งได้ให้ข้อมูลว่า *"สมัยก่อนอยู่ประเทศลาวและได้ อพยพตามญาติพี่น้องมาเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว"* และที่ทำนอง

เดียวกัน นางหยั่ว แซ่ซ่ง ให้ข้อมูลว่า *"ชาวบ้านผาผึ้งมาจากหลายที่แต่ทุกกลุ่มจะมาจากประเทศจีน อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศลาวและเลยเข้ามาถึงประเทศไทยทางด้านอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย จากนั้นก็อพยพลงมาเรื่อยๆจนกระทั่งมาถึงจังหวัดตาก และได้แยกย้ายกันไปหาที่ทำกินของตน นางหยั่ว ยังกล่าวให้ฟังอีกว่าการที่ชาวม้งอพยพย้ายถิ่นไปหลายพื้นที่ก็เพราะว่า ชาวม้งรุ่นเก่าติดฝิ่น ต้องทำไร่ฝิ่นไว้ใช้เอง เนื่องจากฝิ่นเป็นสิ่งผิดกฎหมายและไม่มีให้ซื้อขายโดยทั่วไป ดังนั้นเมื่อทางการรณรงค์ปราบปรามคนติดฝิ่นและติดตามทำลายไร่ฝิ่นชาวม้ง จึงต้องหาที่ทำไร่ฝิ่นตามภูเขาสูงชันห่างไกลจากการติดตามของเจ้าหน้าที่รัฐบาล"*

การปรับตัวและผสานตนเองกับพื้นที่ใหม่ของกลุ่มม้ง ผ่าน ๓ ช่วงเวลา ในช่วงปี พ.ศ ๒๕๑๖ ม้งเข้าร่วมในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้ม้งย้ายที่อยู่อีกครั้ง คือ ไปอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดเชียงราย และบางส่วนไปบนภูเขาสูง การปรับตัวของม้งระยะแรก ในช่วง พ.ศ.๒๕๒๖ โดยรัฐเข้ามาจัดระบบความเป็นอยู่ให้โดยช่วงดังกล่าวถือว่าเป็นช่วงเริ่มตั้งหมู่บ้าน โดยขณะนั้นม้งที่ลี้ภัยทางการเมืองเข้ามอบตัวทางการรัฐบาล โดยรัฐจัดพื้นที่ใหม่ทั้งพื้นที่อยู่และพื้นที่ทำกิน พร้อมทั้งสิทธิเรื่องสัญชาติ เปลี่ยนชื่อพื้นที่ใหม่ว่า *"บ้านผาผึ้ง"* และการปรับตัวของม้งระยะที่สองตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๗–๒๕๔๔ ม้งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมพื้นที่ทำกินอยู่ในวงจำกัดพร้อมทั้งต้องการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ก่อให้เกิดเงื่อนไขเรื่องการใช้แรงงานตนเองม้งจึงหันไปพึ่งฝิ่นและยาบ้า เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ส่วนด้านศาสนา ม้ง ได้ปรับจากนับถือ ผี กับวิถีพื้นที่ใหม่โดยนับถือ ทั้งพุทธ (พุทธศาสนา) และผีควบคู่กัน โดยได้เชื่อมโยงกับข้อมูลของ นายพิทักษ์ วงศ์วานศิริ ครูสอนศาสนาคริสต์บ้านผาผึ้งกล่าวว่า *"ม้งส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประมาณร้อยละ๖๕ แต่ไม่มีวัดในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากยังคงนับถือผีอยู่ การประกอบพิธีกรรมมีหมอผีเป็นผู้ประกอบพิธี ในช่วงเข้าพรรษา ม้งจะนิมนต์พระมาจากที่อื่น โดยใช้ถ้ำบนเชิงเขาทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านเป็นที่พักสงฆ์ชั่วคราว ปัจจุบันไม่มีพระอยู่ มีเฉพาะพระพุทธรูปจำนวน ๑ องค์ อยู่ในถ้ำ แต่ปัจจุบันยังมีม้งอีกประมาณร้อยละ ๓๕ นับถือศาสนาคริสต์"* ในระยะที่สามนั้นจาก พ.ศ ๒๕๔๔ – ๒๕๕๒ การเข้ามาของระบบการศึกษาจากภาครัฐบาลที่สนับสนุนทางการศึกษาแก่ม้งรุ่นใหม่ ๓ รูปแบบกล่าวคือ สายสามัญ / การศึกษานอกระบบ/การศึกษาตามอัธยาศัย โดยเฉพาะกลุ่มม้งรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาและไปทำงานนอกพื้นที่ได้นำวัฒนธรรมวัตถุนิยมเข้ามาใช้แทนความกตัญญูต่อบุพการี ในรูปแบบวัตถุสิ่งของที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆเข้ามาแทนการดูแลพ่อแม่ อย่างเช่นในอดีต และนอกจากนี้ยังมีการสร้างสัญญะเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวซึ่งจากอดีตสะท้อนฐานะจากเสียงเหรียญเงินของชุดประจำเผ่าแต่ปัจจุบันกลับกลายเป็นวัตถุสิ่งของ เช่นรถ โทรทัศน์ ตู้เย็น เป็นต้น

กะเหรี่ยงได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อช่วงเกิดสงคราม พม่า(ตู่เหว่น) ขับไล่ชาวกะเหรี่ยงให้ออกจากพื้นที่เดิม กะเหรี่ยงจึงเดินทางเข้ามาในประเทศไทยผ่านจังหวัดกาญจนบุรี อดีตคนไทยได้เข้ามารุกรานชุมชนกะเหรี่ยง ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงต้องถอยเข้าไปในป่า ขึ้นเขาอยู่เป็นระยะ บ่อยครั้งที่ชุมชนกะเหรี่ยงถูกกล่าวหาว่าชอบบุกรุกป่าเป็นที่ทำกิน ทั้งที่จริงคนไทยต่างก็เข้ามาเบียดชุมชนกะเหรี่ยง เป็นการบีบคั้นให้กะเหรี่ยงขึ้นไปทำมาหากินในเขตที่ยังไม่มีผู้จับจองต่อไป ในช่วงนี้การประกอบอาชีพของ

ชุมชนกะเหรี่ยงเป็นการหาของป่า การล่าสัตว์ การเกษตรแบบดั้งเดิม ไม่ยั่งยืน เนื่องจากมีการอพยพบ่อยครั้ง

กลุ่มชาติพันธุ์ที่ห้า กะเหรี่ยง พื้นที่ชุมชนอินทรคีรี ชุมชนสองแคว และชุมชนวัดหลวง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เงื่อนไขการย้ายถิ่นมาของกลุ่มดังกล่าว เนื่องจากต้องการแหล่งพื้นที่ทำกิน ระยะแรกของการตั้งถิ่นฐาน กะเหรี่ยงกลุ่มแรกนำโดยนาย พะหน่อเก ได้นำชาวบ้านมาแผ้วถางทำพื้นที่ทำไร่นาเลี้ยงสัตว์ มาปลูกสร้างบ้านที่ทำมาหากินเพิ่มมากขึ้นในบริเวณที่เป็นชุมชนอินทรคีรี จังหวัดตาก และเช่นเดียวกับพื้นที่ **ชุมชนสองแคว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก** ชุมชนดังกล่าวมีความเป็นมาเก่าแก่ที่มีอายุกว่า ๒๐๐ ปี กลุ่มแรกที่มาตั้งรกรากนั้นเป็นชาวกะเหรี่ยงซึ่งอพยพมาจับจองที่ดินและได้ใช้ลำห้วยแม่สอดเป็นเกณฑ์ในการแบ่งอาณาเขต ได้มาแผ้วถางป่าจับจองที่ไว้คนละประมาณ ๑๕๐-๒๐๐ ไร่ เพื่ออยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของยายเจียมจิต ที่กล่าวถึงการย้ายถิ่นของกะเหรี่ยงชุมชนวัดหลวง อำเภอแม่สอด โดยยายเจียมจิต ประกอบกิจ ให้ข้อมูลว่า คนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในแม่สอดเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเคลื่อนย้ายมาตามแนวภูเขาและสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณบ้านใต้กับบ้านเหนือ ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณวัดดอนแก้วและบ้านหัวฝาย แต่เนื่องจากแม่สอดเป็นเมืองชายแดน ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญอยู่ไม่ไกลจากเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้านานาชนิดของพม่าชื่อเมืองมะละแหม่ง มีความเหมาะสมเป็นแหล่งค้าขาย ผู้คนจึงมักอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่อย่างถาวรเพื่อทำการค้า ในทำนองเดียวกันลุง ปาน มนติ๊บ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องการย้ายถิ่นในระยะแรกว่า *"ในสมัยนั้นดินแดนฝั่งพม่ามีสงครามบ่อยครั้ง คนเชื้อสายเจ้าฟ้าไทยใหญ่สองพี่น้อง และเครือญาติ ชาวพม่าไทยใหญ่จากรัฐฉานอพยพหนีความไม่สงบจากสงครามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอแม่สอด เพื่อติดต่อค้าขายกับคนไทย"*

ระยะที่สอง รัฐบาลเข้ามามีบทบาทภายในชุมชน จากชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันจากการสืบสายวงศ์วานเครือญาติ ได้ถูกแยกออกจากกันโดยการแบ่งพื้นที่ตามระเบียบของรัฐ เมื่อมีกฎระเบียบของทางราชการในการขยายที่ตั้งหมู่บ้าน บนพื้นฐานว่าหากชุมชนใดมีหลังคาเรือนเกิน ๕๐ หลัง ก็ให้ตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ การผสานอยู่ของกะเหรี่ยงและคนไทย โดยใช้ศาสนาเข้ามาเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ กล่าวคือ ชุมชนอินทรคีรี ได้มีการสร้างศาสนสถานร่วมกัน จากนั้นได้ร่วมกันสร้างวัดอรัญญเขตและสร้างวัดดอนแก้วร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียง และเช่นเดียวกันกับชุมชนวัดหลวง ชุมชนแห่งนี้ได้ร่วมกันสร้างสำนักสงฆ์เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจทางพระพุทธศาสนา ระหว่างกะเหรี่ยงและคนไทยร่วมกัน เรียกว่า จองเงี้ยว (วัดเงี้ยว) เป็นวัดไทยแต่ได้นิมนต์พระมาจากรัฐฉานชื่อ พระสุมนะเถระ เป็นเจ้าอาวาสและปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อ เป็น วัดใหญ่ และ มีพระอธิการปิ่นหญ่า ปัญโญ เป็นเจ้าอาวาส

ส่วนจังหวัดอุทัยธานี มีชุมชนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในเขต อำเภอบ้านไร่ และอำเภอห้วยคต **ระยะแรก** อาชีพส่วนใหญ่เป็นการเกษตรดั้งเดิม แต่มีผลผลิตที่หลากหลายขึ้น แต่ยังคงใช้วัสดุธรรมชาติสร้างขึ้นเอง และต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเพียงอย่างเดียว ดังนั้นในหน้าแล้ง ชุมชนกะเหรี่ยงจึงพบกับความอดอยากอยู่บ้างในยุคนี้ ผลผลิตทางการเกษตรในยุคแรกส่วนใหญ่จะปลูก ข้าวไร่ ยาสูบ

ข้าวโพด (กิน) แตงโม แตงกวา เผือก มัน เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค คือ ไก่ หมู และใช้งานเกษตรกรรม คือ วัว ควาย โดยใช้วัว ควาย ลากเกวียน ต่อมาใน

ระยะที่สอง ช่วงปีพ.ศ.๒๔๕๖ – พ.ศ.๒๕๐๖ รัฐเข้ามามีบทบาทในชุมชนส่งผลให้กระเหรี่ยงเริ่มปรับตนเข้ากับระบบราชการไทย โดยเริ่มมีการใช้นามสกุล รัฐนำระบบการปกครองจากส่วนกลางเข้าไปใช้ในพื้นที่เริ่มใช้การปกครองแบบพื้นราบ มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แต่กะเหรี่ยงมีความเชื่อว่ากฎหมายเป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับกลุ่มของพวกตน เกิดระบบการค้าขาย นำข้าวไปขายแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภค บริโภคจากตัวจังหวัด ปรับวิถีการขนย้ายพืชผลทางการเพาะปลูกและที่สำคัญรัฐเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนเรื่องการศึกษา และการแพทย์ ภายในหมู่บ้าน

ระยะที่สามในช่วงปี **พ.ศ. ๒๕๐๖ – พ.ศ. ๒๕๕๒** การปรับตัวของเผ่ากะเหรี่ยงในช่วงเวลาดังกล่าวคือ รัฐเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ส่งผลต่อ การปรับตัวของเผ่ากะเหรี่ยง ด้านแรก การเกษตรปัจจุบันความก้าวหน้าทางการเกษตร เริ่มมีความหลากหลายทางผลผลิต ทั้งข้าวโพด ไร่สับปะรด เลี้ยงสัตว์ทั้งขายและกิน และมีการใช้เทคโนโลยีการเกษตรเข้ามาอำนวยความสะดวกในการเพิ่มผลผลิต เช่น รถไถ ปุ๋ยเคมี รถยนต์ใช้ขนส่งผลผลิต ด้านที่สอง กะเหรี่ยงจำเป็นต้องสื่อสารกับคนไทย เช่น การเรียนการสอน การค้าขาย แต่ส่วนใหญ่ชุมชนกะเหรี่ยงเกือบทุกคนยังรักษาภาษากะเหรี่ยงได้เป็นอย่างดี ซึ่งภาษาไทยเข้ามาเมื่อประมาณ ๓๐ ปี เมื่อกะเหรี่ยงได้เข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนตลิ่งสูง แต่ยังมีจำนวนน้อย มาถึงประมาณ ๑๐-๒๐ ปีที่ผ่านมา เริ่มให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้น ด้านที่สาม การแต่งกาย กะเหรี่ยงรุ่นใหม่เปลี่ยนการแต่งกายเป็นเสื้อผ้าตามท้องตลาดเพราะหาซื้อง่าย และยังกลมกลืนกับคนพื้นราบ และสุดท้ายด้านประเพณี รัฐเปลี่ยนบทบาทจากประเพณีเพื่อชีวิตมาเป็นเพื่อสนองตอบการท่องเที่ยวในปัจจุบันส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ราบริมห้วยสว่าง

ชาติพันธุ์ที่หก กลุ่มลาว จังหวัดพิษณุโลก ในเขต๓พื้นที่ ประกอบด้วย บ้านบึงพร้าว บ้านวังดิน ตำบลบ้านแยง ทั้งสามพื้นที่นี้มีบรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากชาวลาว ระยะแรกช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๐๐–๒๔๘๐ ในระยะแรกนี้จะเป็นช่วงที่คนลาวเริ่มอพยพ เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สอดคล้องกับข้อมูลของ สุกรม สุขชัยนามว่า *"เมื่อประมาณก่อน พ.ศ.๒๔๐๐ ชาวเวียงจันทร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว"* และเชื่อมโยงกับข้อมูลของ นายขาหล่อ ทองแก้ว อายุ ๘๘ ปี *"กล่าวว่าคนลาวได้อพยพหนีสงคราม(สงครามเวียงจันทร์)เข้ามาทางชายแดนประเทศไทยทางอำเภอบ้านโคก อำเภอฟากท่าและอำเภอน้ำปาดร่นลงมาทางใต้ และตั้งหลักปักฐานที่ บ้านหาดงิ้ว บ้านด่านน้ำ บ้านปากฝาง บ้านงิ้วงาม ที่มีทำเลพื้นที่ติดแม่น้ำน่าน และขยายเข้ามาจนถึง บ้านวังดิน เพราะเห็นว่าพื้นที่ในบริเวณนี้มี ความอุดมสมบูรณ์ และพื้นที่เป็นที่ราบ เหมาะที่จะตั้งหลักทำมาหากิน"* ซึ่งการอพยพระยะแรกนี้จึงเป็นช่วงที่ชาวลาวหาพื้นที่ เพื่อสร้างเป็นที่นา ปลูกข้าว ข้าวที่ปลูก จะเป็นข้าวเหนียว เพราะคนบ้านบ้านวังดินส่วนใหญ่ มีเชื้อสายมาจากคนลาวและคนทางเหนือกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ส่วนข้าวจ้าวมีปลูกไว้บ้างเพื่อเอาไว้ทำ ขนมจีนและเช่นเดียวกันกับ ชาวลาวบ้านบึงพร้าว ตำบลชัยนาม อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยผ่านมาทางจังหวัดเลยและอำเภอนครไทย ลาวกลุ่มแรกที่เข้ามาส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายยา ขายวัว โดยติดต่อผ่านอำเภอนครไทย เมื่อมาถึง

บ้านบึงพร้าวเห็นพื้นที่แถบบึงพร้าวบางส่วนยังว่างเปล่าพอจะเป็นที่อยู่อาศัยได้ จึงจับจองเป็นเจ้าของโดยการทำนา

ปรับระยะที่สอง พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๕ รัฐเข้ามามีบทบาทกับชาติพันธุ์ลาวพื้นที่ตำบลบ้านแยง เนื่องจากการที่รัฐบาลอนุญาตให้มีการทำสัมปทานป่าไม้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๕ ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านแยง ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ส่งผลให้เกษตรกรสร้างกลไกในการต่อสู้กับนโยบายของรัฐที่เข้ามาใช้พื้นที่เขตป่า โดยที่รวมกลุ่มกันปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต จากพืชไร่ปรับมาเป็นการปลูกพืชระยะสั้นผสมผสานแทนไม้ผล เช่น มันเทศ ขิง ผักกาดหัว หรือการปลูกสับปะรดแซม ในแปลงไม้ผลเพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ การลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การตัดถางวัชพืชแทนการฉีดพ่นด้วยยาปราบวัชพืช รวมถึงการเป็นผู้จัดการระบายสินค้าในท้องถิ่นเอง เช่นเดียวกันกับพื้นที่ บ้านวังดิน และบ้านบึงพร้าว ที่ต้องปรับรูปแบบการผลิตให้มีหลากทางเลือกยิ่งขึ้น เช่น ปรับจาก ข้าวเหนียวมาสู่ข้าวจ้าว ทำไร่ ข้าวโพดถั่วเขียวถั่วเหลือง อ้อย มะม่วงหิมพานต์ การปรับกลไกการผลิตดังกล่าวส่งผลต่อการขยายพื้นที่ทำกิน การเข้ามาของรัฐบาลอีกรูปแบบหนึ่งคือ ระบบการศึกษาที่ผลักดันให้คนในพื้นที่ก้าวสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม สู่การทำงานต่างถิ่นส่งเงินมาให้พ่อแม่ จ้างคนอื่นทำนา บางครอบครัวเปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปทำงานที่อื่นที่มีรายได้สูงกว่า พลิกพื้นที่นาให้คนอื่นเช่า หรือส่งเงินมาให้พ่อแม่จ้างแรงงาน แทนการกลับมาจัดการพื้นที่นาเดิมของตนเอง

ปรับระยะที่สาม ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก คนต่างพื้นที่ได้นำพืชต่างพื้นที่ขึ้นมาทดลองปลูกเพื่อเพิ่มทางเลือกต่อเกษตรกรในพื้นที่บ้านแยง ซึ่งนายนิยม ไชยรัตน์ เดิมเป็นคนภาคใต้ ได้นำพันธุ์ไม้ยางพารา จากจังหวัดนครศรีธรรมราชบ้านเกิดของท่านมาทดลองปลูกในพื้นที่สวนผลไม้จำนวนกว่า ๑๐ไร่ จนกระทั่งได้ผลผลิตที่สามารถกรีดน้ำยางออกมาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้ขยายปลูกยางพารารุ่นที่สองต่อในปี พ.ศ.๒๕๓๘ไม้ยางพาราเจริญเติบโต เป็นอย่างดี เมื่อลงมีดกรีดลองน้ำยาง ปรากฏว่า ได้ผลดีเกินคาดน้ำยางที่ได้มีคุณภาพดี มีความเข้มข้นของน้ำยางมากกว่าทางภาคใต้ และช่วงเวลานี้เอง ราคายางแผ่นกลับสูงลิ่ว เกือบจะถึงกิโลกรัมละ ๑๐๐ บาท จากเดิมกิโลกรัมละ ๒๕-๓๐ บาท สร้างความพึงพอใจแก่ชาวบ้านแยงอย่างมาก ที่เห็นช่องทางการเพิ่มทางเลือกด้านการเกษตรของตนโดยการปลูกไม้ยางพารา ในช่วงเวลาดังกล่าวได้สอดคล้องกับรัฐบาลได้มีนโยบายขยายพื้นที่ปลูกยางพาราไปทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๔๘เพื่อเพิ่มมูลค่าของการส่งออกยางแผ่นไปขายต่างประเทศ ทั้งในพื้นที่แถบภาคเหนือและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับทางภาคใต้ แปลงปลูกยางพาราส่วนใหญ่อยู่ในช่วงการตัดต้นแก่ออก เนื่องจากต้นยางพาราอายุมากน้ำยางหมด เกษตรกรภาคใต้บางส่วนจึงอพยพย้ายถิ่นฐานขึ้นมาอยู่ทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลำดับ เช่นเดียวกันกับชาวลาวกับพื้นที่ใหม่ ลาวชุมชนบ้านวังดิน อุตรดิตถ์ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การจ้างงานลดลง ทำให้ผู้ไปใช้แรงงาน กลับถิ่นฐานมากขึ้น หันกลับไปทำนา ประชาชนมีความรู้ในการทำนาสมัยใหม่ การปรับปรุงเพิ่มผลิตมีการพัฒนา ทั้งการส่งเสริมจากรัฐ และสื่อต่างๆ

ประกอบกับ ข้าวสารมีราคาแพง ข้าวขายได้ราคาดี ทำให้การทำนาเริ่มกลับมาทำกันมากขึ้น ไม่ปล่อยให้ที่นาว่างเปล่าทิ้งร้าง

การผสานร่วมในชุมชนระหว่างลาวเวียงจันทร์ และคนในพื้นที่ใหม่ ลาวใช้ประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา (เป็นอาชีพหลักของพื้นที่พิษณุโลก)สิ่งที่เป็นตัวเชื่อมชุมชนระหว่าง ลาว ไทย พิธีกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ผ่านสื่อกลาง คือประเพณีบูชาพระแม่โพสพ โดยนำข้าวเปลือกไปทำบุญที่วัด และก่อเจดีย์ข้าวเปลือกโดยการนำข้าวส่วนหนึ่งของตนแยกจากข้าวที่เก็บเกี่ยวเพื่อนำไปทำบุญที่วัด ประเพณีดังกล่าวยังคงทำกันสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ชาติพันธุ์ที่เจ็ด มอญ ตำบลท่าอิฐ จังหวัดอุตรดิตถ์ การเข้ามาของกลุ่มชาวมอญมาในพื้นที่ดังกล่าวโดย เงื่อนไขในการเดินทางมายังพื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ปัจจัยหลักเป็นเรื่องของอาชีพการค้าขายกับคนในพื้นที่เป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับ หลวงตาวิฑูรย์ เต็งไตรรัตน์ ซึ่งมีเชื้อสายเป็นคนมอญ ในอดีตตลาดท่าเซาจะมีเรือไอมาจากทางใต้มาค้าขาย เมื่อสินค้าหมดก็จะนำสินค้าทางเหนือลงไปขายทางใต้ การค้าขายของชาวมอญ จะมาค้าขายในช่วงเดือน กรกฎาคม-ตุลาคม เป็นช่วงที่มีเรือมอญลำใหญ่เดินทางมาจากทางใต้ (ทางใต้ก็คือ คนแถบจังหวัดสระบุรี, ราชบุรี, ปทุมธานี และลพบุรีในปัจจุบัน) บรรทุกสินค้าเพื่อนำมาขายให้กับชาวตลาดท่าเซา ในเรือมอญจะบรรทุกสินค้า อาทิ เช่น เกลือ, ปูเค็ม, ไตปลา, อินผลัม, ปลาทูเค็ม , ของหมักของดอง, โอ่ง, กะปิ, เตาขนมครก และอ่าง สินค้าที่มีความหลากหลายและหาได้ยากในท้องถิ่นทำให้มีผู้คนในพื้นที่ ท่าอิฐ มาทำการซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้า และในเรื่องเดียวกันนี้ คุณยายละไม ไพเราะให้ข้อมูลว่า *"การจะซื้อสินค้ากับคนมอญนั้นผู้ซื้อต้องใช้เงินไปแลกซื้อสินค้าเท่านั้น เมื่อสินค้าบนเรือมอญถูกจัดจำหน่ายจนหมด พ่อค้าเรือมอญก็นำสินค้าจำพวกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มะพร้าว ข้าวเหนียว ข้าวสาร ถั่ว และรากระย่อม (ราก ระย่อมเป็นสมุนไพรที่นำมาทำเป็นยาบำรุงร่างกาย) กลับไปจำหน่ายทางใต้เพื่อไม่ให้เป็นเสียเปล่า แต่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน เรือมอญจะไม่เดินทางมาค้าขายเพราะเป็นช่วงที่น้ำแห้งมีขุดหินดินดานโผล่ขึ้นมา ทำให้เรือเข้าเทียบท่าเป็นไปด้วยความยากลำบาก"* ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการเข้ามาของมอญในช่วงแรก มาด้วยสาเหตุทางด้านการค้าขายแบบกึ่งถาวร โดยอาศัยการค้าขายสินค้าเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์กับชุมชนบ้านท่าอิฐ

ชาติพันธุ์ที่แปด ไทลื้อ บ้านทุ่งมอก ตำบลบ้านมาง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

ระยะแรก ช่วงปี พ.ศ. ๒๑๙๐ ไทลื้อบ้านทุ่งมอก อพยพมาจากเมืองจีน(สิบสองปันนาเชื้อสายไทใหญ่) เมื่อปี พ.ศ.๒๑๙๐ โดยอพยพผ่านมาทางพม่าและผ่านลาว สอดคล้องกับข้อมูลของ นาย ประสิทธิ์ สุทธะ กล่าวว่า *"บ้านทุ่งมอกมีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๐ อพยพมาจากเมืองจีน(สิบสองปันนา*

เชื้อสายไทใหญ่)เมื่อปี พ.ศ.๒๑๙๐ หนีมาทางพม่าผ่านลาว ในอดีตบ้านทุ่งมอกมีอาชีพทำไร่ ทำนา ปลูกยาเมือง ปลูกข้าว(ทำกินไม่ได้ขาย) ปลูกฝ้าย(นำมาทอเป็นเสื้อผ้าสวมใส่ไม่ได้ขาย) ครอบครัวในสมัยอดีตมักจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ในอดีตบ้านทุ่งมอกไม่มีตลาดในการซื้อขายสินค้า" ซึ่งไทลื้อในอดีตมักจะอาศัยอยู่เป็นครอบครัวใหญ่และทุก ๆ ครอบครัวจะปลูกข้าวไว้รับประทานเองโดยไม่นิยมซื้อขายกันเหมือนปัจจุบัน ไทลื้อส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเชื่อว่า การเลี้ยงผีไร่ ผีนา ให้ปกปักรักษา ไร่สวน หรือนาของชาวบ้าน และขอให้พืชผลทางการเกษตรกรรมดีขึ้น ดังนั้นการเลี้ยงผีจึงเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในทุก ๆ ปี

ระยะที่สอง ช่วงเวลาดังกล่าวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในบ้านทุ่งมอก ปรับจากครอบครัวใหญ่มาสู่ครอบครัวเดี่ยว ส่วนในเรื่องของอาชีพนั้น ไทลื้อ พะเยายังคงยึดวิถีเดิม คือ การทำนา และทำไร่ และสิ่งที่ยังคงยึดความสัมพันธ์ระหว่าง บ้านกับบ้าน กล่าวคือ การร่วมมือกันจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ และการเข้าร่วมพิธีกรรมพร้อมเพรียงกันของครอบครัว และความคาดหวังในผลิตผลทางการเกษตรของตนเองเป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน กับชุมชน คือ การใช้พิธีกรรมการเลี้ยงผี ที่จะกระทำที่วัดทุกปี เพื่อให้ผลผลิตทางการเกษตรได้ผลดี ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล กิจกรรมดังกล่าวถือ เป็นกุศโลบายทางสังคม และจิตใจที่เชื่อมระหว่างคน และคนได้อย่างลงตัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ระยะที่สาม ปัจจุบันเกิดจากการสนับสนุนจากภาครัฐบาล ทั้งด้านการคมนาคม ด้านเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านในสมัยนี้มักจะอาศัยอยู่เป็นครอบเดี่ยวซึ่งต่างจากอดีตที่มักจะอยู่อาศัยกันเป็นครอบครัวใหญ่ จึงทำให้อาชีพต่าง ๆ มีความหลากหลายมากขึ้น ทำให้อาชีพทางการเกษตรกรรมของคนในหมู่บ้านลดลง ชาวบ้านในหมู่บ้านมักนิยมส่งลูกหลานของตนเองไปเรียนต่อหรือทำงานในต่างถิ่น ในทำนองเดียวกันนี้ นาง บัว ช้างสาร กล่าวว่า *"อดีตชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวน ทำนา พอหมดฤดูปลูกข้าว ทำนาแล้วชาวบ้านก็จะทำสวนยาสูบ แต่ปัจจุบันได้เพิ่มพืชทางเลือกมากขึ้นเนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเพื่อช่องทางการขาย พอถึงฤดูเกี่ยวข้าวชาวบ้านก็จะมีการเลี้ยงผีปาง เดือน ๙ ในอดีตการเลี้ยงผีจะจัดงานใหญ่ที่ทุกคนในหมู่บ้านต้องเข้าร่วมพิธี แต่ในปัจจุบันเศรษฐกิจก็ไม่ดีชาวบ้านต้องปรับตนต่อกระแสเศรษฐกิจ คือ ประเพณีการเลี้ยงผีก็เลี้ยงกันแบบเล็ก ๆ เลี้ยงกันในครอบครัว และการดำรงชีวิตของชาวบ้านในอดีตจะไม่มีการกู้หนี้ยืมสินกัน ไม่มีธนาคาร หาเงินได้ก็จ่ายเองเก็บเอง อาหารก็จะทำเอง พืชผักสวนครัวก็จะปลูกเองกินเอง อยู่แบบพอมีพอกิน ไม่แสวงหาอะไรให้มากเกินไป"*

จากเงื่อนไขดังกล่าวจึงส่งผลทำให้ บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมการเลี้ยงผีเปลี่ยนไปและมีความเชื่อที่หลากหลายมากขึ้นด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เวลาที่ลูกหลานจะไปเรียนต่อหรือทำงานในต่างถิ่น ชาวบ้านมักจะเลี้ยงผีและบนขอให้ผีบ้านผีเรือนช่วยให้ลูกหลานของตนสอบติด สมัครงานได้ หรือช่วยดูแลลูกหลานที่ออกไปใช้ชีวิตนอกหมู่บ้าน เป็นต้น ปรับ การเลี้ยงผี จากอดีตเลี้ยงผีเพื่อการเกษตรผลผลิตดี แต่ปัจจุบันเป็นการเลี้ยงผี เพื่ออาชีพที่แตกยอดออกมา อาทิเช่น เลี้ยงผี เพื่อสอบติด เลี้ยงผีเพื่อการเจริญก้าวหน้าในอาชีพที่ตนเองเรียนมา เป็นต้น

จากการศึกษางานดังกล่าวทำให้เราเห็นภาพของผลลัพธ์การพัฒนาท้องถิ่นโดยรัฐบาล ที่ทำให้เกิดสภาวะความเป็นอัมพาตทางโครงสร้าง คือสภาวะการไร้อำนาจการตัดสินใจของชุมชนในการกำหนดและจัดการกับวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งเกิดจากความหวังดีของภาครัฐที่ดึงอำนาจต่าง ๆ ของชุมชนไปทั้งหมดภายใต้กระบวนการของรัฐที่เรียกว่า "การพัฒนา" หรือหากเรามองอีกด้านหนึ่งก็คือ การขยายตัวของอำนาจรัฐนั่นเองในกระบวนการพัฒนาดังกล่าว รัฐได้ดึงเอาอำนาจในการจัดการศึกษาของชุมชนที่เคยทำเองไปจัดการจากส่วนกลาง ต่อมาขยายไปสู่การจัดการเรื่องอื่นๆเกือบทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นการรักษาพยาบาล การจัดการทรัพยากร ตลอดจนการปกครองทั้ง ๆ ที่การจัดการทุกอย่างนั้น เคยอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านเองทั้งหมด จนชาวบ้านแทบไม่หลงเหลืออำนาจในการจัดการตนเอง ***ยกเว้นการจัดการด้านประเพณี*** ชาวบ้านเกิดอัมพาตทางด้านความคิดและการตัดสินใจเนื่องจากไร้อำนาจในการจัดการ สภาวะนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านไม่สนใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา จนรัฐบาลต้องใช้นโยบายบังคับให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ แบบจำยอม พอชาวบ้านขาดความมั่นใจในการตัดสินใจแล้วส่งผลให้ต่อมาชาวบ้านจำต้องพึ่งการตัดสินใจจากภาครัฐบาลมากขึ้น จนรัฐเองก็รู้สึกไม่พอใจที่ชาวบ้านพึ่งตนเองไม่ได้ เพราะชาวบ้านไม่ริเริ่มด้วยตนเอง แต่จะรอให้รัฐเข้าไปช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน ในที่สุดชาวบ้านตกอยู่ในภาวะตกขอบ คือสภาพที่ไร้อำนาจในการตัดสินใจอย่างสิ้นเชิง ซึ่งทำให้พวกเขารู้สึกไม่มีส่วนร่วมและผูกพันเป็นเจ้าของทรัพยากรส่วนรวม จึงเกิดการแย่งชิงพื้นที่และทำลายทรัพยากรลงอย่างกว้างขวาง

เส้นทางที่ ๒ กลุ่มคนจากภาคอีสาน กลุ่มดังกล่าวมาสาเหตุการย้ายถิ่นฐานเนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจมีส่วนผลักดันให้กลุ่มดังกล่าวต้องย้ายเพื่อยกระดับทางการเงินและหลีกหนีจากสภาพแห้งแล้งของพื้นที่ทำกิน (กลุ่มจากอีสาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

เงื่อนไขการย้ายถิ่นจากอีสานสู่พื้นที่ใหม่ ภาคอีสานนี้ถือว่ามีพื้นที่ทำนามากกว่าภาคอื่น ๆ แต่ผลิตผลที่ได้ต่ำ เพราะดินของภาคอีสานเป็นดินปนทรายไม่อุ้มน้ำและการทำนาส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนซึ่งไม่ค่อยแน่นอน บางปีมีน้ำมาก บางปีไม่มีน้ำเลย พอถึงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำลำธารจะเหือดแห้งไปเสียส่วนใหญ่ จึงจะพบว่าพอถึงหน้าแล้งประชาชนจะอพยพไปต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก สิ่งสำคัญที่ควรจะพิจารณาคือพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่งไม่เหมาะสำหรับปลูกข้าว เพราะข้าวต้องการน้ำมาก แต่เหมาะสำหรับเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะการเลี้ยงวัว แต่การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายโดยการปลูกหญ้าให้เป็นอาหารสัตว์นั้นยังทำกันไม่ค่อยแพร่หลายในภาคนี้ การเลี้ยงสัตว์จึงไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากความขัดสนในพื้นที่ผู้คนในภาคนี้จึงได้ดิ้นรนไปหางานทำกันในภาคอื่น ส่วนมากไปในลักษณะการบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่เรียกว่า "หานาดี " ปัจจัยสำคัญที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มแรกนั้นก็คือ เมื่อเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนที่เพิ่มมากขึ้น ก็จะเกิดการจับจองและขยายพื้นที่ทำกิน ตลอดถึงเกิดเป็นที่มาของการปรับประเพณี และวัฒนธรรมสนองต่ออาชีพและเศรษฐกิจมากกว่าเพื่อรับใช้จิตใจอย่างเช่นในอดีต รวมถึงการขานรับนโยบายของรัฐมากกว่าการตัดสินใจเองภายในชุมชนส่งผลให้ชาวอีสานที่อพยพมา ต้องปรับตัวถึงสองครั้ง คือ พื้นที่และอาชีพใหม่ รวมถึงนโยบายจากภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุนในพื้นที่ ซึ่งเชื่อมโยงกับงานวิจัยของ ยศ สันตสมบัติ(๒๕๓๙) การศึกษาท่าเกวียน บทวิเคราะห์

ว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทท่ามกลางการปิดล้อมของของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม งานวิจัยดังกล่าวเป็นการศึกษาถึงผลจากความเจริญเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามามีบทบาทกับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก บ้านม่วงหอม ที่วิถีตนเองเริ่มเปลี่ยนไป จาก ชาวนาสู่การการทอผ้าเป็นอาชีพหลัก และต้องพึ่งวัสดุจากโรงงานอุตสาหกรรม และเช่นเดียวกันกับพื้นที่บ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก ที่มีการปรับตัวต่อการเกษตรทางเลือก จากนโยบายของภาครัฐบาล สอดคล้องกับแนวคิดของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ที่กล่าวถึง "สังคมชายขอบของการผลิตสมัยใหม่ที่ยังมีการผลิตด้านเกษตรอยู่" ดูได้จากระบบการผลิตในพื้นที่บ้านแยงที่ปรับจากพื้นที่นา สู่พื้นที่ยางพาราที่สนองต่อนโยบายของรัฐได้กลายมาเป็นส่วนประกอบของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ขยายตัวเข้าไปในชนบท การผลิตพืชพันธ์ใหม่ๆ ที่ชาวบ้านไม่เคยมีความรู้ทำให้ต้องพึ่งพิงความรู้จากคนนอกพื้นที่(คนใต้) และภาครัฐ ส่งผลให้ชาวบ้านเองมีสถานะเป็นเพียงแรงงานรับจ้างผลิตน้ำยางพาราให้แก่โรงงาน การทำมาหากินของชาวบ้านได้กลายมาเป็น ส่วนชายขอบของการผลิตสมัยใหม่ในที่สุด ผู้เขียนจึงจะขอกล่าว ถึง ๖ พื้นที่ ในเขต ๒ จังหวัด คือ

พื้นที่แรก บ้านโนนสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชรกลุ่มคนส่วนใหญ่ ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากถึง ๘๕% อาทิเช่น มาจากจังหวัดขอนแก่น อุบลราชธานี จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองบัวลำพู และร้อยเอ็ด การตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ เงื่อนไขหลักอพยพมาเพื่อหาแหล่งพื้นที่ทำกิน อาชีพหลักคือ ทำไร่ ทำนา อาชีพที่นอกเหนือจากช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตชาวบ้านส่วนใหญ่จะทอผ้า ทอเสื่อ จักสานไม้ไผ่เพื่อไว้ใช้ในครอบครัว เหลือก็จะขายเป็นรายได้วิถีดังกล่าวยังเอื้อต่อสภาพแวดล้อมที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก เดิมกลุ่มอีสานดังกล่าวได้ มาอาศัยอยู่แถบ บ้านทุ่งทราย บ้านโนนจั่น ๒ หมู่บ้านนี้น้ำท่วมทุกปี ต้องอพยพไปที่สูง ๆ และหาทำเลที่เหมาะคือ โนน (ที่สูงใกล้ๆ บ้านทุ่งทราย) จึงทำให้มีการย้ายที่อยู่เดิมและชวนพี่น้องที่อยู่ภาคอีสานเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านโนนสวรรค์" การถือครองที่ดินในช่วงแรก จะเป็นลักษณะจองทิ้งไว้ ยังไม่ได้เข้าไปทำกิน เพราะยังเป็นป่า ต่อมาจึงขอซื้อที่ดิน จากคนในพื้นที่ซึ่งขายไร่ละ ๒,๐๐๐ บาท เป็นใบถือสิทธิ์ หลังจากนั้นจึงเข้าไปอาศัยและปรับพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ทำกินต่อมา แต่เมื่อภาครัฐบาลเข้ามาจัดการความเป็นอยู่ของชุมชนส่งผลให้ ประชากรรุ่นใหม่มีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพอาทิ เช่น ประชาชนบางส่วนทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่างถิ่น การค้าขาย อาชีพรับจ้างในเมืองใหญ่ และบางส่วนปรับรูปแบบแรงงานนา จากแรงงานสัตว์และคน มาเป็นการใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล เมื่อประมาณพ.ศ.๒๕๒๔ เริ่มใช้เครื่องยนต์ไถนา "ชาวบ้านเรียกว่าควายเหล็ก" สอดคล้องกับแนวคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ว่า "ซึ่งการเร่งรีบผลิตพืชทางการเกษตรเพื่อขาย และส่งออกนี่เอง ที่ทำให้ความต้องการแรงงานสูงมาก อีกทั้งแรงงานยังกระจุกตัว เพราะมีความต้องการใช้แรงงานในการผลิตพืชหลายๆ ชนิด ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ทั้งข้าว ข้าวโพด หอมหัวใหญ่ เป็นต้น ส่งผลให้มีการเรียกร้องค่าแรงของผู้รับจ้างมากขึ้น ในขณะเดียวกันนั้นเอง ก็ส่งผลให้เกษตรกรที่มีเงินทุนมาก ก็สามารถนำเครื่องจักรกลเข้ามาใช้ในระบบการผลิตมากขึ้น เพราะเกิดปัญหาขาดแคลนแรงงานในภาคการผลิตมากขึ้น"

สิ่งที่เชื่อมคนในชุมชน การดำรงชีพของชาวบ้านโนนสวรรค์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับประเพณี เพราะคนส่วนใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็น นั้นก็คือ "ผี สอดคล้องกับอาชีพการทำไร่ ทำนา ทำการเกษตรต่าง ๆ ซึ่งก่อนการลงมือทำนา ชาวอีสานจะมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี และวัฒนธรรม คือ ก่อนการลงทำไร่ ชาวบ้านจะทำการเลี้ยงเจ้าที่ (ผีที่สถิตอยู่ในไร่นาของตน) เพราะเชื่อกันว่า จะทำให้ผลิตของตนได้ผลดี ดังนั้นวิธีคิดเรื่องผี กับอาชีพจึงเป็นกลไกหนึ่งใน การประสานกลุ่มคนที่มีแนวความคิดเดียวกันให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติ ชาวอีสานปรับเปลี่ยนประเพณีวัฒนธรรมบางส่วนให้เหมาะกับวิถีพื้นที่ใหม่ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ จะเป็นชาวอีสานและมีความเชื่อเกี่ยวข้องกับประเพณีทั้ง ๑๒ เดือน ประเพณีบางอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่และพื้นที่ใหม่ จึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบของประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างบางขั้นตอนเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมกับพื้นที่ใหม่

ส่วนพื้นที่ชุมชนบ้านวังตะเคียน ตำบลอ่างทอง ชาวบ้านส่วนหนึ่งอพยพมาจากจังหวัดนครสวรรค์ และจากจังหวัด ขอนแก่น มาหาที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก พืชที่ปลูกส่วนมากเป็นข้าวโพด อ้อย ถั่ว แต่ก่อนต้นไม้เยอะมากพอมีการทำสัมปทานป่าไม้เข้ามาต้นไม้ก็ถูกตัดจนเกือบหมด จากเนื้อความข้างต้น สะท้อนระบบการจัดการจากภาครัฐบาลที่เข้ามาจัดสรรพื้นที่ทำกินบางส่วน หรือพื้นที่สาธารณะของชุมชนไปเป็น กรรมสิทธ์ ของนายทุน ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในสมบัติร่วมของชุมชน และการสูญเสียสมดุลทางธรรมชาติที่จะเอื้อต่อการเกษตรของกลุ่มตนเอง เมื่อป่าไม้หมดฝนก็แล้ง น้ำก็ลด หมดฤดูทำนา ทำไร่ จะหาของป่า หรือจับปลา มาเป็นอาหารก็ไม่มีอีกแล้ว เพราะสมดุลทางธรรมชาติสูญหายไปพร้อม ๆ กับกรรมสิทธิ์สัมปทานป่าไม้ **หลังจากการยกเลิกพื้นที่สัมปทานป่าไม้พื้นที่ บ้านแปลงสี่ อำเภอคลองลานมีความเปลี่ยนแปลงบางประการที่เด่นชัด** เช่น การจับจองที่ดินโดยง่าย เนื่องจากหมู่บ้านแปลงสี่เป็นหมู่บ้านที่เพิ่งเกิดมาเพียงราว ๆ ประมาณ ๔๐ ปี บ้านแปลงสี่เป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ พื้นที่ดังกล่าวได้มีการย้ายถิ่นฐานของคนต่างพื้นที่ทั้งจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาจากนครราชสีมา และจากนครสวรรค์ อพยพมาก็มาเพื่อทำมาหากินเพราะการทำมาหากิน ผู้ที่มาบุกเบิกและเข้ามาอยู่กลุ่มแรก ๆ ได้เข้ามาจับจอง และถางป่าเพื่อเพาะปลูกข้าวโพด โดยเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อที่อยู่ และเพื่ออาชีพนั้นจะนายหน้าแบ่งขายที่ดิน โดยแบ่งเป็นไร่ ๆ ขายไร่ละ ๔๐๐ บาท

การประกอบอาชีพ คนแปลงสี่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรับจ้างทั่วไป การเก็บของป่าขาย เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติ จึงทำให้สามารถหาของป่ามาขายได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ และสัตว์ป่าก็พอจะดำรงชีพอยู่ได้ ในการประกอบการเกษตร ชาวบ้านปลูกข้าวนาปี (๑ ปีทำครั้งเดียว) ที่ต้องอาศัยน้ำฝนเพราะพื้นที่สูง ข้าวโพด ในพื้นที่ไร่ ถั่วเขียว ถั่วดำ ส่วนชาวเขา ก็ปลูกข้าวไร่ไว้บริโภคในส่วนของการรับจ้างก็จะรับจ้างทั่วไป เมื่อมีผู้มาว่าจ้าง เช่น ปลูกข้าว ปลูกข้าวโพด หรืองาน

ทั่วไป เช่น สร้างบ้าน ทำถนน ถางป่า ในยุคนี้ชาวบ้านยังอยู่แบบเพื่อการดำรงชีพเท่านั้น ***หลังจากนั้น*** หมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลง ประมาณ ๓๐ ปี คือเริ่มเปลี่ยนเมื่อหลัง พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมาเมื่อความเจริญจากส่วนกลางเข้ามาจัดการในพื้นที่บ้านแปลงสี่ โดย เริ่มมีถนนลาดยาง ไฟฟ้า ประปาหมู่บ้าน ชาวบ้านก็เริ่มปรับตัว และมีอาชีพอื่น ๆ เพิ่มขึ้นมา โดยดูจากชาวบ้านเริ่มมีมอเตอร์ไซค์ รถยนต์ โทรทัศน์ ตู้เย็น และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นๆ การคมนาคมสะดวก สมัยนี้วิถีชีวิตของชาวบ้านแปลงสี่ ได้เปลี่ยนแปลงไป ก็คือ คนที่อยู่บ้านส่วนใหญ่เป็น ปู่ ย่า ตายาย และเด็กเท่านั้น ส่วนพ่อ แม่ ของเด็กจะไปประกอบอาชีพในต่างจังหวัด หรือบ้างก็ไปรับจ้างในถิ่นอื่น สนองต่อค่าครองชีพที่สูงขึ้น *"ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เริ่มมีรีสอร์ทมาก่อสร้าง ปัจจุบันบ้านแปลงสี่มีรีสอร์ทเพิ่มขึ้นอีก ๒-๓ แหล่ง"* จากตัวอย่างข้างต้นได้สนับสนุนคำกล่าวของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่กล่าวถึงได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตแบบไม่พึ่งพิงทางเศรษฐกิจอยู่กับการผลิตแบบเกษตรกรรมอย่างเดียวอีกต่อไปมีการหันไปสู่ระบบเศรษฐกิจทั้งการผลิต และบริการรูปแบบใหม่ เช่น จัดทำธุรกิจบ้านพักให้กับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ – วัฒนธรรม การทำรีสอร์ท" อาจกล่าวได้ว่า ตอนนี้โครงสร้างของชนบท และเมืองกำลังเปลี่ยนไปมากทีเดียว

พื้นที่บ้านม่วงหอมจังหวัด พิษณุโลก อีสานคนกลุ่มแรกที่เข้ามาในพื้นที่เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๒ คือชาวอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ช่วงแรกเดินทางมาค้าขายบริเวณบ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้ง มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.๒๔๘๒ -๒๕๓๙ เกิดจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ ภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าของหมู่บ้านม่วงหอม ช่วงเวลาดังกล่าวการทอผ้าได้เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่ง อิทธิพลของวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดลวดลายใหม่ ๆ ของผ้าขึ้นในยุคนี้คือ การคิดค้นลายผ้าจากธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้น ๒ ลาย คือ ลายมัดหมี่วงศ์และลายมัดหมี่นาคคู่ สนองต่อการสนับสนุนจากภาครัฐบาล การทอผ้าของชุมชนบ้านม่วงหอมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลัก ต่อมาเมื่อมีการรวมกลุ่มกันทอผ้าทำให้เกิดเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้เพิ่มขึ้น กลุ่มคนจึงปรับอาชีพตนจากการทำนามาเป็น ทอผ้าเป็นหลักแทนการทำนาซึ่งชุมชนลดฐานะ การทำนาเป็นเพียงอาชีพเสริมเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ "ที่อธิบายโครงสร้างการผลิตของชุมชนที่อยู่นอกเหนือจากภาคเกษตร มาสู่การรับแนวคิดอาชีพจากภาครัฐ" ซึ่งสามารถโยงกับบ้านม่วงหอมที่กลุ่มคนปรับอาชีพตนจากการทำนามาเป็น ทอผ้าเป็นหลักแทนการทำนาซึ่งชุมชนลดฐานะ การทำนาเป็นเพียงอาชีพเสริมเท่านั้น สิ่งที่เกิดตามมานั่นคือ หลังจากพึ่งพาวัสดุธรรมชาติไม่นาน ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๓๖-ปัจจุบัน ชาวบ้านต้องปรับวิธีการผลิตอีกครั้งโดยการพึ่ง วัสดุจากโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าวัสดุในท้องถิ่น อาทิเช่น จากฝ้าย เปลี่ยนมาเป็นไหมประดิษฐ์ และสีธรรมชาติ มาเป็นสีย้อมเคมี เป็นต้น นอกจากนี้ลวดลายก็ปรับไปตามความต้องการของตลาด มากกว่าลวดลายดั้งเดิม ทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับกลไกทางเศรษฐกิจและนโยบายชาติทั้งสิ้น

เช่นเดียวกับชุมชนตำบลบ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก ก่อนปี พุทธศักราช ๒๔๘๐ -๒๕๒๕ ช่วงแรก คนบ้านแยงกลุ่มแรกอพยพมาจาก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และลาวจากเวียงจันท์ การตั้ง

บ้านเรือนและพื้นที่ทำกินของคนสมัยก่อน จะยึดทำเลที่เป็นบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำ ติดลำห้วย ลำคลอง เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน ระยะต่อมาช่วง พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๕ รัฐเข้ามามีบทบาทกับชาติพันธุ์ลาวพื้นที่ตำบลบ้านแยง เนื่องจากการที่รัฐบาลอนุญาตให้มีการทำสัมปทานป่าไม้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๕ ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านแยง ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ส่งผลให้เกษตรกรแสดงกลไกในการต่อสู้กับนโยบายของรัฐที่ยัดเยียดแบบจำยอมในขณะนั้น โดยที่รวมกลุ่มกันปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต จากพืชไร่ปรับมาเป็นการปลูกพืชระยะสั้นผสมผสานแทนไม้ผล เช่น มันเทศ ขิง ผักกาดหัว หรือการปลูกสับปะรดแซม ในแปลงไม้ผลเพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ การลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การตัดถางวัชพืชแทนการฉีดพ่นด้วยยาปราบวัชพืช รวมถึงการเป็นผู้จัดการระบายสินค้าเอง การสร้างวิธีคิดเพื่อต่อสู้กับรัฐในขณะนั้นถือว่าเป็นการแสดงให้รัฐเห็น ว่าแม้ชุมชนจะถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน แต่พวกเขาก็มีพลังชุมชน (Community Empowerment) ในการเพิ่มผลผลิตในพื้นที่จำกัดได้อย่างสง่างาม

เช่นเดียวกันกับพื้นที่ บ้านวังดิน และบ้านบึงพร้าว ที่ต้องปรับรูปแบบการผลิตให้มีหลากทางเลือกยิ่งขึ้น เช่น ปรับจาก ข้าวเหนียวมาสู่ข้าวจ้าว ทำไร่ ข้าวโพดถั่วเขียวถั่วเหลือง อ้อย มะม่วงหิมพานต์ การปรับกลไกการผลิตดังกล่าวส่งผลต่อการขยายพื้นที่ทำกิน การเข้ามาของรัฐบาลอีกรูปแบบหนึ่งคือ ระบบการศึกษาที่ผลักดันให้คนในพื้นที่ก้าวสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม สู่การทำงานต่างถิ่นส่งเงินมาให้พ่อแม่ จ้างคนอื่นทำนา บางครอบครัว เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปทำงานที่อื่นที่มีรายได้สูงกว่า พลิกพื้นที่นาให้คนอื่นเช่า หรือส่งเงินมาให้พ่อแม่จ้างแรงงาน แทนการกลับมาจัดการพื้นที่นาเดิมของตนเอง ปรับระยะที่สาม ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นพื้นที่บ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก คนต่างพื้นที่ได้นำพืชต่างพื้นที่ขึ้นมาทดลองปลูกเพื่อเพิ่มทางเลือกต่อเกษตรกรในพื้นที่บ้านแยง ซึ่งนายนิยม ไชยรัตน์ (คนภาคใต้) ได้นำพันธุ์ไม้ยางพารา จากจังหวัดนครศรีธรรมราชบ้านเกิดของท่านมาทดลองปลูกในพื้นที่สวนผลไม้จำนวนกว่า ๑๐ไร่ จนกระทั่งได้ผลผลิตที่สามารถกรีดน้ำยางออกมาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้ขยายปลูกยางพารารุ่นที่สองต่อในปี พ.ศ.๒๕๓๘ไม้ยางพาราเจริญเติบโต เป็นอย่างดี เมื่อลงมีดกรีดลองน้ำยางปรากฏว่า ได้ผลดีเกินคาดน้ำยางที่ได้มีคุณภาพดี มีความเข้มข้นของน้ำยางมากกว่าทางภาคใต้ และช่วงเวลานี้เอง ราคายางแผ่นกลับสูง สร้างความพึงพอใจแก่ชาวบ้านแยงอย่างมาก ที่เห็นช่องทางการเพิ่มทางเลือกด้านการเกษตรของตนโดยการปลูกไม้ยางพารา ในช่วงเวลาดังกล่าวได้สอดคล้องกับรัฐบาลได้มีนโยบายขยายพื้นที่ปลูกยางพาราไปทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๔๘เพื่อเพิ่มมูลค่าของการส่งออกยางแผ่นไปขายต่างประเทศ ทั้งในพื้นที่แถบภาคเหนือและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับทางภาคใต้ แปลงปลูกยางพาราส่วนใหญ่อยู่ในช่วงการตัดต้นแก่ออก เนื่องจากต้นยางพาราอายุมากน้ำยางหมด เกษตรกรภาคใต้บางส่วนจึงอพยพย้ายถิ่นฐานขึ้นมาอยู่ทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลำดับ เช่นเดียวกันกับชาวลาวกับพื้นที่ใหม่ ลาวชุมชนบ้านวังดิน อุตรดิตถ์ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การจ้างงานลดลง ทำให้ผู้ไปใช้แรงงาน กลับถิ่นฐานมากขึ้น หันกลับไปทำนา ประชาชนมีความรู้ในการทำนาสมัยใหม่ การปรับปรุงเพิ่มผลิตมีการพัฒนา ทั้งการส่งเสริมจากรัฐ และสื่อต่าง ๆ ประกอบกับ ข้าวสารมีราคาแพง ข้าวขายได้ราคาดี ทำให้การทำนาเริ่มกลับมาทำกันมากขึ้น ไม่ปล่อยให้ที่นาว่างเปล่าทิ้งร้าง

การผสานร่วมในชุมชนระหว่างชาวอีสานใหม่ /ลาวเวียงจันทร์ และคนในพื้นที่ใหม่ อีสานใหม่/ลาว/คนในพื้นที่ใช้ประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา (เป็นอาชีพหลักของพื้นที่พิษณุโลก)สิ่งที่เป็นตัวเชื่อมชุมชนระหว่าง ลาว ไทย พิธีกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ผ่านสื่อกลาง คือประเพณีบูชาพระแม่โพสพ และประเพณีทำบุญข้าวเปลือกโดยนำข้าวเปลือกไปทำบุญที่วัด

เส้นทางที่ ๓ การย้ายถิ่นเนื่องจากการสร้างเขื่อน ภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์สนองต่อนโยบายจากภาครัฐบาล

การย้ายถิ่นของสองพื้นที่ดังกล่าวถือว่าเป็นการโยกย้ายถิ่นในรูปแบบจำยอมต่อนโยบายจากภาครัฐบาล อาจเนื่องด้วยชาวบ้านยังเชื่อและคล้อยตามกับอำนาจตัดสินใจจากส่วนกลาง หรืออาจเพราะหลีกเลี่ยงปัญหาข้อขัดแย้ง ซึ่งการขาดสภาวะอำนาจในการต่อสู้และต่อรองจากภาครัฐบาลที่ยังคงสะท้อนอยู่ในสังคมไทยในอดีต แต่ปัจจุบันก็มีบางพื้นที่ ที่ยังยืนหยัดต่อสู้และต่อรองกับภาครัฐ อย่างเช่นพื้นที่การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ตลอดระยะเวลากว่า ๓๐ ปี ที่ชาวบ้านตำบลสะเอียบอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ได้รวมตัวกันเพื่อคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งเป็นโครงการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่บนลำน้ำยม ชาวบ้านตำบล สะเอียบ ยืนยันมาโดยตลอดถึงการไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ด้วยเหตุผลและตัวอย่างประสบการณ์ในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ ชาวบ้านไม่เคยได้รับการปฏิบัติตามคำสัญญาของรัฐบาล ปล่อยให้ชาวบ้านต้องทนทุกข์กับปัญหาการย้ายถิ่นฐานและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถเรียกร้องกับคืนมาได้ ถึงแม้รัฐจะแจ้งถึงนโยบายแง่ดีที่จะเกิดขึ้นหากสร้างเขื่อนโดยโครงการระบุถึงประ โยชน์ของเขื่อนว่า จะมีผลดีต่อภาคการเกษตรช่วงฤดูแล้งในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลาง ๑๒ จังหวัด และบรรเทาปัญหาน้ำท่วมแต่จากข้อมูลของ อุดม ศรีคำพา กล่าวว่า "พวกเราเคยได้ลงไปดูในพื้นที่ที่มีการก่อสร้างเขื่อนไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่บ้านมะนาวหวาน จ.ลพบุรี บริเวณที่ก่อสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เห็นแล้วน่าเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านต้องจับฉลากกันว่าจะได้อยู่ตรงไหน ครอบครัวเดิมที่เคยอยู่ด้วยกันก็แตกสลายไป หรือจะเป็นที่อ่างแม่มอก อ.เถิน จ.ลำปาง ชาวบ้านต้องย้ายจากที่เดิมไปอยู่ที่ใหม่ที่รัฐจัดสรรให้ ซึ่งในพื้นที่นั้นไม่มีที่ดินทำกินให้ ชาวบ้านก็ไม่รู้จะทำไร ก็ต้องกระจัดกระจาย ส่งผลต่อการล่มสลายของชุมชนในที่สุด ต่อไปจะขอกล่าวถึงสองพื้นที่ ที่สร้างเขื่อนโดยนโยบายจากภาครัฐส่งผลต่อการย้ายถิ่นในลักษณะจำยอมต่อนโยบายซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจาก พื้นที่การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น อำเภอสองจังหวัดแพร่เป็นอย่างมาก การลุกขึ้นมาตอบโต้กับภาครัฐ เนื่องมาจาก ขณะนั้นได้มีองค์กรสนับสนุนเรื่องการตระหนักถึงความสำคัญของภาคพลเมือง ที่จะต้องรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระดับโลก ในการต่อต้านหายนะจากเขื่อน ในเดือนกันยายน ปีพ.ศ.๒๕๓๘ ขบวนการคัดค้านเขื่อนแห่งบราซิล (Movement de Atingidos por Barragens-MAB) และให้วันที่ ๑๔ มีนาคม ของทุกปีเป็น **"วันหยุดเขื่อนโลก"** โดยมีคำขวัญว่า **"น้ำเพื่อชีวิตไม่ใช่เพื่อความตาย"**

พื้นที่แรก จากชุมชนบ้านนาสู่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก เมื่อช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการสร้างเขื่อนภูมิพล ตามนโยบายของรัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม การเข้า

มาจัดการของภาครัฐบาลลักษณะเต็มรูปแบบโดยการย้ายชุมชนจาก บ้านนา สู่ พื้นที่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตากชาวบ้านในชุมชนตกอยู่ในสถานะภาพ ย้ายเพราะจำยอม สอดคล้องกับข้อมูลของ นางพยอม สาลี *"รัฐชดเชยที่ดินทำกิน ให้บางครอบครัวได้ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง ๒๐ กิโลเมตร มีชาวบ้านนาบางกลุ่มเครือญาติอพยพขึ้นไปทางอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน บางกลุ่มถอยร่นขึ้นไปอยู่บนภูเขาสูง เช่น หมู่บ้านหินลาด หมู่บ้านนาไฮ หมู่บ้านโสมง และบางกลุ่มไม่อพยพไปไหนแต่เปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นชุมชนชาวแพ สร้างบ้านบนแพบวบไม้ไผ่ลอยน้ำเหนืออ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล"* การอพยพจากบ้านนา มาสู่บ้านจัดสรรสิ้นสุดลงภายในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านนา ถูกกำหนดให้อยู่ในแผนผังหมู่บ้านเป็นตารางสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยรัฐจัดที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยครอบครัวละ ๑ ไร่

ระยะที่สองการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะด้านการประกอบอาชีพระยะดังกล่าวถือว่าเป็นการปรับตัวของชุมชนในสภาพจำยอมต่อ พื้นที่และอำนาจรัฐอีกเช่นเดียวกัน เพราะที่นาที่ไร่ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที ชาวบ้านบางกลุ่มยังมุ่งมั่นที่จะทำอาชีพทางการเกษตร เช่น ทำนา เมื่อหักร้างถางพงจนได้แปลงนาแล้วลงมือทำนา ในช่วง ๑๐ ปีแรก ชาวบ้านยังทำนาด้วยวิธีการเดิมที่บ้านนา ด้วยการเอาแรงช่วยกัน หรือที่เรียกว่าการ "การลงแขก" บางพื้นที่พอเพาะปลูกพืชชนิดอื่นได้ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีก็ไม่มีความแน่นอน ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ แมลงศัตรูพืชหรือภัยธรรมชาติ นอกจากการทำนาและไร่ ยังมีการจ้างแรงงานชาวบ้านผู้ชายให้เป็นลูกจ้างในการสร้างเขื่อนภูมิพล กว่าการพัฒนาทั้งด้านสาธารณูปโภคจะเข้ามากก็ผ่านมานานกว่า ๒๐ปี ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๔๒ รัฐได้เข้ามาสนับสนุน ด้านการสาธารณสุข และโรงพยาบาล ภายในพื้นที่ รวมถึงการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น จากการปกครองส่วนภูมิภาคหมู่บ้านมาเป็นเขตเทศบาล การกำหนดเขตชุมชนของเทศบาลตำบลสามเงา ส่งผลให้หมู่บ้านจัดสรรทั้งหมดอยู่ภายในเขตการปกครองแบบเทศบาล วิถีชีวิตชุมชนในเขตเทศบาลมีการแข่งขันสูงมากขึ้น ตั้งแต่การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล การบริหารบ้านเมืองโดยนักการเมืองท้องถิ่นที่รวมทีมกันเข้าไปบริหารตามนโยบายของแต่ละกลุ่ม มีการแข่งขันกันหาเสียงโจมตีกลุ่ม ด้วยเหตุที่จะได้เข้าไปเป็นกลุ่มบริหารเทศบาล การบริหารจัดการจึงใช้เงินเป็นหลักในการพัฒนาชุมชน จากเหตุผลข้างต้นสะท้อนความต้องการของรัฐที่ต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนในการการตัดสินในร่วมกับรัฐแต่ผลสุดท้ายอำนาจในการบริหารจัดการ หรือ กลุ่มผู้นำความคิดยังคงอยู่ที่ภาครัฐบาลนั่นเอง

เช่นเดียวกับพื้นที่ บ้านคลองชมพู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ที่ยังคงโยกย้ายพื้นที่ตามนโยบายภาครัฐ โดยภาวะจำยอม โดยรัฐได้แจ้งเหตุผลในการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ เพื่อป้องกันน้ำท่วม ดังนั้นช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๒ ชาวบ้านท่าปลา จำเป็นอพยพมาพื้นที่ใหม่ ซึ่งขณะนั้นรัฐได้จัดสรรพื้นที่ทำกิน ๑๓ ไร่ ที่อยู่อาศัย ๒ ไร่ โดยจับสลากแบ่งพื้นที่กัน บางคนก็จับได้เป็นที่ราบใกล้ ลำห้วย บางคนก็จับได้เป็นพื้นที่ป่า หรือบางครั้งมีการทับซ้อนกับพื้นที่ชาวบ้านที่เคยอยู่มาก่อน(ชาวบ้านน้ำหมัน)

ระยะที่สอง ชาวบ้านได้ปรับตัวกับสภาพพื้นที่ใหม่(บ้านคลองชมพู)ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบสูง ดินส่วนมากเป็นดินลูกรัง แหล่งน้ำมีน้อย ทำการเกษตรปลูกพืชล้มลุกไม่ได้ผลเท่าที่ควรจากพื้นที่เดิมชาวบ้าน ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ปลูกถั่ว เมื่อย้ายพื้นที่ใหม่ชาวบ้านต้องปรับรูปแบบการเพาะปลูกอีกครั้งโดยหันไปปลูกมะม่วงหิมพานต์ และแปรรูปมะม่วงหิมพานต์แทน หรือบางพื้นที่ได้ดินดีและอยู่ใกล้แหล่งน้ำก็จะทำนา และทำไร่เหมือนเช่นพื้นที่เดิม ระยะต่อมารัฐเข้ามาสนับสนุนผ่านทางตัวแทนชุมชน โดยจัดสรรงบประมาณพัฒนา ถนน ไฟฟ้า และสถานีอนามัย การปรับตัวทั้งสามระยะตั้งแต่ก่อนการย้ายพื้นที่มาสู่พื้นที่ใหม่ จนกระทั่งต้องปรับเรื่องการทำมาหากินเนื่องจากพื้นที่ใหม่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตร และที่สำคัญคือการจำกัดที่ดินที่กินจากนโยบายรัฐบาล

เส้นทางที่ ๔ การอพยพกลุ่มคนจากจังหวัดใกล้เคียง พื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ตาก อุทัยธานี เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเพิ่มพื้นที่ทำกิน หรือหลีกอาชีพเดิมและหาทางเสริมอาชีพใหม่แต่สุดท้ายยังคงต้องพึ่งกลไกการค้า จากภาครัฐบาล

บ้าน นานกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กลุ่มที่อพยพมายังพื้นที่ดังกล่าวเป็นกลุ่มคนมาจาก อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อยู่ในช่วงปี พ.ศ ๒๕๗๙ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน จับจองที่เพื่อ ทำไร่ นา สวนเพื่อหลีกหนีต่อสภาวะยากจน อาชีพหลักของชุมชนช่วงแรกก็คือ การทำนาเป็นหลัก ระยะที่สองได้มีการเพิ่มพืชทางเลือกในการเพาะปลูกขึ้น คือ การทำสวน ลางสาด ทุเรียน และลองกอง เพื่อสนองต่อความต้องการของตลาด ชุมชนร่วมกันสร้างความเชื่อต่างๆร่วมกับผลผลิตทางการเกษตร เช่น การสร้าง "ผี"ขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของคนในหมู่บ้านให้อยู่ภายใต้บรรทัดฐานเดียวกัน เช่น ในปลายเดือนกันยายนของทุกปี ชาวบ้านจะร่วมกันจัดประเพณีเลี้ยงผีเจ้าที่หรือการเลี้ยงปู่สวน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าหากทำพิธีดังกล่าวจะเป็นการเพิ่มผลผลิตและรสชาติดี นอกจากประเพณีดังกล่าวจะทำหน้าที่ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้านแล้ว การจัดประเพณีทำบุญดอยลางสาดยังเป็นพื้นที่รวมชาวบ้านในหมู่บ้าน นานกกก กับชาวบ้านจากหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียง ให้เดินทางเข้ามาร่วมประกอบพิธีกรรมด้วย ระยะที่สาม เมื่อความต้องการของตลาดเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจำเป็นต้องขยายพื้นที่ทำกินในการปลูก ลางสาด ลองกองสะท้อนได้จากชาวบ้านจึงมีการเปลี่ยนจากการเลี้ยงปู่สวนมาเป็นการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญลางสาด เนื่องจาก ชาวบ้านแต่ละคนมีสวนลางสาดอยู่หลายที่(เพิ่มพื้นที่การเกษตร) การที่จะเลี้ยงปู่เจ้าสวนจะต้องเลี้ยงทุกที่ทำไม่ไหว ชาวบ้านจึงมีการเปลี่ยนจากการเลี้ยงปู่สวนมาเป็นการทำบายศรีลางสาดครั้งเดียว โดยจะจัดขึ้นในปลายเดือนกันยายนของทุกปี **ส่วนพื้นที่ที่สอง บ้านน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์** หมู่บ้านน้ำริดเป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากจังหวัดแพร่ และส่วนหนึ่งโยกย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอลับแล ลักษณะวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน ซึ่งช่วงแรก อาชีพชุมชน คือการทำนาเป็นหลัก ระยะที่สอง รัฐได้เข้ามาสนับสนุน ในหลายๆด้านทั้งด้านการเรียน และการรักษาพยาบาล ส่วนเรื่อง อาชีพการทำนา สวนผลผลิตไม่ได้ผลดี ส่วนใหญ่ ผลักดันลูกหลานไปสู่เมืองใหญ่ เน้นการศึกษาที่สูงเพื่อหลีกหนีวิถีเดิมของครอบครัว หรือ เพื่อนำความรู้มาปรับใช้กับการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ต่อมาชุมชนจึงเพิ่มพืชทางเลือกเพื่อหลีกหนีผลผลิตตกต่ำ คือ การปลูกหอม ทำสวนผลไม้ ลางสาด ลองกอง โรงยาสูบ ปลูกถั่ว โดยการทำสวนผลไม้ดังกล่าวจะมาที่หลังเนื่องจากได้รับตัวอย่างมา

จากอำเภอลับแล **เช่นเดียวกันกับพื้นที่ที่สามบ้านน้ำหมัน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์** การโยกย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภอลับแล มาจากบ้านม่วงเจ็ดต้น บ้านน้ำริด บ้านด่านนาขาม อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ระยะแรกประกอบอาชีพ ทำนา การเกี่ยวข้าวสมัยก่อนใช้แรงงานในครอบครัวและเกี่ยวแบบเอาแรงกัน(ลงแขก) หมุนเวียนไปจนใช้ควายลากไถและคราดที่นา ส่วน การปลูกข้าวสมัยก่อนจะเป็นนาดำ ก่อนดำจะตกกล้าไว้ประมาณ ๑ เดือนจึงนำต้นกล้าที่หว่านไว้ถอนไปปลูกในแปลงนา พันธุ์ข้าวที่ใช้สมัยก่อนจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม การสีข้าวสมัยก่อนไม่มีโรงสีใช้คนตำด้วยครกมอง(ครกกระเดื่อง)บางทีก็เอาแรงกันแรงงานคนและควายโดย ชาวบ้านจะใช้ข้าวเปลือกแทนเงินในการบูรณะวัด กุศโลบายของการใช้ประเพณีงานบุญกองข้าวเปลือกเพื่อพัฒนาวัดวาอาราม ทำให้คนสามัคคีกันได้ช่วยเหลือกัน ส่งผลให้กลุ่มคนมีความเชื่อว่า วัด คือสิ่งที่เป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจและเป็นสิ่งที่ ทุกคนสร้างร่วมกัน (สมบัติร่วมของชุมชน) ต่อมาในระยะที่สอง การเก็บเกี่ยวในปัจจุบันมีทั้งภายในครอบครัว เอาแรงกัน (ลงแขก) การเกี่ยวด้วยเครื่องทุ่นแรง(เครื่องตัดหญ้า) จ้างรถเกี่ยวและจ้างรถดูดข้าว การจ้างรถเกี่ยวข้าวทำให้เสร็จเร็ว ส่วนการทำนานั้นจะทำทั้งนาดำและนาหว่าน และพึ่งพาเครื่องจักรมากขึ้น ระยะที่สามการเข้ามาของภาครัฐบาลสนองต่อความต้องการของตลาดในการส่งออกข้าวมาขึ้น โดยได้รับการแนะนำใช้ข้าวพันธุ์ดีจากทาง เกษตรอำเภอแนะนำ เพื่อเพิ่มคุณภาพของข้าวดีขึ้นทั้งข้าวจ้าวและข้าวเหนียว ส่วนใหญ่ใช้รถไถ รถเกี่ยวข้าว ควายลดบทบาทในพื้นที่นา **และพื้นที่ที่สี่บ้านม่วงตาล จังหวัดอุตรดิตถ์** กลุ่มแรกที่มาอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นคนในพื้นที่ จังหวัดอยุธยา กรุงเทพฯ เงื่อนไขในการย้ายถิ่นก็เพื่อการหาพื้นที่ทำกินแหล่งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิมที่ตนเองอาศัยอยู่ ส่วนอาชีพส่วนใหญ่ในหมู่บ้านทำกันมาก คือ เกษตรกรรม (ทำนา ทำไร่ ทำสวน) และรับจ้างทั่วไปการปรับตัวระยะที่สองจากปัจจัยทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากการทำนาเพื่อกินและขาย ปรับมาเป็นการทำนาเพื่อพาณิชย์อย่างแท้จริง **พื้นที่สุดท้ายบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์** ในช่วงปีพ.ศ. ๒๔๐๙-๒๔๔๙ การอพยพย้ายถิ่นฐานในระยะแรกจะย้ายจากที่อื่นเพื่อเข้ามาทำมาหากิน โดยเฉพาะการทำนา สอดคล้องกับข้อมูลจาก นายสว่าง กิ่งแก้ว ที่ว่า "ส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลัก เพราะใกล้แม่น้ำบ้านก็จะอยู่เลาะริมแม่น้ำ ในยุคนี้ไม่มีเขื่อนสิริกิติ์ ถึงฤดูน้ำหลากท่วมบ้านเรือนเสียหายมาก ป่าไม้มีมากไร่นาใครจับจับเอา ถากถางป่าพงเอา บางครอบครัวยกที่ไร่ที่นาสวนให้กันเองด้วยปากเปล่า" ต่อมาระยะที่สอง หลังจากนั้นไม่นานประชากรเพิ่มขึ้นมา ชาวบ้านต้องการเพิ่มพื้นที่การทำมาหากิน ทำนาทำไร่ ส่งผลให้เริ่มขยายพื้นที่หักล้างถางพงในเขตป่าไม้กันมากขึ้น ชาวบ้านตำบลบ้านดาราก็ไม่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ที่ต้องการความอุดมสมบูรณ์และพื้นที่ในการทำการเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น

เช่นเดียวกับอพยพในเขตพื้นที่ **ตำบลป่าอ้อ อำเภอบ้านไร่ จังหวัด อุทัยธานี** เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๑๒ ในช่วง ๓๐-๔๐ ปีที่ผ่านมา บริเวณถ้ำหุบป่าตาดอยู่กับตำบลป่าอ้อ อำเภอบ้านไร่ ได้มีชาวบ้านอพยพมาจากจังหวัดพิจิตร จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอเมืองจังหวัดอุทัยธานี เมื่อชาวบ้านอพยพมาก็ช่วยกันถางป่าโดยจุดไฟเผา เพื่อเป็นที่ตั้งบ้านเรือน กลุ่มใดที่เข้ามาก่อนต่างจับจองที่ดินทำกินอย่างอิสระบางคนสามารถจับจองได้มากถึง ๓๐๐ ไร่ ส่วนคนที่เข้ามาทีหลังก็จะลดหลั่นสัดส่วนกันไปตามช่วงเวลาการาย้ายเข้ามาในพื้นที่ เงื่อนไขดังกล่าวส่งผลต่อกำลังการผลิต และเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวชัดเจน ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่ต้องช่วยกันถางป่าโดยใช้ระยะเวลาประมาณ ๓ปี บริเวณป่า

รกร้างจึงกลายเป็นที่ทำมาหากินเพาะปลูกทางการเกษตร โดยชาวบ้านจะปลูกข้าวโพดเป็นหลัก สามารถปลูกโดยไม่ต้องฉีดยาฆ่าแมลง ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ในการเกษตร

บ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก ช่วงปี พ.ศ.๒๔๗๖-๒๔๙๗ กลุ่มคนได้อพยพ มาจากเชียงราย ลำพูน แพร่ น่าน ชาวบ้านได้จับจองและถางป่า เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ในการเกษตร ต่อมาในระยะที่สอง ช่วงปี พ.ศ.๒๔๙๗-๒๕๒๒ เพิ่มการเพาะปลูกอ้อยแทน การทำเกษตรแบบเดิมอาชีพส่วนใหญ่ของชุมชนคือ ปลูกอ้อย เพราะสภาพภูมิประเทศ และพื้นดินบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมย เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การปลูกอ้อย จึงทำให้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนปลูกอ้อย และประกอบอาชีพทำน้ำอ้อยเพิ่มมากขึ้น ส่วนแรงงานจะใช้วัวหรือควายในการหมุนเครื่องหีบอ้อย และใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัว การผลิตน้ำอ้อยแผ่นในยุคนี้ ส่วนใหญ่เก็บไว้ใช้ในครัวเรือน และบางส่วนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการติดต่อค้าขายกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอแม่สอด อำเภอแม่ระมาด อำเภอท่าสองยาง ซึ่งการค้าขายโดยมากจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากับน้ำอ้อยแผ่นโบราณ เช่น มะพร้าว หอมแดง กระเทียม ซึ่งในสมัยนั้นหมู่บ้านวังตะเคียนยังไม่มีต้นมะพร้าว ต้องเอาน้ำอ้อยแผ่นไปแลกเอามะพร้าวจากหมู่บ้านอื่น **ระยะที่สามช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๒ - ปัจจุบัน ชุมชนลดการปลูกอ้อย** เพราะในยุคนี้มีอาชีพเกษตรกรรมอื่นขึ้นมาทดแทนอาชีพการปลูกอ้อย เช่น การปลูกข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ซึ่งให้ผลผลิต และค่าตอบแทนสูงกว่าการปลูกอ้อย การผลิตน้ำอ้อยแผ่นจึงลดลงกลายเป็นอาชีพเสริม ทำปีละ ๑ ครั้งปัจจัยที่ทำให้อาชีพการผลิตน้ำอ้อยแผ่นโบราณของชาวบ้านวังตะเคียนลดน้อยลง มีสองด้าน

ด้านแรกต้นทุนการผลิตสูง การทำน้ำอ้อยมีต้นทุนในการผลิตสูงคือ ไม่มีฟืนในการเคี่ยวน้ำอ้อย เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายไปมาก นอกจากนี้บางรายยังมีปัญหาในการขาดแคลนที่ดินในการทำมาหากิน ต้องอาศัยเช่าที่ดินของผู้อื่น จึงทำให้ผู้ผลิตบางรายต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เงื่อนไขการประกอบอาชีพตกอยู่ในภาวะรอการสนับสนุนจากภาครัฐบาล

ด้านที่สองด้านการตลาด ตลาดน้ำอ้อยมีความไม่แน่นอน เพราะผู้บริโภคมีความต้องการในการบริโภคที่แตกต่างกัน เช่น การนำไปประกอบอาหาร การนำไปใช้ผลิตแอลกอฮอล์ การนำไปผลิตไส้บุหรี่ใบตองมวล ซึ่งเป็นบุหรี่พื้นบ้านของคนภาคเหนือ เป็นต้น ตลาดน้ำอ้อยส่วนมากอยู่ต่างจังหวัด โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศพม่า ได้มีการนำน้ำอ้อยแผ่นเข้ามาขายในประเทศ โดยนำมาขายในราคาที่ต่ำกว่า จึงทำให้การจำหน่ายน้ำอ้อยลดลง สาเหตุที่ประเทศพม่าขายได้ในราคาถูกกว่า เพราะว่าประเทศพม่ามีราคาต้นทุนที่ถูกกว่า ในด้านของแรงงานและวัสดุที่ใช้ในการผลิต บางกลุ่มได้รับข้อเสนอจากโรงงานน้ำตาลทราย ปลูกอ้อย สำหรับผลิตส่งโรงงานน้ำตาลทราย เงื่อนไขการผลิตอ้อยจึงตกอยู่ในมือนักธุรกิจ (เจ้าของโรงงาน)

เส้นทางที่ ๕ การย้ายถิ่นของกลุ่มชาวจีน

"จีนเป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่ง เราจะหลับตาแล้วคิดว่า ไม่มีจีนอยู่ในโลกนี้ เป็นไปไม่ได้" ความข้างต้นเป็นคำกล่าวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จากคำกล่าวข้างต้นเป็นการสนับสนุนข้อมูล

เบื้องต้นจากข้อมูลชุมชนเรื่องการอพยพย้ายเข้ามาของกลุ่มชาวจีน โดยรัฐปลายทางในการหาพื้นที่ทำกิน ของกลุ่มชาวจีน คือประเทศไทย สอดคล้องกับข้อมูลของ (กัณฐิณี มานะกิจ และคณะ ๒๕๔๗) คนจีนเริ่มอพยพเข้าสู่ประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๘ พบว่าจำนวนคนจีนที่เดินทางเข้าประเทศไทยทั้งหมด คิดเป็น ๒๖๗.๘ ล้านคน จากจำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาทั้งหมดในประเทศไทย พบว่าชาวจีนแต้จิ๋วมีมากที่สุดในประเทศไทย ตามตัวเลขในปี พ.ศ.๒๔๙๘ ในจำนวนกลุ่มคนจีนทั้ง ๕ ภาษา คือ จีนแต้จิ๋ว แคะ ไหหลำ ฮกเกี้ยนและกวางตุ้ง

ซึ่งการกระจายตัวหาแหล่งพื้นที่ทำกินของชาวจีน พื้นที่แรกคือเขตเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์นั้นยังคงมีกลุ่มเชื้อสายชาวจีนอยู่กันอย่างเหนียวแน่นในเขตพื้นที่อำเภอเมืองและกระจายกันไปตามอำเภอต่างๆ มีอยู่หลายตระกูล(แซ่) เช่น ตระกูลเตีย ตระกูลซื้อ ตระกูลลิ้ม ตระกูลเล้า โดยแต่ละตระกูลจะตั้งกลุ่มกันเป็นชมรมและมีการติดต่อสัมพันธ์กันอยู่เสมอ วิถีของชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มนี้ จึงสามารถวิเคราะห์ถึงกิจกรรมที่มีการปฏิบัติร่วมกัน และ สถานที่อันเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวจีน กล่าวคือ สุสานที่ใช้ในการทำพิธีหลังความตาย(ฮวงซุ้ย) รวมถึงสมาคมฮากกาจังหวัดอุตรดิตถ์(สมาคมของชาวจีนแคะ) และ **ศาลเจ้าแม่ทับทิม** หรือ **ศาลเจ้าจุยบ่วยเนี่ยว** เป็นศาลเจ้าของชาวจีนไหหลำ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อความศรัทธา รวมถึงโรงทานของชาวจีนการทำบุญทำทาน โดยถือเป็นการแสดงถึงการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ชุมชนชาวจีนโดยในอดีต การบริจาคทาน(การทิ้งกระจาด) ของกลุ่มชาวจีนนั้นจุดประสงค์ทำให้แก่เป็นทานแก่คนอดอยาก ยากจน หาเช้ากินค่ำเป็นสำคัญและอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณหรือภูติผีไร้ญาติ โดยยึดหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิม การให้ทานระยะแรกจะเป็นในกลุ่มจีนจนที่ในเครือข่ายชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ในระยะต่อมากลุ่มผู้บริจาคทานยังเป็นชาวจีนและไทยเชื้อสายจีนดังเดิม แต่กลุ่มผู้มารับกลับเปลี่ยนเป็น คนไทยและจีนส่วนน้อยมารับทานดังกล่าวแทน ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายจีนได้ยึดหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิม(เมตตา) ผสมผสานกับศาสนาพุทธ สะท้อนได้จากการปรับกลุ่มตนเข้ากับคนไทยโดยการตั้งสมาคมขึ้นมาแต่เอื้อประโยชน์สู่พื้นปลายทาง(ไทย) โดยการตั้งมูลนิธิอุตรดิตถ์สงเคราะห์เพื่อศพคนไทยไร้ญาติ เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๒๒ มูลนิธิอุตรดิตถ์สงเคราะห์พร้อมด้วยหน่วยงานราชการระดับจังหวัด ได้ร่วมกันนำศพไม่มีญาติกว่า ๒,๐๐๐ กว่าศพจากโรงพยาบาลอุตรดิตถ์ ที่มีผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุหรือเหตุอื่นๆ แล้วไม่มีญาติมารับศพ จึงได้รวบรวมมาจัดการฌาปนกิจและเผาฝังร่วมกันในสุสานตรงฮวงซุ้ยรวมหลังใหญ่ โดยมีผู้เสียชีวิตหลากหลายสัญชาติ ซึ่งการกระทำดังกล่าว สอดคล้องกับหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิมและหลักคำสอนของพุทธศาสนา การกลืนทางหลักคิดดังกล่าวถือว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อทั้งกลุ่มผู้เข้ามา และกลุ่มเจ้าของพื้นที่ปลายทางได้อย่างลงตัว

ส่วนวิถีชีวิตอีกด้านนอกเหนือจากความสัมพันธ์กันทางรูปแบบสมาคมศาลเจ้านั้น ชาวจีนยังมีมิติเด่นอีกด้านหนึ่งนั่นคือ ด้านการค้าขายดังจะขอกล่าวถึง ๒ พื้นที่ คือ อุตรดิตถ์ และปากน้ำโพนครสวรรค์ **ชาวจีน ท่าเสา จังหวัดอุตรดิตถ์จีนเข้ามามีบทบาทช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ – ๒๕๑๓** ในระยะแรกนี้คนจีนที่เข้ามาในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงมีการดำเนินกิจการค้าขาย กาค้าขายช่วงแรกจะขายที่ท่า

น้ำ ท่าอิด ท่าโพธิ์ และเคลื่อนมาสู่พื้นที่ท่าเสา สอดคล้องกับข้อมูลของคุณป้าสุรัชนีย์ ชลนะธี อายุ ๖๐ ปี กล่าวว่า *"คนที่มาค้าขายส่วนใหญ่ที่ตลาดท่าเสาเป็นเจ๊กซี (เจ๊กซีคือคนที่มาจากประเทศจีน) จะหาบบะหมี่และซาลาเปาขายตามหมู่บ้านและที่สถานีรถไฟ กลิ่นหอมหวนของซาลาเปาและบะหมี่ของเจ๊กแต้และเจ๊กเม้งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น"* จากการสัมภาษณ์ของคนเก่าแก่ในชุมชนตลาดท่าเสา ชาวตลาดท่าเสาเริ่มขยายตัวขึ้นมาสร้างที่อยู่อาศัยและรากฐานบนบกมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการค้าขายที่ท่าน้ำก็ยังคงมีอยู่ จากคำบอกเล่าของคุณยายเง้า เตชะจักรทอง อายุ ๗๘ ปี เป็นชาวจีน ไหหลำและแต้จิ๋ว *"คุณพ่อและคุณแม่ของคุณยายทำอาชีพค้าขาย ในช่วงแรกคุณยายเล่าว่าที่บ้านได้ขายอาหารประเภทก๋วยเตี๋ยว ชาและกาแฟ และเปลี่ยนมาเป็นขายอาหารตามสั่ง ปัจจุบันนี้ร้านค้าของคุณยายได้เลิกกิจการขายอาหารตามสั่งไปแล้ว ถึงแม้แรงและกำลังของคุณยายจะอ่อนล้าลงไปแต่คุณยายก็ยังคงเปิดกิจการร้านค้าขายของทั่วไปหรือที่เรียกว่า "ร้านโชห่วย"* จากความข้างต้นสะท้อนถึงอาชีพหลักของชาวจีนนั่นคือเรื่องของการค้าที่คนจีนผสานตนกับพื้นที่ใหม่ทั้งการแต่งงานกับคนไทย หรือการค้าขายเพื่อใช้ร้านค้าของตนเองเป็นพื้นที่ในการพบปะกันของคนในชุมชน ดูได้จาก สอดคล้องกับ ข้อมูลของ คุณยายอุ่นเรือน สีหะอำไพ ชาวจีนแต้จิ๋ว อายุ ๘๐ ปี *"เจ้าของร้านขายข้าวแกงและชา กาแฟโบราณ คุณยายเล่าว่าคุณยายได้อาศัยอยู่บนบกมาตั้งแต่เกิด ทุก ๆ เช้าจะมีกลุ่มสมาคมคนคอกาแฟมานั่งดื่มชา กาแฟและสนทนาพูดคุยเรื่องสัพเพเหระกัน"* ขณะที่การค้าของตลาดท่าเสากำลังเจริญก้าวหน้าก็มีเหตุการณ์ให้ไฟไหม้ตลาดครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ ส่งผลเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนจีนและคนไทยในพื้นที่ในตลาดท่าเสาเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนสภาพความเป็นอยู่การค้าขาย สภาพแวดล้อม และสภาพเศรษฐกิจ คนจีนและไทยในตลาดเริ่มกระจัดกระจายกันไปอยู่ที่อื่น(เกิดการปรับตัวต่อ สภาพเศรษฐกิจ และ พื้นที่ทำกิน อีกครั้ง) นับว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายที่สุดกับพ่อค้าแม่ค้าและชาวตลาดบ้านท่าเสา แต่ต่อมารัฐได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่โดยการสร้างทางรถไฟ และสะพาน ส่งผลดีต่อการค้าขาย รวมถึงการติดต่อกันทางด้านการค้า ระหว่างคนต่างพื้นที่ แต่ความคึกคักทางด้านการค้าอยู่ได้เพียงไม่นาน ห้างสรรพสินค้ารวมถึงร้านสะดวกซื้อได้เข้ามาสร้างทางเลือกแก่กลุ่มผู้บริโภคมากขึ้น ส่งผลการปรับวิถีของชุมชนคนจีนและคนไทยในพื้นที่ท่าเสาเพื่อต่อสู้กับสังคมทุนนิยม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่จากข้อมูลของชุมชนได้สะท้อนคิดการโหยหาความเป็นธรรมชาติทางวัตถุของชุมชนในอดีตได้อย่างน่าสน "คุณยายอุ่นเรือน สีหะอำไพ คุณยายต้อยติ่ง กะนะแสง คุณยายนิตย์ สังฆจัน คุณป้าสุรัชนีย์ ชลนะธี ก็ยังนิยมไปซื้อของที่ตลาดท่าเสาเพราะสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่มาจากพ่อค้า และแม่ค้าที่เป็นชาวบ้านเป็นผู้ผลิตเองโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นผักหรือผลไม้ในแต่ละฤดูกาลที่นำมาขาย ที่ตลาดท่าเสารู้สึกว่าการเลือกซื้อสินค้าจำพวกผักและผลไม้ที่ตลาดท่าเสาปลอดภัย เพราะชาวบ้านปลูกผักเองโดยไม่มีการใช้ยาฆ่าแมลงและค่อนข้างเป็นสินค้าที่สดใหม่ทุก ๆ วัน อัธยาศัยและไมตรีจิตจากพ่อค้า แม่ค้าที่ตลาดท่าเสา รอยยิ้มที่เป็นมิตร" การโหยหา"**ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม**"จากเนื้อหาข้างต้นเป็นตัวสะท้อนหนึ่งที่สังคมหมู่บ้านกำลังต้องการจากสังคมทุนนิยมในยุคปัจจุบัน

เช่นเดียวกันกับชาวจีนในมิติการค้าขายพื้นที่ ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ที่มีการพัฒนาจากสถานะผู้ถูกจ้างงาน มาเป็น เจ้าของพื้นที่ทำกิน และเจ้าของกิจการ และท้ายที่สุดสามารถใช้ความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันนี้ในการรวมกลุ่มสมาคมการค้าขึ้นปากน้ำโพ อาทิ สมาคมโรงสีข้าวจังหวัดนครสวรรค์

จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าข้าวที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐที่เข้าไปผลักดันในพื้นที่โดย "กระทรวงพาณิชย์ และพาณิชย์จังหวัดภาคเหนือ ๑๗ จังหวัด ร่วมกับท่าข้าวกำนันทรง จังหวัดนครสวรรค์ ต้องการพัฒนาให้จังหวัดนครสวรรค์ เป็นศูนย์กลางการซื้อข้าวเปลือก ข้าวสาร การขนส่ง และศูนย์ส่งออกข้าวแบบเบ็ดเสร็จของไทย รวมถึงช่วยลดต้นทุนสินค้าข้าวให้สามารถแข่งขันได้ เพื่อต่อไปในอนาคตจะพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางค้าข้าวของอาเซียน" จากเนื้อหาข้างต้นนี้สะท้อนการกำหนดทิศทางการผลิตเพื่อสนองต่อนโยบายรัฐ โดยที่ภาครัฐยังไม่ได้ลงสู่กลุ่มผู้ผลิตฐานล่าง ว่ามีกำลังพอสนองต่อนโยบายดังกล่าวหรือไม่ ไม่เช่นนั้นแล้วจะกลายเป็นนโยบายที่ล่องลอย โดยที่ฐานการผลิตไม่สามารถจับต้องได้ อย่างเช่นพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทย

ประเพณี/พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับการตอบสนอง ชุมชน วัด และกระบวนการผลิต

: บทสรุปจากประเด็นสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก

นิคม นาคอ้าย

ผู้ประสานงานชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก

อารัมภบท

มุมมองทางประวัติศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องกับมิติต่าง ๆที่หลากหลาย งานสังเคราะห์นี้ มุ่งพิจารณาสาเหตุเชื่อมโยงระหว่างประเพณีพิธีกรรมกับ กับความผูกพันของคนในชุมชน วัด และกระบวนการผลิตเพื่อความคงอยู่ของชุมชน อันเป็นธรรมชาติทางสังคมของมนุษย์ที่มีการอยู่รวมกัน การตอบสนอง สะท้อนจากความผูกพัน ซึ่งจะแน่นแฟ้น หรือผูกพันกันอย่างหลวมๆ ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความเป็นเครือญาติแซ่สกุลเดียวกัน หรือการจัดกิจกรรมร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้ทัศนคติ มุมมองและการขัดเกลาทางสังคมบ่มเพาะจนชุมชนพร้อมที่จะซึมซับ เข้าใจถึงคุณค่าของวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้น จึงมักพบว่าการตอบสนองของบุคคล ชุมชน จะมีผลมาจากความผูกพัน ซึ่งสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ จากกฎ กติการ่วมกันของชุมชน จากความศรัทธาหรือจากกิจกรรมที่สร้างความสมดุลแก่ทุกฝ่าย แนวคิดในการสังเคราะห์จะผสมผสานหลักการการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของปฏิทินประวัติศาสตร์ โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมที่มีทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกันเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของชุมชนในระดับอุปนิสัยจากการซึมซับรับเอาผลของความเปลี่ยนแปลงของประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นที่คนในชุมชนแต่ละรุ่นนับจากวัยเด็กสู่วัยชราเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงผ่านสู่ภายนอกซึ่งหมายถึง การแสดงออกให้สังคมรับรู้วัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง **ประเด็นสำคัญในการสังเคราะห์คือ ผู้สังเคราะห์ตั้งคำถามเชิงประวัติศาสตร์ว่า การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีดังกล่าว จะเป็นเหตุให้ชุมชนกลายเป็นสังคมจัดการแบบสมัยใหม่ทดแทนสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรกันเช่นเคย หรือไม่** กรอบแนวคิดที่จะใช้ในการสังเคราะห์ปรากฏดังภาพ

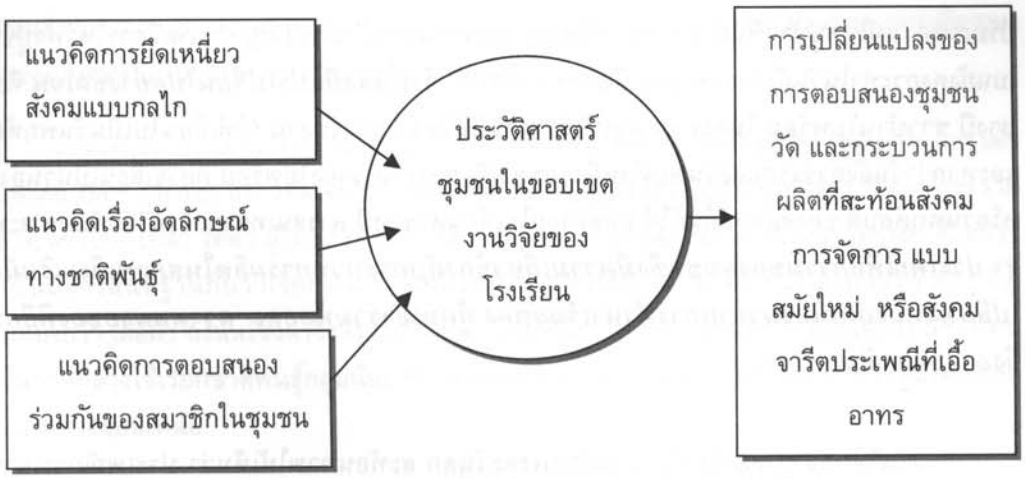

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : มุมมองของความแปรเปลี่ยน ผ่านพิธีบุญ วัด ชุมชน และภาคการผลิต

จังหวัดพิษณุโลก เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มสลับภูเขาสูง และเกี่ยวข้องกับการโยกย้ายถิ่นฐานอันเนื่องจากการศึกสงครามดังที่พบจากหลักฐานประวัติศาสตร์ชาติ อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูด สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน) ก็มิได้ผิดแผกแตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ นั่นคือ ลักษณะของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ซึ่งสื่อถึงลักษณะเด่นคือ รูปแบบของประเพณี พิธีกรรม ที่รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ดังนั้นผู้ที่อยู่ร่วมชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน เป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากผู้คนดำรงอยู่ในสังคมที่ไม่ผันเปลี่ยนจากวิถีชีวิตดั้งเดิมมากนัก แนวโน้มของความผูกพันย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น

เมื่อมองผ่านงานวิจัยประติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในจังหวัดพิษณุโลกในขอบเขตงานที่ครูนักเรียน และชุมชนร่วมกันสะท้อนออกมา พบว่า ตัวกำหนดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ที่สำคัญประการหนึ่งคือ ประเพณีพิธีกรรม ที่ถูกกำหนดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการสร้างปกติสุขของคนในชุมชนนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของหลาย ๆ โรงเรียน เช่น ประเพณีการไหว้พ่อปู่ขวานเบน ของโรงเรียนบ้านหินประกายซึ่ง เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๔ เป็นประเพณีที่กระทำเป็นประเพณีประจำปี ในวันอังคารแรกของเดือนหกทุกปี ***ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของฤดูกาลปลูกข้าว*** ประเพณีการไหว้ที่เป็นอัตลักษณ์ของบ้านหินประกายนี้ มี ๒ ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การนำเครื่องไหว้ต้องเป็นเฉพาะไก่ และ หมู ที่ยังมีชีวิตอยู่สมบูรณ์เท่านั้น และ ดอกไม้ที่ใช้ในพิธี ต้องไม่ใช่ดอกไม้สีแดง ทั้ง ๒ ประเด็นนี้ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ นั่นอาจเป็นความไม่แปรเปลี่ยนที่ยังดำรงอยู่ในมิติย่อย ท่ามกลางสภาพการรุกคืบทางวัฒนธรรมกระแสหลัก และอิทธิพลของระบบทุนนิยมโพ้นทะเล (ระบบที่คำนึงถึงกำไรที่เป็นตัวเงินและมูลค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจ) ***ที่แปรเปลี่ยนรูปแบบการรุกคืบตลอดเวลา*** ทำให้ชาวบ้านในวัยทำงานต้องออกจากท้องถิ่น ไปประกอบอาชีพในต่างถิ่นมากขึ้นโดยเฉพาะในกรุงเทพฯและ

ปริมณฑล แม้ในหมู่บ้านหินประกายจะเหลือแต่เด็กและคนชราเป็นส่วนใหญ่ ประเพณีการไหว้พ่อปู่ขวานเบนยังคงกระทำในวันอังคารแรกของเดือนหกตลอดมา ***ดังนั้นสิ่งที่แปรเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน*** คือ ในบางปี ชาวบ้านไม่พร้อม ไม่สะดวก คนเข้าร่วมงานมีน้อยลง การจัดงาน ก็ให้เลื่อนไปเป็นวันพฤหัสบดี และหากว่าวันอังคารแรกและวันพฤหัสบดีแรกของเดือนหก พบว่ายังไม่พร้อม ก็อาจเลื่อนเป็นวันอังคารหรือวันพฤหัสบดี ของสัปดาห์อื่นก็ได้ แต่ต้องอยู่ในเดือนหกของปี สารสนเทศจากงานวิจัยต้นทุน สะท้อนว่า ***ประเพณีพิธีกรรมของชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตในสภาพเดิม เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการทำนาเริ่มลดลง ผู้คนเข้าร่วมน้อยลง ความหมายของพิธีกรรมจึงอาจลดลงด้วย***

งานวิจัยต้นทุนของโรงเรียนวัดปากพิงตะวันตก สะท้อนภาพให้เห็นว่า ประเพณีการเผาข้าวหลาม เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความต้องการหารายได้ให้กับทางวัดของคนในชุมชน ซึ่งส่วนมากจะทำกันในช่วงเทศกาลลอยกระทง หรือทอดกฐิน ซึ่งนอกจากจะมีการเผาข้าวหลามแล้ว ยังมีการทอดข้าวเม่า มะขามดอง รวมทั้งการทำอาหารขายในงานวัด ซึ่งการคืนจะมีการละเล่น ลักษณะการขายจะเป็นที่รู้กันของชุมชนคือพ่อค้าแม่ค้าที่มาช่วยขายของจะนำบาตรมาใส่สตางค์ จะมีผู้คนในชุมชนมาช่วยกัน ซึ่งแสดงถึงความรักความสามัคคี และความศรัทธาในพุทธศาสนาของคนในชุมชน

บทสรุปสำคัญจากงานวิจัยประการหนึ่ง คือ ประเพณีการเผาข้าวหลามในงานบุญนั้นส่วนใหญ่บอกว่าก็ทำต่อ ๆ กันไป ตามที่มีผู้ใหญ่บอก และมองไม่เห็นปัญหาหรือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มากนัก นอกจากเสียงบ่นว่า หาไม้ไผ่ไม่ค่อยได้ นอกจากนั้น การเผาข้าวหลามอาจจะหมดไป เพราะคนรุ่นใหม่ไม่มีใครเข้ามาทำ คนที่มาช่วยก็จะเป็นคนรุ่นเก่าที่เคยช่วยกันมาซึ่งก็มีอายุกันมากแล้ว และบางคนก็เสียชีวิตไปแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่า *รูปแบบความเชื่อที่สะท้อนผ่านประเพณีพิธีกรรม ยังดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่น* ไม่ต่างจากอดีต ส่วนในอนาคตนั้น แม้จะมีความวิตกว่า ลูกหลานจะไม่เข้าวัด เพราะลูกหลานคิดว่าการเข้าวัดเป็นการน่าอาย กังวลว่าประเพณีดังกล่าวจะหายไป ***ทำให้เกิดรูปแบบที่แปรเปลี่ยนไปจากอดีต*** คือ การปลูกไม้ไผ่ไว้ตามบ้านของตนเอง จากอดีตที่ไม้ไผ่เป็นสมบัติกลางของชุมชน ทั้งนี้ก็เพื่ออนุรักษ์ประเพณีการเผาข้าวหลามในงานบุญให้อยู่สืบไปให้มากที่สุดนั่นเอง

แง่มุมที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแบบแผนแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับประเพณีจากเดิมที่ขึ้นอยู่กับศรัทธาอย่างลึกซึ้งทางพระพุทธศาสนา พัฒนาการมาสู่เป้าหมายที่สูงขึ้น นั่นคือการตอบสนองชุมชนในแง่ของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในงานเผาข้าวหลามวันลอยกระทง ซึ่งประเพณีเกี่ยวกับสายน้ำ พิธีบุญ งานวัด การขายสินค้าของพ่อค้าหาบเร่ในงานดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องกับภาคการผลิตอย่างไม่เป็นทางการ อย่างใกล้ชิด (การผลิตสินค้า ผลผลิตต่าง ๆ ที่ดำเนินการเองตามวิถีชีวิตปกติ ไม่อาศัยการจัดระบบการจัดการสมัยใหม่) ข้าวหลามที่เหลือจากการทำบุญ นอกจากจะขายได้มากขึ้น เนื่องจากความหนาแน่นของลูกค้าที่มาเที่ยวงานลอยกระทง ชาวนายังสามารถเพิ่มปริมาณการจำหน่ายข้าวใหม่ที่เพิ่งเก็บเกี่ยวได้มากขึ้น วัดมีมีเงินบริจาคสะสมมากขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ***การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของประวัติศาสตร์ชุมชน คือการการยกระดับกระบวนการผลิตในงาน***

ประเพณีวันสำคัญ สู่กระบวนการสร้างสรรค์ภาคการผลิตใหม่ที่วัด ชุมชน พ่อค้าหาบเร่ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันภายใต้ประเพณีวัฒนธรรมเดิม

งานวิจัยของโรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร) สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนไทยทรงดำ (Tai Song Dam Ethnic) อย่างชัดเจนว่าเป็นชนชาติไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปหลายชื่อ อาทิ ลาวโซ่ง ไทดำ ไตดำ ผู้ไทยดำ ไทยทรงดำ ไทยโซ่ง ลาวซ่ง ลาวซ่วงดำ และลาวทรงดำ ซึ่งคำว่าโซ่ง นั้นมีการสันนิฐานกันว่าเรียกตามสีเสื้อที่นุ่งห่มเพราะมีสีดำ คำว่า โซ่ง แผลงมาจาก ส้วง ที่มีความหมายว่า เสื้อผ้า ดังนั้นโซ่งดำจึงหมายถึง ชาวผู้ไทยที่นุ่งกางเกงดำ ส่วนคำว่า ลาวโซ่ง เป็นชื่อที่คนไทยในภาคกลางใช้เรียกชาติพันธุ์กลุ่มน้อย ซึ่งได้อพยพมาจากเขตสิบสองจุไท ในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามทางตอนเหนือ

สารสนเทศจากงานวิจัยบางประเด็นบ่งชี้ว่า *ในยุคแรกของการโยกย้ายถิ่นฐาน ชาวไทยทรงดำหลุดพ้นจากกรอบทางวัฒนธรรม พื้นที่เชิงชาติพันธุ์(ถิ่นฐานที่ตั้งของไทยทรงดำ) กรอบของวาทกรรมชาติพันธุ์ (ตำนานเรื่องเล่าของไทยทรงดำ)* และอยู่นอกเหนือพื้นที่การรับรู้ของสังคมไทย ต่อมา ไทยทรงดำ ***เริ่มปรับเปลี่ยนบทบาทความเป็นผู้ไทในฐานะผู้กระทำการ (ผู้ดำเนินการด้วยตัวเองหรือกลุ่มของตัวเอง)ได้สร้างกระบวนการคิด การกระทำจนกลายเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมภายใต้ระบบสังคมในพื้นที่ใหม่และเป็นแบบแผนหนึ่งของชุมชนชาวไทย*** ซึ่งวิธีการมองแบบนี้สามารถนำไปใช้กับชาวไทยทรงดำได้ทั่วประเทศ

และอาจกล่าวได้ว่า ***อัตลักษณ์ที่เด่นชัดของชาวไทยทรงดำคือ การแทรกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งพื้นที่การรับรู้ของสังคมไทย ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ พื้นที่ทางวัฒนธรรม และวาทกรรม*** พิจารณาได้จากการที่ครูและนักเรียนได้เดินทางไปเยี่ยมเรือนเยือนเหย้าชาวไทยทรงดำ และพบวัฒนธรรมที่เป็น เอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น การแต่งกาย ทรงผม ภาษา บ้านเรือน อาหาร และการประกอบ อาชีพ รวมไปถึงความเชื่อที่สืบ ทอดกันมานาน ก่อให้เกิดพิธีกรรมและประเพณีที่น่าสนใจมากมายแม้ในกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกที่หลั่งไหลเข้าทดแทนวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง แต่สำหรับชาวไทยทรงดำ วัฒนธรรมหลายอย่างหาได้สูญสลายไปตามกระแสไม่ แต่ยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างน่าประทับใจ เช่น ภาษา การแต่งกาย งานประเพณี และการดำรงชีวิตที่สมถะเรียบง่าย ***และอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ครู นักวิจัยนักเรียน ได้เข้าเยี่ยมชม สะท้อนการแสดงตัวตนที่ชัดเจนของแบบแผนทางวัฒนาธรรมดั้งเดิมในพื้นที่ใหม่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ชาวไทยทรงดำพึงพอใจและดำรงรักษา ไว้อย่างเต็มความภาคภูมิ***

ความผูกพันของชุมชน : พลังของการยึดเหนี่ยวสังคมผ่านประเพณีพิธีกรรม

จากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของเอมิลี เดอร์ไคม์ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและแผนที่ทางวัฒนธรรม พบว่าการยึดเหนี่ยวทางสังคมในปัจจุบันเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสังคมแบบใหม่ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีลักษณะแตกต่างกันในเรื่องความคิด ความเชื่อและความสัมพันธ์ในสังคม อันเกิดจากการแพร่กระจายของภาวะความทันสมัยทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลเปลี่ยนแปลงเป็นแบบทางการมากขึ้น ขาดความเห็นอกเห็นใจ เริ่มมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด ไม่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณีดังเช่นในอดีต ***นั่นอาจเป็นความเปลี่ยนแปลงประการสำคัญที่รุกคืบเข้าสู่ชุมชนทุกบริบท รวมทั้งในจังหวัดพิษณุโลก*** งานวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนที่ดำเนินการโดยโรงเรียน จึงสะท้อนให้เห็นถึง ***ความสัมพันธ์ในลักษณะสังคมแบบกลไก*** (สังคมที่ทุกภาคส่วนมีบทบาทในการขับเคลื่อน) ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นของคนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้น ผ่านกลไกของประเพณีวัฒนธรรมชุมชน ภายใต้ลักษณะแห่งการเปิดเป้าประสงค์ร่วมของชุมชน ซึ่งจะยึดเหนี่ยวสังคมไว้อย่างทรงพลัง

งานวิจัยต้นทุนของโรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม ซึ่งทำเกี่ยวกับ ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ที่หมู่บ้านม่วงหอม หมู่ ๕ และบ้านน้อยม่วงหอม หมู่ ๑๑ ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก สะท้อนให้เห็นถึงการยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบกลไกอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านช่วยกันตัดไม้ไผ่ นำมาที่วัด เพื่อทำโครงสร้างปราสาทผึ้ง โดยเหลาไม้ไผ่ขนาด ๒ นิ้ว และสานเป็นรูปลักษณะปราสาท จุดประสงค์ของการแห่ปราสาทผึ้งนั้น เป็นความเชื่อ ความสบายใจ ซึ่งเชื่อว่าเมื่อได้ปฏิบัติแล้วเหมือนกับเป็นการขอพร จะนำความสงบร่มเย็น ความเป็นสิริมงคล มาสู่ตนเอง สู่ครอบครัวและสู่ชุมชน อีกทั้งจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาธัญญาหาร ภักษาหารอุดมสมบูรณ์ และอุทิศส่วนกุศลไปให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และที่สำคัญคือเป็นการร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคีในหมู่คณะนั่นเอง ***ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากงานวิจัยต้นทุนคือ เป้าหมายของประเพณี ถูกยกระดับสู่ความเป็นเลิศในการประกวดแข่งขันขบวนแห่ ความวิจิตรตระการตาของปราสาทผึ้งที่ถูกทุ่มเททุนในการประดิษฐ์เพื่อหวังเงินรางวัลในการแข่งขันมากขึ้นกว่าแบบแผนเดิม***ที่มุ่งเน้นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความสงบร่มเย็น ความเป็นสิริมงคล สู่ครอบครัวและชุมชน ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาธัญญาหาร ภักษาหารอุดมสมบูรณ์

การรับขวัญ – ทำขวัญแม่โพสพ จากงานวิจัยของโรงเรียนวัดหางไหล สะท้อนให้เห็นว่าพลังยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน เกิดจากประเพณีที่บรรพบุรุษใช้เป็นกลยุทธ์ในการอบรมสั่งสอนให้มีจิตสำนึกรับผิดชอบ โดยอาศัยกระบวนการทางวิถีการดำรงชีวิตของคน ผ่านคุณูปการของธรรมชาติ และผสมผสานการทำมาหากินตามสภาพแวดล้อมที่ธรรมชาติสร้างขึ้น โดยฝึกสอนคนให้ขยัน ตรงเวลา และจำเป็นต้องรับผิดชอบเนื่องด้วยโอกาสในการทำมาหากินในรอบปี มีเพียงครั้งเดียว ซึ่งต้องอาศัยธรรมชาติเป็นที่ตั้งโดยมีเวลาเป็นเครื่องกำกับ กลยุทธ์ในการสอนคนในอดีตจึงพึ่งพาธรรมชาติและศาสนาที่ตนนับถือเป็นเครื่องมือสอนคนให้ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน กลายเป็นประเพณีของคนในชุมชน ศูนย์กลางของการยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบกลไก คือประเพณีการรับขวัญ–ทำขวัญแม่โพสพ

โดยมุ่งหวังให้คนใส่ใจดูแลต้นข้าวในช่วงฤดูออกรวง(ตั้งท้อง) และฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย เป็นจุดกำเนิดประเพณีทำขวัญข้าวในช่วงข้าวเริ่มผลิดอกออกรวง และประเพณีรับขวัญแม่โพสพเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ทั้งนี้ เจตนารมณ์สำคัญคือ มุ่งให้คนในชุมชนรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โดยการบริจาคทำบุญเพื่อส่วนรวม

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญจากงานวิจัย คือ จากการที่ ปู่ ย่า ตา ยาย แบ่งนาให้ลูกๆ ไปทำเนื่องจาก รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย เสียชีวิตไปบ้างแล้ว ลูก ๆ ก็มักจะส่งลูกตนให้เรียนสูง ๆ ไม่ให้ทำนาเหมือนตนอีก บ้างก็ขายที่ดินให้นายทุนที่ทำโรงสีและท่าข้าวอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านหางไหลด้วย ทำให้ชาวบ้านที่ทำนาได้ก็ขายผลผลิตทันทีเพราะอยู่ใกล้กับที่นาของตนและซื้อข้าวสารจากโรงสีมาบริโภคแทน รุ่นลูกหลานในปัจจุบันจึงแทบไม่มีโอกาสได้เห็นการทำขวัญ รับขวัญแม่โพสพ และพิธีการทำขวัญที่ให้ชุมชนเสียสละนำข้าวเปลือกมาบริจาคร่วมกันเพื่อจุดประสงค์สร้างถาวรวัตถุให้กับวัดหรือโรงเรียนเหมือนเมื่อก่อน การยกระดับผลการวิจัยสู่การรื้อฟื้นพลังยึดเหนี่ยวของชุมชนให้มีความเข้มแข็งเช่นอดีต จึงเกิดขึ้นจากการที่ทางโรงเรียนได้จัดทำพิธีทำขวัญแม่โพสพ โดยการบริจาคข้าวเปลือกมาทำพิธีโดยวัดหางไหลร่วมกับทางโรงเรียน นำไปสู่สร้างอาคารเอนกประสงค์เพื่อใช้ในหมู่บ้านและปัจจุบันกำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ ***สารสนเทศดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนแปลงว่า โรงเรียน และวัดมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะผู้กระทำการยกระดับของเป้าหมายทางวัฒนธรรมสู่การสะสมทุนเพื่อสร้างสรรค์สมบัติชุมชน*** อย่างไรก็ตาม แม้พิธีทำขวัญรับขวัญแม่โพสพ ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในผู้ที่ศรัทธา ประกอบกับตนเองยังทำนาปีอยู่ แต่ก็ยังสะท้อนพลังยึดเหนี่ยวที่ยังไม่จางคลายไปจากชุมชน

การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในชุมชน : บทสรุปของการเปลี่ยนแปลงทางประเพณี

หากจะกล่าวว่า ข้อค้นพบจากงานวิจัยประวัติศาสตร์ในบริบท ของจังหวัดพิษณุโลก ที่ทำโดยนักเรียนและครู จะนำไปสู่ข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นเหตุให้ชุมชนกลายเป็นสังคมการจัดการแบบสมัยใหม่ทดแทนสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรหรือไม่ อย่างไรนั้น ***คงต้องเริ่มต้นจากแนวคิดที่ว่า*** การตอบสนองของบุคคล ชุมชน มีผลมาจากความผูกพัน ซึ่งสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ จากกฎ กติการ่วมกันของชุมชน จากความศรัทธาหรือจากกิจกรรมที่สร้างความสมดุลแก่ทุกฝ่าย ประเด็นคำถามสำคัญคือ ***แกนร่วมทางวัฒนธรรม ของชุมชนเกิดจากการผสมผสานหลักการการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของปฏิทินประวัติศาสตร์มากน้อยเพียงใด*** พึ่งพาอาศัยทุนทางวัฒนธรรมที่มีทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกันเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของชุมชนจากการซึมซับรับเอาผลของความเปลี่ยนแปลงของประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นที่คนในชุมชนแต่ละรุ่นนับจากวัยเด็กสู่วัยชรา ผ่านสู่ภายนอกซึ่งหมายถึงพฤติกรรม การแสดงออกทางสังคมอย่างทรงพลังหรือไม่...

คำตอบที่จะพออนุมานได้ถึงความเกี่ยวข้องกับคำถามข้างต้น อาจพิจารณาได้จากความเข้มข้นของกระบวนการเรียนรู้ ผ่านทัศนคติ มุมมองและการขัดเกลาทางสังคม บ่มเพาะจนชุมชนพร้อมที่จะซึมซับ เข้าใจถึงคุณค่าของวัฒนธรรม เช่น การจัดการที่ดิน น้ำในการทำนา และทรัพยากรจากป่า หรือการ

ตั้งกฎชุมชนในการกำกับดูแลหมู่บ้านให้เป็นไปตามจารีตประเพณี งานของโรงเรียนบ้านหินประกาย โรงเรียนวัดปากพิงตะวันตก โรงเรียนวัดหางไหล โรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม และโรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร) ที่กล่าวไปข้างต้น อาจเป็นคำตอบได้ว่า ...

หากการซึมซับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนตนเองมีความต่อเนื่องจากวัยเยาว์ เมื่อผ่านช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงตามปฏิทินประวัติศาสตร์ของชุมชน จนกระทั่งเกิดการตกผลึกทางวัฒนธรรม สังคมการจัดการสมัยใหม่ก็ยากที่จะรุกคืบเกาะกินสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรได้

อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างเล็ก ๆ จากการสังเคราะห์งานครูและนักเรียนของจังหวัดพิษณุโลก อาจเป็นเพียงแค่ประกายใต้ปีกหิ่งห้อย ที่สะท้อนลักษณะทางประวัติศาสตร์ชุมชนพื้นที่เล็ก ๆ เท่านั้น ประเด็นที่น่าสนใจคือ การประลองกำลังระหว่างแรงกดของสังคมการจัดการสมัยใหม่กับพลังต้านของสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรเมื่อมองภาพในมุมกว้างทั้งประเทศ จะยังคงอยู่ไปอีกนานตราบเท่านานเพียงใด หรือมีทางออกโดยการจัดการพื้นที่ของสังคมสองมิติที่วิถีชุมชนกระแสหลักตามคลื่นเศรษฐกิจทุนนิยม อยู่ร่วมกับสังคมประเพณีวัฒนธรรมอย่างเอื้ออาทรต่อกัน...

เอกสารอ้างอิง

โรงเรียนเทศบาล ๔ (ชุมชนวัดธรรมจักร). (๒๕๕๒). ***โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก***. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม. (๒๕๕๒). ***โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนในตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก.*** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านหินประกาย . (๒๕๕๒). ***โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : อดีตกับปัจจุบันประเพณีการไหว้ศาลพ่อปู่ขวานเบน โรงเรียนบ้านหินประกาย หมู่ ๘ ตำบลบ้านกลาง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก***. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวัดปากพิงตะวันตก. (๒๕๕๒). ***โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประเพณีการเผาข้าวหลามในเทศกาลงานบุญของชุมชนวัดปากพิงตะวันตก ตำบลงิ้วงาม อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก.*** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวัดหางไหล. (๒๕๕๒). ***โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : อดีตกับปัจจุบันประเพณีการรับขวัญ-ทำขวัญแม่โพสพ หมู่บ้านหางไหล ตำบลมะต้อง อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก***. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รายงานการสังเคราะห์งานยุววิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ไชยรัตน์ ปราณี

ความเป็นมา

แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐ – พ.ศ.๒๕๕๔) เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" และวิถีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐาน "ดุลยภาพเชิงพลวัต" ที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติด้านคน สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง รวมทั้งความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ขณะเดียวกันมีดุลยภาพการพัฒนาระหว่างภายในคือ "ความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของฐานรากของสังคม และความสมดุลในประโยชน์ของทุกภาคส่วนเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม" กับภายนอกคือ "ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสร้างพันธมิตรการพัฒนาในโลกาภิวัตน์" โดยให้ความสำคัญกับการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพและความได้เปรียบด้านอัตลักษณ์และคุณค่าของชาติทั้ง "ทุนสังคม" "ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" และ "ทุนเศรษฐกิจ" มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูล ซึ่งกระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวนี้จะเป็นภูมิคุ้มกันประเทศให้สามารถปรับตัวพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ อันจะนำไปสู่ "ความอยู่ดีมีสุข" ของคนไทยทั้งชาติ เป็น "สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" และประเทศไทยสามารถดำรงอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีเอกราช มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิ สงบสุขและสันติกับโลก[172]

กระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึง การปรับตัวของสังคมไทยที่ตระหนักถึงผลกระทบของการนำเอากระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทันสมัย (modernization) มาใช้เป็นแนวคิดในการพัฒนาในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งทำให้สังคมไทยก้าวเข้าสู่แนวทางการพัฒนาตามแบบประเทศตะวันตก ผลพวงของการพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งด้านบวกและด้านลบ บางช่วงเวลาแม้จะพบกับปัญหาวิกฤติขึ้นแต่ประเทศชาติก็ก้าวผ่านช่วงเวลาดังกล่าวมาได้ อย่างไรก็ตาม การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศก็มาพร้อมกับต้นทุนที่สูงมาก นั่นคือช่องว่างทางรายได้ระหว่างคน

---

[172] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . ๒๕๕๐)

รวยกับคนยากจนที่ยิ่งกว้างขึ้น การกระจายของผลตอบแทนที่ยังไม่เป็นธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ครอบครัวและชุมชนแตกแยก นอกจากนี้ในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่เว้นแต่ละวัน เกิดการไหลบ่าทางวัฒนธรรม อันเกิดจากความรวดเร็วในการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิธีคิด ทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยเป็นอย่างมาก สภาพปัญหาของบ้านเมืองดังกล่าว มีพัฒนาการและพลวัตเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย มีความซับซ้อนของปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆมากขึ้นและเกี่ยวพันกันในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการทบทวนสถานการณ์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา โดยเฉพาะในด้านสภาพการณ์ทางสังคม พบว่า คุณภาพของคนซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนายังไม่มีคุณภาพเพียงพอ ผู้ใหญ่ไม่เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับเด็กและเยาวชน สถาบันหลักทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น บ้าน วัดหรือโรงเรียน มีบทบาทน้อยลงในการเป็นทุนทางสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่บ่มเพาะเยาวชนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม มีแนวโน้มอ่อนแอลงมาก สถาบันการศึกษา ยังหล่อหลอมเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดีของสังคมได้ไม่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง คนไทยยังมีภูมิคุ้มกันในการรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้น้อย[173] นอกจากนี้ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์[174] ยังได้อธิบายปรากฏการณ์การพัฒนาดังกล่าวข้างต้นนี้โดยมีฐานคิดตามแนวประวัติศาสตร์ด้านนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมว่า สังคมไทยเริ่มต้นความเป็นสมัยใหม่ด้วยการสร้างชุดของคำอธิบายโลกและมนุษย์ในเชิงกายภาพ การรับรู้และให้ความหมาย “ธรรมชาติ” ในเชิงกายภาพที่อายตนะของมนุษย์สัมผัสได้รู้เห็นได้ นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงหลายประการในสังคมไทย เช่น เกิดประเทศไทยที่เป็นรูปร่างเช่นที่เป็นอยู่นี้บนพื้นผิวโลกและบนแผนที่โลก หลังจากนั้นก็เริ่มมองธรรมชาติทั้งหมดว่าเป็นทรัพยากรที่คนจะตักตวงมาใช้ประโยชน์นับเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความห่างเหินหรือช่องว่างระหว่างคนกับธรรมชาติมากขึ้นเรื่อย ๆ การทำลาย “ธรรมชาติ” ในนามของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจก็เกิดขึ้นทุกหัวระแหงของสังคมไทย ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติภายใต้กรอบการรับรู้และให้ความหมาย “ธรรมชาติ” เช่นนี้มีจุดเน้นเพียงอย่างเดียวก็คือ เอาประโยชน์สูงสุดมาให้ได้ นโยบายการพัฒนาและโครงการต่างๆ ของรัฐระบบราชการ ตลอดจนการผลิตเชิงพาณิชย์ของภาคเอกชนและชาวบ้านทั่วไปก็เกิดขึ้นและขยายออกเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจจากธรรมชาติ จากชุดความรู้ที่เป็นตัวกำกับกระบวนการพัฒนาประเทศดังกล่าว ได้นำพาประเทศไทยไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นประโยชน์เฉพาะหน้าทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตหรือความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้การพัฒนานั้นไม่สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว แม้แต่ความสำเร็จทางเศรษฐกิจก็จะเป็นเพียงการเพิ่มตัวเลขรายได้ประชาชาติในช่วงสั้น ๆ เท่านั้น

---

[173] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . ๒๕๔๙ : ๔ – ๕)

[174] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๘) ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชนทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จากการทบทวนประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาของสังคมไทย ทำให้เกิดกระแสการลุกขึ้นตอบโต้กระแสการพัฒนาดังกล่าวของปัญญาชนและกลุ่มคนในพื้นที่ต่างๆ การให้ความหมายและความสำคัญกับท้องถิ่นที่ปรากฏตัวในบริบทที่หลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง ในรูปของวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแพทย์พื้นบ้าน รวมทั้งการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นให้ดำรงอยู่สืบไป เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้นับเป็นการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีอยู่เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการหาทางออกสำหรับวิกฤติของสังคมไทย สำหรับในมิติของการจัดการศึกษานั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้คนเห็นรากเหง้าของตนเอง เกิดสำนึกเห็นคุณค่า ความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีของตนเอง ซึ่งการให้ความสำคัญกับชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการศึกษาวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของตนเองในความหมายที่จะรักษาสืบทอด "ความเป็นไทย" อันเก่าแก่ยาวนานให้สืบเนื่องต่อไป รวมทั้งการยึดเอาวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของชาวบ้านมาเป็นแกนกลางในการศึกษาอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือว่าเป็นการวางรากฐานที่สำคัญให้แก่การศึกษา "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น" [175] นอกจากนี้ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์[176] ได้ทำการศึกษาวิจัยตามโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ และ/หรือ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสรรพสิ่งรอบตัวหรือบริบทชุมชนในแต่ละช่วงเวลา เป็นการทำให้ครูและนักเรียนเข้าใจถึงการแบ่งยุคสมัยหรือช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงในชุมชน อันเป็นหัวใจสำคัญของความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนานับประการที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวรับกับพลังจากภายนอกชุมชนของคนในชุมชนซึ่งมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชน นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ไม่ใช่เพียงแต่จะศึกษาหาความรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสรรพสิ่งรอบตัวเท่านั้น หากแต่มุ่งหวังว่าประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีสายใยสัมพันธ์ร้อยรัดคนให้อยู่ร่วมกันมานั้น จะได้เป็นหน้าต่างในการสร้างความหมายให้กับคนภายในชุมชน และยังทำให้ชุมชนมองเห็นพลังของสมบัติชุมชนเดิม (Common Property) และอาจจะแสวงหาทางรื้อฟื้นกลับคืนมาหรืออาจมองเห็นลู่ทางในการสร้างสมบัติชุมชนลักษณะใหม่ขึ้นมาได้ เพื่อทำให้สมบัติชุมชนเป็นเครื่องมือในการปรับตัวต่อไปในอนาคต

ตามแนวคิดดังกล่าว การแก้ปัญหาของสังคมไทยที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ คำตอบหรือทางออกที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดคือ การจัดการศึกษา โดยเฉพาะต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ รวมทั้งการเสริมสร้างให้คนไทยอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข เป็นการจัดการศึกษาที่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากเดิมที่เอาวิชาเป็นตัวตั้งสู่การศึกษาที่เอาชีวิตเป็นตัวตั้ง นั่นหมายความว่า เป็นการจัดการศึกษาที่เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกับผู้อื่นใน

---

[175] ยงยุทธ ชูแว่น.(๒๕๕๑).ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต.กรุงเทพ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

[176] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์.(๒๕๕๒) .ประวัติศาสตร์ชาวบ้าน คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ใน ประชาคมวิจัย. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๘๗ กันยายน – ตุลาคม ๒๕๕๒

ครอบครัวและในชุมชน หรือที่เรียกว่า การเรียนรู้ในวิถีชีวิต หรือเรียนรู้ในฐานวัฒนธรรม[177] ดังนั้น การจัดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโรงเรียนยึดตามแนวคิดดังกล่าว รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ร่วมกับชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง ทั้ง ครู นักเรียนและชุมชน ทำให้รู้จักตนเองและรู้จักชุมชน ครูต้องเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้อยากรู้ นักเรียนเป็นผู้ช่วยและเป็นสะพานเชื่อมครูสู่ผู้ปกครอง และขยายสู่ชาวบ้านและชุมชน จนครูสามารถสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ เป็นการพัฒนาศักยภาพสร้างความรู้สึกเป็นตัวตนร่วมกัน ชาวบ้านเองก็เกิดความตระหนักว่าความรู้ของตนเองมีความหมายเป็นที่ยอมรับของครูและชุมชน ก็เกิดความเชื่อมั่นในการที่จะถ่ายทอดความรู้ชุมชนสู่ลูกหลาน ครูอาจารย์จะเป็นผู้ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพชุมชน โรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่นจะทำให้เกิดความยั่งยืน

จากความสำคัญดังกล่าว โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี จึงได้เริ่มดำเนินการขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ภายใต้ร่มของชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ในเขตภาคเหนือ บัดนี้การดำเนินงานการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับโรงเรียนได้เสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ทำการสังเคราะห์องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อยกระดับข้อมูลชุมชนสู่ความรู้ระดับทฤษฎี เพื่อนำผลงานวิจัยดังกล่าวไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการดำเนินการ

เพื่อ สังเคราะห์ผลงานวิจัย โครงการ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ความสำคัญของการดำเนินการ

การดำเนินการสังเคราะห์ผลงานวิจัย โครงการ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อสภาพทางสังคมวัฒนธรรมประเพณีซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวของชุมชนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นองค์ความรู้สำคัญที่ทำให้เข้าใจประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครู นักเรียนและชุมชนท้องถิ่น

ขอบเขตการดำเนินการ

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลได้แก่ เอกสารงานโครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในเขตพื้นที่นครสวรรค์และอุทัยธานีจำนวน ๒๕ เรื่อง ดังนี้

---

[177] ประเวศ วะสี. (๒๕๕๒).

๑. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

๒. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การไหว้บรรพบุรุษของของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน

๓. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

๔. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

๕. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

๖. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ "เพลงรำมะนา" ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตาคลี อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์

๗. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์

๘. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

๙. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนชุมชนตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์

๑๐. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี

๑๑. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

๑๒. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

๑๓. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

๑๔. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี

๑๕. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวาสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)

๑๖. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์

๑๗. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงเขาชอนเดื่อเป็นวนอุทยาน ถ้ำเพชร – ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านชอนเดื่อ

๑๘. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

๑๙. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง (เต้นกำรำเกี่ยว)ของบ้านสระทะเล

๒๐. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงฺคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์

๒๑. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง "คนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ

๒๒. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)

๒๓. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง "ตามรอยผีมอญบ้านเก่า"

๒๔. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับ วิถีชีวิตชุมชน

๒๕. โครงการยุวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วงษาคณาญาติชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้ระยะเวลา ระหว่างเดือน พฤษภาคม ๒๕๕๓ – ตุลาคม ๒๕๕๓ ขอบเขตด้านเนื้อหา/แนวคิดทฤษฎี

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ครั้งนี้เป็นการบูรณาการแนวคิด แนวคิดนิเวศน์ประวัติศาสตร์ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. ๒๕๔๕) แนวคิดการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ยงยุทธ ชูแว่น(๒๕๕๑) และแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์กับแนวคิดเรื่องชุมชน(ชยันต์ วรรธนะภูติ. ๒๕๔๘)

ขอบเขตด้านตัวแปร/สิ่งที่ศึกษา

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผลการสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือ ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี อันเกิดจากสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเป็นงานวิจัยของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับการใช้วิจัยเป็นฐานในการจัดการเรียนการสอน จนทำให้ผู้เรียนสามารถที่จะทำการศึกษา

วิจัยสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่กระบวนการของตนเองได้ ซึ่งผลการสังเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็นยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้ ยุคที่ ๑ ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย(พ.ศ.๒๕๐๔ – พ.ศ.๒๕๒๐) ยุคที่ ๒ ยุคแห่งโลกาภิวัตน์(พ.ศ.๒๕๒๑ – พ.ศ.๒๕๔๐) เป็นยุคของชุมชน ๒ แบบ คือ ชนบทและเมือง และยุคที่ ๓ ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.๒๕๔๐ – ปัจจุบัน)

กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

การสังเคราะห์งานวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ผู้สังเคราะห์ได้ใช้กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานวิจัย ตามประเด็นของงานวิจัย ซึ่งการสังเคราะห์ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content Analysis) และ สร้างเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีในแต่ละมิติต่าง ๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

หน่วยในการสังเคราะห์ เป็นรายงานการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี จำนวน ๒๕ เรื่อง

ประเด็นในการสังเคราะห์ การสังเคราะห์งานวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ผู้สังเคราะห์ได้ใช้บูรณาการกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานวิจัยดังนี้

แนวคิดนิเวศน์ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีหลักการสำคัญของการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ด้วยพลังหรือปัจจัยทางนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมเอง จากการกระทำของมนุษย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์[178]และแนวคิดการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยที่หลักการในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่ง ยงยุทธ ชูแว่น[179] ได้สรุปถึงแนวคิดทฤษฎีทางประวัติศาสตร์กับการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ว่า เป็นทั้งวิธีคิดและเครื่องมือทางความคิด (Heuristic tools)ที่ใช้เป็นแนวทางในการตั้งประเด็นคำถามสำหรับการวิเคราะห์ อธิบาย ตลอดจนให้ความหมายกับตัวข้อมูล เพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายภายใต้โครงเรื่องที่กำหนดขึ้น ซึ่งโครงเรื่องดังกล่าวประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการคือ ๑) หน่วยทางกายภาพ ซึ่งอาจเป็นชุมชน เครือข่ายชุมชน เมือง ฯลฯ ๒) เนื้อหาหรือประเด็นในการวิเคราะห์ เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจชุมชน การใช้ทรัพยากร ฯลฯ และ ๓) ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในหน่วยวิเคราะห์ดังกล่าว รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์กับแนวคิดเรื่องชุมชน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายไว้ มีความสลับซับซ้อนพอสมควร ซึ่งสรุปได้ดังนี้ การให้ความหมายหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับชุมชนในประวัติศาสตร์ความคิดไทยมีลักษณะสำคัญคือ แนวคิดชุมชนในฐานะเป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมสังคม แนวคิด

---

[178] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๕) นิเวศน์ประวัติศาสตร์ พรมแหนความรู้ .กรุงเทพ ฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ

[179] ยงยุทธ ชูแว่น. (๒๕๕๑).ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต.กรุงเทพ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชุมชนในฐานะเป็นมโนทัศน์หรือเครื่องมือในการวิเคราะห์ชุมชนระดับจุลภาคเพื่อเข้าใจโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เข้าใจวิถีชีวิต การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาชุมชนในฐานะเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีพลังและศักยภาพในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และแนวคิดชุมชนที่เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน ซึ่งนักวิชาการ นักพัฒนาและชาวบ้าน ร่วมกันเขียนหรือรังสรรค์ประวัติศาสตร์ของชุมชนเอง[180] และแนวคิดและทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์[181] ได้เสนอแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะหลอมรวมแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะการศึกษาประวัติศาสตร์จากภายในหรือประวัติศาสตร์ที่ถูกมองจากเบื้องล่าง นอกจากนี้ อคิน รพีพัฒน์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคม มีนัยเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม ที่ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและความสัมพันธ์พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อเชื่อมโยงกับการอธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมไทยยุคสมัยต่างๆ ซึ่งสามารถนำเอาทฤษฎีต่างๆ มาช่วยในการอธิบาย ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบมาร์กซิสต์ หรือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติทางวัฒนธรรมมองความหมายของวัฒนธรรมในมิติของความเคลื่อนไหว ซึ่งสามารถแสดงออกมาในลักษณะต่างๆ ทั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนรูปแบบ และการผลิตใหม่ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ ที่มีทั้งความขัดแย้ง การต่อสู้ และการครอบงำ

โดยสรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการสังเคราะห์งานวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ครั้งนี้ มีมโนทัศน์หลักว่า **เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะของการเปิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่หรือหน่วยทางกายภาพ เนื้อหาหรือประเด็นในการศึกษาและช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของพื้นที่ ที่มีพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงของสังคมอันเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งเกิดจากระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อม การกระทำของมนุษย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์** ซึ่งสามารถแสดงออกมาในลักษณะต่างๆ ทั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนรูปแบบ และการผลิตใหม่ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ ที่มีทั้งความขัดแย้ง การต่อสู้ และการครอบงำ **สำหรับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้สังเคราะห์ได้ใช้**

---

[180] ชยันต์ วรรธนะภูติ. (๒๕๔๘). การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน ใน ประวัติศาสตร์ ความคิดไทย กับแนวคิดชุมชน.กรุงเทพ ฯ : สร้างสรรค์

[181] อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๓).ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพ ฯ : อมรินทร์

กรอบเวลา**ในการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทย** ซึ่งแบ่งช่วงเวลาของการศึกษาออกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละช่วงเวลาที่มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยจะเน้นการศึกษาในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นจุดเริ่มต้น โดยกำหนดไว้ ๓ ยุค ได้แก่. ยุคที่ ๑ ยุคแห่งการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย (พ.ศ.๒๕๐๔–พ.ศ.๒๕๒๐) เป็นยุคที่สังคมปรับตัวเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่ ยุคที่ ๒ ยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (พ.ศ.๒๕๒๑–พ.ศ.๒๕๔๐) เป็นยุคที่แสดงให้เห็นถึงผลพวงของการพัฒนาแบบไม่เท่าเทียมทำให้เกิดความแตกต่างของชุมชน ๒ แบบ คือ ชนบทและเมือง ยุคที่ ๓ ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.๒๕๔๑ – ปัจจุบัน)

ประเด็นการสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ประเด็นการสังเคราะห์	โครงการ
ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการผลิต การปรับตัวของชุมชนกับผลกระทบที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมประเพณี	๑. การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ๒. การไหว้บรรพบุรุษของของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน ๓. การศึกษาเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ๔. การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ ๕. พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ๖. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ "เพลงรำมะนา" ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตาคลี อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ๗. การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์ ๘. การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสิงโตของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๙. การเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนชุมชนตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์ ๑๐. การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี ๑๑. การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ๑๒. การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักรสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ๑๓. วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

ประเด็นการสังเคราะห์	โครงการ
	๑๔. วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี ๑๕. วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวาสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์) ๑๖. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์ ๑๗. การเปลี่ยนแปลงเขาชอนเดื่อเป็นวนอุทยาน ถ้ำเพชร – ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านชอนเดื่อ ๑๘. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์ ๑๙. วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง (เต้นกำรำเกียว)ของบ้านสระทะเล ๒๐. ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงฺคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์ ๒๑. "คนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ ๒๒. ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง) ๒๓. "ตามรอยผีมอญบ้านเก่า" ๒๔. ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับ วิถีชีวิตชุมชน ๒๕. วงษาคณาญาติชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต การบริโภคและการแจกจำหน่ายเศรษฐทรัพย์ในบรรดาสมาชิกของสังคม นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์เพื่ออธิบายที่มาของลักษณะและแบบแผนวัฒนธรรมบางประการที่มีอยู่ในแต่ละสภาวะแวดล้อม มากกว่ามุ่งแสวงหาหลักการทั่วไปที่ใช้ได้กับทุกวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม" สิ่งที่สำคัญที่สุดในแนวคิดนี้คือ "แก่นวัฒนธรรม" (Cultural Core) ซึ่งหมายถึง "กลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจ" ทั้งนี้จะมุ่งสนใจการนำวัฒนธรรมทางวัตถุ (ระบบเทคนิควิทยาที่ใช้หรือเครื่องมือเทคโนโลยี) มาใช้แตกต่างกันอย่างไรและก่อให้เกิดการจัดการทางด้านสังคมที่แตกต่างกันอย่างไรในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกัน เพราะสภาวะแวดล้อมแต่ละแห่งอาจเป็นตัวช่วยหรือข้อจำกัดใช้เทคนิควิทยาเหล่านี้ก็ได้

ผลการสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี

ยุคที่ ๑ ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย (พ.ศ.๒๕๐๔ – พ.ศ.๒๕๒๐)

ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัยเป็นยุคของการเตรียมการพัฒนาประเทศภายใต้กระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศแนวคิดแบบทันสมัย(modernization) ซึ่งถูกนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๔เป็นต้นมา ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ ๑ ควบคู่ไปกับคำขวัญ "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ของ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐได้กำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก การพัฒนาของรัฐพยายามจะพัฒนาชนบท เพื่อทำให้ชนบทมีความ "ทันสมัย" โดยเน้นที่การสร้างสิ่งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การสร้างถนนหนทาง การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตไฟฟ้า การพัฒนาระบบการชลประทานเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การขยายการศึกษาภาคบังคับ การพัฒนาการทางด้านสาธารณสุข และอื่นอีกมากมาย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการก้าวเข้าสู่ความทันสมัย แนวทางการพัฒนาประเทศตามกระบวนทัศน์ดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ในภาคเศรษฐกิจโดยภาพรวมของประเทศมีแนวโน้มการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น มีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องโครงสร้างพื้นฐานของประเทศอย่างมากมาย มีความก้าวหน้าทางด้านการผลิตทั้งภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเติบโตอยู่ในระดับที่น่าพอใจ มีบางช่วงเวลาที่พบกับปัญหาวิกฤติขึ้นบ้าง อาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในยุคสมัยนี้อยู่ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนจากสังคมแบบเกษตรเพื่อยังชีพหรือแบบดั้งเดิมไปสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นแสวงหา"ความทันสมัย"(Modernization) ตามแนวทางของประเทศตะวันตกชัดเจนขึ้นทุกที การเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆล้วนมีสาเหตุหรือปัจจัยหลายประการแต่ที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวที่กำหนดทิศทางการพัฒนา นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของไทยอีกหลายประการ

๒. การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในระดับมหภาคหรือระดับประเทศพบว่า ในช่วงเริ่มต้น ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะแรก การเพิ่มจำนวนประชากรของไทยมีลักษณะเช่นเดียวกันกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย คือมีอัตราการเกิดสูงแต่อัตราการตายลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะความก้าวหน้าทางการแพทย์ การสาธารณสุข และการรวมตัวของชุมชนต่าง ๆ กลายเป็นเมือง ประชากรมีอายุยืนขึ้น ลักษณะการเพิ่มประชากรในอัตราสูงขึ้นนี้ย่อมมีผลต่ออัตราส่วนของผู้ถูกเลี้ยงดูสูง กล่าวคืออัตราส่วนเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี มีถึงร้อยละ ๔๓ อัตราการเพิ่มประชากรสูงเช่นนี้ย่อมเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมเป็นอย่างมากดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ รัฐบาลจึงประกาศใช้นโยบายประชากรเพื่อให้อัตราการเพิ่มประชากรอยู่ในภาวะที่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมีทางเป็นไป

ได้ การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในยุคใหม่นี้ไม่ใช่เป็นการเพิ่มเฉพาะจำนวนหรือเพิ่มเฉพาะปริมาณเท่านั้น หากได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพด้วย หมายความว่า ประชากรที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นนี้มิใช่เพิ่มแต่จำนวน แต่ได้เพิ่มความคาดหวังขึ้นมาด้วยในส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคคือคนไทยต้องการชีวิตที่อยู่ดีกินดีมากยิ่งขึ้นต้องการสวัสดิการความช่วยเหลือจากรัฐบาล[182]

สำหรับในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ การเพิ่มขึ้นของประชากรเริ่มมีมานับแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว ซึ่งเกิดจากความต้องการกำลังคน ในยุคแรกมีหลักฐานว่าเมื่อครั้งศึกเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ชาวลาวเวียงจันทน์จำนวนมาก พากันหลบภัยสงครามมายังภาคเหนือตอนล่าง จึงพบการกระจายตัวของกลุ่มคนลาวเวียงในเขตบ้านกองโค บ้านสาแล บ้านหาดสองแคว บ้านท่าเดื่อ ในเขตอำเภอพิชัย อุตรดิตถ์ บ้านแสงดาว บ้านตะเคียน บ้านท่าโรง อำเภอเมือง พิษณุโลก และบ้านนครชุม อำเภอเมือง กำแพงเพชร ซึ่งนับเป็นการอพยพของผู้คนเข้ามาในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนี้ นอกจากนี้ยังมีการอพยพครั้งสำคัญอีกสองครั้งคือในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๘๐ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวมีชาวลาวโซ่ง จากมณฑลราชบุรี และนครปฐมเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินบริเวณพิษณุโลกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากที่ดินแถบภาคกลางเริ่มหายากและราคาแพง ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวจะได้เห็นการกระจายตัวของกลุ่มผู้อพยพไปยังบริเวณต่างๆ เช่น อำเภอบางระกำ วังทองพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ตำบลท่าฉนวน อำเภอกงไกรลาศ สุโขทัย อำเภอป่าแดง อำเภอตะพานหิน พิจิตร สำหรับจังหวัดนครสวรรค์มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมากที่สุดโดยกระจายอยู่ในเกือบทุกอำเภอ และช่วงประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๐-ปัจจุบัน เป็นช่วงการเข้ามาของประชากรชาวอีสานจำนวนมากทำให้พื้นที่อำเภอรอบนอกของจังหวัดต่างๆ ถูกบุกเบิก แล้วทำการผลิตพืชไร่ เช่น บริเวณอำเภอวังทองของพิษณุโลก อ.สวรรคโลก อ.ศรีนคร ของสุโขทัย อ.ตากฟ้า อ.ตาคลี ของนครสวรรค์ อ.วังทรายพูนของพิจิตร และขาณุวรลักษบุรีของกำแพงเพชร นอกจากประชากรจากอีสานแล้ว ยังมีประชากรจากพื้นที่โดยรอบ เช่น กรณีคนจากชัยนาท สิงห์บุรี พิจิตร อพยพมาบุกเบิกในเขตทุ่งสาน อ.พรหมพิราม พิษณุโลก เนื่องจากทุ่งสานเป็นเขตน้ำท่วมมาก่อน เมื่อมีการสร้างประตูกั้นน้ำและสร้างเขื่อนสิริกิติ์ทำให้พื้นที่ปลอดน้ำท่วม ผู้คนจึงหลั่งไหลมาจับจองที่ดิน ทำให้เกิดกรณีฆ่าฟัน แย่งชิงที่ดิน ในที่สุดทางราชการได้เข้ามาจัดตั้งนิคมฯ ทุ่งสานเพื่อแก้ปัญหาการแย่งชิงที่ดิน การเคลื่อนไหวช่วงนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการลดความสำคัญลงของเส้นทางน้ำ นอกจากการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแล้ว การเดินทางเข้ามาค้าขายของชาวจีนในภูมิภาคนี้ก็มีมาโดยตลอด ย่านการค้าบริเวณริมน้ำจะเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวจีน เช่น บริเวณตลาดปากน้ำโพ ตลาดริมน้ำน่าน พิษณุโลก เป็นต้น และหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ ชุมชนการค้าริมน้ำค่อยๆ หายไป โดยเฉพาะชุมชนชาวจีนที่เคยค้าขายบริเวณริมน้ำ พากันอพยพมาตั้งศูนย์กลางการค้าใหม่บริเวณใกล้ถนน หรือเส้นทางรถไฟ ทำให้เกิดชุมชนใหม่ ๆ ที่มีความสำคัญ เช่น บริเวณตะพานหินพิจิตร หรือสวรรคโลก สุโขทัย เป็นต้น[183] และจากการศึกษาวิจัยของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์

---

[182] วิเชียร รักการ .(๒๕๒๙). วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพฯ :โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์

[183] จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ. (๒๕๔๖). เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ท้องถิ่นภาคเหนือ[184] พบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคเหนือตอนล่างในจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ ทั้งชาวจีน ชาวลาว และชาวไทยในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะจากภาคอีสาน ซึ่งมีรายละเอียดสรุปได้ว่า จังหวัดนครสวรรค์นั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า คนจีนเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เมื่อใดแน่ แต่จากคำบอกเล่าของชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์ กล่าวว่า ในบรรดา**คน**จีนทั้งหมดที่อพยพเข้ามาอยู่ในนครสวรรค์นั้น คนจีนไหหลำได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอเก้าเลี้ยว และบ้านมะเกลือก่อน ต่อมาพวกจีนแต้จิ๋วก็อพยพเข้ามาค้าขายพวกผัก เครื่องอุปโภคบริโภค ต่างๆ ส่วนพวกจีนแคะ และจีนกวางตุ้งเข้ามาตั้งโรงงาน การอพยพของชาวจีนทั้งอพยพจากต่างประเทศโดยตรง และอพยพภายในประเทศ จากการศึกษาศาสตราจารย์ จี.วิลเลียม สกินเนอร์ ถึงจำนวนคนจีนในนครสวรรค์?ช่วงปี พ.ศ.๒๔๔๗ พบว่า ประชากรจีนในประเทศไทย ขณะที่การปกครองขณะนั้น จำแนกเป็นมณฑลนครสวรรค์ มีจำนวนถึง ๖,๓๐๐ คน จากจำนวนคนจีนทั้งหมดมณฑลภาคกลาง ๑๐,๙๐๐ คน (มณฑลภาคกลางประกอบด้วย นครสวรรค์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์) ขณะที่คนจีนทั้งในประเทศขณะนั้น มีจำนวนถึง ๓๙๗,๑๐๐ คน จากจำนวนชาวจีนดังกล่าว เมื่อนำไปเปรียบเทียบจำนวนชาวจีนที่รัฐบาลเก็บเงินผูกปีปรากฏจำนวนที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ มีจำนวนคนจีน ๖,๑๔๙ คน จนกระทั่งปี พ.ศ.๒๔๕๒ พบว่า จำนวนคนจีนในนครสวรรค์มีถึง ๗,๐๙๓ คน[185]

ชาวไทยทรงดำนับเป็นชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งที่มีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งหลักฐานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ซึ่งชาวไทยทรงดำนั้นมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่บริเวณดินแดนสิบสองจุไทยในเวียดนามเหนือปัจจุบัน คนไทยมักเรียกกลุ่มชนนี้ว่า 'ลาวโซ่ง' หรือ 'ไทยโซ่ง' เนื่องจากอพยพผ่านมาทางประเทศลาว ซึ่งคำว่า โซ่ง เป็นคำที่ถูกเรียกตามชุดแต่งกายหรือกางเกงสีดำ ปัจจุบันนิยมเรียกว่า 'ไทยทรงดำ' ครั้งอดีตสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี(พ.ศ. ๒๓๒๒) ได้กวาดต้อนไทยทรงดำพร้อมลาวในเวียงจันทน์และเมืองพวนมาอยู่ที่ธนบุรี ต่อมารัชกาลที่ ๓ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลาวเวียงอยู่ที่จ.ราชบุรี ลาวพวนอยู่ที่ธนบุรี และให้ไทยทรงดำไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี และสืบลูกหลานมาเป็นไทยทรงดำเมืองเพชร ซึ่งตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ในเขตอำเภอเมือง บ้านแหลม บ้านลาด ท่ายาง หนองหญ้าปล้อง แต่ที่หนาแน่นที่สุดคือที่อำเภอเขาย้อย แถบบ้านห้วยช้าง, หนองปลง, หนองจิก,

---

[184] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์.

[185] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

ทับคาง, ดอนทราย และหนองชุมพล หลังจากนั้นจึงได้อพยพโยกย้ายไปยังดินแดนส่วนอื่นในประเทศไทย

การอพยพโยกย้ายของผู้คนเข้ามาในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนั้น มีมาอย่างต่อเนื่องนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งคนจีน คนไทยในภูมิภาคหรือจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะจากภาคอีสาน ซึ่งพบว่าในช่วงปี ๒๕๑๖-๒๕๒๐ เป็นต้นมา มีผู้คนจากถิ่นต่างๆ อพยพเข้ามาสู่พื้นที่ในภาคเหนือตอนล่างกันมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเข้ามาจับจองที่ดิน หักร้างถางพงในเขตพื้นที่ป่าสงวน เรียกกันว่า "ป่าแตก" ซื้อขายแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน มีทั้ง ชาวไทยอีสานจากจังหวัดต่างๆ ชาวไทยสุพรรณบุรี ชัยนาท พิษณุโลก ชาวไทยเชื้อสายจีน ฯ ชุมชนที่เกิดใหม่ในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีลักษณะของการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม กลายเป็นชุมชน "พหุวัฒนธรรม"มีหลายเชื้อชาติหลายภาษา เช่น ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาลาวสุพรรณ ภาษากระเหรี่ยง เป็นต้น[186] ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนจากงานวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือหลายเรื่องดังนี้ "แรกเริ่มเดิมที พ.ศ. ๒๕๑๘ เริ่มมีคนที่อพยพมาก่อน จากหลายจังหวัด อุดรธานี ขอนแก่น เพชรบูรณ์ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ เหตุที่ย้ายตามกันมาก็เพราะมาตามคำชักชวนของญาติ ๆ เพราะว่ามาหาที่ทำกิน ก่อนที่จะย้ายมา มีคนอาศัยอยู่แล้ว ๔ – ๕ ครอบครัว พื้นที่ส่วนใหญ่ก็จะมีป่าพง มีขี้เลน"[187] "อพยพมาจากบ้านบ่อกุ ตำบลบ่อกุ อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งในครั้งแรกเข้ามาอยู่ที่บ้านอ่างทอง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านคลองคต ตำบลหนองกรด อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ และได้มีบางส่วนย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านหนองปลาไหล ในปัจจุบันสภาพทั่วไป ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗ ตำบลด่านช้าง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์"[188] "มีการอพยพประชากร จากจังหวัดต่างๆ เช่น สุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี นครสวรรค์ พิจิตร เพชรบูรณ์ ฯลฯ เข้าสู่พื้นที่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความต้องการที่ดินทำกินและใช้สอยมากขึ้น จึงมีการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้ขยายออกอย่างรวดเร็ว"[189]

๓. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชุมชนในมิติต่างๆในเขตภาคเหนือตอนล่างเริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ทำให้ต้องเร่งเพิ่มผลผลิตมากขึ้นให้มากพอสำหรับการค้าขาย ปัจจัยสำคัญนอกเหนือจากการครอบงำของระบบการตลาดหรือการมีพ่อค้า

---

[186] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์

[187] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

[188] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์)

[189] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง คนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ

คนกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนเข้ามารับซื้อผลผลิตแล้ว ยังเกิดจากปัจจัยสำคัญหลายประการที่เป็นแรงกระตุ้นให้วิถีการผลิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการผลิตส่งผลให้เกิดการการปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ในวิธีการผลิตของชาวไร่ ชาวนาอันได้แก่ การนำ**รถไถ** เข้ามาใช้แทนแรงงานวัว-ควาย ในไร่นา รวมทั้งการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชอย่างเข้มข้น รวมทั้งการขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังเพิ่มปริมาณการผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่พบว่า มีการเข้ามาของเทคโนโลยีทางด้านการเกษตรเช่น **รถเพื่อการเกษตร** (รถอีโก้งหรือรถอีแต๋น) รถอีตุ๊ก และรถไถ ส่วนใหญ่เป็นยี่ห้อคูโบต้า ซึ่งเป็นผู้ค้ารายแรกที่สามารถตีตลาดที่อำเภอหนองบัวได้และถือว่าสมัยนั้นใครมีรถไถหรือรถอีแต๋นถือว่าบ้านรวย [190] ความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตของคนในชุมชนคือ การตั้ง**โรงสีข้าว**ขึ้นในพื้นที่หรือชุมชนใกล้เคียง ยิ่งเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนเปลี่ยนผ่านไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเร็วขึ้น **โรงสี**จึงนับว่าเป็นภาคอุตสาหกรรมแรกของชุมชน ซึ่งสะท้อนปรากฏการณ์ดังกล่าวจากผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ "สมัยยายยังเด็ก รายได้ที่จะนำมาซื้อของนั้น เป็นเงินที่ได้มาจากการขายข้าวให้กับโรงสี"[191]

นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าของการคมนาคมและการติดต่อสื่อสารยังทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสติดต่อซื้อขายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับวิธีคิดแบบทุนนิยมหรือแบบทันสมัยได้โดยง่าย ซึ่งจากการศึกษาวิจัยของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบข้อมูลอันเป็นหลักฐานสำคัญอย่างชัดเจนว่า การคมนาคม การติดต่อสื่อสารได้มีการเปลี่ยนแปลงไปและมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งสะท้อนจากปรากฏการณ์ในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลายเรื่องดังนี้ "สมัยก่อนการเดินทางยังไม่มีถนนจึงอาศัย เรือพาย เรือยนต์ ที่มีวิ่งรับจ้างไปยังตลาดปากน้ำโพเพื่อนำเครื่องปั้นดินเผาไปส่ง เหมือนตลาดกลางปัจจุบัน เพื่อพักเป็นศูนย์ แล้วจึงจะขนไปขายยังที่อื่นอีกทอดหนึ่ง ต่อมาเริ่มมีถนนสายหลัก ทำให้การขนส่งสินค้าสะดวกมากขึ้น มีรายได้พอมีพอกินขึ้น"[192] "มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ไม่ได้ออกไปขายเองเหมือนแต่เก่าก่อน ส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้า ก็ผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อที่บ้านของตานั่นเอง การเดินทางในปัจจุบันนี้ ก็เปลี่ยนมาเป็นรถจักรยาน รถโดยสารประจำทาง รถจักรยานยนต์ เป็นต้น"[193] "พ่อความเจริญเข้ามามี**ถนนตัดผ่านหมู่บ้าน**การใช้เรือในการเดินทาง การขนส่ง การติดต่อสื่อสารจึงหมดความสำคัญลดน้อยถอยลงไปทำให้วิถีชีวิตของ

---

[190] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

[191] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

[192] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

[193] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

ชาวบ้านก็เปลี่ยนไปด้วย"[194] "ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ทางราชการพัฒนาเส้นทางคมนาคมปรับปรุงถนนลูกรังทางหลวงหมายเลข ๓๓๓ จากตัวจังหวัดอุทัยธานี เข้าสู่ตัวอำเภอบ้านไร่ ผ่านหมู่บ้านสวนพลู-พุต่อ ทำให้การอพยพประชากรจากจังหวัดต่างๆ เช่น สุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี นครสวรรค์ พิจิตร เพชรบูรณ์ ฯลฯ เข้าสู่พื้นที่"[195]

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกประการหนึ่งทางด้านความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคือ การที่ชุมชนในชนบทเริ่มมีไฟฟ้าใช้ และการเข้ามาของเทคโนโลยีทางด้าน**เครื่องใช้ในครัวเรือนและยานพาหนะ** ซึ่งส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างมากมาย รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ในหลายเรื่องดังเช่นปรากฏการณ์ที่สะท้อนจากผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ "การใช้ประโยชน์จากเครื่องจักสานเริ่มลดลงเพราะมีสินค้าบางอย่างเข้ามาแทนที่แล้วเช่น กาลามัง ถังน้ำ ปิ่นโตที่ทำจากอลูมีเนียม การทำเครื่องจักสานจึงค่อยๆลดลง หลังจากที่มีสินค้าอื่นที่มีประโยชน์มากกว่าและไม่ต้องเสียเวลาในการทำเพียงแต่เสียเวลาในการเดินทางไปซื้อและมีราคาแพงเท่านั้น[196] "พอความเจริญเข้ามามี**ถนนตัดผ่านหมู่บ้าน**การใช้เรือในการเดินทาง การขนส่ง การติดต่อสื่อสารจึงหมดความสำคัญลดน้อยถอยลงไปทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านก็เปลี่ยนไปด้วย เด็กรุ่นใหม่เข้าเมืองใหญ่หางานทำเหลือแต่เพียงคนแก่กับวัยกลางคนในหมู่บ้านเกิดการละทิ้งถิ่นกำเนิด ความแน่นแฟ้นในครอบครัวลดน้อยลง การสืบทอดศิลปะการต่อเรือสมบัติของหมู่บ้านจึงขาดช่วงโดยเด็กรุ่นหลังไม่สนใจที่จะสืบทอด"[197]

---

[194]โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

[195] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง"คนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ

[196] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์)

[197]โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

๔. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิถีการผลิต การบริโภคและการจำแนกแจกจ่ายของชุมชน

เศรษฐกิจชุมชนของหมู่บ้านไทยมีเส้นทางเป็นของตนเอง และพลังขับเคลื่อนที่สำคัญคือเศรษฐกิจครัวเรือนหรือเป็นเศรษฐกิจการผลิตของเกษตรและผู้ประกอบการรายย่อย ครัวเรือนเป็นหน่วยผลิตพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรภายในครัวเรือน คือ การใช้แรงงานการบริโภค การผลิต การลงทุน และรูปแบบอื่นๆ ของการกระจาย และการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป้าหมายสำคัญสูงสุด คือ ความพยายามที่จะรักษาความอยู่รอดของครัวเรือนและชุมชน[198] นับแต่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศ สภาพทางเศรษฐกิจได้มีการแปรเปลี่ยนไปจากเดิมที่มีการผลิตเพื่อการยังชีพ(Subsistence economy) มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า(Trade economy) โดยอาศัยแนวคิดที่ให้ความสำคัญของการสะสมทุน ขนาดของตลาด การแบ่งงานกันทำ (Division of labor) และความชำนาญเฉพาะอย่างในการเพิ่มความสามารถในการผลิต อันมีผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ พร้อมกับเสนอแนะให้มีการแทรกแซงในเศรษฐกิจโดยรัฐบาลน้อยที่สุด นั่นคือ นโยบายการค้าเสรี ประเทศไทยเราหลังจากปีพ.ศ.๒๕๐๐ ชนชั้นทางอำนาจและนักวิชาการได้ร่วมมือกันผลักดันให้เกิดนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีและใช้ระบบการค้าซึ่งกลไกตลาดเป็นเครื่องมือการปรับนโยบายเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภาพลักษณ์การพัฒนาจึงมุ่งในภาคอุตสาหกรรมเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจะพัฒนากระจายไปยังภาคชนบท ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจจุลภาค ชนบทจึงกลายเป็นฐานสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมที่ไม่มีบทบาทต่อการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจเท่าที่ควร โครงการที่ดำเนินในชนบทเช่น การสร้างเขื่อน ชลประทาน เป็นต้น โครงการดังกล่าวล้วนเป็นโครงสร้างพื้นฐานแก่ภาคอุตสาหกรรม มากกว่าจะเป็นการแก้ปัญหาภาคเกษตรในชนบท ปัจจุบันชนบทในกระแสโลกาภิวัตน์ก็ไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ยังคงปรากฏภาพของการอพยพแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรม และภาพของการด้อยพัฒนา[199] ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้เศรษฐกิจชุมชนอยู่ในภาวะที่เสียเปรียบและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ยุคของเศรษฐกิจหมู่บ้านที่เคยดูแลผู้คนในชุมชนและมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้เริ่มหมดไป นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในชนบทอีกคือ อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรอยู่ในระดับสูง จึงส่งผลให้เศรษฐกิจหมู่บ้านจากอดีตที่เคยเป็น"เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินมากและประชากรน้อย" แปรเปลี่ยนเป็น

---

[198] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. ๒๕๔๘ . ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

[199] พอพันธ์ อุยยานนท์, ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง, กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์,

"เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินน้อยและประชากรมาก" [200] อย่างไรก็ตามการปรับตัวของเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ได้มีหลายรูปแบบ อาทิเช่น การกระจายผลผลิตพืชผลทางการเกษตรจากข้าวไปสู่พืชไร่และผลไม้อื่น ๆ การอพยพย้ายถิ่นจากหมู่บ้านเพื่อทำงานในเมืองในช่วงหน้าแล้ง และที่สำคัญคือการใช้แรงงานในครัวเรือนในการประกอบกิจการร้านค้ารายย่อยในหมู่บ้าน ซึ่งจากผลการศึกษาวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบว่า เศรษฐกิจชุมชนของภาคเหนือตอนล่างอยู่บนฐานของเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีวิถีการผลิตที่เป็นภาคเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยังพึ่งพิงธรรมชาติได้ เริ่มมีการทำกิจกรรมทางธุรกิจการค้าเพิ่มขึ้นในชุมชน ทั้งการค้าผลผลิตทางการเกษตรและการค้าขายสินค้าที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ดังสะท้อนจากปรากฏการณ์ดังนี้ "ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งติดกับแม่น้ำน่าน คนส่วนใหญ่ในยุคนั้นประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ทำตาลเป็นอาชีพเสริม บนพื้นที่ที่เป็นของตนเอง เมื่อมีเวลาว่างหรือถึงหน้าน้ำ ก็จะออกหาปลา โดยเฉพาะบริเวณหน้าวัดเกยไชยเหนือโดยเฉพาะเวลาน้ำลง หลังลอยกระทงแล้วจะมีปลาชนิดต่าง ๆ ชุกชุมมาก เช่นพวก ปลากา ปลาหมู ปลาไอ้จิ๋ม ปลาช่า ปลาสร้อย โดยเฉพาะปลาสร้อยยกยอขึ้นมาแต่ละครั้งจะได้ปลาสร้อยไม่ต่ำกว่า ๑ ถัง นำปลาสร้อยที่ได้ไปทำน้ำปลาไว้กินเอง เพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว พืชผักที่ปลูกริมตลิ่งแม่น้ำ โดยเฉพาะหัวผักกาดขาว ก็นำไปผสมเกลือตากแห้ง ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกว่า หัวไชโป้ว หรือผักกาดเค็ม เก็บไว้ปรุงอาหาร ซึ่งเป็นวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในด้านการถนอมอาหารไว้กินในยามที่ไม่ใช่ฤดูของมัน"[201] "ชาวบ้านเริ่มมีการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยการตั้งตลาดสดเจริญผลขึ้น เพื่อนำสินค้าที่หาได้ มาแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา โดยคนจีนเป็นคนที่เข้ามาทำการค้าขายกับคนในชุมชน.....คนในชุมชนอาศัยน้ำฝนในการทำนา จึงทำนาได้ปีละ ๑ ครั้ง อาชีพเสริมคือทอผ้า พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าว"[202] "ยุคนี้ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงก็คือ **มีพ่อค้า**มารับซื้อปลาสร้อยไปทำน้ำปลาขายต่ออีกทอด จึงเป็นอาชีพเสริมก็คือหาปลาในแม่น้ำมาขาย ส่วนพืชทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวเปลือก ที่ได้จากการทำนาก็นำไป**ขายให้กับโรงสี**ในตัวอำเภอชุมแสง ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากบ้านเกยไชย ประมาณ ๕ กิโลเมตร นอกจากนั้น ยังมีการนำพืชผักที่เหลือจากการปลูกไว้กินในครอบครัว และน้ำตาลปึกที่ได้จากการทำตาลซึ่งเป็นอาชีพหลักอยู่แล้ว ก็**นำไปขายในตัวอำเภอ**เช่นเดียวกัน รายได้ที่มาจากการขายสินค้าต่าง ๆ ก็นำไปซื้อหาอาหาร ผลิตภัณฑ์ และเครื่องเทศ อุปกรณ์ที่จำเป็นในชีวิต เป็นต้น"[203] "ปากน้ำโพเจริญได้เพราะคนจีนได้แก่โรงสี ที่เป็นหลักคือท่าข้าวและอีกอย่างพวกไม้ซุง

---

[200] อ้างอิงแล้ว ๑๘

[201] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

[202] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)

[203] อ้างอิงแล้ว ๒๑

ซึ่งมาจากกำแพงเพชรและหรือเชียงใหม่ ต้องมารวมที่นครสวรรค์ ถ้าใครจะซื้อไม้ต้องมาซื้อที่นี้ เพราะว่าเป็นต้นทางเหมือนกับตลาดนัดคือจะซื้อซุงสักต้นไปเชียงใหม่ก็ไม่ได้ต้องมาซื้อที่ปากน้ำโพ"[204]

ยุคที่ ๒ ยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (พ.ศ.๒๕๒๐ – พ.ศ.๒๕๔๐) เป็นยุคของชุมชน ๒ แบบ คือ ชุมชนชนบท และชุมชนเมือง

ยุคแห่งโลกาภิวัตน์เป็นยุคของผลการพัฒนาแบบทันสมัยที่เริ่มเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ การพัฒนาประเทศโดยการอ้างกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง มีลักษณะการแข่งขัน มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงประเทศต่าง ๆ เข้าสู่ระบบเดียวกัน มีการปรับระเบียบเศรษฐกิจใหม่ มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี และย้ายฐานการผลิตตามกลไกการค้าเสรีเพื่อความได้เปรียบในเวทีการค้าโลก ประเทศไทยได้เปิดประตูสู่สังคมโลกในฐานะเป็นฐานการผลิตและรองรับการขยายตัวของทุนจากต่างชาติ ซึ่งเป็นภาพรวมของระบบเศรษฐกิจไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามสภาพการณ์ดังกล่าวมาพร้อมกับต้นทุนที่สูงมาก คือช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนรวยกับคนยากจนที่ยิ่งกว้างขึ้น การกระจายของผลตอบแทนที่ยังไม่เป็นธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ครอบครัวและชุมชนแตกแยก และเริ่มประจักษ์ชัดขึ้นเมื่อ วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมล้วนมีผลในทางเลวร้ายลง การสร้างความทันสมัยเริ่มปรากฏผลกระทบให้เห็นเด่นชัด ทั้งในเชิงวัตถุและในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมและอุดมการณ์ ผลของการพัฒนาแทนที่จะลดช่องว่างระหว่างชนบทกับเมืองลงกลับไปขยายช่องว่างนั้นให้กว้างขึ้น เพราะแนวทางดังกล่าวได้ทำให้ภาคชนบทกลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่ภาคเมืองได้นำไปใช้ในการพัฒนา ผลลัพธ์ก็คือภาคเมืองกลับเติบโตอย่างรวดเร็ว และทิ้งห่างจากชนบทมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเกิดปัญหาความแตกแยกขัดแย้งกันอย่างรุนแรงอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต ระหว่างเมืองกับชนบท อาคารสูง ๆ ปรากฏให้เห็นเต็มกรุงเทพมหานคร แต่ในขณะเดียวกันในชนบทความยากจนยังคงมีอยู่ทั่วไป พลังการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมคือ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในสังคมเข้าสู่กฎเหล็กของการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในหลักเหตุและผล และการบริหารงานในแบบเน้นประสิทธิภาพมากกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัวของการจัดระเบียบบริหารงานแบบราชการ ด้านหนึ่ง กลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จากความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ก็ขยับมาตรฐานการครองชีพของตนเองให้สูงขึ้นด้วยการบริโภคความทันสมัย อีกด้านหนึ่ง คนยากจนก็ยังมีอยู่ทั่วไป และในปี ๒๕๓๖ เมธี ครองแก้ว ได้นำเสนอบทความ "เส้นความยากจนเส้นใหม่สำหรับประเทศไทย" ซึ่งเขาสรุปว่า "การใช้เส้นความยากจนเส้นใหม่แสดงให้เห็นว่า สภาวะความยากจนในประเทศไทย เกือบไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงระหว่างปี ๒๕๑๑ ถึง ๒๕๓๑ ทั้งนี้ แม้รายได้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ จะเพิ่มขึ้นแต่มาตรฐานการครองชีพก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย ทำให้รายจ่ายที่เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้น[205] ภาพความจริงของการ

---

[204] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

[205] จามะรี เชียงทอง ความสัมพันธ์ทางสังคมและไทยศึกษา.ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (๒๕๔๓). สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

พัฒนาจึงปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวเหมาะสมกับสังคมไทยหรือไม่ และที่สำคัญที่สุดเมื่อประเทศของเราต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางการเงินในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้เราต้องหันมาทบทวนกระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวอย่างจริงจังว่ามีข้อบกพร่องหรือมีจุดอ่อนอย่างไร อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยล้วนมีปัจจัยหรือสาเหตุจากหลาย ๆ สาเหตุด้วยกัน และที่สำคัญในระดับมหภาคคือ การดำเนินการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหลาย ๆ ฉบับที่ผ่านมา ในยุคสมัยที่กำลังศึกษานี้อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔) ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ – ๒๕๓๙) ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

๑. การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔) ถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕ – ๒๕๓๙) ซึ่งสามารถอธิบายโดยสรุปได้ในแต่ละแผนฯดังนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ เริ่มเน้นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ การแก้ไขปัญหาความยากจนและการพัฒนาขยายเมืองเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการขยายสังคมเมือง แต่ก็คำนึงถึงการพัฒนาชนบทควบคู่กันไป ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศไม่มีความแน่นอน เกิดภาวะวิกฤตการณ์น้ำมันซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ของโลก จึงมีผลให้การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ไม่เป็นไปตามเป้าหมายมากนัก ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) เป็นแผนที่แผนที่ปรับแนวนโยบายพัฒนาประเทศ "แนวใหม่" ที่ยึดพื้นที่เป็นหลักในการวางแผนเพื่อเน้นการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลัง และเป็นแผนที่เน้นการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง การพัฒนาเน้นการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจมากกว่าเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เป็นการ "เพิ่มประสิทธิภาพเศรษฐกิจและการเพิ่มผลิตผล" และเน้น ความสมดุลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยมุ่งการกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาค สร้างความเป็นธรรมในสังคมการแก้ปัญหาความยากจนของคนชนบทในเขตล้าหลังเป็นเป้าหมายสำคัญ และเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศเป็นพิเศษ เน้นบทบาทและระดมความร่วมมือจากภาคเอกชนให้เข้าร่วมปรับโครงสร้างเศรษฐกิจการผลิตในสาขาเกษตร อุตสาหกรรม การพัฒนาพลังงานและเร่งรัดการส่งออก นอกจากนี้ยังเพิ่มการพัฒนาสังคมเมืองในพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกของประเทศเป็นเป้าหมายสำคัญ ผลการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ สามารถขยายบริการพื้นฐานที่สำคัญคือ พลังงานน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ ระบบประปา บริการพื้นฐานในการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก และประสบความสำเร็จในโครงการวางแผนครอบครัวเพื่อลดอัตราเพิ่มประชากร บรรลุผลโดยลดอัตราเพิ่มประชากรเหลือเพียงร้อยละ ๑.๗ (พ.ศ.๒๕๒๙) โครงการพัฒนาชนบทยากจนบรรลุผลตามเป็นหมาย การขาดดุลการค้าได้ลดความรุนแรงลง อัตราเงินเฟ้อได้คลี่คลายลงไปอย่างมาก การกระจายบริการด้านสังคมสามารถทำได้อย่างกว้างขวาง การแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลังได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ส่วนการพัฒนาทางด้านการเมืองนั้นได้พัฒนาระบอบประชาธิปไตยให้คงอยู่และสืบเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาฯฉบับต่อมา คือ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐ - ๒๕๓๔) การดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ ได้ใช้

กรอบและผลของการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศมาเป็นตัวกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการยกระดับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคตควบคู่กับการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต โดยกำหนดแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาประเทศทั้งด้านทรัพยากรมนุษย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจน ปรับปรุงระบบการบริหารจัดการโดยยึดหลักการทำงานอย่างเป็นระบบครบวงจร พร้อมไปกับการเร่งกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาคและชนบทเพิ่มมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายสำคัญ เพื่อให้เศรษฐกิจขยายตัวไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๕ เพื่อรองรับกำลังแรงงานใหม่ที่จะเข้าสู่ตลาดไม่น้อยกว่า ๓.๙ ล้านคน ส่วนทางด้านสังคมก็มุ่งพัฒนาคนเพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานทั้งในเมืองและในชนบท คำนึงถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพทั้งในทางร่างกาย จิตใจ และทางสังคม จึงได้เริ่มกำหนดมาตรฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ เศรษฐกิจของประเทศไทยฟื้นตัวอย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ ๑๐.๙ ต่อปี เศรษฐกิจไทยขยายตัวสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนฯ ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของการส่งออก การลงทุน และการท่องเที่ยวได้ขยายตัวดีกว่าที่ได้ประมาณการไว้ ดุลการคลังของรัฐบาลเริ่มเกินดุลเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.๒๕๓๑ เป็นต้นมา โครงสร้างของเศรษฐกิจเปลี่ยนไปสู่ภาคอุตสาหกรรม โดยเพิ่มร้อยละ ๒๕.๖ ต่อผลผลิตรวมของประเทศใน พ.ศ. ๒๕๓๒ สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนจากชนบทสู่ความเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ในด้านประชากรสามารถลดอัตราเพิ่มของประชากรไทยจากร้อยละ ๑.๗ ใน พ.ศ. ๒๕๒๙ เหลือเพียงร้อยละ ๑.๕๖ ใน พ.ศ. ๒๕๓๒ แต่ประเทศไทยยังคงมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การขาดทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ ค่าจ้างแรงงานและราคาที่ดินมีแนวโน้มสูงขึ้น การออมในประเทศยังเพิ่มขึ้นน้อย มีความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนภาวะผันผวนของเศรษฐกิจโลก ต่อมาก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนผ่านแห่งยุคสมัยที่สำคัญตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ – ๒๕๓๙) ซึ่งเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นเป้าหมายหลัก ๓ ประการ คือ ปริมาณในทางเศรษฐกิจ คุณภาพของประชากร และความเป็นธรรมทางสังคมควบคู่กันไป โดยรักษาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในระดับที่สูงพอควร มุ่งกระจายรายได้ และกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคให้มากขึ้น ในขณะเดียวกันจะต้องเร่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในด้านโครงสร้างประชากรมุ่งลดอัตราการเพิ่มประชากรให้เหลือร้อยละ ๑.๒ ใน พ.ศ. ๒๕๓๙ และลดอัตราประชากรที่ยากจนของประเทศร้อยละ ๒๕ ให้เหลือร้อยละ ๒๐ เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ดังนั้นในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ จึงมีทิศทางการพัฒนาที่พยายามเน้นเรื่องทรัพยากรมนุษย์ การกระจายรายได้ การปรับประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การพัฒนาด้านสังคมและสวัสดิการ การนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ ตลอดจนการระดมเงินออมในประเทศเพื่อการพัฒนาต่อไป

ผลของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ คือ สามารถขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็น ๙ ปี และสามารถลดอัตราการเพิ่มของประชากรเหลือร้อยละ ๑.๒ ตามเป้าหมายการลงทุนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ปรากฏว่ายังมีประชากรที่ขาดมาตรฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจะสูงขึ้น และช่วงท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ เศรษฐกิจตกต่ำส่งผลกระทบด้านการเงินการคลังของประเทศอย่างมาก[206]

๒. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิถีการผลิต การบริโภคและการจำแนกแจกจ่ายของชุมชน

ผลสืบเนื่องจากการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะต่อมา ส่งผลให้ประเทศไทยในช่วงระยะการเปลี่ยนผ่านนี้ได้ตกอยู่ในกระแสการพัฒนาที่เรียกว่า "ทันสมัย" ภาวะดังกล่าวได้ทำให้เกิดการพัฒนาที่เน้นไปทางวัตถุนิยม การกระตุ้นให้เกิดการบริโภคนิยม การค้าและการเงินเสรี ผลพวงจากการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่ผ่านมาภายใต้นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีและระบบการค้าซึ่งกลไกตลาดเป็นเครื่องมือและมีแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเหมือนเข็มทิศในการพัฒนา การพัฒนาจึงเน้นหนักในภาคส่วนอุตสาหกรรมเป็นด้านหลัก โดยเชื่อว่าประสิทธิภาพการลงทุนและอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดการออมและการจ้างงานในภาคเกษตรกรรมในฐานะเป็นแรงงานสำรองและเป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิต ผลของการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมจะฉุดให้ภาคเกษตรมีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการลงทุน ภาพลักษณ์การพัฒนาจึงมุ่งในภาคอุตสาหกรรมเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจะพัฒนากระจายไปยังภาคชนบท ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจจุลภาค เส้นทางแห่งการพัฒนาดังกล่าวได้สร้างความแปลกแยกในลักษณะแยกส่วนระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม ระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบทที่ชัดเจนและห่างออกจากกันมากยิ่งขึ้น[207] สอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์.[208] ที่ได้สรุปผลการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมไทยในภาคกลาง ซึ่งมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกับภาคเหนือตอนล่างไว้ว่า นับแต่ปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา การเจริญเติบโตของ "ตลาด" ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ อาทิเช่น การสิ้นสุดของการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกการถดถอยของการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ขนาดของครัวเรือนที่เล็กลงเนื่องมาจาก อัตราการเพิ่มของ

---

[206] สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.๒๕๔๕. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทย . [Online]. Available: URL : http://student.rint.ac.th/~jakkra/sheet4.doc)

[207] ชมพู โกติรัมย์. ๒๕๕๓. ทุนทางสังคมของไทยในบริบทของโลก : การปรับจุดยืน http://dllibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/.doc.

[208] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. (๒๕๔๘). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

ประชากรที่ลดลง รวมทั้งการขยายตัวของอุตสาหกรรมจากกรุงเทพฯสู่ภูมิภาค มีผลที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคกลางเป็นอันมาก การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ

ประการแรก ความหลากหลายของระบบการผลิตทางการเกษตร คือ นอกจากจะมีการผลิตข้าวเป็นพืชหลักแล้ว ยังมีระบบการปลูกอ้อย พืชสวน การประมงในเขตน้ำจืด การประมงเขตน้ำกร่อยและทำนาเกลือ ระบบเกษตรแบบไร่นาสวนผสม รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวเนื้อ และวัวนม ควบคู่กันไปด้วย

ประการที่สอง การเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมและบริการในชนบทซึ่งมีผลต่อการจ้างแรงงานนอกภาคเกษตรทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านมากขึ้นอาชีพของชาวบ้านในหมู่บ้านมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอาชีพรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ประการที่สาม การเจริญเติบโตของรายได้นอกภาคเกษตรกรรมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองรายได้นอกภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และในหลายหมู่บ้านรายได้ส่วนนี้ได้ก้าวล้ำหน้ารายได้จากการเกษตร (รายได้นอกภาคเกษตร อาจจะถึงร้อยละ ๖๐ – ๗๐ ของรายได้ทั้งหมดของหมู่บ้าน) การเพิ่มขึ้นของรายได้นอกภาคการเกษตรแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับกรุงเทพฯ รวมทั้งเมืองอื่นๆ ในภาคกลางด้วย เพราะการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมีผลสำคัญต่อการขยายตัวและเสถียรภาพของรายได้นอกภาคการเกษตรและเป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามาแทนที่ปัจจัยทางฤดูกาล (เช่น ฟ้าฝนแล้ง) ที่เป็นปัจจัยสำคัญกำหนดแบบแผนการเข้าสู่ตลาดแรงงานในอดีต นอกจากนี้การขยายตัวของอุตสาหกรรมในภูมิภาคภาคกลางยังมีผลต่อการดึงดูดแรงงานจากหมู่บ้านโดยเฉพาะการย้ายถิ่นแบบถาวรมากขึ้นตามลำดับ

นับแต่ปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา สภาพการใช้แรงงานและตลาดแรงงานในหมู่บ้าน ภาคกลางได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก การทำนาและทำไร่ในหลายๆ พื้นที่ได้ใช้แรงงานรับจ้างมากยิ่งขึ้นตลอดจนมีการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรเข้าทดแทนแรงงานคนและแรงงานสัตว์ ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานคืออัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลงนับแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐ เป็นต้นมาส่งผลให้ครัวเรือนมีขนาดเล็กลงจึงมีผลขนาดแคลนแรงงานในการทำ ไร่นา ประกอบกับสมาชิกในครัวเรือนได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นเพราะสมาชิกในครัวเรือนน้อยลง มีผลต่อต้นทุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่ต่ำลง ผู้ที่จบการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คือระดับอนุปริญญา ปวส. และปริญญาตรี ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับในช่วงปี ๒๕๓๐–๒๕๓๙ มีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมอยู่ในระดับสูงมาก และจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมได้กระจุกตัวมิเพียงแต่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลแต่ทว่ายังได้ขยายเข้าไปในเมืองภูมิภาคของภาคกลาง เช่น อยุธยา ฉะเชิงเทรา สระบุรี เป็นต้น การเติบโตของแรงงานอุตสาหกรรมในช่วงนี้มักจะเป็นการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่เน้นทักษะหรือใช้แรงงานมีฝีมือมากขึ้น เช่นอุตสาหกรรมเกี่ยวกับอิเล็กทรอนิกส์ แผงวงจรไฟฟ้า อัญมณีต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับระดับการศึกษาของสมาชิกครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีระดับการศึกษาและฝีมือแรงงานที่สูงขึ้น แรงงานจึงได้ย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านเข้าสู่เมืองมากขึ้นตามลำดับ ประมาณว่าในช่วง พ.ศ.๒๕๓๑–๒๕๔๑ แรงงานในภาคเกษตรในภาคกลางได้ลดลงจาก ๓.๕ ล้านคนเหลือเพียง ๒.๕ ล้านคนเท่านั้น การย้ายถิ่นนับแต่ปี ๒๕๒๘ เป็นต้นมา การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองมีแนวโน้มจะเป็นการย้ายถิ่นแบบถาวรมากขึ้น และหากพิจารณาถึง

สถานที่ทำงานนอกตำบลของผู้ย้ายถิ่นจะพบว่าในก่อนช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ ผู้ย้ายถิ่นมีแนวโน้มจะเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ ซึ่งสอดคล้องกับการ ศึกษาของ จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ[209] ที่ได้ศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจในภาคเหนือตอนล่างพบว่า ประมาณ พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๒๒ มีความเคลื่อนไหวในวงการธนาคารเอกชนเป็นจำนวนมากที่ทำรายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจในอำเภอต่างๆ ในหลายจังหวัดของภูมิภาคนี้ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาของกระทรวงการคลัง เพื่อขอเปิดธนาคารสาขาในเขตอำเภอ เหตุผลหนึ่งในหลายประการก็คือ ความเติบโตของธุรกิจรับซื้อข้าวและพืชไร่ สำหรับภูมิภาคของภาคเหนือตอนล่าง มีภาพของการขยายตัวของเศรษฐกิจพืชไร่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๖ โฆษิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ได้เสนองานเรื่องชนบทไทย: ความก้าวหน้าและล้าหลัง ในหนังสือของเขาได้เสนอผลการสำรวจภาคเหนือตอนล่างเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านยากจน ๑๙ แห่ง ในพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาชนบท ๑๑ อำเภอ ของ ๗ จังหวัด คือ อุตรดิตถ์ สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ และอุทัยธานี ครอบคลุมจำนวนประชากร ๑,๖๙๔ ครัวเรือน ผลของการสำรวจพบข้อมูลที่น่าสนใจ สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

สภาพพื้นฐานเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน	ร้อยละ
ทำไร่อย่างเดียว	๔๕.๔
ทำนาอย่างเดียว	๒๓
ทำนา ทำไร่	๒๑.๓
ประกอบอาชีพรับจ้าง	๑๐.๓
อพยพมาจากแหล่งต่างๆ	๓๐
จำนวนเฉลี่ยของพื้นที่นาในครอบครัว	๒๘ ไร่
ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่	๒๕ ถัง
จำนวนเฉลี่ยพืชที่ไร่	๑๐ ไร่
ครัวเรือนมีรายได้จากขายข้าว	๑๗,๕๐๐ บาท/ปี
ครัวเรือนมีรายได้จากพืชไร่	๑๔,๙๐๐ บาท/ปี
ครัวเรือนทำนา และพืชไร่มีรายได้	๑๕,๖๐๐ บาท/ปี
ครัวเรือนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพาะปลูก	(พท.นา ๑๐ ไร่, พท. ไร่ ๑๐ ไร่)
รายได้จากการรับจ้างวันละ	๓๑.๒
ครัวเรือนอพยพออกไปหางานนอกท้องถิ่น	๓๐-๔๐ บาท
รายได้เสริมจากของป่า	๑,๓๐๐-๓,๕๐๐ บาท/ไร่/ปี
ประชากรในหมู่บ้านมีการศึกษาเกินประถม ๖	๐.๔
คนอพยพออกไปหางานภายนอกหมู่บ้าน	อายุระหว่าง ๑๘-๓๐ ปี

[209] จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ, ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง, กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญา ซึ่งเกิดจาก การเข้ามาแทรกแซงของทุนนิยมขนาดใหญ่ ลักษณะการเข้ามาของกลุ่มเหล่านี้มีหลายรูปแบบ เช่น การเข้ามาดำเนินการจัดซื้อที่ดินผืนใหญ่เพื่อทำสวนผลไม้ การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรรายย่อยให้รวมกันเพื่อผลผลิตพืชผลป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งรวมไปถึงการเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ในภูมิภาคแห่งนี้ประมาณ ๒๐ กว่าปีมาแล้ว และแพร่หลายนับตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๓๐ กว่า ๆ เป็นต้นไป สำหรับเหตุผลของการเข้าร่วมโครงการของบริษัทขนาดใหญ่เหล่านี้ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าต้องการทางเลือกให้แกตนเอง แม้จะรู้ว่าตนต้องเป็นเบี้ยล่างของบริษัท ทั้งนี้เพราะบริษัทจะรับซื้อเฉพาะผลผลิตที่ได้มาตรฐานตามที่ตกลงไว้เท่านั้น ความเสี่ยงอื่นๆ เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นที่น่าสังเกตว่าในเขตที่มีการผลิตข้าวได้อุดมสมบูรณ์นั้น การเข้าร่วมกิจกรรมประเภทนี้จะมีน้อย แต่ในเขตที่ห่างไกลเช่น อำเภอรอบนอกของพิษณุโลก เช่น บางระกำ วัดโบสถ์ นครไทย เนินมะปราง จะมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการผลิตพืชการเกษตรพันธะสัญญาอย่างแพร่หลาย

กล่าวโดยสรุปสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับเศรษฐกิจในระดับหมู่บ้านทั่วๆไปทั้งประเทศ กล่าวคือ การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการตลาดและระบบทุนนิยมส่งผลให้ชาบ้านเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากการผลิตแบบพอยังชีพ ไปเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก การผลิตเพื่อขายเน้นการผลิตเป็นจำนวนมากด้วยพื้นที่ขนาดใหญ่ ส่งผลให้เกิดกรทำลายสภาพแวดล้อม การรุกพื้นที่ป่า และที่สำคัญคือ ทำให้ชาวบ้านผลิตผลผลิตเพียงไม่กี่ชนิดหรืออาจจะเพียงชนิดเดียว เพื่อให้ได้ปริมาณมาก ชาวบ้านจึงต้องลดหรือละเลิกการผลิตผลผลิตหลากหลายชนิดที่เคยเลี้ยงตนเองได้ลง ชาวบ้านจึงพึ่งตนเองได้น้อยลงทุกที เมื่อชาวบ้านผลิตเพื่อขายสู่ตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ผูกพันและพึ่งพึงตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ผลคือ หากเกิดการผันผวนของราคาผลผลิตในยามที่ราคาผลผลิตสูงขึ้นชาวบ้านก็ได้ประโยชน์ แต่เมื่อราคาผลผลิตตกต่ำชาวบ้านก็จะได้รับผลกระทบในด้านตรงข้ามรายได้ตกต่ำ ขาดทุนและเป็นหนี้เป็นสินในที่สุด ในขณะที่ราคาปัจจัยการผลิตยังคงสูงขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านต้องขาดทุนมากขึ้นเรื่อย ๆ ผิดกับการผลิตเพื่อยังชีพในสมัยก่อน ที่แม้จะไม่ทำให้ร่ำรวยได้ แต่ชาวบ้านก็สามารถพึ่งตนเองได้เลี้ยงตนเองได้ ไม่ต้องคอยรับผลจากความผันผวนของราคาผลผลิต ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนจากงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องที่กล่าวถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชน ดังเช่น งานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัดที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี[210]ได้อธิบายถึงการขยายพื้นที่การเพาะปลูก

[210] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัดที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี

เพื่อเพิ่มผลผลิตของเกษตรกรในชนบทว่า "ชาวไทยในพื้นราบได้เข้ามาซื้อที่ทำกินต่อจากชาวกะเหรี่ยง เพื่อเพาะปลูกพืชเพื่อการค้า ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เน้นเศรษฐกิจการค้า มากกว่าเศรษฐกิจแบบพอเพียง ทำให้ชุมชนชาวกะเหรี่ยงในเขต อำเภอห้วยคต หันมาเพาะปลูกสับปะรด ข้าวโพด และพืชไร่อื่น ๆ เพื่อการค้ามากกว่าวิถีชีวิตเศรษฐกิจชุมชนแบบเรียบง่าย ของความเชื่อดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง"

ยุคที่ ๓ ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.๒๕๔๑ – ปัจจุบัน)

เมื่อก้าวมาถึงยุคที่๓ ประมาณปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา เป็นช่วงที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เนื่องจากการที่ประเทศไทยก็ก้าวเข้าสู่การเป็นอุตสาหกรรม และการผลิตเพื่อส่งออกในระบบการค้าโลกแนบแน่นยิ่งขึ้นและอวดอ้างว่าจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้เกิดการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานราคาถูกจากชนบทเข้ามาสู่เมืองใหญ่ ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมจากเมืองใหญ่ก็แพร่เข้าไปสู่ชนบทเข้มข้นมากขึ้นกว่าในยุคก่อน ๆ อย่างไรก็ตามในแวดวงวิชาการ นักวิชาการค่อนข้างจะกังวลและวิพากษ์วิจารณ์ต่อความทันสมัย และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างเร่งรีบ การเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมเปลี่ยนสู่ความเป็นอุตสาหกรรมและเมืองมากขึ้น การขยายตัวของภาคบริการทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชนชนบท เมืองและชนบทผนึกแนวแน่นในเชิงการแลกเปลี่ยนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การค้าปลีก ร้านสะดวกซื้อ รุกคืบไปทุกชุมชนหมู่บ้าน การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วโดยใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างสะดวกสบาย โทรศัพท์มือถือเป็นเครื่องมือติดต่อสื่อสารกันแทบทุกครัวเรือน ชุมชนและสังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่อีกครั้งนับแต่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนามาเป็นแบบทันสมัย สังคมเกิดสภาวะของความไร้ระเบียบ หรือต้องมีการจัดระเบียบใหม่ขึ้นในสังคมและชุมชน ชุมชนเคยเป็น "ชีวิต" ของชาวบ้าน เป็นศูนย์กลางของการดำรงอยู่ ได้ถูกทำลายไปโดยวิถีชีวิตแบบใหม่ ชุมชนไม่มีอยู่อีกต่อไปทั้งในเมืองและชนบท หมู่บ้านเคยเป็นสถาบันหนึ่ง เป็นรากฐานที่สำคัญของชุมชน แต่ในปัจจุบันหมู่บ้านมีลักษณะเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ในชุมชนสมาชิกต่างมีความเกี่ยวกันซึ่งกันและกันในลักษณะตัวใครตัวมัน การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการตลาดและระบบทุนนิยมส่งผลให้ชาวบ้านเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากการผลิตแบบพอยังชีพ ไปเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก

คุณค่าทางวัฒนธรรมซึ่งแฝงอยู่ในแบบแผนการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชนได้ถูกทำลายในเกือบหมดสิ้นเมื่อวัฒนธรรมทุนนิยมคุกคามชุมชนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ภายใต้ระบบทุนนิยมค่านิยมแบบมุ่งแสวงหาประโยชน์ใส่ตน มุ่งกองโดยแสวงหากำไร ผลักดันให้ชาวบ้านถดถอยลงเรื่อย ๆ ชาวบ้านมุ่งสะสมโภคทรัพย์และความมั่งคั่ง จนละเลยคุณค่าของจิตวิญญาณ คุณค่าของการดำรงชีวิตและเพื่อนมนุษย์แต่กลับไปให้ความสำคัญต่อวัตถุและโภคทรัพย์ ซ้ำรายไปกว่านั้น เมื่อชุมชนถูกกลืนกินโดยระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง ดังเช่นชีวิตของผู้คนในเมืองแล้ว...และนั่นยิ่งผลักดันให้ชุมชนและชาวบ้านถูกดูดกลืนเข้าสู่สังคมเมืองและระบบทุนนิยมมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ นำไปสู่การพึ่งพิงสังคมเมืองและการล่มสลายของชุมชนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน

ส่วนย่อย ส่วนต่าง ๆ ของชุมชน[211] สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปก แก้วกาญจน์[212] ได้ข้อสรุปว่า ระบบการผลิตเพื่อขายหรือระบบทุนนิยมนั้น เป็นระบบที่เกิดจากสังคมอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตก แล้วได้แพร่กระจายเข้าสู่สังคมไทยในระดับนายทุนพาณิชย์และผู้ถืออำนาจรัฐโดยเฉพาะผู้นำประเทศและคณะรัฐบาล แล้วความคิดตามแนวระบบการผลิตเพื่อขายก็ได้ปรากฏออกมาในรูปของการปฏิบัติและได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาทั้งโดยจงใจและไม่จงใจ ชาวนาชาวไร่ได้กลายเป็นนักบริโภคอย่างชาวเมืองแต่มีรายได้แบบชาวชนบท ชุมชนรู้สึกว่าการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกและชาวเมืองเป็นรูปแบบที่ทันสมัย เกิดช่องว่างทางความคิดและค่านิยมระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ซึ่งถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของวิถีชีวิตแบบใหม่ ชุมชนหมู่บ้านตกอยู่ใต้อิทธิพลของระบบการผลิตเพื่อขายของนายทุนอุตสาหกรรมและนายทุนพาณิชย์ที่พยายามทุ่มผลิตสินค้าอุตสาหกรรมโดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยและพยายามทุ่มโฆษณาประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อนานาชนิดเพื่อมอมเมาให้ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวไร่ชาวนานิยมบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยเหล่านั้นอันไม่สอดรับกับรายได้ของแต่ละบุคคลและแต่ละครอบครัว ทรัพยากรท้องถิ่น เช่นพวกกุ้ง หอย ปู ปลา ซึ่งเคยเป็นอาหารหล่อเลี้ยงชุมชน ได้รับผลกระทบจากปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของระบบการผลิตเพื่อขาย หัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งชุมชนชาวนาได้ผลิตขึ้นเพื่อบริโภคและรับใช้ชีวิตชุมชนมาเป็นเวลานาน ได้ลดความนิยมและถดถอยลง ชาวนามีภาระหนี้สินซึ่งเกิดจากการซื้อหาปัจจัยการผลิต อาหารจากตลาดมาชดเชยอาหารจากแหล่งธรรมชาติและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เกิดความไม่สมดุลขึ้นระหว่างรายรับกับรายจ่าย ชีวิตชุมชนต้องผูกพันกับระบบตลาด ต้องดิ้นรนเพื่อแสวงหาเงินตรา หาเวลาว่างได้ยากขึ้น เกิดนายทุนน้อยในชุมชน ชาวนาเปลี่ยนสถานภาพเป็นกรรมกรและมีการขายแรงงานมากขึ้น ช่องว่างทางเศรษฐกิจของชุมชนค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนมีอาชีพหลากหลายมากขึ้น นันทนาการเชิงพาณิชย์ได้รุกครอบงำวิถีชีวิตชุมชนในขณะเดียวกันนันทนาการแบบพื้นบ้านได้ค่อย ๆ ลดบทบาทลง ผลผลิตของการศึกษาให้ประโยชน์เพื่อรับใช้นายทุนรัฐ นายทุนอุตสาหกรรมและนายทุนพาณิชยกรรมมากกว่ารับใช้ชุมชน ผู้ผ่านการศึกษาของรัฐส่วนใหญ่จะหนีชุมชน เพราะผลผลิตของการศึกษาไม่สอดรับกับวัฒนธรรมชุมชน ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันภายในชุมชน ได้ค่อยเปลี่ยนจากแบบปฐมภูมิเป็นแบบทุติยภูมิมากขึ้นและมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างรวดเร็วและรุนแรง ระบบทุนนิยม บริโภคนิยมครอบงำคนไทยและสังคมไทย เกิดการไหลบ่าทางวัฒนธรรม อันเกิดจากความรวดเร็วในการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิธีคิด ทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยเป็นอย่างมาก สังคมไทยผ่านเข้าสู่ยุคโลกาภิวัฒน์หรือโลกไร้พรมแดนอย่าง

---

[211] ยุกติ มุกดาวิจิตร.(๒๕๔๘).อ่าน "วัฒนธรรมชุมชน" : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน.

[212] ปก แก้วกาญจน์. ๒๕๓๑.ความเคลื่อนเปลี่ยนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขาย ในช่วง ๒ ทศวรรษ(ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเขาเจียก อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง).สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รวดเร็ว สามารถรับวัฒนธรรมจากทุกมุมโลก ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมหลายอย่างมาใช้ เช่น แฟชั่นการแต่งกาย การตกแต่งร่างกาย การใช้คำพูดตามคำโฆษณา การใช้เวลาว่างตามห้างสรรพสินค้า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ เมืองกับชนบทไม่แตกต่างกันในเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการบริโภคนิยมสูงสุด แม้ว่าจะมีความพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมเริ่มต้นเป็นจริงเป็นจังในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘- ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๔๐ – พ.ศ.๒๕๕๔) ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" และวิถีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐาน "ดุลยภาพเชิงพลวัต" โดยเชื่อว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวนี้จะเป็นภูมิคุ้มกันให้สังคมและชุมชนสามารถปรับตัวพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ อันจะนำไปสู่ "ความอยู่ดีมีสุข"ของคนไทยทั้งชาติ เป็น "สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน" ได้หรือไม่ จึงเป็นโจทย์ที่ท้าทายในการแก้ปัญหาของการพัฒนาประเทศและเป็นทางออกของการพัฒนาที่ลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทและลดความห่างของชนชั้นกลางผู้ทำการผลิตในเมืองกับผู้ใช้แรงงาน และเสริมความเข้มแข็งในภาคเกษตรกรรมเพื่อมิให้คนส่วนมากของประเทศถูกขับออกไปอยู่ขอบริมของเส้นทางการพัฒนาดังเช่นอดีตในยุคเร่งพัฒนาประเทศสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่เป็นตัวแปรสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทยในยุคสมัยปัจจุบันนี้ได้แก่

๑. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ – ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๔๐ – ๒๕๕๔) แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๐ – ๒๕๔๔) มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างจริงจัง โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือ เพิ่มปริมาณการเตรียมความพร้อมเด็กปฐมวัย เตรียมการขยายโอกาสทางการศึกษาเป็น ๑๒ ปี ยกระดับฝีมือแรงงาน ให้ผู้ด้อยโอกาสได้รับโอกาสพัฒนาเต็มตามศักยภาพ ลดอัตราการประสบอันตรายจากการทำงานและอุบัติเหตุต่าง ๆ รักษาเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจไทยโดยลดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดให้อยู่ในระดับร้อยละ ๓.๔ ของผลิตผลรวม ระดมการออมภาคครัวเรือนให้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ ๑๐ ของผลิตผลรวม ขยายบริการโครงสร้างพื้นฐานสู่ภูมิภาคและชนบท ลดสัด ส่วนคนยากจนของประเทศให้น้อยกว่าร้อยละ ๑๐ อนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่า และรักษาป่าชายเลน สร้างโอกาสและเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพเกษตรแบบยั่งยืน และเพิ่มการลงทุนในการควบคุมและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรสังคมโลกในระบบโลกาภิวัฒน์ ในยุคสมัยนี้การพัฒนาประเทศภายใต้กระบวนทัศน์เดิมได้ถูกปรับเปลี่ยนไปภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙-๑๐ โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอุดมการณ์แห่งการพัฒนาในมิติใหม่ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ ฯ มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤติ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยิ่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๙ จึงเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้กรอบทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะปานกลางที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ระยะยาวและมีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๘ ในด้านแนวคิดที่ยึด "คนเป็นศูนย์กลางของ

การพัฒนา" ในทุกมิติอย่างเป็นองค์รวมและให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกระดับ อันจะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มี "คน" เป็นศูนย์กลางได้อย่างแท้จริงผลการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ สรุปได้ว่า ประสบความสำเร็จที่น่าพอใจ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ ๕.๗ ต่อปี เสถียรภาพทางเศรษฐกิจปรับตัวสู่ความมั่นคง ความยากจนลดลง ขณะเดียวกันระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นมาก อันเนื่องมาจากการดำเนินการเสริมสร้างสุขภาพอนามัย การมีหลักประกันสุขภาพที่มีการปรับปรุงทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยครอบคลุมคนส่วนใหญ่ของประเทศ และการลดลงของปัญหายาเสพติด ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกัน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยยังคงอัญเชิญ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" มาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ และให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผนฯพร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการติด ตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนการพัฒนาตามทิศทางดังกล่าวต้องสอดรับกับแนวโน้มของบริบทการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมี ๕ บริบท ดังนี้ (๑)การรวมตัวของกลุ่มเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงในตลาดการเงินของโลก (๒)การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดดความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศเทคโนโลยีชีวภาพ เทคโนโลยีวัสดุ และนาโนเทคโนโลยี สร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งในด้านโอกาสและภัยคุกคามจึงจำเป็นต้องเตรียมพร้อมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดังกล่าวในอนาคต (๓)การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม ปัจจุบันประเทศที่พัฒนาแล้วหลายประเทศกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นทั้งโอกาสและภัยคุกคามต่อประเทศ (๔)การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (๕)การเคลื่อนย้ายของคนอย่างเสรี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการขนส่งและกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้มีการเดินทางทั้งเพื่อการท่องเที่ยวและการทำธุรกิจในที่ต่าง ๆ ทั่วโลกมากขึ้น รวมทั้งสังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้

๒. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิถีการผลิต การบริโภคและการจำแนกแจกจ่ายของชุมชน

สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านในยุคปัจจุบันโดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ[213] ได้สรุปลักษณะของเศรษฐกิจหมู่บ้านในยุคปัจจุบันไว้ ๔ แบบคือ

๑. ในเขตลุ่มแม่น้ำที่มีการจัดการน้ำอย่างเพียงพอ ชาวนาสามารถผลิตข้าวได้ถึง ๒-๓ ครั้งต่อปี เขตนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะผลิตข้าวเชิงพาณิชย์ และนำเงินสดมาซื้อข้าวบริโภค รวมทั้งมีการผลิตพืชผลอื่นๆ เนื่องจากหมู่บ้านตามริมน้ำได้กลายเป็นเขตชานเมือง การปรับตัวของชาวนาจึงมีอยู่สูง บางครอบครัวได้ให้เช่านา แล้วผันตัวเองมาทำงานรับจ้างเนื่องจากการเดินทางระหว่างหมู่บ้านกับเมืองไม่ไกลนัก บางครอบครัวอาจประกอบกิจกการค้าขายภายในหมู่บ้าน สำหรับผู้ไม่มีที่ดินก็อาจจะรับจ้างภายในหมู่บ้าน หรือเดินทางไปกลับระหว่างเมืองกับหมู่บ้าน หรือออกจากหมู่บ้านไปทำงานที่อื่น ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทนี้จะมีฐานะเศรษฐกิจแตกต่างอย่างหลากหลาย มีทั้งกลุ่มคนมั่งมี ปานกลาง และยากจน การปรับตัวเกิดขึ้นอย่างมาก เช่นการเกิดกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งบทบาทของแม่บ้านในการผลิตสินค้าต่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดในเมือง

๒. ในเขตที่มีการเพาะปลูกพืชไร่ ที่เป็นหมู่บ้านที่เกิดจากการบุกเบิกในระยะหลัง ชาวบ้านอาจมีการปลูกข้าวไว้บริโภคบ้าง แต่ส่วนใหญ่ใช้เงินจากการขายพืชไร่มาซื้อข้าวบริโภค หมู่บ้านลักษณะนี้จะมีปรากฏให้เห็นมากในเขตนครสวรรค์ สุโขทัย และพิษณุโลก ที่มีการบุกรุกเขตป่าอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในส่วนหลังของปี พ.ศ.๒๕๐๐ ชาวบ้านบางส่วนจะเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญา ดังปรากฏในเขตอำเภอรอบนอกของสุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก และนครสวรรค์ การออกไปหางานทำนอกหมู่บ้านเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว เนื่องจากการทำพืชไร่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก

๓. ในเขตที่มีการผลิตเพื่อบริโภคในลักษณะเกษตรผสมผสาน เกษตรกรที่ประสบปัญหาหนี้สินากการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองมาเป็นเกษตรกรผู้ผลิตเพื่อบริโภค และนำส่วนเหลือจำหน่ายมีอยู่อย่างแพร่หลายในเขตนครสวรรค์ พิจิตร และพิษณุโลก ทั้งนี้เกิดจากการทำงานร่วมกันของนักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และชาวบ้าน ผู้ต้องการปลดพันธะจากหนี้สิน ทำให้เกิดกลุ่มแกนนำ นำการขยายเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิดเกษตรพอเพียงและพึ่งตนเอง ซึ่งเริ่มมีปรากฏในหมู่บ้านที่อยู่เขตรอบนอก ซึ่งชาวบ้านยังคุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตัวเอง เป็นที่น่าสังเกตว่าการเกษตรที่อยู่ในเขตใกล้เมืองและใกล้แหล่งน้ำชลประทาน การปรับเปลี่ยนความคิดในการผลิต เพื่อบริโภคยังมีอยู่เป็นส่วนน้อย

๔. เขตที่มีการผลิตเพื่อบริโภคและยังพึ่งพิงกับป่าธรรมชาติ ในเขตที่สูงของภูมิภาคนี้เป็นป่าและภูเขาจำนวนมาก หมู่บ้านประเภทนี้โดดเดี่ยวและห่างไกล ระบบการครองชีพจึงยังพึ่งพิงกับธรรมชาติเป็นอย่างสูง บางครอบครัวยังชีพด้วยการผลิตข้าวเพื่อการบริโภค และแสวงหาเงินสดโดยทำ

---

[213] จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ, ๒๕๔๖ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง, กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์,

พืชไร่และเก็บของป่าขาย บางแห่งก็บุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกพืชผลที่สอดคล้องกับพื้นที่และอากาศ เช่นการปลูกผลไม้เมืองหนาวในเขตพิษณุโลก-เพชรบูรณ์ บางแห่งก็ทำไร่ตามฤดูกาล รับจ้างตัดไม้ หรือขายที่ดินให้นายทุนทำสวนพักผ่อน แต่บางชุมชนมีการตื่นตัวในการรักษาป่า ขบวนการรักษาป่าของชาวบ้านมีความเติบโตอย่างน่าสนใจ

ปรากฏการณ์ของสภาพทางเศรษฐกิจดังกล่าวสอดคล้องกับข้อค้นพบของงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายกรณี ดังกรณีต่อไปนี้ "มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ไม่ได้ออกไปขายเองเหมือนแต่เก่าก่อน ส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้า ก็ผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อที่บ้านของตานั่นเอง การเดินทางในปัจจุบันนี้ ก็เปลี่ยนมาเป็นรถจักรยาน รถโดยสารประจำทาง รถจักรยานยนต์ เป็นต้น การซื้อหาสินค้า ในปัจจุบันก็มีตลาดนัดในหมู่บ้าน รถค้าเร่และห้างสรรพสินค้าในตัวอำเภอชุมแสง ความสัมพันธ์ของคนภายในครอบครัว"[214] "การทำนาได้เปลี่ยนแปลงใช้เครื่องทุ่นแรง ใช้เครื่องจักรกลทั้งหมด การไถนาก็ใช้รถไถ การหว่านข้าว หว่านปุ๋ยก็ใช้เครื่องหว่าน การเกี่ยวข้าวก็ใช้รถเกี่ยวถ้ามีพื้นที่ดินปลูกข้าวจำนวน๒๐-๓๐ ไร่ ก็จะเกี่ยวเพียงวันเดียวก็แล้วเสร็จ และก็นำข้าวเปลือกที่แล้วไปขายให้โรงสีได้เลย การนำข้าวไปสีไว้บริโภคก็ถูกเปลี่ยนไป พี่น้องบ้านห้วยร่วมได้ไปซื้อข้าวที่ใส่ถุงสำเร็จมาไว้บริโภคได้เลย อาหารที่ใช้ในการบริโภค จะมีรถขายกับข้าวมาตามถนนบริเวณหมู่บ้านบริการถึงบ้านอาหารที่มีในธรรมชาติ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา พืชผัก จะหาได้ยาก เพราะการเพาะปลูกข้าวจะใช้วัตถุเคมีเป็นจำนวนมากได้แก่ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าหญ้าทำให้มีสารตกค้างในนาข้าวมีมากมาย กุ้ง หอย ปู ปลา ตายในนาข้าวทำให้ชุมชนบ้านห้วยร่วมหาวัตถุดิบที่เป็นอาหารได้ยาก"[215] "เศรษฐกิจในพื้นที่จังหวัดแย่ลง มีห้างสรรพสินค้าเข้ามาหลายแห่ง มีการแข่งขันในการค้ามากขึ้น"[216] "อาชีพทำเครื่องดินเผาได้มีราชการเข้ามาให้ความรู้มากขึ้น เริ่มมีการให้ทุนเพื่อทำโรงงานมีผลผลิตเครื่องปั้นดินเผา มีเครื่องจักรใช้ทุนแรง กำลังผลิตมากขึ้นตามลำดับ คนมอญมีฐานะดีขึ้น ราคาสินค้ามีราคามากขึ้น ได้ร่วมตัวกันเป็นกลุ่ม มีพิพิธภัณฑ์หมู่บ้าน มีสินค้าโอทอป มีนักท่องเที่ยวมาชมเครื่องดินเผา มีสินค้าขายให้นักท่องเที่ยว จะเห็นจากริมถนนจะมีสินค้าออกมาวางขายจำนวนมาก" [217] "การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น มีรถยนต์รับจ้างเพื่อไปซื้อสินค้าไปตัวอำเภอ มีร้านค้าต่าง ๆ มากขึ้นสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มมากขึ้นมีตลาดนัดตามหมู่บ้าน และตลาดนัดในตัวอำเภอจึงทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางได้อย่างสะดวก

---

[214] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

[215] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิต ของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวาสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์

[216] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง โครงการศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์

[217] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

รวดเร็วรวมถึงการมีรถยนต์ใช้ส่วนตัว จึงทำให้สามารถซื้อสินค้าที่ต้องการได้ในเวลาที่ต้องการรวมทั้งการมีสินค้าประเภทพลาสติกเข้ามาจำหน่ายในตลาดในอำเภอและตามตลาดนัด"[218]

ผลกระทบทางด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณี

การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณีในสังคมไทยนี้เราจะพบว่าในสมัยก่อนที่เรายังไม่ได้ติดต่อกับสังคมอื่น หรือมีการติดต่อแต่น้อยมากนั้น ค่านิยมทางวัฒนธรรม และพฤติกรรมของคนไทยจะเปลี่ยนแปลงไปน้อยมากหรือเกือบจะไม่เปลี่ยนแปลงเลย แต่ในปัจจุบันนี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมไทยล้วนได้รับอิทธิพลจากกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งมีแนวการพัฒนาที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรมตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา และในปัจจุบันกระแสแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ (globalization) และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) เพิ่มขึ้นจากความเป็นอุตสาหกรรมนั้นอีกด้วย จนกลายเป็นสังคมแบบพหุ (plural society) ที่มีความหลากหลายมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงในด้านรายได้ ทำให้คนไทยและสังคมไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม คือการย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบวินัย การเอารัดเอาเปรียบส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของไทยเริ่มจางหายไปพร้อม ๆ กับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้สภาพบีบคั้นทางจิตใจของคนในสังคมเกิดจากความแออัดของชุมชนเมือง สภาวะแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงซึ่งมาพร้อม ๆ กับกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่กระนั้นก็ตาม เมื่อมองโดยภาพรวมของสังคมไทยแล้ว ส่วนใหญ่จะมีลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์เป็นพื้นฐาน และมีทิศทางหรือวิวัฒนาการสู่แบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์มากขึ้นเมื่อบริบทสังคมไทยอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน คุณลักษณะของคนไทย ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และสังคม ก็อยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านเช่นกัน จากคุณลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์ สู่คุณลักษณะแบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์ โดยในปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่จะมีคุณลักษณะแบบผสมผสานระหว่างคุณลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์กับแบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์ ในส่วนของวัฒนธรรมประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปในเชิงคุณค่าที่เน้นวัตถุนิยมมากกว่าคุณค่าทางด้านจิตใจ กิจกรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ถูกจัดทำขึ้นจากภาครัฐร่วมกับประชาชนมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากใช้วัฒนธรรมประเพณีเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจที่เน้นรายได้และเงินตราที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมเหล่านั้น คุณค่าทางด้านจิตใจเริ่มลดลง ดังผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ อาทิ "งานประเพณีแข่งเรือในจังหวัดนครสวรรค์พบว่าประเพณีต่าง ๆ เริ่มเน้นเรื่องวัตถุนิยมมากกว่าด้านจิตใจ ซึ่งในอดีตเรือที่ชนะในการแข่งขันก็จะได้รับรางวัลเพียงพาสีต่าง ๆ มาผูกที่หัวเรือของตนเท่านั้น บางที่ก็จะได้ชะลอมจากวัดที่เป็นเจ้าภาพแจกให้ ในชะลอมนั้นก็จะมีผลไม้มาแบ่งกันกินเท่านั้นเอง แต่การแข่งเรือในปัจจุบันมีการพนันขันต่อเป็นเงินทองมาเป็นปัจจัยสำคัญ การ

---

[218] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

แข่งเรือในแต่ละปี หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่ามีเดิมพันเป็นล้านบาทก็มี เรือของวัดใดชนะการแข่งขันบ่อย ๆ ก็จะมีค่าตัวเพิ่มขึ้นและได้ไปแข่งต่างจังหวัดบ่อย ๆ ซึ่งการทำเรือก็ยังคงประเพณีดั้งเดิมไว้อย่างเคร่งครัด โดยจะไม่มีการจ้างแต่อย่างไร ในระยะต่อมาชาวบ้านที่มาร่วมในกิจกรรมนี้ก็ลดลงบ้างเนื่องจากความเจริญเข้ามาคนเริ่มนิยมในวัตถุทำให้ต้องหาเงินให้มาก ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองจึงมีคนบางส่วนไปขายแรงงานยังต่างจังหวัดแต่ก็ยังมีคนส่วนมากที่ร่วมกันทำตามประเพณีเพราะมันเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต"[219] "งานประจำปีปิดทองไหว้พระจะมีคนมาเที่ยวทุกปี ถึงแม้บางปีฝนจะตก คนก็ยังมาเที่ยวมาปิดทองไหว้พระเป็นจำนวนมาก งานประจำปีของวัดจอมคีรีนาคพรตกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดนครสวรรค์ที่ทุกคนในชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมและช่วยกันรักษาไว้ปัจจุบันนี้ไม่มีอีกแล้ว ทุกอย่างเป็นเงินหมดต้องมีค่าจ้างทางวัดจึงต้องหารายได้เข้ามาให้มาก ๆ"[220] สอดคล้องกับข้อสังเกตของ ม.ร.ว. อคินพยายามวิเคราะห์ว่างานบุญบั้งไฟได้ค่อยๆ ถูกเปลี่ยนความหมายไป จากพิธีกรรมในท้องถิ่นให้กลายเป็นเพียงงานประเพณีของจังหวัด เมื่อรัฐให้ความสำคัญกับการจัดงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและท้องถิ่น ที่รัฐเข้ามาอุปถัมภ์ค้ำชูและแทรกแซงการให้ความหมายในพิธีกรรมมากขึ้น จนทำให้งานบุญบั้งไฟเพิ่มสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา ขณะที่ลดความเชื่อเกี่ยวกับผีหมู่บ้านลงไป แต่ในขณะที่งานบุญบั้งไฟยังอยู่ในสภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อ พิธีกรรมและความเชื่อท้องถิ่นผ่านคนทรงในกลุ่มมเหสักข์ยังคงดำรงอยู่ได้ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นครึ่งๆ กลางๆ ที่สามารถเชื่อมโยงพุทธ ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของรัฐเข้าด้วยกัน ความเข้าใจวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากแนวทางต่างๆ ของกลุ่มศึกษาก่อนหน้านี้กล่าวคือแทนที่แนวทางนี้จะมองวัฒนธรรมในเชิงคุณค่าและจิตสำนึกที่เป็นเอกภาพและกลมกลืน ก็หันมามองวัฒนธรรมในเชิงความหมาย เชิงสัญลักษณ์ ที่ผสมผสานอย่างซับซ้อนและขัดแย้งกันเองได้ นอกจากนั้นยังเชื่อมโยงความคิดกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่าง ๆ และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้คนในวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วย ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจของสังคมสมัยใหม่[221]

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและเงื่อนไขที่ยึดโยงการดำรงอยู่ของชุมชน

เดิมสังคมไทยประกอบขึ้นจากชุมชนของชาวบ้าน ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ววัฒนธรรมนี้เน้นให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและแก่ความผสมกลมกลืนกันในชุมชน มีความสัมพันธ์กันในเรื่องน้ำใจและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันญาติมิตร ทั้งในกิจการสาธารณะ และกิจการส่วนตัว รวมทั้งความเอื้ออาทรในกรณีที่สมาชิกในชุมชนเจ็บป่วย ต่อเมื่อได้รับการพัฒนาตามกระบวนทัศน์สมัยใหม่ที่เน้นทุนนิยมและความทันสมัยเป็นสำคัญทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวถูกสั่นคลอนและลดน้อยถอยลงไป

---

[219] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

[220] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

[221] อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๕๒).มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เรื่อยๆ จนทำให้คนในสังคมไทยปัจจุบันเริ่มโหยหาและเรียกร้องถึงความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมให้กลับคืนมาในรูปแบบหรือปรากฏการณ์ใหม่ๆ

อย่างไรก็ตาม**ความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและศาสนา**เป็นสิ่งเป็นสิ่งที่ยึดโยงผู้คนให้อยู่ร่วมกันได้ ซึ่งพอจะจำแนกออกเป็น *ความเชื่อที่มีลักษณะเป็นสถาบันที่ผูกติดกับศาสนา* และ*ความเชื่อกับสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติแต่ยังผูกโยงกับธรรมชาติ* ซึ่งสอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา[222] ความเชื่อพื้นฐานของชาวบ้านคือความเชื่อในบรรพบุรุษ คือเชื่อว่าเมื่อบุคคลตายไปผีของเขายังคงเผ้าคอยดูแลปกปักรักษาและช่วยเหลือลูกหลานอยู่ เรียกว่าผีบ้านเรือน ซึ่งนับย้อนขึ้นไปตามสายบรรพบุรุษจนนับไม่ได้ "หลายซับหลายซ้อน" ทางภาคเหนือเรียกว่าผีปู่ย่า และทางภาคใต้เรียกว่าผีตายาย แม้ชนชาติส่วนน้อย เช่นพวกข่าก็นับถือผีบรรพบุรุษ เรียกว่าผีพ่อผีแม่ ชาวบ้านไทยมีหอผีบรรพบุรุษนี้อยู่บนหิ้งในห้องนอนของแต่ละครอบครัว ณ ระดับหมู่บ้านมีผีของชุมชนหมู่บ้าน ทางเหนือเรียกว่าผีเสื้อบ้านมีศาลอยู่ในหย่อมป่ามีไม้ใหญ่ที่ทิ้งเหลือไว้ชายหมู่บ้าน เรียกว่าป่าเสื้อบ้าน ภาคอีสานเรียกว่าผีปู่ตา มีศาลอยู่ในหย่อมป่าเช่นเดียวกัน เรียกว่าดงปู่ตาหมู่ การเซื่อผีบรรพบุรุษแสดงว่าความเชื่อเดิมของหมู่บ้าน คือความเชื่อสายโลหิตเครือญาติสายโลหิตผูกพันผู้มีชีวิตอยู่ และผู้มีชีวิตกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ความเชื่อผีปู่ย่าตายายแสดงความสำคัญของระบบเครือญาติในความความคิดของชาวบ้านไทย แสดงว่าหมู่บ้านมีร่องรอยเป็นระบบเครือญาติขยายหรือชาติวงศ์ ชาวบ้านหมู่เดียวกันถือผีบรรพบุรุษร่วมกัน เป็นผีของหมู่บ้านแท้จริง เกิดจากภายในหมู่บ้านเองกีดกันสิ่งแปลกปลอมภายนอก ในเมื่อผีก็คือสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นก็หมายความว่าชาวบ้านให้ความสำคัญรักษาเชิดชูระบบครอบครัวเครือญาติและชุมชนหมู่บ้าน เชื่อว่าสมาชิกของชุมชนหมู่บ้านมีความผูกพันกันเองเหนียวแน่น มีบรรพบุรุษต้นตระกูลร่วมกันอีกทั้งชาวบ้านยังต้องปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษและประเพณีโบราณเคร่งครัด มิฉะนั้นจะทำให้บรรพบุรุษ (ผี) โกรธไม่ช่วยเหลือป้องกันภยันตรายจากภายนอกหมู่บ้าน และอาจลงโทษก็ได้ ส่วนการเซื่อและกลัวผีที่สิงสถิตในธรรมชาตินั้นเป็นลักษณะของสังคมที่ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่ำ อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติว่าเป็นการกระทำของผี ทำให้ชาวบ้านสงบ ไม่กระตือรือร้นจะเอาชนะธรรมชาติ ระบบความเชื่อเดิมของหมู่บ้านจึงสอดคล้องสนับสนุนระบบชุมชนที่มีความผูกพันภายในแน่นแฟ้น และมีฐานการผลิตแบบเป็นตามธรรมชาติ เทคโนโลยีต่ำ เพียงผลิตพอยังชีพ นอกจากนี้ ระบบความเชื่อจิตสำนึกของชาวบ้านถือว่าชุมชนหมู่บ้านเป็นสิ่งมีชีวิต หมู่บ้านมีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ มีอาณาเขต คือมีเขิ่นบ้านหรือประตูหมู่บ้าน มีหลักบ้านหรือใจบ้าน คือศูนย์กลางพื้นที่หมู่บ้าน และมีพลังชีวิตรวมของหมู่บ้านเรียกว่าขวัญบ้าน ชุมชนชาวไททุกแห่งมีพิธีกรรมโบราณที่ทำกันทั่วไป คือพิธีเรียกขวัญหรือฮ้องขวัญบ้าน สืบชะตาบ้าง ทุกชุมชนหมู่บ้านมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ศูนย์รวมของสมาชิกในแง่จิตวิญญาณ คือศาลปู่ตานล้านช้าง หอเสื้อบ้านในสิบสองจุไท หอผีเจ้าบ้านรัฐฉาน ณ สถานที่ที่ว่านี้ถือว่าเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษผู้ตั้งหมู่บ้านตั้งชุมชนนั้นๆ ในทุกที่จึงมีการประกอบพิธีกรรมตอกย้ำอุดมการณ์ความ

---

[222] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . (๒๕๓๓). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน.

เป็นชุมชน ความสัมพันธ์ร่วมบรรพบุรุษของสมาชิกชุมชนหมู่บ้านเป็นระยะ คือพิธีเลี้ยงผีปู่ตาในล้านช้าง พิธีเสนบ้านในสิบสองจุไท และพิธีไหว้เจ้าหอบ้านหรือเสื้อบ้านในรัฐฉาน[223]

สำหรับความเชื่อที่มีลักษณะเป็นสถาบันที่ผูกติดกับศาสนา เกิดจากการแผ่อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่เข้าไปในชุมชนหมู่บ้านแต่มีลักษณะที่ผสมกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมที่ดำรงอยู่แล้วในชุมชน ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา[224] ได้อธิบายว่า หลังจากที่หมู่บ้านถูกคลุมด้วยอำนาจรัฐ หมู่บ้านก็เริ่มถูกคลุมด้วยพุทธศาสนาในด้านอุดมการณ์ การขยายตัวเข้าครอบงำของศาสนาพุทธจากส่วนกลางที่กระทำต่อผีหมู่บ้านและผีเมืองในประวัติศาสตร์ยังปรากฏเห็นได้ในพิธีเข้าทรงในภาคเหนือปัจจุบันที่ตำบลแม่เหียะ เชิงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นการต่อสู้ระหว่างศาสนาพุทธของชนชั้นปกครองกับผีบ้านมีเมืองท้องถิ่นในสมัยโบราณ พิธีเข้าทรงพิธีหนึ่งแสดงถึงการต่อสู้ระหว่างปู่และย่าและผีเมืองท้องถิ่นกับพระพุทธเจ้า มีการเนรมิตร่างกายให้สูงใหญ่เข้าสู้กัน ปรากฏว่าปู่และย่าและเป็นฝ่ายแพ้ในที่สุดต้องยอมรับความเหนือกว่าของพระพุทธเจ้า และยอมแบ่งเครื่องสังเวยส่วนหนึ่งให้พระพุทธเจ้าและยอมเลิกพิธีสังเวยด้วยมนุษย์เป็นใช้วัวและควายแทน อย่างไรก็ตาม การเชื่อผีหมู่บ้านก็ยังคงอยู่ภายในภายใต้การคลุมด้วยศาสนาพุทธของรัฐซึ่งเน้นให้ความชอบธรรมแก่พระมหากษัตริย์ นอกเหนือจากความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ ชุมชนยังผลิตชุดความรู้ซึ่งเป็นจารีตหรือกฎกติกาของสังคมขึ้นเพื่อทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและมีชื่อเรียกแตกต่างกันบางพื้นที่เรียกว่า ฮีต หรือ ขืด ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์[225]ได้อธิบายว่า "ข้อขืด" ของชุมชนท้องถิ่นมีลักษณะร่วมกันสองประการ ประการแรก คือ การที่ทั้งชุมชนต้องร่วมกันดูแลรักษา "ของหน้าหมู่" หรือสมบัติสาธารณะที่สำคัญ ได้แก่ เหมืองฝาย บ่อน้ำ ป่าช้า หอผีฝาย หอผีเสื้อบ้าน หอเสื้อนา หากใครละทิ้งหน้าที่ ทำลาย หรือหลบหลู่ไปว่าทางใดทางหนึ่งจะเกิดอุบาทว์กับครอบครัวและผู้กระทำการนั้นๆ หากไม่ทำพิธีขอขมา โดยการเลี้ยงผีด้วยไก่ หมู และอื่น ๆ ตามแต่กรณี อุบาทว์ก็จะเกิดแก่ทั้งชุมชน ดังนั้นจึงจะกล่าวได้ว่าแรงบีบบังคับให้คนในชุมชนปฏิบัติตาม "ข้อห้าม" ของชุมชนนั้นเป็นการบีบจากพลังของทั้งชุมชน เพราะคนทั้งหมดในชุมชนได้รับผลกระทบร่วมกัน ประการที่สอง เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน หากความสัมพันธ์ที่ผิดปรกติไป จะถูกห้ามกระทำโดยกล่าวว่าจะทำให้เกิดอุบาทว์ขึ้น เช่น เป็นชู้กับเมีย

[223] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. (๒๕๔๘). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

[224] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.(๒๕๓๓). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน)

[225] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. (๒๕๔๘). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

ท่าน ไม่ฟังคำตักเตือนจากผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น การละเมิดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ แม้ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวกับทรัพยากรหรือสมบัติสาธารณะโดยตรง แต่ความขัดแย้งในชุมชนย่อมเป็นอุปสรรคต่อการร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากร เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้ง "ข้อขึด" จึงมีความสำคัญต่อการจัดทรัพยากรโดยทางอ้อม

อย่างไรก็ตามเงื่อนไขทั้งหมดที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้นั้น นักคิดในกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนได้อธิบายเรื่องราวเหล่านี้ว่าเป็น**ภูมิปัญญาชาวบ้าน** ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของชาวบ้านที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น กรอบความคิดหรือแนวปฏิบัติกว้าง ๆ ที่ชาวบ้านใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวบ้านให้คุณค่ากับทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าป่าเขา สายน้ำ ทุ่งนา สัตว์ บ้าน และสิ่งของต่าง ๆ แต่ "สัมผัส" ได้ผ่านพิธีกรรม หากชาวบ้านจะใช้จะทำประโยชน์ก็ต้องบอกกล่าวชาวบ้านอธิบายคุณค่าเหล่านี้โดยใช้ตำนานปรัมปราหรือนิยายพื้นบ้านต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านผสมผสานระห่างความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีกับศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา แต่จะสังเกตได้ว่ามีผีมีอิทธิพลมากที่สุด ผีคือตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งให้กฎเกณฑ์ทางสังคม ให้ความชอบธรรมกับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน และท้ายสุดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ เป็นความสัมพันธ์ฉันพี่น้องร่วม "ผีปู่ย่า" เดียวกัน ซึ่งล้วนแต่สามารถเชื่อมโยงกันได้ มีการเคารพผู้อาวุโส พ่อแม่ซึ่งเป็นตัวแทนของปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ถ่ายทอดคุณค่าดั้งเดิมและวิถีชีวิตแบบเดิมของหมู่บ้านชาวบ้านให้ความสำคัญระหว่างปัจเจกชนกับสังคมเท่านั้น จนหลายครั้งดังกับว่าไม่มีความเป็นปัจเจก[226]

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและเงื่อนไขที่ยึดโยงการดำรงอยู่ของชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างเป็นปรากฏการณ์เดียวกับแนวคิดข้างต้น ซึ่งปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งนี้เพราะอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆอันเกิดจากกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทันสมัย งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องได้อธิบายเรื่องดังกล่าวนี้ไว้ดังตัวอย่างต่อไปนี้ "วิถีชีวิตชาวแพเมื่อ ๗๐ ปีที่ผ่านมา กับการดำรงอยู่อย่างเรียบ การทำมาหากินอย่างพอเพียง ความซื่อสัตย์ต่อทรัพยากรน้ำ ที่ผู้คนอาศัยแม่น้ำหล่อเลี้ยงลูกหลาน ด้วยความเชื่อที่เปี่ยมด้วยภูมิปัญญาทำให้ลูกหลานรู้บุญคุณของแม่น้ำ มีการเซ่นไหว้ ขอขมา งานประเพณีต่าง ๆ ที่จัดในแพบวชน้ำที่แสดงถึงความเอื้ออาทร ความสามัคคีในชุมชน เป็นต้น"[227] "อดีตผู้ใหญ่บ้าน (นายสำเริง ชักนำ) ยืนยันว่าเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องได้ชักชวนอพยพครัวเรือนจากบ้านทัพหลวง เข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรม มีการบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อใช้พื้นที่ ซึ่งขณะนั้นสภาพป่าเป็นป่าดงดิบมีความอุดมสมบูรณ์มาก ความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือ

---

[226] ยุกติ มุกดาวิจิตร.(๒๕๔๘).อ่าน "วัฒนธรรมชุมชน" : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน.

[227] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี

เกื้อกูลกัน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการนำลำไม้ไผ่มาผ่าเลาะเอาข้อออกต่อกัน ทำรางน้ำจากต้นน้ำมาใช้ในหมู่บ้าน และเคยมีการสัมปทานตัดไม้ในบริเวณป่า ลุงจันทร์ สุวะที ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้ขอร้องชาวบ้านซึ่งก็คือญาติพี่น้อง ไม่ให้ตัดไม้ ไม่ให้บุกรุกพื้นที่บริเวณป่าต้นน้ำ และกำหนดมาตรการในการดูแลรักษาป่าธรรมชาติขึ้นมา ตรงนี้น่าจะเป็นการเริ่มต้นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและมีคำว่า "ป่าชุมชน"เกิดขึ้น"[228] "ลาวโซ่ง ส่วนใหญ่จะมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อ ในเรื่อง"ผี"และ"ขวัญ" เป็นอันมากเนื่องจาก เชื่อว่าผีนั้นเป็นเทพยดาที่ให้ความคุ้มครอง พิทักษ์รักษา หรืออาจให้โทษถึงตาย โดยจำแนกประเภทของผี ได้ดังนี้*ผีแถนหรือผีฟ้า* เชื่อว่าเป็นเทวดาอยู่บนฟ้า ซึ่งสามารถดลบันดาลให้ความเป็นไปแก่มนุษย์ทั้งด้านดีและด้านร้าย จึงต้องปฏิบัติตนให้ถูกตามความประสงค์ของแถนเพื่อให้แถนหรือผีฟ้ามีความเมตตาและบันดาลให้เกิดความสุขแก่ตนได้ *ผีบ้านผีเรือน* เป็นผีที่คุ้มครองป้องกันบ้านเรือนให้ร่มเย็นเป็นสุขและ อุดมสมบูรณ์ อาจสิ่งสถิตอยู่ตามป่า ภูเขา หรือต้นไม้ บางแห่งก็สร้างศาลให้อยู่บริเวณ ที่มีหลักเมือง ถือเป็นเขตหวงห้ามใช้เฉพาะประกอบพิธี เช่นไหว้ที่เรียกว่า "เสน" เท่านั้น ส่วนผีบ้าน หรือผีประจำหมู่บ้านก็สร้างให้อยู่ต่างหาก เรียกว่า "ศาลเจ้าปู่" หรือ"ศาลตาปู่" และต้องทำพิธีเช่นไหว้ทุกปี *ผีบรรพบุรุษ* เป็นผีของปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อ แม่ ที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว จะถูกเชิญขึ้นมาไว้บนเรือน ณ ห้องผีเรือน หรือห้องของบรรพบุรุษที่เรียกว่า"กะล่อห่อง" และต้องจัดพิธีเช่นไหว้ทุกปี เรียกว่า"พิธีเสนเรือน" และ*ผีป่าผีขวงและผีอื่น ๆ* เป็นที่สถิตอยู่ตามป่า ภูเขา แม่น้ำ หรือสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งหากคนทำให้ไม่พอใจก็อาจลงโทษให้เจ็บป่วยได้เช่นกัน อนึ่งสำหรับความเชื่อของลาวโซ่ง อีกประการหนึ่งก็คือ ความเชื่อในเรื่องขวัญ เนื่องจากเชื่อว่า "แถน"เป็นผู้สร้างให้มนุษย์มาเกิดและให้มีของขวัญแต่ละคนติดตัวมาอยู่ในร่างกายรวม ๓๒ ขวัญ ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น แต่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวและทำงานได้ ขวัญอาจจะตกหล่นหรือสูญหายได้ง่าย ถ้าตกใจหรือเจ็บป่วยขวัญจะไม่อยู่กับตัว จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญหรือเรียกว่า"สู่ขวัญ"เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่ในร่างกายอย่างปกติสุขตามเดิม"[229] "ผีมอญเป็นความเชื่อของคนไทยเชื้อสายมอญที่ยึดถือผีเป็นความสำคัญในวิถีชีวิต ผีของชาวมอญมีหลายประเภท ได้แก่ ผีปู่ย่าตายาย ผีเมียหลวง ผีเมียน้อย ผีครูอาจารย์ ผีลูกหลาน ผีญาติ ผีแมว และผีไม่มีญาติ ลูกชายคนโตของตระกูลจะเป็นผู้สืบทอดต้นผี ผู้รับสืบทอดเสาผีไว้ที่บ้าน ในตระกูลหนึ่งจึงมีบ้านที่มีเสาผีเพียงบ้านเดียวเท่านั้น ต้นผีรับผิดชอบในการจัดพิธีรำผี ดูแลคนในตระกูลไม่ให้ผิดข้อห้ามต่าง ๆ และยังเป็นหัวหน้าในการนัดพบคนในตระกูลเดียวกันให้มาช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของคนในตระกูล เช่น วันลงแขกเกี่ยวข้าว ตลอดจนการจัดงานพิธีต่าง ๆ การถือผีของชาวไทยเชื้อสายมอญเป็นการนับถือบรรพบุรุษ จึงเป็นความเชื่อที่มีลักษณะของการสืบทอดตระกูลแต่ละตระกูล ทำให้ได้รวมญาติในตระกูลเดียวกัน"[230]

---

[228] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง "คนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ

[229] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

[230] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ตามรอยผีมอญบ้านเก่า

การเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรม/ประเพณี

หลายชุมชนต่างมีวิถีการดำรงชีวิตที่ถูกกระแสการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่ความทันสมัยทำให้เกิดความขัดแย้งในหลายมิติทั้งวัฒนธรรมความเป็นอยู่ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตามความคิดความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมหรือได้รับการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนและสังคมภายนอกมากขึ้น วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม ดังปรากฏในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่อง ดังนี้ "ประเพณีการไหว้ครูตาล(แบบโบราณ) ของชุมชนบ้านเกยไชย เป็นวัฒนธรรมมีสืบต่อกันมายาวนาน แต่ในปัจจุบันจะถูกลืมเพราะวัฒนธรรมทางตะวันตกเข้ามามีบทบาทในท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อีกทั้งอาชีพทำน้ำตาลขายและขึ้นลูกตาลขาย เป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชนลดน้อยลง ด้านติดต่อการสื่อสาร ปัจจุบันเป็นยุคสมัยที่พัฒนาไปมาก ทำให้การสื่อสารสะดวกรวดเร็ว เด็กเดี๋ยวนี้ หลงติดกับวัฒนธรรมต่างชาติ จนลืมวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น จนอาจทำให้วัฒนธรรมเก่าแก่และภูมิปัญญาดั้งเดิมสูญหายไป เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เยาวชนหลงทาง หลงวัฒนธรรม ขาดการตระหนักในเอกลักษณ์และความเป็นมาของชาติกำเนิด"[231] "การละเล่นของลาวโซ่งที่จัดเป็นประเพณีอีกประการหนึ่งนั้นคือ ประเพณีการเล่นคอนหรือ "อิ้นกอน" ในภาษาลาวโซ่งซึ่งเป็นการละเล่นของหนุ่มสาวในเดือน ๕ หรือ เดือน ๖ อันเป็นระยะที่ว่างจากการทำนา พวกหนุ่มสาวในแต่ละหมู่บ้านก็จะพากันจับกลุ่มเล่นคอนโดยผู้ใหญ่ไม่หวงห้าม จึงเป็นการเปิดโอกาสให้พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ได้ทำความรู้จักมักคุ้นกันยิ่งขึ้น และใช้ลูกช่วงเป็นอุปการณ์การละ เล่นให้หนุ่มสาวโยนให้ถูกกัน เป็นการสร้างสัมพันธไมตรี ระหว่างหนุ่มสาวให้มีโอกาสได้รู้จักสนิทสนมและแต่งงานกันในที่สุด ทว่าเป็นที่น่าเสียดาย ที่ประเพณีการเล่นคอนค่อนข้างจะไม่เป็นที่รู้จักหรือนิยมของลาวโซ่งรุ่นหลังอีกต่อไปเช่นกัน"[232] "เพราะวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่เราไม่ค่อยจะได้ยินเสียงเพลงเห่เรือของฝีพายและของชาวบ้าน กลับได้ยินเพลงลูกทุ่งแทน เพราะขาดผู้รู้คุณค่าและความสนใจที่จะรักษาไว้"[233] "เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมประเพณีการละเล่นดั้งเดิมของชาวมอญเปลี่ยนไป ผสมผสานกับประเพณีการละเล่นของไทยขึ้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวดองภายในตระกูลมอญด้วยกัน และเกี่ยวดองกับคนไทยในบริเวณใกล้เคียง ได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมของคนอำเภอเก้าเลี้ยวมากขึ้น"[234]

---

[231]โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

[232] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

[233]โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

วัตถุประสงค์ในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์

การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ในยุคสมัยปัจจุบันนี้มีเป้าหมายปรับเปลี่ยนไปจากเดิมเป็นบางเรื่องบางประเด็น แต่หลายกิจกรรมก็ยังคงไว้ซึ่งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เดิม ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

๑. การตอบสนองความเชื่อบางอย่าง/สืบทอดพิธีกรรมทางศาสนา

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆของชุมชนล้วนเกี่ยวข้องผูกพันกับความคิดความเชื่อของคนในชุมชน ดังนั้นการทำกิจกรรมต่าง ๆ จึงยังคงผูกพันเกี่ยวข้องกับความเชื่อนั้น ๆ อยู่ ซึ่งคนไทยมีความเชื่อหลัก ๆ ที่ผูกพันกับเรื่องของการผลิตทางด้านเกษตรกรรมอยู่สามประการคือ

๑) การนับถือความอุดมสมบูรณ์หรือความงอกงาม (fertility) ว่าเป็นสาระสำคัญของชีวิต ความงอกงามเป็นพลังบางอย่างซึ่งทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ เป็นความสามารถในการให้เกิดชีวิตใหม่

๒) การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีในที่นี้หมายถึงอำนาจของบรรพบุรุษที่ก่อให้เกิดความงอกงาม ความสุข และความมั่นคงแก่ชีวิตของลูกหลานได้ ในภาคกลางการนับถือผีบรรพบุรุษคลายลงไปกว่าในภาคเหนือและภาคอีสาน เราอาจเห็นการนับถือผีบรรพบุรุษได้ในพิธีกรรมหลายอย่างของภาคเหนือและภาคอีสาน ในภาคเหนือมีการเลี้ยงผีเมื่อลูกหลานแต่งงานหรือพาคู่แต่งงานเข้ามาในตระกูล

๓) ความเชื่อในเรื่องขวัญ ขวัญหมายถึงสาระสำคัญของชีวิตของแต่ละคน ซึ่งทำให้เขาดำรงเอกลักษณ์ของตัวเขาไว้ได้ ขวัญจึงเป็นพลังชีวิตอีกอย่างหนึ่ง แต่ขวัญของบุคคลอาจถูกกระทบด้วยความเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยผีป่า ด้วยการพลัดพราก หรือด้วยการเปลี่ยนสถานภาพ ฉะนั้นจึงต้องทำพิธีสู่ขวัญหรือทำขวัญในกรณีต่างๆ ที่อาจกระทบถึงขวัญอยู่เสมอ การบวชนาคคือการเปลี่ยนสถานภาพจากคนธรรมดาเป็นพระภิกษุ จึงต้องมีการทำขวัญนาคก่อน การแต่งงานก็เป็นการเปลี่ยนสถานภาพอีกอย่างหนึ่ง และมีการทำพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวในภาคเหนือและภาคอีสานดังได้กล่าวแล้วว่า

นอกจากความเชื่อดั้งเดิมของไทยสามประการดังกล่าวแล้ว คนไทยยังรับเอาความเชื่อจากต่างวัฒนธรรมมาเป็นของตัวอีก เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดในประวัติศาสตร์ ที่สำคัญคือความเชื่อในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาก่อให้เกิดพิธีกรรมหลายอย่าง แต่จะไม่กล่าวถึงโดยละเอียดเนื่องจากรู้กันดีอยู่แล้ว ความเชื่อที่สำคัญของพุทธศาสนาที่มีต่อคนไทยก็คือความเชื่อในเรื่องของบุญ คนไทยเชื่อว่าภาวะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เกิดจากผลของบุญหรือกรรมที่ทำไว้ในอดีต ฉะนั้นความเชื่อเรื่องบุญกรรมจึงสามารถให้เหตุผลแก่ระบบสังคมทั้งหมดได้ การที่ผู้ใดมีอำนาจขึ้นมาก็เพราะผลบุญที่เขาทำไว้ พิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่คนไทยนิยมทำกันจึงสะท้อนความเชื่อในเรื่องนี้อย่างมาก เพราะเน้นในเรื่องการทำบุญด้วยประการต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ ศาสนาพราหมณ์ก็เป็นความเชื่อจากภายนอกอีกอย่างหนึ่ง

ซึ่งคนไทยรับเข้ามา โดยเฉพาะในหมู่ชั้นสูงที่มีโอกาสสัมผัสนักบวชและตำราในศาสนาพราหมณ์ได้มากกว่าคนทั่วไป จึงอาจไม่ค่อยปรากฏในชนบทมากนัก

นอกจากความเชื่อที่ปรากฏในรูปพิธีกรรมไทยแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นคุณธรรมในภูมิปัญญาซึ่งปรากฏในพิธีกรรม คุณธรรมที่สำคัญซึ่งควรกล่าวถึงไว้ก็คือ

๑) ความเคารพต่อธรรมชาติ เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงเห็นความสำคัญของธรรมชาติและการมีชีวิตที่ประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ ไม่พยายามพิชิตธรรมชาติ แต่ต้องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

พิธีกรรมที่สะท้อนคุณธรรมข้อนี้มีอยู่หลายพิธีกรรม แต่ที่เราคุ้นเคยกันดีก็คือพิธีกรรมลอยกระทง จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนี้คือการขอขมาต่อพระแม่คงคา เพราะในชีวิตของเรานั้นได้ใช้ประโยชน์และทำร้ายน้ำไปหลายอย่าง พิธีกรรมลอยกระทงเตือนให้ผู้ร่วมในพิธีกรรมได้รำลึกคุณของน้ำ มองเห็นชีวิตแนบแน่นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

๒) การให้ความสำคัญแก่ชุมชน ในสังคมเกษตรกรรมของไทยชุมชนเป็นทั้งเครื่องมือในการประกอบกิจการงานให้บรรลุผลและเป้าหมายในการประกอบกิจการงาน ฉะนั้นจึงมีพิธีการหลายอย่างที่เตือนให้สมาชิกของสังคมสำนึกถึงความสำคัญของชุมชน

พิธีกรรมของไทยโดยส่วนใหญ่แล้วชุมชนมีส่วนร่วมด้วยเสมอไม่ค่อยเป็นพิธีกรรมที่ทำเฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลเห็นถึงพลังอำนาจของชุมชนที่มารวมตัวกัน ดังเช่นพิธีแห่นางแมวเมื่อคราวฝนแล้งเป็นพิธีกรรมที่ดึงสมาชิกของชุมชนทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เพราะปัญหาฝนแล้งกระทบต่อทุกชีวิตในชุมชนเหมือนกันหมด เมื่อเกิดการร่วมมือกันในพิธีกรรมนี้ ก็อาจต้องเผชิญชะตากรรมร่วมกันได้ เช่น ร่วมกันสร้างหาแหล่งน้ำไว้ใช้ยามจำเป็น ฉะนั้นการแห่นางแมวจะทำให้ฝนตกจริงหรือไม่จึงไม่ใช้ประเด็นหลักของการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ในภาคเหนือการไหว้ผีฝายก็เป็นพิธีกรรมที่ให้ความสำคัญแก่ชุมชนเช่นกัน ฝายกั้นน้ำเป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วยการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนทั้งหมด ผีฝายจึงมีความหมายเป็นสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมที่ดึงเอาทุกคนในชุมชนมาร่วมมือกันในการบัดพลีกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสัญลักษณ์ของการร่วมแรงร่วมใจกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเหมืองฝายนั่นเอง นับได้ว่าพิธีไหว้ผีฝายเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้เกษตรกรในภาคเหนือสามารถช่วยเหลือตนเองในด้านชลประทานได้อย่างดี

๓) การให้คุณค่าแก่การผลิต พิธีกรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนการยกย่องคุณธรรมข้อนี้และเป็นที่รู้จักกันดีคือพิธีแลกนาขวัญ หรือที่ชาวบ้านทำเองก่อนลงมือทำนาเรียกว่า นาตาแฮก อันเป็นพิธีกรรมที่ต้องทำเพื่อให้เกิดสิริมงคล ประสบผลในการผลิตข้าว นอกจากนี้ยังมีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญอันเป็นการเชื่อมโยงสังคมเมืองกับสังคมชนบทเข้าด้วยกัน

๔) การให้ความสำคัญแก่ญาติและครอบครัว อาจพบได้ในพิธีกรรมเกือบทุกอย่าง เพราะในการประกอบพิธีกรรมอะไรก็ตาม กลุ่มญาติมักเข้าร่วมในพิธีเสมอ ทั้งนี้เพราะเครือญาติเป็นกลุ่มพื้นฐานทางสังคมและทางการผลิต การมีสำนึกถึงความสำคัญของกลุ่มญาติพี่น้องจึงเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยให้เกิดความปรกติสุขขึ้นในสังคมไทย

พิธีกรรมที่สะท้อนความสำคัญของครอบครัวและญาติเป็นอย่างดีคือพิธีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่จะต้องรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ ซึ่งในทางเหนือเรียกว่า ฮดน้ำดำหัว ในขณะเดียวกันเครือญาติก็สัมพันธ์กับการนับถือบรรพบุรุษด้วย ฉะนั้นจึงเป็นธรรมเนียมที่จะทำบุญอุทิศของญาติผู้ใหญ่ที่ตายไปแล้ว

๕) การให้ความเป็นธรรมแก่ส่วนรวม เป็นคุณธรรมที่ทำให้คนรู้จักแบ่งปันและไม่ตักตวงเอาทรัพยากรไปใช้คนเดียว หรือสะสมไว้จนเกินความจำเป็น

พิธีกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาเช่นนี้เห็นได้จากเรื่องของการสร้างกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรของชุมชน เช่น ในภาคเหนืออาจมีการตั้งหอผีขึ้นในป่าหรือในแถบที่มีน้ำซับขึ้นมาจากดิน มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนว่าคนในชุมชนจะใช้ป่าหรือน้ำเช่นนั้นอย่างไร เป็นต้นว่าป่าที่มีหอผีดูแลจะเป็นป่าของชุมชน ซึ่งทุกคนมีสิทธิ์เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ในระดับหนึ่ง เช่น เอาสัตว์ไปเลี้ยง เก็บเห็ดและวัชพืชมาบริโภค ฯลฯ แต่ไม่ตัดไม้ใหญ่ เว้นแต่ได้แต่ประกอบพิธีกรรมขอจากผีเสียก่อน ซึ่งก็เท่ากับขออนุญาตจากชุมชนนั่นเอง[235] ความเชื่อ พิธีกรรมและคุณธรรมของคนไทยที่แสดงออกผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าว ปรากฏอยู่ในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ "ในงานประเพณีแต่งงานของชาวมอญเครื่องขันหมากมีลูกมะพร้าวเป็นส่วนประกอบหนึ่ง โดยที่ต้องลูกมะพร้าวต้องตัดมาจากต้น มะพร้าวต้องมีเดือยยาว ๆ ออกมาจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าเจ้าบ่าวบวชหรือยัง ถ้าเจ้าบ่าวบวชแล้วใช้มะพร้าวงอก เจ้าบ่าวยังไม่ได้บวชใช้มะพร้าวยังไม่งอก เพื่อประจานว่าใครที่ยังไม่ได้ผ่านการบวชเรียน ไม่ควรแต่งงาน เป็นการบังคับก่อนแต่งงานให้ลูกบวชเสียก่อน เพราะกลัวพ่อแม่จะไม่ได้บุญ หลังจากแต่งงาน ประมาณ ๔-๕ วันจะมีพิธีไหว้เจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน ที่ชาวนับถือเจ้าสาวต้องถือตุ๊กตา ห้ามเจ้าบ่าวถูกตัวตุ๊กตาเป็นเด็ดขาด เพราะจะตุ๊กตาที่บริสุทธิ์ไปถวายเจ้าพ่อเหมือนไปสาบานกับเจ้าพ่อ ว่าจะรักกัน ช่วยเหลือกัน ไม่กินเหล้า เมายา เป็นห่วงเป็นใยกัน อยู่กินกันจนแก่จนเฒ่า เป็นกลอุบายของคนสมัยโบราณ เพื่อให้ยึดถือปฏิบัติ"[236] "ในอดีตนั้นจะใช้เรือยาวในการแห่กฐินหรือผ้าป่าไปวัด และเพื่อความสนุกสนานและความเพลิดเพลิน จึงได้

---

[235] อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๔๘).ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม (การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม).กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้ง.

[236] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

จัดแข่งขันเรือยาวขึ้นด้วย คนไทยมีความผูกพันกับสายน้ำมาเป็นระยะเวลานานแสนนาน เพราะส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามราบลุ่มน้ำในสังคมเกษตรกรรม อาจกล่าวได้ว่าสายน้ำเปรียบเสมือนสายชีวิต สายโลหิตที่อาศัยดื่มกินและหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ประเพณีอันสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวพันกับน้ำ ประเพณีหนึ่งก็คือ "การแข่งเรือยาว" ซึ่งมีสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในฤดูน้ำหลากว่างเว้นจากการเพาะปลูก ปักดำทำนา ในเทศกาลงานบุญประเพณีออกพรรษาการปิดทองไหว้พระก็จะมีการแข่งเรือ โดยที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านนำเรือมาลงแข่งขันกันซึ่งโดยก่อนนำเรือมาแข่งขันจะต้องมีการขุดเรือก่อนซึ่งวัดจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านจะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำการขุดเรือชาวบ้านที่มาช่วยจะมีช่าง มีนักพายเรือทุกคนมาด้วยใจไม่มีการจ้าง"[237] "คนจีนโบราณมีความเชื่อว่าสิงโตเป็นบุตรของมังกรซึ่งมีอำนาจและทรงพลังมากที่สุดในบรรดาบุตรทั้งหมด ได้รับมอบหมายจากสวรรค์ในฐานะ ผู้พิทักษ์ สิงโตจึงถือเป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจ ความกล้าหาญ และความจงรักภักดี"[238] "ส่วนมากไปไหว้เพื่อบนให้ตัวเองหายป่วย หรือคนในครอบครัวที่ป่วยให้หายจากอาการ บางคนก็ไปไหว้ให้ช่วยคุ้มครองจากอันตรายต่าง ๆ ให้ค้าขายได้ดี ร่ำรวย ..ตอนนั้นต้องไปชายแดน(สงครามเวียดนาม)ได้ขึ้นไปไหว้ขอให้ท่านช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัยกลับมา เชื่อว่าโบสถ์เทวดาสร้างมีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนนี้และชุมชนอื่นๆ ที่อยู่รอบๆ วัดแห่งนี้ ล้วนแต่มีความเคารพเลื่อมใสและศรัทธาต่อโบสถ์เทวดาสร้างเพราะเป็นเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ในบริเวณวัดแห่งนี้ ความรู้สึกที่ผูกพันกับวัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโบสถ์เทวดาสร้างที่เชื่อว่าคอยคุ้มครองและปกรักรักษา ทุกคนจึงอยู่ร่วมกันอย่างดี มีมิตรไมตรีต่อกัน"[239] "จากปฏิปทาของหลวงพ่อเดิมที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า หลวงพ่อเป็นผู้มีความเพียรเป็นเลิศ บำเพ็ญเพียรจนหน่ายกิเลศ ไม่ติดในลาภสักการะ โลกธรรมแปด เป็นผู้สำรวมระวังในศีลาจารวัตรจนตลอดชีวิต เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์โดยแท้จริง เป็นผู้ให้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ไม่เป็นผู้ที่ชอบรับ ถึงรับมาให้ต่อเขาไปหมด เงินทองท่านไม่ยินดี ลาภยศสรรเสริญไม่อยู่ติด ความเป็นอยู่เรียบง่าย เมตตาเพื่อนมนุษย์ผู้ตกยาก จึงทำให้พระกิตติคุณของท่านขจรขจายมาถึงปัจจุบัน"[240] "หลวงพ่อเป็นผู้มีบุญบารมีสูง ประชาชนให้ความเคารพนับถือมากมาย และเป็นที่พึ่งของประชาชนได้เป็นอย่างดีช่วยอุปการคุณและสงเคราะห์ประชาชนผู้ตกทุกข์ เมื่อมีความเดือดร้อนมีปัญหาใดๆ หลวงพ่อท่านก็จะช่วยแก้ไขให้คลายทุกข์คลายความเดือดร้อนเป็นประจำ จนประชาชนทั่วไปรักเคารพบูชา และเกรงขามเป็นอย่างยิ่ง และท่านยังได้สร้างวัตถุมงคลมากมายไว้ให้ประชาชนได้เช่าบูชา ซึ่งมีหลายรุ่นด้วยกัน เช่น พระกิ่ง สมเด็จทรงเสือ สมเด็จเนื้อผง ผ้ายันต์ มีดปากกางาช้าง เหรียญรูปไข่ ล็อกเก็ตน้ำ รูปเหมือน

---

[237] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

[238] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์)

[239] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

[240] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

สมเด็จงาช้าง แหวนหัวพิรอด แหวนนางกวัก ฯลฯ ในปัจจุบันวัตถุมงคลที่หลวงพ่อปลุกเสกนั้นหายากและมีคุณค่า"[241]

๒. การพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความบันเทิงเริงรมย์หลังการประกอบอาชีพ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคมมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม การจัดระบบสังคมไม่เข้มงวด อีกทั้งภูมิอากาศยังอำนวยให้ผู้คนสามารถติดต่อพบปะสังสรรค์กันโดยตรงได้มาก ร่วมใช้แรงงานลงแขกในการผลิตเกษตรกรรม และสามารถจัดงานรื่นเริงร้องเพลงและร่ายรำ งานชุมชน ทำพิธีกรรมร่วมกันติดต่อกันหลายวันหลายคืน ในบรรยากาศธรรมชาตินอกที่พักอาศัยของแต่ละคน นอกจากนี้ ลักษณะภูมิประเทศแวดล้อม ทำให้แต่ละชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเองผูกพันกันภายในสูงมาก และค่อนข้างเป็นอิสระจากภายนอก ดังนั้นกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จึงแสดงออกถึงสุนทรียภาพของคนในพื้นที่นี้ วัฒนธรรมประเพณีของคนไทยส่วนใหญ่จึงแฝงไปด้วยความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเป็นสำคัญ ดังปรากฏในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ "การแข่งเรือยาวจะจัดเพื่อฉลองเทศกาลออกพรรษาของชาวไทยพุทธเพราะจะจัดขึ้นหลังจากออกพรรษาแล้ว การจัดเทศกาลงานประเพณีการแข่งเรือยาว ที่เป็นฤดูกาลที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำไร่ทำนา มักจะหางานอดิเรกทำกัน ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันจัดงานประเพณีการแข่งเรือยาวขึ้น เพื่อสร้างความสนุกสนานรื่นเริง"[242] "การเต้นกำรำเคียวมาเล่นในช่วงนี้ เพื่อให้เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด สร้างความสนุกสนานในขณะที่แขกเพลงเล่นเต้นกำรำเคียวอยู่ขณะนั้นเวลาจะอยู่ในช่วงบ่ายสามโมงครึ่งถึงสี่โมงเย็น ยังไม่ถึงเวลาปล่อยแขกกลับบ้าน แขกเกี่ยวข้าวที่ไม่ใช่พ่อเพลงแม่เพลงและลูกคู่ทั้งสองฝ่ายจะเกี่ยวข้าวไปพร้อมกับเป็นผู้ชม ขณะเดียวกันอาจเป็นลูกคู่ร้องรับไปด้วย สร้างสีสันของการลงแขกเกี่ยวข้าวในครั้งนั้นเป็นอย่างยิ่ง"[243]

๓. การสร้างความสัมพันธ์ให้กับผู้คนในสังคม

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆของชุมชนนอกจากมีวัตถุประสงค์ในเรื่องของการตอบสนองความเชื่อและการพักผ่อนหย่อนใจแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ในการสานความสัมพันธ์ของผู้คนในแต่ละวัย ตั้งแต่วัยเด็ก หนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ดังปรากฏในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ *"เมื่อการแข่งเรือสิ้นสุดลงชาวบ้านที่มาเที่ยวดูเรือแข่ง โดยการพายเรือของตนเองมากันเป็นหมู่คณะ ทั้งหนุ่มสาวคนแก่แม่ม่ายก็จะนำเรือมาเกาะกันเป็นหมู่ ปล่อยเรือลอยไปตามกระแสน้ำเพื่อกลับบ้าน พวกหนุ่มสาวจะถือโอกาสเกี้ยวพาราสีกัน โดยการร้องเล่นเพลงเรือ บางลำก็จะมีพ่อเพลงแม่เพลง เป็นผู้ร้อง*

---

[241] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงฺคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงฺคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์

[242] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

[243] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต้นกำรำเกียว)ของบ้านสระทะเล

นำในทำนองพ่อสื่อ แม่สื่อให้กับหนุ่มสาวของตน"[244] *"การที่ถึงปีมารวมกันทำให้ได้ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบระหว่างกัน ลูกหลานจะได้มีความผูกพันและไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน การเป็นต้นผีไม่ได้มีการกำหนดเอาไว้หรอกว่าต้องรักษาศีล ไม่ได้มีการสอนกันอย่างตรง ๆ ว่าให้อยู่ในศีลธรรม แต่จะเป็นการกระทำส่วนตัวรู้สึกอยู่ในใจว่าอย่าไปประพฤติผิดทำนองคลองธรรม"*[245] "พิธีกรรมและการละเล่น ช่วงเวลาตอนเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนานี้ จะเป็นช่วงเวลาที่หนุ่มสาวได้มีโอกาสมาพบปะกัน อาจเปิดโอกาสให้ลูกสาวบ้านตนได้ไปพูดคุย หรือเที่ยวตามงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ หากหนุ่มสาวคู่ใดเป็นคู่ดองกัน ก็จะใช้โอกาสนี้ใกล้ชิดสนิทสนมกันก็ได้ การลงแขกเกี่ยวข้าวจึงเป็นช่วงเวลาสำคัญ ที่ส่งผลให้คนในชุมชน มีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น และรักสามัคคีกันเป็นอย่างยิ่ง คนหนุ่มสาว มักนิยมชวนกันไปเที่ยวตามงานเทศกาลหรืองานบุญต่างๆ โดยฝ่ายชายจะชักชวนเพื่อนของตนมารับสาวๆถึงที่บ้าน และไปเที่ยวกันเป็นกลุ่มใหญ่ มีการร้องรำแก้กันระหว่างชายหญิง เช่น เทศกาลตรุษสงกรานต์ ในตอนเช้า คนในชุมชนจะพากันไปทำบุญที่วัด ฟังเทศน์และธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ จากนั้นคนหนุ่มสาวจะนัดกันไปยังลานวัด หรือลานกว้างบริเวณหนองน้ำ เพื่อเฉลิมฉลองเทศกาลดังกล่าว มีการเก็บดอกไม้นานาชนิดเข้าไปในโบสถ์ เพื่อพิษฐานขอพรพระพุทธรูปให้สมดังปรารถนา จากนั้นจะออกมาร้องรำข้างนอกที่ลานกว้าง ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ล้อมกันเป็นวง เริ่มเกี้ยวพาราสีกันด้วยบทกลอนต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่มักนิยมเล่นตั้งแต่บ่ายจนถึงค่ำ เพลงพิษฐาน เพลงระบำวง และเพลงพวงมาลัยโล้ชิงช้าก่อให้เกิดความสนุกสนาน"[246]

๔. การสร้างสำนึกร่วมกันหรือแสดงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆของชุมชนนอกจากจะตอบสนองวัตถุประสงค์ในหลาย ๆ เรื่องแล้ว การตอบสนองเรื่องการสร้างสำนึกร่วมกันหรือแสดงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน นับเป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่แฝงไว้ในกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ซึ่ง อานันท์ กาญจนพันธุ์[247] ได้อธิบายถึง องค์กรจัดการน้ำในฐานะที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรม หรือสถาบันที่มีพลวัต และมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่น เพราะเกิดจากสำนึกร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในการเรียนรู้เพื่อจะปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย ด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ในการจัดการและแก้ไขปัญหาในการใช้ทรัพยากร เพื่อช่วยให้ระบบเหมืองฝายยังคงดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้สำนึกร่วมกันของชุมชนบนพื้นฐานของการยังชีพในลักษณะเฉพาะของระบบนิเวศน์หนึ่ง ๆ ที่แตกต่างกัน ระหว่างระบบทำนาหรือระบบทำไร่ ที่อาจจะให้ความสำคัญกับทรัพยากรแต่ละชนิดต่างกัน ยังสามารถผลิตซ้ำและถ่ายทอดอุดมการณ์ผ่านพิธีกรรมที่ตอกย้ำคุณค่าเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและ

---

[244] อ้างอิงแล้วใน ๗๒

[245] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ตามรอยผีมอญบ้านเก่า

[246] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฏฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)

[247] อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๕๒).มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

อำนาจเหนือธรรมชาติ จนทำให้เคารพธรรมชาติและสร้างความผูกพันในชุมชนให้ร่วมมือกัน สำหรับงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งนี้ พบว่า กิจกรรมตามประเพณีต่าง ๆสะท้อนถึงการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน ดังนี้ "วัดหนองกลับ เป็นศูนย์กลางของชุมชนในตำบลหนองกลับ ตำบลหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่คนในชุมชนต่างมีความภาคภูมิใจในความมีและเป็นไปของศูนย์รวมจิตใจคือวัดหนองกลับ(วัดหลวงพ่อเดิม) ภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นกันเอง จริงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ผูกพันประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ที่ผูกรัดความรักใคร่ ปรองดอง มีน้ำใจไมตรี ซึ่งกันและกัน โดยนำหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาใช้เป็นหลักชัย นำจิตใจให้เกิดความดีงาม มาทุกยุคสมัยบรรดาชาวบ้านคนหนองบัวจำนวนมาก ขนไม้มาให้วัด บริจาคเงิน บริจาคสิ่งของ ออกทั้งแรงกาย แรงใจ และแรงทรัพย์ ไม่ว่าทางวัดจะเอ่ยปากขอเรื่องใดก็ตาม ได้สิ่งนั้นทุกอย่าง จนหลวงพ่อเดิมได้ชื่นชมว่า... คนหนองบัวมีความสามัคคีกันดีมาก เสียสละทุกเรื่อง ในช่วงของการก่อสร้างนั้นต้องใช้เวลานานสำหรับการก่อสร้างเพื่อที่จะให้สำเร็จ ก็จะมีประเพณีต่าง ๆ ในวัดในชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นต้น"[248] "เนื่องจากชุมชนตะเคียนเลื่อนอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยาวิถีชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะ ใช้ทำมาหากิน ใช้ขนส่งสินค้า แม่น้ำ เรือ จึงมีความสำคัญกับชีวิตของชาวบ้านมากโดยชาวบ้านจะมีภูมิปัญญาของการต่อเรือติดตัวอยู่เพื่อใช้ต่อเรือไว้ทำมาหากินและที่วัดจะมีการต่อเรือโดยรวบรวมชาวบ้านทั้งที่มีฝีมือและผู้ที่มีจิตใจที่อยากจะมีส่วนร่วมมาช่วยกันต่อเรือเพื่อนำไปแข่งขันกับหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อเชื่อมความสามัคคีจึงทำให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านเกิดความสามัคคีของคนในหมู่บ้านทุกคนมีจิตใจที่เป็นสาธารณะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แบ่งปันกัน"[249]

๕. การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (การสืบทอดสมบัติสาธารณะ)

เป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของการทำกิจกรรมตามประเพณีต่าง ๆของชุมชน คือ การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ที่แสดงถึงสมบัติสาธารณะของชุมชน รวมทั้งการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อ ๆ ไปกัน ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำของคนในชุมชนเองเป็นหลักหรือเกิดจากสถาบันองค์กรหรือหน่วยงานภาครัฐที่เห็นความสำคัญแล้วเข้าไปดำเนินการร่วมกับชุมชนสำหรับงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งนี้ พบว่า กิจกรรมตามประเพณีต่าง ๆสะท้อนถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน มีดังนี้ "การเชิดสิงโต นับเป็นอีกหนึ่งศิลปะการแสดงตามแบบฉบับและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวจีน ที่นอกจากจะสื่อถึงความหมายอันเป็นมงคลแล้ว ยังเป็นเสมือนการร่วมกันอนุรักษ์ศิลปะล้ำค่าของจีนให้คงอยู่สืบไปชั่วลูกชั่วหลาน"[250] "โรงเรียนหนองขาหย่างวิทยาในฐานะผู้นำทางการศึกษาของท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเยาวชน จึงพยายามที่จะทำให้

---

[248]โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

[249] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

[250] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์

โบราณสถานบ้านคูเมืองเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนโดยโรงเรียน ได้ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และทำให้เยาวชนรุ่นหลังได้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่าของแหล่งโบราณสถานบ้านคูเมืองในหลายรูปแบบ"[251] "การเล่นเต้นกำรำเคียวของชาวสระทะเลแห่งนี้ไม่มีดนตรีประกอบมีเพียงลูกคู่ปรบมือและร้องรับเท่านั้น ต่อมากรมศิลปากรได้นำไปประยุกต์ดัดแปลง ท่ารำ เนื้อร้องเสียใหม่ ให้เหมาะแก่การนำไปแสดงในการเกี้ยวพาราสี โดยใช้ระนาดเป็นดนตรีประกอบในตอนต้นและตอนจบ"[252] "ปัจจุบัน คณะกรรรมการหมู่บ้าน และโรงเรียนได้ร่วมการจัดองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดให้นักเรียนโรงเรียนบ้านพุต่อ (ไกด์ตัวน้อย) เพื่อใช้ในการสอนนักเรียน และผู้เข้าเยี่ยมชมบรรยายเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนบ้านสวนพลู-พุต่อ ได้รับรางวัลชมเชยจากลูกโลกสีเขียวในการดูแลรักษาป่า ได้รับรางวัลป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนจากกรมป่าไม้ ได้รับรางวัลหมู่บ้านเขียวขจี"[253] "งานวัดปิดทองไหว้พระจะมีการจัดการแข่งขันเรือยาวโดยมี อบต. วัด ชาวบ้าน ช่วยกันจัดโดยจะต้องใช้งบประมาณสูงมากต่อการจัดแต่ละครั้ง"[254] "ความเปลี่ยนแปลงในประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ ของจังหวัดนครสวรรค์ที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดก็จะเป็นช่วง๔-๕ ปีที่ผ่าน(๒๕๔๙-๒๕๕๑)จากที่กล่าวไว้แต่แรกว่าผู้จัดงานส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์คิดรูปแบบการจัดงานกันเอง แต่ในปี๒๕๔๙-๒๕๕๑ได้มีการว่าจ้างบริษัทจากกรุงเทพ (Organizer) ให้มาออกแบบรูปแบบการจัดงานเพิ่มแสงสีเสียงและการแสดงในช่วงวันที่จัดงานให้มีความสนใจมากขึ้น เมื่อก่อนเด็กคนไหนมาร่วมแสดงก่อนถึงวันตรุษจีนจะไม่ได้รับเงินค่าจ้างมีเพียงก๋วยเตี๋ยวราดหน้าหรือข้าวต้มเลี้ยงหลังจากการซ้อม ในปัจจุบันจะให้เป็นเงินแล้วแต่คณะไหนมีเงินสนับสนุนมากน้อยเท่าใดจนถึงวันแห่ก็ให้ค่าจ้าง ๕๐ -๑๐๐ บาท เพียงเท่านั้น การสืบสานต่อกันมา การจัดงานประเพณี โดยการร่วมมือระหว่างคนไทยเชื้อสายจีนกับคนไทยกันมากขึ้น เริ่มมีแสง สี เสียงมากขึ้นการสืบสานต่อกันมาการจัดงานประเพณี โดยการร่วมมือระหว่างคนไทยเชื้อสายจีนกับคนไทยกันมากขึ้นโดยมีภาครัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทจัดงานมากขึ้นทำให้เป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ และประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่เมืองปากน้ำโพยังเป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนด้วยกัน" [255] "นายคฑาวุฑ มีมุข อายุ ๔๖ ปี ประธานกลุ่มอนุรักษ์เพลงเต้นกำรำเคียวเห็นความสำคัญของเพลงเต้นกำรำเคียวที่กำลังจะสูญหายไปเลยตั้งกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นเพื่อการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้และสืบทอดให้เยาวชนรุ่นหลังสืบต่อไปจนถึงปัจจุบันนี้ปัจจุบันเพลงเต้นกำรำเคียวของบ้านสระ

---

[251] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)

[252] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต้นกำรำเกียว) ของบ้านสระทะเล

[253] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องคนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ

[254] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์)

[255] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์

ทะเล เป็นแหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่น เป็นห้องเรียนธรรมชาติที่ดีมาก ๆ แห่งหนึ่งที่รอให้นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการด้านต่าง ๆ และผู้ที่สนใจได้เข้าไปค้นคว้าศึกษาเรียนรู้กัน และได้มีกลุ่มเยาวชน โรงเรียน และหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับเพลงเต้นกำรำเคียวกันอย่างต่อเนื่อง นับเป็นที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่เพลงเต้นกำรำเคียวของบ้านสระทะเลที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันทั่ว ๆ ยังคงมีกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่ม นักเรียน นักศึกษา ตลอดตนผู้สนใจช่วยกันอนุลักษณ์ รักษาประเพณีนี้ตลอดไปจนถึงชั่วลูกหลานต่อไป"[256] "สิ่งที่เห็นการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดของการมีประเพณีบุญบั้งไฟ ของชาวชุมชนบ้านร่องตาที ก็คือมีการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการมากขึ้น แต่เดิมก็มีการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล งบประมาณที่ได้จากองค์การบริหารส่วนตำบล จะได้หมู่บ้านละ ๒๐,๐๐๐ บาท"[257]

บทสรุป

รูปแบบการผลิตหลังจากไทยได้เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นรูปแบบการผลิตที่เกิดขึ้นเพราะความจงใจของรัฐที่จะให้เกิดขึ้นตามกระบวนทัศน์หลักของการพัฒนาแบบทันสมัย กล่าวคือ รัฐมองชุมชนและสังคมไทยว่าชุมชนและสังคมไทยขาดปัจจัยอะไรที่แตกต่างจากความทันสมัยที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศที่พัฒนาแล้ว และรัฐได้วางแผนและกำหนดโครงการขึ้นมาเพื่อหาวิธีเพิ่มปัจจัยอันนั้นเข้าไป รวมทั้งรัฐยังได้เน้นบทบาทของตัวการพัฒนาคือกลไกภาคราชการเป็นสำคัญและสนใจและเน้นแต่เรื่องการพัฒนาอย่างเดียวไม่ได้พิจารณาว่าผลจากการพัฒนานั้นจะตกไปอยู่กับใคร รัฐมองปัญหาเพียงเพื่อวางโครงการพัฒนาชุมชนมากกว่าเพื่อความเข้าใจชุมชน และเป็นการมองชุมชนจากภายนอกเน้นด้านการผลิต เทคโนโลยีและพื้นที่มากกว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างภายในของสังคมแต่ละพื้นที่ทำให้การพัฒนาจึงเป็นไปในทิศทางและแบบแผนเดียวกัน ทำให้ไม่สนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ว่าเป็นมาเป็นไปอย่างไร และมีการเคลื่อนเปลี่ยนของวิถีชุมชนอย่างไร การดำรงอยู่ของผู้คนสามารถพึ่งพาตนเองได้หรือไม่หรือต้องพึ่งพิงตลาดและสังคมภายนอก วัฒนธรรมประเพณีจะยังคงมีพลังในการสร้างและนำพาชุมชนและสังคมให้สามารถดำรงอยู่ได้หรือไม่ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของสังคมภายนอก ผลการศึกษาครั้งนี้จึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนและก่อให้เกิดพลังภายในชุมชนที่สามารถต่อต้าน ปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดรับกับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีคุณภาพต่อไป

---

[256] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต้นกำรำเกียว)ของบ้านสระทะเล

[257] โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

เอกสารอ้างอิง

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง *การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา* ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง *การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล)* พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง *"คนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง *การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง *การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องโครงการศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์)*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องการศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องคนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงฺคสโร*

แห่งวัดสว่างอารมณ์ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงฺคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องตามรอยผีมอญบ้านเก่า*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องพัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องวิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต้นกำรำเกียว)ของบ้านสระทะเล*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องวิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวาสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)*

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ *เรื่องวิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี*

จามะรี เชียงทอง *ความสัมพันธ์ทางสังคมและไทยศึกษา*.ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (๒๕๔๓). สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ. (๒๕๔๖).*เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง*. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . (๒๕๓๓). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน.*

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์.บรรณาธิการ.(๒๕๔๘).*ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน*.กรุงเทพ ฯ : สร้างสรรค์

ชมพู โกติรัมย์. (๒๕๕๓).*ทุนทางสังคมของไทยในบริบทของโลก :การปรับจุดยืน* http://dllibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/.doc.

ชยันต์ วรรธนะภูติ. (๒๕๔๘) .การสัมมนาทางวิชาการ *เรื่องประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชนในประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน*.กรุงเทพ ฯ : สร้างสรรค์

ปก แก้วกาญจน์.(๒๕๓๑). *ความเคลื่อนเปลี่ยนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขายในช่วง ๒ ทศวรรษ (ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเขาเจียก อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง.*สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประเวศ วะสี. (๒๕๕๒)

พอพันธ์ อุยยานนท์ .(๒๕๔๖). *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง*, กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์

ยงยุทธ ชูแว่น.(๒๕๕๑). *ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต*.กรุงเทพ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ยุกติ มุกดาวิจิตร.(๒๕๔๘).*อ่าน "วัฒนธรรมชุมชน" : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนววัฒนธรรมชุมชน*.กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน.

วิเชียร รักการ. (๒๕๒๙). *วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย*. กรุงเทพฯ :โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์.)

สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.๒๕๔๕. *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทย* . [Online]. Available: URL : http://student.rint.ac.th/~jakkra/sheet4.doc)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . (๒๕๔๙)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . (๒๕๕๐)

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ .(๒๕๕๒).*ประวัติศาสตร์ชาวบ้าน คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ใน ประชาคมวิจัย*. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๘๗ กันยายน – ตุลาคม ๒๕๕๒

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๕).*นิเวศน์ประวัติศาสตร์ พรมแหนความรู้* .กรุงเทพ ฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์.(๒๕๔๘).*ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชนทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์*. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๔๓).*ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์*.กรุงเทพ ฯ : อมรินทร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๔๘).*ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม (การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม)*.กรุงเทพ ฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(๒๕๕๒).*มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพ ฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

วิเคราะห์ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน

ณัฐพร จาดยางโทน
บรรณาธิการ ★

นำเรื่อง

การวิเคราะห์ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมเรื่องนี้ วิเคราะห์ตามข้อมูลที่ยุวิจัยซึ่งเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อรู้บริบททางวัฒนธรรมความเชื่อชุมชนของประเด็นที่เลือกศึกษา จึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาในเบื้องต้นของภูมินามหรือชื่อบ้านนามเมือง ตามรายละเอียดของข้อมูลที่ได้มาเท่านั้น อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ก็ได้ประโยชน์ในแง่ที่มองเห็นภูมินิเวศน์ในวงกว้างระดับภาค ให้ภาพรวมของพื้นที่ภาคเหนือ ในเชิงประวัติศาสตร์ทางความคิด ของการก่อสร้างชุมชน การหาแหล่งทำมาหากิน การให้นิยามความหมายของพื้นที่ ที่อธิบายความหมายของพื้นที่ที่จะเลือกเป็นมาตุภูมิ งานวิจัยนี้พบว่านิทานตำนานหมู่บ้านตลอดถึงภูมินิเวศน์วัฒนธรรมชุมชนภาคเหนือ ได้บอกวิธีคิด หรือประวัติศาสตร์ทางความคิดของชุมชน ตามความหมายที่ชุมชนแสดงออกในการเลือกพื้นที่ทำมาหากิน การถ่ายทอดทางสังคมวัฒนธรรม การปรับตัวเพราะความผันผวนในชีวิตและภูมินิเวศน์ ต้องอพยพโยกย้าย แสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ ลงหลักปักฐานก่อร่างสร้างวัฒนธรรมให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจและเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน พื้นฐานความเชื่อที่สลับซับซ้อนเป็นตัวกำหนดการยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งใด ๆ สิ่งเหล่านี้ได้ถ่ายทอดไว้ในภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น ๕ ประเด็นดังนี้ ความสัมพันธ์ชุมชน ภูมินิเวศน์กับการทำมาหากิน อัตลักษณ์ชุมชน การปรับตัวการตัดสินใจก่อตั้งชุมชน เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (บรรณาธิการ)

๑. **ความสัมพันธ์ของชุมชน ตำนานหมู่บ้านดงป่าสัก** เป็นหมู่บ้านที่ถ่ายทอดมา จะมีเนื้อหาที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนตลอดถึงการขยายตัวของชุมชน **เช่น บ้านดงป่าสัก** ได้บอกถึงการขยายตัวของชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชน หลายเผ่าพันธุ์ดังนี้ **บ้านดงป่าสัก** ตั้งอยู่บนทางหลวงสายเชียงราย - บ้านเหล่า หมู่ที่ ๘ ตำบลทุ่งก่อ อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานในระดับเกือบสุดท้ายหรือสุดท้ายในเขตตำบลทุ่งก่อก็ว่าได้ จากการบอกเล่าของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่มาก่อนบอกว่า ชุมชนแห่งแรกที่ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่อำเภอเวียงเชียงรุ้ง คือ

★ เรณู อรรฐาเมศร์

หมู่**บ้านดงชัย**ในปัจจุบัน สมัยก่อนนั้นเรียกว่า**ดงหนองเขียว** มีเรื่องเล่าว่าเมื่อประมาณ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา มีครอบครัวจากจังหวัดเชียงใหม่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากอยู่เป็นชุมชนแรก ณ **บ้านดงชัย** จากนั้นก็มีผู้คนย้ายถิ่นฐานมาจาก ลำปาง ลำพูน และจังหวัดอื่น ๆ ในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกหลาย ๆ ครอบครัว จึงกลายเป็นชุมชนในเขตอำเภอเวียงเชียงรุ้งที่มีการผสมผสานของผู้คนหลายเผ่าพันธุ์ อาทิ เช่น ชาวเหนือ ชาวอีสาน ชนเผ่าเย้า จีนฮ่อ เป็นต้น โดยในยุคเริ่มแรกที่ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่นั้นคงเป็นเพียงตำบลทุ่งก่อ อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้แยกมาสังกัดกิ่งอำเภอเวียงชัย จากเดิมมีเพียงตำบลทุ่งก่อเพียงตำบลเดียวจากการขยายตัวของประชากรและความเจริญของบ้านเมือง ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ จึงมีการแยกตำบลอีก คือ ตำบลป่าซาง และในปี ๒๕๒๕ มีการขอแยกตำบลดงมหาวันขึ้นอีกตำบลหนึ่งรวมเป็น ๓ ตำบลในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๘ กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง แยกออกมาจากอำเภอเวียงชัย ซึ่งประกอบไปด้วย ๓ ตำบล คือ ตำบลทุ่งก่อ ตำบลป่าซางและตำบลมหาวัน อำเภอเวียงเชียงรุ้งตั้งอยู่ทางตอนกลางค่อนไปทางเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอดอยหลวง ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเชียงของ ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอพญาเม็งรายและอำเภอเวียงชัย ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองเชียงราย

ตำนานเชียงรุ้งยังมีนัยให้คิดว่า เชียงรุ้งเป็นเมืองโบราณ แล้วรกร้างไป ในช่วงหลังชุมชนจากบ้านดงป่าสักขยายตัวออกไปสร้างชุมชนทับซ้อนกับเวียงโบราณนี้ ในพ.ศ. ๒๕๓๘ จึงได้ก่อตั้ง อำเภอเชียงรุ่งเพิ่มขึ้นอีก ดังเรื่องเล่าของเมืองโบราณมีว่า *"เวียงเชียงรุ้ง"* เป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำลาว เป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ เคยเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมไปหลายยุค หลายสมัย อยู่ในอาณาเขตของบ้านห้วยเคียนใต้ หมู่ ๑๐ ตำบลทุ่งก่อ มีทางแยกเข้าซ้ายมือผ่านหมู่บ้าน และทุ่งนาเข้าไปประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร ลักษณะเป็นเนินสูง ตั้งอยู่กลางทุ่งนา เนื้อที่ประมาณ ๕๐๐ไร่ ตรงกลางเมืองเหมือนหลังเต่า มีลักษณะที่ชี้ให้ทราบว่าเมืองโบราณ ปรากฏอย่างชัดเจน เช่น ป้อม คู ประตูหอรบ มีคูเมือง ๓ ชั้น

บ้านธารทอง

หมู่บ้านธารทองเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ช่วงท้ายสุดของชุมชน ถูกทางราชการสั่งย้าย และตั้งชื่อให้ใหม่ ถึงแม้ว่าชื่อใหม่จะมีความหมายสอดคล้องกับชื่อเก่า แต่กลิ่นไอของชุมชนดูจะถูกลบเลือนไป ชื่อเดิมขุนน้ำคำบอกถึงแหล่งต้นน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ ธารทอง เป็นเพียงสายน้ำทองคำและพื้นที่ก็ถูกย้ายลงไปจากที่เดิม นอกจากนั้นหมู่บ้านเดิมยังถูกตัดขาดความสัมพันธ์ของชุมชนเพราะเป็นที่ตั้งของหน่วยงานหลวง หลักการนั้นก็คงเพื่อประโยชน์ของการักษาต้นน้ำ แต่กระบวนการที่จะสนับสนุนสำหรับผู้อพยพเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ดังนั้นจึงคงเหลือแต่เรื่องเล่าถึงความผูกพันในพื้นที่ดังเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ดังนี้

หมู่บ้านธารทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๑ ตำบลแม่เงิน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย บรรพบุรุษได้เล่าว่าชาวบ้านธารทองอพยพจากพื้นที่บริเวณดอยหลวงป่าคาเขตอำเภอเชียงของ การโยกย้ายในครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ๓ หมู่บ้านคือ บ้านกิ่วกาญจน์ บ้านเมืองกาญจน์ และบ้านทุ่งนาน้อย ทั้ง ๓ หมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอเชียงของ หลังจากนั้นบรรพบุรุษบางส่วนก็อพยพจาก

บ้านกิ่วกาญจน์ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ซึ่งเรียกว่า "บ้านขุนน้ำคำ" การเข้าไปจับจองพื้นที่ทำกินในครั้งแรกที่บ้านขุนน้ำคำนั้นนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำครอบครัว อาจมีการทำเครื่องหมายเช่นใช้มีดถางป่าเพื่อแสดงว่าได้จับจองไว้แล้ว ชีวิตความเป็นอยู่ที่บ้านขุนน้ำคำนั้นอยู่แบบเรียบง่ายและพอเพียง บ้านมุงด้วยหญ้าคา ส่วนของฝาบ้านทำด้วยฟากไม้ไผ่ เสื้อผ้าก็เย็บด้วยมือ การตั้งชุมชนของขุนน้ำคำอยู่ได้แค่ ๒๕ ปีก็ต้องย้าย เนื่องจากต่อมาทางราชการให้ชาวขุนน้ำคำย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ เพื่อที่ทางราชการจะให้ดูแลช่วยเหลือได้สะดวก รวมถึงการจัดหาไฟฟ้าให้กับชุมชน "ขุนน้ำคำ" จึงเป็นเพียงชื่อในอดีตเท่านั้น หมู่บ้านใหม่ที่จัดตั้งขึ้นชื่อว่า "บ้านธารทอง" บริเวณหมู่บ้านขุนน้ำคำเดิม ได้กลายเป็นบริเวณที่ตั้งของโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ซึ่งห่างจากบ้านธารทองประมาณ ๕ กิโลเมตร

บ้านป่าแดง ตำบล ยางฮอม

ในกลุ่มนี้มีเรื่องเล่าร่วมกัน ๓ ตำบล ประชาชนอพยพมาจากแหล่งต่าง ๆ หลายจังหวัด เพื่อหาที่ทำกิน เฉพาะตำบลยางฮอมตำบลเดียวก็เป็นที่รวมของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ดำรงชีพอยู่ด้วยการเกษตร และยังมีการเลี้ยงวัวปล่อย แบบดั้งเดิม ชุมชนบางแห่งเคยเล่าว่า ชาวเขาอาศัยอยู่บนดอย เมื่อคนพื้นราบปล่อยวัวไปให้หากินเอง ชาวเขาก็จะช่วยดูแลให้ชาวเขาเองก็พึ่งพาคนพื้นราบในเรื่องการเพาะปลูก และอาหารบางประเภทที่หาบนภูเขาไม่ได้ เช่น พริก และเกลือ เป็นต้น ชุมชนกลุ่มนี้อยู่ในอำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ซึ่ง แบ่งออกเป็น ๓ ตำบล คือตำบลป่าตาล ตำบลต้า และตำบลยางฮอม ตำบลยางฮอมเป็นตำบลที่มีพื้นที่กว้างที่สุด มีประชากรหลากหลายเผ่าพันธุ์ ส่วนมากแล้วอพยพมาจากจังหวัดน่าน จังหวัดแพร่ จังหวัดลำปาง และจังหวัดพะเยา และอีกส่วนหนึ่งเป็นชาวเขาเผ่ามัง และเมี่ยน คนส่วนใหญ่ในตำบลยางฮอมประกอบอาชีพทำนาและเลี้ยงวัว โดยเฉพาะในหมู่บ้านป่าแดงเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา ทอดยาวติดกับลำห้วยใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงมีการเลี้ยงวัวพันธุ์ พื้นบ้านแบบดั้งเดิม เป็นจำนวนมากเริ่มตั้งแต่การย้ายถิ่นเข้ามาจนถึงปัจจุบัน "การเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นบ้านแบบดั้งเดิม" หมายถึงการเลี้ยงวัวแบบนำไปปล่อยให้กินหญ้าบริเวณชายทุ่งหลังฤดูเก็บเกี่ยว หากินบนเขาในช่วงฤดูทำนา ซึ่งเป็นการเลี้ยงโดยธรรมชาติ

ตลาดสดบ้านดู่

ตลาดสดบ้านดู่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายบ้านดู่นอกจากจะ มีประวัติศาสตร์อันยาวนานแล้ว เรื่องราวประวัติศาสตร์ ที่เพิ่งผ่านมายังสะท้อนความสัมพันธ์และการปรับตัวของชุมชนอย่างเป็นพลวัตร ชุมชนได้มีประสบการณ์เผชิญความเดือดร้อนร่วมกันต่อนายทุน เมื่อมีโอกาสจึงได้ร่วมแรงร่วมใจเพื่อปกป้องพื้นที่ทำกิน คือตลาดบ้านดู่ ดังเหตุการณ์ที่ ยุววิจัยได้เขียนเล่าไว้จากปากคำของพ่ออุ้ยดวงดิ๊บ จันเลน อายุ ๘๔ ปี อดีตพ่อกำนันและพ่อหลวงบ้านหมู่ที่ ๓ ว่า ดังนี้ ...ก่อนปี พ.ศ.๒๔๙๘ หลายปีมาแล้ว ตลาดสดบ้านดู่ ไม่ได้ตั้งอยู่ในที่ปัจจุบันนี้ แต่ก่อนตั้งอยู่ที่ร้านขายอุปกรณ์ก่อสร้างปากทางเข้าวัดบ้านดู่ พื้นที่ตลาดเดิมตรงนั้นเป็นของเอกชน ต่อมาทางฝ่ายเจ้าของพื้นที่ได้ขายพื้นที่ตลาดให้กับคนจีน ซึ่งหลังจากที่พื้นที่ตลาดตกเป็นของคนจีนแล้วก็ส่งผลกระทบต่อพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเป็น

อย่างมาก เพราะเขาได้มาเรี่ยไรค่าเช่าแผงค่อนข้างแพง สมัยนั้นเงินแพงมากด้วย พ่อค้าแม่ค้าจึงพากันเดือดร้อน มาถึงยุคจอมพล ป. พิบูล สงคราม ได้รณรงค์ขับไล่พวกคนจีนให้ไปอยู่ที่กรุงเทพมหานคร คนจีนจึงจะขายตลาดให้กับนายทุนคนอื่น แต่ชาวบ้านกลัวว่าจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบรรดาพ่อค้าแม่ค้าปรึกษากัน "เราจะทำอย่างไรกันดี ได้ข้อสรุปว่า ชาวบ้านจะร่วมกันเก็บเงินหลังคาเรือนละ ๒ บาท แล้วนำเงินไปซื้อพื้นที่กลับคืนมา ซึ่งได้เงินจากการรวบรวมทั้งหมดเป็นเงินจำนวน ๑,๕๐๐ บาท และได้นำเงินไปซื้อตลาดกลับคืนมาเป็นของหมู่บ้าน แล้วในสมัยนั้นทางการเขาประกาศให้มี สค.๑ พ่อหลวงดวงดิ๊บ จันเลน ร่วมกับนายจำ มะโนเรืองเป็นผู้ครอบครอง สค. ๑ ชาวบ้านเรียกเหตุการณ์ช่วงนี้ว่า ***"ยุคฮ่วมมือฮ่วมแฮงใจ๋ ฮักษาไว้กาดบ้านเฮา"*** ตลาดสดบ้านดู่จึงอยู่คู่กับชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนป่าแงะ

เรื่องเล่าชุมชนป่าแงะ ก็สะท้อนสภาพการก่อตัวของชุมชน แต่ดั้งเดิมจนขยายตัว ความละเอียดของผลงานยุววิจัย สะท้อนการสร้างความเจริญของพื้นที่ว่า เมื่อมีสถานที่ราชการหรือพื้นที่สาธารณะขยายตัวไปถึงไหนคนก็อพยพไปไปก่อตั้งชุมชนขึ้นที่นั่น ดังที่หมู่บ้าน แม่จ๊ะเหนือง ขยายตัวเป็นขุมชนพระนอนขอนม่วง ในขณะเดียวกันก็สะท้อนวิธีคิดการป้องกันภัยน้ำท่วมตามความเชื่อเดิม คือต้องสร้างพระนอนขอนม่วงไว้ในที่ดอน เพื่อป้องกันน้ำท่วม แจ่งศรีภูมิซึ่งเป็นศรี หรือชัยภูมิของเมืองเชียงใหม่มิเช่นนั้นจะเกิดอัปมงคลแก่เมืองเชียงใหม่ ต่อมาจึงเกิดเกิดชุมชนบ้านใหม่พระนอนตามการขยายตัวตามโรงเรียนพระนอน และพัฒนามาเรื่อย ๆ เป็นชุมชนใกล้เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน ชาวบ้านฟื้นความทรงจำว่า **ชุมชนป่าแงะ** ตำบลดอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นและถาวร ไม่เคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยไปแห่งไหนเลย โดยพื้นที่เริ่มจากแยกศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนที่อยู่รวมกันหลายหมู่บ้าน หมู่บ้านเหล่านี้ เช่น บ้านพระนอน บ้านชะเยือง บ้านพระเจ้านั่งโก๋น บ้านป่าแงะ บ้านสันเหมืองนั้น เดิมเป็นชุมชนเดียวกัน เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงได้แยกหมู่บ้านออกไปเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ วิถีชีวิตเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมและการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ปัจจุบันสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนไปพื้นที่ของชุมชนนี้ก็เปลี่ยนไปด้วย แต่กว่าความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะมาถึงปัจจุบันนี้ชุมชนนี้มีความเป็นมาร่วมกันบางกลุ่มปรับตัวได้ฐานะเปลี่ยนไปพอมีพอกิน บางกลุ่มซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ก็ปรับตัวไม่ได้เพราะที่ดิน ผืนเก่ากลายไปเป็นพื้นที่ของทหาร พื้นที่นาก็กลายไปเป็นบ้านจัดสรร คนที่ปรับตัวไม่ได้ก็ต้องเป็นแรงงานรับจ้างรายได้ไม่แน่นอน

บริเวณบ้านป่าแงะเดิมมีตำนานเล่ากันสองเรื่องคือ กลุ่มหนึ่งเล่าว่ากลุ่มไพร่พลที่ติดตามเจ้านายไปทัพทางเหนือคือไปทาง แม่ริม แม่แตง เชียงดาว ของเมืองเชียงใหม่มาพักกองทัพอยู่เป็นหย่อม ๆ ได้เห็นความอุดมสมบูรณ์และความน่าอยู่ ของภูมิประเทศทางทิศตะวันออกของถนนสายนี้ เพราะมีป่าเขียวอุดมสมบูรณ์ ทั้งพืชพรรณธัญญาหารและสัตว์ป่า จึงได้มีทหารบางกลุ่มมาบุกเบิกที่อยู่อาศัยและตั้งรกรากอยู่บริเวณนี้ อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่เห็นบริเวณนี้ถูกน้ำท่วมตั้งแต่ย่านโรงพยาบาลลานนาในปัจจุบันไปถึงคลองแม่ข่าถึงป่าแพ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมไปถึง ศรีภูมิจะเป็นขีดจำแก่บ้านเมือง เพราะแจ่งศรีภูมิเป็นศรีของเมือง จึงได้สร้างพระนอนไว้ในที่ดอน ชื่อว่าวัดพระนอน พระนอนแม่ชะเยือง

ขณะนั้นหมู่บ้านยังไม่ได้แยกจากกันเป็นคนละหมู่บ้านเหมือนปัจจุบัน ต่อมาชาวบ้านมีจำนวนมากขึ้นก็ขยายตัวชุมชนแยกกันออกเป็นหมู่บ้านต่างๆ สภาพภูมิศาสตร์ที่ล้อมรอบวัดพระนอนขณะนั้นเป็นทุ่งนาที่ได้รับน้ำหล่อเลี้ยงจากลำห้วยแม่จ๊ะเหมือง ซึ่งมีต้นน้ำจากภูเขาดอยสุเทพด้านทิศตะวันออก สายน้ำไหลตามร่องห้วยลงหล่อเลี้ยงทุ่งนาบริเวณวัดพระนอนลงมาถึงหมู่บ้านป่ารวก แล้วลงสู่แม่น้ำปิงทางใต้หมู่บ้านป่ารวก

พื้นที่บริเวณนี้มีลำห้วยแม่จ๊ะเหมือง เนื่องมาจากสีของน้ำที่ขุ่นข้นด้วยมูลวัว ควาย แม้แต่มูลคนก็ถ่ายลงในลำห้วย จนทำให้เป็นที่จ๊ะเหมือง (สะอิดสะเอียน) ตั้งแต่ศาลาวัดพระนอนตามแนวถนนขึ้นไป ติดกับลำห้วยแม่จ๊ะเหมืองตอนล่าง (ศาลาวัดพระนอนปัจจุบันคือโรงเรียนบ้านพระนอน) เมื่อมาตั้งหมู่บ้านใหม่รอบ ๆ โรงเรียน จึงเปลี่ยนชื่อจากหมู่บ้านจ๊ะเหมืองเป็นบ้านใหม่พระนอน อยู่หน้าค่ายทหารปืนใหญ่ที่ ๗ ด้านทิศเหนือหมู่บ้านป่ารวกชาวบ้านทั้ง ๔ หมู่บ้านได้เป็นคณะศรัทธาวัดพระนอนแม่จ๊ะเหมืองทั้งสิ้น

พื้นที่ทางทิศตะวันตกของถนนสายเชียงใหม่-ฝางก็ยังคนบางกลุ่มจำนวนไม่มากนักอาศัยอยู่บริเวณห้วยตึงเฒ่าในปัจจุบันแต่ จะมาหนาแน่นบริเวณบ้านพระเจ้านั่งโก๋นในปัจจุบัน เดิมก็เป็นหมู่บ้านเดียวกันชื่อบ้านป่าแงะ ที่เรียกบ้านพระเจ้านั่งโก๋นเพราะว่า โก๋น หมายถึงโพรงไม้ เนื่องจากมีคนพบพระพุทธรูปอยู่ในโพรงไม้ ต่อมามีการสร้างวัดป่าแงะ เนื่องจากบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้แงะ ซึ่งเป็นไม้ประจำถิ่น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดปิยาราม ประวัติของวัดนี้มีอีกตำนานหนึ่งบอกว่าเจ้าเมืองขี่ม้าเอาพระไปไว้ในโพรงไม้ใหญ่ เรียกว่าพระเจ้านั่งโก๋น คำว่า "โก๋น" หมายถึงโพรงไม้ ต่อมามีคนมาซื้อต้นไม้และตัดไปขาย แบ่งที่ดินขายก็มีอันเป็นไปถึงแก่ความตายกันทั้งครอบครัว เรื่อเล่าแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้แงะที่มีมากและต้นใหญ่ จนกลายเป็นไม้ที่ชาวบ้านได้อาศัยนำมาสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยกัน จึงกลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้านว่า "ป่าแงะ" ที่นี่ยังมีอีกวัดหนึ่งที่มีความสำคัญมากเช่นกันคือวัดโสภณาราม (วัดป่าตึง) ซึ่งก็มีชาวบ้านที่อยู่ใกล้แยกไปประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา

๒. **ภูมินิเวศน์กับการประกอบอาชีพ** หมู่บ้านบางกลุ่มก็ตั้งชื่อตามสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการทำมาหากิน ซึ่งอาจจะเป็นชื่อแม่น้ำ ชื่อต้นไม้ ดังต่อไปนี้

บ้านร่องหวาย

บ้านร่องหวายสะท้อนวิธีคิดเรื่องการเลือกที่ทำกิน และการปรับตัวเมื่อหมู่บ้านเติบโตขึ้น กลุ่มนี้เป็นผู้อพยพมาจากอีสาน หลายจังหวัด คนส่วนใหญ่มาจากมหาสารคาม เพื่อหนีความแห้งแล้ง แต่เดิมที่นี่มี ๒ ตำบลคือบ้านดงป่าสัก และบ้านป่าซางขึ้นอยู่กับกิ่งอำเภอเวียงชัย เมื่อชาวอีสานอพยพมามากขึ้น ตัวหมู่บ้านจึงขยายออกมาอีกตำบลหนึ่ง และใหญ่พอที่จะตั้งอำเภอใหม่ขึ้นมาอีกอำเภอหนึ่ง คืออำเภอเวียงเชียงรุ่ง เมื่อตั้งหมู่บ้านใหม่ ก็ได้เลือกทำเลเป็นที่ดอนคือบ้านโนนสัน แต่พอมีประชากรหนาแน่นขึ้น คำบอกเล่าได้สะท้อนว่าที่เดิมนั้นทรัพยากรไม่พียง จึงต้องหาแหล่งตั้งชุมชนใหม่เพิ่มขึ้น จึงพากันเลือกบ้านดอนหวาย เพราะมีพื้นที่กว้างมีลักษณะเป็นที่ราบระหว่างภูเขา ลาดเอียงสูงไปทางทิศตะวันตกมีแม่น้ำแม่เผื่อเป็นแม่น้ำทีที่สำคัญอยู่รอบๆหมู่บ้าน และเป็นแหล่งน้ำที่ทำให้ประชาชนใน

หมู่บ้านมีอาชีพด้านเกษตรกร เช่น การทำนา ทำไร่ เป็นต้น และมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นบ้านร่องหวายจึงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การทำมาหากินตามเรื่องเล่าต่อไปนี้

บ้านร่องหวาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๒ ตำบลดงมหาวัน อำเภอ เวียงเชียงรุ้ง จังหวัด เชียงราย ที่ได้ชื่อว่าบ้านร่องหวาย เนื่องจากสมัยก่อนบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านจะมีหวายเกิดขึ้นอยู่มาก ในราว ๆ ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ หมู่บ้านร่องหวายได้มีการย้ายถิ่นฐานจากโนนสันคือ ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่หมู่บ้านร่องหวายในที่ปัจจุบัน เหตุที่ทำให้ชาวบ้าน ต้องย้ายถิ่นฐานจาก โนนสันคือ ก็เพราะว่าที่ *"โนนสันคือ"* มีชัยภูมิที่ไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอีกทั้งยังเป็นเพียงโนนเล็ก ๆ ไม่เพียงพอต่อจำนวนจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทางชาวบ้านจึงได้ปรึกษาหารือและมีมติกันในเรื่องของการย้ายถิ่นฐานใหม่ จึงสรุปได้ว่าจะย้ายถิ่นฐานใหม่ไปยังพื้นที่ใหม่ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่บ้านร่องหวายในปัจจุบัน

บ้านป่ายางมน จังหวัดเชียงราย

บ้านป่ายางมน ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีต้นไม้ชื่อว่าไม้ยางขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ถ้าหากมองดูระยะไกล ๆ จะดูคล้ายเป็นวงกลม (คำว่ากลมในภาษาล้านนาใช้คำว่า"มน") ดังนั้นจากเรียกว่า บ้านสันป่ายางจึงเพี้ยนมาเป็นบ้านป่ายางมนจนกระทั่งปัจจุบัน

หมู่บ้านป่ายางมนประกอบด้วย หมู่ที่ ๒ และหมู่ที่ ๕ ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงรายทางทิศตะวันออก ประมาณ ๔ กิโลเมตร มีหลักฐานว่าเป็นหมู่บ้านตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๙๙ เป็นชุมชนดั้งเดิมของเมืองเชียงรายยุค *"เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง"* ซึ่งเริ่มมีผู้คนอพยพมาอยู่ในเขตเมืองเชียงราย ตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๘๖ ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เวลานั้น "ล้านนา" ยังเป็นเมืองประเทศราชของสยามที่ปรากฏมี ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านป่ายางมน หมู่ที่ ๗ และบ้านป่าบง หมู่ที่ ๓ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านป่ายางมน มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านถึง ๓ สาย คือแม่น้ำกรณ์ แม่น้ำกก และแม่น้ำลาว ไหลผ่าน จากลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเพิ่มเติมการบอกเล่า ของพ่อกำนันบุญช่วย ตันหนิม (อายุ ๖๐ ปี) กำนันตำบลรอบเวียง ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านป่ายางมนไว้ว่า "ระหว่างปีพ.ศ.๒๓๙๙ จุลศักราช ๑๒๑๘ ปีมะเส็ง พญาหน้อย หรือพญาเสือและท้าวไวยวงศ์ ทั้งสองท่านได้อพยพครอบครัวนำไพร่บริวาร มาตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานอยู่สันป่ายาง ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองเชียงราย เนื่องจากเป็นที่ราบอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่าน ทั้งสองท่านได้ให้ข้าไพร่บริวารบุกเบิกไร่นา ทำไร่ ทำสวน ต่อมาได้มีผู้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมกันมากขึ้นเรื่อย ๆ อันเนื่องมาจากบ้านป่ายางมนมีแม่น้ำไหลผ่าน ๓ สาย พื้นที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชน หมู่บ้านป่ายางมน แต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพาะปลูก ทำนา ทำสวน การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อเกษตร จึงมีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก การจัดการระบบเหมืองฝายบ้านป่ายางมน มีการจัดการเกี่ยวกับหลักเกณฑ์วิธีการในการแบ่งปันน้ำอย่างเท่าเทียมทั้งในนาต้นน้ำ และนาปลายน้ำ มีการแต่งตั้งตัวกลางในการจัดการเหมืองฝาย คือ แก่ฝายและนายเหมืองบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการเหมืองฝาย เรียกว่า "กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานราษฎร์ บ้านป่ายางมน" ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการวางระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน เหมืองฝายบ้านป่ายางมนหรือชลประทานราษฎร์ ป่ายางมน ใช้น้ำในฤดูทำนาจากฝาย

แม่น้ำกรณ์ เดิมเป็นฝายโบราณ ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างฝายกั้นลำน้ำแม่กรณ์ พ่ออุ้ยจาย ตันหนิม (เกิดเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๔ อายุ ๗๘ ปี) เล่าว่า "เกิดมาก็มีฝายแล้ว"

ภูมินิเวศน์ของบ้านป่ายางมน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมในการจัดการน้ำ ยั่งยืนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ตามที่ลุงบุญทา อารีย์ (๒๕๕๒ กรกฎาคม ๑๖) เหรัญญิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเล่าให้กลุ่มยุววิจัยฟังว่า ระบบเหมืองฝายของบ้านป่ายางมนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับหมู่บ้านทุ่งมนหรือชุมชนดอยสะเก็น ในการจัดสรรน้ำเพื่อการเพาะปลูกมาก

การกำหนดตำแหน่งหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายแม่กรณ์ บ้านป่ายางมน แสดงให้เห็นถึงระบบการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรร่วมกัน ชุมชนบ้านป่ายางมน ถือเป็นการมีส่วนร่วมในการดำรง รักษาไว้ซึ่งสมบัติสาธารณะ "ระบบเหมืองฝาย" ที่มีคุณค่าต่อชุมชน การเลี้ยงผีฝายสะท้อนคติการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ บ้านป่ายางมน ไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนป่ายางมนเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนใกล้เคียง

บ้านโป่งแดง จังหวัดเชียงราย

บ้านโป่งแดงตำบลทรายขาว อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย แม่อุ้ย โบราณทะปะละ ซึ่งมีอายุ ๖๙ ปี เล่าว่า ลื้อจากสิบสองปันนาของประเทศจีนอพยพมาตั้งรกรากฐานถิ่นฐานอยู่ที่ลำปาง ไม่นานก็ประสบกับปัญหาความแห้งแล้ง น้ำท่าไม่มี ปลูกข้าวทำนาทำไร่ก็ไม่ได้ผล ไม่พอกิน และขาดแคลน ต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อมาหาที่อยู่ใหม่ ชาวไทลื้อกลุ่มหนึ่งประมาณ ๓๐-๔๐ คน ได้ร่วมกันเดินทางขึ้นมาทางเหนือเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาถึงบ้านทรายขาวจากมีลักษณะที่ตั้งของพื้นที่เป็นที่สูงซึ่ง มีแอ่งน้ำรอบ ๆ คนเฒ่าคนแก่บางส่วนเดินออกมาสำรวจพื้นที่เลยมาจนถึงบ้านโป่งแดงก็เห็นว่าเป็นที่ที่อุดมสมบูรณ์จึงช่วยกันทำหักร้าแผ้วถางพื้นที่ เพื่อตั้งถิ่นฐาน ชาวไทลื้อเมื่อลงหลักปักฐานลงที่นี่แล้วก็ประกอบอาชีพการเกษตร ในยามว่างพวกผู้หญิงก็ทอผ้าไว้ใช้สอยและนุ่งห่ม เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในยุคนั้น ที่เงินทองหายาก ทุกคนต้องใช้ชีวิตประจำวันในการทำมาหากินและช่วยตนเองเกือบทุกอย่าง ชาวไทลื้อที่นี่ทอผ้าจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

บ้านร่องลึก จังหวัดเชียงราย

บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย หมู่บ้านนี้มีประวัติการเริ่มต้นมายาวนานประมาณ ๑๐๐ ปี มีเรื่องราวเล่ามาราวๆ ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ แรกเริ่มมีครอบครัวมาตั้งรกรากอยู่ประมาณ ๕ ครอบครัว ผู้ก่อตั้งชุมชนอพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง เมื่อมาเลือกทำเลแห่งนี้ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพภูมิประเทศ คือบ้านร่องลึก เพราะมีแม่น้ำที่มีภูมิทัศน์ตามธรรมชาติคือมีร่องน้ำค่อนข้างลึก แม่น้ำนี้ไหลผ่านบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน ความกว้างของแม่น้ำร่องลึกนี้ ประมาณ ๕ เมตร ไหลยาวมาจากเขตขุนเขาต้นน้ำในอำเภอแม่สรวย ไหลเรื่อยลงมาจนถึงลำน้ำแม่พุง และที่สำคัญภูมิทัศน์ในปัจจุบันนี้พบว่าแม่น้ำสายนี้มีสาขาแตกแขนง เข้าสู่ท้องนาแต่ละแปลง และไหลเข้าไปในกลางหมู่บ้านของบ้านร่องลึกโดยมีฝายกั้นน้ำ(ฝายแม้ว) อยู่ตามจุดต่าง ๆ อยู่ประมาณ ๔ ฝาย วิถีชีวิตของคนในชุมชนนี้จะ

ทำมาหากินโดยพึ่งแม่น้ำสายนี้เป็นหลัก ยุววิจัยเล่าว่า ผู้มาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มแรก ก็คือครอบครัวอุ้ยตา น้อยเรือน และครอบครัวอุ้ยป่าน สิงห์อูป ซึ่งอุ้ยตาซึ่งเสียชีวิตไปแล้วนั้น คือคุณพ่อของคุณลุงบุญยืน น้อยเรือนซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดอดีตให้ฟัง คุณลุงบุญยืน น้อยเรือน ปัจจุบันอายุ ๕๙ ปี พ่อเล่าว่า พ่อของคุณตาบุญยืนคืออุ้ยตา ได้หนีการถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร ตามกฎหมายไทยที่ชายไทยเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร พ่ออุ้ยตาจึงหนีจากบ้านเกิดเมืองนอน คือ บ้านป่าป้อง ที่อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ใน การหนีทหารของพ่อของคุณตาบุญยืน สมัยก่อนหนีไปตามลำน้ำ ตามป่าเขา ไม่ได้หนีไปตามถนน พาหนะที่ใช้ก็จะเป็น ช้าง ม้า วัว พ่ออุ้ยตาหนีทหารไปค้าขาย "เมี้ยง" โดยใช้วัวเป็นพาหนะ เรียกว่า *"วัวต่าง" "เมี้ยง"* คือพืช ชนิดเดียวกันกับใบชา ชอบอากาศเย็น ใช้เด็ดยอด นำมานึ่งให้สุก นำมารับประทานกับเกลือแถวเชียงใหม่ ย่านอำเภอแม่แตง และดอยสะเก็ด มีป่าเมี้ยง ผาเด่ง และที่หมู่บ้านในเขตอำเภอแม่สรวย ชื่อว่า หมู่บ้านป่าเมี่ยง ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะเดินทางลัดเลาะภูเขาซึ่งมีสายน้ำขนานไปกับเส้นทางเข้าสู่เขตอำเภอพาน อุ้ยตาเห็นว่าบริเวณที่ดินที่เป็นหมู่บ้านร่องลึกในปัจจุบันมีแม่น้ำไหลผ่าน ซึ่งแม่น้ำสายนี้มีต้นกำเนิดมาจากดอยต้นน้ำเขตอำเภอแม่สรวย ไหลผ่านตามที่ต่าง ๆ ลงไปจนถึงน้ำแม่พุง ชื่อแต่ละที่จะไม่ตรงกันเนื่องจากเรียกกันไปตามชุมชนนั้น ๆ สภาพบริเวณนี้ขณะนั้นมีป่าหนาทึบ เป็นป่าดงพงไพร ป่าดงดิบ มีไม้ไผ่ ไม้บง ไม้สีสุก ต้นข่า ต้นกุก ไม้สีเสียด หวาย ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ และไม้นานาพรรณ มีลำน้ำลึกไหลผ่าน ชื่อว่า แม่น้ำร่องลึก เป็นที่หล่อเลี้ยงให้ความชุ่มชื่น เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาพันธุ์ มีทั้งดุร้าย และไม่ดุร้าย เป็นที่ล่าสัตว์ของผู้คนที่ทำมาหากินกับป่า มีของป่า มีผลไม้ ต่อมาเริ่มมีผู้คนเข้ามาทำมาหากิน บุกรุกแผ้วถางทำไร่ ปลูกผักไว้เป็นอาหารประจำวัน และได้ย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ ตลอดเวลา ปล่อยให้ที่เดิมเป็นที่รกร้าง เพราะผลกระทบจากการรบกวนในสมัยนั้นชีวิตความเป็นอยู่ลำบากมากมีแต่ป่าดิบ ต้นไม้ใหญ่ คุณตาบุญยืนเล่าว่าพ่ออุ้ยตาเป็นคนขยันบุกเบิกป่า โดยใช้จอบแผ้วถางป่าให้โล่งเตียนมาทำเป็นที่นาปลูกข้าวปี สามารถแผ้วถางได้ปีละไร่ ๒ ไร่ จนอุ้ยตามีนาทั้งหมดประมาณร้อยกว่าไร่ ที่นาของพ่ออุ้ยตา น้อยเรือน จะอยู่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านร่องลึกทั้งหมดมีร่องน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่าน เรียกว่า "น้ำเหมือง" แต่ด้วยอุ้ยตามีลูกหญิงชายถึง๑๔คน จึงถูกแบ่งปันกันไปคนละไม่กี่ไร่ในเวลาต่อมา คุณลุงบุญยืนเล่าว่าในสมัยก่อนประมาณ ๔๐๑ กว่าปี พอปลูกข้าวได้ส่วนหนึ่งจะเก็บไว้กินในครอบครัว อีกส่วนหนึ่งพ่อกับแม่ของคุณลุงจะเอาข้าวใส่เกวียนนำไปขายที่ตลาดได้ราคาดี เอาข้าวต่างเกวียนก็ข้าวก็หนักมากจะแบกไปก็ไม่ไหว ระยะทางจากบ้านไปตลาดใช้เวลาเกือบทั้งวันเลยต้องเอาเกวียนไปต่างข้าวไปขายที่ตลาดพอขายข้าวเสร็จแล้วพ่อกับแม่จะเอาเงินที่ได้ส่วนหนึ่งมาซื้ออาหารยาและของใช้ต่าง ๆ กลับมาส่วนผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรกรรม เช่น ผักปลอดสารพิษ ปลาและหมูแล้วนำไปขายที่ตลาดในชุมชนหรือเอาไว้แลกกับเพื่อนบ้าน ซึ่งในสมัยก่อนวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนการช่วยเหลือซึ่งกันและกันยังคงมีอยู่ เพราะต่างก็มีข้าวของเครื่องใช้อาหารที่เหมือน ๆ กัน เพราะผลิตเอง

ชีวิตในยุคปัจจุบันคนในหมู่บ้านร่องลึกเปลี่ยนนิยมให้ลูกหลานเรียนหนังสือสูงขึ้น ไปรับราชการหรือเป็นลูกจ้างตามบริษัทร้านค้าในตัวเมือง ร่องลึกก็ไม่อาจอำนวยประโยชน์ต่ออาชีพอย่างใหม่ได้ ภูมินิเวศน์จึงลดความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่

กาดฮิมตาง จังหวัดพะเยา

กาดฮิมตาง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ก่อนที่จะมาเป็นกาดฮิมตาง ชาวบ้านเล่าว่า ตรงถนนจุดนี้ เป็นพื้นที่ที่ วัยรุ่นขับมอเตอร์ไซค์มาแวะพักในอดีตที่ยาวไกลกว่านั้นเป็นแหล่งที่หนุ่ม ๆ มาแอ่วสาว (จีบสาว) ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๑๓ ครอบครัวของคุณแม่มัณฑนา สกุลนา มาตั้งร้านขายมะพร้าวเผาริมทางแห่งแรก เพราะมีสวนมะพร้าวซึ่งมีมะพร้าวประมาณ ๑๐ ต้น จึงได้ลองนำมะพร้าวมาดัดแปรงเพิ่มคุณค่าโดยการเผา แรก ๆ ก็นำมากินกันในครอบครัว ซึ่งในละแวกอำเภอแม่ใจมีมะพร้าวเป็นจำนวนมาก จึงได้ทำกิจการขายมะพร้าวเผา โดยตั้งร้านบริเวณหน้าบ้านซึ่งติดกับถนน และบริเวณนี้คือสามแยกมะพร้าวเผาใน ตั้งแต่นั้นมาคนก็เริ่มมาแวะซื้อมะพร้าวเผา

ต่อมามีการคิดสูตรใหม่คือมะพร้าวต้ม ซึ่งแม่พิมพร อินธฐา ได้เล่าว่า ตนเป็นคนแรกที่ได้ทำมะพร้าวต้ม โดยได้นำสูตรมาจากจังหวัดนครปฐม ใช้ฟืนในการต้ม เนื่องจากมีราคาต้นทุนต่ำ ซึ่งจะทำให้มะพร้าวมีกลิ่นหอม เปลือกนอกจะขาว และเก็บไว้ได้นานประมาณ ๗-๘วัน โดยหลังจากที่แม่พิมพร อินธฐาได้นำมะพร้าวต้มมาขายก็ได้ขายมะพร้าวในปริมาณมากขึ้น

ปัจจุบันมีร้านค้าริมทางมาตั้งอยู่บริเวณสามแยกมะพร้าวเผามากมาย บริเวณนี้จึงเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชาวอำเภอแม่ใจเลยทีเดียว ซึ่งร้านค้าริมทางในปัจจุบันไม่เพียงแต่ขายมะพร้าวเผาอย่างเดียว ยังมีสินค้าหัตถกรรมที่เป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านของชาวบ้านมาวางจำหน่ายอีกด้วย

บ้านหม้อแกงทองจังหวัดพะเยา

บ้านหม้อแกงทอง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนเกษตรกรรม ทำนาทำสวน แต่เดิมนั้นชุมชนแห่งนี้ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียงเป็นเกษตรแบบธรรมชาติ พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ วันเวลาผ่านไปเกิดการขยายตัวของชุมชนความเชื่อ พิธีกรรมการเลี้ยงผี มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นศูนย์รวมความสามัคคี เพิ่มกำลังใจในการดำเนินชีวิต

ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน มีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันว่าชุมชนบ้านหม้อแกงทองเดิมมีพื้นที่เป็นป่าเป็นแหล่งที่มีสัตว์ป่าชุกชุม และมีของป่ามากมายไม่มีบ้านผู้คนอาศัยมาก มีพืชพรรณธัญญาหาร หน่อไม้ เห็ดนานา ชนิด สามารถทำอาหารได้ทันทีโดย ก่อไฟตั้งหม้อแกงไว้แล้วออกไปเก็บ หาของป่ามาใส่หม้อที่ตั้งรอไว้ทันเวลาพอดี จึงเรียกว่าบ้านหม้อแกงทอง

บ้านหม้อแกงทองยังมีเรื่องเล่าอีกทางหนึ่งว่าทหารญี่ปุ่นได้ทำหม้อทองเหลืองตกไว้ มีคนไปพบเข้า ชาวบ้านได้นำมาเป็นหม้อแกงใช้ทำกับข้าว จึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ **ว่าบ้านหม้อแกงทอง** เดิมชื่อ **แม่กาหม้อแกงตอง** คำว่า **ตอง** เป็นภาษาพื้นเมืองหมายความว่าทองเหลือง นั่นเอง สงครามโลกครั้งที่ ๒ ปีพ.ศ ๒๔๘๓ ได้สงบลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๘

พื้นที่ที่ตั้งบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกันนี้เป็นป่ากว้าง ไม่มีบ้านผู้คนอยู่อาศัย เป็นแหล่งชุกชุมของสัตว์ป่า และมีของป่ามากมาย เล่ากันว่าบริเวณนี้เป็นที่ชุกชุมของฝูงกาเป็นจำนวนมาก มีคนเล่าว่าในอดีตมีพ่อค้ารอนแรมเดินทางค้าขายด้วยเกวียนและหยุดพักผ่อนใต้ต้นตะเคียนใหญ่ใกล้ลำห้วย ในขณะที่กำลังรับประทานอาหารอยู่นั้น พ่อค้าคนหนึ่งได้เอาหม้อแกงไปตักน้ำที่ลำห้วย กลางคืนก็เกิดอาเพศคือ มีเสือมาจากไหนไม่ทราบ ได้คาบเอาพ่อค้าคนที่ไปตักน้ำเมื่อตอนกลางวันไปกิน และเป็น เหตุอัศจรรย์ใจ คือ จะมีอีกามาบินรอบหมู่บ้าน ซึ่งมักจะมีคนตายตามมาทุกครั้ง เหตุนี้เองจึงได้ชื่อว่าบ้านแม่กา และมีคนเรียกบริเวณนี้กันหลายชื่อ เช่นแม่กาท่าข้าม หรือปางแม่กา เนื่องจากบริเวณนี้มีท่าน้ำไหลผ่านหมู่บ้าน ผู้คนส่วนใหญ่นิยมเรียกบริเวณนี้ ว่าแม่กาท่าข้าม และเนื่องจากบริเวณนี้เป็นป่าจึงเป็นแหล่งที่ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงคือ หมู่บ้านแม่กาห้วยเดียน และบ้านจำป่าหวาย มาเก็บหาของป่าล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าแห่งนี้ โดยเริ่มแรก ชาวบ้านจากหมู่บ้านดังกล่าวที่เข้ามาหาของป่า ต่อมาชาวบ้านเหล่านี้ก็ได้โยกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน เมื่อลงหลักปักฐานมั่นคงเป็นหมู่บ้านแล้ว ก็หาสมบัติสาธารณะร่วมเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน คือชาวบ้านมองเห็นว่าหมู่บ้านอื่นมีศาลเจ้าพ่อกันทั้งนั้น ก็เลยจัดตั้งศาลเจ้าพ่อขึ้นมา ที่ตั้งศาลเจ้าพ่อ แม่กา เดิมอยู่ทางทิศตะวันออกติดกับโรงเรียนบ้านแม่กา

๓. การก่อตั้งชุมชนที่แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน

บ้านทุ่งมอก จังหวัดพะเยา

บ้านทุ่งมอก หมู่ที่ ๕ ตำบลบ้านมาง อำเภอ เชียงม่วน จังหวัดพะเยา ชื่อบ้านของชุมชนนี้ชื่อแรกน่าจะเป็นการตั้งชื่อตามท้องถิ่น แต่ไม่ทราบที่มาของคำว่า "อะม๊อก" แล้วต่อมากลายเสียงเป็นแม่มอก และยังแม่ยังมีลำน้ำไหลผ่านหมู่บ้านคือลำน้ำแม่มอกก็กล่าวได้ว่าการตั้งหมู่บ้านอิงแม่น้ำ ซึ่งเป็นสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะแก่อาชีพเกษตรกรรม แต่ชื่อตำบล "บ้านมางนั้น" มีเรื่องเล่าชัดเจนว่า เป็นชื่อหมู่บ้านของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ดังนั้นชาวลื้อสิบสองปันนาก็ใช้ชื่อหมู่บ้านมาง เพื่อที่จะบอกว่าฉันคือใคร หรือสำเนียงส่อภาษานั่นเอง

บ้านทุ่งมอกเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๑๙๐ อพยพมาจากเมืองจีน(สิบสองปันนาเชื้อสายไทใหญ่) รายงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ได้เขียนเรื่องเล่าไว้ว่า บ้านทุ่งมอกตำบลบ้านมาง เป็นถิ่นของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนา ของประเทศจีน โดยได้อพยพพร้อมกับชาวไทลื้อที่อยู่ในบ้านแพทย์ตำบลบ้านมาง การมาครั้งแรกจากการนำของพญาคำ แต่เดิมเรียกว่า "บ้านอะม๊อก" ขึ้นอยู่กับเขตการปกครองของเจ้าเมืองน่าน ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๙๙ พระเจ้าสุริยพงศ์ ผริตเดช(สุริยะ ณ น่าน) ได้ยกทัพไปปราบข้าศึกที่เมืองเชียงตุง ได้พบเห็นเผ่าไทลื้อกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีประเพณีวัฒนธรรม มีนิสัยใจคอเยือกเย็น อดทน ขยัน ขันแข็ง รักความสงบ แต่ตกอยู่ในอำนาจของจีนฮ่อ ๑,๐๐๐ คน พวกจีนฮ่อใช้ระบบทารุณโหดร้ายต่อเผ่าไทลื้อด้วยวิธีต่าง ๆ นานา พระองค์ได้พิจารณาหาทางช่วยเหลือให้พ้นจากอิทธิพงจีนฮ่อจึงได้กวาดต้อนชาวไทลื้อสิบสองปันนา มาครั้งแรกมาอยู่ที่บ้านหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นเวลา

๗ ปี ต่อมาทรงวิตกว่า ชาวไทลื้อดังกล่าวจะพากันอพยพไปอยู่ที่จีงเดิมพาชาวไทลื้อกลุ่มนี้ไปอยู่อำเภอเชียงม่วน จังหวัดน่าน

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งตามมุมมองจากชาวบ้านนั้นเล่าว่าพวกตนอพยพมาเมื่อปี พ.ศ.๒๑๙๐ หนีมาทางพม่าผ่านลาว อพยพมา ๒ ครอบครัว คือ ครอบครัวของอุ้ยหม่อนพญาคำ อุ่นตาล และอุ้ยหม่อนสุทธะ (แสนธะ) แล้วได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านทุ่งมอก จนมีลูกหลานเต็มบ้านเต็มเมือง แล้วยังมีพ่อท้าวจันทร์มังคราชที่อพยพมาด้วยกันแต่ได้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแพทย์ (เสียชีวิตก่อนที่จะมีลูกหลาน) ในอดีตบ้านทุ่งมอกมีอาชีพทำไร่ ทำนา ปลูกยาเมือง ปลูกข้าว (ทำกินไม่ได้ขาย) ปลูกฝ้าย (นำมาทอเป็นเสื้อผ้าสวมใส่เองไม่ได้ขาย) ครอบครัวในสมัยอดีตมักจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ อย่างไรก็ตามบ้านมอกเป็นชื่อที่บ่งบอกที่มาของกลุ่มชน เพราะได้เอาชื่อหมู่บ้านเดิมจากสิสองปันนา มาเรียกชื่อหมู่บ้านใหม่ที่ตนอพยพมาอยู่

ชุมชนป่าแป๋ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชุมชนป่าแป๋ มีตำนานอธิบายตัวตนว่าเป็นชาวลัวะ ทั้งตำนานท้องถิ่น และสามารถอ้างอิงไปถึงการมีส่วนร่วมกับชีวิตผู้คนในประวัติศาสตร์เชียงใหม่ในเอกสาร บอกถึงมูลเหตุการโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานหลายครั้ง ตามความเชื่อ ตลอดถึงตำนานเรื่องเล่าได้อธิบายถึงตราสาร "หลาบเงิน" ที่เป็นอัตลักษณ์แสดงความเป็นตัวตนของพวกลัวะ อัตลักษณ์ที่ลึกลงไปคือความเชื่อเรื่องสิ่งสูงสุด คือ ผีตะไนญ สืบสายตระกูลกันมา ๔ สายตระกูล ดังรายละเอียดต่อไป

กรณีศึกษาของยุววิจัยคือชุมชนป่าแป๋ หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนที่ตั้งในเขตเทือกเขาถนนธงชัยกลาง ทางตอนใต้แม่น้ำแม่แจ่ม และอยู่ทางใต้สุดของกลุ่มลัวะ ในแถบนี้ ยุคดั้งเดิมของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกับ การเลี้ยงผีเจ้านาย ในครั้งนี้นั้นทีมวิจัยได้กำหนดระยะเวลาในการศึกษา ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ (๒๔๘๔-๒๕๒๒) ที่กำหนดช่วงเวลาเช่นนี้ เนื่องจาก มีข้อมูลหลักฐานบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลยืนยันอยู่หลายคน ซึ่งสามารถลำดับการตั้งชุมชนบ้านป่าแป๋ โดยมีหลักฐานเคลื่อนย้ายไปมาในละแวกปัจจุบัน และยังมีการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ล้านนา ที่เชื่อว่า ลัวะ หรือละเวือะ นั้นเคยอยู่ใน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีคำเรียกว่า **เวียงชวงฮมา-อือ** แต่ไม่สามารถค้นหาหลักฐานการเคลื่อนตัว ตามเส้นทางใด จนตั้งหลักแหล่งปัจจุบันกับกลุ่มลัวะ หมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตเทือกเขาถนนธงชัยกลาง ทางใต้แม่น้ำแม่แจ่ม ชุมชนนี้มีตราสารหลาบเงินของตนเองแต่ละชุมชน เรียกว่า หลาบทาในหมู่ชาวลัวะหากเปิดดูทำพิธีคือเลี้ยงผี และเลี้ยงด้วยสุกร จารึกด้วยภาษาล้านนา คนเคยเรียนทางพระเท่านั้นที่สามารถอ่านออกได้ และคนที่เคยเปิดดูจะเป็นเชื้อพระวงค์ คนธรรมดาไม่กล้าดู และตำนานขุนหลวงวิลังคะกษัตริย์องค์สุดท้ายชาวลัวะ กับพระนางจามเทวี เป็นตำนานที่เล่าขานสืบทอดกันมามากทุกชุมชนมีเรื่องเล่าเรื่องเดียวกันนี้อย่างแพร่หลายโดยมีเรื่องเล่าที่ใกล้เคียงกัน ทั้งยังมีข้อห้ามหลายประการที่ชาวลัวะยึดถือเสมอในการดำรงตน ที่เชื่อมโยงกับตำนานดังกล่าว เช่น การจะกินหมาก ต้องเด็ดปลายใบพลูทิ้ง เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบหลักฐานร่องรอยรูปทรงบ้านที่เป็นทรงกาแล ทั้งชุมชนนั้นทำให้มีความเชื่อมโยงกับบ้านกาแลทางเชียงใหม่ หรือ

ชาวลัวะเคยมีเวียง ตนเองเรียกเวียงชวง ฮมาอือ ล้อมรอบด้วยคูน้ำที่ชาวลัวะ เรียกคูน้ำว่า คือ อัน สอดคล้องกับ**น้ำคือ**ปัจจุบันก็เป็นได้ ทั้งยังมีบทกวีที่กล่าวถึงการมีที่ดินกว้าง ใหญ่ไพศาลในยุคสมัยเจ้ารัฐ บ้านเมืองสุขสบายร่มเย็น และบ้านเมืองทุกข์ยากแสนเข็ญในยุคชาวไต (เวือฮเตะ เวือฮทุกเจนจาวรัด กั๊ดบานกั๊ดเมืองเจนจาวไต)

การตั้งชุมชนแต่เดิมของชาวลัวะมักตั้งบนดอยสูงซึ่งมีเหตุผลว่า จะได้เปรียบในการรบและการติดต่อสื่อสารโดยใช้ม้องใหญ่ (โมง) ตีส่งสัญญาณให้ชุมชนลัวะอื่น ๆ ตามสายตระกุลที่อาศัยอยู่บนดอยลูกอื่น ๆ รับรู้และมาช่วยเหลือกันในยามที่เจ็บป่วย ตายหรือมีข้าศึกรังแก ซึ่งแต่เดิมมีเรื่องเล่าว่า รบกับยางแดงเสมอ ผลัดกันแพ้ชนะ จนบางครั้งได้นำยางแดงที่ได้จากการรบมาเป็นสายตระกูลก็มีและสายตระกูลลัวะป่าแป่ ก่อนมารวมกันปัจจุบัน ได้ตั้งชุมชนตามยอดดอยสูงเหมือนกันซึ่งระยะหลังได้มารวมกัน และยังมีหลักฐานการย้ายไปมาของสายตระกูล ยวงเพิญ ไปอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เรียกว่า ลอาวม โม เลอ โยง ได้ ๒-๓ ปีกลับมา เนื่องจากอยู่ไม่ได้คนตายจำนวนมาก (นาย จะมา : ๒๑ :๑๒:๒๕๕๒) ในปัจจุบันมี ๔ สายตระกูลด้วยกัน

การตั้งหลักแหล่งชุมชนครั้งดั้งเดิมก่อนปัจจุบัน ที่สืบค้นจะมีเชื่อมโยงกับหลักฐานการเลี้ยงผีอย่างหนึ่ง คือ ผีตะไนญ ซึ่งจัดทำพิธีกรรมที่ดอยสูง หรือเรียกว่า ดอยตะไนญ ตามผีที่เลี้ยงโดยมีหลักฐานร่องรอยไหที่แตกกระจายตามยอดดอยบริเวณที่เลี้ยงผีนั้น และเก็บไหและของใช้สำหรับเลี้ยงผีในป่าดง (โกลงน่อง) และตั้งชุมชนตามสันเขาต่ำลงมา เรียกดอยยวงกัว และมีป่าช้าเก่า (โกลงเลอ มอยจ) ที่เป็นหลักฐานจนปัจจุบันทางทิศตะวันตก และยังพบร่องรอยการเคลื่อนย้ายลงมาทางทิศตะวันตก เรียก ดอยบ้านสามปีซึ่งเชื่อว่า เสาตั้งอยู่ประมาณ ๓ ปี และเคลื่อนย้ายต่ำลงมา จนปัจจุบันอยู่สองฟากฝั่งลำน้ำอมลานและมีส่วนหนึ่งแยกไปตั้งที่เนินทางทิศใต้ แต่อยู่ไม่นานก็กลับมารวมกัน คำเรียกชื่อต่าง ๆ ก็ล้วนเป็นหลักฐานว่าเป็นชุมชนลัวะ เช่น แม่น้ำอมลาน ผีตะไนญ**เวียงชวงฮมา-อือ** และชื่อสายตระกูลก็มีเค้าคำเรียกป่าแป่ ได้แก่มี สายตระกูลยวงแปซึ่งข้อมูลส่วนนี้จะเบาบางไปหน่อย อาจจะไม่มีผู้รู้ตอบ สายตระกูลยวงเพ-อิญ พวกนี้ตอบชัดว่าเป็นสายตระกูลบ้านละอูบ

บ้านหนองเงือก จังหวัดลำพูน

ชาวบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน บอกว่าพวกเขาคือชาวยอง เป็นเกษตรกรที่ขันแข็งมากจนมีชื่อเสียงตามเรื่องเล่าว่า ชาวยองบ้านหนองเงือกได้สืบทอดแบบแผนวัฒนธรรมมาจากบรรพบุรุษชาวยองที่เป็นต้นตระกูลเมื่อครั้งยังอยู่ที่เมืองยอง อาชีพหลักดั้งเดิมของชาวยองบ้านหนองเงือกคือทำนา และทำสวน ได้แก่ ปลูกกระเทียม หอมแดง ถั่วลิสง สลับหมุนเวียนกันไปตลอดทั้งปีทำงานในที่นาไม่ให้พื้นที่ได้ว่างเว้น พวกผู้หญิงก็มีทักษะในการทอผ้า การปลูกฝ้ายเป็นกิจกรรมร่วมกับการทำมาหากิน คือผู้หญิงปลูกต้นฝ้ายตามหัวไร่ปลายนา เมื่อได้เวลาก็เก็บดอกฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้าย นำมาทอเป็นผ้าฝ้าย ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำหรับนุ่งห่มและของใช้ในครัวเรือน เช่น ผ้าห่ม ที่นอน หมอน เป็นต้น ในการประกอบอาชีพและการงานต่าง ๆ จะใช้แรงงานจากบุคคลในครอบครัว พ่อแม่ ลูก หลาน เป็นหลัก การทำบุญทำทานก็ทำแบบชาวยอง ความมีน้ำใจของชาวยอง คือการเอามื้อเอาวัน (ลงแขก) ตำนานบ้านหนองเงือก มีว่าบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง เป็นแหล่งกำเนิด

ผ้าฝ้ายทอมืออันเลื่องชื่อของลำพูนมาแต่โบราณกาล ในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ผู้คนได้อพยพมาจากเมืองยอง ประเทศพม่า มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเขตบ้านหนองเงือก ๕ ครอบครัวด้วยกัน โดยแต่ละครอบครัวได้ปลูกบ้านกระจายกันอยู่และมีการทอผ้าฝ้ายใช้ในชีวิตประจำวัน ต่อมาได้มีการขยายครอบครัวกลายเป็นชุมชนใหญ่ที่หนาแน่น ดังเช่นปัจจุบัน ชาวยองเป็นคนรักสงบ รักษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเก่าแก่ไว้ โดยเฉพาะความโดดเด่นทางศิลปหัตถกรรมการทอผ้าฝ้ายที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษนับ ๒๐๐ ปี

กล่าวได้ว่าการเลือกภูมินิเวศน์ของชาวบ้านหนองเงือก สอดคล้องกับอาชีพของตนเองในสมัยก่อน คือมีหนองน้ำธรรมชาติที่เรียกกันว่าหนองออกรู แต่ปัจจุบันน้ำในหนองก็ไม่พอแก่การหล่อเลี้ยงชุมชน และวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ การเกษตรไม่อาจให้รายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ ในขณะที่ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยิ่งเพิ่ม ศรัทธาต่อหนองออกรู เพราะเคยให้คุณประโยชน์แก่ไร่นามามาก และหวังว่าจิตวิญญาณของหนองออกรูจะช่วยเหลือลูกหลานชาวยองหมู่หนองเงือกบ้านได้ต่อไป ดังที่ยุววิจัยได้สอบถามความรู้สึกของ นายสุทัศน์ กาปัญญา ว่า หนองน้ำออกรูยังให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านตั้งแต่อดีต ปัจจุบันก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ไม่ว่าหนองออกรูจะแปรเปลี่ยนสภาพสิ่งแวดล้อมแตกต่างออกไปจากเดิม แต่ความรักความเชื่อและความศรัทธาต่อหนองออกรูกลับมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ตราบใดที่หนองออกรูยังคงความเป็นนามแห่งบ้านหนองเงือกแม้จะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย แต่ความเชื่อศรัทธาต่อหนองออกรูของผู้อาวุโสก็กลับมีมากกว่าเดิม ดังเช่นในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ชาวบ้าน ๕ - ๖ คนได้แก่ นายประมวล อินกองงาม นายอุทัย จินา นายสมศักดิ์ จินา นายสำเร็จ ทาใจ นายประจญ โปร่งใจ นายสุทัศน์ กาปัญญา ร่วมกับคนเฒ่าคนแก่ เช่นพ่อลาด พงษ์ดา ชาวบ้านเหนือ ได้ปรึกษาหารือกันว่าจะจัดให้มีการจุดบอกไม้ไฟ ลอยกระทงในหนองออกรู เป็นการจัดงานทำบุญให้กับเจ้าที่เจ้าทาง เทวดา อารักษ์ทั้งหลาย เป็นการขอบคุณที่ท่านให้น้ำมาไว้ใช้อุปโภคบริโภค และดูแลผลหมากรากไม้ ผลผลิตทางเกษตรให้แก่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณหนองออกรูไปจนถึงผู้คนที่ใช้ลำเหมืองกลางซึ่งเป็นเส้นทางเดินน้ำจากหนองออกรูสู่แม่น้ำปิง โดยได้นิมนต์พระมาเทศนา อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีดนตรีบรรเลงตลอดงาน

บ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

บ้านธิเป็นชื่อของชุมชนขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บนแม่น้ำธิซึ่งมีกำเนิดมาจากขุนเขาแม่ธิ ชาวบ้านธิเล่าว่าเราหนีมาจากเมืองเจียงฮุ่ง ในสิบสองปันนาซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนานประเทศจีน จนมาพบดินแดนที่มีแม่น้ำไหลผ่านมีต้นไม้ใหญ่อุดมสมบูรณ์ดี เกี่ยวกับการตั้งชื่อหมู่บ้านมีผู้เล่าว่าคนไทลื้อที่อพยพมามักจะตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ตามชื่อหมู่บ้านเดิมของตน เช่น แม่น้ำหลวง บ้านเมืองสาด เมืองวะ อยู่เมืองสบแวน บ้านแผด แต่บ้านธิน่าจะตั้งตามทำเลที่ตั้งคือ แต่เดิมเรียกว่าบ้านขิ เพราะมีต้นไผ่ชิดหนึ่งขึ้นคือไผ่ขิง ต่อมาเสียงเพี้ยนไปเป็นบ้านธิ การนำชื่อเดิมทั้งชื่อหมู่บ้าน และแม่น้ำมาตั้งชื่อในสถานที่ใหม่ก็เป็นการตอกย้ำความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการสร้างความมั่นคง ความอบอุ่นและพลังชุมชนเมื่อต้องเผชิญกับหลักแหล่งที่ภูมินิเวศน์อย่างใหม่ น่าจะช่วยให้ฟื้นความทรงจำและประสบการณ์เดิมมาต่อสู้กับปัญหาใหม่ ๆ นั่นเอง

๔. การอพยพโยกย้ายเพื่อก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรม

ตำนานและเรื่องเล่าเรื่องการอพยพโยกย้าย จะสะท้อนภาพการก่อตั้งชุมชน ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ต่าง ๆ ในหมู่บ้านภาคเหนือ เริ่มก่อตัวเป็นสังคมขนาดเล็กมีจำนวนสมาชิกน้อย ตั้งอยู่ท่ามกลางป่าดงพงไพรอันเป็นธรรมชาติดิบ(raw nature) เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นของหาง่ายใกล้ตัว นำทรัพยากรธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ ทำการเกษตร และเลี้ยงสัตว์ผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ไม้สอย ตลอดถึงยารักษาโรคด้วยตนเอง เริ่มจากเป็นหย่อมบ้าน หย่อมบ้านหลายหย่อม ขยายตัวเป็นเป็นหมู่บ้าน และออกไปเรื่อย ๆ จนลงหลักปักฐานได้มั่นคง ก็สร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจ ของคนที่มาอยู่มาใช้ชีวิตร่วมกัน เริ่มแรกก็ตั้ง หอผี เจ้าป่า เจ้าเขา เสื้อบ้าน ตลอดถึงแหล่งพื้นที่สาธารณะธรรมชาติ การสร้างหอบูชา ป่าเขา แหล่งน้ำ เช่น น้ำพุธรรมชาติ ที่อำนวยประโยชน์แก่การดำรงชีพของชุมชน ตามความเชื่อว่าสรรพสิ่งมีเจ้าของ เมื่อกาลเวลาผ่านไป การเรียนรู้เพิ่มขึ้น คติความคิดปรับเปลี่ยนไป พื้นที่ธรรมชาติที่มีภูมินิเวศน์วัฒนธรรมที่เคยหล่อเลี้ยงชีวิตก็เพิ่มบทบาทหน้าที่ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่ารับใช้สังคมปัจจุบันสืบเนื่องต่อไป รวมถึงการก่อสร้างวัดในพุทธศาสนาคู่ขนานไปเพื่อเป็นพื้นที่สร้างวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระบบขึ้น ตัวอย่างหมู่บ้านเหล่านี้มีดังนี้ คือ

บ้านแม่คาวหลวง

ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย แต่ก่อนสภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นป่ารกรุงรังไม่มีสิ่งก่อสร้าง ผู้คนในชุมชนสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าต่าง ๆ มาเป็นอาหารหรือนำไปขายเพื่อเลี้ยงชีพได้ แต่ในปัจจุบันได้พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชาวบ้านหลาย ๆ ด้าน

ประวัติศาสตร์หมู่บ้านแม่คาว อุ้ยทา กันยวงใจ อายุ ๘๒ ปี ได้เล่าให้ยุววิจัยฟังว่าเริ่มมีหมู่บ้านขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๔๓๘ โดยท้าวพระสิงห์ เจ้าแม่คำแดง ได้หนีศึกมาจากเชียงแสน (อำเภอเชียงแสนปัจจุบัน) ได้พาราษฎรมาตั้งหมู่บ้าน จำนวน ๘ หลังคาเรือนต่อมาก็มีราษฎรอพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่มาอยู่เพิ่มขึ้น ในขณะนั้นการตั้งหมู่บ้านมีลักษณะเป็นหย่อมหมู่บ้านหลายหย่อมหมู่บ้านอาทิเช่น หย่อมหมู่บ้านแม่คาว หย่อมหมู่บ้านเหล่า หย่อมหมู่บ้านนอก สำหรับหย่อมหมู่บ้านแม่คาวได้ตั้งอารามขึ้นเมื่อประมาณพ.ศ.๒๔๕๒ โดยมีครูบาอุระวิจาเป็นพระประจำอารามแห่งนี้ (วัดดวงดีในปัจจุบัน) มีผู้ใหญ่บ้านแม่คาว (บ้านกลาง) คือนายหล้า อินทเทพผู้ใหญ่บ้านเหล่า คือ นายลอย จอมคีรี ผู้ใหญ่บ้านบ้านนอก คือ นายพรหม วงค์แก้ว ต่อมามีครูบามาประจำอารามหลายรูปเช่น ครูบาโพธิ ครูบา อินทนะ ครูบาอุดทิยะประภา ครูบาโน ครูบาใจ และครูบาอินถา เป็นต้น เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๕๘ ได้มีการสร้างเจดีย์ขึ้นองค์หนึ่งที่ดอยแสนอุด (ใกล้บ่อน้ำพุต้นเดิม) เรียกชื่อว่าพระธาตุน้ำต้อง ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า

ดอยแสนอุด และเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ครูบาโพธิ ได้สร้างอารามขึ้นอีกแห่งหนึ่งใกล้ ขุนแม่น้ำพุ มีราษฎรไปอยู่ประมาณ ๑๐ หลังคาเรือนเรียกว่า บ้านปงต่อมามีการรวมหย่อมหมู่บ้านเหล่านี้เข้าด้วยกัน เรียกชื่อว่า

บ้านแม่คาวหลวง

บ้านแม่คาวหลวง หมู่ ๒ ได้แยกหมู่บ้านในวันที่ ๒๒ พ.ศ.๒๕๔๔ เป็น ๒ หมู่บ้านหมู่ที่ ๑๕ คือ บ้านแม่คาวดวงดี และหมู่ที่ ๒ บ้านแม่คาวหลวง เพราะมีจำนวนประชากรมาก สภาพพื้นที่หมู่บ้านแม่คาวหลวง เป็นพื้นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ มีการตั้งบ้านเรือน อยู่ทั้งสองฟากถนน รพช. สายแม่คาวโตน – สันจำปา อำเภอแม่สรวย มีลำเหมือง ลำห้วย มีน้ำไหลผ่านตลอดปี ความยาวของหมู่บ้านทั้งสองฟากถนน ๒.๓ กิโลเมตร บ้านแม่คาวหลวง เป็นหมู่ที่ ๒ ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ทิศเหนือของอำเภอพานและอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดเชียงราย อยู่ห่างจากอำเภอ ๑๐ กิโลเมตรห่างจากจังหวัดเชียงราย ๕๐ กิโลเมตร ทางคมนาคมสะดวก มีรถยนต์ รถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านตลอดวัน บ้านแม่คาวหลวงมีอาณาเขตติดต่อกันดังนี้

ป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวง

ป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงเป็นป่าไม้ดั้งเดิมก่อนที่บ้านแม่คาวหลวงจะเกิดขึ้น เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๘ ป่าไม้แห่งนี้ เป็นป่าไม้สมบูรณ์เป็นป่าทึบมีไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ราบเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุหลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธารหรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลาง มีสัตว์ป่านานาชนิดมากมายชาวบ้านอาศัยป่าแห่งนี้ เป็นแหล่งหากิน โดยหาของป่าเพื่อเลี้ยงชีพ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ชาวบ้านเริ่มใช้ไม้ในป่าทำฟืน สร้างบ้านและนำไปขาย เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ จนทำให้ป่าไม้แห่งนี้ถูกตัดทำลายมากขึ้น จนถึงปี พ.ศ.๒๕๐๙ นายปั๋น แสนเป็งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้มองเห็นความสำคัญของป่า และป่าไม้ถูกตัดทำลายมากขึ้น จนนายกองคำ ปัญญาเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในสมัยนี้เองจัดให้มีอาสาสมัครป้องกันและปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า โดยการนำของนายดวงตำ ตำคำแก้ว และคณะรวม ๙ คนได้ช่วยกันดูแล หากใครฝ่าฝืนมีการปรับรายละ ๒๐๐-๓๐๐ บาท การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าจึงลดน้อยลง ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ นายดวงตำ ตำคำแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน การป้องกันและปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว คณะกรรมการทุกฝ่ายและราษฎรในหมู่บ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันได้มีการเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกมาใช้ ประโยชน์ในด้านนันทนาการบริเวณน้ำพุเย็นและการเดินทางไกลของนักเรียนในพื้นที่

หมู่บ้านใหม่ดอนแก้ว จังหวัดเชียงราย

หมู่บ้านใหม่ดอนแก้ว ตำบลห้วยซ้อ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

เรื่องเล่ามีว่า เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ดอนแก้ว ตุ๊อุ้ยอินจันทร์ พุทธจิตโต หรือ นายอินจันทร์ ทาแกง อายุ ๗๒ ปี เป็นชาวยอง ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านท่าหล่ม ตำบลแม่เย็น (ปัจจุบันเป็นตำบลทานตะวัน) อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย เดินทางมาจนกระทั่งมาถึงบ้านเกี๋ยงใต้ โดยใช้เกวียนเป็น

พาหนะ ใช้เวลาเดินทางยาวนานถึง ๓ วัน เพื่อมาตั้งหลักปักฐานอยู่ที่บ้านเกี๋ยงใต้ หมู่ที่ ๖ ตำบลห้วยซ้อ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เนื่องด้วยสาเหตุที่ว่าที่ทำมาหากินในหมู่บ้านท่าหล่ม ตำบลแม่เย็น มีที่ทำนาคับแคบ น้ำท่าไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ ตุ๊อุ้ยอินจันทร์ ย้ายมาก็เพราะมีญาติพี่น้องอยู่ที่บ้านเกี๋ยงใต้อยู่แล้ว เมื่อมาเยี่ยมญาติ ญาติพี่น้องก็เลยชวนให้มาอยู่ด้วยกัน เมื่อกลับไปบ้านได้ไม่นานก็ตัดสินใจพาครอบครัว ย้ายมาในเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ.๒๕๐๙ และมีญาติพี่น้องคนรู้จักใกล้ชิดกันก็ได้ย้ายมาด้วยกัน ๕ ครอบครัว มีประมาณ ๒๐ ชีวิตที่ย้ายมา โดยมีครอบครัวตุ๊อุ้ยอินจันทร์ ครอบครัวอุ้ยอุ่นเรือน ครอบครัวอุ้ยอิ่น ครอบครัวอุ้ยปั๋น และครอบครัวแม่อุ้ยดำ เมื่อทุกคนย้ายมาตั้งหลักปักฐานที่บ้านเกี๋ยงใต้ ไม่นานก็มีชาวบ้าน(ชาวยอง)ที่อาศัยอยู่ในบ้านท่าหล่ม ตำบลแม่เย็น ก็ได้อพยพย้ายถิ่นฐานตามกันมา เพื่อมาหาที่ทำมาหากินถิ่นใหม่ ในปีเดียวกัน ก็เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ขึ้น น้ำท่วมสูงอย่างรวดเร็ว เอ่อนองทั่วใต้ถุน เหตุการณ์ครั้งนั้นเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ จึงเป็นเหตุทำให้น้ำท่วมนาข้าวของชาวบ้านเสียหาย ข้าวในนาเน่าเสีย ปลาที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ก็หลุดออกจากสระ จากนั้นไม่นานชาวบ้านต้องอพยพหนีน้ำ เมื่อน้ำลดก็กลับบ้านไปทำความสะอาดบ้านเรือน พ.ศ.๒๕๐๙ ก็ได้เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ.๒๕๑๔ แต่ในครั้งนี้น้ำท่วมเพียงแค่นาข้าวแล้วน้ำก็แห้งลง ตุ๊อุ้ยอินจันทร์เกรงว่าน้ำจะท่วมไร่นาเสียหายอีกครั้งจึงได้พาครอบครัวและชักชวนครอบครัวอุ้ยอุ่นเรือน ครอบครัวอุ้ยอิ่น ครอบครัวอุ้ยปั๋น และครอบครัวแม่อุ้ยดำ และชาวบ้านบางส่วน พากันขยับขยายถิ่นฐานของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ ณ บ้านเกี๋ยงใต้ และก็ได้ประกาศขายที่ดินและบ้านเรือนเพื่อนำเงินที่ได้ไปซื้อที่ดินผืนใหม่และปลูกบ้านใหม่ ที่ห่างจากบ้านเกี๋ยงใต้ระยะทางประมาณ ๓ กิโลเมตร ไปทางทิศเหนือ ตุ๊อุ้ยอินจันทร์เล่าให้ฟังว่า เมื่อตุ๊อุ้ยอินจันทร์ย้ายมาบ้านใหม่ดอนแก้วได้ประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา ทำการเกษตร เปิดร้านขายของเล็ก ๆ ซื้อของมาขายที่ร้านตุ๊อุ้ยอินจันทร์ สมัยนั้นใช้เกวียนเป็นพาหนะในการไปซื้อของที่ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ ซึ่งมีระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร แล้วนำมาขายที่ร้านขายของที่บ้านของตุ๊อุ้ยอินจันทร์เอง ตุ๊อุ้ยอินจันทร์เริ่มทำนาตั้งแต่ครั้งที่ย้ายมาจากเมืองพาน (อำเภอพาน) มาที่บ้านเกี๋ยงในการไถนาทำนาก็ยังคงใช้ควายช่วยในการไถนา ในสมัยนั้น การซื้อขายกล้าข้าวหรือต้นกล้าของข้าวไม่มี จะมีก็แต่การนำข้าวเปลือกมาแลกเปลี่ยนกับข้าวกล้าที่เหลือจากการทำนา แทนการซื้อขาย การทำนาก็ทำนาโดยการลงแขกช่วยกัน ไม่มีการจ้างแรงงานแต่อย่างใด

๕. ภูมินามบอกประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น

ภาคเหนือ พื้นที่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นภูเขาที่ราบสูงและที่ราบระหว่างหุบเขาที่มีแม่น้ำไหลผ่าน โดยบริเวณที่มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือจะเป็นบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขาและที่ราบริมแม่น้ำ เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน โดยภาคเหนือเป็นบริเวณที่มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ยุคหิน ทั้งนี้โดยพบ หลักฐาน เช่น เครื่องมือหินกะเทาะที่เก่าแก่ที่สุดที่บ้านแม่ทะ และบ้านดอนมูล จังหวัดลำปาง ถ้ำ

ผีแมนจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นต้น [258] ดังนั้นคำบอกเล่าถึงชื่อหมู่บ้านจึงมักจะเชื่อมโยงไปเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ที่ยาวนานไปถึงยุคไกลโพ้น ซึ่งจะออกมาในรูปของตำนาน

ตำบลบ้านหงาว

ตำนานบ้านหงาว บอกได้แต่เพียงว่าเคยเป็นเมืองโบราณ แต่เรื่องราวทั้งหลายไม่อาจสืบได้แน่ชัดว่าเป็นอย่างไร เนื่องจากเป็นประวัติศาสตร์ที่ขาดช่วงไป อย่างไรก็ตามยุววิจัยประวัติศาสตร์ก็ได้ใช้ความพยายามที่จะสืบสานหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในปัจจุบัน จนเกิดผลงานวิจัยขึ้นมาได้

เมืองหงาว ปรากฏชื่อ อยู่ในพงศาวดารโยนก พร้อมกับชื่อของ เมืองเทิง เมืองลอ ที่กล่าวถึงขุนเงินกษัตริย์แห่งราชวงศ์ลวจักราช ผู้ครองเมืองหิรัญนครเงินยาง มีราชบุตรอยู่ ๒ องค์ คือขุนชิณ และขุนจอมธรรม ขุนเงินได้แบ่งราชสมบัติให้ขุนจอมธรรมราชบุตรคนที่สอง ไปครองเมืองภูกามยาว(จังหวัดพะเยาในปัจจุบัน) ในจุลศักราช ๔๕๘ (พ.ศ ๑๖๓๙) ครั้งนั้นมีพลเมือง ๑๘๐,๐๐๐ คน จัดได้ ๓๖ พันนามีหัวเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ในอำนาจคือ เมืองงาว กาว สะเอบ เชียงมอน สะ ปง ออย งิม สะลาว ครอบ เชียงแรง **หงาว** ลอ เทิง แช่เหียง แช่ลุง ปากพ่วง หนองขวาง เชียงแช่ด๊อด เมืองวัง แช่หลวง แช่ห่ม *"ขุนเจื่องได้เกณฑ์ไพร่พล เมืองพะเยา และเมืองขึ้นทั้งปวง คือเมือง พร้าว เมืองลอ เมืองเทิง เมืองเชียงแลง เมืองหงาว"*

ที่มาของชื่อ บ้าน หงาว

ผู้คนส่วนใหญ่เชื่อว่า ชื่อของตำบลหงาว มาจากชื่อของแม่น้ำหงาว ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านพื้นที่ในตำบล จากการสัมภาษณ์ อุ้ยพันธ์ เทพทองปัน อายุ ๖๙ ปี ชาวบ้านหงาว ได้เล่าตำนานที่ฟังสืบต่อ ๆ กันมา เรื่องทำไมจึงตั้งชื่อว่าบ้านหงาว ว่า "ก่อนนั้นคนบ้านหงาวเราไม่รู้จักศาสนาพระพุทธเจ้า ท่านผ่านมาที่หมู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ชาวบ้านไม่รู้จัก พระพุทธเจ้าและกลัว บ้างก็นำดอกไม้หลากสีมาถวายท่าน พระพุทธเจ้าเลยกล่าวว่า " *คนบ้านนี้หนาเหมือน เปลือกกุ้กเปลือกกอกไม่มีปัญญาบ้านง่าว* " ต่อมาก็เพี้ยนเป็น หงาว เรื่องนี้เล่าต่อกันมานาน(นิทานประจำถิ่น) และยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ที่อธิบายวาคำว่าหงาวเพี้ยนมาจากง้าว (ง้าวเป็นด้ามอาวุธชนิดหนึ่ง) ซึ่งสมัยก่อนบ้านหงาวเคยเป็นเมืองหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์เลื่องลือในการสู้รบ ป้าเหรียญ อายุ ๕๓ ปี มีอาชีพขายอาหาร เป็นลูกหลานเชื้อสายคนบ้าน หงาว ได้เล่าให้ฟังว่าน้ำหงาวมีขุน(ต้นน้ำ) อยู่ที่เวียงแก่น น้ำหงาวมีขุน (ต้นน้ำ) ที่เล็กมาก ๆ ก็ประมาณคลองได้ ขุนน้ำหงาวชาวบ้านเรียกว่าห้วยมะโอ ลำห้วยนี้มีน้ำตลอดปีชุ่มเย็น ชาวบ้านจึงเรียกห้วยนี้ว่าน้ำหนาว ต่อมาก็เพี้ยนเป็นน้ำหงาว แต่ในพงศาวดารโยนก มีชื่อของบ้าน หงาว ปรากฏอยู่แสดงว่าคำว่า "หงาว" มีมาตั้งแต่ก่อนปีพ.ศ ๑๘๐๐แล้ว อย่างไรก็ตามที่มาของคำว่า "หงาว" ยังหาข้อสรุปไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องเล่า ต่างคนต่างเล่า และเพิ่มเติมเสริมแต่งกันไปต่างนานา แต่ที่ชัดเจนก็คือ ชื่อของบ้านหงาว น่าจะเอามาจากชื่อของน้ำหงาว นั่นเอง

---

258 (การตั้งถิ่นฐานและภูมินิเวศน์www.tqnyc.org/NYC063000/tundra%20climate.htm
www.geographyalltheway.com)

ชื่อเมืองหงาว หายไปไหน ทำไมจึง กลายเป็นบ้านห่างเมืองร้าง

ในสมัยที่เทิงเป็นเมืองหน้าด่านทางทิศตะวันออก ของเชียงราย เมืองหงาว กลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเทิง ดังนั้นชื่อของเมืองหงาวจึงหายไป มีแต่ชื่อเมืองเทิง ซึ่งก็หมายรวมถึงมีเมืองหงาวอยู่ด้วย และเมื่ออาณาจักรล้านนา ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าตั้งแต่ ปี พ.ศ ๒๑๐๑ ดินแดนแถบเมืองเทิง เมืองหงาว กลายเป็นเมืองร้าง เนื่องจากถูกกวาดต้อนผู้คนหลายครั้ง กวาดต้อนไปอยู่ที่เมืองน่าน เป็นส่วนใหญ่ แต่คงไม่หมดเลยทีเดียว เพราะจากการสัมภาษณ์ แม่อุ้ยแฝง ตันรักษา ก็บอกว่าตั้งแต่เดิมบรรพบุรุษของท่านอยู่ที่นี่ ไม่ได้ย้ายมาจากที่อื่น แสดงให้เห็นว่ายังมีครอบครัวที่หลบ ๆ ซ่อนอยู่ในแถบนี้ ที่ร้างจริง ๆ คงจะเป็นในเมืองเท่านั้น

คนเฒ่าคนแก่ หลายท่าน ได้บอกว่าบรรพบุรุษของท่านส่วนใหญ่จะ มาจาก จังหวัดน่าน อำเภอปัว อำเภอนาน้อย เนื่องมาจาก เมืองน่านมีพื้นที่เพาะปลูกจำกัด และกันดารโดยเฉพาะอำเภอปัว เมื่อมาพบแหล่งน้ำอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองหงาว เมืองเทิง ก็ชักชวนเพื่อนบ้านญาติ พี่น้อง อพยพมาเป็นระลอกๆ ช่วงประมาณ ปี พ.ศ ๒๓๐๖ จนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่บางท่านก็บอกว่าปู่ย่าตา ยายท่านอยู่ที่นี่มานานแล้วไม่เคยไปไหน ยามมีสงคราม ก็ แอบซ่อนอยู่ จากการสัมภาษณ์แม่อุ้ยหลี เทพทองปัน อายุ ๖๕ ปีได้ทราบจากแม่ ว่าต้นสกุลของท่านมาจากน่าน แม่อุ้ยเล่าให้ฟังว่า *"พ่อเป็นคนเมืองน่านเป็นเจ้าชื่อว่าเจ้าสารน้อยได้อพยพมาที่บ้านหงาวเพราะตอนนั้นที่เมืองน่านอดอยาก ขัดสนมากที่อพยพมาบ้านหงาวก็เพราะว่า มีแหล่งทรัพยากรและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ จากนั้นก็มีคนจากเมืองน่านอพยพมาเรื่อย ๆ ส่วนตาของยาย (เจ้าสารน้อย) อาศัยอยู่ที่บ้านหงาว จนได้แต่งงานกับยายของแม่อุ้ยหลี และมีลูกด้วยกันหลายคน"* หนึ่งในนั้นก็มีแม่ของอุ้ยหลีด้วย และจากนั้นได้สัมภาษณ์แม่อุ้ย ๓ ท่าน คือ คนแรกคือ แม่อุ้ยติ๊บ ช่างประดับ ทราบว่าแม่อุ้ยเป็นคนเมืองลี้ จากจังหวัดลำพูน ท่านบอกว่า *"ได้ย้ายมากับพ่อและแม่ตอนนั้นยังเป็นเด็กมากไม่รู้เรื่อง มารู้ภายหลังว่าเป็นคนลำพูนก็ตอนที่แม่เล่าให้ฟังว่าตัวเองไม่ได้เกิดที่บ้าน หงาว พ่อกับแม่ได้ย้ายมาที่บ้านหงาวเพราะตอนนั้นอดยากอดกลั้น (ขาดแคลนปัจจัยที่ใช้ในการดำรงชีวิต) จึงนั่งเกวียนมาที่บ้านหงาวใช้เวลานานมากกว่าจะถึง "* คนที่สองจากการสัมภาษณ์แม่อุ้ยปั๋น ฟองจินา อายุ ๗๕ ปี *"ท่านบอกว่าพ่อกับแม่เป็นคนอำเภอปัว จังหวัดน่าน ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้าน หงาวเพราะมีสาเหตุคล้ายกับแม่อุ้ยติ๊บคือไม่มีที่ทำกิน"* คนที่สามจากการสัมภาษณ์แม่อุ้ยแฝง ตันรักษา ทราบว่า *"ท่านเป็นคนบ้านหงาวไม่ได้ย้ายมาจากไหน สมัยท่านเป็นสาวการเรียนหนังสือนั้นจะใช้หินผาที่อยู่ริมแม่น้ำเป็นดินสอเขียนกับกระดานไม้เมื่อเขียนเสร็จก็จะลบแล้วเขียนใหม่ ต่อมาได้ใช้กระดาษสาเขียนเพราะมีต้นสาขึ้นในป่าท้ายบ้านชาวบ้านจึงนำมาทำเป็นกระดาษขาย"* ท่านยังบอกว่า *"อุ้ยเป็นครูสอนเณรก็ใช้กระดาษสาให้เณรเขียนหนังสือ"* แม่อุ้ยทั้งสามถึงจะเป็นคนที่มาจากต่างถิ่นแต่ท่านก็ได้ให้สัมภาษณ์ที่เหมือนกันคือสาเหตุที่พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยายได้ย้ายเข้ามา

บ้านหงาวเพราะ ก่อนหน้านั้นเพราะขาดแคลนอาหารในการดำรงชีวิตผู้คนจึงพากันอพยพเคลื่อนย้ายหาที่อยู่อาศัยใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มีน้ำดีดินดี ผู้คนส่วนหนึ่งจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านหงาว เมื่อข่าวแพร่กระจายออกไป จึงมีผู้คนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก

บ้านแม่ข้าวต้ม จังหวัดเชียงราย

เนื้อหาในตำนานค่อนข้างแน่ชัดว่าชุมชนแรก ๆ ของบ้านแม่ข้าวต้ม อพยพมาจากพม่า เป็นชาวไทยเขิน นอกจากนั้นตำนานก็ได้เชื่อมโยงมาถึงชีวิตชุมชนในปัจจุบัน ว่าได้มีการขยับขยายตัวเป็นเครือข่ายเพื่อนบ้านกัน แม่เข้าต้มจึงประกอบด้วยบ้านขยายหลายหมู่บ้านได้แก่ บ้านสันคะต้ำ บ้านโต่งต้อม บ้านเหล่า บ้านใน บ้านฮิมน้ำ บ้านทรายมูล บ้านป่าซาง บ้านสันต้นแหน

ปัจจุบันตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๑๘ ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย คนที่มาอยู่แม่ข้าวต้มเป็นชนชาติไทยเขินชุดแรกตั้งรกรากที่บ้านทุ่งก่อ และเขินหลอตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านกลางทุ่ง เดิมเรียกว่า **บ้านดงบ่าดะ** หรือบ้าน**โต่งต้อม** สร้างบ้านเรือนติดบ้านแม่ข้าวต้ม ที่ดินได้จากการบุกเบิกการทำนาเป็นผืนแรก ๆ เป็น หมู่ที่ ๑ บ้านแม่ข้าวต้ม มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ในรัตนโกสินทร์ตอนต้นครั้งศึกจากพม่าเข้าปกครองล้านนา มีทัพทหารไทยเข้ามาช่วยขับไล่ ทหารพม่า ออกจากล้านนา ได้อพยพผู้คนจากลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง เข้ามาตั้งบ้านเรือน และอยู่เป็นชุมชนรวมกันเป็นหมู่บ้าน เป็นตำบลมาจนถึงปัจจุบัน และขยายออกจนเป็นชุมชนใหญ่ผสมกลมกลืนกับเชื้อสายอื่น ๆ แต่บางอย่างยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น ความพยายามที่จะเก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ที่แสดงถึงความเป็นมาและชาติพันธุ์ของตนเอง ไว้ให้ลูกหลานได้ตระหนักและเกิดความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษและความมีอัตลักษณ์ในชาติพันธุ์และท้องถิ่นของตนเอง

เรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งว่าในราวปี พ.ศ. ๒๓๐๐-๒๓๔๐ มีพ่อค้ามาจากภาคเหนือของไทย ปัจจุบันเป็นเมืองโก เมืองเล็น ในเขตประเทศพม่าได้มาตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มเดิมทีคือ เป็นพ่อค้าขายเกลือ หรืออาจเป็นสิ่งของเงินทองโดยใช้ วัวต่าง ม้าต่าง เป็นพาหนะ และหลาย ๆ ครอบครัว ที่อพยพมาจาก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีในระยะเวลาใกล้เคียงกันหัวหน้าหรือผู้นำคือ ชิวิใจ แม่คำซางแดง อีกครอบครัวหนึ่งคือ แม่คำแดงและญาติ ๆ อีกหลายครอบครัว อยู่ต่อมาการขยายตัวของประชากรเริ่มมากขึ้นจึงมีการขยายเขตการทำมาหากินและแยกย้ายมาสร้างบ้านเรือนติดแม่น้ำแม่ข้าวต้มเรียกชื่อว่าบ้านใน มีครัวเรือนเพิ่มมากและขยายการตั้งบ้านไปทางทิศใต้ เป็นบ้านสันต้นแหน บ้านกองยาวและบ้านสันต้นกอก

ต่อมาการเพิ่มประชากรมากขึ้นไปทาง ด้านทิศตะวันตกเป็น **บ้านสันคะต้ำ** สาเหตุที่ชื่อนี้เพราะมีสัตว์จำนวนมาก เช่น เสือ ช้าง วัวกระทิง หมูป่า มีพ่อหนานวัง ร่วมกับชาวบ้านได้คิดทำคะต้ำเสือขึ้นเป็นกับดักเสือ ในเวลาต่อมาตั้งหมู่บ้านขึ้นดังนี้หมู่ที่ ๑ บ้านแม่ข้าวต้ม (บ้านโต่งต้อม บ้านเหล่า บ้านใน บ้านฮิมน้ำ) และยังขยายไป และตั้งหมู่บ้านขึ้นอีกหลายหมู่บ้าน ล้วนแล้วแต่มีเรื่องราวเกี่ยวพันเป็น สายเครือญาติและเพื่อนบ้านเดียวกันทั้งสิ้นแต่ก่อนสภาพพื้นที่เป็นป่าทึบมีเนินเขา มีที่ราบ และมีแม่น้ำไหลผ่าน มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่อย่างชุกชุม อาทิเช่น ช้าง เสือ หมูป่า กระทิง กระจง กวาง เนื้อทราย อีเห็นมีพื้นที่

ราบระหว่างเนินเขา ๔ ลูก มี (๑) ดอยป่าบ้านเหล่า หรือป่าดงเย็น (๒) ดอยแก้ว หรือดอยเวียงแก้ว (บ้านร่องทรายในปัจจุบัน) (๓) ดอยสันช้าง (มีช้างมาก) (๔) ดอยจนหรือดอยแสงพระธาตุวัดแสงพระธาตุ) มีลำน้ำไหลผ่าน ๗ สาย คือ (๑) แม่น้ำกก (๒) แม่น้ำงาม (๓)แม่น้ำแม่ข้าวต้ม (๔)แม่น้ำห้วยเจริญ (๕) แม่น้ำฮ่องห้า (๖) แม่น้ำก็อดยาว (๗) แม่น้ำขุนแพง การประกอบอาชีพการทำนาครั้งแรกนั้น เป็นการบุกเบิกเนื้อที่นานั้นต้องอาศัยแรงคนเท่านั้น ไม่สามารถใช้ควายไถได้ เพราะมีรากไม้มีวัชพืชมีหลุมมีบ่อเป็นที่ลุ่มๆดอนๆ ต้องใช้จอบขุดพรวนเรียกว่า"เบิกนาใหม่" ทุกวันตื่นเช้ามาได้ข้าวเหนียวได้จอบก็ชวนกันไปขุดถากที่นา ส่วนอาหารนั้นก็ไปหาด้วยการจับ การดักด้วยลอบ มีปลาอุดมสมบูรณ์ ตามลำหนอง คลองบึงไม่ต้องได้ซื้อหา ไม่ต้องใช้น้ำมัน ขอมีเพียงเกลือและพริกและในสมัยก่อนนั้นเงินทองไม่มีการจับจ่ายซื้อขาย เพียงแต่มีอาหารแลกเปลี่ยนกันกิน สิ่งของแลกเปลี่ยนกันใช้ มีการเลี้ยงสัตว์เช่น วัว ควายเอาไว้ใช้งาน เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ไว้ประกอบอาหาร มีลูกหลานให้มาก ๆ เพื่อเอาไว้ใช้งาน ช่วยเหลือ หลังจากทำนาเสร็จก็เข้าป่าหาเก็บของป่า จับปลาถนอมไว้ เช่นทำปลาร้า ปลาส้ม ปลาแห้ง ไม่มีตลาด การเดินทางใช้การเดินด้วยเท้า ไม่มีล้อเกวียน มีม้าต่าง มีการหาบของกินเช่น เกลือ พริก เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มปลูกฝ้ายและทอผ้าใช้เอง ต่อมาเมื่อมีที่นาเพิ่มมากขึ้นความจำเป็นในการใช้ควายมาช่วยในการไถนา ใช้ลากเกวียนประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๕ มีเกวียนที่ทำด้วยรากไม้ต้นนุ่นป่าทำเป็นวงล้อใช้ลากไม้ เริ่มมีการเลื่อยไม้สร้างบ้านเป็นไม้เนื้อแข็ง แต่ยังทำนาแบบพอทำกินไม่มีไร่ ข้าวโพดไม่มีไร่ยาสูบไม่มีการเลี้ยงปลาไม่มีการซื้อขาย การคมนาคมไม่สะดวกไม่เหมือนกับปัจจุบัน

บ้านดู่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ตำบลบ้านดู่ ได้ชื่อมาจากการที่สมัยก่อนเคยมีต้นประดู่ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่บริเวณเนินดอยทางด้านทิศตะวันตกของถนนสายพหลโยธิน (ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายในปัจจุบัน) ซึ่งต้นประดู่นั้นสามารถมองเห็นได้ในระยะไกล ประชาชนที่เดินทางผ่านไปมาจึงเรียกว่า "**บ้านดู่**" ตำบลบ้านดู่ในอดีตสันนิษฐานว่าเคยเป็นชุมชนของเมืองโบราณ จะเห็นได้ว่ามีโบราณสถานหลายแห่งที่พบในตำบลบ้านดู่ เช่น พระพุทธบาทจำลองบนดอยพระบาท การค้นพบวัตถุโบราณจากการปฏิสังขรณ์พระวิหาร ซึ่งการค้นพบครั้งนั้นหลังจากการตรวจสอบของกรมศิลปากรพบว่ามีอายุระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๘ – ๒๓ หรือประมาณสมัยของพ่อขุนเม็งรายมหาราช นอกจากนั้นยังมีการขุดค้นพบวัตถุโบราณโดยไม่ได้ตั้งใจของประชาชน ในการทำไร่ ทำนาของชาวบ้าน จากการสอบถามเกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นมาของตำบลบ้านดู่จากผู้เฒ่าผู้แก่ ทราบว่าหลังจากที่เชียงใหม่ถูกพม่ารุกรานในปีพ.ศ.๒๓๔๗ พระเจ้ากาวิละได้อพยพผู้คนไปยังลำปาง ทำให้เชียงใหม่และเชียงรายกลายเป็นเมืองร้าง แต่ก็มีประชาชนบางส่วนได้อพยพผู้คนเข้ามาจัดตั้งเป็นชุมชน ณ บ้านดู่ในปัจจุบัน โดยใช้บริเวณนี้เป็นเส้นทางผ่านในการค้าขายและเลี้ยงสัตว์ ในสมัยรัชกาลที่๕ (พ.ศ.๒๔๔๗) บ้านดู่ ได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้าน และได้รับการจัดตั้งเป็นตำบลในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ โดยเริ่มแรกมีเพียง ๑๑ หมู่บ้าน โดยอยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดเชียงราย หลังจากมีพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗

๖. ภูมินามสะท้อนวิธีคิดความเชื่อของคน และบอกวิถีชีวิตชุมชน

วัดพระธาตุกำพร้าวัวทอง

สมัยโบราณบริเวณที่ตั้งวัดพระธาตุวัวทอง เป็นทางผ่านของแม่น้ำลาว และชุมชนนี้อยู่ในเขตบ้านผาบ่อง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย) ที่ชื่อว่าบ้านผาบ่องเพราะในบริเวณที่ตั้งวัดพระธาตุวัวทองอยู่ติดน้ำ และมีถ้ำที่เกิดขึ้นเนื่องจากการกัดเซาะของน้ำ เลยมีชื่อว่าผาบ่อง (ปัจจุบันบริเวณถ้ำนี้ถูกน้ำกัดเซาะ และดินทับถม หายไปแล้ว) และต่อมาแม่น้ำลาวเปลี่ยนเส้นทางไป บริเวณที่ตั้งวัดพระธาตุวัวทองในปัจจุบันจึงอยู่ในเขตตำบลธารทอง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย

ตำนานวัดพระธาตุวัวทอง

สถานที่นี้วัดพระธาตุวัวทอง (วัดพระธาตุกำพร้าวัวทอง)เคยเป็นเมือง ๆ หนึ่งชื่อว่า เมืองสุวรรณศรีนคร ปกครองเมืองโดย เจ้าฟ้าคำรนนครสมรรัตนชัย พระองค์มีพระ-มเหสีอยู่ ๒ พระองค์ มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ ก็เพราะว่าพระองค์ทรงอยู่ในทศพิตรราชธรรมตลอดเวลา มีอยู่ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จลงกาทวีป พระสหายของพระองค์ก็ได้มอบพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามากับพระองค์ด้วย ๑องค์ ตั้งแต่พระองค์ได้พระบรมสารีริกธาตุมาไว้ในเมืองของพระองค์แล้วนั้นข้าวกล้า พืชพันธุ์ธัญญาหาร ก็จะอุดมสมบูรณ์ทุกปีหลังจากนั้นอีกไม่นาน พระองค์จึงก็สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุไวให้อนุชนรุ่นหลังได้กราบไหว้แต่พระองค์ได้พระบรมธาตุมาแค่พระองค์เดียว ครั้นจะสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุพระองค์เดียว มเหสีทั้ง ๒ พระองค์ ก็จะไม่ได้บุญเต็มที่ ถึงแม้ว่าพระมเหสีทั้ง ๒ พระองค์จะร่วมกันก่อสร้างพระเจดีย์ก็ตามครั้นพระองค์ทรงดำริอย่างนี้แล้ว ได้สั่งให้พระมเหสีทั้ง ๒ พระองค์ ปฏิบัติวิปัสสนา ทั้งสองพระองค์ก็ได้พระบรมธาตุกันครบถ้วนทุกพระองค์ เจ้าฟ้าคำรนนครสมรรัตนชัย ก็ได้สร้างพระธาตุ (เจดีย์)ชื่อว่าพระธาตุศรีรัตนผาคำ(ที่ตั้งพระธาตุองค์นี้อยู่ที่ภูเขา ห่างจากวัดพระธาตุกำพร้าวัวทองไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๓กิโลเมตร ส่วนพระนางปทุมวดีศรีอุทุมพรสมรผกามาศ ก็ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นมาอีก ๑ องค์ชื่อว่า พระธาตุทวารดีศรีอุทุมพร (ที่ตั้งพระธาตุองค์นี้อยู่ที่ภูเขา ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระธาตุกำพร้าวัวทอง ห่างไปประมาณ ๓.๑/๒ กิโลเมตร) ปัจจุบันพระธาตุทั้ง ๒ องค์นี้ปรักหักพังหมดแล้ว ยังจะเหลือไว้แต่ซากอิฐเก่า ส่วนพระนางเจ้าจันทราวดีศรีอุทุมพรก็สร้างพระธาตุพระเจดีย์เหมือนกัน แต่พระองค์ก็ยังนึกชื่อพระธาตุไม่ออก ในเรื่องเล่าว่ามีพระภิกษุมาเล่าเรื่องในอดีตชาติขององค์พระพุทธเจ้า ซึ่งเคยเกิดเป็นกำพร้าวัวทอง พระนางเจ้าจันทราวดีศรีอุทุมพรจึงให้สร้างพระธาตุกำพร้าวัวทองขึ้นแต่นางสร้างไม่เสร็จสวรรคตเสียก่อน พระสวามีจึงบรรจุพระอัฐิของพระนางไว้ในพระธาตุนั้น

บ้านหนองออกรู

บ้านหนองเงือกหรือหนองออกรู มีลักษณะเป็นหนองน้ำเกิดเองตามธรรมชาติ เป็นสายน้ำใต้ดินของแม่น้ำทามีน้ำไหลตลอดปี มีเรื่องเล่าว่าคนเฒ่าคนแก่ได้เอามะนาว ๑ ตะกร้าเทลงในบริเวณวังน้ำวนแล้วตั้งสัจจะถ้าหนองออกรูเป็นน้ำใต้ดินของแม่น้ำทาจริงก็ขอให้มะนาวไปโผล่ทะลุที่หนองออกรู คนโบราณก็เชื่อว่าหนองออกรูมีเจ้าที่เจ้าทางปกปักรักษาอยู่ จึงมีตำนานเล่าเรื่องว่า ชาวบ้านฉางข้าวน้อย

(ลำพูน) ที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ หนองออกรู พบว่ามีเงือกออกมาให้เห็นเป็นประจำ จึงเรียกว่าบวกเงือก (**บวก** แปลว่าสระน้ำ หนองน้ำ หรือแอ่งน้ำ) ต่อมาจึงเรียกว่าหนองเงือก และยังมีเรื่องเล่าถึงเทพารักษ์ ๔ องค์ ต่างม้า ๕ อาศัยอยู่ในหนองน้ำนี้ และยังมีเองเล่าอีกเรื่องหนึ่งว่า มีหญิงสาวคนหนึ่งมายืมฟืมทอผ้าจากชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านถามถึงที่อยู่นางก็บอกว่าอยู่ไม่ไกลจากหนองออกรู เมื่อชาวบ้านแอบย่องตามไปดู ก็เห็นว่านางหายตัวเข้าไปในหนองออกรู ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าหนองออกรู้มีเจ้าที่เจ้าทาง ดังนั้นในยุคก่อนหนองออกรูจึงเป็นพื้นที่ที่น่ากลัว มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมจนไม่มีใครกล้าไปบุกรุกชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากหนองออกรูไปหล่อเลี้ยงพืชสวนไร่นาถึง ๓ หมู่บ้าน คือหนองเงือก ป่าบุก ดอนตอง จึงเรียกว่าลำน้ำเหมืองกลาง ก่อนทำนาจะมีการไปบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อทำนาเสร็จก็มีการเวนไหว้เลี้ยงเจ้าที่เป็นการตอบแทนที่ดูแลพืชผลของเซ่นไหว้ได้แก่เหล้าไหไก่คู่ พร้อมธูปเทียนดอกไม้จุดบอกเจ้าที่

ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนล่าง

นัยนา ครุฑเมือง
บรรณาธิการ[★]

ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมภาคเหนือตอนล่าง

ความนำ การเล่าตำนาน นิทาน หรือเรื่องเล่าในหมู่บ้าน เป็นการสะท้อนการเลือกจำและเลือกลืมของหมู่บ้าน รวมถึงการเลือกสร้าง ความทรงจำร่วมของชุมชน ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ของชุมชน ที่มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ ชาวบ้านได้ใส่วาทกรรม หรือนิยามความหมายไว้ในเรื่องเล่า ตามความคิด ความเชื่อกลายเป็นรหัสในเรื่องเล่า การรู้บริบทของบหมู่บ้าน ตามความเปลี่ยนแปลง น่าจะก่อให้เกิดการถอดรหัสเรื่องเล่า ซึ่งจะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ ที่ผู้คนเคยได้แก้ปัญหาให้ชุมชนคงอยู่มาจนถึงยุคสมัยเรา ด้วยหยาดเหงื่อแรงงาน แรงความคิด และคุณค่าอย่างไร ของการประสานสังคม เรื่องเล่านิทานตำนาน ของหมู่บ้านจะมีความหมาย เมื่อมีการเล่าสืบต่อไปซ้ำ ๆ ความหมายจากเรื่องเล่าจะเสริมสร้างพลัง ตัวตน ได้ตระหนักถึงที่ไปที่มาของตนเอง หาญกล้าที่จะบอกได้ว่า อัตลักษณ์ของชุมชนของตนคืออะไร ทำไม ใช่ หรือไม่ใช่ (บรรณาธิการ)

จากงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง นำมาวิเคราะห์ได้ ๖ ประเด็น คือ

๑. ภูมินามกับความสัมพันธ์ชุมชน
๒. ภูมินิเวศน์กับการทำมาหากิน
๓. ภูมินามกับอัตลักษณ์ชุมชน
๔. ภูมินามกับการก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรม
๕. ภูมินามกับการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น
๖. ภูมินามกับการสะท้อนวิธีคิดที่กำหนดวิถีชีวิต

ดังมีรายละเอียดต่อไป

★ เรณู อรรฐาเมศร์

๑. **ภูมินามกับความสัมพันธ์ชุมชน** การรู้ความหมายของชื่อหมู่บ้านชุมชน จะทำให้เข้าใจที่ไปที่มาของชุมชน เมื่อชุมขยายตัว หรือเคลื่อนย้ายชุมชน ก็จะประกฏเรื่องเล่าเป็นมุขปาฐะไว้ทั้งเป็นการบอกกล่าว สั่งสอน เตือนใจแก่ลูกหลาน ซึ่งสอดคล้องกับสังคมหมู่บ้านเมื่อก่อนซึ่งเป็นสังคมที่ถ่ายทอดด้วยปาก ซึ่งจะเห็นได้จาก ตำนานเรื่องเล่าในตอนต่อไป

เทศบาลวัดดอนแก้ว จังหวัดตาก

เทศบาลวัดดอนแก้ว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เทศบาลเมืองแม่สอด จังหวัดตาก เริ่มจากสมัยก่อนมีชุมชนสองแคว ๑ สองแคว ๒ รวมทั้งอินทรคีรีและชุมชนประชารักษ์ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับชุมชนแม่ตาวเงี้ยว ชุมชนอพยพเข้ามาจับจองปักหลักตั้งถิ่นฐานสร้างพื้นที่ทำกินใกล้ลำน้ำห้วยแม่สอดไปสิ้นสุดแม่น้ำต่องยิน หรือแม่น้ำเมยที่ไหลเลยขึ้นเหนือ จากสภาพพื้นที่เขตชุมชนสองแควและใกล้เคียงส่วนมากเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ดินดำชุ่มน้ำ ทำให้พื้นที่ในละแวกดังกล่าวถูกจับจองบุกเบิกเป็นที่นาทำกินเลี้ยงชีวิตกว่า ๘๐ เปอร์เซนต์ของพื้นที่ชุมชนทั้งหมด โดยอาศัยน้ำในลำห้วยแม่สอดที่ไหลผ่าน

ชุมชนอินทรคีรี ๑

เดิมชื่อบ้านใต้สะพานหนึ่งอินทรคีรี เพราะมีพื้นที่ตั้งแต่สะพานหนึ่ง (ชื่อสะพานคอนกรีตแห่งแรก ในเทศบาลเมืองแม่สอด ในขณะนั้น) ไปจนจรดวัดอรัญญเขต ตามเส้นทางถนนสายอินทรคีรี และแยกไปสิ้นสุดซอยวัดดอนแก้วบริเวณถนนสายเอเชีย

ประวัติชุมชนอินทรคีรี ๑ เมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ถือเป็นหมู่บ้านแห่งแรกของอำเภอแม่สอด มีชาวกะเหรี่ยงกลุ่มหนึ่งจำนวนประมาณ ๓๐๐ คนนำโดยนาย พะหน่อเก ได้นำชาวบ้านมาแผ้วถางทำพื้นที่ทำไร่นาเลี้ยงสัตว์ ในบริเวณพื้นที่เนินดินบริเวณแถบ วัดดอนแก้วในปัจจุบันได้ถางพื้นที่ทำไร่นาเลี้ยงสัตว์กลายเป็นชุมชนใหญ่ และชุมชนแรกของชาวแม่สอด

ชุมชน สองแคว ๑

เดิมเป็นที่อยู่ของชาวพม่าเรียกว่าบ้านห่างหน่อเก ซึ่งเป็นทางผ่านของชาวพม่าที่เข้ามาสู้รบมีหลักฐานคือ พระธาตุหน่อเก ในวัดดอนแก้วต่อมามีนายปั้น ใจฮึก ซึ่งเป็นชาวบ้านสองแคว ถนนนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง นำคนประมาณ ๑๕ ครอบครัว อพยพย้ายมาทำมาหากิน เพราะ สภาพภูมิอากาศที่ดีและอุดมสมบูรณ์ จึงจับจองพื้นที่ข้างลำห้วยแม่สอด แล้วจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านสองแคว ตามบ้านเดิมที่ตนอพยพออกมา ต่อมามีการแบ่งเขต จึงแบ่งเป็น บ้านสองแคว ๑ สองแคว ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้จัดตั้งเป็นชุมชนขึ้นในเขตเทศบาลเมืองแม่สอดและเรียกว่า ชุมชนสองแคว ๑ จากเรื่องเล่านี้เราจึงรู้ว่าชุมชนมีทั้งคนที่สืบสายมาจากบรรพบุรุษชาวไทยและกะเหรี่ยง และผู้ที่อพยพมาอยู่ภายหลังสืบสานวงศ์ตระกูลต่อกันมา

ชุมชนประชารักษ์

จากการสืบสายวงศ์วานเครือญาติ ได้ถูกแยกออกจากกันโดยการแบ่งพื้นที่ตามระเบียบของรัฐ เมื่อมีกฎระเบียบของทางราชการในการขยายที่ตั้งหมู่บ้าน บนพื้นฐานว่าหากชุมชนใดมีหลังคาเรือนเกิน ๕๐ หลังห่างจากหมู่บ้านแม่ซึ่งเป็นหมู่บ้านใหญ่ที่ตั้งก่อนเกินระยะ ๔ กิโลเมตร ก็ให้ตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ จึงเกิดชุมชนประชารักษ์

ตำนานชื่อตำบล คำว่าเกาะตะเภา

มีเรื่องเล่าขานกันว่า เจ้าแห่งเมืองเหนือได้ล่องเรือสำเภามาตามแม่น้ำปิงเพื่อค้าขายจนถึงบ้านแม่พะยวบ ตรงนั้นเป็นจุดรวมของแม่น้ำปิงกับแม่น้ำวังซึ่งไหลมาบรรจบกันที่บ้านปากวัง บริเวณดังกล่าวมีน้ำลึกมากเป็นวังวน เรือสำเภาถูกกระแสน้ำพัดจนเรือแตก ไหลตามน้ำมาติดตรงเกาะบริเวณบ้านพระธาตุ จึงเป็นชื่อเรียกว่าเกาะตะเภา

บ้านท่าพระธาตุ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลเกาะตะเภา อำเภอบ้านตาก จังหวัดตากสำหรับชื่อหมู่บ้าน "ท่าพระธาตุ" ยายสำเภา พันธุ์พืช บอกว่าชื่อหมู่บ้านน่าจะมาจากหมู่บ้านนี้มีท่าน้ำของหมู่บ้าน สำหรับประชาชนจากหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เดินทางโดยทางน้ำ เพื่อขึ้นไปวัดพระบรมธาตุมาขึ้นท่านี้ แล้วเดินข้ามสะพานไม้ ขึ้นบันไดนาคจึงจะถึงวัด แต่ระยะทางที่เดินบนสะพานไม้ข้ามหนองน้ำนั้นจะมีศาลาเป็นระยะ ตำนานพระธาตุ มีที่มาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกว่าพระอรหันต์ทั้ง ๔ รูปได้บรรจุอัฐิพระมาสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกอบด้วยพระนลาฏ หน้าผาก ตีนผมและเกศา ๔ องค์ จึงเกิดประเพณีขึ้นธาตุเดือนเก้า จัดขึ้นที่วัดพระบรมธาตุ หมู่ที่ ๓ ตำบลเกาะตะเภา อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ได้จัดในวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ (ตรงกับเดือน ๗ ของไทย) ประมาณเดือนมิถุนายนของทุกปี

อำเภอแม่ระมาด

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดตาก ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก ชุมชนเกี่ยวข้องอำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก ซึ่งเดิมเป็นที่อยู่อาศัยของชาวกระเหรี่ยง มาเป็นเวลากว่าหนึ่งร้อยปีเศษแล้ว ต่อมามีประชาชนในจังหวัด ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แพร่ น่านพากันอพยพมาหาที่ทำกิน คนเก่าแก่เล่าว่าที่ต้องอพยพมาอยู่เพราะ ฝนฟ้าไม่ค่อยตก และแห้งแล้ง แล้วต้องอพยพมาหาที่กินใหม่ เคยอาศัยลำห้วยแม่ระมาดเป็นแนวทางประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ระยะแรกมีผู้คนอาศัยกว่าสามสิบหลังคาเรือน เมื่อปรากฏว่ามาเป็นท้องที่มีความอุดมสมบูรณ์ดีประกอบอาชีพเกษตรได้ผลดี จึงได้ชักชวนกันมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น จึงกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่เรียกว่า บ้านแม่ระมาดตามชื่อลำห้วยแม่ระมาด ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านขึ้นกับอำเภอแม่สอด จังหวัดตากได้ประกาศเป็นตำบลแม่ระมาด ซึ่งมีขุนแม่ระมาดไมตรีเป็นกำนันคนแรกของแม่ระมาดขึ้นกับอำเภอแม่สอด เมื่อหมู่บ้านขยายตัวขึ้นอีก พญาอินทรคีรีนายอำเภอแม่สอดในสมัยนั้นจึงได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอแม่ระมาด เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๐ และต่อมาได้ยกฐานะเป็นอำเภอแม่ระมาด เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๔

ชุมชนวัดหลวง

อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ประเพณีปอยส่างลอง

จากคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสวัดแม่ซอดน่าด่าน (ชุมชนวัดหลวงเรียกแม่ซอด) หลวงพ่อตรง ทีปกโร อายุ ๗๑ ปี คุณยายเจียมจิต ประกอบกิจ อายุ ๗๓ ปี เล่าว่า นับแต่มีการก่อตั้งวัดแม่ซอดน่าด่าน เล่าว่า คนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในแม่สอดเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเคลื่อนย้ายมาตามแนวภูเขาและสร้างบ้านเรือน (บ้านพะหน่อเก) อยู่บริเวณบ้านใต้กับบ้านเหนือ ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณวัดดอนแก้วและบ้านหัวฝาย แต่เนื่องจากแม่สอดเป็นเมืองชายแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญอยู่ไม่ไกลจากเมืองท่าเมืองมะละแหม่ง เมืองที่เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้านานาชนิดของพม่า มีความเหมาะสมเป็นแหล่งค้าขาย ผู้คนจึงมักอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่อย่างถาวร เพื่อทำการค้าดังกล่าว พ่อค้าที่มาจากต่างชาติ อาทิเช่น ไทยใหญ่ ไทยเหนือ จีนจากยูนาน พม่า มุสลิมจากบังคลาเทศ ซิกข์และฮินดู ส่วนพวกกะเหรี่ยงบ้านพะหน่อเกตรงบริเวณวัดดอนแก้วปัจจุบันได้ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น แต่ที่บนหัวฝายยังเป็นชุมชนอยู่ที่เดิมมาจนทุกวันนี้ ส่วนคนไทยเหนือที่อาศัยอยู่ในแม่สอดนั้น ท่านเล่าต่อว่า มาจากจังหวัดลำปาง เพราะเกิดภาวะแห้งแล้ง บางส่วนมาจากจังหวัดลำพูน ครั้งแรกมีพ่อค้าเข้ามาค้าขายก่อนแล้วกลับไปแจ้งข่าวญาติพี่น้องถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่สอด จึงได้ชวนกันเดินทางอพยพมาทางอำเภอเถิน – อำเภอแม่พริก – ตำบลแม่ตื่น บางส่วนไปทางบ้านแม่จะเรา บ้างก็ไปอำเภอแม่ระมาด ส่วนหนึ่งเดินทางมาแม่สอดกระจายกันไปเป็นกลุ่ม ๆ ตามเครือญาติ อาศัยอยู่บริเวณรอบวัดดอนไชย วัดดอนแก้ว วัดบุญญาวาสและนอกเมืองแม่สอด เมื่อมาอยู่รวมกันมีการแต่งงานข้ามเครือญาติ แต่ยังคงความเป็นชาวเหนือไว้อย่างเดิม

๒. **ภูมิเวศน์กับการทำมาหากิน** ชื่อบ้านชุมชนบางแห่งก็ตั้งชื่อตามสภาพของการทำมาหากินดังนี้

บ้านแปลงสี่ อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ประวัติบ้านแปลงสี่มีชื่อมาจากการทำสัมปทานป่าไม้และเป็นปางไม้ที่ ๔ ของการสัมปทาน จากการบอกเล่าของผู้ใหญ่ตุ่น (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ที่เข้ามาอยู่ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๑๖ ประกอบอาชีพรับปรับที่ดินโดยมีรถแทรกเตอร์ มา ๑ คน อาชีพของคนที่นี่มีอาชีพเกษตรกรรม และเก็บของป่าขาย ครั้งแรก เป็นกลุ่มคนไทยย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ คือ มัง มูเซอ กระเหรี่ยง ลีซอ เนื่องจากหมู่บ้านเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งจากภาตะวันออกเฉียงเหนือ มาจากนครราชสีมา (โคราช) แต่กลุ่มใหญ่ที่ย้ายมาอยู่ที่นี่ จะเป็นจากชาวนครสวรรค์ หลายหมู่บ้าน เช่น พยุหะคีรี หนองเบน ไพรสารี เริ่มจากการมาเพื่อทำมาหากินเพราะการทำมาหากินเมื่อก่อนสามารถทำได้ง่าย เนื่องจากมีชาวเขาอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก อาชีพที่ดีอย่างหนึ่งคือ อาชีพรับจ้างขับรถโดยสารรับคนเข้าออก หมู่บ้านแปลงสี่ ซึ่งมีคนอยู่กระจายทั่วไปตามพื้นที่หมู่บ้าน

ข้อมูลจากการบอกเล่าของลุงชม (นายชม สนธิโพธิ์) อายุ ๙๐ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๒๑/๔ ตำบล บอกเล่าเรื่องของผู้ใหญ่ตุ่น (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ที่เข้ามาอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ประกอบอาชีพรับปรับที่ดิน โดยมีรถแทรกเตอร์ มา ๑ คน คลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ได้เล่าให้ฟังว่า ผู้ที่มาบุกเบิกและเข้ามาอยู่กลุ่มแรก ๆ คือ นายสุเทพ ทองแพร อดีตผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน ได้เข้ามาจับจอง และถางป่าเพื่อเพาะปลูกข้าวโพด เป็นคนจังหวัดลพบุรี

ต่อมาก็เริ่มมีคนเข้ามาอยู่เรื่อยๆ มากขึ้น โดยเข้ามาจับจองพื้นที่ ที่มีนายหน้าแบ่งขายที่ดิน ชื่อ นายลอย โดยแบ่งเป็นแปลง ๆ ขายไร่ละ ๔๐๐ บาท ซึ่งที่ของบ้านแปลงสี่เป็นเขตสัมปทานป่าไม้เก่า ทางเข้าเป็นทางเดินเท้า หรือล้อเกวียน การคมนาคมไม่สะดวก ร่วมถึงการดำรงชีพ ก็ค่อนข้างลำบาก บ่อน้ำก็มีอยู่บ่อเดียว คือ บ่อน้ำซึมในโรงเรียนบ้านแปลงสี่ ซึ่งใช้บริโภคกับจนหมดหมู่บ้าน ซึ่งเดิมพื้นที่โรงเรียนเป็นที่วัด และวัดบริจาคให้กับทางโรงเรียนซึ่งอดีตเป็นเขตพื้นที่สีแดง (คอมมิวนิสต์) ตชด.จึงมาตั้งโรงเรียนเพื่อความมั่นคง ต่อมาเมื่อมีความเจริญและความปลอดภัยจนเชื่อได้ว่าคอมมิวนิสต์ ได้หมดไปแล้ว ทาง ตชด. จึงโอนโรงเรียนให้สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร หรือ สปจ.เดิม ซึ่งตอนนั้นโรคภัยไข้เจ็บยังคงมีอยู่ เช่น โรคมาลาเรีย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ไข้ป่า ในสมัยนั้นจึงมีผู้เสียชีวิตจำนวนไม่น้อยกับโรคนี้ ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาอยู่มากขึ้น ก็มีการถางป่าที่รกเพื่อทำพื้นที่ทำกิน ทำให้ที่อยู่ของยุงซึ่งเป็นพาหะของโรคไม่มีที่อยู่อาศัย โรคไข้ป่าก็เลยหายจากหมู่บ้านไปพร้อม ๆ ความเจริญก็เริ่มเข้ามาเป็นถนนลูกรัง ไฟฟ้า ต่อมาก็เริ่มมีคนอีกกลุ่มหนึ่งมาประกอบอาชีพ พร้อมกับได้ตั้งรกรากที่นี่ คือ อาชีพขับรถรับจ้าง โดยรับคนเข้าออกหมู่บ้านในช่วงแรกซึ่งมีชาวเขาอยู่ตามตะเข็บป่าสงวน ซึ่งที่ตั้งเลยบ้านแปลงสี่เข้าไปยังมีหลายหมู่บ้านอีกหลายหมู่บ้าน คือ บ้านแม่พืช คลองปลาสร้อย ซึ่งมีชาวบ้านอยู่แบบปะปลาย ในช่วงนี้ถึงความเจริญจะเริ่มเข้ามา แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ ก็ยังไม่สามารถเข้าถึงได้ โทรทัศน์ในยุคนี้จัดเป็นแบบขาวดำ ต่อแบตเตอรี่รถยนต์ ซึ่งผู้ที่มีโทรทัศน์ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีฐานะในหมู่บ้านยุคนั้น

บ้านผาผึ้ง

บ้านผาผึ้ง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖ ตำบลเชียงทอง อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก เป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่ามัง มีเอกลักษณ์ประจำเผ่าที่บ่งบอกถึงความเป็นชนเผ่ามัง ซึ่งนับวันจะเลือนหายไปจากวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านผาผึ้งทุกคน มีเพียงแต่กลุ่มคนที่มีอายุตั้งแต่ ๓๐ ปีขึ้นไป ที่ยังคงรู้จักรากเหง้าความเป็นตัวตนของเผ่ามัง โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแต่งกายที่เป็นสิ่งหนึ่งที่คงเอกลักษณ์ความเป็นชนเผ่ามังที่ชัดเจน จากงานประเพณี ปีใหม่มังที่ผ่านมาพบว่า ชาวมังบางกลุ่มไม่นิยมแต่งกายชุดมัง แต่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสมัยใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กวัยรุ่น บ้านผาผึ้ง เป็นชุมชนมังตั้งแต่เริ่มตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๐ เดิมมีชื่อว่าบ้านเปาหวือ

ต่อมาลัทธิคอมมิวนิสต์แผ่อิทธิพลเข้ามาในพื้นที่ ราษฎรทั้งหมู่บ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมต่อต้านรัฐบาลและได้มีกลุ่มนักศึกษาสมัย ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย ทางหน่วยงานราชการจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าปราบปราม มีการต่อสู้ด้วยอาวุธสงคราม เป็นเหตุให้ราษฎรอพยพไปอยู่ต่างถิ่นกับเครือ

ญาติในพื้นที่ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเชียงราย และบางส่วนได้หลบหนีการปราบปรามของเจ้าหน้าที่อยู่ตามป่าหุบเขาในพื้นที่ใกล้หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อรัฐบาลเปิดโอกาสให้ผู้หลงผิดเข้ามอบตัวต่อทางราชการ จึงมีราษฎรที่หลบหนีออกจากหมู่บ้านกลับเข้ามามอบตัวกับทางราชการ นำโดยนายว่างลือ แซ่ซัง เป็นหัวหน้าเนื่องจากบ้านเปาหวือมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สูง ทำให้การคมนาคมเข้าออกเป็นไปด้วยความยากลำบาก ทางราชการจึงอพยพราษฎรบ้านเปาหวือลงมาอยู่ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน ตั้งแต่ปี ๒๕๒๗ เป็นต้นมา โดยได้ตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นใหม่ชื่อ "บ้านผาผึ้ง" ตามลักษณะของพื้นที่ เพราะที่นี่มีผึ้งเป็นจำนวนมากมาทำรังอยู่ที่ภูเขาซึ่งเป็น หน้าผาสูงชัน ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน บ้านผาผึ้งจึงเป็นชื่อชุมชนนี้มาจนถึงปัจจุบัน

นางหยั่ว แซ่ซ่ง อายุ ๕๙ ปี ชาวบ้านผาผึ้ง ให้ข้อมูลว่า ชาวบ้านผาผึ้งมาจากหลายที่ แต่ทุกกลุ่มจะมาจากประเทศจีน อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศลาวและเลยเข้ามาถึงประเทศไทยทางด้านอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย จากนั้นก็อพยพลงมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาถึงจังหวัดตาก ในส่วนของตัวนางหยั่วเองมาจากประเทศพม่า ซึ่งปีที่อพยพมาอยู่ที่ผาผึ้งเก่านั้น นางหยั่วอายุประมาณ ๒ ขวบ พ่อแม่นางหยั่วได้อุ้มใส่ตะกร้าหลังและเปลี่ยนกันแบกมาจนถึงที่นี่ การดำรงวงศ์ตระกูลพบว่า ในความเป็นจริงแล้วตระกูล "แซ่ว่าง" กับตระกูล "แซ่ซ่ง" เป็นพี่น้องกันตั้งแต่รุ่นอพยพมาจากเมืองจีน แต่ได้แยกย้ายกันไปหาที่ทำกินของตน เมื่อใดที่มาพบกันก็จะกลับมาอยู่รวมกัน นางหยั่วยังกล่าวให้ฟังอีกว่า การที่ชาวม้งอพยพย้ายถิ่นไปเรื่อย ๆ หลายที่หลายทางก็เพราะว่า ชาวม้งรุ่นเก่าเป็นคนติดฝิ่น ต้องทำไร่ฝิ่นเพื่อปลูกฝิ่นไว้ใช้เอง เนื่องจากฝิ่นเป็นสิ่งผิดกฎหมายและไม่มีให้ซื้อขายโดยทั่วไป ดังนั้นเมื่อทางการรณรงค์ปราบปรามคนติดฝิ่นและติดตามทำลายไร่ฝิ่น ชาวม้ง จึงต้องเสาะหาที่ทำไร่ฝิ่นตามภูเขาสูงชันห่างไกลจากการติดตามของเจ้าหน้าที่รัฐบาล

ห้วยร่วม ตำบลห้วยร่วม อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์มีศูนย์รวมใจอยู่ที่พระครูนิรุติธรรมธร (สวาสดิ์ จนทาโภ) อดีตเจ้าอาวาสวัด ชุมชนบ้านห้วยร่วมในยุคนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีพันธุ์ไม้นานาชนิด มีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด มี กุ้ง หอย ปู ปลา ธรรมชาติหลากหลายชนิด ครั้นเมื่อถึงฤดูฝน ฝนก็จะตกตามฤดูกาล ทำให้การเพาะปลูกข้าวได้ดีมาก น้ำก็ไหลหลากไปตามห้วย หนอง คลองบึง มีเรือขนสินค้าจากอำเภอชุมแสงมาตามลำห้วย นำสินค้ามาส่งร้านค้าในหมู่บ้าน ถนนเป็นดินเหนียวในฤดูแล้งจะมีฝุ่นมาก สำหรับในช่วงฤดูฝนถนนหนทางจะมีปัญหาดินจะติดรถถนนจะลื่น รถไม่สามารถวิ่งได้ ต้องเดินเท้าเปล่าจากชุมชนบ้านห้วยร่วมไปยังถนนหนองบัว - ชุมแสง ระยะทางประมาณ ๘ กิโลเมตรเพื่อขึ้นรถประจำทาง บางครั้งเมื่อยามเจ็บป่วยพี่น้องชาวบ้านห้วยร่วม ก็ได้ไปมาหลวงพ่อสวาสดิ์ เพื่อรดน้ำมนต์เป็นการรักษาพยาบาล

ตำบลแม่ตาว

ประชาชนที่อพยพมาจากทางภาคเหนือตอนบน ได้แก่ อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่โดยเฉพาะชาวอำเภอเถินได้มีการอพยพมาตามลุ่มแม่น้ำวังในขณะที่แม่น้ำวังเกิดการตื้นเขิน ผ่านมาทางอำเภอบ้านตากข้ามเทือกเขาถนนธงชัยใช้ระยะ เวลาในการเดินทางเป็นแรมเดือน นอกจากนี้ยังมีชาวอำเภอเถิน ได้อพยพเข้าไปอยู่ในฝั่งพม่าปัจจุบันได้กลายเป็นคนไทยถือสัญชาติพม่า

สาเหตุที่ตั้งชื่อว่าแม่ตาว เนื่องจากว่าประชากรที่อพยพมา ตั้งถิ่นอยู่ที่บ้านค้างภิบาล ตำบลพระธาตุผาแดง ได้ทราบข่าวเกี่ยวกับแร่ทองคำที่ไหลมาจากดอยผาแดงจึงทำให้ประชากรเข้ามาร่อนหาทองคำในลำห้วยแม่ตาวโดยมีการ ชาวดินกับน้ำที่ปนกับเศษทองแล้วร่อนเอาดินออก โดยเรียกว่าการ **ชาวแร่หรือตาวแร่** จากนั้นชาวบ้านก็ได้จัดตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี่ตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า **แม่ตาว** ซึ่งมาจากคำว่า **ชาวนั่นเอง** หมู่บ้านแห่งนี้เป็นหมู่หนึ่งใน **ตำบลแม่ตาว**

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๓๐ ประชากรในตำบลแม่ตาวมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นและมีหมู่บ้านเพิ่มขึ้น จึงได้แยกออกมาจากตำบลแม่ตาว ตั้งชื่อว่าบ้านค้างภิบาล ตั้งเป็นตำบลพระธาตุผาแดงถึงปัจจุบัน และปัจจุบันนี้ตำบลแม่ตาวมีหมู่บ้านทั้งหมดจำนวน ๖ หมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านแม่ตาวใต้ หมู่ที่ ๒ บ้านแม่ตาวกลาง หมู่ที่ ๓ บ้านแม่ตาวแพะ หมู่ที่ ๔ บ้านแม่ตาวสันแป่ หมู่ที่ ๕ บ้านแม่ตาวสันโรงเรียนและหมู่ที่ ๖ บ้านดอนไชย ซึ่งประวัติความเป็นมาและข้อมูลของแต่ละหมู่บ้านมีดังต่อไปนี้

หมู่ที่ ๑ บ้านแม่ตาวใต้

เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๔๑๐ -๒๔๔๐ ประชากรส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดลำพูน มีพระภิกษุรูปมีชื่อว่า **ครูบาโน** เป็นผู้นำในการอพยพ หมู่บ้านแม่ตาวใต้เป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งอยู่ท้ายสุดของลำห้วยแม่ตาวหรืออยู่ทางตอนใต้ของลำห้วยแม่ตาวจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า **แม่ตาวใต้** ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายจีระศักดิ์ สุยะวงษ์ และมีวัดวัดเชตุพน ที่ใช้เป็นศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนา มีโรงเรียนบ้านแม่ตาวใต้ มีประชาชนจำนวน ๓๒๔ ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด ๑,๐๓๕ คน

หมู่ที่ ๒ บ้านแม่ตาวกลาง

บ้านแม่ตาวกลางเป็นประชากรที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ที่อาศัยอยู่บ้านค้างภิบาล ตำบลพระธาตุผาแดง มาก่อนจากนั้น โดยมีพ่อหลวงขาว ที่นำมา **ชาวคำ** หรือ **ตาวคำ** แล้วไม่กลับไปอยู่บ้านเดิม ได้ตั้งถิ่นฐานขึ้นมาใหม่ สาเหตุที่มีชื่อว่าแม่ตาวกลาง เพราะว่าหมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่ตรงกลางของ กำนันของตำบลแม่ตาว กำนันบุญปั๋น ละน้อย เป็นกำนันคนแรกที่ได้รับรางวัลกำนันแหนบทองคำของตำบลแม่ตาว และกำนันคนปัจจุบันคือ นายอุดม คำอ่อน มีวัดที่ประชากรใช้เป็น

ศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนาคือ วัดศรีเกิด บ้านแม่ตาวกลางหมู่ที่ ๒ ปัจจุบันมีประชากร ๕๘๙ ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด ๑,๗๐๔ คน

หมู่ที่ ๓ บ้านแม่ตาวแพะ

บ้านแม่ตาวแพะคนที่ก่อตั้งหมู่บ้าน คือครอบครัวของ นายกาวงศ์ เป็นครอบครัวที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ซึ่งในอดีตนั้นหมู่บ้านแม่ตาวแพะแห่งนี้เต็มไปด้วยป่าทึบ หลังจากนั้นก็ได้การแผ้วป่าก่อตั้งบ้านเรือนขึ้นมา คำว่าแม่ตาวแพะ จึงมาจากภาษาชาวบ้านที่ใช้เรียกป่าว่าแพะซึ่งเป็นภาษาเหนือ (แพะ หมายถึง ป่า) ด้วยเหตุนี้หมู่บ้านจึงได้ชื่อว่า บ้านแม่ตาวแพะ มีวัดที่ประชากรใช้เป็นศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนาคือ วัดดอนแก้ว ตลอดจนได้มีการก่อสร้างโรงเรียนให้กับบุตรหลานคือ โรงเรียนบ้านแม่ตาวใต้ บ้านแม่ตาวแพะหมู่ที่ ๓ ปัจจุบันมีประชากรจำนวน ๕๖๘ ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด ๑,๔๗๔ คน

หมู่ที่ ๔ บ้านแม่ตาวสันแป่

บ้านแม่ตาวสันแป่ ประชากรส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดลำพูนและบ้างก็แยกตัวมาจาก หมู่ที่ ๑ คนแรกที่เป็นผู้ก่อตั้งถิ่นฐานคือ พ่อหลวงหมื่น ติ๊บเต ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายมังกร หาญพรม มีวัดที่ประชากรใช้เป็นศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนาคือ วัดศรีบุญเรือง บ้านแม่ตาวสันแป่ หมู่ที่ ๔ ปัจจุบันมีประชากรจำนวน ๒๗๘ ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด ๘๑๓ คน

บ้านวังประจบ ตำบลน้ำรึม อำเภอเมือง จังหวัดตาก ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดตากไปทางสุโขทัย อดีตชุมชนบ้านวังประจบ ได้แยกออกมาจากตำบลน้ำรึม อำเภอเมือง จังหวัดตาก ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดตากไปทางสุโขทัยประมาณ ๒๑ กิโลเมตรประชาชนเดิมที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลน้ำรึม บ้านขยางโพง บ้านบ่อไม้หว้า บ้านคลองสัก อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาหาที่ทำกินแห่งใหม่ เมื่อ ๑๐๐ กว่าปีที่แล้วมา และได้อพยพมาอยู่ บ้านวังประจบ ซึ่งในอดีตมีแหล่งน้ำ มีเส้นทางเดินเท้า เป็นจุดพักการเดินทาง

นอกจากนี้ ชื่อวังประจบ ผู้คนที่มาค้าขายสัญจรไปมาและแวะมาพักค้างแรมบริเวณบ้านแก่งหินในปัจจุบัน ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าในอดีตมีผู้คนเดินทางไปมาหาสู่ซึ่งกันและกันใช้จุดบริเวณบ้านแก่งหินซึ่งเป็นวังน้ำเป็นที่พักแรมระหว่างการเดินทาง คำว่า วัง หมายถึง วังน้ำ คำว่า ประจบ หมายถึง ผู้มาพบเจอกัน

บ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ท่าเสา ตำบลท่าอิฐ จังหวัดอุตรดิตถ์ "ท่าเสา" มีผู้สันนิษฐานว่ามาจากชื่อเดิม "ท่าเซา" ซึ่งเป็นภาษา เหนือ หมายถึงหยุดพัก "ท่าเซา" จึงหมายถึง ที่สำหรับหยุดพัก และได้เปลี่ยนมาเป็นท่าเสาหรือบริเวณตลาดท่าเสาในปัจจุบัน ท่าเสาในสมัยก่อนเป็นหนึ่งใน ๓ ท่าที่เป็นต้นกำเนิดท่าเรือเหมือนกับ "ท่าโพ" "ท่าอิด" ทั้ง ๓ ท่าเป็นท่าเรือที่กำเนิดเมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งหมายถึง "เมืองท่าเหนือ" ท่าทั้ง ๓ ท่า เป็นท่าเรือมาแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.๑๔๐๐ ซึ่งขณะนั้นขอมได้ปกครองแผ่นดินในแถบนี้ และได้ใช้ทั้ง ๓ ท่าเป็นที่ขนถ่าย

สินค้าติดต่อกันตลอดมา เมื่อครั้งก่อนปี พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นป่าดงแต่คำเหนือเรียกว่าท่าเซา ชุมชนตลาดบ้านท่าเสาเป็นเพียงหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำน่านใต้เขาย่างัว อันเป็นแก่งในแม่น้ำสุดท้าย เมื่อแต่ละครัวเรือนมีสมาชิกมากขึ้นจึงขยับขยายบ้านเรือนกระจายไปตามคุ้งน้ำ หมู่บ้านนี้เป็นชุมชนแบบดั้งเดิมท่าเป็นท่าแลกเปลี่ยนสินค้า เพราะหมู่บ้านท่าเสามีเส้นทางคมนาคมสะดวก สามารถเชื่อมต่อกับหมู่บ้านอื่นได้หลายเส้นทาง จึงเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย มีโอกาสและทางเลือกในการทำมาหากินได้หลายทาง ส่งผลให้ผู้คนมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จากหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำ กลายเป็นหมู่บ้านท่าเรือและขยายตัวเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายและการคมนาคม พ.ศ.๒๔๕๐ มีการสร้างทางรถไฟไปสู่ภาคเหนือ กลายเป็นหมู่บ้านท่าเรือ และขยายตัวเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายและการคมนาคมทั้งทางบกทางน้ำ

ตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์

จากข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าบ่อแร่เหล็กบ้านน้ำพี้เป็นแหล่งแร่เหล็กที่ใช้ทำอาวุธยุทธภัณฑ์ ตั้งแต่สมัยครั้งสุโขทัย ซึ่งมีแหล่งแร่เหล็กที่สำคัญอยู่ ๒ แหล่งคือ แหล่งที่ ๑ อยู่บริเวณเทือกเขา ตรงหัวแก้วจังหวัดกำแพงเพชรเรียกว่าบ่อกำแพงแก้วอีกแห่งหนึ่งคือแหล่งแร่เหล็กที่บ้านน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ เรียกว่าบ่อพระแสง บ่อพระขรรค์ จากแหล่งแร่เหล็กทั้ง ๒ แหล่ง ทำให้อาณาจักรสุโขทัยมีแร่เหล็กใช้อย่างเพียงพอ และสามารถขายให้กับอาณาจักรใกล้เคียง เช่น อาณาจักรอยุธยา ต่อมาเมื่ออาณาจักรอยุธยามีความเข้มแข็ง สามารถรวมเอาอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรใกล้เคียงไว้ในอำนาจได้แล้ว บ่อเหล็กน้ำพี้กลายเป็นแหล่งผลิตอาวุธของกรุงศรีอยุธยา ทำให้ชื่อเสียงของเหล็กน้ำพี้เป็นที่เลื่องลือสืบมา ในอดีตชื่อสียงของเหล็กน้ำพี้เป็นที่กล่าวขานกันอย่างกว้างขวางผู้ชายที่ไฝฝันจะเป็นนักรบต่างปรารถนาที่จะมีดาบน้ำพี้ไว้ในครอบครอง แม้ในราชสำนักหรือชนชั้นปกครองต่างรู้จักคุณค่าของเหล็กน้ำพี้ มีการกล่าวถึงทั้งในเชิงคุณสมบัติและในเชิงเปรียบเปรยต่าง ๆ

ตำนานของเหล็กน้ำพี้มีว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ได้มีนายพรานล่าสัตว์คนหนึ่ง ชื่อนายพรานแสง อาศัยอยู่ในป่า (บริเวณใกล้ ๆ กับบ่อเหล็กน้ำพี้) อยู่มาวันหนึ่ง มีพระราชาองค์หนึ่งไม่ปรากฏพระนามของพระราชาองค์นี้ ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีพระราชวังอยู่ที่ทุ่งกะโล่ เขตอำเภอเมืองจังหวัดอุตรดิตถ์ เนื่องจากมีชาวบ้านขุดค้นพบโบราณวัตถุได้หลายชิ้น ได้เสด็จประพาสป่าเพราะได้ทราบข่าวว่ามีช้างงานิล (ช้างที่มีงาเป็นสีดำ) อยู่เชือกหนึ่ง อาศัยอยู่ที่บริเวณป่าแห่งหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันนี้บริเวณนั้นเรียกว่า บ้านดงช้างดี (เขตอำเภอ ตรอน) พระราชาพร้อมด้วยเหล่าทหาร เสนาอำมาตย์น้อยใหญ่ต่าง ๆ ได้ออกเดินทางเพื่อจับช้างงานิลเชือกนี้ แต่หาเท่าไหร่ก็ไม่พบมีแค่รอยเท้าเก่า ๆ ของช้างเท่านั้น เลยแยกทางกันออกค้นหาช้างตัวนั้น พระราชาเดินออกค้นหาไปทางทิศตะวันออก จึงทำให้เกิดพลัดหลงกับพวกเสนาอำมาตย์อยู่หลายวัน พระราชาเดินเข้าไปในป่าเรื่อย ๆ ได้มาพบกระท่อมหลังหนึ่งซึ่งเป็นของนายพรานแสง จึงได้ขอพักอาศัยค้างคืน ณ ที่กระท่อมแห่งนั้น นายพรานแสงให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ตามอัธยาศัยของคนชนบท ทำให้พระราชาพอพระหฤทัยและคุยถูกคอเป็นยิ่งนักโดยที่นายพรานแสงไม่ได้รู้เลยว่าเป็นพระราชา ส่วนพระราชาก็ได้รับนายพรานแสงไว้ในฐานะเป็นพระสหาย

ครั้นพอรุ่งเช้าบรรดาเหล่าเสนาอำมาตย์ได้ตามหาพระราชาจนได้มาพบเข้าพระองค์จึงทรงเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ให้นายพรานแสงได้รู้ ทำให้นายพรานแสงตกตลึงด้วยความคาดไม่ถึง และก่อนที่พระราชาจะกลับ ได้รับสั่งกับนายพรานแสงให้ไปเยี่ยมเยือนบ้างถ้ามีโอกาส ต่อมานายพรานแสงได้ออกไปล่าสัตว์บริเวณใกล้ ๆกับบ่อเหล็กน้ำพี้ แต่พอเดินมาได้ไม่นานนักนายพรานแสงก็เกิดปวดท้องถ่ายอุจจาระขึ้นมา จึงหาที่เพื่อนั่งถ่ายอุจจาระที่บริเวณใกล้ ๆ ซึ่งเป็นเนินเล็ก ๆ และมีขอนไม้ นายพรานแสงจึงขึ้นไปนั่งถ่ายอุจจาระบนขอนไม้นั้น โดยเอาปืนวางพิงไว้อีกที่หนึ่ง ในขณะนั้นเอง มีวัวป่าตัวหนึ่งเดินผ่านมาหากินใกล้ ๆ กับบริเวณที่นายพรานแสงนั่งอุจจาระอยู่ ครั้นจะลุกไปหยิบปืนก็ไม่ทัน กลัววัวป่าตัวนั้นจะตกใจหนีไปเสียก่อน ไม่รู้จะทำอย่างไรดี จึงหยิบเอาก้อนหินก้อนหนึ่งซึ่งอยู่บริเวณใกล้ ๆ มือขว้างใส่วัวป่าตัวนั้น ซึ่งอยู่ห่างประมาณ ๒ วาเศษ ๆ ถูกที่สีข้างของวัวตัวนั้น ทะลุทำให้วัวตัวนั้นล้มลงขาดใจในที่สุด นายพรานแสงเห็นเป็นเช่นนั้น ก็เกิดความประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่เห็นวัวป่าล้มลงขาดใจตายต่อหน้าต่อตา จึงนำก้อนแร่นั้นใส่ถุงย่ามนำกลับไปบ้านด้วย

อยู่ต่อมา นายพรานแสงซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ทำนาอยู่ที่นั่นเรื่อยมา มีเพื่อนเก่าที่สนิทกันอีกสองคนมาหา ชื่อว่านายขัน และนายสุข นายแสงก็เล่าเรื่องทั้งหมดให้เพื่อนทั้งสองฟัง ทั้งสองเห็นเป็นอัศจรรย์เช่นนั้น จึงคิดขึ้นมาว่าหินก้อนนี้ไม่ใช่หินธรรมดาเป็นแน่แท้ จึงเอาหินก้อนนั้นขึ้นมาพิจารณา เห็นว่ามีแร่เหล็กผสมอยู่มาก จึงปรึกษากันว่า ควรจะนำเอาแร่มาถลุงแล้วหลอมให้เป็นมีดเอาไว้ใช้เพราะเคยเห็นคนในเมืองเขาทำกัน ดังนั้นทั้งสามจึงได้ ช่วยกันตีเหล็กจนเป็นมีดโต้ได้สำเร็จ

หลายปีผ่านไป นายพรานแสงเกิดนึกถึงสหายของตนที่เป็นพระมหากษัตริย์จึงปรึกษากันว่าจะไปเยี่ยมเยือนนั้น น่าจะมีอะไรติดไม้ติดมือไปฝากบ้าง จึงนำมีดโต้ซึ่งทำจากเหล็กน้ำพี้ไปฝาก

เมื่อทั้งสามคนไปถึงพระราชวัง เหล่าทหารและมหาดเล็กไม่ยอมให้เข้าเฝ้า แต่ด้วยความตั้งใจของนายพรานแสงจึงเข้าไปจนได้ พอดีกับที่พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นเข้า ก็ทรงจำได้ว่าเป็นพระสหายเก่า จึงทรงรับสั่งให้เข้าเฝ้าได้ เมื่อเข้าเฝ้าแล้วก็ได้สนทนาปราศรัยพอสมควร นายพรานแสงได้เอ่ยขึ้นว่า การมาเยี่ยมเยือนในครั้งนี้ไม่มีอะไรมาฝากมีแต่เพียงมีดโต้เล่มเดียวฝ่ายพระราชาจึงได้ตรัสว่า เอามาทำไม มีดในวังในคลังหลวงมีเยอะแยะมากมาย จึงไม่ยอมรับไว้ เพราะพระองค์คิดว่าเป็นเพียงมีดโต้ธรรมดา เมื่อนายพรานแสงได้ยินพระราชาตรัสเช่นนั้น จึงเกิดความโกรธพระราชาผู้เป็นสหายของตนเป็นอันมากและด้วยความเสียใจจึงทูลลากลับแล้วถือมีดโต้นั้นลากออกไปตามท้องพระโรงด้วยอานุภาพแห่งเหล็กน้ำพี้จึงทำให้ท้องพระโรงแยกออกเป็นสองส่วนตามรอยมีดนั้น

ครั้นเมื่อพระราชาเสด็จออกมาก็ทรงเห็นพื้นท้องพระโรงแยกออกเป็นสองส่วนจึงสอบถามได้ความว่า เกิดจากคมมีดของนายพรานแสง พระราชาจึงทรงรับสั่งให้อำมาตย์ไปตามนายทั้งสามกลับมาเข้าเฝ้าและให้นำมีดโต้นั้นมาด้วย แต่ทว่าช้าไปเสียแล้วเพราะนายพรานแสงได้โยนมีดโต้นั้น ทิ้งลงไปในบ่อน้ำ ด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจพระราชา ทำให้หนองน้ำนั้นกลายเป็นวังน้ำวน พระราชาจึงสั่งให้ทหารและมหาดเล็กลงไปงมหา ด้วยความคมของมีดและเนื่องจากด้ามมีดปักลงไปกลางน้ำ ทำให้ด้านสันคมตั้งขึ้นจึงไม่มีทหารคนใดรอดชีวิตขึ้นมาได้เลย

พระราชาจึงทรงรับสั่งให้ไปตามนายพรานแสง กลับมาเอามีดโต้นั้นขึ้นมาจากน้ำ ซึ่งก็สามารถตามนายพรานแสงมาจนได้ และด้วยการบอกกล่าวของนายพรานแสง จึงทำให้มีดนั้นหยุดหมุน หนองน้ำจากที่เป็นน้ำวนก็กลายเป็นปกติทันตาเห็น จึงสามารถลงไปเอามีดขึ้นมาได้ และเนื่องจากมีทหารที่ตายด้วยคมมีดไป ๖๓,๐๐๐ คน จึงเรียกหนองน้ำนั้นว่า วังสามพัน มาจนถึงทุกวันนี้ เมื่อพระราชาได้มีดแล้วก็ทรงพอพระทัยเป็นยิ่งนักและได้นำมีดโต้นั้นไปให้ช่างตีทำเป็นพระแสงประจำกายพระองค์ และก็ทรงชักชวนให้นายพรานทั้งสามอยู่รับราชการด้วยกัน แต่ทั้งสามคนปฏิเสธเพราะเห็นว่าตนเป็นคนไม่มีความรู้อะไร จึงขอกลับมาใช้ชีวิตอยู่ตามอัตภาพจนสิ้นชีวิต โดยไม่ปรากฏว่ามีครอบครัวแต่อย่างใด และด้วยวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ของท่านจึงได้มาสถิตอยู่ในบริเวณบ่อเหล็กน้ำพี้แห่งนี้ ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือกันมาก จึงเรียกขนานนามว่า **เจ้าพ่อบ่อเหล็กน้ำพี้** หรือ **เจ้าพ่อบ่อพระแสง** และชาวบ้านพร้อมใจกันสร้างศาลเพื่อเป็นที่สถิตดวงวิญญาณของท่านมาจนทุกวันนี้ และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เหล็กน้ำพี้จึงเป็นเหล็กที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเลื่องลือกันทั่วไป

๓. ภูมินามกับอัตลักษณ์ชุมชน

อัตลักษณ์ชุมชน ส่วนใหญ่แล้ว มักจะอธิบายความเป็นชาติพันธุ์ ว่าพวกเขาเป็นใคร เมื่ออพยพไปอยู่ในพื้นที่ใหม่ ท่ามกลางเพื่อนบ้านที่ต่างเชื้อชาติ แต่ในนิทานตำนาน ที่เป็นผลงานของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลาย ๆ เรื่องก็พบการก่อรูปวัฒนธรรมของชุมชนใหม่ เพื่อสร้างบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน และตอกย้ำด้วยพิธีกรรม เพื่อบอกความพวกเดียวกัน กลุ่มชนเดียวกัน หล่อหลอมคติดำเนินชีวิตร่วมกัน

อัตลักษณ์ชุมชมาจากไหน การอพยพโยกย้ายถึงแม้ว่าจะไปอยู่ในที่ใหม่ และมีผู้อพยพเข้ามารวมกันหลายระลอก แต่เมื่อมาอยู่ร่วมกัน ผู้คนก็รู้สึกในความเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน ความเป็นพวกเราก็เกิดขึ้นจึงได้ร่วมกันสร้างสมบัติสาธารณะร่วมกัน เช่นการผลิตใหม่ประเพณีที่หลากหลายให้มีความเป็นหนึ่ง เช่นการทำบุญบ้านกลาง ของหมู่บ้าน โนนสวรรค์ เป็นพิธีกรรมของชาวอีสาน ต้องประกอบพิธีตรงใจกลางของหมู่บ้าน เป็นต้น (บรรณาธิการ)

หมู่บ้านโนนสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร

บ้านโนนสวรรค์ เป็นกลุ่มคนที่ย้ายมาจากอีสานมากที่สุด ประมาณร้อยละ ๘๐ พวกเขาได้นำคำเรียกหมู่บ้านมาและประเพณีมาด้วย คือโนนสวรรค์ และประเพณีบุญกลางบ้านอันเป็นประเพณีทำบุญถึง

ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว อาชีพที่สำคัญคือ ทำไร่ ทำนา และว่างจากการทำไร่ ทำนาคนในชุมชน ก็จะทอผ้า ทอเสื่อ จักสานไม้ไผ่ไว้ใช้ในครอบครัว การขยายตัวของชุมชนทำให้เกิดการปรับตัว ๒ ด้านคือ การแสวงหาพื้นที่ทำกินที่มีทรัพยากรเพียงพอ และอพยพจากพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วม ย้ายไปอยู่ที่ดอน (เนิน) ดังเรื่องเล่าที่ว่า เมื่อก่อนอาศัยอยู่บ้านโนนจั่นได้มองหาทำเลที่ทำมาหากิน หมู่บ้านทุ่งทราย บ้านโนนจั่น ที่เคยอาศัยอยู่ก่อนน้ำท่วมทุกปี แต่มีบริเวณโนนสวรรค์ (คำว่าโนน ภาษาอีสาน คือโคกสูง น้ำท่วมไม่ถึง) มีพื้นที่ให้ต้อนวัว ควาย กว้างขวาง เมื่อเกิดน้ำท่วมที่ทุ่งทราย และ บ้านโนนจั่น อพยพมาบริเวณ ตรงโนนสวรรค์นี้ เดิมเป็นป่าไม้ ต้นใหญ่ ชาวบ้านตัดไปเผาถ่านบ้าง ในป่านี้มีสัตว์ป่าชุกชุม เช่น เสือ ช้าง ออกมาให้เห็น จัดว่าเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ อีกประการหนึ่งเมื่อมาอยู่ที่นี่ทำให้เกิดการกปรับเปลี่ยนประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบเนื่องมาจากอีสาน เพราะมีคนหลายกลุ่ม หลายพวก ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากันได้ ให้เป็นที่ยอมรับทุกกลุ่ม ชาวบ้านเล่าว่า ประเด็นที่สำคัญที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับการเปลี่ยนแปลงของป่าสภาพแวดล้อม และการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มแรกนั้นก็คือ เมื่อเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนที่เพิ่มมากก็มีการหล่อหลอมประเพณีอย่างมีหลักเกณฑ์แบบแผนขึ้น ผู้คนอพยพมาจากจังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองบัวลำพู การเดินทางจากภาคอีสาน จะมาตามเส้นทาง ผ่าน จ.นครราชสีมา สระบุรี ลพบุรี ตาคลี ลำนารายณ์ นครสวรรค์ อำเภอขาณุ จังหวัดกำแพงเพชร อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ผ่านเส้นทาง อำเภอทุ่งทราย และมาถึง หมู่บ้านโนนสวรรค์ ทำไร่นาสวนผสม ทำนาปรัง ซึ่งทำปีละ ๓ ครั้ง บ้างไปทำงานอุตสาหกรรมต่างถิ่น การค้าขาย อาชีพรับจ้างในเมืองใหญ่ เป็นต้น แต่บุคคลเหล่านั้นก็ยังไม่ลืมประเพณีของการทำบุญกลางบ้าน ในช่วงเดือน ๖ เหมือนเดิม พวกเขาเหล่านั้นก็จะถือโอกาสหาเวลา มาเยี่ยมเยือนบ้านญาติพี่น้อง ซึ่งส่วนมากจะมีคนวัยชราเป็นญาติผู้ใหญ่ที่ต้องอยู่บ้านเพราะคนที่ออกจากหมู่บ้านไปทำงาน ที่อื่น จะเป็นคนในวัยทำงาน เข้าร่วมประเพณีดั้งเดิมเพื่อเป็นสิริมงคลให้กับชีวิต การดำรงชีพของชาวบ้านโนนสวรรค์ มักเกี่ยวข้องกับการประเพณีด้วยเสมอ เพราะคนส่วนใหญ่มีความเชื่อ "ผีสาง" การทำไร่ ทำนา ทำการเกษตรต่าง ๆ ก่อนการลงมือทำนา มักจะมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี และวัฒนธรรม คือ ก่อนการลงทำไร่ ชาวบ้านจะทำการเลี้ยงเจ้าที่ (ผีที่สถิตอยู่ในไร่นาของตน) เพราะเชื่อกันว่า จะทำให้ผลิตของตนได้ผลดีนั้นเอง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงผี คือ การเลี้ยงอาหารสิ่งศักดิสิทธิ ประจำที่ของตนนั้นเอง คือ จะเลี้ยงอาหารด้วยเครื่องเส้นไหว้ ประกอบไปด้วย เหล้าขาวหัวหมูไก่ ขนมต้มแดง ตลอดจนอาหารหวานคาวที่ตนพอมีตามความสะดวกในอดีตสภาพของท้องที่ เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านยังอยู่ในสภาพที่เป็นป่าทึบ เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด สัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง เสือป่า สัตว์เล็กกระรอก ตัวแลนด์ ตัวตะกวด ชาวบ้านผู้บุกเบิกกล่าวว่าจะเจอจริง ๆ ในยามกลางคืนที่มันออกหากิน ดังนั้น สภาพแวดล้อมจึงเต็มไปด้วยป่าไม้ที่หน้าทึบ และสัตว์ป่า กลุ่มของผู้คนผู้บุกเบิก จึงยังหวาดกลัวกับกาเข้าป่าตั้งถิ่นฐาน การออกไปป่าต้องชวนกันเป็นกลุ่มออกตัดไม้ ถางหญ้าจนกลายเป็นพื้นที่โล่ง พอที่จะตั้งเป็นถิ่นฐานอาศัยอยู่ได้

บ้านสักขีย์

บ้านสักขีย์ หมู่ที่ ๒ ตำบลหนองไม้กอง อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร ตำนานบ้านสักขีเป็นต้นตระกูล ของชาวไทยโซ่ง ตั้งแต่การอพยพเคลื่อนย้ายชุมชน หลายยุคหลายระลอก ตั้งแต่ยุคไกล

โพ้น ตามรายงานของยุววิจัยเล่าเรื่องราวของไทยโซ่งว่า เป็นชาวไทยกลุ่มหนึ่ง ชาวไทยโซ่งเคยอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ตามพงศาวดารเมืองแถง (พงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๑ หน้า ๓๖๙) เมืองแถง หรือเมือง แถน แปลว่า เมืองฟ้า หรือเมืองเทวดา เพราะเชื่อกันว่าเทวดาหรือฟ้าเป็นผู้ที่สร้างเมืองนี้ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เมืองแถง เป็นเมืองดั้งเดิมของผู้ไทยดำ หรือไทยโซ่ง ที่ได้ตั้งถิ่นฐานมั่นคงที่เมืองนี้มาก่อนในราว พ.ศ. ๑๒๔๐ พงศาวดารเมืองแถง แม้จะมีลักษณะเป็นเทพนิยาย แต่ก็มีคุณค่าอยู่ตรงที่ทำให้เห็นที่มาของขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของไทยดำ (ไทยโซ่ง) เป็นอย่างดี

ตำนานในยุคปัจจุบัน กล่าวถึงพื้นที่อันเป็นจุดกำเนิดและการอพยพโยกย้าย ตามประวัติกล่าวว่า ไทยโซ่งได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยครั้งที่สำคัญ ๒ ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ในราว พ.ศ.๒๓๒๒ โดยอพยพมาจากเมือง ทัน (ซือหงี่) และเมืองม่อยทั้งสองเมืองนี้ขึ้นอยู่กับเมืองสิบสองจุไท มาพักที่กรุงธนบุรี และพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี สาเหตุที่อพยพมีอยู่ว่า เมื่อพระวอเสนาบดีของเจ้าเมืองเวียงจันทร์เป็นกบฏต่อเจ้าเมืองเวียงจันทร์ได้หนีมาพึ่งไทยที่ดอนมดแดง (จังหวัดอุบลราชธานี) ต่อมาเจ้าเมืองเวียงจันทร์มาจับพระวอไปประหารชีวิตเสีย ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีพิโรธ จึงได้ยกทัพไปปราบเมืองเวียงจันทน์ เมื่อได้เมืองเวียงจันทน์แล้วเป็นเมืองขึ้นแล้ว ผู้ไทยดำที่อยู่เมืองทัน เมืองม่อย จึงได้อพยพมาเมืองธนบุรี และไปอยู่เมืองเพชรบุรี เพราะเมืองเพชรบุรีมีลักษณะภูมิประเทศคล้ายคลึงกับบ้านเกิดเมืองนอน ความในหนังสือพงศาวดารกล่าวไว้ ดังนี้

"เมื่อกองทัพไทยไปตีเมืองเวียงจันทน์ให้กองทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทันเมืองม่อย เมืองทั้งสองนี้ เป็นเมืองของไทยดำโซ่ง ตั้งอยู่ในเขตแดนญวนเหนือ แล้วพาครอบครัวไทยเวียง ไทยโซ่งดำ ลงมากรุงธนบุรีในเดือนยี่ไทยโซ่งดำให้ไปอยู่เพชรบุรีไทยเวียงให้ไปอยู่เมืองงสระบุรี เมืองราชบุรีและเมืองจันทบุรีบ้าง"

การอพยพครั้งที่ ๒ นับว่าเป็นการอพยพที่มีจำนวนมากกว่าทุกคราว ในราว พ.ศ.๒๓๗๑ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้อพยพกันมาทั้งครอบครัวเครื่องใช้ไม้สอยสัมภาระเกือบทุกอย่าง ขนใส่เกวียน ล้อ ต่างลากมาเป็นจำนวนมาก ไทยดำพวกนี้ได้อพยพมาจากบริเวณเมืองแถงเป็นส่วนใหญ่ แล้วก็โปรดเกล้าให้อยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี รวมกับพวกที่ได้อพยพมาอยู่ก่อนแล้วนั้น คำเรียกชาวไทยโซ่ง จากอดีตที่ใช้คำว่า **ไทยดำ ลาวโซ่ง จนถึงไทยโซ่ง** การที่ชื่อไทยดำได้ถูกเรียกไปต่าง ๆ มีเรื่องเล่าดังนี้ **ไทยดำ** นั้นเพราะคนไทยเหล่านี้ชอบแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ หรือสีน้ำเงินแก่ แต่โดยแท้จริงแล้วคนไทยเหล่านี้มีผิวขาวคล้ายคนจีน ภาษาพูดก็ไม่แปร่งไปจากภาษาลาวเท่าใด

หลวงวิจิตรวาทการได้ให้ความเห็นไว้ว่า "ไทยดำมีลักษณะเป็นเผ่าไทยแท้มากที่สุด" เพราะส่วนใหญ่แล้วคนไทยเหล่านี้ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้มากที่สุดอารยธรรมจากภายนอกแทรกซึมเข้าไปผสมได้ยาก เพราะคนไทยเหล่านี้ ไม่ค่อยได้ติดต่อกับบุคคลภายนอก และได้แต่งงานกันกับวงศ์วานพวกตนเป็นส่วนใหญ่ สิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องกินต้องใช้ก็ผลิตขึ้นเอง นับแต่การทำนา ทอผ้า สีข้าว ทำเครื่องจักสานใช้เอง เป็นต้น **"โซ่ง"** คงเป็นคำเรียกตามเสื้อผ้าที่นุ่งห่มเพราะชอบแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ คำว่า "โซ่ง" แผลงมาจากคำว่า "สัวง" ซึ่งแปลว่า "กางเกง" ดังนั้น

"โซ่งดำ" จึงหมายถึง "ชาวผู้ไทยที่นุ่งกางเกงดำ" ต่อมาคำว่า "ดำ" หายไป จึงเหลือแต่คำว่า "โซ่ง" แต่ที่เรียกกันว่า "ลาวโซ่ง" โดยเติมคำว่า "ลาว" ไปข้างหน้านั้น สันนิษฐานได้ ๒ ทางคือ

๑) คงเป็นเพราะคนไทยเหล่านี้ได้อพยพมาจากดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาว และมีขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคนในราชอาณาจักรลาว จึงเรียกว่า "ลาวโซ่ง"

๒) ข้อสันนิษฐานอีกทางหนึ่งคงเกิดจากความนิยมการเรียกชื่อของคนในสมัยนั้น มักจะเรียกผู้ที่จากถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ว่า "ลาว" ดังเช่น ลาวเวียง ลาวพวน เป็นต้น ผู้ไทยดำหรือไทยโซ่ง เมื่อได้อพยพมาอยู่ที่เมืองเพชรบุรีจึงพลอยได้รับการเรียกชื่อว่า "ลาว" ไปด้วย ปัจจุบันภาษาทางราชการ ไม่ใช้คำว่า "ลาว" นำหน้าชื่อเผ่าพันธุ์ ให้ใช้คำว่า ไทยนำหน้า เช่น ไทยอีสาน ไทยเหนือ ไทยพวน

ไทยโซ่งบ้านสักขีย์ หมู่ที่ ๒ ตำบลหนองไม้กอง อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชรไทยโซ่งเป็นกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านสักขีย์ มีประชาชนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน ประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา เป็นอาชีพหลัก กลุ่มหนึ่งมาจากอำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร คือ ปู่พวน รอดเขียว เล่าให้ฟังว่า เป็นชาว อำเภอสามง่าม ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับตำบลหนองคล้า จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก เดินทางสำรวจพื้นที่ หนองคล้า-ดงฉัตร ด้านตะวันออกบริเวณบ้านสักขีย์ในปัจจุบัน มีป่าขึ้นหนาแน่น พื้นที่เป็นที่ดอน และบริเวณโดยรอบเป็นที่ราบจึงพิจารณาเห็นว่าน่าจะเหมาะ ในการเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เหมาะแก่การปลูกข้าว จึงชักชวนญาติพี่น้อง ประมาณ ๑๐ คน อพยพเข้ามาสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวก่อน บริเวณที่ดอนนั้นมีต้นสักขีย์ (เป็นต้นสักชนิดหนึ่ง) จุงได้เป็นชื่อหมู่บ้านในเวลาต่อมา

อีกกลุ่มหนึ่งมาจากเพชรบุรี คือ กำนันศิริพยุงญาติ กำนันมีเชื้อสายชาวไทยโซ่ง อพยพเข้ามาในช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๗ เล่าให้เราฟังว่าชาวไทยโซ่งชื่อพ่อผาง เป็นผู้นำของชาวไทยโซ่ง (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)พ่อผาง เดิมอาศัยอยู่ที่ตำบลท่าแล้ง จังหวัดเพชรบุรี อพยพตามญาติพี่น้องมาอยู่ที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก และได้แต่งงานกับลูกสาวปู่พวนซึ่งเป็นชาวอำเภอสามง่ามจังหวัดพิจิตร กำนันศิริ บอกว่า ปู่ผางเล่าว่าบริเวณที่ทำนา อำเภอบางระกำเป็นที่ราบลุ่มทำนามีน้ำท่วมบ่อยมาก จึงคิดหาที่ทาง ทำเลที่ดี จึงคิดหาพื้นที่ทำนา มีดินอุดมสมบูรณ์ จึงชักชวนญาติ พี่-น้อง ประมาณ ๗ ครอบครัว เดินทางมี่ที่บ้านสักขีย์ ป่าหนองคล้า– ดงฉัตร ซึ่งเป็นผืนป่าขนาดใหญ่การเดินทางมีความลำบากมาก เนื่องจากมีสภาพเป็นป่าหนาแน่น แต่เป็นพื้นที่ทำนาได้ (เมื่อตัดต้นไม้ออกแล้ว) เดินทางจากอำเภอบางระกำ ลัดเลาะตามลำห้วย มีหลายแห่งที่ข้ามห้วยโดยอาศัยต้นไม้ล้มข้ามห้วยการเดินทางใช้เวลาประมาณ ๑ วันก็ถึงบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านสักขีย์ในปัจจุบัน กำนันศิริพยุงญาติ เล่าให้ฟังอีกว่า พ่อผางซึ่งเป็นลูกเขยของปู่พวนยอดเขียว เป็นผู้จัดแบ่งที่ตั้งบ้านเรือนให้กับญาติพี่น้องชาวไทยโซ่งที่อพยพเข้ามาทุกครอบครัว ส่วนที่ทำนาได้จัดพื้นที่ นอกเหนือจากกลุ่มไทยพิจิตรจับจองก่อน การอยู่ร่วมกันของทั้งสองกลุ่มมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

มีเรื่องเล่าตอนต้นเรื่องที่มา เช่นเดียวกับไทยทรงดำบ้านสักขีย์ ปู่ย่าตายายเคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อสมัยก่อนท่านได้มาจากเมืองเพชรบุรี ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๘๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้อพยพจากจังหวัดเพชรบุรี จนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่วิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำบ้านไผ่สิงห์ มีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากแหล่งที่อยู่เดิมของพวกเรา ตั้งแต่การทำไร่ ทำนา ถือเป็นอาชีพ ส่วนวิถีชีวิตด้านอื่น ๆ เช่น เรื่องเครื่องนุ่งห่ม การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ยังคงรักษาและสืบทอดจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันการนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษ

บ้านวังตะเคียน

ในอดีตหมู่บ้านวังตะเคียน เคยเป็นป่ารกทึบ คล้ายกับป่าดงดิบเลยทีเดียว มีทั้งไม้ล้มลุกและไม้ยืนต้นขึ้นเต็มไปหมด อาทิเช่น ยาง มะค่า ประดู่ ตะเคียน มะม่วง มะขาม ฯลฯ บริบูรณ์ไปด้วยอาหารและทรัพยากรป่าไม้ ต่อมามีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่มากขึ้น ชาวบ้านต้องตัดไม้เพื่อนำมาสร้างที่อยู่อาศัยและถางป่าเพื่อทำการเกษตร ซึ่งในตอนนั้นราคาที่ต่อไร่ถูกมาก ต้นไม้มีปริมาณลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ไม่ใช่เพราะฝีมือชาวบ้านเท่านั้น แต่เพราะมีการทำสัมปทานป่าไม้ทำให้ต้นไม้ในบริเวณนี้หมดไปอย่างรวดเร็วจนหน้าใจหาย ต้นไม้บางต้นไม่เหลือแม้แต่ตอให้เห็นก็มี อย่างเช่นต้นตะเคียนที่เหลือเพียงชื่อเท่านั้น หลังจากที่มีจำนวนประชากรมากขึ้นจึงมีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๒๑ ผู้ใหญ่คนแรกคือ นายปลั่ง คงกล้า และได้เริ่มทำการพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญสืบมาเรื่อย ๆ เมื่อประชากรมากเกินไปจึงมีการแยกหมู่บ้านออกเป็นหมู่ย่อยออกไปอีก ๓ หมู่ ในปี พ.ศ.๒๕๔๒ เพื่อให้ง่ายต่อการปกครองและสามารถดูแลได้ทั่วถึง ชาวบ้านอยู่กันอย่างเรียบง่าย อาชีพที่ทำส่วนมากเป็นอาชีพเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรม

ผู้ที่มาทำการบุกเบิกเป็นกลุ่มแรกคือ กลุ่มของนายมังกร ทองศรีนาค (ผู้ใหญ่หมู่ ๑๙) เริ่มเข้ามาในช่วงปี ๒๕๑๒ ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เดินทางมาด้วยเกวียน แต่ก่อนที่แถวนี้ยังเป็นป่าอยู่ ผู้ใหญ่และครอบครัวตัดต้นไม้มาทำบ้าน กว่าจะตัดได้แต่ละต้นกล้ามขึ้นเป็นมัด สมัยนั้นนิยมสร้างบ้านที่ยกพื้นสูงเพื่อกันสัตว์ร้ายตอนกลางคืน และถ่ายเทอากาศอีกด้วย ตะเกียงเป็นสิ่งสำคัญมาก อยู่แบบลำบาก หน้าร้อนนอนแทบไม่ได้ ต้องอาบน้ำบ่อยๆ ต้องอาบให้วัว ควายด้วย กินอยู่กันง่ายๆ ปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงเป็ด ไก่ ไว้กิน ทำไร่ ไถนา นายนิโรธ สัจจาดี อายุ ๖๓ ปี อพยพเข้ามาหาที่ทำกิน ในช่วงปี ๒๕๒๐ ท่านเกิดที่ระยอง ได้แฟนที่ ปากอ่าง เลยได้มาอยู่นี่ ตอนมาใหม่ ๆ คิดแค่ว่ามาหาที่ทำไร่ไถนาแค่นั้นแต่อยู่ไปอยู่มาก็เลยตั้งหลักมันตรงนี้ ตอนที่มาเริ่มมีบ้านคนแถวนี้บ้างแล้ว ต่อมาอีกไม่นานเริ่มขยายเป็นชุมชนแต่ไม่มีชื่อเรียก พอดีกับที่ต้นตะเคียนเก่าแก่ มีขนาดใหญ่มาก ๆ เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒ เมตร โดยประมาณหักโค่นขวางกับวังน้ำประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านวังตะเคียนสืบมา ชาวบ้านเชื่อว่า ภายในต้นตะเคียนมีวิญญาณสิงอยู่ เป็นวิญญาณของหญิงสาว เป็นวิญญาณที่รักสวย รักงาม รักความสะอาด ชอบอยู่อย่างสงบ แต่หากถูกรบกวนก็จะสำแดงฤทธิ์ทันที ชาวบ้านกลัวอำนาจมืดนี้แต่ก็อยู่ร่วมกันมาได้ยาวนาน บางคนมีวิชาอาคมสะกดวิญญาณได้ ทำการสะกดวิญญาณก่อนทำการตัดต้นตะเคียน

ปัจจุบันหมู่บ้านวังตะเคียนมีความเจริญทางด้านการคมนาคม มีไฟฟ้าใช้ มีน้ำประปาไว้บริการช่วยให้สะดวกสบายมากขึ้น ชาวบ้านต้องดิ้นรนเลี้ยงตนเองและครอบครัวมากขึ้น เพราะเงินเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตปัจจุบัน หลายครอบครัวที่ต้องเข้าไปหางานทำในเมือง นาน ๆ จึงกลับบ้านสักครั้ง ทิ้งลูกหลานไว้กับญาติ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย น้า ลุง ซึ่งส่งผลให้เด็กหลายคนขาดความอบอุ่นต้องเรียกร้องความสนใจด้วยวิธีต่าง ๆ ในทางที่ผิด ซึ่งเป็นปัญหาต่อสังคมอย่างมากที่เดียวในปัจพระอธิการพเยา ปสนฺโณ อายุ ๖๘ ปี (เจ้าอาวาสวัดวังตะเคียน) เข้ามาในปี ๒๕๑๔ ท่านเล่าว่า มาจากจังหวัดนครสวรรค์ ตำบลโนนขี้เหล็ก มาหาที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก พืชที่ปลูกส่วนมากเป็นข้าวโพด อ้อย ถั่ว เอาไปขายที่หินชะโงก ชื่อว่าร้านแสงฟ้า ตอนนั้นข้าวโพดราคาถังละ ๑๑-๑๒ บาท หลังจากการเก็บเกี่ยวจะเป็นช่วงที่ว่างงาน จะอยู่บ้านเฉย ๆ ก็คงอดตาย ต้องออกหาปู หาปลา มาทำกับข้าว ยังดีที่ข้าวปลูกกินเองไม่ต้องซื้อ บ้านไหนมีมาก ๆ มักจะเอามาแบ่งปันกัน อยู่กันแบบพี่น้องไม่มีการลักขโมยกันกิน น้ำที่เขาใช้กันส่วนมากจะไปตักเอาที่วังน้ำบ้าง บ่อบาดาลบ้าง แต่น้ำกินจะเป็นน้ำฝน รองใส่โอ่งใหญ่ไว้กิน แต่ก่อนต้นไม้เยอะมากพอมีการทำสัมปทานต้นไม้ถูกตัดจนเกือบหมด

เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๔๙๗ เกิดเหตุน้ำท่วมบริเวณหมู่บ้านวังตะเคียนอยู่บ่อยครั้ง ทำให้บ้านเรือนและพื้นที่ประกอบการเกษตรของชาวบ้านได้รับความเสียหาย ชาวบ้านจึงได้พากันอพยพย้ายที่อยู่จากเดิมมาอยู่ที่หมู่บ้านวังตะเคียนในปัจจุบัน คือ หมูบ้านวังตะเคียน ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ตอนอพยพมาอยู่ใหม่ ๆ สภาพพื้นที่ในปัจจุบันเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้สำคัญๆ ได้แก่ ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง ฯลฯ พื้นที่บริเวณนี้ไม่มีเจ้าของ ชาวบ้านจึงได้จับจองและถางป่า เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ในการเพาะปลูก พ่อหลวงอ้ายเล่าว่าขณะนั้นพ่อหลวงอ้ายยังบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ และพ่อหลวงตุ้ย ซึ่งเป็นพ่อของพ่อหลวงอ้ายได้ทำเรื่องไปที่อำเภอแม่สอดเพื่อขอตั้งหมู่บ้านใหม่ โดยขอให้เจ้าคณะตำบล เป็นผู้ตั้งชื่อหมู่บ้านโดยตั้งชื่อว่า หมู่บ้านดอนมูล ส่งเรื่องไปยังที่ว่าการอำเภอแม่สอด จ้าคณะอำเภอ (อดีตเจ้าอาวาสวัดดอนไชย อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ปัจจุบันมรณภาพไปแล้ว) ไม่เห็นด้วยในการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน โดยให้ตั้งชื่อตามชื่อหมู่บ้านเดิม คือ หมู่บ้านวังตะเคียน โดยให้เหตุผลว่า เป็นชื่อที่ดีและมีความหมายอยู่แล้ว โดยให้เหตุผลว่า **วัง** หมายถึง แม่น้ำเมย ในบริเวณที่ลึกหมุนวนเป็นวงกลม (ภาษาชาวบ้านเรียกว่า น้ำวัง) และบริเวณชายแดนไทยริมฝั่งแม่น้ำเมย ที่ชาวบ้านอาศัยอยู่มีต้นไม้ตะเคียนใหญ่ เป็นจำนวนมาก จึงควรตั้งชื่อเดิมเพื่อแสดงถึงเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ประกอบกับชื่อของหมู่บ้านในอำเภอแม่สอดไม่มีหมู่บ้านใดที่ตั้งชื่อขึ้นต้นหมู่บ้านว่า **วัง** ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านจึงเห็นด้วยและตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "หมู่บ้านวังตะเคียน" สืบมา

๔. ภูมินามกับการก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรม

บ้านดารา ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

บ้านดารา เป็นชุมชนที่ผสมผสานระหว่างชนพื้นเมืองเดิมกับชาวเวียงจันทน์ ชาวบ้านชอบค้าขาย ตามชานชาลาสถานีรถไฟ ตลาดในหมู่บ้านคึกคักเพราะเป็นชุมทางรถไฟสายเหนือและตะวันตก

รถไฟจะตัดข้ามแม่น้ำน่าน ด้วยสะพานปรมินทร์ที่สร้างสมัยรัชการที่ ๕ ในอดีตบ้านดาราอยู่ในเขตการปกครองของตำบลท่าสัก และได้ย้ายมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านดาราโดยหมู่บ้านยังไม่มีชื่อเรียกเป็นทางการ บ้านดาราเป็นพระนาม พระราชทานขององค์สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่เสด็จกลับจากเชียงใหม่พร้อมพระราชชายาคือพระนางดารารัศมี ซึ่งเสด็จโดยขบวนรถไฟและได้จอดพักเพื่อเติมน้ำมันที่สถานี พระองค์ได้ตรัสถามว่าที่นี้ที่ไหน พนักงานได้กราบทูลว่าที่นี้เป็นสถานีรถไฟเติมฟืนเติมน้ำยังไม่มีชื่อ พระองค์จึงได้ทรงพระราชทานนามให้ว่า "บ้านดารา" ตามพระนามของพระราชชายาคือพระนางดารารัศมีซึ่งได้ตามเสด็จมาด้วย บ้านดาราจึงเป็นพระนามที่พระองค์พระราชทานให้ บ้านดาราตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ บ้านดาราอยู่ห่างจากอำเภอพิชัย ๑๘ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์ ๓๒ กิโลเมตร

บ้านน้ำริดอำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

ในสมัยโบราณได้มีกองทัพเงี้ยว ยกทัพมาตีเมืองลับแล พระนเรศวรมหาราชได้นำทหารมาต่อสู้กับกองทัพเงี้ยว โดยนำทหารมาตั้งรับอยู่บริเวณเขาพลึง ตำบลบ้านด่านนาขาม อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ พระนเรศวรมหาราช อาศัยแม่น้ำคลองริดไว้ดื่มกินต่อสู้กับกองทัพเงี้ยว จนได้รับชัยชนะต่อมาทหารได้มาตั้งรากฐานอยู่บริเวณคลองริด มีคนเล่าว่า "แม่น้ำคลองริดเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ใครดื่มกินจะมีฤทธิ์เดช" ต่อมาได้มีชาวบ้านมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงตั้งเป็นหมู่บ้านน้ำริดและต่อมาจึงตั้งเป็นตำบลน้ำริด จนถึงปัจจุบัน

บ้านน้ำหมัน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

บ้านน้ำหมันเป็นหมู่บ้านในตำบลน้ำหมันมี ๓ หมู่บ้านคือหมู่ ๓, ๕ และ ๙ หมู่ ๓ บ้านน้ำหมันกลาง หมู่ ๕ บ้านน้ำหมันใต้ และหมู่ ๙ บ้านน้ำหมันเหนือ ทั้งสามหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านดั้งเดิม การตั้งชื่อหมู่บ้าน ตั้งชื่อตามชื่อไม้ชื่อต้นหมัน ที่มีลำน้ำไหลผ่านเรียกชื่อว่าน้ำหมัน เมื่อตั้งชื่อหมู่บ้านจึงชื่อว่าบ้านน้ำหมันจนถึงปัจจุบัน ตำบลน้ำหมันเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ประมาณ ๓๒ กิโลเมตร มีพิธีทำบุญกองข้าวเปลือก

บ้านวังดิน ประวัติความเป็นมาของบ้านวังดิน

"บ้านวังดิน" เดิมชื่อว่า "บ้านวังช้าง" เหตุที่ชื่อบ้านวังช้าง เนื่องจากพื้นที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์มีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด เช่นช้าง เสือ เก้ง กวาง หมูป่า มีลำห้วยที่ไหลมาจากต้นน้ำในภูเขาทางทิศเหนือของหมู่บ้าน คือ ลำห้วยจาก ขุนห้วยโปร่ง ขุนห้วยสว่าง คือห้วยสว่าง ห้วยสว่างแล้ง ห้วยโปร่ง ไหลมารวมกันเป็นห้วยสายใหญ่ คือ ห้วยสว่าง และส่วนหนึ่งของ ห้วยสว่างเป็น วังน้ำวน มีช้างป่าจำนวนมากพากันเดินลงมากินน้ำในลำห้วยทุกวันจนทำให้วังน้ำบริเวณนั้นกลายเป็น วังน้ำวนขนาดใหญ่ขึ้น (ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านยางจุ้ม หมู่ที่ ๓ ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์) ชาวบ้านจึงเรียกว่า "วังช้าง" และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านวังช้าง" ตามชื่อของ วังช้าง ต่อมา น้ำใน "วังช้าง" เกิดการตื้นเขิน และเกิดเนินดินขนาดใหญ่คล้ายจอมปลวกกลางวังน้ำ จึงพากันเรียกชื่อใหม่ว่า "วังดิน" และเรียกชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านวังดิน" สืบต่อมา ลุงปุ่น ใต้เกิด อายุ ๖๕ ปี ซึ่งมีที่นาของพ่อ แม่ อยู่ใกล้กับ "วังช้าง" หรือ "วังดิน"

เล่าว่า สมัยก่อน เมื่อลุงปุ่นยังเป็นเด็กน้ำไน วังดิน ยังมีอยู่เป็นน้ำลึก อุดมสมบูรณ์ พื้นมีแต่ดินล้วน ปัจจุบันนั้นตื้นเขินกลาย เป็นเพียงส่วนหนึ่งของลำห้วยสว่างเท่านั้น

บ้านวังดินในอดีตคือพื้นที่ หมู่ที่ ๑,๒,๖,๗ และ หมู่ที่๑๐ ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ รวมกันเรียกว่า บ้านวังดิน จากการสัมภาษณ์ พ่อขาหล่อ ทองแก้ว อายุ ๘๘ ปี ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของบ้านวังดิน และเป็น หมอทางไสยศาสตร์ของหมู่บ้าน ได้เล่าจาก ปู่ ย่า ตา ยาย เล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อครั้งเกิดศึกเวียงจันทร์ ในสมัยก่อน คนลาวได้อพยพหนีศึกสงครามเข้ามาทางชายแดนประเทศไทยทางอำเภอบ้านโคก อำเภอฟากท่าและอำเภอน้ำปาด ร่นลงมาทางใต้ และตั้งหลักปักฐานที่ บ้านหาดงิ้ว บ้านด่านน้ำ บ้านปากฝาง บ้านงิ้วงาม ที่มีทำเลพื้นที่ติดแม่น้ำน่าน และขยายเข้ามาจนถึง บ้านวังดิน เพราะเห็นว่าพื้นที่ในบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ มีภูเขา ป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำคือ ลำห้วยสว่าง ลำห้วยโป่ง ไหลผ่าน มีวังน้ำลึก และพื้นที่เป็นที่ราบ เหมาะที่จะตั้งหลักทำมาหากิน จึงได้ลงหลักปักฐาน ตั้งที่อยู่อาศัยในบริเวณ บ้านวังดินหมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๒ อยู่กันมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านม่วงตาล

ชุมชนบ้านม่วงตาลเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีถิ่นที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตกของเมืองพิชัย ปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย คนในชุมชนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งเดิมการทำนาของชุมชนบ้านม่วงตาลจะผูกพันกับวิถีชีวิตของคนบ้านม่วงตาลไม่ว่าจะเป็นขนบประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนคุณธรรม จริยธรรม ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงการทำนาและวิถีชีวิตของคนบ้านม่วงตาลจากเดิม

"สุสาน โรงทาน ศาลเจ้า" ศูนย์รวมวิถีชีวิตชาวจีนเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์

สุสานจีน (สุขาวดีงี่ซัว)

ในยุคเริ่มแรกของการเดินทางมาตั้งรกรากถิ่นฐานของกลุ่มคนจีนที่อาศัยอยู่บริเวณ ตำบลท่าอิฐ เทศบาลเมืองอุตรดิตถ์นั้น ยังคงมีความเชื่อดั้งเดิมตามวิถีทางวัฒนธรรมและการประกอบพิธีกรรมหลังความตาย ด้วยการบรรจุศพลงในโลง (หีบศพ) และการฌาปนกิจด้วยการฝัง แต่ยังคงหาหลักฐานที่ชัดเจนในเรื่องสถานที่ในการใช้ฝังศพไม่ได้ว่ายุคแรก ๆ นั้นอยู่ที่ใด

ประมาณ ๗๐ – ๘๐ กว่าปีที่ผ่านมา เท่าที่ปราชญ์อาวุโส คือ คุณสมชาติ ส่งสิริ และคุณนิมิต กีรติชากุล ได้ให้บทสัมภาษณ์ว่าเริ่มมีการก่อตั้งหรือจัดหาพื้นที่ ณ ปัจจุบันนี้เอาไว้เป็นสถานที่ในการสร้างเขตสุสาน หรือฮวงซุ้ยของบรรพบุรุษชาวเชื้อสายจีนเอาไว้ในสถานที่เดียวกันในช่วงเวลาขึ้น ๑๐ ค่ำหรือวันที่ ๑๐ เดือน ๗ ตามหลักปฏิทินจีน จะมีพิธีชิวจี่หรือวันไหว้ในเทศกาลสารท เป็นงานใหญ่ครั้งที่ ๒ ในรอบปีของสุสาน โดยคณะกรรมการสุขาวดีคณะเดิมจะเป็นผู้ดำเนินพิธีการ งานชิวจี่นี้เรียกอีกอย่างว่า "ฤดูศรทะ" จะมีการจัดเครื่องบูชาพระรัตนตรัย เทพแปะกงและเทพกำเทียนได้ตี่เหมือนดังงานเชงเม้งทุกขั้นตอน เพื่อจัดอาหารเลี้ยงดวงวิญญาณทั่วไปจุดประสงค์หลักของพิธีกรรมนี้มีว่าเป็นการถวายทานอุทิศ

ส่วนบุญส่วนกุศลไปยังดวงวิญญาณ (ผี) ที่ไม่มีญาติหรือดวงวิญญาณสัมพเวสีเร่ร่อนให้ได้มารับเอาทานอันเป็นบุญญาบารมีของผู้เข้าร่วมพิธีนั้นไป เพื่อจะได้พ้นจากวิบากกรรมทุกขเวทนาแล้วไปยังสรวงสวรรค์ต่อไป

จากบทสัมภาษณ์ของปราชญ์ท้องถิ่นได้กล่าวขยายความถึงเรื่องเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมนี้ว่าแม้จะเหมือนงานเซ่งเม้งแต่ก็อาจจะยึดถือต่างกันได้คือ

๑) ใช้หลัก "ซาแซ" คือ สัตว์เครื่องเซ่น ๓ อย่าง อันจะประกอบด้วย หมู เป็ด ไก่ เป็นหลักแต่ถ้าไม่มีเป็ดให้ใช้ปลาหมึก

๒) ใช้หลัก "โหง่วแซ" คือสัตว์เครื่องเซ่น ๕ อย่างอันจะประกอบด้วยหมู เป็ดไก่ปลา ปลาหมึก เครื่องเซ่นเหล่านี้จะใส่รวมไว้ในถาดเดียวกัน แต่จะแยกกันกับจำพวกผลไม้ ซึ่งอาจจะจัดซื้อที่ตลาดหรือประกอบทำขึ้นเอง แต่สิ่งที่ได้มีการจัดเพิ่มเติมมาตามความเชื่อ คือ มีการถวายจีวรใหม่แด่องค์พระปฏิมา เครื่องทรงของเทพทั้งสอง ส่วนดวงวิญญาณนั้นจะจัดให้มีการอุทิศเสื้อผ้าให้ใหม่ ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ชาย–หญิง (ซึ่งประดิษฐ์จากกระดาษทั้งสิ้น) จัดให้ไหว้และคำนับคารวะตามลำดับขั้นตอนเช่นเดียวกับงานเซ่งเม้ง แต่เว้นการทำบุญเลี้ยงพระและต้องทำขั้นตอนเวลาให้เลยเที่ยงวันยึดถือเป็นหลักการ

วัดเสาหินมองผ่านเทศน์มหาชาติ ตำบลศรีพนมมาศ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

วัดเสาหิน เดิมชื่อ วัดฝายหิน เหตุที่ชื่อวัดฝายหินก็เพราะว่า ชาวบ้านเรียกตามลำคลองฝายหินจากคลองแม่พร่อง มีหลักฐานเช่น บ้านฝายหิน ก้อม (ก้อม หมายถึง น้อย) จากทางทิศใต้ของวัดเสาหินตัดถูกถนนกลางวัด เพื่อทำทางไปนมัสการวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ในสมัยพระศรีพนมมาศ เป็นนายอำเภอลับแล จึงทำให้วัดเสาหินถูกแบ่งเป็น ๒ ฝั่ง คือ ส่วนที่เป็นโบสถ์อยู่นอกถนนทิศตะวันตก ศาลาวัดกุฏิพระอยู่ทางทิศตะวันออก ซึ่งล้อมด้วยหมู่บ้านและสถานที่ราชการได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างวัดตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ เมื่อปี ๒๑๗๗

โบสถ์เก่าวัดเสาหิน อุโบสถ กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒ เมตร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ศาลาการเปรียญกว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๑๐๐ เมตร เป็นอาคารไม้ ชั้นเดียว ๑ หลัง ก่ออิฐถือปูน ๑ หลัง ชั้นเดียว ๑ หลัง ก่ออิฐถือปูน ๑ หลักุฏิสงฆ์จำนวน ๓ หลัง เป็นอาคารไม้ ๒ หลัง ครึ่งตึกครึ่งไม้ ๓ หลัง และตึก ๑ หลัง วิหารกว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๕๐ เมตร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ศาลาอเนกประสงค์ กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๓๐ เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนศาลาบำเพ็ญกุศล จำนวน ๑ หลังสร้างด้วยไม้ ๑ หลัง พระประธานปางมารวิชัยสมัยสุโขทัย หน้าตักประมาณ ๖๐ นิ้ว ปางสมาทพระปรางสมัยเชียงแสนหน้าตักกว้างประมาณ ๖๐ นิ้ว พระประธานสมัยเชียงแสน หน้าตัก ๓๐ นิ้ว หมู่บ้านคลองชมภู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ความมีชีวิตของหมู่บ้านคลองชมภู (ผัง ๕ – ผัง ๖) เริ่มขึ้นเมื่อชาวบ้านจากบ้านท่าปลาได้อพยพโยกย้ายเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๒ เพราะหลวงต้องการทำการก่อสร้างเขื่อนสิริกิติ์ขึ้น ชาวบ้านท่าปลาเก่าซึ่งมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ต้องโดนให้อพยพมาอยู่ที่ ๆ

กันดาร มีแต่ป่าแต่เขา ต้องมาบุกเบิกกันใหม่ ซึ่งที่อยู่ตอนนั้นเป็นที่ของนิคมฯ ลำน้ำน่าน ได้จัดสรรให้เป็นที่ทำกิน ๑๓ ไร่ ที่อยู่อาศัย ๒ ไร่ โดยจับสลากกันแล้วแต่ดวง บางคนก็จับได้เป็นที่ราบใกล้ ลำห้วย บางคนก็จับได้เป็นเขาเป็นดอย และผู้อพยพมาจากบ้านท่าปลาเก่าก็มีหลายหมู่บ้านที่มารวมกันอยู่ในปัจจุบันนี้ เช่น หมู่บ้านทุ่ง บ้านหัวนา บ้านปากล้อง บ้านคกสิ่ว บ้านท่าปลา มาอยู่รวมกัน สาเหตุที่เรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านคลองชมภู เพราะตอนอพยพมาอยู่กันใหม่ๆ มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์และมีลำห้วยชมภู ซึ่งไหลมาจากตำบลจริม (ปัจจุบันนี้ เรียกกันว่า อ่างเก็บน้ำวังชมภู) ไหลผ่านใจกลางหมู่บ้าน บ้านคลองชมภูมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และล้อมรอบด้วยภูเขา ที่จริงเมื่อก่อนนั้นเขาเรียกว่า ห้วยชมภู แต่ปัจจุบันนี้เรียกคลองชมภูเพราะมีน้ำห้วยชมภูไหลผ่าน และจะเรียกอีกอย่างว่า บ้านผัง ๕ และบ้านผัง ๖ เพราะตอนที่มาใหม่ ๆ นั้นยังไม่ได้ตั้งชื่อหมู่บ้าน เขาจัดให้เป็นผัง แต่ละผังก็เรียงกันอย่างเช่น ผัง ๑– ผัง ๖ แต่บางผังก็อยู่คนละที่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะพื้นที่ที่เตรียมให้นั้นไม่เพียงพอที่จะสร้างผังให้เรียงกันทั้งหมดได้ ราษฎรจึงเรียกติดปากกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ บ้านคลองชมภูทุกวันนี้มีน้ำห้วยชมภูไหลตลอดปีไม่เคยแห้งแล้ง ราษฎรมีที่ทำกิน สองฝั่งห้วยก็ปลูกผักกิน เหลือกินก็ขายเป็นรายได้เสริมตลอดปี

บ้านคลองชมภูมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบสูง ดินส่วนมากเป็นดินลูกรัง ทำการเกษตรปลูกพืชล้มลุกไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้นราษฎรจึงได้หันไปปลูกมะม่วงหิมพานต์แทน และได้ผลผลิตดีเท่าที่ควร พื้นที่ของหมู่บ้านคลองชมภูดูเหมือนน้ำอุดมสมบูรณ์จริง แต่ลำห้วยอยู่ใจกลางหมู่บ้าน ราษฎรจึงไม่สามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในที่ทำกินได้ เพราะที่ทำกินส่วนมากอยู่บนเนินสูง กว่าระดับน้ำ จึงมีการบริหารจัดการและอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านติดกับหมู่บ้านเจริญสุขหมู่ที่ ๗ ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ และสระน้ำในหมู่บ้านสองสระในหมู่บ้าน ราษฎรจะช่วยกันดูแลรักษา ตั้งกฎระเบียบห้ามนำสัตว์เลี้ยงทุกชนิดลงในสระ เพื่อที่จะรักษาน้ำไว้ใช้สอยเมื่อจำเป็น

๕. ภูมินามเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น

ชุมชนบ้านนา ตาเดิมมีชื่อว่าเมืองสร้อย

ชาวบ้านนาย้ายไปเป็นชุมชนชาวบ้านจัดสรรหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ชุมชนนี้ปรากฏชื่ออยู่ในเส้นทางการเดินทัพของพระนเรศวร ครั้งเมื่อสงครามประกาศอิสรภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและครั้งยกทัพไปตีพม่า รวมทั้งเป็นเส้นทางเดินทัพไปทำสงครามกับล้านนา เหตุการณ์ในยุคนี้เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนบ้านนา ปรากฏในหลักฐานว่าที่ตั้งอยู่ตอนเหนือขึ้นไปของลำน้ำปิง มีชื่อในตำนานว่า "เมืองสร้อย" ชุมชนที่ตั้งอยู่ตอนเหนือขึ้นไปของลำน้ำปิง มีชื่อในตำนานว่า "เมืองสร้อย"

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ ชาวเมืองสร้อยถูกทหารพม่าตีจนต้องถอนร่นกระจัดกระจายไปบางกลุ่มไปถึงกาญจนบุรี ลพบุรีบ้าง หลังจากสงครามสงบบ้านเมืองได้อิสรภาพคืน ชาวเมืองสร้อยจึงอพยพกลับถิ่นเดิม แต่ปรากฏว่าบ้านเมืองที่ถูกทิ้งร้าง น้ำท่วม ชาวเมืองสร้อยจึงถอยร่นมาตั้งถิ่นฐานตอนใต้ลำน้ำปิงลงมา ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ชาวบ้านจึงรวมตัวกันสร้างชุมชนใหม่ขึ้นมาคือ "ชุมชนบ้านนา" ชุมชนบ้านนาตั้งถิ่นฐานเรียงรายอยู่ลุ่มแม่น้ำปิง ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงด้านฝั่งตะวันตก บริเวณตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดตาก ห่างจากเขื่อนภูมิพลขึ้นไปประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

บ้านสระทะเล ตำบลสระทะเล อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

เดิมเป็นหมู่บ้านอยู่ในตำบลย่านมัทรี อำเภอพยุหะคีรี ซึ่งมีจำนวน ๑๘ หมู่บ้าน เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๕ ขอแยกตำบลย่านมัทรี เป็นตำบลสระทะเล โดยแบ่งหมู่บ้านทั้งหมด ๑๑ หมู่บ้าน โดยกำนันคนแรกชื่อ กำนันสด ฤทธิ์เต็ม ปัจจุบันมีจำนวน ๑๒ หมู่บ้าน เดิมตำบลสระทะเล มีหนองน้ำกว้างใหญ่มากคล้ายท้องทะเล จึงชื่อหนองทะเล และต่อมาชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ หนองน้ำ ได้ร่วมแรงกันทำแนวของหนองลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมคล้ายสระเก็บกักน้ำ จึงเรียกกันว่า "สระทะเล"

สภาพทั่วไป ลักษณะภูมิประเทศของตำบลเป็นที่ราบและมีที่ราบเชิงเขา ซึ่งมีเนินสูงมียอดที่สูงที่สุดประมาณ ๒๘๔ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ทางทิศตะวันตกแล้วค่อย ๆ ลาดต่ำ มาทางทิศตะวันออก และมีพื้นที่ราบลุ่มมีลำน้ำ ลำห้วย บึง หนอง และอื่น ๆ เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติการเกษตรอุดมสมบูรณ์พอควรการเกษตรต้องอาศัยธรรมชาติเสียเป็นส่วนใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณ ๕๔.๔๘ ตารางกิโลเมตร หรือ ๓๔๐,๑๔๘ ไร่

หนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

อำเภอหนองบัว มีชื่อท้องถิ่นอีกหลายชื่อ ส่วนใหญ่ก็สื่อถึงความเป็นแหล่งน้ำ เช่น หนองบัว หนองกลับ บ้านหนองบัวตากลาน หนองคอก เมืองพันสระ แต่ละชื่อ ล้วนทำให้คนที่ไม่เคยไปเยือนและไม่เคยรู้จัก คิดนึกไปได้ว่าเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำท่า ห้วยหนอง คลอง และสระ แม้ว่าท้องถิ่นหนองบัวจะห่างไกลแม่น้ำสายหลักของประเทศ แต่เมื่อไปถึงหนองบัวและบึงบัวใหญ่ ๆ รายรอบด้วยความร่มรื่นและอุดมไปด้วยแหล่งน้ำ ทว่าในความเป็นจริงแล้วอำเภอหนองบัวเป็นที่ดอน ดินของพื้นที่ก็เป็นดินทรายร่วน ไม่ค่อยเก็บกักน้ำ แหล่งน้ำสำคัญแต่เดิมเมื่อ ๓๐-๔๐ ปีก่อน ก็คือสระสาธารณะของวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน พอได้ใช้อุปโภคบริโภคกันทั้งอำเภอ ผู้คนมีน้ำใจ มีภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์ความเป็นกันเอง จริงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ผูกพันประเพณี วัฒนธรรมที่สร้างความสัมพันธ์ผูกพัน ความรักใคร่ ปรองดอง มีน้ำใจไมตรี ซึ่งกันและกัน ตามหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาซึ่งใช้เป็นหลัก นำจิตใจให้เกิดความดีงาม

ประวัติจังหวัดนครสวรรค์

นครสวรรค์เป็นเมืองโบราณ ซึ่งสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นสมัยก่อนสุโขทัยเป็นราชธานี โดยปรากฏชื่อในศิลาจารึกเรียกว่า "เมืองพระบาง" ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านในการทำศึกสงครามมาทุกสมัย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่บริเวณเขาขาด (เขาฤาษี) จรดวัดหัวเมือง (วัดนครสวรรค์) ซึ่งยังมีเชิงเทินดินเป็นแนวปรากฏอยู่ เมืองพระบางต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองชอนตะวัน เพราะตัวเมืองตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และหันหน้าเมืองไปทางแม่น้ำ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ทำให้แสงอาทิตย์ส่องเข้าเมือง และต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองนครสวรรค์ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงนำพระพุทธรูปชื่อพระบาง ไปคืนให้เมืองเวียงจันทน์ แต่ติดศึกพม่า จึงต้องนำพระพุทธรูปชื่อพระบางมาค้างไว้ที่เมืองนี้ การรบทับจับศึกกับพม่า และการปราบปรามหัวเมืองที่แข็งเมืองนั้น กองทัพไทยได้เคลื่อนทัพหลวงมาตั้งที่เมืองนครสวรรค์ นครสวรรค์ มีชื่อที่รู้จักแพร่หลายมาแต่เดิมว่า "ปากน้ำโพ" โดยปรากฏว่าเรียกกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มาของคำว่าปากน้ำโพ มีผู้สันนิษฐานไว้ ๒ ประการ คือ อาจมากจากคำว่า "ปากน้ำโผล่" เพราะเป็นบริเวณที่ปากแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านโผล่มารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออีกประการหนึ่งคือ มีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ตรงบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเรียกว่าปากน้ำโพ

ปากน้ำโพเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าตั้งแต่อดีต ในสาสน์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า "ปากน้ำโพ" เป็นที่สำคัญทางฝ่ายเหนือ เพราะแม่น้ำสายใหญ่ทางเหนือ ลงมาต่อแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตรงนั้นถึง ๔ สาย คือ แม่น้ำปิงลงมาจากเชียงใหม่ผ่านปากน้ำวัง เมืองนครลำปาง แล้วผ่านเมืองตาก เมืองกำแพงเพชร ลงมาสายหนึ่งแม่น้ำยม ลงมาจากแพร่ ผ่านเมืองสวรรคโลก สุโขทัย และเมืองพิจิตร มาออกแม่น้ำน่านที่ปากน้ำเกยไชย ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง ใกล้กับปากน้ำโพสายหนึ่ง แม่น้ำน่าน ลงมาจากเมืองน่านผ่านเมืองพิจิตรมาออกที่ปากน้ำโพสายหนึ่ง แม่น้ำเจ้าระยาไปกรุงเทพ ฯ ไปประสบกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีพ่อค้าพวกหนึ่งซึ่งมีทุนทรัพย์ไปตั้งอยู่ที่ปากน้ำโพ คอยรับซื้อสินค้าซึ่งขึ้นไปจากกรุงเทพฯ ไว้จำหน่าย ส่งขึ้นไปตามหัวเมืองทางเหนือ และซื้อสินค้าจากทางเหนือไปจำหน่ายขายส่งที่กรุงเทพฯ

ประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

ชาวบ้านเล่าว่าชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจะเลือกทำเลที่มีแม่น้ำลำคลอง และแหล่งน้ำเป็นสำคัญ เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค และการเกษตรกรรมเป็นเครื่องยังชีพ เรือจึงเป็นพาหนะสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้ในการสัญจรระหว่างบ้านและชุมชนแล้วก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามแห่งสายน้ำด้านอาชีพมีการทำนา ปลูกผัก ทอเสื่อหวายขุดเรือ ในด้านการเดินทางนั้นจะสัญจรทางน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านหรือเดินทางไปตลาดปากน้ำโพเพื่อนำสินค้าไปขายเวลาขากลับก็นำสินค้ามาขายที่หมู่บ้านด้วย ในฤดูน้ำหลาก ว่างเว้นจากการเพาะปลูก ปักดำทำนา ในเทศกาลงานบุญประเพณีออกพรรษาการปิด

ทองไหว้พระก็จะมีการแข่งเรือโดยที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านนำเรือมาลงแข่งขันกัน ซึ่งก่อนนำเรือมาแข่งขันจะต้องมีการขุดเรือก่อนโดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เจ้าอาวาสเป็นผู้นำการขุดเรือชาวบ้านที่มาช่วยจะมีช่าง มีนักพายเรือทุกคนมาด้วยใจไม่มีการจ้างแต่อย่างใดในการหาไม้นั้นจะต้องเข้าไปหาในป่าก่อนที่จะมีการตัดไม้นั้น ก็จะมีการเสี่ยงทายโดยการโยนขวานถ้าขวานตั้งหงายคมขึ้นแสดงว่าตัดต้นไม้นั้นได้ แต่ถ้าขวานไม่ตั้งแสดงว่าตัดต้นไม้นั้นไม่ได้เพราะเจ้าแม่ตะเคียนไม่อนุญาต ไม้ตะเคียนแต่โบราณนิยมนำมาขุดเรือยาว เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็ง มีเนื้อเหนียวลอยน้ำ และพุ่งน้ำได้ดี มีน้ำหนักพอประมาณแช่น้ำได้นาน ไม่ผุง่าย แต่โบราณเชื่อกันว่ามี นางไม้ หรือนางตะเคียนสิงอยู่ เมื่อนำมาขุดเป็นเรือยาวก็จะเชิญนางไม้เป็นแม่ย่านางเรือ เชื่อกันว่าจะนำชัยชนะและความสำเร็จมาให้ ในการแข่งเรือเวลาซ้อมหรือตอนแข่งจะมีการร้องเพลงแข่งเรือ ส่วนการพากย์เวลาเรือแข่งขันจะมีเสียงนุ่มนวลไพเราะ แบบนี้ทำให้ไม่เกิดการแข่งขันมากนักเมื่อเสร็จงานทุกคนจะเป็นมิตรกัน เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนระหว่างหมู่บ้านมีอะไรก็ช่วยเหลือกัน

ไตรตรึงษ์ เป็นเมืองที่มีตำนาน ตั้งแต่ตำนานสิงหนวัติกุมาร **ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดี**เมืองไตรตรึงษ์เป็นเมืองเก่าแก่ ในสมัยทวารดีคือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และยังมีตำนานหมู่บ้านเรื่องท้าวแสนปมที่มีเรื่องเล่าว่าเป็นต้นกำเนิดราชวงศ์อู่ทอง

ไตรตรึงษ์ ตำบลไตรตรึงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรเป็นเมืองที่ทับซ้อนอยู่บนพื้นที่เมืองโบราณ ตัวเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามถนนสายกำแพงเพชร นครสวรรค์ ระยะทาง ๑๘ กิโลเมตร ตำบลไตรตรึงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีหมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับแม่น้ำปิงจำนวน ๒ หมู่บ้าน หมู่บ้านได้แก่ หมู่ที่ ๔ บ้านวังพระธาตุ และหมู่ที่ ๒ บ้านท้ายเกาะ ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้าน เป็นกลุ่มชนที่อาศัยมาแต่ดั้งเดิม ไม่ได้อพยพมาจากไหนส่วนชาวบ้าน ความเป็นมาของเมืองปรากฏตามตำนาน ซึ่งประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๗ ได้กล่าวถึงเมืองไตรตรึงษ์ว่า "ตำนานชื่อสิงหนวัติอันกล่าวด้วยเรื่องตั้งนครโยนกเชียงแสนโบราณ ได้พาบริวารมาสู่ประเทศนี้ แรกตั้งเมืองนาคพันธุ์ หรือนาเคนทร์ คือ เมืองเชียงแสนเก่าในแว่นแคว้นสุวรรณโคมคำแห่งขอมโบราณเมื่อก่อนพุทธกาล ๑๓๒ ปี สืบพระวงศ์ต่อ ๆ กันมาได้ ๔๔ ชั่วพระวงศ์ กลับเสียเมืองแก่ขอมภายหลังจึงพรหมกุมารราชบุตรเจ้านครโยนกที่เสียเมืองกลับตั้งตัวขึ้นได้ไล่กำจัดขอมลงมาจนถึงเมืองกำแพงเพชร พระอินทร์ให้วิษณุกรรมมาเนรมิตเมืองกำแพงเพชรกั้นทางไว้มิให้ไล่ขอมต่อไป เจ้าพรหมกุมารกลับคืนไปตั้งอยู่เมืองไชยปราการ คือ เมืองฝาง

ชาวบ้านเล่าว่าพวกเขาเกิดที่นี่ไม่ได้อพยพมาจากไหนส่วนชาวบ้าน ไม่เหมือนในหมู่บ้านอื่น ๆ ส่วนใหญ่อพยพจากจังหวัดนครสวรรค์อุทัยธานี และชัยนาท มาตั้งถิ่นฐานเมื่อราวปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา

ศาลท้าวแสนปมตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดวังพระธาตุ ชาวบ้านมักจะเล่านิทานเรื่องนี้ว่าเป็นนิทานพื้นบ้านของตน มีเรื่องเล่าว่า "ในต้นพระราชพงศาวดารสยามมีความกล่าวถึงเมืองไตรตรึงส์ว่า พระราชโอรสนัดดาพระเจ้าไตรตรึงส์ครองราชย์สมบัติสืบต่อกันมาได้ ๔ ชั่วแผ่นดิน ก็ถึงบุรุษแสนปมได้พระราชธิดาพระเจ้าไตรตรึงส์ และได้อินเภรีเนรมิตเมืองเทพนคร จุลศักราช ๖๘๑ ครองราชย์สมบัติในเทพนครมาถึงศักราช ๗๐๖ จึงทิวงคต พระราชโอรสทรงพระนามอู่ทองได้ครองราชย์สมบัติไปได้ ๖ ปี จึงลงไปสร้างกรุงเทพพระมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา ก็แลเมืองเทพนครนั้นยังมีคูและปราการเมืองปรากฏอยู่ที่ใต้ห้วยขมิ้น ตำบลวังพระธาตุ เหนือบ้านโคนฝั่งตะวันตก ใต้เมืองกำแพงเพชรประมาณสี่ร้อยหรือห้าร้อยเส้น แต่ก่อนว่ามีเกาะขี้ปมอยู่ตรงหน้าเมือง แต่เดี๋ยวนี้น้ำเซาะพังไปหมดแล้ว แต่ที่ท่าเมืองไตรตรึงส์นั้นมีผู้สร้างเจดีย์สถานไว้ ณ ฝั่งฟากตะวันตกเมืองกำแพงเพชรปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แต่ตัวเมืองหาพบไม่ น่าจะเป็นแต่วัด ส่วนเมืองนั้นคือที่เมืองกำแพงเพชรนั้นเอง เพราะเมืองริมน้ำเป็นเมืองใหม่ และเมืองเก่าอยู่ดอนขึ้นไปทางวัดน้อยวัดหลวง และทางงามซึ่งว่าเป็นทางพระร่วง แต่ก่อนคงจะเรียกว่าเมืองเชลียง กำแพงเพชร คงจะเป็นนามตั้งใหม่" (ประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๗ :๔๔๑) และยังมีการสืบทอดเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เช่น การร้องเพลงพื้นบ้าน การทำขวัญ ชาวบ้านวังพระธาตุซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่มีการเล่านิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวแสนปม และยังมีการสืบทอดการแสดงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น เพลงระบำ ก.ไก่ เพลงคล้องช้าง เพลงระบำกลางบ้าน ได้มีการนำไปใช้ในหลักสูตรท้องถิ่นแล้ว

ชาวไตรตรึงส์อีกกลุ่มชนหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มชนที่โยกย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอพยุหคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มาอยู่ที่บ้านปากดง หมู่ที่ ๘ มีการแสดงรำโทนเขาทอง และเต้นกำรำเคียว

๖. **ภูมินามสะท้อนวิธีคิดกำหนดวิถีชีวิต** การตั้งชื่อหมู่บ้านบางแห่งมีที่มาจากความเชื่อ อันเป็นตัวกำหนดวิธีคิด การดำเนินชีวิตและการทำมาหากิน ดังชื่อหมู่บ้านต่อไปนี้

ตลาดสวรรค์ เป็นประเพณีเดือนสิบเอ็ดวันสุดท้ายของการทอดกฐิน ชาวบ้านยังจัดทำประเพณีตลาดสวรรค์ คือสมาชิกที่เป็นผู้ใหญ่ทุก ๆ บ้าน จะประชุมกันก่อนจะมีงานว่าแต่ละบ้านจะ นำอาหารอะไรบ้างมาร่วมตลาด เพื่อมิให้อาหารซ้ำกันทุกบ้านจะให้ความร่วมมือและตื่นเต้นในการทำจะได้มาร่วมงาน และต้องจัดเตรียมเครื่องแต่การของชาวไทยใหญ่ (เงี้ยว) เพื่อจะมาร่วมงานตลาดสวรรค์ และทุกซุ้มอาหารทุกบ้าน ต้องมาร่วมกันตกแต่งให้สวยงาม โดยเฉพาะผู้ชายมีหน้าที่ตกแต่งซุ้ม ผู้หญิงก็จะประกอบอาหารที่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาหารพื้นเมืองที่ชาวไทยใหญ่จะทำอยู่แล้ว เช่น กระบองจ่อ ขนมจีนแกงหยวก ข้าวส้ม จ่าส่าน ขนม ลอดช่อง ข้าวกั้นจิ้น เป็นต้น ในคืนวันเพ็ญเดือน ๑๒ หลังจากวิธีการทอดกฐินเสร็จสิ้นจะมีงานเฉลิมฉลองให้คนที่มาร่วมงานกฐินได้พักผ่อน ร่วมรับประทานอาหาร โดยชาวบ้านจะนำอาหาร มาร่วมกันจัดเลี้ยงเป็นซุ้ม ๆ ผู้คนที่มาร่วมงานก็จะเลือกรับอาหารที่ตนชอบได้ โดยไม่ต้องจ่ายเงินใด ๆ ประหนึ่งว่าเหมือนอยู่ในสวรรค์ นึกอยากกินอะไรก็ได้กินจึงเป็นที่มาของตลาดสวรรค์

อัตลักษณ์ของเสาหลักเมืองเก่าเมืองตาก ตั้งขึ้นบริเวณสวนมะม่วง

เสาหลักเมืองที่มีอยู่ภายในศาลหลักเมืองมีทั้งหมด ๑๐ เสา แต่เดิมเชื่อว่ามีเพียงหลักเดียว ส่วนเสาอื่นๆ ที่เหลือเป็นเสาที่สร้างขึ้นภายหลัง แต่ละเสามีลักษณะที่แตกต่างกัน มี ๓ คู่ ที่มีลักษณะคล้ายกันเป็นคู่ๆ ลักษณะของแต่ละเสามีดังต่อไปนี้ การย้ายเมืองตาก มาตั้งอยู่ที่บ้านป่ามะม่วงนี้ คงจะย้ายมาในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา ภายหลังที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพแล้ว และในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาปรากฏว่าไทยกับพม่าได้รบกันเป็นมหาสงครามถึง ๗ ครั้ง และเมืองตากที่ตั้งอยู่ที่บ้านป่ามะม่วง มิใช่จะเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับป้องกันกองทัพพม่าที่จะยกมาทางด่านแม่ละเมาเท่านั้น แต่ยังเป็นเมืองที่กองทัพใช้เป็นที่ชุมนุมพลในเวลาที่จะยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่อีกด้วย

".....แล้วลงเรือข้ามไปดูสวนมะม่วง ซึ่งในหนังสือพระราชพงศาวดารบอกไว้ว่า เป็นที่พระเจ้ากรุงธนบุรีมาตั้งทัพหลวง ยังเป็นที่มีหมู่บ้านอยู่เหนือปากห้วยแม่ท้อ หลวงโกษาฯ กรมการเมืองเก่าอายุได้ ๗๘ ปี (เทียบดูแล้ว เกิดปี พ.ศ.๒๓๕๗ ต้นรัชกาลที่ ๒ – ผู้เขียน)เล่าให้ฟังว่า บรรพบุรุษแกได้บอกว่าเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรียังเป็นพระยาตากนั้น จวนอยู่ที่ตำบลสวนมะม่วงนี้เอง.....) (เชาวน์ รูปเทวินทร์. ๒๕๒๘ : ๘๕) จวนที่ตำบลป่ามะม่วงนี้ตั้งอยู่ใกล้กับที่ตั้งของเสาหลักเมืองเก่านั้นเองอยู่คนละฝั่งของห้วยแม่ท้อกับวัดดอยข่อยเขาแก้ว ตำบลปากห้วยแม่ท้อ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านป่ามะม่วงและชาวบ้านใกล้เคียงทั่ว ๆ ไปจึงเชื่อและเล่าสืบต่อกันมาว่าเสาหลักเมืองนี้พระยาตากเป็นผู้สร้าง

หมู่บ้านนา-นกกก

นายจ้อน-นางฮ่อน พร้อมญาติพี่น้องมาอยู่ที่ลับแล มาอยู่รวมกลุ่มกับพวกที่อยู่มาก่อน แต่พวกที่อยู่ก่อนคงไม่ถูกใจนัก จึงชวนพี่ ๆ น้อง ๆ ออกหาแหล่งทำกินอยู่ใหม่ มองหาที่ไกลออกไป ที่ลับแลนี้คับแคบขยายลำบาก แต่ไม่มีใครสนใจ จึงแยกตัวไปครอบครัวเดียว ไม่กลัวอันตราย เพราะมีวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์เวทมนต์คาถาสูง ชอบท่องป่า ค้นหาตัวยาสมุนไพร รักษาโรคต่าง ๆ และเป็นหมอรักษาโรคทั่วไปด้วยสมุนไพร สารพัดหมอ ครอบจักรวาล มีชื่อเสียงโด่งดัง เก่งทางด้านการรักษา วางยาถูกโรค ทั้งใกล้และไกล เป็นหมอน้ำมนต์ หมอปราบผี หมอแก้คุณไสย แก้ถูกทำเสน่ห์ยาแฝด สะเดาะเคราะห์ต่อดวงชะตา ดูฤกษ์ต่าง ๆ รวมทั้งโรคพื้นบ้านตามธรรมชาติ หัด สุก ใส ไอกรน ตาแดง ตาแฉะ คางทูม ใครเป็นอะไร มีดอกไม้ ธูปห่อใบตอง แสดงถึงความเคารพครู-อาจารย์ ถ้าเป็นมากต้องตั้งขันธ์ห้า เมื่อหายป่วยคว่ำขันธ์ห้าด้วยขนมต้มแดง ขนมต้มขาว เงินค่าครู สลึง เฟื้อง ห้ามใช้ ต้องเอาทำบุญหมด

มีเรื่องเล่าต่อ ๆ มาเกี่ยวกับภูมิประเทศที่มาจับจองว่า ได้หาแหล่งน้ำ หาพื้นที่ป้องกันภัยตามธรรมชาติ เจอสิ่งมหัศจรรย์ ได้ยินเสียงคนคุยกันทั่วไปเหมือนเป็นหมู่บ้าน ตามเสียงไปดูเพื่อสอบถาม ไม่มีคนและหมู่บ้านอาศัยอยู่เลยและเสียงก็เงียบ พอเดินออกมาได้ยินเสียงคุยเหมือนจับกลุ่ม ตอนเย็นอากาศโพล้เพล้ (ยังไม่มืดสนิท) ได้ยินเสียงตะโกนคุยข้ามภูเขา(จากลูกหนึ่งไปยังอีกลูกหนึ่งตรงข้าม)หรือเรียกผีตะโกนคุยกัน จะเป็นชาวลับแลหรือเปล่า เขาเห็นเราแต่เราไม่เห็นเขา พวกมีดวงตาทิพย์เท่านั้นสามารถมองเห็น เป็นเทวดาภพหนึ่งอาศัยพื้นที่ดินป่าทึบ ลักษณะที่จับจองเหมือนกระทะใบใหญ่ "หงาย"

ขอบกระทะเป็นภูเขาสูงชัน ต้นไม้หนาทึบเป็นเทือกเขายาวติดต่อกันสลับซับซ่อนตรงกลางเป็นที่ราบสลับภูเขาขนาดเล็กและย่อมเป็นหย่อม ๆ พื้นที่ราบดินดีอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก เข้าใจว่าขอบกระทะนั้นคงป้องกันภัยธรรมชาติ

การเลือกทำเลปลูกบ้าน เลือกปลูกบนเนินเขาเตี้ย ๆ เหมือนกระทะ "คว่ำ" ติดแม่น้ำสายหลักไหลจากต้นไม้ไปบรรจบแม่น้ำน่าน เวลาน้ำป่าไหลหลากไม่ท่วมบ้าน เหมือนเรายืนอยู่บนเกาะมีน้ำล้อมรอบ แม่น้ำหลังบ้านมีน้ำขังตลอดปี หน้าแล้งน้ำแห้งบ้างเป็นห้วง ๆ นาอยู่ทางทิศตะวันออกขุดคลองส่งน้ำผ่านสวนหลังบ้านหน้าแล้งใช้วิธีทดน้ำเข้าสวนนา ที่จับจองก็เลือกใกล้ลำธาร น้ำใสไหลรินตลอดปี ที่นาบางส่วนของท่านมีแร่ธาตุสำคัญหายาก เรียกว่าดินโป่ง เจอทีแรกในนาของนายจ้อน สัตว์ป่าชุกชุมมาก ทุกชนิดต้องการกินดินโป่งเพื่อบำรุง ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนพากันมากินดินโป่งและเล่นน้ำ

นกกก หรือนกเหงือก เป็นสัตว์สังคมชนิดหนึ่ง อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นฝูงใหญ่ ส่งเสียงร้องดังกังวานไกล เป็นนกขนาดใหญ่ มีหลายชนิดขนสีดำแซมขาว หางสีดำสลับขาว คล้ายพวงมาลัยก็มี โคนปากใหญ่เป็นแนวตั้งสีขาวนวล เรียวงุ้มยาวลงมามีขยักคล้ายเดือยยื่น จงอยปากเล็กแหลม สำหรับคีบผลไม้สุกเล็ก ๆ ได้ ชอบกินลูกต้นไทรใหญ่อาศัยอยู่ในป่าดงดิบ ไม่นิยมเปลี่ยนคู่ ชอบทำรังอยู่ในโพรงไม้ใหญ่ ตัวเมียมีหน้าที่ฟักไข่อย่างเดียว ตัวผู้ออกหาอาหารให้ครอบครัวจนกว่าลูกหัดบินช่วยเหลือตัวเองได้ จึงปล่อยให้ลูกแยกตัวออกไป ราว ๆ ตีห้า นับเป็นนาฬิกาปลุกอย่างดี สัตว์สังคมเหล่านี้ส่งเสียงร้องปลุกต่อ ๆ กัน เตรียมตัวลงเล่นน้ำ กินดินโป่ง ดำผุดดำว่ายสลัดปีกหาง เล่นน้ำกันอย่างมีความสุขสนุกสนาน ท่ามกลางแสงแดดอ่อน ๆ ในตอนเช้า สายหน่อยบินเข้าป่าลึกเพื่อหาอาหาร ทั้งจังหวัดอุตรดิตถ์มีแห่งเดียวที่นานกกก ปัจจุบันสูญพันธุ์ไปหมดแล้ว ไปนา นกกก คงเป็นนาที่นายจ้อนชอบมาก รุ่นจับจองและบุกเบิก คงภูมิใจในผืนดินอุดมสมบูรณ์ไม่อดตายแน่ ขยันพาลูกทำมาหากิน ได้ชักชวนเพื่อนร่วมกลุ่มและเพื่อนบ้านที่ลับแล ตามมาอาศัยเพิ่มมากขึ้น กลายเป็นหมู่บ้าน ทางราชการจึงคัดเลือก หาบุคคลที่มีคุณสมบัติลักษณะเป็นผู้นำ มีความสามารถสูง เสียสละเพื่อส่วนรวมเป็นตัวแทนทางราชการ เพราะอยู่ห่างจากอำเภอ ไปมาไม่สะดวก นายจ้อนจึงรับได้รับการคัดเลือกหมู่บ้าน นา-นกกก จากสัตว์สังคม พากันมากินดินโป่ง ในนาของนายจ้อนคงเป็นความคิดร่วมกับทางราชการหรือเป็นความตั้งใจของนายจ้อนต้องการให้อนุสรณ์จัดต้องชื่อหมู่บ้าน เอานาบวกกับนก-กก เป็นหมู่บ้านนา-นกกก จนถึงปัจจุบัน

"สมบัติสาธารณะ" บทสังเคราะห์โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์

สงกรานต์ ถุงแก้ว

บทนำ

ที่มาของงานสังเคราะห์

การสังเคราะห์งานฉบับนี้ ตั้งอยู่บนฐานของข้อมูลจากรายงานการวิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ[259] จังหวัดอุตรดิตถ์เป็นหลัก ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดำเนินงานทั่วประเทศ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีจุดเน้นอยู่ที่ การเรียนรู้จากการทำวิจัย ทั้งเครื่องมือทำวิจัยและเนื้องานต่างมีอิทธิพลส่งผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งสิ้น มีการขยายงานด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนไปสู่นักเรียนและครู เพราะเป็นผู้ที่อยู่ในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้เอง ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้จากชุมชนเป็นฐานความเข้มแข็งทางวิชาการของชาติ และเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไปในตัวอีกด้วย ข้อค้นพบจากการทำโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเป็นการชี้ให้เห็นว่ากระบวนการวิจัยประวัติ ศาสตร์ท้องถิ่น กระตุ้นให้ คิดได้ ทำได้ ให้รู้จักหาทางเลือก เตรียมตัวเพื่ออนาคตตามขีดจำกัด และที่ทำได้จริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเยาวชนเป็นอย่างมาก เป็นการสร้างการเรียนรู้สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยใช้กระบวนการทำวิจัยเป็นเครื่องมือเสาะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ตั้งแต่การฝึกเขียนโครงร่างงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องที่นักเรียนสนใจอยากจะรู้ การฝึกตั้งคำถาม และการค้นหาคำตอบด้วยวิธีการเก็บข้อมูลจากคำบอกเล่า เรื่องราวของคนช่วงวัยต่างๆ ที่มีความทรงจำร่วมเกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่น ผ่านเวทีเสวนา อันเป็นการเริ่มใช้ "พยาน" มาประกอบกับ "หลักฐาน" ที่เป็นเอกสารทางประวัติ ศาสตร์ เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ และจากการสัมภาษณ์คนในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตของผู้คนภายในท้องถิ่นที่พวกเขาเกิดและอาศัยอยู่ ผ่านเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเน้นที่จะศึกษาถึงชีวิตของผู้คน ชาวบ้าน ที่ได้เผชิญกับเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม

---

[259] งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ ดำเนินงานในเขตพื้นที่ ๑๓ จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา กำแพงเพชร ตาก อุตรดิตถ์ พิษณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ และอุทัยธานี

ประเพณี และวัฒนธรรม หรือการใช้สมบัติสาธารณะ ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นดังกล่าวเหล่านั้นมีการปรับตัวให้ให้เข้ากับสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของตนได้อย่างไร เช่น การโยกย้ายถิ่นฐานเนื่องจากการถูกองค์กรภาครัฐไล่ที่ทำกินเพื่อนำไปสร้างสาธารณะประโยชน์ นอกจากนี้ประเด็นที่สำคัญคือ การฝึกนักเรียนให้เขียนรายงานการวิจัย โดยใช้ **"วิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์"** ที่มองว่าทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดขึ้นอย่างมีบริบทกำกับ[260]

ผู้เขียนได้เลือกการสังเคราะห์ประเด็น **สมบัติสาธารณะ** ซึ่งเป็นมิติที่สะท้อนภาพให้เห็นอย่างชัดเจนเกี่ยวกับข้อค้นพบจากผลงานวิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์ ผ่านคำบอกเล่าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะที่เป็นความทรงจำร่วม ที่มีอยู่ในชุมชน หรือหมู่บ้านของตนในแต่ละช่วงเวลา โดยแต่ละช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชน และมีผลกระทบโดยตรงกับคนในชุมชนมาโดยตลอด ซึ่งทำให้เห็นถึงรูปแบบการดิ้นรนปรับตัว แนวทางการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เหมาะสมกับสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ จะมีทั้งกลุ่มชาวบ้านที่สามารถปรับตัวได้และไม่สามารถปรับตัวได้ อันสัมพันธ์กับเงื่อนไขต่างๆ ทั้งทางด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง อีกทั้งการขยายตัวของการศึกษาทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่ผู้คนเหล่านั้นได้เผชิญอยู่ในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาประเด็นสมบัติสาธารณะ เน้นให้เห็นว่าแนวความคิดที่เป็นพื้นฐานของปรากฏการณ์การจัดการทรัพยากรและจำกัดวงคนที่มีโอกาสใช้ทรัพยากรเช่นนี้ไม่ใช่ความจริงแท้ หากเป็นเพียงการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบหนึ่งขึ้นมาโดยที่จะชี้ให้เห็นว่ามีความเปลี่ยนแปลงทั้งความหมายและการจัดการสมบัติสาธารณะของชุมชน ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชน-หมู่บ้านอย่างแนบแน่น ไม่มีสังคมใดจะสถาปนาความ สัมพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นการจัดการทรัพยากรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งให้อยู่คงที่ตลอดไปได้โดยไม่เปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ใหม่ๆที่เกิดขึ้น เพราะมีแต่จะก่อให้ เกิดความตึงเครียดทางสังคมสูงขึ้นจนเป็นเหตุทำให้คนในสังคมไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การศึกษาการจัดการสมบัติสาธารณะนอกจากจะทำให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลง ในการจัดการสมบัติสาธารณะของชุมชนดังกล่าวแล้ว ยังต้องการเสนอมุมมองการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน-หมู่บ้าน ในอีกแนวทางหนึ่งกล่าวคือ การศึกษาสมบัติสาธารณะ แท้ที่จริงแล้วก็คือ ความพยายามที่จะเข้าใจในเรื่องพื้นที่ของชาวบ้าน เป็นพื้นที่ที่ชีวิตชาวบ้านในชุมชนทุกคนมีความผูกพันอย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำธาร ที่นา ที่สาธารณะ ประโยชน์อื่น ๆ เช่น วัด ป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นแกนกลางของสายใยของชุมชน เพราะทุกคนในชุมชน ต้องร่วมมือกันในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของชาวบ้าน มักจะเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมบัติของชุมชน ที่อาจจะกว้างขวางหรือ แคบกว่าขอบเขตของหมู่บ้าน ตามที่กระทรวง

---

[260] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **บันทึกงานเวทียุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒** วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่.หน้า ๒๓

มหาดไทยกำหนดขึ้น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโดยพิจารณาเรื่องพื้นที่ของชาวบ้านนี้ จะช่วยให้เห็นได้ว่าพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน แตกต่างไปจากพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของรัฐชาติเป็นอย่างมาก และย่อมแน่นอนว่า การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของชาวบ้านในการจัดการสมบัติของชุมชน หรือศึกษาบทบาทชาวบ้านในพื้นที่ของชาวบ้านเองเช่นนี้ จะช่วยให้ทุกฝ่ายรวมทั้งชาวบ้านเองเกิดความตระหนักในศักยภาพของชุมชนได้ดีกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านในกรอบของประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นอันมาก จากนั้นเมื่อศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ก็จะทำให้เข้าใจได้ว่าทำไมชาวบ้านสามารถสร้างหรือเลิกการจัดการสมบัติสาธารณะลักษณะเดิม การศึกษาเช่นนี้ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นถึงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน-หมู่บ้าน[261]

วิธีการและแนวทางการสังเคราะห์

ในการสังเคราะห์งานฉบับนี้ ผู้เขียนมีวิธีการและแนวทางในการสังเคราะห์งานดังต่อไปนี้

๑. อ่านรายงานของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์ทุกโครงการและทำการคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการสังเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจ เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาข้อมูลและเชื่อมโยงกับข้อมูลอื่น ๆ จากนั้นได้นำมาจัดกลุ่มข้อมูลในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกันของแต่ละพื้นที่ และวิเคราะห์เนื้อหาและอธิบายข้อมูล

๒. อ่านทบทวนและศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัย บทความ หนังสือ เวปไซด์ หรือวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดเบื้องต้นและยืนยันในเรื่องที่สังเคราะห์

๓. สอบถามพูดคุยกับคนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่อยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่เก็บข้อมูลของโครงการยุววิจัยฯ จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อหาข้อมูล คำอธิบายที่ต้องการรู้และทำความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดและความเชื่อ และสอบถามผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะเพิ่มเติม ซึ่งไม่ปรากฏในข้อมูลงานของยุววิจัยฯ เพื่อนำไปพัฒนากรอบแนวคิดในการสังเคราะห์และเขียนรายงานการสังเคราะห์

๔. ใช้ "วิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์" ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ คือ มองทุกสิ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา โดยมีบริบทของแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำกับ ไม่ยึดติดกับแนวคิดทฤษฎีที่ตายตัวในการใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

---

[261] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๘). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน**. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ข้อจำกัดของการสังเคราะห์และกรอบประเด็นการสังเคราะห์

การสังเคราะห์งานวิจัยนี้ มีข้อจำกัดในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาสังเคราะห์เนื่องจากข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในรายงานของโครงการยุววิจัยฯ นั้น ยังมีข้อมูลที่เป็นข้อค้นพบไม่เพียงพอที่จะอธิบายให้ครอบคลุมในทุกเรื่องที่ผู้เขียนต้องการสังเคราะห์ ซึ่งจังหวัดอุตรดิตถ์ มีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการทั้งหมด ๑๖ โรงเรียน โดยผู้เขียนได้แบ่งกรอบประเด็นการสังเคราะห์ในมิติสมบัติสาธารณะออกเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๑. ประเด็นรูปธรรม ได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่มีการใช้สมบัติสาธารณะร่วมกันในชุมชนให้เกิดประโยชน์ตั้งแต่ในอดีต แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงอาจจะไม่มีการใช้สมบัติสาธารณะนั้นแล้ว ปล่อยให้รกร้างหรือมีการบุกรุก ทำลาย เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การขยายตัวของการศึกษาทั้งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือเลวลง หรืออาจเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราวหรือถาวร มีแบบแผนหรือไม่มีแบบแผนก็ได้ ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงนี้จะประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ย่อย ๆ หลายระบบ เช่น ระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบการเมืองการปกครอง ระบบสังคม เป็นต้น ระบบความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลง ถือว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นแล้ว เช่น ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลง ครอบครัวมีการขยายใหญ่ขึ้น จำนวนสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น จำเป็นต้องหาที่ปลูกสร้างที่อยู่ใหม่ให้เหมาะสมกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว จึงทำให้มีการบุกรุกป่าเพื่อใช้เป็นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนและที่ทำกิน การเวนคืนที่ดินเพื่อนำมาสร้างสาธารณะประโยชน์ เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อประโยชน์ด้านการชลประทานหรือเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้ง ประชาชนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ ที่อุดมสมบูรณ์ ต้องโยกย้ายถิ่นฐานเดิมเพื่อไปหาพื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัยและที่ทำกินใหม่ตามที่หน่วยงานภาครัฐจัดหาไว้ให้ หรืออาจเป็นเพราะพื้นที่ที่เคยเป็นสมบัติสาธารณะที่คนในหมู่บ้านหรือชุมชนเคยใช้ร่วมกันสูญหายไป เหลือเพียงเล็กน้อย หรือถูกปล่อยให้รกร้างไม่มีคนดูแล การโยกย้ายถิ่นฐานไปหาพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือแม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา อีกทั้งความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ชาวนาปกติปลูกข้าวปีละ ๒ ครั้ง เมื่อรัฐบาลประกาศให้ข้าวมีราคาดี ก็จะปลูกข้าวปีละ ๓ – ๔ ครั้ง ทำให้เกิดปัญหาดินขาดความอุดมสมบูรณ์ น้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร เป็นต้น

๒. ประเด็นนามธรรม ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ ที่เป็นคุณค่าทางจิตใจของคนในชุมชน และมีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นเมื่อครั้งในอดีต ซึ่งบางอย่างยังคงอยู่และบางอย่างได้หายไปตามการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ เช่น การทำขวัญข้าว ในหลายพื้นที่ในจังหวัดอุตรดิตถ์ ชาวนายังคงมีการทำขวัญข้าวกัน อยู่เพราะมีความเชื่อว่าเป็นศิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวและอาชีพการทำนา การรักษาโรคด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ หรือการใช้สมุนไพร สมัยก่อนจะเป็นวิธีการรักษาโรควิธีแรกที่คนในชุมชนหรือหมู่บ้านเลือกที่จะใช้เป็นวิธีแรก แต่ปัจจุบันวิวัฒนาการทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีการพัฒนาดีขึ้น มีเครื่องมือแพทย์และยารักษาโรคที่ทันสมัย ทำให้วิธีการรักษาโรคโดยไสยศาสตร์ หรือการใช้สมุนไพร เป็นทางเลือกสุดท้ายของการรักษา แต่อาจมีผู้เฒ่าผู้แก่บางคนอาจยังคงใช้วิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบโบราณนั้นอยู่บ้าง แต่เด็กสมัยใหม่จะไม่ยอมรับวิธีการรักษาแบบโบราณนี้

ทำให้ค่านิยมในการรักษาด้วยวิธีโบราณนี้ไม่มีผู้สืบทอดและสูญหายไปตามความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา

จากข้อจำกัดของกรอบการสังเคราะห์งานยุววิจัยฯ นี้ ผู้เขียนได้ทำการเรียบเรียงข้อมูลตามวิธีการและวิธีการในการสังเคราะห์ตามข้อมูลที่ได้จากรายงานโครงการยุววิจัยฯ ของจังหวัดอุตรดิตถ์ ข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัย บทความ หนังสือ เวปไซต์ หรือวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก และจากการสอบถามข้อมูลและพูดคุยกับคนที่อยู่ทั้งในและนอกพื้นที่เก็บข้อมูลโครงการยุววิจัยฯ จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ดังต่อไปนี้

๑. การใช้สมบัติสาธารณะประเด็นรูปธรรมและการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ

จังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งอยู่ทางใต้สุดของภาคเหนือ โดยสภาพภูมิศาสตร์จังหวัดอุตรดิตถ์เป็นจังหวัดที่มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่สูงสลับซับซ้อน ซึ่งจะอยู่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกของจังหวัด เนื่องจากทำเลที่ตั้งดังกล่าวจึงทำให้จังหวัดอุตรดิตถ์มีอากาศค่อนข้างร้อนอบอ้าวในฤดูร้อน มีอากาศฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดูฝน และมีช่วงฤดูแล้งคั่นอยู่อย่างชัดเจนตั้งแต่ประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤษภาคม เดือนที่ร้อนที่สุดคือเดือนเมษายน จังหวัดอุตรดิตถ์ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนใหญ่ มรสุมตะวันออกเฉียงใต้ปกติจะมีแหล่งกำเนิดบริเวณทะเลอันดามัน ทำให้จังหวัดอุตรดิตถ์มีช่วงฤดูฝนกินระยะเวลาตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนกันยายน โดยเดือนกันยายนเป็นเดือนที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยสูงที่สุด

ประชากรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๙๙.๖๖ นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท โดยประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยใช้พื้นที่ในการทำการเกษตรประมาณร้อยละ ๒๖.๗๐ ของพื้นที่ทั้งหมด นอกจากนี้ ยังประกอบอาชีพทางด้านปศุสัตว์ รวมทั้งมีการทำพืชไร่ปลูกผลไม้นานาชนิด โดยผลไม้ที่ขึ้นชื่อของจังหวัดอุตรดิตถ์คือลางสาด

ส่วนการเดินทางมายังจังหวัดอุตรดิตถ์สามารถใช้เส้นทางได้หลายเส้นทาง ทั้งทางรถไฟ ทางรถโดยสารประจำทาง และทางรถยนต์ส่วนบุคคล สำหรับการเดินทางโดยเครื่องบิน จังหวัดอุตรดิตถ์เคยมีสนามบิน ๑ แห่ง สำหรับการเดินทางพาณิชย์ แต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้ว เนื่องจากไม่คุ้มทุน

ท่าเสาในสมัยก่อนเป็นหนึ่งใน ๓ ท่า ที่เป็น ๑ ในท่าเรือเหมือนกับท่าโพ ท่าอิด ทั้ง ๓ ท่า เป็นท่าเรือที่กำเนิดจังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งหมายถึงเมืองท่าเหนือ ท่าทั้ง ๓ เป็นทาเรือมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๑๔๐๐ ซึ่งในขณะนั้นขอมได้ปกครองแผ่นดินในแถบนี้ และได้ใช้ทั้ง ๓ ท่า เป็นที่ขนถ่ายสินค้าติดต่อกันลอดมา เมื่อครั้งก่อนปี พ.ศ. ๒๔๓๐ พื้นที่เป็นป่าดง แต่คำเหนือเรียกว่าท่าเซา ชุมชนตลาดท่าเสาเป็นเพียงหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำน่านใต้เขาย่างัว อันเป็นแก่งในแม่น้ำสุดท้าย เมื่อแต่ละครัวเรือนสมาชิกมากขึ้นจึงขยับขยายบ้านเรือนไปตามคุ้งน้ำ หมู่บ้านนี้เป็นชุมชนแบบดั้งเดิม ต่อมาเมื่อสะสมความรู้และประสบการณ์มากขึ้นก็มีการประกอบอาชีพเฉพาะทางที่ต่างกันไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนดังกล่าวได้วิวัฒนาการมาเป็นการค้าขาย หมู่บ้านท่า

เสามีทางคมนาคมสะดวก สามารถเชื่อมต่อกับหมู่บ้านอื่นได้หลายเส้นทาง จึงเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย มีโอกาสและทางเลือกในการทำมาหากิน ส่งผลทำให้ผู้คนมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี

จากหมู่บ้านเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำ กลายเป็นหมู่บ้านท่าเรือ และขยายตัวเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายและการคมนาคม ล้วนเป็นพัฒนาการของเมืองที่มีขั้นตอนชัดเจน[262]

จากคำบอกเล่าของพระอนุชิต อธิปญฺโญ (ชูเนียม) ได้เล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดบ้านท่าเซา โดยอ้างอิงจากเอกสารที่พระอาจารย์ได้จัดทำขึ้น กล่าวว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าหมู่บ้านท่าเซา (ชุมชนตลาดท่าเสาในปัจจุบัน) มีมาพร้อมกบวัดใหญ่ท่าเสาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเป็นอย่างน้อย เส้นทางคมนาคมที่ท่าเซามีทางเดินขนาดกว้างเพียงประมาณ ๑ วาเท่านั้น มีศาลาที่พักสำหรับคนเดินทางที่เนินหนึ่ง หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าหินก้อนเดียว ระหว่างทางไปท่าเซา และเมื่อถึงฤดูแล้งก็เป็นฝุ่น ฤดูฝนก็เป็นโคลน ถนนเส้นทางจากท่าอิดไปท่าเซาได้จัดทำโดยวิธีโรยกรวดและลูกรังไว้เท่านั้น[263]

จากคำบอกเล่าของครูวันเพ็ญ รัตนสุคำ อดีตครูใหญ่โรงเรียนหัวเฉียว อายุ ๖๕ ปี ได้กล่าวถึงกลุ่มคนยุคแรกๆ ที่เข้าตั้งถิ่นฐานที่ตลาดท่าเซาและเป็นตระกูลเก่าแกก็คือ คุณแม่บุญมี เจียจันทร์พงษ์ ซึ่งได้เสียชีวิตไปแล้ว และอีกครอบครัวหนึ่งคือครอบครัวคุณแม่มะลิ ประกุลหังสิทธิ์ ทั้งสองท่านเป็นชาวท่าเสาโดยกำเนิด และมีบรรพบุรุษเป็นชาวท่าเสา อีกทั้งเป็นผู้ครอบครองที่ดินย่านบริเวณตลาดท่าเสาตั้งแต่บริเวณด้านหน้าทางรถไฟและบริเวณตลาดท่าเสาที่ท่าน้ำเป็นที่ของคุณแม่บุญมี และคุณแม่มะลิเป็นส่วนใหญ่ คนแถวนั้นถ้าไม่มีที่อยู่อาศัยก็จะมาเช่าที่และขอซื้อที่แบ่งจากเจ้าของที่ แต่ปัจจุบันนี้จะเป็นรุ่นลูกที่เป็นคนคอยดูแลค่าเช่าต่าง ๆ[264]

ตาพิชัย เหลี่ยมสมบัติ อายุ ๘๑ ปี หนุ่มเมืองพิจิตร เมื่อกล่าวถึงตลาดท่าเสาตอนคุณตายังเป็นหนุ่ม คุณตาได้โอกาสไปเที่ยวตลาดเพื่อซื้อกับข้าว คุณตาเล่าว่า ตลาดท่าเสาในอดีตเป็นท่าเรือใหญ่มากมีคนรวย ๆ มาทำการค้าขายมาก ริมฝั่งแม่น้ำน่านจะมีอาคารไม้ชั้นเดียวเรียงรายตลอดสายและมีต้นไม้ขึ้นเป็นหย่อมๆ และในแม่น้ำน่านก็จะมีเรือนแพผูกติดกับชายฝั่งไว้ มีเรือแล่นมาหยุดพักและทำการค้าขายที่ท่าเสา[265]

---

[262] โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์. ***โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเซา.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[263] สัมภาษณ์ พระอนุชิต อธิปญฺโญ (ชูเนียม). อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

[264] สัมภาษณ์ ครูวันเพ็ญ รัตนสุคำ อายุ ๖๕ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

[265] สัมภาษณ์ คุณตาพิชัย เหลี่ยมสมบัติ อายุ ๘๑ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

คุณยายละไม ไพเราะ อายุ ๗๗ ปี เล่าว่า ตอนคุณยายอายุ ๑๒ ปี ครอบครัวของคุณยายได้ย้ายจากอำเภอพิชัย เข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างเรือนแพอยู่ติดฝั่งแม่น้ำน่านบริเวณท่าเซา เนื่องจากว่าในช่วงนั้นการค้าขายทางเรือที่ตลาดท่าเซาคึกคักและเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด[266]

เมื่อครอบครัวและสังคมเริ่มขยายตัวขึ้น การอาศัยอยู่บนเรือนแพเริ่มไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตลาดท่าเซา ในยุคนี้คนส่วนใหญ่จะเริ่มเรียกตลาดท่าเซาเพี้ยนเป็นท่าเสาแล้ว อีทั้งจากคำบอกเล่าของคุณตาพิชัย เหลี่ยมสมบัติ คุณตาเล่าว่าเป็นเพราะคำว่า "เซา" เป็นภาษาเหนือฟังแล้วไม่เพราะและไม่ทันสมัย คนส่วนใหญ่จึงนิยมหันมาเรียกเป็น "ท่าเสา" แทนคำว่าเซา ซึ่งปัจจุบันคนส่วนใหญ่หรือคนร่วมสมัยก็จะลืมเลือนท่าเซาไปแล้ว ยังคงเหลือแต่คนในยุคก่อน ๆ ที่ยังรู้จักท่าเซาในอดีตเป็นอย่างดี จากการสอบถามพูดคุยกับคนเก่าแก่ในชุมชนท่าเสา ชาวตลาดท่าเสาเริ่มขยายตัวขึ้นมาสร้างที่อยู่อาศัยและรากฐานบนบกมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการค้าขายที่ท่าน้ำก็ยังคงมีอยู่

ชุมชนตลาดท่าเสาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่การขยายตัวของจำนวนสมาชิกในครอบครัวทำให้ต้องย้ายจากการอาศัยอยู่บ้านเรือนแพขึ้นมาอยู่บนบกแล้ว สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกรมเจ้าท่าได้ทำการรณรงค์การใช้แม่น้ำให้สะอาด จึงมีการออกบทบัญญัติให้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนเรือนแพขึ้นมาอาศัยอยู่บนบก และไม่อนุญาตให้อยู่บนเรือนแพอีกต่อไป[267]

คุณลุงสมยศ จิตประเสริฐสกุล อายุ ๖๐ ปี อาชีพพ่อค้าขายข้าวมันไก่ที่ชุมชนตลาดท่าเสา เล่าว่า เมื่อก่อนตลาดท่าเสาถือเป็นท่าเรือที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ ขณะนั้นทางเจ้ากรมท่าได้ทำการรณรงค์การใช้แม่น้ำให้สะอาด จึงมีการออกบทบัญญัติให้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนเรือนแพขึ้นมาอาศัยอยู่บนบกและไม่อนุญาตให้อยู่บนเรือนแพอีกต่อไป เพราะถ้าผู้คนอาศัยอยู่บนเรือนแพอีกต่อไป อาจทำให้สภาพแม่น้ำเสื่อมโทรมเน่าเสียได้ง่าย[268]

พ.ศ. ๒๔๔๘ – ๒๔๕๑ ทางรถไฟได้เริ่มสร้างผ่านท่าโพและท่าเซา ซึ่งขณะนั้นบริเวณนั้นยังเป็นป่าไผ่อยู่ ไม่เจริญเหมือนท่าอิด กรมรถไฟจึงได้สร้างทางรถไฟแยกไปที่หาดท่าอิดล่างในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ สมัยพระยาสุจริตรักษา (เชื้อ) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๔๕๐ มีเสียงหวูดดังมาจากทิศใต้และดังเข้ามาเรื่อย ๆ แต่ครั้งนี้มิใช่หวูดเรือกลไฟ เพราะปนเสียงเหล็กกระทบกันดังสนั่นหวั่นไหวปานฟ้าถล่ม ครู่ต่อมาชาวบ้านก็ได้เห็นวัตถุประหลาดเป็นขบวนยาวเคลื่อนมาตามรางเหล็ก มันคือหัวรถจักรที่ชักลากวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างรางรถไฟไปสู่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นอัจฉริยภาพแห่งสมองมนุษย์

เมื่อมีทางรถไฟผ่านปี พ.ศ. ๒๔๕๐ และได้สร้างสถานีจอดพักรถพร้อมกับสถานีอุตรดิตถ์ เมื่อปีประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๒ – ๒๔๕๓ บรรดาพวกพ่อค้าที่ตลาดหาดท่าอิดบางพวกก็พากันย้ายขึ้นมาปลูกสร้างอาคารร้านอยู่กันจำนวนมาก เพราะใกล้สถานีรถไฟซึ่งสะดวกในการขนส่งสินค้า ตลาดท่าเสาจึงเริ่มคึกคักขึ้น มีร้านตั้งแต่หน้าวัดใหญ่ท่าเสาตลอดลงไปถึงคลองทราย

ขณะที่การค้าของตลาดท่าเสากำลังเจริญก้าวหน้าก็บังเอิญให้เกิดเหตุโศกเศร้าอย่างหนักของบรรดาพวกพ่อค้าในย่านการค้าตลาดท่าเสาแห่งนี้ โดยที่ไม่มีผู้ใดคาดคิดมาก่อน คือในปี ๒๕๑๓ ได้เกิด

---

[266] สัมภาษณ์คุณยายละไม ไพเราะ อายุ ๗๗ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

[267] โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์, อ้างแล้ว

[268] *สัมภาษณ์ คุณลุงสมยศ จิตประเสริฐสกุล อายุ ๖๐ ปี อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์*

ไฟไหม้ครั้งใหญ่ที่ตลาดท่าเสา จากเหตุการณ์ไฟไม้นี้ ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน สภาพความเป็นอยู่ การค้าขาย สภาพแวดล้อม และสภาพเศรษฐกิจ ผู้คนในตลาดเริ่มกระจัดกระจายกันไปอยู่ที่อื่น เพราะสภาพเศรษฐกิจไม่เหมาะสมต่อการค้าขายและค่อนข้างตกต่ำมากนับว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายที่สุดของพ่อค้าแม่ค้าและชาวตลาดท่าเสา ที่กำลังค้าขายเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด ต้องมีอันค่อยๆ เลือนหายไปพร้อมกับสถานีรถไฟท่าเสาที่ปิดทำการไป เหลือเพียงขบวนรถไฟที่เคลื่อนที่ผ่านไปมาในแต่ละวัน[269]

คุณยายอุ่นเรือน สีหะอำไพ เล่าว่า จากเหตุการณ์ไฟไหม้เกิดขึ้นจึงทำให้พ่อค้าแม่ค้าบางคนในตลาดย้ายไปขายของในตัวเมือง รวมทั้งร้านทองที่เคยมีมาขายในตลาดท่าเสา ย้ายไปขายในตลาดในเมืองหลังจากไฟไหม้ชาวบ้านก็ทำที่อยู่อาศัยเป็นการชั่วคราวและบางส่วนที่ไม่มีบ้านก็จะไปอาศัยอยู่ที่วัดชั่วคราว แต่มีบางส่วนก็ทิ้งบ้านไปอยู่ต่างจังหวัดเลยก็มี[270]

หลังจากไฟไหม้ ชาวบ้านตลาดท่าเสาก็เริ่มสร้างตึกแถวด้วยปูน บ้างก็สร้างที่อยู่ชั่วคราวหรือเพิงใกล้ ๆ กับบริเวณสนามฟุตบอลในปัจจุบัน จากคำบอกเล่าของคุณยายต้อยติ่ง กะนะแสง ว่าหลังเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ ชาวตลาดท่าเสาเริ่มขยับขยายครอบครัวและที่ทำมาหากินมาทำการค้าบริเวณสนามฟุตบอลซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับสถานีรถไฟเป็นตลาดเช้า สำหรับการค้าขายมาเป็นเวลากกว่า ๑๐ ปี จนกระทั่งคุณสุนันท์ สีหลักษณ์ ได้เล็งเห็นสภาพแวดล้อมในการคมนาคมขนส่งของตลาดท่าเสาที่อยู่ตรงสนามฟุตบอลนั้น ไม่เกิดความสะดวกและคับแคบมาก จึงได้ทำการสร้างตลาดท่าเสาขึ้นมาใหม่ซึ่งอยู่ข้างวัดใหญ่ท่าเสา ซึ่งที่ดินดังกล่าวเป็นที่ว่างเปล่าของทางรถไฟ

ในระยะแรกทางรถไฟเป็นเจ้าของตลาดและทำการประมูลการจัดเก็บตลาด และจะให้เป็นคนเรียกเก็บค่าเช่าแผงในตลาดและจัดเก็บรายได้จากตลาดเอง ต่อมาได้มีการประมูลให้คนมาเก็บค่าเช่า แต่เนื่องจากการค้าขายที่ซบเซา ขาดทุนและไม่คึกคักเหมือนตลาดในเมืองส่งผลให้คนเรียกเก็บค่าที่ไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ จึงเป็นหน้าที่ของเทศบาลเป็นคนจัดเก็บรายได้ส่วนนี้[271]

ถึงวันนี้ ภาพในอดีตของตลาดท่าเสา ท่าเรือที่ชุมชนตลาดท่าเสาอาจเลือนหายไปบ้างในบางตอนของความทรงจำ แต่เรื่องราวยังคงแจ่มชัดและเห็นในปัจจุบันอยู่เสมอคือ สภาพอาคารบ้านเรือนและเรือนแพในยุคแรกเริ่มของคนที่ผูกพันกับท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ซึ่งสืบทอดมาสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน เป็นสถาปัตยกรรมเมืองเก่าริมน้ำ ที่บ่งบอกถึงความต่อเนื่องของกาลเวลา และพัฒนาการของเมืองว่าเปลี่ยนแปลงไปในทางใด ต่างกันที่ ณ เวลานี้ ผู้คนในชุมชนตลาดท่าเสาไม่ได้ใช้การสัญจรไปมาทางเรือเหมือนในอดีต ตลาดริมน้ำท่าเสาและเส้นทางคมนาคมทางน้ำซึ่งเคยเป็นตัวแปรหนึ่งต่อการดำเนินชีวิตจึงได้ค่อย ๆ เลือนหายไป

จากบ้านท่าเสาถึงบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะประเด็นรูปธรรม คือสะพานปรมินทร์ที่ก่อสร้างขึ้นเพื่อเป็นเส้นทางรถไฟสายเหนือมุ่งขึ้นสู่เชียงใหม่ ที่ทางรถไฟจะต้องตัดข้ามแม่น้ำสายใหญ่ คือ แม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นสาขา

---

[269] โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์, อ้างแล้ว

[270] สัมภาษณ์ ยายอุ่นเรือน สีหะอำไพ. อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

[271] สัมภาษณ์ คุณยายต้อยติ่ง กะนะแสง. อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

หนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน่านตอนที่ทางรถไฟจะต้องข้ามนี้ กว้างประมาณ ๒๕๐ เมตร อยู่ใกล้กับตำบลบ้านดารา แขวงเมืองไชย มณฑลพิษณุโลก จึงได้ก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำขึ้นที่บริเวณแห่งนี้ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๙ บนสะพานมีทางรถไฟ ๑ เส้นทาง สร้างแล้วเสร็จ ได้ประกอบพระราชพิธีเปิดสะพาน เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๕๒

ในอดีตบ้านดาราอยู่ในเขตการปกครองของตำบลท่าสัก และได้ย้ายมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านดาราโดยหมู่บ้านยังไม่มีชื่อเรียกเป็นทางการ บ้านดาราเป็นพระนาม พระราชทานขององค์สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่เสด็จกลับจากเชียงใหม่พร้อมพระชายาคือพระนางดารารัศมี ซึ่งเสด็จโดยขบวนรถไฟและได้จอดพักเพื่อเติมน้ำมันที่สถานี พระองค์ได้ตรัสถามว่าที่นี้ที่ไหน พนักงานได้กราบทูลว่าที่นี้เป็นสถานีรถไฟเติมฟืนเติมน้ำยังไม่มีชื่อ พระองค์จึงได้ทรงพระราชทานนามให้ว่า "บ้านดารา" ตามพระนามของพระชายา คือพระนางดารารัศมีซึ่งได้ตามเสด็จมาด้วย บ้านดาราจึงเป็นพระนามที่พระองค์พระราชทานให้บ้านดาราตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ บ้านดาราอยู่ห่างจากอำเภอพิชัย ๑๘ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์ ๓๒ กิโลเมตร

ชุมชนบ้านดาราแต่เดิมเป็นชุมชนการเกษตร ทำไร่ ทำนาและเลี่ยงสัตว์ ครอบครัวขนาดเล็กมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย โดยพื้นฐานแล้วลักษณะนิสัย ชอบร่าเริง สนุกสนาน มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเอง โดยยึดถือหลักพุทธศาสนา เป็นชุมชนที่ผสมผสานระหว่างชนพื้นเมืองเดิมกับชาวเวียงจันทน์ ชาวบ้านชอบการกค้า-ขาย ตามชานชลาสถานีรถไฟ ตลาดในหมู่บ้านคึกคักเพราะเป็นชุมทางรถไฟสายเหนือและตะวันตก ในสมัยก่อนการค้าขายในบริเวณนี้จะเป็นการเดินทางค้าด้วยเรือ หรือใช้เกวียนมาขายที่พื้นที่จากจังหวัดอื่น ๆ เช่น พ่อค้าจากจังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๑ เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ระหว่างประเทศญี่ปุ่น กับฝ่ายสัมพันธมิตรที่มีอังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกา รบกัน เรียกว่าสงครามมหาเอเชียบูรพา มีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งประเทศญี่ปุ่นขอใช้เส้นทางรถไฟประเทศไทยสายเหนือ เป็นเส้นทางขนอาวุธ เสบียง และกำลังคนผ่านไปยังประเทศพม่า ขณะเดียวกันฝ่ายสัมพันธมิตรคือ อเมริกาก็ใช้ระเบิดทำลายสะพานรถไฟ ตัดเส้นทางการขนส่งของญี่ปุ่น โดยที่สะพานปรมินทร์สะพานข้ามแม่น้ำน่านที่บ้านดารา ก็เป็นเป้าหมายหนึ่งที่ถูกทิ้งระเบิดทำลาย สงครามครั้งนั้นส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านวังสะโมเป็นอย่างมาก เนื่องจากอยู่ใกล้สะพานที่ถูกทิ้งระเบิดบ่อย ๆ และทหารญี่ปุ่นได้มาตั้งค่ายเพื่อคอยระวังรักษาสะพาน และถูกทิ้งระเบิดถึง ๗ ครั้ง สะพานจึงพัง ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านต้องอพยพแยกย้ายหนีภัยสงครามเข้าไปในป่าทางทิศตะวันตก หลังสงครามสงบบางคนก็กลับมาอยู่ที่เดิม แต่อีกหลายคนก็ไม่กลับมาอีก โดยได้ตั้งรกรากบ้านเรือนและทำมาหากินในสถานที่ที่ไปหลบสงคราม[272]

คุณตาพิรา มุขวัฒน์ อายุ ๙๒ ปี เล่าว่าพื้นเพเป็นคนอีสาน ท่านเป็นทหารเก่ารบสมัยสงครามอินโดจีน/สงครามโลกครั้งที่ ๒ คุณตามาอยู่ที่บ้านดาราก่อน พ.ศ.๒๔๙๐ ช่วงสงครามโลก กองทัพส่งคุณ

---

[272] โรงเรียนดาราพิทยาคม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุตรดิตถ์ เขต ๑ จังหวัดอุตรดิตถ์. ***โครงการสะพานปรมินทร์กับวิถีชีวิตคนบ้านดารา.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ตามารับประจำการอยู่ที่สะพานบ้านดารา(สะพานปรมินทร์) เพื่อรักษาทหารที่ป่วยหรือได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ สะพานมีมาก่อนสมัยสงครามโลก ต่อมาพอเกิดสงครามสะพานก็โดนระเบิดจนขาด หลังจากนั้นญี่ปุ่นซึ่งใช้สะพานในการเดินทางก็มาสร้างสะพานเบี่ยงให้คนสัญจรไปมา การเดินทางโดยรถไฟในตอนนั้น ถ้ามาจากทางใต้ รถไฟจะวิ่งไปถึงแค่ปากน้ำโพ และถ้ามาจากทางเหนือก็จะวิ่งแค่ดารา คนก็จะลงข้ามทางเบี่ยงแล้วก็ขึ้นรถไฟต่อไปอีกหลังจากสงครามโลกรัฐบาลก็มีการบูรณะสะพานปรมินทร์ การซ่อมแซมสะพานต้องใช้ไม้ค้ำเสาประมาณ ๗๐๐๐ ต้น ในการขนไม้เพื่อมาทำสะพานนั้นใช้เกวียนลากบางทีก็ใช้แพร สะพานสร้างขึ้นเพื่อให้รถไฟข้ามเพื่อใช้ในการเดินทาง[273]

นาง กิมไล้ สมวานิช อายุ ๘๓ ปี เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๙ เล่าว่า ตอนเป็นเด็กไปเรียนที่วัดโพธิ์ดารารามเดินทางด้วยทางเท้า (สมัยนั้นใส่รองเท้าเกี๊ยะ) ถนนสมัยนั้นเป็นดินธรรมดา มีแต่ทางเท้า ทางเกวียน ยังไม่มีถนนหนทาง การติดต่อสื่อสารจะใช้จดหมายในการติดต่อสื่อสารเพราะยังไม่มีเทคโนโลยีเข้ามายามเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะซื้อยาจากร้านค้า โรงพยาบาลจะอยู่ในเมือง สมัยนั้นจะมีร้านขายของ, มีร้านขายยา, มีการค้าขาย เจริญกว่านี้และยังมีโรงแรม โรงเลื่อย ตอนเป็นสาว ผู้คนจะคึกคักมากกว่าปัจจุบัน, มีคนงานรถไฟ, มีงานบุญ เช่น บวชพระที่วัด,ใส่บาตรทำบุญที่วัด, มีพิธีแต่งงาน, มีแบบแต่งเป็นพิธี และอยู่ด้วยกันเลยก็มีการละเล่น , มีลิเกไม่มีรำวง สมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าต้องใช้ตะเกียงเวลาทำอาหารต้องใช้เตาฝืน เตาถ่าน น้ำดื่มก็ต้องใช้น้ำของรถไฟจะเรียกว่าก๊อกใต้ ก๊อกเหนือ ขนมที่ทำขายในสมัยนั้น เช่น น้ำตาล, ขนมกล้วย ช่วงสมัยนั้นมีน้ำตาลขายแล้ว มีการปลูกผักไว้กินเอง เลี้ยงหมู, เลี้ยงไก่ เสื้อผ้าก็มีขาย แต่ถ้าคนไม่มีเงินจะทอผ้าใส่เอง สะพานเริ่มแรก เป็นสะพานเหล็ก ทางเดินจะอยู่ทางฝั่งขวาต่อมาเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็สร้างสะพานใหม่ เป็นสะพานเหล็กเหมือนเดิม แต่ทางเดินย้ายมาอยู่ทางซ้ายมือในปัจจุบันตอนเกิดสงครามโลก คุณป้าต้องย้ายไปอยู่อีกหมู่บ้านเพราะต้องหลบหนีการทำสงคราม คนสมัยก่อนกับคนสมัยนี้ มีจิตใจทึคล้ายกันไม่โหดเหี้ยมไม่มีการเข่นฆ่า แต่สมัยก่อน คนจะทำบุญมากกว่าคนสมัยนี้[274]

คุณลุงยม มีลาภ อายุ ๘๐ ปี เกิดเมื่อปี ๒๔๗๒ เล่าว่าเป็นคนดารามาตั้งแต่เกิดดั้งเดิม ตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นปู่ บ้านเป็นบ้านธรรมดา บ้านพ่อพึ่งมีสังกะสี บ้านมุงด้วยสังกะสี บ้านคนอื่นมุงด้วยหญ้าคา ตอนนั้นใช้สตางค์แดง ข้าว ๑ สตางค์ รุ่นพ่อ ตอนลุงเป็นเด็กมีข้าวขาย, ก๋วยเตี๋ยวขาย เสื้อผ้าหาใส่ยาก ตอนสงครามเลิก ญี่ปุ่นสามารถสร้างโรงงานทอผ้า เด็กสาว ๆ นุ่งผ้าสั้นพอเก่าคัดมาเป็นเสื้อใน ลุงเรียน ม.๔ ที่วัดโพธิ์ดาราราม รุ่นนั้นมีครู เงินเดือน ๘ บาท เดินตามทางรถไฟ ไปลงวัดโพธิ์ ทำไร่ ทำนาด้วย ผู้หญิง ผู้ชายก็ไปเรียนที่วัดโพธิ์ เสื้อผ้าที่ใส่ก็ธรรมดา ทำนาปีละครั้งและยุ่งยาก ใช้ควายนวดข้าว ย่ำข้าว ส่วนมากตอนกลางคืน ไม่มีไฟใช้ เมื่อก่อนลำบากมาก เตาถาน เตาฝืน หุงข้าวใช้หม้อดิน กระทะใช้แบบธรรมดาสังกะสี ใช้กระจ่าตักข้าวกิน ทำจากกะลามะพร้าว ข้าวต้องตำกิน ใช้สาก [คนบ้านนอก] น้ำใช้น้ำแม่น้ำ ต้องใช้กระถังไปหาบมา เวลาอาบน้ำ อาบที่แม่น้ำ ปูปลาเยอะ สมัยก่อนมีของกินเยอะแยะแต่ไม่รู้วิธีถนอมรักษา ไฟฝืนก็ไม่มีใช้ ตอนเจ็บไข้ได้ป่วยมียาหลวง (คิวนินแก้ไข้) มีหมอโบราณ หมอ

---

[273] สัมภาษณ์ คุณตาพิรา มุขวัฒน์ อายุ ๙๒ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนดาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์
[274] สัมภาษณ์ นางกิมไล้ สมวานิช อายุ ๘๓ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนดาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์

ตำแย สมัยนั้นมีโรคภัยไข้เจ็บมากมายเช่นกัน เช่น ฝีหัวทด ไข้ทรพิษ สมัยก่อนนอนมีมุ้ง มีหมอนที่ตัดเย็บกันเอง สมัยนี้ต้องใช้เงินซื้อ ขนมนมเนยก็ทำกินเอง

สงครามโลกคุณตาอายุได้ ๑๓ ปี (พ.ศ.๒๔๘๓) โดนระเบิด พ.ศ.๒๔๘๕ อังกฤษทิ้งระเบิด ได้พม่าเป็นเมืองขึ้น อังกฤษกับญี่ปุ่นรวมกัน โดยใช้สะพานปรมินทร์เป็นทางผ่านขึ้นไปทางตอนเหนือของประเทศไทย ญี่ปุ่นผ่านประเทศไทยเพื่อยึดพม่า มีการทิ้งระเบิด ๑๑ ครั้ง ขุดหลุมหลบภัย เมื่อมีการทิ้งระเบิดในพื้นที่ ก็มีคนตายบ้าง เวลาถูกระเบิดตัวคนก็กระเด็นหาศพไม่พบ ชาวบ้านตายก็เผาใช้ไม้ป่าเอาฟืนใส่เผา บางคนก็ฝัง แล้วแต่ฐานะ ความเชื่อ เผาแล้วดีกว่าไม่มีเชื้อโรค เด็กส่วนมากจะถูกฝังสมัยนั้นใช้ขี้ไต้ (น้ำยางจากต้นยาง) ไม้ขีดหาใช้ยาก ใช้เหล็กกับหินมาขูดให้เกิดประกายไฟล่อด้วยสำลี หรือ งิ้ว นุ่น ต่อมาก็พัฒนามาเรื่อย ๆ การเล่นดนตรี สมัยรุ่นพ่อมีลิเก มีหนังตะลุง จะไม่มีผู้หญิงเล่นเพราะผู้จะหญิงจะรักนวลสงวนตัวลุง แต่งงานโดยพามาอยู่ด้วยกัน (เสียเงินด้วย) ทำบุญที่วัดโพธิ์ดารารام ลุงจบ ป.๔ มีความเชื่อทางศาสนา เรื่อง บาปบุญคุณโทษ เวรกรรม การลงแขก เอาแรงกัน ทำบ้านก็ช่วยกันเลื่อยไม้

จิตใจคนทั้ง ๒ สมัย ก็คล้ายๆกัน การดูเวลาโดยมากจะดูตะวัน พระย่ำค่ำก็จะมืด ตอนเช้าก็ฟังจากไก่ขัน ตอนกลางคืนดูดาว เช่น ดาวจระเข้ ดาวไถ ดาวลูกไก่ ดาวเหนือ การเดินทางในสมัยนั้นโดยมากใช้เกวียน รถไฟ รุ่นพ่อมีรถไฟแล้ว สะพานสร้างเมื่อรัชกาลที่ ๕ ก่อนนั้นผู้คนก็เยอะ มีแม่ค้าสมัยนี้ดีกว่าเพราะสมัยก่อนไม่สะดวก เมื่อวันเวลาเปลี่ยนไปมีการเปลี่ยนแปลงขบวนรถไฟเที่ยวขึ้น-ล่องน้อยลง ทำให้เศรษฐกิจบ้านดาราซบเซาลง ตลาดร้านค้าต้องยุบลง ประชาชนย้ายหนีหาที่ทำกินใหม่ ซึ่งส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนบ้านดารา[275]

ชาวบ้านตำบลบ้านดาราก็ไม่แตกต่างไปจากประชากรที่อื่น ๆ ที่ต้องการความอุดมสมบูรณ์จะเห็นได้จากการอพยพย้ายถิ่นฐาน จะย้ายจากที่อื่นเพื่อเข้ามาทำมาหากิน โดยเฉพาะการทำนาดังคำกล่าวของ นายสว่าง กิ่งแก้ว อายุ ๕๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๖๗/๑ หมู่ ๒ ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่ว่า "เมื่อก่อนเป็นป่า บ้านส่วนใหญ่จะอยู่เป็นกลุ่ม เป็นหย่อม ตามริม แม่น้ำ ต่อมาก็ขยายกันออกไปอาชีพดั้งเดิมก็ทำนาเป็นหลัก เพราะใกล้แม่น้ำ บ้านก็จะอยู่เลาะริมแม่น้ำ การย้ายถิ่นหนีสงคราม การสร้างบ้านเรือนมีไม่มากหันไปขุดหลุมหนีระเบิดช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีแม่น้ำน่านเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่จะหล่อเลี้ยงชีวิตในชุมชนบ้านดารา ในยุคนี้ไม่มีเขื่อนสิริกิติ์ ถึงฤดูน้ำหลากท่วมบ้านเรือนเสียหายมาก ถึงเดือน อ้าย-ยี่ น้ำก็ลดลงอย่างมากมองเห็นหาดทรายขาวสวยงามมาก ยามระจันทร์เต็มดวงท่อแสงกระทบหาดทรายเป็นประกายระยิบระยับ แหล่งน้ำ โดยใช้น้ำอุปโภคและบริโภค เพาะปลูกสวนครัว โดยไม่ได้ใช้สารพิษเคมี เดนทางไปหาบน้ำเป็นระยะทาง ๑๐๐-๒๐๐ เมตร จนบ่าด้าน สิงหาลาสัตว์ก็มีมาก ยุงไม่ค่อยมี นอนกางมุ้ง ป่าไม้มีมากไร่นาใครจับจับเอา ถากถางป่าพงเอา บางครอบครัวยกที่ไร่ที่นาสวนให้กันเองด้วยปากเปล่าไม่ทะเลาะเบาะแวงกัน อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นพวก ป้องกันการทำร้ายจากบุคคลกลุ่มอื่น ๆ มารังแก บ้านที่ขยันหน่อย หลังคามุงกระเบื้องเผาแผ่นเล็กหรือแผ่นไม้สักเล็กมุง เริ่มใช้สังกะสี พื้นกระดานไม้เนื้อแข็ง ยากจนก็มุงด้วยหญ้าคา แฝก พื้นใต้ถุงโล่งฝา-พื้นขัดแตะ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ประกอบด้วย พ่อ แม่ลูกปู่ ย่า

---

[275] สัมภาษณ์ คุณตายม มีลาภ อายุ ๘๐ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนดาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์

ตายาย หลาน เหลน อาศัยในบ้านเดียวกัน มีความเคารพผู้อาวุโส ปรองดองซึ่งกันและกัน เพื่อป้องกันนักเลงอันธพาลที่เที่ยวลัก งัว – ควาย ที่ผูกไว้ใต้ถุนบ้าน หรือในคอก หากมีคนตายในหมู่บ้านถ้าเป็นเด็กจะนำมาฝังที่วัด ถ้าเป็นผู้ใหญ่ก็เอาไปเผาบนเชิงตะกอนที่วัด ป่าช้า คนตายที่นำไปเผาก็เพื่อป้องกันการแพร่เชื้อโรค นอกจากนั้น ที่ดินไร่นา เริ่มหักล้างถางพงกันมาก ประชากรเพิ่มขึ้นมา เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยทำมาหากิน[276]

เมื่อประชากรในพื้นที่หนึ่งเริ่มมีความหนาแน่น หรือจำนวนประชากรมีมากเกินไป ไม่สมดุลกับปริมาณทรัพยากร ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นก็จะทำการขยับขยายย้ายถิ่นฐาน หาที่อยู่ใหม่หาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่ ดังจะเห็นได้จาก ชาวบ้านบ้านดาราที่อพยพเข้ามาอยู่ในช่วงแรก ๆ จะย้ายมาจากตำบลใกล้เคียง ที่มีประชากรอยู่มานานแล้ว เช่น ชาวบ้านเกาะ ที่มาจากบ้านดินแดง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ชาวบ้านวังสำโม ที่มาจากบ้านแก่ง ตำบลบ้านแก่ง อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่ต่างก็โยกย้ายจากพื้นที่ที่มีประชากรอยู่มาก มาหาที่ทำมาหากินใหม่[277]

นอกจากการใช้สมบัติสาธารณะประเด็นรูปธรรมในพื้นที่ชุมชนบ้านท่าเซาและบ้านดาราแล้ว ยังมีอีกพื้นที่หนึ่งของโครงการยุววิจัยฯ จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะอย่างเห็นได้อย่างชัดเจนจนแทบจะไม่เหลือสิ่งเดิมๆ ให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นเลย มีแต่ความทรงจำของคนรุ่นเก่าที่เล่าขานเป็นตำนานให้แก่รุ่นลูกรุ่นหลานฟังต่อ ๆ กันมา คือพื้นที่การใช้สมบัติสาธารณะร่วมกันของคนในชุมชนท่าปลาก่อนการสร้างเขื่อนและหลังการสร้างเขื่อนสิริกิติ์

ชาวท่าปลาเก่าซึ่งมีแหล่งอุดมสมบูรณ์ในน้ำมีปลาในนามีข้าว สภาพความเป็นอยู่ในการใช้ชีวิตวัฒนธรรมและประเพณีของชาวบ้านก่อนที่จะสร้างเขื่อนขึ้นหรือก่อน พ.ศ. ๒๕๑๒ ชาวบ้านมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง คือชาวบ้านหากไม่มีเงินก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สภาพการกินอยู่ของชาวบ้านจะนิยมปลูกผักปลูกข้าวไว้กินเองแทบจะไม่ค่อยเดือดร้อนสักเท่าไหร่ในเรื่องของการกินอยู่เพราะหากไม่มีเงินก็สามารถหาผักหาปลากินเองโดยไม่ต้องเสียเงิน แต่ก่อนถนนหนทางไม่ค่อยจะสะดวกเท่าไรนัก[278]

ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๕ มีการส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจพื้นที่ แล้วประกาศเป็นทางการ ว่าจะทำการก่อสร้างเขื่อนเอนกประสงค์ขนาดใหญ่เพื่อการชลประทานและผลิตไฟฟ้า ที่บ้านผาซ่อมซึ่งห่างจาก

---

[276] สัมภาษณ์ นายสว่าง กิ่งแก้ว อายุ ๔๕ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนดาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์

[277] โรงเรียนดาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์, อ้างแล้ว

[278] โรงเรียนเตรียมอุดมน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์. ***การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ : กรณีศึกษา****บ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์.* โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[278] โรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุตรดิตถ์. ***โครงการท่าปลา...ตำนานเมืองใต้น้ำ.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ที่ว่าการอำเภอท่าปลาไปทางทิศใต้ประมาณ ๒ กิโลเมตร จำเป็นต้องอพยพราษฎรที่อยู่เหนือบริเวณสร้างเขื่อนออกจากพื้นที่ จำนวน ๔ ตำบล ๒๔ หมู่บ้าน คือ ตำบลท่าปลา ตำบลจริม ตำบลหาดล้า และตำบลท่าแฝก มีการชดเชยค่าที่ดินและค่ารื้อถอนให้กับราษฎร โดยทางราชการพิจารณาจ่ายให้ครอบครัวในพื้นที่เขตตำบลท่าปลาไร่ละ ๑,๒๐๐ บาท ตำบลจริม ไร่ละ ๘๐๐ บาท ตำบลหาดล้า ไร่ละ ๖๐๐ บาท ตำบลท่าแฝก ไร่ละ ๕๐๐ บาท และกำหนดค่าพืชผลให้เท่ากันคือ มะพร้าวมีผลต้นละ ๒๕ บาท มะพร้าวยังไม่มีผล ต้นละ ๑๒ บาท หมากต้นละ ๑๐ บาท กล้วย กอละ ๓ บาท ส่วนค่ารื้อถอนคิดเป็นตารางเมตร และพิจารณาตามสภาพของบ้านเรือน ถ้าบ้านใดเป็นกระต๊อบมุงหญ้าคาจะไม่ได้ค่ารื้อถอน การรื้อถอนนั้นมิได้ทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน แต่ทางราชการให้ผู้อพยพทุกคนทุกตำบลจับสลากรวมกันว่าใครจะได้ไปอยู่ผังไหน ที่แปลงที่เท่าไร จึงทำให้ญาติพี่น้องของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบลต้องพลัดพรากแยกย้ายกันไปตามแต่จะจับสลากได้ เป็นที่โศกเศร้าเสียใจของทุกผู้ทุกคน[279]

คุณตาเหลือ จันทร์ฤทธิ์ เล่าให้ฟังว่า ตาได้อพยพมาในปี ๒๕๑๒ เดิมหมู่บ้านที่ตาอาศัยอยู่มีชื่อว่าหมู่บ้านต้นปอบ และเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าบ้านร่องดินหม้อ ตาเหลือยังบอกว่า หมู่บ้านเดิมก่อนที่ตาจะย้ายมาอยู่ที่นี่ ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ว่าเรื่องน้ำนั้นอุดมสมบูรณ์ดี ได้กิน ได้ใช้ จากแม่น้ำน่าน คุณตาเลี้ยงช้างไว้ ๔ ตัว แต่ปัจจุบันไม่ได้เลี้ยงแล้ว เพราะว่าไม่มีที่ที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงช้าง จึงขายไปตัวละ ๓๐,๐๐๐ บาท และมีที่ดินอยู่ประมาณ ๑๐ กว่าไร่ ที่ปลูกบ้าน ๒ ไร่ เมื่ออพยพมาก่อนที่น้ำจะท่วมได้ค่าลื้อถอนครัวเรือนละ ๕,๐๐๐ – ๖,๐๐๐ บาท[280]

ร้อยตรีสุเมธ เชื้อภักดี เล่าให้ฟังเกี่ยวกับการย้ายจากที่บ้านเก่ามาอยู่ที่บ้านใหม่ว่า ตนได้ย้ายมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ก่อนน้ำจะขึ้น ตนและชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้ลื้อบ้านมา มีการขนย้ายโดยการนำขึ้นรถมาเป็นเที่ยว คิดเป็นเที่ยวละ ๒,๐๐๐ บาท การย้ายจะมีค่าลื้อถอนประมาณไร่ละ ๑,๕๐๐ บาท ต้นไม้ที่ออกผลก็จะได้ต้นละ ๕๐ บาท เมื่อย้ายมาแล้วก็มีการจับฉลากเลือกที่ดินอยู่อาศัยและทำกิน ว่าตนเองอยู่หมู่บ้านอะไร ตำบลอะไร โดยมีการจัดหาโดยนิคมให้คนละ ๑๕ ไร่ แบ่งเป็นที่ดินทำกิน ๑๓ ไร่ และใช้เป็นที่อยู่อาศัย ๒ ไร่ เมื่อจับฉลากได้บ้านเลขที่แล้วก็ปลูกกระต๊อบเป็นที่พักอาศัยชั่วคราวก่อน ต่อมาจึงสร้างบ้านเรือนที่อยู่กันในปัจจุบัน[281]

คุณตาเกี๋ยว มูลคำปา เล่าว่า ก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่นี่ความเป็นอยู่ไม่ค่อยสุขสบายเหมือนปัจจุบัน เพราะตอนนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ มีเพียงตะเกียงเท่านั้น เมื่อย้ายมาต้องมาบุกเบิกถางที่กันเอง มาปรับที่ดินเพราะ เป็นป่าไผ่รก มีแต่ต้นไม้ใหญ่ เป็นที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ที่ทำไร่ของชาวบ้านน้ำหมัน ตอนนั้นยังเป็นที่ดินไม่มีเจ้าของ เมื่อปรับแต่งที่ดินเสร็จก็ไปหาปักไม้ เศษไม้มาทำเป็นที่อาศัยชั่วคราว ลำบากมากในตอนแรกๆ น้ำก็ไม่มีต้องไปหาบจากลำห้วย น้ำดื่มทางนิคมนำมาส่งให้ ต้นไม้ ต้นมะพร้าว ต้นขนุน ชาวบ้านน้ำหมันก็นำมาขายให้ ปี ๒๕๒๕ มีไฟฟ้า น้ำประปาเข้าถึงหมู่บ้าน มีไฟฟ้าความเป็นอยู่จึงสบายขึ้น มีการปล่อยน้ำจากเขื่อนมาให้ใช้ และอาชีพก็ยังเหมือนเดิม คือ ทำไร่ข้าวโพด ไร่ถั่ว ปัจจุบัน

---

[280] สัมภาษณ์ นายเหลือ จันทร์ฤทธิ์ อายุ ๗๒ ปี, อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุตรดิตถ์

[281] สัมภาษณ์ ร้อยตรีสุเมธ เชื้อภักดี อายุ ๗๓ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนเตรียมอุดมน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ความเป็นอยู่ดีกว่าเก่า การทำมาหากินสบาย มีถนนหนทางสะดวก แต่ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เพราะว่าปลาเป็นเนื้อต้องใช้เงินซื้อ ถ้าอยู่ที่บ้านเก่าก็ไม่ต้องซื้อหาอะไรมากมาย แต่อย่างอื่นก็ไม่มีปัญหาอะไร[282]

ภายหลังจากการสร้างเขื่อน ทำให้ผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ต้องเป็นชุมชนที่แตกออกจากกัน ต่างระเห็จหาพื้นที่อาศัยและทำกินแห่งใหม่ในหลายจังหวัดทั้งใกล้และไกลออกไป บางกลุ่มต้องยอมจำนนต่อการเข้าไปอยู่ในที่ดินที่ทางรัฐจัดสรรให้ ถึงแม้ว่าจะเป็นที่แห้งแล้ง ไม่เหมาะกับการอาศัยและทำกินก็ตามที บางกลุ่มโต้ตอบด้วยการยืนหยัดอยู่ในพื้นที่เดิมแต่ได้ปรับตัวเองโดยการสร้างแพเพื่อพักอาศัยภายหลังที่พื้นที่เดิมต้องถูกน้ำท่วม การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการประกอบอาชีพ เพราะที่นาที่ไร่ ที่รัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที

การสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำก็เท่ากับเป็นการทำลายพันธุ์ปลา ในแม่น้ำพันธุ์ปลาและปริมาณปลาตามธรรมชาติจะลดลงเมื่อเขื่อนปิดกั้นเส้นทางการอพยพของปลา ซึ่งการสร้างเขื่อนสิริกิติ์เป็นสาเหตุให้ปลายี่สกหายไปจากแม่น้ำน่าน บวกกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปหลังการสร้างเขื่อน รวมทั้งการที่เขื่อนต้องกักเก็บน้ำในฤดูฝน ทำให้ภาวะน้ำหลากในพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างที่ราบลุ่มน้ำท่วมต้องหมดไป จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนโดยไม่มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมอย่างสมบูรณ์ทำให้เกิดผลกระทบต่อพันธุ์ปลา โดยที่พันธุ์ปลาเหล่านี้คือ แหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจที่สำคัญระดับครอบครัว และเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญของชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนด้วยหวังผลเพื่อส่งเสริมให้มีการขยายเกษตรกรรมเพื่อการค้านั้นไม่ได้ตอบโจทย์ให้กับหมู่บ้านแห่งนี้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลโดยตรงจากการสร้างเขื่อน แต่กลับเพิ่มผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านมากขึ้น คือ ต้องอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปหางานทำในจังหวัดอื่น และต่างประเทศ ซึ่งจากข้อมูลยังสะท้อนว่า เศรษฐกิจที่ได้ผลดีในช่วงนี้มาจากการส่งเงินกลับเข้ามาของกลุ่มผู้ชายที่ออกไปค้าแรงงานในต่างประเทศ แต่อีกด้านหนึ่งต้องแลกกับปัญหาต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นกับลูกหลานในครอบครัว

การปรับตัวของกลุ่มชาวบ้านที่รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ชาวบ้านต้องลงแรงกันรื้อและขนของมากองไว้ ส่วนมากจะได้แต่บ้าน ข้าวของอย่างอื่นจำเป็นต้องทิ้งไว้กับน้ำ เมื่อขนของกันเสร็จแล้วทางนิคมลำน้ำน่าน ให้ไปจับฉลากเพื่อจับจองแบ่งสรรที่ดินใหม่ ให้เป็นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ในบางที่ญาติพี่น้องที่เคยอยู่ใกล้กันมาก่อนก็ต้องถูกแยกจากกันเพราะต้องไปอยู่ตามเบอร์ที่จับได้ และทางรัฐบาลให้ค่าเวนคืน

มีการชดเชยค่าที่ดินและค่ารื้อถอนให้กับราษฎร โดยทางราชการพิจารณาจ่ายให้ครอบครัวในพื้นที่เขตตำบลท่าปลาไร่ละ ๑,๒๐๐ บาท ตำบลจริม ไร่ละ ๘๐๐ บาท ตำบลหาดล้า ไร่ละ ๖๐๐ บาท ตำบลท่าแฝก ไร่ละ ๕๐๐ บาท และกำหนดค่าพืชผลให้เท่ากันคือ มะพร้าวมีผลต้นละ ๒๕ บาท มะพร้าวยังไม่มีผล ต้นละ ๑๒ บาท หมากต้นละ ๑๐ บาท กล้วย กอละ ๓ บาท ส่วนค่ารื้อถอนคิดเป็นตารางเมตร และพิจารณาตามสภาพของบ้านเรือน ถ้าบ้านใดเป็นกระต๊อบมุงหญ้าคาจะไม่ได้ค่ารื้อถอน

---

[282] สัมภาษณ์ นายเกี๋ยว มูลคำปา อายุ ๗๘ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนเตรียมอุดมน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

การรื้อถอนนั้นมิได้ทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน แต่ทางราชการให้ผู้อพยพทุกคนทุกตำบลจับสลากรวมกันว่าใครจะได้ไปอยู่ผังไหน ที่แปลงที่เท่าไร จึงทำให้ญาติพี่น้องของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบลต้องพลัดพรากแยกย้ายกันไปตามแต่จะจับสลากได้ เป็นที่โศกเศร้าเสียใจของทุกผู้ทุกคน

เมื่อมาถึงก็ต้องตามหาที่ของตนโดยมีเบอร์ที่ตนจับได้ปักอยู่ เมื่อมาถึงรถทางนิคมได้มาไถที่เปิดหน้าดินให้ แต่ไม่ค่อยดีนักพอที่จะเป็นที่ทางได้ จากนั้นก็ไปหาปีกไม้มาทำเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว บางคนก็หาทางมะพร้าวมาทำเป็นกระท่อมพอเป็นที่บังแดด บางคนมีเสื่อก็นอนกับเสื่อ ตอนมาอยู่ใหม่ ๆบางคนคิดถึงบ้านก็ถึงกับนั่งร้องไห้ พร่ำบ่นว่าพามาทุกข์ อยู่ที่เก่าดีแล้ว นายเกี๋ยว มูลคำปา เล่าต่อว่าตอนมาถึงใหม่ ๆ ก็มาถางป่าไผ่ ดินแดนแถบนี้เป็นป่าต้นไม้ใหญ่ เป็นเนินสูง เดิมแถวนี้เป็นทำเลที่ใช้เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย

เมื่ออพยพมาอยู่พื้นที่ใหม่ในช่วงแรกๆทุกครอบครัวต้องทนลำบากไม่มีแหล่งน้ำกินน้ำใช้ ต้องรอรถของทางราชการบรรทุกน้ำมาแจกจ่ายแต่มักไม่ใคร่จะเพียงพอ บ้านเรือนที่ขนย้ายมาก็ปลูกสร้างตามมีตามเกิด ผืนดินที่ได้รับจัดสรรก็แห้งแล้งไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก หัวหน้าครอบครัวต้องออกรับจ้างรายวันมาเลี้ยงครอบครัวมีรายได้วันละ ๓-๕ บาท หลายครอบครัวต้องละทิ้งที่อยู่ไปหางานทำต่างจังหวัด การกินการอยู่ลำบากมาก ต้องซื้อหาทุกอย่าง เงินทองที่มีอยู่และได้รับค่าชดเชยการรื้อถอนก็หมดไป บางครอบครัวอดอยากต้องไปหาหน่อพงมาต้มจิ้มน้ำพริกกินกันในครอบครัว นับว่าในระยะเวลานั้นลำบากมาก

เมื่ออดอยากหากินฝืดเคืองจึงจำเป็นต้องแอบกลับคืนเข้าป่าทำไร่เลื่อนลอยตามบริเวณขอบอ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อน ที่ดินที่ได้รับจัดสรรก็ปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า อาชีการประมงในอ่างเก็บน้ำนั้นถูกยึดครองโดยนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาหากิน ในเมื่อไม่มีทุนก็ต้องยอมเป็นหนี้นายทุน การเริ่มต้นทำไร่ในยุคนั้นต้องเปลี่ยนไป มีการใช้สารเคมี ต้องซื้อทุกอย่างตั้งแต่เม็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารเคมี และอาหารการกิน ปีไหนโชคดีภูมิอากาศอำนวยหลังจากหักหนี้แล้วก็พอมีเงินเหลือบ้าง แต่ปีที่โชคร้ายก็ต้องติดหนี้สินกับนายทุนต่อไปอีก

ปี พ.ศ.๒๕๒๓ รัฐบาลมีนโยบายปิดป่า คนท่าปลาที่ไปทำมาหากินทำไร่ตามขอบอ่างเก็บน้ำก็ต้องถูกไล่ออกจากป่า ทยอยออกมาจนหมดในปี ๒๕๓๐ หลังจากออกมาจากป่าไม่สามารถทำมาหากินในที่ดินที่ได้รับจัดสรรเนื่องจากสภาพที่ดินเสื่อมโทรม ขาดแหล่งน้ำในการเพาะปลูก จึงเดินทางเข้ากรุงเทพฯเพื่อขายแรงงาน ในช่วงระยะเวลานี้อำเภอท่าปลามีแต่ความเงียบเหงามีเพียงคนชราและเด็กที่อยู่กับบ้าน วันเทศกาลสำคัญเป็นวันหยุดหลายวันต่อเนื่องกันจึงจะได้กลับมาเยี่ยมพ่อเยี่ยมลูกได้พบหน้ากันแนวความคิดของคนหนุ่มคนสาวเริ่มเปลี่ยนแปลง เมื่อไปทำงานต่างถิ่นที่มีความเจริญทางด้านวัตถุ ก็ถูกกระแสอารยธรรมตะวันตกเข้าครอบงำ ความสำนึกท้องถิ่นขาดหายไม่ผูกพันกับแดนดินถิ่นเกิด

เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจในปีพ.ศ. ๒๕๔๐ บริษัท โรงงานต่างชาติปิดตัวลง เลิกจ้างพนักงาน คนท่าปลาก็ได้รับผลกระทบถูกเลิกจ้างต้องเดินทางกลับบ้าน เมื่อกลับมาแล้วก็มีแต่ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร บางครอบครัวที่ได้เตรียมการไว้ก่อนแล้วพอมีทุนรอนก็รอดตัว ส่วนใหญ่จะออกรับจ้างรายวันตามฤดูกาลเช่นรับจ้างตัดอ้อย ทำไร่ตามอำเภอและจังหวัดใกล้เคียง หรือไม่ก็รับจ้างใช้แรงงานการก่อสร้าง บางรายก็หากินทางผิดกฎหมาย ปัญหาที่สำคับในระยะนี้คือมีการใช้สารเสพติดสูงขึ้น อัตราของการติดเชื้อ HIV สูงขึ้น อัตราคนว่างงานเพิ่มมากขึ้น

ชาวท่าปลาหวนกลับคืนสู่ท้องถิ่นกลับมาสู่ผืนดินที่ได้รับจัดสรร ในยุคนี้กระแสพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มเข้าสู่ทุกพื้นที่ หลายส่วนราชการให้ความรู้และส่งเสริมการอยู่ด้วยตนเอง และอยู่ร่วมกันในชุมชน ประชาชนเริ่มเปลี่ยนปลงวิถีชีวิต ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากอำเภอท่าปลาและ กฟผ. เขื่อนสิริกิติ์มากมาย

จากประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่นี้ ได้สะท้อนถึงความแตกต่างของช่วงก่อนการสร้างเขื่อนว่าจะมีปลาอุดมสมบูรณ์กว่าช่วงหลังการสร้างเขื่อน สภาพของชาวบ้านอำเภอท่าปลาในปัจจุบัน เป็นอำเภอที่ประชาชนมีระดับรายได้ต่ำที่สุดในจังหวัด ประชากรส่วนใหญ่ยากจน ปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นปัญหาหลัก ไม่มีการผันน้ำจากเขื่อนมาให้ชาวบ้านทำการเกษตรเลย[283]

ตากลิ้ง เป็นผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่งในหมู่บ้าน ปัจจุบันนี้ตาอายุ ๘๔ ปี ตากลิ้งอพยพมาจากบ้านท่าปลาเก่า ตาบอกว่าย้ายมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๑ ตอนนั้นอายุ ๔๐ ปี ตาอพยพมากับเมีย สาเหตุที่ต้องอพยพออกจากบ้าน ท่าปลาก็เพราะว่ารัฐบาลเข้าต้องการสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วม จึงจำเป็นที่จะต้องเกณฑ์ผู้คนที่อยู่บริเวณนั้นออกมา โดยรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบให้ค่ารื้อถอนทั้งหมด ตาบอกว่ารถกำนันรัญเขาขนของมาให้ และก็เล่าว่าตอนที่อพยพมาใหม่ ๆ นั้นแสนลำบาก น้ำก็แห้ง กันดารน้ำที่สุด ต้องมาขุดบ่อเล็ก ๆ เพื่อหาน้ำไว้ใช้กัน บางทีก็ได้คนละขัน สองขัน น้ำพระราชดำริก็ยังไม่ได้ใช้ ต้องรอให้มาอยู่โดย พร้อมเพรียงกันก่อนเขาถึงจะมาทำให้ แม่น้ำคูคลองก็ยังไม่มี ตอนมาใหม่ ๆ นิคมฯ เขาก็เอาน้ำมาส่งให้ แต่ก็ขาด ๆ เขิน ๆ เพราะคนในหมู่บ้านมีมากขึ้น ตาว่าได้ใช้น้ำพระราชดำริประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๗ หรือ พ.ศ. ๒๕๑๘ ประมาณนี้แหละ แต่ก็ยังขาด ๆ เขิน ๆ อยู่ แต่ก็ยังดีกว่าตอนที่มาอยู่ตอนแรก ๆ มันแสนจะลำบากทรมาน ตากลิ้งแสดงน้ำเสียงถึงความทุกข์ยาก เลยถามตาว่าไม่ได้อพยพมาพร้อมกันหรอกหรือ ตาบอกว่าอพยพมาไล่ ๆ กัน เพราะที่บ้านท่าปลาเก่าก็มีหลายหมู่บ้าน ตายังเล่าอีกว่า ที่ดินตรงที่นิคมฯ จัดให้มาอยู่นี้ ชาวบ้านบ้านน้ำหมันเขาเข้ามาทำไร่ ทำนา อยู่ก่อนแล้ว เพราะบ้านน้ำหมันเป็นหมู่บ้านที่อยู่ที่นี่มาก่อน หากเราจะเข้าไปทำอะไรก็กลัวว่าจะเป็นการผิดใจกัน ต้องรอให้นิคมฯ เป็นผู้จัดการให้ ที่ดินตรงนี้หากชาวบ้านมีหลักฐานเป็น นส ๓ เรียบร้อยแล้วนิคมฯ เขาก็จะยกให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่เจ้าของที่ แต่หากไม่มีหลักฐานก็จะถูกยึดเป็นของแผ่นดิน และนิคมฯ เขาก็จัดสรรมาให้คนที่อพยพมาจากบ้านท่าปลา โดยนิคมฯ จัดให้ทุกครอบครัวคือ ที่อยู่อาศัย ๒ ไร่ และ ที่ทำกิน ๑๓ ไร่ ในส่วนของที่อยู่อาศัยทางนิคมฯ เขาก็จะมาไถที่ให้ แล้วก็แบ่งไว้เป็นล็อค ๆ แล้วชาวบ้านก็จะต้องไปจับ

---

283 โรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุตรดิตถ์. ***โครงการท่าปลา...ตำนานเมืองใต้น้ำ.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

สลากเพื่อเสี่ยงดวงว่าตัวเองจะได้หมายเลขอะไร ตากลิ้งบอกว่าหมายเลขของที่อยู่อาศัยและที่ทำกินจะตรงกัน ตาบอกว่าตาโชคดีที่จับได้ที่ดินที่ตาอยู่ ณ ปัจจุบันนี้ เพราะเมื่อก่อนตอนที่ย้ายมาเป็นป่านั้น ที่ดินที่ตาจับได้เป็นป่าไม้ใหญ่ ตาจึงได้ใช้ประโยชน์จากไม้เหล่านั้นนำมาสร้างบ้าน และที่เหลือก็ขาย เพื่อหาเงินมาตั้งหลักปักฐาน ตาบอกว่าเมื่อจับเลขที่บ้านได้แล้วหลวงเขาก็จะออก สค ๑ ให้ แล้วก็มาเปลี่ยนเป็น นค ๑ และสุดท้ายก็ได้เป็น นค ๓ เมื่อได้เป็น นค ๓ เรียบร้อยแล้วก็ทำโฉนดที่ดิน กรรมสิทธิ์ตรงนั้นก็ถือว่าเป็นของเราโดยถูกต้องตามกฎหมาย

ตากลิ้งบอกว่านอกจากเรื่องน้ำที่ขาดแคลนแล้ว ยังมีเรื่องถนนหนทางและเรื่องไฟฟ้า ตาเล่าว่าเมื่อก่อนนั้นถนนสายนี้ไม่มีความเจริญเลย ยังเป็นถนนดินแดงสายเล็ก ๆ ความเจริญก็เข้าถึงช้ากว่าถนนสายเอกและสายโท เพราะถนนซอยของตานั้นไม่ได้ทะลุผ่านหมู่บ้านเลยซะทีเดียว ส่วนใหญ่จะเป็นสวนเป็นนาของชาวบ้านซะมากกว่า อยู่ได้ประมาณ ๒ ปี ก็เริ่มมีการพัฒนาถนนให้ดียิ่งขึ้น และเพิ่งจะมาพัฒนาเป็นถนนคอนกรีตเอาเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้นี่เอง ฉันเองก็มีความทรงจำร่วมกับตาว่าตอนที่ยังเล็ก ๆ เคยปั่นจักรยานไปสวนกับยาย และถนนเส้นนี้ก็ยังเป็นดินแดงอยู่ เวลาปั่นจักรยานไปทีฝุ่นก็ฟุ้งกระจาย ตายังบอกว่าอีกว่าสมัยนั้นรถราแทบจะไม่มีวิ่งบนถนนเส้นนี้เลย จะมีก็เป็นส่วนน้อย เพราะเป็นเส้นทางที่ไม่ได้เชื่อมกับถนนใหญ่อีกทั้งยังเป็นดินแดงรถจึงไม่ค่อยผ่าน จะมีก็แต่รถจักรยาน รถเข็นที่ชาวไร่ชาวนาเอาไปสวนกัน เพิ่งจะมามีรถผ่านถนนเส้นนี้ก็ตอนที่ถนนเริ่มพัฒนาแล้ว ตาว่าตาอยู่มาเกือบ ๓๐ ปี เขาถึงจะเข้ามาทำถนนให้ จนเป็นถนนคอนกรีตอย่างเช่นปัจจุบัน ส่วนเรื่องไฟฟ้า ตาเล่าว่าชาวบ้านในซอยนี้ต้องเก็บเงินเพื่อซื้อเสาไฟกันเอง ก็ราว ๆ ประมาณหนึ่งแสนบาท ตอนนั้นในซอยนี้ก็มีประมาณ ๑๐ กว่าหลังคาเรือน ประมาณ ๑๒ – ๑๓ เจ้าได้ ก็เก็บหลังคาเรือนละ ๙๐๐ บาท เพื่อซื้อเสาไฟแต่เงินก็ยังไม่ครบ เลยวิ่งเต้นกันโดยมีตากลิ้งเป็นผู้นำ และได้เงินสบทบจากผู้ว่าฯ อีกประมาณ ๗,๐๐๐ บาท แต่ก็ยังไม่พอ ตากลิ้งจึงวิ่งเต้นไปที่นิคมฯ ทางนิคมฯ ก็ถามว่ามีธุระอะไร ตาก็บอกว่าเงินยังไม่พอที่จะเอาไฟฟ้าเข้าซอยในหมู่บ้าน ชาวบ้านในซอยนั้นต่างก็ต้องการความสว่าง ทางนิคมฯ พอจะมีวิธีช่วยหรือไม่ เพราะยังขาดเงินอยู่ประมาณ ๒,๐๐๐ กว่าบาท เวลาไปถามคนเดินสายไฟเขาก็บอกว่าไม่ต้องมาทวง เอาเงินมาให้ครบเมื่อไหร่จะมาทำให้ ทางนิคมฯเขาก็รับเรื่องไว้และบอกว่าอีกประมาณ ๒ -๓ วัน จะฝากผู้ใหญ่บ้านไปบอก เมื่อ ๓ วันผ่านไป เขาก็เข้ามาติดตั้งไฟฟ้าให้ เขาบอกว่าจ่ายเงินครบแล้ว ตาเองก็ไม่รู้หรอกว่าเขาไปจ่ายกันตอนไหน ตาบอกว่าได้ใช้ไฟฟ้าประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๓ และใช้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เสาไฟก็มีประมาณ ๑๐ เสา ก็ถามตาว่าในซอยนี้มีร้านค้าไหม ตาว่าซอยเส้นนี้ไม่มีหรอก จะมีก็อยู่ข้างนอก ต้องเดินออกไปซื้อข้างนอก

ตาเล่าถึงอาชีพของตาให้ฟังว่าเมื่อก่อนตาทำไร่ข้าว (ไร่ข้าว) แต่ไม่ได้ทำในที่ดินทำกิน ๑๓ ไร่นี้หรอก ไปทำที่น้ำตะ น้ำลี้ ส่วนนาข้าวก็ซื้อไว้ต่างหาก แล้วพอนิคมฯ เขาสั่งปิดป่า ก็เลยย้ายมาบุกเบิกที่ทำกินของตัวเอง ตาบอกว่าใครที่ได้ที่ราบเขาก็ทำนา ส่วนของตานั้นได้ที่ไม่ราบจึงปลูกมะม่วงหิมพานต์ ส่วนลูกหลานก็ทยอยกันไปทำงานต่างจังหวัดจนถึงปัจจุบันนี้ ตาบอกว่าคนที่นี่ก็มีความรัก ความสามัคคีกันดี แต่ก็ไม่ทั้งหมดหรอก ก็มีดีบ้าง ไม่ดีบ้าง จะดีไปหมดซะทีเดียวคงไม่มี แต่ส่วนใหญ่ก็สามัคคีกันดี เวลาบ้านนั้น บ้านนี้มีงานก็ไปช่วยกัน เวลามีงานของหมู่บ้านก็ไปช่วยกันทำ ก็เป็นอย่างนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน คนสมัยก่อนนั้นชอบไปทำบุญ ตาเองก็ชอบทำบุญ แล้วตาก็เล่าเรื่องนี้ให้ฟังยาวมากแต่ก็พอจับ

ใจความสำคัญได้ว่าตอนที่ย้ายมานั้นได้ไปทำบุญกันที่สำนักสงฆ์ชั่วคราวซึ่งอยู่ที่ผัง ๔ ตรงอนามัยเก่า (ปัจจุบันคือ อบต.หาดล้า) ครั้นจะไปวัดนาโห้งที่ ผัง ๒ ก็ไกล ก็คิดกันว่าที่ตรงผัง ๕ ยังว่าง เอาไม้เอาอะไรมาสร้างเป็นกุฏิให้พระดีไหม พระครูคำสีจึงแนะนำให้สร้างวัด ถ้าอยากทำก็ช่วยกัน ทำทีละนิดละหน่อยเดี๋ยวก็เป็นวัดเอง ครั้งแรกก็ปลูกศาลาประชาคม แล้วก็ตกลงกันว่าอยากได้วัด จึงปลูกสร้างศาลาปลูกกุฏิ ตากลิ้งว่าเรื่องวัดนี้ก็ยุ่งเอาการเหมือนกัน เพราะต้องวิ่งเต้นหลายที่ ทั้งกรมที่ดิน และกรมศาสนา กว่าที่เขาจะอนุมัติให้เป็นวัดได้ แต่ด้วยความร่วมมือของชาวบ้านทั้งผัง ๕ และผัง ๖ ทำให้วัดสร้างเสร็จและผ่านการอนุมัติจากกรมพระพุทธศาสนาและได้ชื่อว่าวัดเบญจมาราม และก็มีการก่อสร้างเพิ่มเติมมาเรื่อยจนปัจจุบันนี้ที่วัดเบญจมารามมีโบสถ์ ๑ หลัง มีซุ้มประตูทั้งหน้าวัดและหลังวัด และกำลังต่อเติมกำแพงวัด ทั้งหมดนี้ก็ด้วยความสามัคคีของชาวบ้านที่ต้องการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่หมู่บ้านคลองชมภูตลอดไป[284]

คุณตาวาล มูลเงิน เล่าว่า คุณตาและครอบครัวอพยพมาจากท่าปลาเก่ามาอยู่ที่บ้านคลองชมภู (ผัง ๕) มาครั้งแรกมากับตาคำ สาเหตุที่อพยพมาเนื่องจากทางการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ มาที่บ้านคลองชมภูใหม่ๆน้ำไม่ค่อยมี ต้องมาแบ่งน้ำกับบ้านผัง ๖ สมัยก่อนบ้านผัง ๕ มีสภาพเป็นป่า ถนนเป็นดินลูกรัง ไม่มีไฟฟ้าใช้ต้องใช้ตะเกียงน้ำมัน ทางการเริ่มทำถนนเมื่อ ชาวบ้านอพยพมาได้ ๖-๗ ปี ทำเป็นถนนลาดยางและเริ่มมีไฟฟ้าเข้าในช่วงเดียวกัน[285]

ยายสุข เป็นชาวบ้านคนหนึ่งที่อพยพมาจากบ้านท่าปลาเก่า ยายเล่าว่ายายย้ายมาที่บ้านคลองชมภูนี้ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ราว ๆ ช่วงเดือนพฤศจิกายน เพราะอากาศช่วงนั้นเริ่มหนาวแล้ว สาเหตุที่ต้องอพยพมาก็เพราะว่าเขาจะสร้างเขื่อนสิริกิติ์ จึงให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่นั้นอพยพออกมา ยายเล่าว่าตอนแรกที่มาที่นี่สภาพหมู่บ้านยังไม่พัฒนาเหมือนทุกวันนี้ ยังแห้งแล้งและกันดารน้ำสำหรับบริโภคและอุปโภค ต้องรอให้รถจากทางนิคมสร้างตนเองลำน้ำน่านเป็นผู้นำมาส่ง บางวันก็ส่งเที่ยวเดียว บางวันก็ส่งสองเที่ยว ถนนที่หมู่บ้านก็เป็นสายเล็ก ๆ เป็นถนนลูกรังธรรมดา ยังไม่ได้มีการราดยางหรือเทคอนกรีตเหมือนอย่างทุกวันนี้ ยายบอกว่าถนนเริ่มมีการพัฒนาประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ยายว่ามาแรก ๆ นั้นไฟฟ้าก็ยังเข้าไม่ถึงต้องใช้ตะเกียงอยู่มาได้ประมาณ ๘ ปี จึงเริ่มมีไฟฟ้าใช้ แม่น้ำลำคลองก็ยังไม่มี พอเริ่มปักหลักปักฐานได้ประมาณ ๑ ปี ทางรัฐบาลเขาก็มาขุดสระให้ ๑ สระ เอาไว้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภคและประมาณ ปีพ.ศ. ๒๕๓๗ หรือพ.ศ.๒๕๓๘ เขาก็มาขุดให้อีกหนึ่งสระ สระนี้ก็ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ ทำเกษตร เป็นต้น ยาย เล่าถึงต้นไม้ ป่าไม้ว่าตอนมาครั้งแรกนั้นมีแต่ป่าหญ้า ต้นไม้ใหญ่ ๆ ไม่ค่อยมี รถราบนท้องถนนก็มีไม่เยอะอย่างทุกวันนี้จะมีก็แต่รถโดยสารในหมู่บ้านก็มีเพียงคันเดียว ยายว่าตอนนั้นรถจักรยานยนต์ก็ยังไม่มี ร้านค้าก็เป็นร้านชำเล็ก ๆ ก็มีร้านยายสี มีร้านยายสมก็จะขายของทั้งของแห้งและของสด แต่เดี๋ยวนี้ร้านชำก็มีมากขึ้น ร้านเก่าก็ปิดกิจการไป ร้านใหม่ ๆ เขาก็เอาของทันสมัย เอาของที่ใช้ในชีวิตประจำวันมาขายก็สะดวกดี เมื่อก่อนนี้ยายจะทำไร่กับลูก ๆ แต่พอเขาปิดป่าไม่ให้ทำ พอลูก ๆ เรียนจบก็ทยอยกันไปทำงานต่างจังหวัด ลูกยายที่ไปทำงานก็คือคุณน้า และคุณแม่ของดิฉันเอง ยายบอกว่าคนในหมู่บ้านนี้รักใคร่กลมเกลียวกันดี ปัจจุบันนี้ก็ยังเหมือนเดิมอยู่ เวลามีงาน

---

[284] สัมภาษณ์ ตากลิ้ง มุขแก้ว อายุ ๘๔ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์

[285] สัมภาษณ์ คุณตาวาล มูลเงิน อายุ ๗๕ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์

อะไรก็ไปช่วยกัน เหมือนเป็นพี่เป็นน้องกัน ยายว่าเมื่อก่อนนั้นไม่มีผู้ใหญ่บ้าน มีแต่หัวหน้าผัง ผัง ๖ มีนายมี บุญแก้ว เป็นหัวหน้าผังคนแรกคอยดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านและยายยังเล่าอีกว่าสมัยยายเป็นสาว ๆ ยายชอบไปทำบุญเมื่อก่อนนั้นจะไปทำบุญกันที่วัดผัง ๒ ต่อมาประมาณ ๓-๔ ปีก็ย้ายมาทำที่สำนักสงฆ์ซึ่งอยู่ที่ผัง ๔ (ปัจจุบันก็คือ อบต.หาดล้า) เพราะวัดที่ผัง ๒ ไกลเกินไป พอปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เขาก็มาสร้างวัดที่ผัง ๕ ซึ่งก็คือเบญจมาราม และชาวบ้านผัง ๕ ผัง ๖ ก็มาทำบุญกันที่วัดนี้จนถึงปัจจุบัน เมื่อก่อนนั้นคนไปทำบุญกันมาก เพราะคนมีเวลาว่างเยอะแต่เดี๋ยวนี้เวลาวันพระใหญ่ก็มีคนไปทำแต่ก็ไม่ถึงกับล้นศาลาเหมือนอย่างช่วงเทศกาลหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา[286]

ลุงต๋อย มูลคำปา[287] เล่าว่าอพยพมาจากบ้านท่าปลาเก่า มาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๑๐ หรือ พ.ศ. ๒๕๑๑ ประมาณนี้แหละก็อพยพมาหลายครอบครัว เพราะเขาสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ก็เลยต้องอพยพมา ไม่อย่างนั้นน้ำจะท่วม สภาพหมู่บ้านตอนนั้นเป็นป่าไผ่ ป่าไม้ใหญ่ ป่าคา ถนนหนทางไม่ค่อยดีเท่าไหร่ เป็นถนนลูกรัง ทางนิคมฯ เขามาทำถนนให้ เขาจัดที่ให้เป็นล็อค ๆ ไว้ให้ แต่ยังเป็นถนนแดง ต่อมาอยู่ได้สักระยะนิคมฯ ก็มาทำถนนลาดยาง ประมาณ สิบหรือ ยี่สิบ ปีเห็นจะได้ ไฟฟ้าก็ยังไม่มีแต่ก่อนใช้ตะเกียง เพิ่งมีมาราวๆ ช่วงที่อาจารย์งบ สมัครสจ. ก็เริ่มมีไฟฟ้าใช้ น้ำกินนิคมฯ เขาจะนำมาส่ง ส่วนแม่น้ำลำคลองนั้นเมื่อก่อนเป็นลำห้วย ชื่อว่าห้วยคลองชมภู มีป่าไผ่ มาใหม่ ๆ มีป่าไม้ใหญ่และมีการตัดไม้ทำบ้าน มีการจัดสรรที่บ้านให้ ๒ ไร่ ที่ทำกิน ๑๓ ไร่ กับทุก ๆ หลังคาเรือนที่อพยพมา รถสมัยนั้นยังไม่มีไม่มี ร้านค้าก็ไม่ค่อยมี เมื่อก่อนมีร้านบ้านยายเถิง ต่อมามีร้านบ้านกำนัน ส่วนใหญ่น้ำที่ทางนิคมฯ จัดให้จะนำมาส่งที่บ้านยายเถิง ชาวบ้านก็จะไปนำน้ำมาอุปโภค ซึ่งทางนิคมฯ จะมีรถให้บริการมีแท็งก์น้ำใหญ่ ๆ ตั้งไว้ที่บ้านยายเถิง ในสมัยนั้นมอเตอร์ไซค์ไม่มี จะมีก็แต่จักรยาน และสมัยนั้นฝุ่นก็เยอะมาก ตอนที่ลุงมา ลุงก็มาทำไร่เลื่อนลอย เพราะตอนนั้นยังมากันไม่มาก เราก็อาศัยที่เขาทำไปก่อน พอเขามากันเยอะ ๆ เราก็หยุดทำแล้วมาทำในที่ของตนเอง คนในครอบครัวก็ยังไม่มีใครไปทำงานต่างจังหวัด เพิ่งจะเริ่มไปกันก็ประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๐ – ๒๕๔๐ คนจะทยอยกันไปทำงานต่างจังหวัด ลุงต๋อยว่าคนที่นี่เขามีความสามัคคีกันดี แต่ก็รู้สึกว่าเมื่อก่อนจะสามัคคีกันมากกว่านี้ ก็เช่นตอนนั้นจะสร้างวัด ชาวบ้านก็จะช่วยกันคนละไม้คนละมือ ช่วยกันไปตัดไม้ ลากไม้มาทำ แต่เดี๋ยวนี้จะเอาตัวเองเป็นใหญ่เพราะด้วยทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม จึงทำให้คนเราเริ่มเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น เมื่อก่อนนั้นเราใช้ชีวิตกันอย่างพอเพียง เศรษฐกิจก็ดีกว่านี้[288]

เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจในปีพ.ศ. ๒๕๔๐ บริษัท โรงงานต่างชาติปิดตัวลง เลิกจ้างพนักงาน คนท่าปลาก็ได้รับผลกระทบถูกเลิกจ้างต้องเดินทางกลับบ้าน เมื่อกลับมาแล้วก็มีแต่ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร บางครอบครัวที่ได้เตรียมการไว้ก่อนแล้วพอมีทุนรอนก็รอดตัว ส่วนใหญ่จะออกรับจ้างรายวันตามฤดูกาลเช่นรับจ้างตัดอ้อย ทำไร่ตามอำเภอและจังหวัดใกล้ เคียงหรือไม่ก็รับจ้างใช้แรงงานการก่อสร้าง บางรายก็หากินทางผิดกฎหมาย ปัญหาที่สำคับในระยะนี้คือมีการใช้สารเสพติดสูงขึ้น อัตราของการติดเชื้อ HIV สูงขึ้น อัตราคนว่างงานเพิ่มมากขึ้น ชาวท่าปลาหวนกลับคืนสู่

---

[286] สัมภาษณ์ ยายสุข แก้วอ้น อายุ ๖๗ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์

[287] สัมภาษณ์ ลุงต๋อย มูลคำปา อายุ ๕๐ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุตรดิตถ์

ท้องถิ่นกลับมาสู่ผืนดินที่ได้รับจัดสรร ในยุคนี้กระแสพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มเข้าสู่ทุกพื้นที่ หลายส่วนราชการให้ความรู้และส่งเสริมการอยู่ด้วยตนเอง และอยู่ร่วมกันในชุมชน ประชาชนเริ่มเปลี่ยนปลงวิถีชีวิต ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากอำเภอท่าปลาและ กฟผ. เขื่อนสิริกิติ์มากมาย เช่น โครงการ "หนึ่งอำเภอหนึ่งโรงเรียนในฝัน" โรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ โครงการวิถีชีวิตเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนสนับสนุนแนวทาง "เศรษฐกิจพอเพียง" โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชฯอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ เป็นต้น[289]

๒. การใช้สมบัติสาธารณะประเด็นนามธรรมและการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ

ประชากรท้องถิ่นดั้งเดิมของจังหวัดอุตรดิตถ์ คือชนพื้นถิ่นสุวรรณภูมิ (กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมในสุวรรณภูมิ) ผู้เป็นเจ้าของซากโครงกระดูกและเครื่องมือหินและสำริดสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในจังหวัด ต่อมาพื้นที่ตั้งเมืองอุตรดิตถ์เป็นทางผ่านสำคัญมาตั้งแต่สมัยอารยธรรมดองซอน ทำให้มีการเคลื่อนย้ายผู้คนมาจากที่ต่าง ๆ มากขึ้น เรื่อยมาในสมัยทวารวดีและอาณาจักรขอมดังปรากฏหลักฐานเมืองโบราณที่เวียงเจ้าเงาะ จนมาในสมัยสมัยสุโขทัยได้มีเมืองเกิดขึ้นมากมาย เช่น เมืองฝาง เมืองทุ่งยั้ง เมืองตาชูชก และเมืองพิชัย และด้วยการเป็นเส้นทางการค้าทางน้ำ ทำให้ชาวเมืองอุตรดิตถ์ในสมัยโบราณมีที่มาจากหลายเผ่าพันธุ์ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมสืบเนื่องมาจนปัจจุบันคือกลุ่มชนไทยเดิมหรือคนไทยสืบมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัยดั้งเดิม และกลุ่มชนล้านนา (ไทยวน) ที่อพยพจากเชียงแสนมาอาศัยอยู่ในแถบอำเภอลับแล ชนสองกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นเมืองอย่างมั่นคงมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จากที่ประชากรท้องถิ่นดั้งเดิมของจังหวัดอุตรดิตถ์ คือชนพื้นถิ่นสุวรรณภูมิ จึงมีการนับถือผีที่เป็นความเชื่อแบบโบราณเป็นหลัก สังเกตได้จากร่องรอยการใส่ภาชนะและข้าวของเครื่องใช้ลงในหลุมฝังศพตามความเชื่อในเรื่องโลกหน้าของคนโบราณ ในหลุมขุดค้นทางโบราณคดีบ้านบุ่งวังจิ้ว

นอกจากนี้อุตรดิตถ์ยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ มาแต่อดีตกาล โดยมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานผ่านพัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย นับแต่ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน จากการค้นพบกลองมโหระทึก ทำด้วยทองสัมฤทธิ์ที่ ตำบลท่าเสา อำเภอเมือง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ทำให้เราทราบว่าอุตรดิตถ์ เป็นดินแดนที่มีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ก่อน พ.ศ.๑๐๐๐ แล้ว เพราะโบราณวัตถุที่ค้นพบดังกล่าวเป็นโลหะที่มีใช้กันอยู่ในยุคสัมฤทธิ์หรือยุคโลหะตอนต้น อันเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้นเอง จึงนับได้ว่า อุตรดิตถ์เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมอันดีงามมาโดยลำดับ[290]

ชุมชนบ้านม่วงตาลเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีถิ่นอยู่ที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก ของอำเภอ

---

[289] โรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์. ***หมู่บ้านคลองชมพู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ กับความเปลี่ยนแปลงประเพณีการแห่ผีตลก.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[290] http://th.wikipedia.org

พิชัยปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งเดิมการทำนาของชุมชนบ้านม่วงตาลจะผูกพันกับวิถีชีวิตของคนบ้านม่วงตาลไม่ว่าจะเป็นขนบประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรม ปัจจุบันความก้าวหน้าทางของเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตการทำนาและวิถีชีวิตของคนบ้านม่วงตาลจากเดิมอย่างมาก ทำให้วิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนไป

สมัยก่อนชาวบ้านจะทำนาปีละครั้ง โดยอาศัยน้ำฝน ซึ่งทำให้เกิดประเพณีแห่นางแมว ยามฝนไม่ต้องตามฤดูกาล ปริมาณที่ทำ จะทำแบบพอกิน โดยทำไม่เกิน ๑๐ ไร่ เก็บใส่ยุ้งข้าว และทยอยเอามาตำกิน แรงงานที่ใช้ ก็ใช้แรงงานคน และสัตว์ทำให้เกิดประเพณีการลงแขก สัตว์ที่ใช้งานคือควาย และวัว โดยใช้การไถ และการขนส่งต่าง ๆ ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ก็จะใช้อุปกรณ์ดั้งเดิมที่ทำจากวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไถ คราด กระด้ง เป็นต้น

พันธุ์ข้าว ก็คัดมาจากที่ปลูกโดยไม่ต้องซื้อ เรียกพันธุ์ข้าวนี้ว่า พันธุ์ยืดน้ำ (ข้าวฟางลอย) ลักษณะเด่นจะสูงซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยวิธีการนาบข้าว การเริ่มต้นทำนา จะเริ่มจากการหว่านกล้า ไถ คราด และขรุบ ใช้ควายในการไถ และคราด ดำนา โดยใช้วิธีการลงแขก คือการเอาแรงช่วยเหลือกัน เมื่อทำที่บ้านเราเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ไปช่วยบ้านอื่นทำให้เสร็จ[291]

พ่อขาสมาน แม่ขาพิน ปัญญาทา ครอบครัวดั้งเดิมที่มีเชื้อสายมาจาก จ. น่าน เล่าว่า "ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ เล่าให้ฟังว่า มีอาชีพทำนากันทุกครอบครัว เพื่อเอาข้าวไว้กิน ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวเหนียว การบุกเบิกที่ดินเป็นที่นา ต้องอาศัยแรงคน ดังนั้น แต่ละครอบครัวจึงมีที่นาเท่าที่กำลังทำได้ บุกเบิกที่นาเฉพาะปลูกข้าวให้พอกิน[292]

การทำนานั้นมีประเพณีความเชื่อต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่ก่อนข้าวออกรวงไปจนถึงการเก็บข้าวขึ้นยุ้ง โดยที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเพื่อเป็นศิริมงคลแก่ตนเอง อีกทั้งยังเป็นประโยชน์แก่ครอบครัวและการทำนาด้วย

คติความเชื่อของชาวบ้านวังดินที่สืบทอดกันมาว่า ข้าว เป็นพืชที่สำคัญมีบุญคุณต่อชีวิต ต้องให้ความเคารพบูชา ข้าวมีเทพยดาปกปักรักษา คือ แม่โพสพเจ้า เชื่อว่า แม่โพสพ คือ ขวัญข้าว ต้องมีพิธีทำขวัญข้าว เป็นการสืบสานประเพณีของบรรพบุรุษสืบต่อมาจนถึงรุ่นลูกหลาน มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทุกครัวเรือน ผู้ทำพิธีต้องเป็นผู้หญิง แต่งตัวให้สวยงาม การสู่ขวัญข้าวจะทำเป็น ๒ ช่วงคือ การรับท้องข้าว คือ ช่วงข้าวตั้งท้อง การเอาขวัญข้าว คือช่วงเอาข้าวขึ้นหลอง (ยุ้งข้าว)เสร็จเรียบร้อย

เมื่อเริ่มมีผู้คนในหมู่บ้านมากขึ้น สังคมของบ้านวังดิน ยังเป็นสังคมเครือญาติอยู่รวมกัน แต่มีการขยายครอบครัวใหม่ สร้างบ้านเรือนหนาแน่น ที่นาที่ได้รับเป็นมรดกจากบรรพบุรุษไม่เพียงพอต่อการปลูกข้าวเก็บเอาไว้กิน เริ่มมีการซื้อขาย แลกเปลี่ยน ต้องมีการจับจองที่ดินกันมากขึ้น ที่นา ที่ไร่ขยายกว้างออกไปรอบๆหมู่บ้าน เมื่อทำนาจะมาช่วยกันทำนาโดยไม่คิดค่าแรง ช่วยกันทำนาจนแล้วเสร็จ เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม อย่างหนึ่งของบ้านวังดิน เรียกว่า "การเอาแฮงกัน" หมายถึง "การเอาแรงช่วยกัน

---

[291] โรงเรียนพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์. ***วิถีชีวิตการทำนาบ้านม่วงตาล.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[292] สัมภาษณ์ พ่อขาสมาน แม่ขาพิน ปัญญาทา, อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์

ทำนา[293]

แม่ขาลำ อ่อนพรม อายุ ๗๐ ปี บ้านของแม่ขาลำมีอาชีพทำนา ปัจจุบันนี้ อยู่กับลูกชายมีอาชีพทำนาเช่นเดิม กล่าวถึง "การเอาแฮงกัน" สมัยตั้งแต่ แม่ขาลำเป็นเด็ก ๆ จนแม่ขาเติบโต มีครอบครัว เวลาทำนาญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน จะยกครอบครัวไปช่วยกันทำนาจนเสร็จ ไม่มีการว่าจ้างกัน บ้านไหนมีควายเยอะก็จะแบ่งไปให้บ้านที่ไม่มีควายให้ เพื่อไปใช้ทำนา[294]

พ่อขาหล่อ ทองแก้ว อายุ ๘๘ ปี หมอพิธีไสยศาสตร์ เล่าให้ฟังว่า "ตั้งแต่โบราณ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนไว้ว่า ข้าวเป็นของสูง มีเทวดาประจำ ต้นข้าว คือแม่โพสพ ดังนั้นการปฏิบัติต่อข้าว จะต้องให้ความเคารพ ข้าว ไม่ใช้คำหยาบคาย หรือแช่งด่าต้นข้าว หรือเมล็ดข้าว ถ้าทำข้าวหก ต้องเก็บอย่างเรียบร้อย ห้ามข้าม ห้ามเหยียบ ไม่ใช้เท้ากวาด ข้าวจะเก็บไว้เป็นที่เป็นทาง อย่างเรียบร้อย ไม่ทิ้งเรี่ยราด เลอะเทอะ ไม่ว่าจะเป็นข้าวเปลือก ข้าวสาร หรือข้าวสุก เมื่อจะกินข้าวต้องกินเรียบร้อย ไม่ทำเลอะเทอะมูมมาม เมื่ออิ่มก็จะไหว้ขอบคุณแม่โพสพ ถ้าเอาข้าวไปทิ้งแม่โพสพจะเสียใจ น้อยใจหนีไป ทำให้ข้าวในหลองในยุ้งหมด ไม่พอกิน"[295]

ป้าละมัด ใต้เกิด[296] อายุ ๖๔ ปี ชาวนา เล่าว่า " มีเรื่องเล่าแต่เก่าก่อนสืบต่อกันมาว่า แม่โพสพเจ้า เทพธิดาดูแลข้าว จุติมาโลกมนุษย์ จึงต้องมีการ "เอาขวัญแม่โพสพ" เพื่อเคารพบูชา ทำแล้วจะให้ ข้าวในนาเจริญงอกงาม ไม่มีโรค แมลง หอย ปู มากัดกินต้นข้าวได้เมล็ดข้าวมาก ๆเต็มยุ้งเต็มฉาง เป็นประเพณีโบราณถ่ายทอดมา ถ้าไม่ทำขวัญข้าวจะทำให้ข้าวไม่พอกินตลอดปี ดังคำที่ว่า "กิ๋นบกจ๊กเบี่ยง ข้าวบ่อยู่ยุ้งบ่อยู่หลอง" หมายถึง มีเท่าไหร่ก็หมด กินข้าวเปลือง ข้าวหมดยุ้งหมดฉาง ไม่พอกิน

การรับท้องข้าว จะทำกันในปลายช่วงเดือน ๑๐ หลังจากทำบุญวันสารท ช่วงนี้ข้าวกำลังตั้งท้อง เชื่อว่าเมื่อข้าวตั้งท้อง นั้น พระแม่โพสพกำลังแพ้ท้อง เหมือนกับคนเรา จึงต้องนำของไปทำขวัญข้าว มีขนม ผลไม้ ของเปรี้ยวของหวาน และแม่โพสพเป็นผู้หญิง รักสวยรักงาม ต้องแต่งตัวสวยงาม ไปไหว้แม่โพสพ

พิธีการรับท้องข้าว เมื่อจัดของที่ได้ตามกำหนดแล้วนำไปที่นา เลือกบริเวณที่มีต้น ข้าวกอใหญ่ๆ ๒ กอ นำบายศรีที่ใส่ของบูชา วางลงบนต้นข้าว หรือ ปักไม้ไผ่ข้างกอข้าว เอาด้ายแดงผูกกับชลอมมัดติดกับปลายไม้ ปักธงแดงธงขาว แล้วจุดธูปเทียนปักไว้ตรงหน้า กล่าวคำอัญเชิญแม่โพสพด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ให้มารับของบูชา และขอให้แม่โพสพปกปักรักษาต้นข้าวให้เจริญงอกงาม

---

[293] โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์. ***การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตสู่ปัจจุบัน.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[294] สัมภาษณ์ แม่ขาลำ อ่อนพรม อายุ ๗๐ ปี อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์

[295] สัมภาษณ์ พ่อขาหล่อ ทองแก้ว อายุ ๘๘ ปี อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์

[296] สัมภาษณ์ ป้าละมัด ใต้เกิด อายุ ๖๔ ปี อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์

ออกรวงมากๆ อย่าได้มีโรค มีแมลง สัตว์อื่น ๆ มารบกวน แล้วกราบ ๓ ครั้ง เป็นเสร็จพิธี

หลังจากการเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ตีข้าวหรือนวดเสร็จแล้ว ขนเมล็ดข้าวเข้าหลอง เรียบร้อยแล้ว จะมีการทำขวัญข้าวอีก ครั้งหนึ่งเพื่อรับเอาแม่โพสพมาอยู่ในหลองในยุ้ง ช่วงที่หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว เชื่อกันว่าขวัญแม่โพสพยังอยู่ท้องทุ่งนา จึงเชิญขวัญแม่โพสพไปอยู่ยุ้งอยู่หลอง ไปเป็นมิ่งขวัญให้กับข้าวที่อยู่ในยุ้ง ช่วยดูแลอย่าให้ข้าวหมดเร็ว แล้วปีต่อไปก็ขอให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อจัดของตามที่กำหนด เอาใส่กระบุง คลุมด้วยผ้าสามสี เรียกว่า พาขวัญ ต้องให้ผู้หญิง แต่งตัวสะสวย ห่มสไบเฉียง ใช้ไม้งอสายหาบคอนไปทำพิธีที่นาข้าว เมื่อเวลาเย็น ๆ ใกล้ค่ำ แดดร่มลมตก เมื่อถึงนา จัดวาง ข้าวของที่เตรียมมาอัญเชิญแม่โพสพ บนพื้นนา บนลานข้าว จุดธูปเทียน กล่าวคำบูชาแม่โพสพ ด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ให้มารับของบูชา แล้วนำสวิง ทำท่าช้อน เพื่อช้อนขวัญแม่โพสพ โดย เก็บข้าวที่ตกหล่นในนาใส่สวิง นำกลับไปยังหลองข้าว พร้อมกล่าวคำอัญเชิญแม่โพสพอีกครั้งหนึ่ง เสร็จแล้ว นำมาใส่ พาขวัญ บายศรี ของไหว้ ใส่กระบุงคอนกลับมาที่ยุ้งที่หลอง มาทำพิธีที่ทีหลองข้าวอีกครั้งหนึ่ง โดยวางบายศรี ของไหว้ ที่กองข้าว ปักธูป เทียน ธงสี ประพรมน้ำอบน้ำหอม กราบ ๓ ครั้งกล่าวอัญเชิญแม่โพสพ ให้อยู่ที่หลองข้าว เป็นศิริมงคลแก่เจ้าของข้าว ปกปักรักษาเมล็ดข้าวในยุ้ง ให้มีเต็มยุ้งเต็มหลอง มอด แมงไม่มากัดกิน กินอิ่มหมีพีมันทุกคนไม่หมดไม่เปลือง ตลอดปี

เมื่อความเจริญและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในชุมชน สังคมในชุมชนเริ่มเปลี่ยนจากสังคมชนบท เป็นสังคมสมัยใหม่มากขึ้น มีการขยายครอบครัวมีจำนวนมากขึ้น ที่นาที่อยู่ใกล้หมู่บ้านหรือบริเวณที่อยู่ใกล้ถนนเริ่มเปลี่ยนไปเป็นที่ดินปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ที่ดินทำนาแต่ละครอบครัวมีน้อยลง เนื่องจากได้รับเป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ ที่ต้องแบ่งสรร ปันส่วนให้กับลูกๆ มีการบุกเบิกที่นาเพิ่มขึ้นเล็กน้อย เนื่องจากพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำนาไม่มี แต่ผู้คนบ้านวังดินยังมีอาชีพ เกษตรกรรมทำนาเป็นการทำนาสมัยใหม่ ใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำนา[297]

นอกจากการปลูกข้าวเพื่อเก็บไว้กิน จนกระทั่งถึงการปลูกข้าวเพื่อขายแล้ว ยังมีผลไม้เศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่เป็นผลไม้ที่ถือว่าเป็นผลไม้ประจำจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อำเภอลับแล คือ ลางสาด ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมเพื่อทำให้ผลผลิตมีความเจริญงอกงาม คือ การเลี้ยงผีเจ้าที่ แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงมาเป็นบายศรีสู่ขวัญดอยลางสาด เพื่อเป็นการสร้างสานสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านและชุมชน เมื่อมีการเลี้ยงเจ้าที่แล้วก็จะนำสิ่งของที่บูชาเจ้าที่ มาแบ่งให้เพื่อนบ้านได้รับประทานกันอย่างทั่วหน้า ส่วนบายศรีสู่ขวัญ เป็นการให้กำลังใจแก่ตนเอง และบูชาผู้มีพระคุณ การดอยลางสาดเป็นการร่วมแรงร่วมใจ การนำลางสาดและลองกอง มาบริจาค มารวมไว้ที่จุดใดจุดหนึ่ง เช่น ที่วัด หรือโรงเรียน และนำออกจำหน่าย รายได้ยกให้เป็นการกุศล เพื่อนำไปพัฒนาหมู่บ้านต่อไป มักจะจัดขึ้นในปลายเดือนกันยายน หรือในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวลางสาด ลองกอง ชาวบ้านแต่ละบ้านในตำบลนานกกก และจะมีการทำบุญตักบาตรอาหารคาวหวาน ที่วัดนานกกก และมีการเทศนา หรือพิธีสู่ขวัญลางสาด ที่ชาวบ้านตำบลนานกกกน้ำมากองรวมกันไว้ ชาวบ้านตำบลนานกกกเชื่อว่าการนำลางสาดลองกองมาทำพิธีดอยลางสาดนี้จะทำให้ผลผลิตของชาวในปีหน้า หรือปีต่อไปมีผลผลิตที่มีคุณภาพและมี

---

[297] โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์, **อ้างแล้ว**

รสหวาน และชาวบ้านตำบลยังเชื่ออีกว่า ถ้าชาวบ้านคนไหนนำลางสาด ลองกองมาถวายที่วัดหรือผลผลิตที่ไม่สวย ชาวบ้านตำบลในปีหน้า จะมีผลผลิตในสวนลางสาดไม่ดก และไม่หวาน และขาดคุณภาพ ซึ่งมีการเชื่อถือกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

การทำบุญดอยลางสาด ลองกอง ของชาวบ้านตำบลนานกกกนั้น ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านอีกด้วย เพราะชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งนี้จะเป็นกำลังใจในการทำสวนลางสาดต่อไป และจะทำให้มีความมุ่งมั่นที่จะทำ ซึ่งชาวบ้านตำบลนานกกกมีความเชื่อถือกันมาช้านานจนถึงปัจจุบัน

พิธีบายศรีลางสาด ลองกอง จัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนนานกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์พิธีบายศรีลางสาดที่จัดขึ้นนั้น ก็คล้ายๆ กับการดอยลางสาด แต่จะมีการทำบายศรีในพิธีด้วย

สำหรับการทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ ดอยลางสาด ลองกอง และบายศรีลางสาด ลองกอง ล้วนเป็นการให้ขวัญกำลังใจของชาวบ้านซึ่งทำไปโดยความเชื่อดั้งแต่โบราณ และทำไปเพื่อให้กำลังใจชาวบ้าน และยังเป็นการฝึกจิตสำนึกของคนในหมู่บ้านให้มีความรักสามัคคี เมตตา แบ่งปันกัน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีความรัดใคร่กลมเกลียวกัน[298]

พ่อขาทอง เกิดเจริญ อายุ ๘๔ ปี ได้เล่าประวัติการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางหรือการเลี้ยงปู่สวนให้ฟังในสมัยของพ่อของพ่อขาทอง การเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางจะเลี้ยงด้วยข้าว แต่ต้องเอาข้าวเข้าบ้านเสียก่อนแล้วจึงนำข้าวไปถวาย เอาข้าวที่คัดแบ่งให้กับผีเจ้าที่เจ้าทาง นำข้าวใส่กล่องแล้วไปถวายให้ไว้ที่ปลายนา การเลี้ยงปู่สวนในสมัยก่อนจะเลี้ยงเมื่อตอนช่วงพึ่งมีการปลูกต้นลางสาด ลองกอง การเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางในสมัยก่อนจะเลี้ยงด้วยไก่หนุ่มหรือไข่ต้ม เหล้าไหไก่คู่ เอาหมากเอาพลูวาง ถ้าเราเกี่ยวข้าวหมดท้องนาก็เลี้ยงด้วยขวัญข้าวให้แม่โพสพเป็นเจ้า เพราะแม่โพสพเป็นผู้หญิงต้องเป็นผู้หญิงไปร่วมพิธี

มาสมัยพ่อขาทอง เริ่มมีการปลูกต้นลางสาด ลองกอง ทุเรียน ผลไม้เกือบทุกชนิด แต่ยังมีมีการเริ่มเลี้ยงปู่สวน รอผลผลิตออกผลเสียก่อนจึงนำขึ้นมาถวาย ถ้าเลี้ยงผีป่าให้เลี้ยงเวลาตอนบ่าย ถ้าเป็นผีมีครูบาอาจารย์ให้เลี้ยงเวลาก่อนเพล แล้วแต่ฐานะของคนเลี้ยง ปีไหนขายได้เยอะก็เลี้ยงหัวหมู ปีไหนได้น้อยเลี้ยงไก่หนุ่มก็ได้ พ่อขาทองยังเล่าเรื่องการเลี้ยงผีฝายให้ฟังอีกว่า ถ้าไม่ช่วยก็ปรับเป็นเงินต่อรายวัน ถ้าไม่ว่างจริงๆให้ส่งคนอื่นมาช่วยแทนได้ ส่วนคนไม่มีสวนไม่ต้องมาร่วมงาน ทำเสร็จแล้วก็เอาไก่มาทำอาหารแบ่งกันกิน และในปัจจุบันยังมีการเลี้ยงผีสวนนี้อยู่ ในช่วงนี้ขายลางสาด ลองกองได้เยอะก็เลี้ยงหัวหมูกัน บางบ้านเลี้ยงเป็นตัว ๆ ก็มี แล้วแต่ฐานะของบุคคล

พ่อขาทองบอกว่า การทำพิธีสู่ขวัญนาน ๆ จะมีที และพึ่งมีพิธีสู่ขวัญเกิดขึ้นมาไม่นาน ส่วนดอยงานลางสาด ลองกองมีมากว่า ๑๐ ปีแล้ว และพ่อค้าแม่ค้า จะรับซื้อลางสาด ลองกองในงานก็มีมาก

และเล่าอีกว่าการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางนั้นพ่อขาทองไม่มีความเชื่ออะไร แต่ทำเลี้ยงเพราะทำให้ตัวเองนั้นสบายใจ มีกำลังใจในการปลูกผลผลิต ทำสวน ทำถวายแล้วก็แบ่งปันกัน แบ่งกันกิน

ในการทำพิธีการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทาง พ่อขาทองก็พูดว่า เคี้ยวพลูหอมปาก เคี้ยวหมากหอมคอ วันนี้ก็เป็นวันดี ได้มีไก่ สุรา เจ้าที่อยู่ที่ไหน มาแก้บนในวันนี้ ปีหน้าฟ้าใหม่ ขอให้ผลไม้ออกดอกออกผล

---

[298]โรงเรียนบ้านนานกกก จังหวัดอุตรดิตถ์. ***ความเชื่อเรื่องเลี้ยงปู่เจ้าที่ สู่ บายศรีดอยลางสาด.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

[๓๙]สัมภาษณ์ พ่อขาทอง เกิดเจริญ อายุ ๘๔ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนนานกกก จังหวัดอุตรดิตถ์

และพิธีการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางนี้ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนพิธีกรรมนี้ยังเหมือนเดิมละยังมีมาจนถึงปัจจุบันนี้[299]

ด้วยวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น ย่อมมีวิถีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันจากความเป็นอยู่ในอดีตที่ค่อย ๆ มีการพัฒนาสู่ความเป็นปัจจุบัน หมู่บ้านน้ำริดเป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากจังหวัดแพร่ และส่วนหนึ่งโยกย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอลับแล มารวมกันที่เขตนอกเมืองของทั้งสองที่จนกลายเป็นหมู่บ้าน ภาษาจึงได้รับอิทธิพลมาจากจังหวัดแพร่และอำเภอลับแล จึงเป็นลักษณะการผสมผสานภาษาพื้นเมืองของจังหวัดแพร่และภาษาถิ่นของอำเภอลับแล ลักษณะวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านน้ำริด จึงมีความคล้ายคลึงกับของจังหวัดแพร่และอำเภอลับแล แต่พิธีกรรมความเชื่อของหมู่บ้านน้ำริดจะมีความแตกต่างจากที่อื่น

สมัยก่อนหมู่บ้านน้ำริดไปมาหาสู่ยังไม่ค่อยสะดวกเหมือนปัจจุบัน ถนนยังเป็นถนนลูกรังใช้เท้าเดิน อย่างมากก็มีจักรยานขี่ แม่น้ำลำคลอง ยังสามารถใช้ประโยชน์ได้อยู่ ป่าไม้มีมากอุดมสมบูรณ์ การศึกษาของคนส่วนมากก็จบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเป็นภาษาถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอำเภอลับแล และจังหวัดแพร่ ยังไม่ค่อยรู้เรื่องของการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือประกอบอาชีพ

ในชุมชนมีความเอื้อเฟื่อเผื่อแผ่กันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่เชื่อเรื่องผีสางนางไม้และยึดการห่วงผ้าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเชื่อว่าเรื่องเหล่านี้มีจริงเพราะเกิดมาก็พบเจอเขาก็เลยเชื่อ และทุกวันพระแต่ละบ้านก็จะไปทำบุญที่วัด ฟังเทศน์ ฟังธรรม คนมีอายุ เช่นพ่อขา แม่ขาก็จะถือศีลอยู่ที่วัด[300]

จากการบอกเล่าของ แม่ขาบุญ ปาใจ ทำให้ทราบว่าเมื่อก่อนหมู่บ้านน้ำริดไปมาหาสู่ยังไม่ค่อยสะดวกเหมือนปัจจุบัน ถนนยังเป็นถนนลูกรังใช้เท้าเดิน อย่างมากก็มีจักรยานขี่ แม่น้ำลำคลองยังสามารถใช้ประโยชน์ได้อยู่ ป่าไม้มีมากอุดมสมบูรณ์ การศึกษาของคนส่วนมากก็จบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเป็นภาษาถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอำเภอลับแลและจังหวัดแพร่ ยังไม่ค่อยรู้เรื่องของการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

แม่ขาบุญ เล่าต่อว่า เขารู้จักคนทรงตอนอายุตั้งแต่ ๑๐ ขวบ แม่ขาบุญเชื่อเรื่องผีสางนางไม้มานานแล้วเพราะเกิดมาก็พบเจอเลยเชื่อว่ามีจริง เป็นความเชื่อของคนบ้านน้ำริด แต่ก่อนคนในหมู่บ้านทำอาชีพเกษตร ทำนา ทำไร่ ปลูกยาสูบ ปลูกถั่ว ปลูกพืชผักสวนครัวกินเองมีการแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้าน ช่วยเหลือกันแบ่งของกินของใช้ให้กัน และมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องธรรมชาติฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชผักอุดมสมบูรณ์รู้จักเก็บผักริมรั้วมาทำกินไม่มีการใช้สารเคมีเลยในสมัยแม่ขาบุญ อีกทั้งฐานะแม่ขาบุญเองก็ถือว่าปานกลางพอมีพอกินพอใช้ มีเพื่อนบ้านค่อยให้ความช่วยเหลือ ถนนหนทางไม่เจริญคนที่มีฐานะคือคนที่มีจักรยานถือว่ารวยที่สุดในละแวกนั้น พอตะวันตกดินก็เข้านอนตั้งแต่หัวค่ำพอสว่างก็ทำมาหากินรับจ้าง ค่าแรงต่ำ ผู้ชายก็ได้ค่าจ้างวันละ ๕ บาท ผู้หญิงค่าจ้างวันละ ๓ บาท การ

---

300 โรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์. ***การห่วงผ้ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนบ้านน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์.*** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

บริโภคอุปโภคยังไม่ค่อยเจริญมีแต่การเจ็บป่วยเพราะยังใช้น้ำบ่อน้ำคลองใช้กินใช้อาบ บ้านทำด้วยไม้ไผ่ บ้างก็อยู่ตามป่าเขาลำห้วย ใช้สัวมบ่อดิน สุขภาพไม่ค่อยดี มีแต่โรคระบาด แต่คนในหมู่บ้านยึดเรื่องการห่วงข้าวเพราะทำแล้วสบายใจทำแล้วดี รวมถึงตัวแม่ขาบุญเองก็เคยผ่านประสบการณ์มาแล้ว จึงเชื่ออย่างสนิทใจ ว่าเรื่องการห่วงผ้าหรือการห่วงข้าว[301]

พ่อขาตอง แก้วรัตถา กล่าวว่า ในสมัยก่อนนั้นหมู่บ้านน้ำริดเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก และมีขนาดประชากรในหมู่บ้านมากขึ้นด้วยการเกิด และการอพยพมาอยู่ ถนนเป็นถนนลูกรังไม่ค่อยสะดวกสบายในการเดินทาง ไม่มีพาหนะในการขับขี่ ต้องเดินจึงไม่สามารถไปที่ไกล ๆ ได้ที่อยู่อาศัยในตอนแรกจะอยู่บ้านที่ใช้ฟากและพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ไฟฟ้าไม่มีให้ใช้ ต้องใช้ตะเกียง หุงข้าวต้องใช้เตาถ่าน อาหารที่รับประทานก็หาได้จากผักที่ปลูกขึ้นเอง ถ้ามีมากก็แบ่งให้เพื่อนบ้าน และพวกสัตว์ที่มีอยู่ตามท้องถิ่น น้ำใช้จะเป็นน้ำบาดาลหรือแม่น้ำลำคลองในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพ ทำไร่ทำนา ไม่มีเครื่องทุนแรง เครื่องเกี่ยวข้าว โรงสี ต้องใช้วิธีฟัดข้าวและตำข้าว การศึกษาจบแค่ประถมศึกษา ถ้าคนที่มีฐานะดีก็จะเรียนสูง ในสมัยก่อนนั้นไม่มีโรงพยาบาล อนามัย หรือคลินิก เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บจึงต้องใช้อาศัยสมุนไพรหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรค และเมื่ออยากรู้ว่าเราเจ็บป่วยด้วยเรื่องอะไรก็อาศัยพิธีกรรมห่วงผ้าในการหาคำตอบ อุปกรณ์ในการทำพิธีก็จะมี ด้ายสายสิจญ์ หมากพู ดอกไม้ธูปเทียน พ่อขาตองบอกว่า "พ่อขาเชื่อในพิธีกรรมห่วงผ้านี้มาก เหตุผลเพราะว่าเป็นความเชื่อกันมาเป็นทอด ๆ ตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมที่ต้องการหาคำตอบของปัญหาเพื่อไขต้นเหตุของปัญหา" สำหรับพิธีกรรมนี้มีขึ้นเพื่อให้เกิดความสบายทางจิตใจ[302]

แม่ขาแก้ว มะตัน ได้เล่าว่าเมื่อสมัยก่อนนั้น ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ แม่น้ำลำคลองใสสะอาดสามารถนำไปอุปโภค-บริโภคได้ เวลาไปอาบน้ำจะไปอาบน้ำในลำคลอง บ้านในสมัยก่อนเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง ส้วมเป็นบ่อดิน ในสมัยก่อนถนนเป็นทางลูกรัง เวลาไปไหนมาไหนใช้เท้าดินหรือเกวียน ทุกวันพระผู้คนจะพากันไปวัดและชาวบ้านมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี มีการแลกเปลี่ยนของกินของใช้กัน เช่น บ้านหลังหนึ่งมีปลาก็จะนำไปแลกผักกับอีกหลังหนึ่ง พิธีกรรมห่วงผ้านี้จึงมีความคุ้นเคยกับชาวบ้านน้ำริด แม่ขาแก้วบอกว่า เคยผ่านพิธีกรรมนี้มาบ่อยครั้ง และเชื่อในเรื่องพิธีกรรมนี้ เพราะในปัจจุบันนี้ได้มีการพัฒนาในหลายๆด้านทั้งด้านการเรียน วิถีชีวิตของผู้คนก็ได้เปลี่ยนไป และทั้งด้านการแพทย์ได้พัฒนาไปมาก ถึงแม้ว่าจะมีอะไรที่พัฒนาไปแล้ว การรักษาของผู้คนถ้ายังไม่หายขาด ก็ยังต้องกลับมาพึ่งพิธีกรรมนี้อยู่[303]

พ่อขาสิน ดีปัญญา ได้เล่าถึงพิธีกรรมการห่วงผ้าว่า จะมีคนทรง เพื่อการดูให้แน่ใจว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เราเป็นอยู่นั้นมาจากตัวเราเองหรือการโดนผีทัก เพราะคนโบราณเชื่อกันว่าเรื่องลี้ลับพวกนี้มีจริง เขาจะเรียกพิธีกรรมนี้ว่า การห่วงข้าว หรือการห่วงผ้า การห่วงข้าวหรือการห่วงผ้าจะเหมือนกัน เพียงแต่ใช้อุปกรณ์ไม่เหมือนกัน เช่น การห่วงข้าวจะใช้ ข้าว หมาก พลูและด้ายสายสิจญ์ผูกมัดกัน ส่วนการห่วงผ้าจะใช้ผ้าแทนข้าว เท่านั้นเองนอกนั้นเหมือนกันหมด คนที่จะไปทำนั้นต้องไม่ใช่คนที่ป่วย

---

[301] สัมภาษณ์ แม่ขาบุญ ปาใจ. อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

[302] สัมภาษณ์ พ่อขาตอง แก้วรัตถา อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

[303] สัมภาษณ์ แม่ขาแก้ว มะตัน อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

ต้องเป็นเครือญาติเท่านั้นถึงจะไปดูได้ คนที่ไปเขาจะนำดอกไม้ ธูป ๓ ดอก เขาเชื่อกันว่าทำแล้วหายทำแล้วสบายใจ พ่อขาสินเองก็เชื่อพิธีกรรมนี้มาจนถึงปัจจุบัน[304]

กำนันชำนาญ มะโนปา ได้เล่าเกี่ยวพิธีกรรมความเชื่อเรื่อง ห่วงผ้าว่ายังคงมีความเชื่ออยู่และเชื่อตามบรรพบุรุษ แต่ก็เริ่มมีความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น จนส่งผลให้ชาวบ้านหันมาเชื่อแพทย์แผนปัจจุบัน แต่คนบางกลุ่มก็ยังเชื่อเรื่องผีสางเทวดาอยู่ ในยุคนี้จึงเชื่อในเรื่องพิธีกรรมความเชื่อกันอยู่บ้างเนื่องจากยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป[305]

นางบุญมี เพ็งถา ได้เล่าว่า ป้าคุ้นเคยกับพิธีกรรมนี้มาตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะว่าถ้ารักษาโรคในสมัยนั้นก็จะพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และการศึกษาของคนในชุมชนยังมีน้อย ทั้งด้านการแพทย์แผนปัจจุบันก็ยังไม่เจริญ เงินในสมัยนั้นก็ไม่ค่อยจะมีจึงทำให้การไปรักษาที่โรงพยาบาลลำบาก จึงต้องมาพึ่งพิธีกรรมนี้เป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันอะไร ๆ ก็สะดวกสบายมากขึ้นแล้ว ผู้คนในสมัยนี้จะไม่ค่อยไปรักษากับพิธีกรรมห่วงผ้ามากนัก เพราะจะหันไปรักษาทางการแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะการคมนาคมสะดวกสบายขึ้น มีรถที่จะพาไปหาหมอในเมืองได้[306]

แม่ขาตอง การินดำ ได้เล่าว่าตั้งแต่แม่ขาตอง เกิดมาก็ได้ยินชื่อหมู่บ้านน้ำริดแล้ว แต่ก่อนนั้นบ้านน้ำริดมีเนื้อที่อุดมสมบูรณ์มาก มองไปทางไหนก็มีแต่ต้นไม้ ต้นหญ้า ไม่มีการตัดไม้ทำลายป่าเหมือนปัจจุบันนี้เลย แต่ก่อนฝนก็ตกต้องตามฤดูกาลตลอด น่าแล้งก็ไม่แล้งยังมีน้ำมีปลาให้ใช้ให้กินอยู่ตลอดทั้งปี พอถึงน่าหนาวก็มักจะผิงไฟกันตามบ้านของแต่ละคนบางบ้านก็ก่อไฟให้กับสัตว์ที่เลี้ยงเพื่อให้ความอบอุ่น เช่น ก่อกองไฟให้กับหมาที่เลี้ยงไว้ในตอนกลางคืน พอตกดึกไฟก็มอดดับไปเอง ไม่มีการลุกไหม้เหมือนกับปัจจุบัน ไม่เหมือนตอนนี้เลยหนาวก็หนาวจัดอากาศแปรปรวนบ่อย ทำให้สุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงดีนัก เป็นหวัด เป็นไอ อยู่ตลอด แม่ขาตอง และกับทุกๆ คนในหมู่บ้านเชื่อกันว่าเรื่องผีสางมีจริง ทุกคนเชื่อเรื่องลี้ลับพวกนี้กันหมด บางคนเคยเห็นบ้างว่าผีเคยปรากฏตัวให้เห็นแสดงท่าทีว่าต้องการอะไร เขามาเพื่ออะไร หรือมาบอกอะไรกับเราเขาต้องการสื่อสารกับเรา บางคนขวัญอ่อนก็อาจจะไม่สบายเลยถึงกับล้มป่วย หรือเสียชีวิตเลยก็มี เขาจะมีทางแก้ของเขาคือการไปดู หรือการไปห่วงผ้านั้นเอง[307]

บทสรุป

จากการสังเคราะห์โครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์ ในมิติสมบัติสาธารณะ ภายใต้ข้อจำกัดที่ใช้เป็นกรอบในการสังเคราะห์ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ไม่ว่าสมบัติสาธารณะจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ล้วนมีสาเหตุการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมเป็นหลัก แต่ผู้คนที่อยู่ในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวได้

---

[304] สัมภาษณ์ พ่อขาสิน ดีปัญญา อายุ ๖๘ ปี อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

[305] สัมภาษณ์ กำนันชำนาญ มะโนปา อายุ ๖๐ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

[306] สัมภาษณ์ นางบุญมี เพ็งถา อายุ ๕๐ ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

[307] สัมภาษณ์ แม่ขาตอง การินดำ อายุ ๘๒ ปี อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการจัดการสมบัติสาธารณะนั้น ทำให้พบว่า ไม่มีสังคมใดจะสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นการจัดการทรัพยากรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งให้อยู่คงที่ตลอดไปโดยไม่เปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น เพราะรังแต่จะก่อให้เกิดความตึงเครียดทางสังคมสูงขึ้น จนสังคมไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้

พิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนก็ถือว่าเป็นสมบัติสาธารณะอย่างหนึ่ง เพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งประเพณีนั่นก็คือกิจกรรมหรือการกระทำที่ทำซ้ำแล้วซ้ำอีก จากคนชั่วอายุหนึ่งมาถึงคนอีกชั่วอายุหนึ่งและทำโดยคนจำนวนมากเหมือนๆ กัน เช่น การขึ้นบ้านใหม่ หรือพิธีแต่งงานก็เป็นพิธีกรรม ในขณะเดียวกันการกระทำที่เราทำซ้ำแล้วซ้ำอีก เช่น การยกมือไหว้ผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการทักทาย ในทางวิชาการก็ถือว่าเป็นพิธีกรรมเช่นกัน เมื่อนิยามพิธีกรรมเช่นนี้ เราก็จะพบได้ว่า ในทุกวัฒนธรรมย่อมมีพิธีกรรมอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ใช่เฉพาะในสังคมล้าหลังเท่านั้นที่มีพิธีกรรม สังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะมีความก้าวหน้าสักเพียงใดก็ยังมีพิธีกรรมอยู่ เพราะพิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่ทำซ้ำแล้วซ้ำอีกเช่นนี้ จึงไม่ใช่กิจกรรมหรือการกระทำที่ทำกันไปลอย ๆ หรือลอกเลียนกันไปโดยไร้ความหมาย แต่พิธีกรรมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ก็ต้องตั้งอยู่บนความเชื่อ คุณธรรม และอุดมคติที่คนในสังคมนั้น ๆ มีอยู่ เราอาจเรียกความเชื่อ คุณธรรมและอุดมคติของคนในสังคมหนึ่งๆ ว่าเป็นภูมิปัญญาของสังคมนั้นก็ได้

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดแก่สังคมไทย ทั้งจากเหตุที่ติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น และความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตของสังคมไทยเอง เป็นผลให้พิธีกรรมซึ่งมีรากฐานจากภูมิปัญญาไทยเหล่านี้ไร้ความหมายลงตามลำดับ

ปัญหาที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่ว่าพิธีกรรมหมดความหมายเดิม เพราะภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ภูมิปัญญาหรือความรู้ซึ่งครั้งหนึ่งอำนวยให้เกิดความสงบสุขในสังคมไทย อาจไม่อำนวยอีกต่อไปเพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเอง ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าจำเป็นต้องพัฒนาปรับปรุงภูมิปัญญาซึ่งเป็นพื้นฐานของพิธีกรรม ให้เหมาะกับการที่จะทำให้คนไทยอยู่ร่วมกันเอง อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับชาวโลกได้อย่างเป็นสุขและสร้างสรรค์

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น หากเปลี่ยนไปโดยไม่มีการพัฒนาภูมิปัญญา ซึ่งเป็นพื้นฐานของพิธีกรรมตามไปด้วย ความหมายของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็จะแคบลง และไม่อำนวยความสงบสุขแก่สังคมอีกต่อไป[308]

เมื่อศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ก็จะทำให้เข้าใจได้ว่าทำไมชาวบ้านสามารถสร้างหรือเลิกการจัดการ "สมบัติสาธารณะ" ลักษณะเดิม การศึกษาเช่นนี้ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นถึงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนใน "ชุมชน – หมู่บ้าน"

นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็เป็นส่วนประกอบที่หลากหลายของท้องถิ่นต่างๆที่จะประกอบกันเป็นประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งก็จะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ มีความสำคัญและมีบทบาทในประวัติศาสตร์ชาติมากขึ้นด้วย เพราะประวัติศาสตร์ชาติจะไม่ใช่แค่ประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางหรือเมืองหลวงเพียงอย่างเดียว แต่จะรวมถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ

---

[308] อานันท์ กาญจนพันธ์. (ม.ป.ป.). **ภูมิปัญญาไทยที่ปรากฏในรูปพิธีกรรม.** เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ด้วย ซึ่งจะทำให้คนในท้องถิ่นไม่ดูถูกตัวเอง และมีความภาคภูมิใจในการต่อสู้ของบรรพบุรุษ และมีสายสัมพันธ์ที่จะปกป้องรักษาท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งทรัพยากรและภูมิปัญญาต่างๆ สืบทอดกันมา

เอกสารอ้างอิง

วิเชียร รักการ, ๒๕๒๙. **วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย.** กรุงเทพฯ :โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์

มหาวิทยาลัยบูรพา.๒๕๔๕. **ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม.**Online].Available: URL :

ยงยุทธ ชูแว่น. (๒๕๔๕, มิถุนายน-พฤศจิกายน). **ความสำคัญและขอบเขตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นใน ปัจจุบัน.** *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.* ๒๕(๑): ๑๐๒-๑๑๔.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **บันทึกงานเวทียุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒** วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่, ๒๕๕๑.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๘). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน.** เชียงใหม่ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (ม.ป.ป.). **ภูมิปัญญาไทยที่ปรากฏในรูปพิธีกรรม.** เชียงใหม่ :คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ **โครงการหมู่บ้านคลองชมพู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์กับความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแห่ผีตลก**.โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด **การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเชา**.โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านปากปาด **โครงการท่าปลาเมืองโบราณ...ตำนานเมืองใต้น้ำ**.โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนเตรียมอุดมน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ **โครงการการศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ : กรณีศึกษาบ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์**.โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านวังดิน **โครงการการศึกษาการทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตสู่ปัจจุบัน**.โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนน้ำริดวิทยา **โครงการการห่วงผ้ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนบ้านน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์**.โครงการยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนดาราพิทยาคม **โครงการสะพานปรมินทร์กับวิถีชีวิตชุมชนบ้านดารา**.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนพิชัย **โครงการวิถีชีวิตการทำนำบ้านม่วงตาล อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์**.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

http://th.wikipedia.org

http://thaibizcenter.com/province.asp?provide=72

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว

ลาวัลย์ ถาพันธุ์

การศึกษายุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ของจังหวัดสุโขทัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักเรียนยุววิจัยซึ่งเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา กับผู้คนในท้องถิ่นของตนเอง การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้รู้ พ่อแม่ ปู่ย่าตายายหรือคนในท้องถิ่น แล้วนำข้อมูลที่ได้จากคำบอกเหล่าเรื่องราวต่างๆ ที่ยังคงอยู่ในความทรงจำของคนในชุมชนเหล่านี้มาสังเคราะห์ตามประเด็นคำถามที่นักเรียนยุววิจัยสนใจ เพื่อสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ร่วมกันในแต่ละช่วงเวลา เมื่อสภาพการณ์และวันเวลาเปลี่ยนแปลงไป ระหว่างช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๐-พ.ศ. ๒๕๕๒ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เมื่อมองในแง่มุมเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น จะพบว่าเมื่อความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ประเพณีวัฒนาธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ต่างส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นทำให้คนในท้องถิ่น ต้องมีการปรับตัวในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของประเพณีในท้องถิ่นเพื่อให้สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามอัตภาพของตนเอง

การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ของจังหวัดสุโขทัย ช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์หรือวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้าๆ และต่อเนื่อง จนบางครั้งแม้กระทั่งคนในท้องถิ่นเองก็แทบไม่รู้ตัวเลยว่าสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัวที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณีที่เคยมีมาแต่ครั้งอดีตของท้องถิ่นที่อยู่อาศัย มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เมื่อไร ทำไมจึงมีการเปลี่ยนแปลง เป็นเพราะอะไร ข้อคำถามต่างๆ เหล่านี้คนในท้องถิ่นอาจจะไม่เคยได้ถามตนเองหรือคนรอบ ๆ ข้างเลย ทั้งนี้หากเป็นช่วงวัยทำงานทุกคนมีภาระที่ต้องดิ้นรนทำมาหากินเลี้ยงพ่อแม่ ครอบครัว ช่วงระยะเวลาสั้นๆ อาจทำให้มองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนว่าเกี่ยวข้องกับงานประเพณีต่าง ๆ ในชุมชนอย่างไร จากการทำงานยุววิจัยของนักเรียนแต่ละโรงเรียน จึงเก็บรวบรวมข้อมูลจากคนในชุมชนด้วยสัมภาษณ์กลุ่มคนช่วงอายุแตกต่างกัน ๓ ช่วงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อร่วมกันสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตถึงปัจจุบัน ที่ทำให้ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง และคนในชุมชนมีการปรับตัวอยู่ร่วมกันอย่างไร ประเพณีเหล่านั้นจึงยังคงอยู่ในชุมชนกระทั่งปัจจุบันนี้

การสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัยครั้งนี้ได้จากการสังเคราะห์งานยุววิจัยของนักเรียนที่มีความชัดเจนในประเด็นของงานประเพณีท้องถิ่น จำนวน๕เรื่อง คือ ๑) ประเพณีแห่หลวงพ่อสามพี่น้องจากอดีตถึงปัจจุบัน กับวิถีชุมชนตำบลบ้านซ่าน อำเภอศรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย ๒) ย้อนรอยอดีตหมู่บ้านตึกและประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮงสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นดัง ๓) ชุมชนยางซ้ายสามัคคีประเพณีแข่งเรือพาย ๔) การเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟกับวิถีชีวิตคนบ้านเมืองเก่า และ ๕) ประเพณีแข่งเรือยาววิถีชีวิตชาวตำบลวังทอง สำหรับบริบทอื่นๆ เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตที่คาบเกี่ยวกับงานบางส่วนของประเพณีท้องถิ่นก็ได้จากการสังเคราะห์ภาพรวมของงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย เรื่อง ก่อนจะเป็นวันนี้ศรีนคร ของโรงเรียนศรีนคร และมองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย.ของโรงเรียนชัยมงคลพิทยา โดยมีงานยุววิจัยทั้ง ๕ เรื่องที่กล่าวมามีความชัดเจนมากที่สุดในเรื่องประเพณีที่สามารถสังเคราะห์ในประเด็นเกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีของท้องถิ่นนั้น ตลอดจนการปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อให้สามารถดำรงประเพณีเหล่านั้นไว้จนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น ๓ ยุค ดังนี้

ตอนที่ ๑ ยุคประเพณีดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๔)

ตอนที่ ๒ ยุคประเพณีร่วมใจ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๙)

ตอนที่ ๓ ยุคประเพณีสู่การท่องเที่ยว (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒)

ตอนที่ ๑ ยุคประเพณีดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๔)

๑. ความเชื่อ คุณค่าของประเพณีในวิถีชีวิต

การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนในยุคนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ กล่าวคือมีทั้งน้ำดี ดินดีสามารถเพาะปลูกทำมาหากินได้ มีแหล่งอาหารสำหรับการดำรงชีวิต สายน้ำในบริเวณชุมชนต่างๆ จึงเป็นแหล่งสำคัญเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย เช่น บริเวณเมืองเก่าสุโขทัยที่มีตะพัง (สระน้ำ) ก็เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของคนบ้านเมืองเก่า หรือชุมชนบ้านใหม่ที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำแม่มอก ผู้คนที่อาศัยอยู่ในแต่ละชุมชนในช่วงนี้มีจำนวนไม่มากนักส่วนใหญ่เป็นหมู่เครือญาติกัน เป็นคนถิ่นเดิมบ้าง ในบางชุมชนมีการอพยพโยกย้ายมาจากที่อื่น ๆ ในจังหวัดสุโขทัยบ้าง หรือมาจากจังหวัดใกล้เคียงบ้าง เช่น บริเวณลุ่มน้ำแม่มอกก็จะมีทั้งคนแพร่ลำปางและสุโขทัยอยู่ร่วมกัน ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตหรือการทำมาหากินก็ผสมผสานกลมกลืนกันจนกลายเป็นประเพณีของท้องถิ่นนั้น ส่วนการประกอบอาชีพส่วนทำนา ทำไร่ ทำสวน หรือว่างจากฤดูเกษตรก็หาของป่า การมีชีวิตอยู่รอดได้ส่วนหนึ่งชาวบ้านพึ่งพาอาหารจากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ใกล้ๆ กับชุมชนที่อยู่อาศัย หรืออาจมีการเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน การประกอบอาชีพของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่น จะเป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่ว่าชาวบ้านปลูกพืชชนิดใดแล้วได้ผลผลิตดี พืชชนิดนั้นก็เป็นพืชหลักของท้องถิ่นนั้น

การทำมาหากินเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่รอด ล้วนพึ่งพาสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำที่ส่วนใหญ่ใช้อุปโภคในครัวเรือนมากกว่าการใช้ในการเพาะปลูก คนในแต่ละมีจำนวนไม่มาก การอยู่ร่วมกันในชุมชนจึงไม่ค่อยมีการแก่งแย่งหรือเอารัดเอาเปรียบกัน เพราะทุกอย่างมีอย่างเหลือเฟือ

เช่น ปลาในแม่น้ำลำคลอง ที่แต่ละครอบครัวจะจับมาแต่พอทำกินในมื้อหนึ่งๆ เท่านั้น หากจะทำกินมื้อต่อไปก็สามารถไปจับมาได้อีก หรือบริเวณใดที่มีปลาชุกชุมก็จะชวนเพื่อนบ้านไปช่วยกันจับแล้วแบ่งกันกิน แม้บางชุมชนท้องถิ่นไม่ได้อยู่ติดริมแม่น้ำยมซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดสุโขทัย ก็มักจะมีคูคลองซึ่งแยกจากแม่น้ำยมไหลผ่านเข้าไปในชุมชน หรือมีสระน้ำใหญ่ ๆ อยู่ ชาวบ้านก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเหล่านี้เช่นกัน การทำการเกษตรในสมัยนี้แทบไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำจากแม่น้ำเลย เนื่องจากฝนจะที่ตกตามฤดูกาล เมื่อถึงเดือน ๕-๖ชาวบ้านจะรู้เลยว่าฤดูฝนมาแล้ว เตรียมลงมือเพาะปลูกพืชต่างได้แล้วและเมื่อว่างการทำนา ทำไร่ ทำสวน ชาวบ้านบางพื้นที่ก็ออกหาของป่ามาเป็นอาหาร หรือตัดไม้ไผ่มาซ่อมแซมที่อยู่อาศัย หรือไม่ก็หายาสมุนไพรมาไว้รักษาโรค บ้างก็ทำงานจักสานข้าวเครื่องใช้ไว้สำหรับใช้การดักสัตว์ จับปลา หรือใช้ในครัวเรือน จากไม้ไผ่ที่ขึ้นอยู่เต็มบริเวณใกล้ๆ หมู่บ้าน

การดำเนินชีวิตของคนในสมัยนี้จึงค่อนข้างมีความเชื่อและเคารพนับถือในพุทธศาสนาและความศักดิ์สิทธิ์เทพยาดาที่ปกปักรักษาน้ำ ดิน ป่า เพราะธรรมชาติเหล่านี้มีคุณประโยชน์ต่อทุกคน ทำให้มีกินมีใช้และมีชีวิตอยู่รอดมาได้ ซึ่งความคิดความเชื่อเหล่าเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้นอกจากได้รับการบอกเล่าปู่ย่าตาทวดแล้ว บางคนก็ได้เข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่จำความได้ก็มี เช่น การไปทำบุญตักบาตรในวันพระ วันเข้าพรรษา สรงน้ำพระที่วัดในวัดสงกรานต์ หรือลอยกระทง ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าน้ำที่นำมาใช้อุปโภคบริโภคนั้น มีแม่คงคาคอยดูแลรักษาอยู่ ในแต่ละปีจึงมีการลอยกระทงเพื่อขอขมาแม่คงคาซึ่งปู่ย่าตายายต่างเล่าเป็นเสียงเดียวกันว่าความเชื่อเหล่านี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แล้วก็ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงวันนี้ หรือแม้กระทั่งการนำไม้จากป่ามาสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือสร้างเป็นเรือเพื่อใช้ในการเดินทางทางน้ำ ก็ล้วนมีประเพณีที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในน้ำในเรือ รวมทั้งการขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้คุ้มครองตนเองและครอบครัวในมีความสุขอีกด้วย ด้วยความเชื่อที่ถูกปลูกฝังจากคนรุ่นก่อนของแต่ละครอบครัว ด้วยความผสมกลมกลืนกับวิถีการดำเนินชีวิตของครอบครัวแบบค่อยเป็นค่อยไปด้วยแล้ว ยิ่งทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติค่อนข้างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

นอกจากนี้วิถีการดำเนินชีวิตยังมีความเชื่อและการดำรงตนยึดมั่นในพุทธศาสนา คุณโทษของบาปบุญ และเวรกรรมต่างๆ อย่างแน่นแฟ้น และต่างให้ความเชื่อถือยำเกรงต่อปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยเหนือความคาดหมาย เช่น การเชื่อถือในหลวงพ่อสองพี่น้อง ของชาวบ้านตำบลบ้านซ่าน หรือหลวงพ่อหล้าหลวงพ่อเรืองของชาวศรีนครตลอดจนการเชื่อถือให้ความเคารพในตัวบุคคลที่มีความกล้าหาญชาญชัย ในการสร้างบ้านสร้างเมืองซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ของนักเรียนยุววิจัยพบว่า ไม่มีใครในชุมชนที่เคยพบตัวตนของวีรบุรุษหรือบุคคลที่ชาวบ้านนับถือเลย จากภาพสะท้อนของวีถีการดำเนินชีวิตของชุมชนในสมัยนี้มีความผูกพันระว่างบ้านและวัดค่อนข้างมาก เนื่องจากเมื่อว่างจากการทำนาหรือเพาะปลูกแล้ว แต่ละชุมชนจะมีงานประเพณีพิธีกรรม

ต่างแซ่น เข้าพรรษา ลอยกระทง สรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นด้ง สรงน้ำพระพุทธรูปที่ชาวบ้านนับถือ แข่งเรือ ในการจัดงานต่าง ๆ นี้ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากฤดูกาลทำไร่ ทำนา ทำสวน หรือช่วงที่ชาวบ้านมีงานไม่ชุกนัก และสอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาของคนในชุมชนด้วยว่าในแต่ละช่วงเดือนหรือวันเวลาหนึ่งควรจะมีการประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีใดบ้าง ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ทำตามคำบอกเล่าของคนรุ่นปู่ย่าตายาย สืบต่อมาถึงพ่อแม่และตนเอง ที่แสดงให้เห็นว่าการเชื่อฟังและทำตามคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขอยู่รอดปลอดภัยได้จนถึงทุกวันนี้ เมื่อได้ฟังการบอกเล่าซ้ำ ๆ ในเรื่องเหล่านี้แล้วยิ่งทำให้คนรุ่นต่อ ๆ มาไม่มีใครกล้าขัดขืนในสิ่งที่ปู่ย่าตายายบอกเล่าและทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน เพราะเกรงว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีต่อตนเองและครอบครัวในภายภาคหน้าได้

๒. ความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ต่าง ๆ มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มากนักส่วนใหญ่เป็นพี่ๆ น้องๆ หรือ เครือญาติที่อาศัยอยู่ใกล้ ๆ กัน ทำให้คนในชุมชนค่อนข้างรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เรียกได้ว่าแทบทุกบ้านทุกคนจะรู้จักกันเกือบทั้งหมดว่าใครเป็นลูกหลานใคร ในสมัยนี้ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายที่มีปู่ย่าตายายลูก ๆ หลาน ๆ อาศัยอยู่ด้วยกันหลายคน ทั้งนี้อาจเนื่องจากมีความจำเป็นเรื่องการประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ในการบุกร้างถางป่าเพื่อจับจองที่ดินไว้ทำมาหากิน ทำให้แต่ละครอบครัวมีจำนวนสมาชิกหลายคน เพื่อช่วยเหลือกันในการทำมาหากินเลี้ยงดูคนในครอบครัว ประกอบกับในสมัยนี้ยังไม่มีเครื่องมือช่วยผ่อนแรงในการทำงาน แรงงานคนและสัตว์จึงมีความจำเป็นอย่างมาก นอกจากนี้กลุ่มชุมชนที่ทำนาแทบทุกบ้านจึงมีการเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้แรงงาน เช่น การเลี้ยงวัวควายไว้สำหรับไถนา

จากที่คนในชุมชนที่รู้จักกันทั้งหมด การทำงานต่าง ๆ การช่วยเหลือซึ่งไหว้วานซึ่งกันและกันในการทำงานใดๆ จึงไม่ใช่เรื่องยาก ไม่ว่าจะเป็นงานบุญหรืองานอื่นใด ในส่วนของการทำมาหากินก็จะมีการช่วยเหลือกันหรือที่เรียกว่าเอาแรง เมื่อหมดฤดูเก็บเกี่ยวหรือทำการเกษตรแล้ว ก็จะเป็นช่วงที่แต่ละชุมชนมีงานรื่นเริงสนุกสนาน ซึ่งถือเป็นการพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยกับการทำนา ทำไร่ หรือทำสวนมาตลอดทั้งปี ซึ่งมักมีงานบุญและประเพณีรื่นเริงต่างๆ ที่วัด เมื่อทำบุญแล้วก็มีการมหรสพสังสรรค์รื่นเริง เช่น งานลอยกระทง งานแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง งานประเพณีหลวงพ่อหล้าหลวงพ่อเรือง งานแข่งเรือ(ซึ่งจัดในเทศการทอดกฐิน) งานประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮงสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นด้ง ในเวลากลางคืนก็จะมีลิเกบ้างร้องเพลงแซวกันเองบ้าง งานบุญประเพณีต่างๆ นี้ทุกๆ คนต่างตั้งหน้าตั้งตารอคอมาเป็นแรมปีที่จะได้เที่ยวงาน มีการแสดงต่างๆ ให้ดูด้วย เมื่อมีงานเหล่านี้ทุกๆ บ้าน ทุกๆ ครอบครัวต่างก็หยุดงาน เพื่อมาร่วมแรงร่วมใจช่วยกันเตรียมงานที่วัด (ซึ่งเป็นศูนย์รวมในการจัดงานของชุมชน) โดยมีพระ ผู้นำชุมชนเป็นแกนนำในการเตรียมงาน ซึ่งถ้าหากใครมีข้าวสาร ผักปลาต่างๆ ก็นำติดมือมาด้วยเพื่อทำอาหารสำหรับเลี้ยงคนที่มาช่วยกันเตรียมงาน สำหรับกลางคืนจะเป็นงานรื่นเริงที่สร้างความสนุกสนานครื้นเครง เช่น ลิเก มวยวัด รำวง หรือไม่ก็ร้องรำทำเพลงโดยพลัดกันเป็นนักร้องและนางรำอย่างสนุกสนาน โดยที่ไม่ต้องไปหาการแสดงมาจากหมู่บ้านอื่น ๆ การแสดงต่าง ๆ คนในหมู่บ้านเล่นกันเองดูกันเอง แค่นี้ทุกคนต่างก็มีความสุขกันถ้วนหน้า

จากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันทำให้การทำงานไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน หรืองานบุญประเพณีต่าง ๆ ไม่ต้องมีการร้องขอความช่วยเหลือ ทุกคนกลับพร้อมใจมาช่วยกันเอง ทุกคนจะรู้กันเองว่าเมื่อไรจะต้องไปช่วยเหลือกันทำงานส่วนรวม หรือเมื่อว่างจากการทำงานของตนเอง ก็ไปช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้วย ในการทำงานครั้งต่อๆ ไปเพื่อนบ้านก็จะไปใช้แรงคืน ผลัดเปลี่ยนความช่วยเหลืออย่างนี้มาโดยตลอด ทุกคนไปช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจ สำหรับในแต่ละครอบครัวลูก ๆ หลาน ๆ ค่อนข้างใกล้ชิดสนิทสนมกับปู่ย่าตายาย เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายที่อาศัยอยู่บ้านเดียวกันอยู่แล้ว หรืออาจมีบ้านที่เป็นครอบครัวเดี่ยวแต่เมื่อพ่อแม่ออกไปทำงานเกษตรนอกบ้านลูกๆหลานๆ ก็อยู่กับปู่ย่าตายาย เมื่อปู่ย่าตายายไปวัดก็จะให้เด็กๆ ตามไปด้วย เด็กๆ ส่วนใหญ่ก็จะชอบเพราะบางครั้งก็ไปวิ่งเล่นกับเพื่อนๆ ที่ลานกว้างๆ ของวัดอย่างสนุกสนาน หรือเมื่อโตพอที่จะหยิบจับช่วยเหลืองานต่างๆ ของพ่อแม่ได้บ้างแล้ว พ่อแม่ปู่ย่าตายายก็สอนให้รู้จักช่วยเหลือทำงานเท่าที่สามารถทำได้ ทำให้เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่เด็ก ๆ เหล่านี้ก็เป็นงานสามารถทำงานหรือเป็นมือแทนช่วยเหลืองานต่างๆ ของส่วนรวมได้ โดยไม่ต้องมานั่งเรียนในกันใหม่ให้เสียเวลา แต่เป็นเพราะได้เรียนมาแล้วจากคนในครอบครัวอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เด็กเล็กจนเป็นผู้ใหญ่สามารถทำงานได้แล้ว

ในบางครอบครัวที่มีลูกหลายคน เมื่อลูกบางคนมีครอบครัวแล้วอาจแยกออกจากครอบครัวเดิมไปสร้างครอบครัวใหม่ แต่เมื่อถึงช่วงเทศกาลงานประเพณีต่างๆ ก็จะกลับมาที่บ้านพ่อแม่ที่เคยอยู่อาศัยร่วมกับพ่อแม่ญาติพี่น้องคนอื่นๆ บ้างก็จะเตรียมเสื้อผ้าข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัวต่างๆ มาพร้อมด้วย เนื่องจากต้องมานอนค้างคืนหลายวันกว่างานบุญประเพณีจะเสร็จสิ้น จึงไม่สะดวกที่จะเดินทางไปกลับในวันเดียวเพราะการเดินทางอาจต้องเดินเท้าซึ่งต้องใช้เวลามาก หรือไม่อาจใช้ล้อเกวียน เพราะไม่ได้มีถนนและรถยนต์ให้ใช้อย่างสะดวกสบายเหมือนปัจจุบันนี้ เมื่อถึงวันงานประเพณีทีไรทุกคนก็จะมากันพร้อมหน้าพร้อมตา ช่วงเวลาที่มีงานบุญประเพณีทำให้ปู่ย่าตายาย พ่อแม่พี่ๆ น้องๆ ได้กับมารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่ง สำหรับบางคนที่ต้องแยกออกจากครอบครัวเพื่อไปสร้างครอบครัวใหม่ แม้ใครที่มีงานก็จะเตรียมตัวหยุดงานในช่วงเทศกาลวันงานประเพณีต่างๆ เพื่อให้วันงานนั้นว่างไม่ต้องทำอะไร เตรียมตัวไปทำบุญหรือไม่ก็ไปเที่ยวงานกับเพื่อนๆ หรือญาติพี่น้องอย่างสนุกสนาน จะเดินไปเที่ยวพร้อมๆ กันเป็นกลุ่มๆ ในหย่อมบ้านที่อยู่ใกล้ๆ กันจนกว่างานจะเลิกเรียกว่าเป็นการเที่ยวแบบ "เต็มอิ่ม" หลังจากเหน็ดเหนื่อยจากงานงานงานนามาทั้งปี ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีงานประเพณีที่จัดงานใหญ่ในแต่ละปีมีแค่ครั้งหรือสองครั้งเท่านั้น และทุกคนจะร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานประจำเป็นขึ้นทุกปีๆ โดยไม่มีหน่วยงานใดๆ เข้าใจยุ่งเกี่ยวเลย งานบุญประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีขึ้นจึงเกิดจากการร่วมใจร่วมแรงของคนในชุมชนนั้นๆ เป็นสำคัญ

ในการประกอบพิธีงานบุญประเพณีต่างๆ ผู้อาวุโสของชุมชน หรือคนรุ่นปู่ย่าตายายจะมีบทบาทสำคัญที่เป็นผู้คอยบอกว่าขั้นตอนหรือการประกอบพิธีต่างๆ มีอะไรบ้างหรือวันเวลาที่จะจัดงานประเพณีจะเป็นเมื่อไร มีเครื่องเซ่นไหว้อะไรบ้างหรือไม่ ต้องทำอย่างไรบ้าง ในสมัยก่อนๆ มีความเชื่ออย่างไร ทำกันอย่างไร คนรุ่นลูกต่างช่วยกันตระเตรียมของให้พร้อม แล้วช่วยกันเตรียมสถานที่จัดงาน โดยเป็นลูกมือให้กับพ่องานแม่งาน(ผู้อาวุโสทั้งหลาย) โดยผู้อาวุโสก็ถือโอกาสสอนขั้นตอนต่างๆ ในงานบุญประเพณีควบคู่ไปด้วยพร้อมกับการจัดเตรียมงานจริงๆ เลย ใครที่เป็นลูกมือด้านใดก็จะเกิดความชำนาญในด้าน

นั้น เช่น เตรียมของถวายพระ เตรียมสถานที่ เตรียมการแสดงเช่น ลิเก หรือเตรียมสถานที่ร้องรำทำเพลง ก็จะรู้ว่าจะต้องมีอุปกรณ์อะไรบ้าง ผู้หญิงส่วนใหญ่ก็จะเป็นฝ่ายเสบียงอาหาร ช่วยกันทำอาหารสำหรับเลี้ยงคนที่มาช่วยกันเตรียมงาน หรือคนที่มาเที่ยวงาน เพราะทุกคนก็เป็นลูกๆ หลานๆ กันทั้งนั้น ข้าว ปลาอาหารต่างที่จะนำมาใช้ในงานก็ล้วนได้จากชาวบ้านที่นำมาช่วยงานใครมีฟักก็นำฟักมา ใครมีข้าวก็นำข้าวมา ...ส่วนมากไม่ต้องมีการซื้อหาแต่เป็นการร่วมทั้งแรงและสิ่งของที่แต่ละบ้านมีแล้วนำมาให้ส่วนรวม เพื่อให้ส่วนรวมมีของสำหรับไว้ใช้ในการจัดงานบุญหรืองานประเพณีต่างๆ หรืออย่างเช่นงานลอยกระทงปู่ย่าตายายก็จะเย็บกระทงจากใบตองที่ตัดมาจากสวนหลังบ้าน โดยมีลูกๆ หลานๆ นั่งล้อมวงช่วยกันเย็บกระทงบ้างเล่นกันบ้าง แล้วกลางคืนวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงก็พากันไปลอยกระทงในแหล่งน้ำใกล้บ้านๆ หรือไม่ก็พากันไปลอยกระทงในวัดใกล้ๆ บ้าน ซึ่งในบริเวณวัดเหล่านี้ก็จะมีแหล่งน้ำสำหรับให้ชาวบ้านได้ลอยกระทงร่วมกัน

๓. การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกัน

การอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนเล็กๆ ที่ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกันด้วยแล้ว ทำให้ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทำอะไรต่างช่วยเหลือกันและกันมีให้เห็นอยู่เป็นประจำในการทำงานและกิจกรรมต่างในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้ความเคารพผู้อาวุโส ไม่ใช่ญาติแท้ๆ ก็นับถือกันเหมือนญาติพ่อแม่เดียวกัน ทุกคนให้ความเคารพเชื่อฟังผู้สูงอายุ ปู่ย่าตายาย ทำการอยู่ร่วมกันในในชุมชนที่มีหลายๆ ครอบครัวสมัยนี้ทุกคนจึงเปรียบเสมือนญาติพี่น้อง ที่ทุกคนจะเอื้อเฟื้อแบ่งปันซึ่งกันและกัน ต่างคนต่างมีน้ำใจช่วยเหลือตอบแทนซึ่งกันและกัน เช่น เมื่อใครคนใดคนหนึ่งพบแหล่งปลาที่จะใช้สำหรับทำอาหาร ก็จะบอกกับเพื่อนบ้านให้ไปจับปลาด้วยกัน จะได้มีอาหารกินกันทุกครอบครัวและยังมีเพื่อนไปกันหลายๆ คนด้วย แล้วยังทำให้ไม่ต้องกลัวอันตรายใด ๆ ยิ่งในสมัยก่อนที่น้ำ ป่าไม้ อุดมสมบูรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ ที่จะป้องกันสัตว์ร้ายก็ไม่ค่อยมี จึงต้องอาศัยการไปกันเป็นกลุ่มคอยช่วยกันระแวดระวังอันตรายที่จะเกิดขึ้น หรือไปช่วยกันดำนา เกี่ยวข้าว ก็จะไปช่วยกันหลาย ๆ คน เพื่อให้การทำงานเสร็จทันเวลาผลผลิตต่างไม่ได้รับความเสียหาย ทำให้ทุกคนมีอยู่มีกินอย่างปลอดภัยทุกๆ คนและครอบครัว

ในเรื่องของความเป็นอยู่และการกินอยู่เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพาในสิ่งที่มีอยู่ธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ อาจมีเกิดขึ้นบ้างในชุมชน แต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทุกคนในชุมชนสามารถปรับตัวได้ทันเวลา เช่น น้ำป่า ทุกคนก็จะร่วมด้วยช่วยกันเก็บผลผลิตหากจะทำให้เกิดความเสียหาย ชาวบ้านจะรู้ว่าฤดูกาลในการทำนาควรจะเริ่มทำตั้งแต่เมื่อไร รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ ดิน ป่าหรืออื่นๆ ก็ล้วนแต่มีเพียงพอกับความต้องการใช้ประโยชน์ จึงแทบจะไม่มีการแก่งแย่งแข่งขันในการเป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไว้เพียงคนเดียวหรือบ้านเดียว แต่มีอะไรกลับแบ่งกันกินกันใช้อย่างทั่วถึง เพราะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีความจำเป็นอย่างมากในยุคสมัยนี้ ทั้งการพึ่งพาในด้านแรงงานในการประกอบอาชีพทำมาหากิน การเดินทางไปที่ต่าง แม้กระทั่งการเดินทางไปเที่ยวงานบุญประเพณีในช่วงกลางค่ำกลางคืนก็ไม่สะดวกเหมือนปัจจุบัน ต้องอาศัยการไปด้วยกันหลายๆ คน เพื่อความปลอดภัยจะได้ไม่มีใครมาดักปล้นจี้หรือลอบทำร้ายระหว่างทาง ทำให้การทำงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันค่อนข้างเหนียวแน่น เพื่อความปลอดภัยและการอยู่รอดได้ในการดำรงชีวิตในสมัยนี้

ตอนที่ ๒ ยุคประเพณีร่วมใจ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๙)

๑. ความเชื่อ คุณค่าของประเพณีในวิถีชีวิต

ในยุคนี้เป็นยุคเริ่มต้นของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก การพัฒนาจึงมุ่งเน้นไปที่การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภค เช่น ถนน น้ำ ไฟฟ้า ปะปา ทั้งในตัวเมืองและมุ่งสู่ชนบท หมู่บ้านต่าง ๆ ก็มีเครื่องหมายของการได้รับการพัฒนาเหล่านี้ทั้งสิ้น ชาวบ้านในสมัยนี้จึงมีเริ่มมีการเคลื่อนย้ายชุมชนจากริมน้ำ บริเวณป่าพื้นที่ทำกินขยับขยายสู่บริเวณที่มีถนนตัดผ่าน ซึ่งไม่ใช่เป็นการย้ายชุมชนมาทั้งหมดแต่เป็นการย้ายที่ตั้งบ้านเรือนของคนรุ่นหลัง ที่มีที่ดินหรือสามารถหาจับจองที่ดินที่มีถนนตัดผ่านได้ก็มักจะมาตั้งบ้านเรือนแถบนี้ เนื่องจากมีความสะดวกรวมเร็วในการเดินทาง ชุมชนท้องถิ่นในชนบทจึงเริ่มมีความสะดวกสบายในด้านต่างๆ มากขึ้นทั้งน้ำ ไฟฟ้า ถนน สาธารณสุข การเดินทางก็เริ่มมีพาหนะเช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ ที่ใช้ในการเดินทางมากขึ้น เริ่มมีการจับจองซื้อขายที่ดินที่อยู่ติดกับถนน ถนนสร้างความสะดวกสบายในการเดินทางได้มากเปลี่ยนจากการเดินทางทางเท้าและทางเรือมาใช้รถใช้ถนน การติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนนอกชุมชน ก็สะดวกและรวดเร็วกว่าสมัยก่อนที่ใช้การเดินเท้าหรือเดินทางทางน้ำ การตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเริ่มขยายขอบเขตของพื้นที่มากขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กับญาติพี่น้องเหมือนเช่นแต่ก่อนเริ่มลดลง เพราะแม้จะอยู่ห่างๆ กันแต่ก็สามารถไปมาหาสู่กันได้สะดวกใช้เวลาไม่มากนัก

การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังคงเป็นอาชีพเกษตรกรรม พื้นที่สำหรับทำการเกษตรไม่จำกัดอยู่แค่เพียงบริเวณใกล้ๆ กับแหล่งน้ำเท่านั้น เพราะรัฐมีการจัดทำระบบชลประทาน เพื่อช่วยให้ชุมชนต่างๆ สามารถใช้พื้นที่ในการเกษตรได้ ในซึ่งชาวบ้านจะประกอบอาชีพใดนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นที่แต่ละท้องถิ่น การพึ่งพาธรรมชาติเริ่มลดลง เนื่องจาก รัฐได้จัดสิ่งอำนวยความสะดวกมาให้ทั้ง ถนน ไฟฟ้า ประปา สาธารณสุข ชลประธานและอื่นๆ อีกมากมาย ทำให้วิถีการดำรงชีวิตของคนส่วนใหญ่ที่เคยพึ่งพาธรรมชาติเริ่มลดลง กลายเป็นพึ่งตนเองและเทคโนโลยีหรือความเจริญมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มมีความสามารถในการใช้น้ำ ดิน และป่าไม้ได้มากขึ้น ซึ่งเป็นไปตามความเจริญ ก้าวหน้าที่รัฐกำลังวางรากฐานเพื่อการพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยม การใช้ดิน น้ำ ป่าไม้ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติจึงเพิ่มจำนวนขึ้นกว่าแต่ก่อน อาจมีการค้าขายสิ่งเหล่านี้ด้วย เช่น มีการสัมปทานป่าไม้ ทำให้เริ่มมีการตลาดและการค้าขายเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนในชนบทมากขึ้น ทำให้แต่ละครอบครัวเริ่มมีการประกอบอาชีพที่หลายหลายเพิ่มจากการทำนาทำไร่เพียงอย่างเดียว หรือไม่ก็มีคนในครอบครัวออกไปหางานทำในชุมชนอื่น ๆ หรืออต่างจังหวัดบ้างก็มี เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวและเพียงพอกับค่าใช้จ่ายสิ่งของที่อำนวยความสะดวกสบายในครอบครัว

สำหรับความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของคนในยุคนี้ส่วนหนึ่งยังคงเกี่ยวข้องกับธรรมชาติในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ดิน ป่า เพราะยังคงใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้อยู่ ประกอบกับการได้รับการปลูกฝังจากคนรุ่นก่อน ๆ ทำให้คนในท้องถิ่นยังคงผูกพันกับความเชื่อเรื่องต่างๆ และความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวอยู่บ้าง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะยังมีความเกรงกลัวต่อสิ่งที่มองไม่

เห็นหรือสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ด้วยทางกาย หากว่าถ้าไม่ทำตามอย่างคำบอกเล่าของปู่ย่าตายายหรือพ่อแม่แล้ว ตนเองและครอบครัวอาจจะประสบกับเรื่องที่ไม่ดี ชีวิตอาจจะไม่มีความสุข ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ นี้ยังคงมีอยู่สำหรับคนในยุคนี้ เช่น การมีความเชื่อว่าในน้ำ ที่นำมาใช้อุปโภคบริโภคต่างๆ มีแม่คงคาคอยดูแลรักษาอยู่ ในแต่ละปีจึงมีประเพณีขอขมาแม่คงคา ที่ได้นำน้ำเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ต่างๆ มากมายรวมทั้งชำระล้างสิ่งสกปรกต่างๆ ของร่างกายด้วย หรือแม้กระทั่งการนำไม้จากป่ามาสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือสร้างเป็นเรือเพื่อใช้ในการเดินทางทางน้ำซึ่งยังคงมีอยู่ในบางชุมชน ชาวบ้านที่เคยชินกับการเดินทางและค้าขายทางเรือก็ยังคงใช้เรืออยู่ และเนื่องด้วยยังไม่มีเงินเพียงพอที่จะหาซื้อรถยนต์มาใช้เดินทางหรือขนส่งสินค้า จึงล้วนแต่มีประเพณีที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในน้ำ ในเรือ และยังขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้คุ้มครองตนเองและครอบครัวในไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย ให้อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา มีความสุขอีกด้วย ด้วยความเชื่อที่ถูกปลูกฝังจากปู่ย่าตายายคนในครอบครัว ทำให้คนในยุคนี้ยังคงมีความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานบุญประเพณีของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับเรื่องบาปบุญคุณโทษต่าง ๆ

เมื่อว่างจากการทำนาหรือเพาะปลูกแล้ว เก็บผลผลิตเสร็จสิ้นตามเวลาของฤดูกาล คนในชุมชนเริ่มออกไปประกอบอาชีพนอกฤดูกาล เช่น อาชีพรับจ้าง หรือทำงานต่างจังหวัด ทำให้เวลาว่างของคนในชุมชนที่จะพบปะสังสรรค์กันมีน้องลง เพราะต่างคนก็ต่างต้องทำงานมากขึ้น ทั้งลงทุนมากขึ้น หรือการออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัว แต่คนเหล่านี้ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความเชื่อทางศาสนาที่ตนเองนับถือ ตลอดจนการเชื่อถือให้ความเคารพในตัวบุคคลที่มีความกล้าหาญชาญชัย ที่ได้มีการสร้างบ้านสร้างเมืองซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย ทั้งที่ไม่มีใครในชุมชนที่เคยได้พบบุคคลที่ตนเองและคนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือเลย เพียงแต่ได้รับการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาจากคนรุ่นปู่ย่าตายาย ต่อมาถึงพ่อแม่และตนเอง เรื่องความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ที่คนในครอบครัวนับถือ และจากประสบการณ์ของปู่ย่าตายายที่เชื่อฟังในคำบอกเล่าและสั่งสอนของคนรุ่นก่อนทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขอยู่รอดปลอดภัยได้จนถึงทุกวันนี้ เมื่อได้ฟังคำบอกเล่าอย่างนี้แล้วยิ่งทำให้คนรุ่นต่อ ๆ มาไม่มีใครกล้าขัดขืนในสิ่งที่ปู่ย่าตายายปฏิบัติสืบต่อกันมา เพราะเกรงว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีต่อตนเองและครอบครัวในภายภาคหน้าได้ ซึ่งไม่มีใครสามารถบอกล่วงหน้าได้

๒. ความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากชุมชนเริ่มขายพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนมีขอบเขตกว้างขึ้น สมาชิกในชุมชนเริ่มเริ่มมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ความคุ้นเคยของแต่ละครอบครัวมีน้อยลง แม้กระทั่งในครอบครัวเดียวกันก็ลดลงไปด้วย เช่น ความคุ้นเคยระหว่างหลาน ๆ กับปู่ย่าตายาย เพราะเด็ก ๆ ก็ต้องเริ่มเรียนหนังสือไม่ได้วิ่งเล่นอยู่บ้านหรือไปไหนมาไหนกับปู่ย่าตายายเหมือนแต่เก่าก่อน และเนื่องจากภาระกิจด้านการทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว ในสมัยนี้ความเจริญด้านสาธารณูปโภคเข้าสู่ชนบทอย่างรวดเร็ว ตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ต่างคนต่างมุ่งหน้าทำมาหากิน เวลาว่างที่จะมาพบปะสังสรรค์หรือร่วมกันทำงานเพื่อส่วนรวมจึงมีน้อยลง หรือไม่บางขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ก็จำเป็นต้องลดลงตามสภาพของเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น เครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ ก็

ลดขนาดและปริมาณลงตามสภาพเศรษฐกิจ หรือที่ลดขนาดลงก็เนื่องจากคนที่จะมาร่วมงานมาช่วยกันทำช่วยกันกินก็ลดน้อยลงเนื่องจากมีภาระเรื่องการทำมาหากิน จึงทำให้ประเพณีต่างๆ ที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาบางสิ่งบางอย่างก็มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้าน บางครั้งในการจัดงานใหญ่ๆ ระดับชุมชน หมู่บ้านที่เคยจัดเป็นประจำทุกปี ก็เปลี่ยนมาเป็นปีเว้นปีบ้าง หรือสองปีครั้งบ้าง หรือ ๕ ปีครั้ง เนื่องจากผู้คนในชุมชนส่วนหนึ่งต้องออกไปทำงานนอกชุมชนเหลือแต่ผู้สูงอายุ คนที่จะมาช่วยเป็นแรงงานในการเตรียมงานก็ไม่มี ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการจัดงานก็มากขึ้น เช่น ค่ามหรสพ ที่จากเดิมเคยร้องรำทำเพลงกันเอง ก็เปลี่ยนมาเป็นการจ้างวงดนตรี ทำให้การประกอบกิจกรรมหรือพิธีการต่างๆ เกี่ยวกับงานประเพณีรื่นเริงของชุมชนเริ่มซบเซาลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีการแข่งเรือพายของชุมชนบ้านวังทองที่ต้องไม่ได้มีการจัดแข่งเรือถึง ๔-๕ ปี เนื่องจากในการพายเรือแข่งขันต้องใช้คนหนุ่มวัยฉกรรจ์ แต่คนหนุ่มเหล่านี้บางส่วนออกจากหมู่บ้านไปทำงานที่อื่นๆ บ้าง งานประเพณีแข่งเรือพายจึงซบเซาลง แต่ก็ยังคงมีเล่นกันเฉพาะกลุ่มเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น

ประเพณีลอยกระทง สรงน้ำหลวงพ่อสามพี่น้อง และเจ้าพ่อหมื่นดัง เริ่มขยายขอบเขตของผู้เข้าร่วมงานประเพณีมากขึ้น คนนอกชุมชนเริ่มเข้ามาดูเข้ามาชมและเข้ามาร่วมกิจกรรมประเพณีของชุมชนมากขึ้น โดยเริ่มจากชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันก่อนที่เข้ามาร่วมงาน ทั้งนี้ส่วนใหญ่ที่เข้ามาร่วมงานประเพณีต่างๆ เนื่องจากได้ยินคำบอกเล่าของคนในชุมชน และคนที่เคยมาร่วมงาน สำหรับงานลอยกระทง ของชุมชนบ้านเมืองเก่า แม้จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐระดับจังหวัดและระดับประเทศ โดยเริ่มแรกมีการปรับเปลี่ยนสถานที่จัดงานจากวัดตะพังทองซึ่งเป็นของชาวบ้านในชุมชนเมืองเก่า มาเป็นบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อให้เป็นงานที่เป็นสัญลักษณ์ของประเพณีจังหวัดสุโขทัย และมีการจัดงานให้มีความยิ่งใหญ่อลังการมาก การแสดงต่างๆ ที่ชาวบ้านเคยร่วมกันจัดร่วมกันหามาแสดงในบริเวณวัดตะพังทองหน่วยงานภาครัฐไม่ให้มีการจัดขึ้นอีกในบริเวณนี้ แต่ให้มีการแสดงในในอุทยานประวัติสาสตร์สุโขทัย การแสดงทุกอย่างและหลายๆ อย่างมีให้ดูอย่างมากมาย การจัดงานลอยกระทงก็อาจจะมี ๓ วันบ้าง ๕ วันบ้าง แต่ชาวบ้านก็ยังคงถือว่าวันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นวันที่จะลอดกระทงเหมือนเดิม คนในชุมชนเมืองเก่าเองนอกจากจะไปเที่ยวในงานลอยกระทงที่จัดขึ้นในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้ว แต่คนในชุมชนบ้านเมืองเก่าส่วนหนึ่งก็ยังคงไปลอยกระทงที่วัดตะพังทองเช่นเดิม เนื่องจากความคุ้นเคยที่มีต่อสถานที่ และคนที่เคยมาร่วมงานในสมัยก่อนๆ ซึ่งมีเพียงแค่คนในชุมชนบ้านเมืองเก่าหรือใกล้เคียงเท่านั้น ได้มีการพบปะพูดคุยกับคนที่เคยรู้จักกัน ซึ่งล้วนเป็นความผูกพันที่ทำให้คนเมืองเก่ายังคงต้องการที่จะลอยกระทงที่วัดตะพังทองเช่นเดิม

ในการเตรียมจัดงานประเพณีต่างๆ ในแต่ละชุมชนในช่วงเวลาต่อมาต้องมีการนัดหมายให้แน่ชัดว่าวันเวลาเมื่อไรจะต้องทำอะไรกันบ้าง โดยส่วนใหญ่หัวหน้าชุมชนหรือหมู่บ้านจะต้องเป็นผู้นำและร้องขอให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม มาช่วยเหลืองานของชุมชนแทบทุกครั้ง ไม่เหมือนกับสมัยก่อนที่ใครจะทำอะไรก็มาช่วยกันด้วยใจ จนกว่างานประเพณีเหล่านั้นจะเสร็จสิ้น ทั้งนี้อาจเนื่องจากว่า การจัดงานประเพณีในสมัยก่อนไม่ต้องใช้วันเวลาในการจัดงานมากเช่นสมัยนี้ เช่น งานลอยกระทงก็จะมีแค่วันเดียวคือวันเพ็ญเดือน ๑๒ หรืองานแข่งเรือก็จะมีแค่วันเดียวคือวันที่ทอดกฐิน เสร็จงานทอดกฐิน สายๆ ก็จะมีการแข่งเรือ รวมทั้งคนที่เข้ามาร่วมงานก็มีไม่มาก ทำให้การตระเตรียมข้าวปลาอาหารที่ไว้สำหรับเลี้ยง

ผู้คนที่มาเที่ยวงาน หรือสถานที่ต่างๆ ไม่ต้องมีการเตรียมการมาก แต่เมื่อชุมชนภายนอกเริ่มเข้ามาเที่ยวงานก็ทำให้ต้องมีการตระเตรียมงานหลายวัน มีการจัดงานหลายวันมากขึ้น เพื่อให้คนมาเที่ยวได้เที่ยวหลาย ๆ วัน หรือแม้กระทั่งข้าวปลาอาหารที่จะใช้สำหรับเลี้ยงผู้ที่มาช่วยเตรียมงาน การเตรียมของก็ต้องจัดซื้อจัดหามาด้วยการใช้ "เงิน" ซื้อของเหล่านี้มาจากตลาด แล้วชาวบ้านจึงมาช่วยกันจัดเตรียม จะเห็นได้ว่าในการจัดงานประเพณีแต่ละครั้งในยุคต่อๆ มานี้ ชาวบ้านเริ่มมีเครือข่ายของคนที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการร่วมงาน เตรียมงาน หรือมาเที่ยวงานประเพณีมากขึ้น การที่มีคนนอกชุมชนเข้ามามากขึ้นอาจเกิดขึ้นจากการติดต่อค้าขาย หรือทำงานร่วมกันกับคนนอกชุมชน แล้วพูดคุยหรือชักชวนกันมา เช่น พ่อค้าแม่ค้าที่ชาวบ้านไปซื้อของจากตลาดในตัวเมือง ชาวบ้านมีการบอกเล่าบอกบุญให้มาเที่ยวงานหรือร่วมงานบุญประเพณีในหมู่บ้านของตนเอง หรือลูกๆ หลานๆ ก็ชวนเพื่อนของตนเองกลับมาเที่ยวบ้านบ้างก็มี

๓. การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกัน

เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความรู้จักคุ้นเคยซึ่งกันและกันของคนรุ่นต่อๆ มาเริ่มลดลง ส่งผลให้การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานประเพณีต่าง ๆ ของคนในชุมชนที่เคยทำกันมาแบบ "มาด้วยใจ" เริ่มลดลง เมื่อเป็นเช่นนี้ "ผู้นำ" ในที่นี้ส่วนใหญ่หมายถึงผู้นำที่รัฐจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.) จึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้กลับอีกครั้ง ให้ชาวบ้านในชุมชนได้มาช่วยเหลืองานประเพณีส่วนรวมอย่างที่เคยทำๆ กันมาในอดีต เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มลดลงส่งผลให้การเตรียมงานต่างๆ จึงเริ่มมีระบบ "การจ้างงาน" เกิดขึ้นแทนที่ระบบการไหว้วาน หรือจากที่แต่ก่อนเคยไปช่วยกันเตรียมงานประเพณีต่างๆ ทั้งบ้านปัจจุบันอาจจะไปช่วยงานเพียงบ้านละ ๑-๒ คน เนื่องด้วยภาวะเศรษฐกิจ ทำให้คนชนบทในภาคเกษตรกรรมมีภาระเรื่องการประกอบอาชีพ ที่ส่วนหนึ่งยังประกอบอาชีพในชุมชน แต่อีกส่วนหนึ่งออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เนื่องจากต้องช่วยกันหารายได้ให้พอกับรายจ่ายที่มีอยู่ทุกวัน จะเห็นได้ว่าว่าในชุมชนชนบทชาวบ้านเริ่มมีรายได้เริ่มไม่พอกับรายจ่าย เพราะต้องมีค่าใช่จ่ายในซื้อของฟุ่มเฟือยมากขึ้นตลอดจนมีการกู้เงินจากนายทุนมาลงทุนมากขึ้น..แต่ชาวบ้านก็ยังคงสนุกสนานรื่นเริงกับงานประเพณีต่างๆ เหมือนเช่นเดิม ซึ่งความยิ่งใหญ่ของการจัดงานอาจเล็กลง แล้วแต่ว่าเงินที่ทุกคนช่วยสนับสนุนในการจัดงานว่ามีมากน้อยเพียงใด หรือแม้กระทั่งเครื่องเช่น หรือข้าวของเครื่องใช้ในพิธีการต่างๆ ที่ใช้ในงานประประเพณีหนึ่งๆ ชาวบ้านก็ยังคงรูปแบบตามที่ปู่ย่าตาทวดเคยทำมา แต่อาจลดปริมาณหรือจำนวนลง ซึ่งเป็นตามสภาวะเศรษฐกิจ และรายได้ของชาวบ้านในท้องถิ่นในแต่ละปี

สำหรับคนที่ไม่มีเวลาที่จะมาช่วยกันเตรียมงานต่างๆ ก็อาจช่วยเหลือเป็นเงินทอง เช่นก่อนที่จะถึงวันแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง หรือสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นดัง หรือลอยกระทรง หรือแข่งเรือยาว กรรมการจัดงานก็จะประกาศเสียงตามสายของวัดหรือหมู่บ้าน ใครจะให้เงินช่วยเหลือเพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการจัดงานประเพณีของชุมชนแทนการมาช่วยแรงเตรียมงาน และมาช่วยกันในวันจัดงานก็ได้ เนื่องจากส่วนใหญ่แล้วการจัดงานประเพณีต่างๆ ในช่วงกลางคืนมักมีมหรสพด้วยเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงของคนในชุมชน ในสมัยนี้การแสดงมหรสพเริ่มเปลี่ยนจากที่ชาวบ้านหรือคนในหมู่บ้านร้องเองเล่นเองเป็นคณะแสดงที่มีความสามารถเฉพาะทาง เช่น คณะลิเก คณะรำวง คณะดนตรี เพราะคนในหมู่บ้านที่เคย

ร้องเล่นลิเก ร้องรำทำเพลงเพื่อความสนุกสนานในงานประเพณีต่างๆ เริ่มสูงอายุขึ้นตามวันเวลา อีกทั้งคนรุ่นต่อมาเมื่อออกไปนอกชุมชน ก็ได้ไปเห็นการแสดงหรือมหรสพในงานต่างๆ ที่ชุมชนอื่นๆ ก็อยากให้นำมาแสดงในหมู่บ้านของตนเองบ้าง จึงมีการจ้างคณะแสดงเหล่านี้มาแสดงในงานประเพณีท้องถิ่นของตนเอง โดยค่าใช้จ่ายต่างๆ ก็ได้มาจากการบริจาคของคนในหมู่บ้านนั่นเอง

ผู้คนที่จะมาเที่ยวงานหรือร่วมงานประเพณีของหมู่บ้านเริ่มไม่ใช่เพียงแค่คนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียงเหมือนแต่ก่อนอีกแล้ว แต่มีคนจากหมู่บ้านที่ไกลออกไปจากเดิม จากที่อื่นๆ จังหวัดอื่นๆ ก็มี คนนอกชุมชนเริ่มเข้ามาเที่ยวในงานประเพณีของชุมชนมากขึ้น ทำให้คนในหมู่บ้านได้เริ่มรู้จักกับคนชุมชนอื่น ๆ มากขึ้น ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันทั้งด้านชีวิต ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ หรือแม้กระทั่งขั้นตอนของประเพณีที่จัดขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ ว่าหมู่บ้านอื่นมีขั้นตอนของงานประเพณีเหมือนกันหรือไม่อย่างไร เมื่อมีคนเข้ามาเที่ยวงานมากขึ้นผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ อาหาร น้ำดื่มต่างๆ ไม่เพียงพอ ชาวบ้านในหมู่บ้านบางคนจึงเริ่มมองเห็นลู่ทางในการทำอาหารขายให้กับคนที่มาเที่ยวงานประเพณี มีน้ำ ขนมพื้นบ้านต่าง ๆ ขาย การจัดงานประเพณีจึงเป็นเป็นช่องทางหนึ่งในการหารายได้ให้กับครอบครัวในช่วงวันงานประเพณีของคนในชุมชน

งานประเพณีบางอย่างที่หายไปจากท้องถิ่นเป็นเวลา ๔-๕ ปี เช่น งานแข่งเรือยาวชุมชนบ้านวังทอง เนื่องจากคนในท้องถิ่นส่วนใหญ่มีภาระเรื่องของการทำมาหากิน ต้องหาเงินส่งลูกเรียนทำให้ไม่ค่อยมีเวลามาช่วยกันเตรียมงาน งานประเพณีของชุมชนก็เลยต้องงดไปบ้างในบางปี นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านมีแหล่งบันเทิงที่จะให้ความสนุกสนานรื่นเริงมากขึ้น เช่น จากการดูรายการโทรทัศน์ หรือไม่ก็การไปเที่ยวในงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนอื่นๆ บ้างก็มี รวมทั้งการแสดงมหรสพต่างๆ ก็เริ่มไม่ค่อยเป็นที่นิยม เพราะคนรุ่นหลังก็ไม่ค่อยอยากดูลิเก หรือลำตัดเท่าไรนัก แต่อยากดูดนตรีวงดังๆ ที่เคยเห็นตามป้ายโฆษณา หรือเสียงโฆษณาจากวิทยุหรือโทรทัศน์มากกว่า การจัดงานที่ต้องมีแสดงของมหรสพเหล่านี้จำเป็นต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก ทำให้ในบางท้องถิ่นในบางปีไม่มีการแสดงมหรสพในการงานประเพณีเลย หรือไม่ก็งดจัดงานประเพณีไปเลยก็มี แต่ก็ยังคงเหลือแต่การทำบุญตามความเชื่อทางศาสนา เช่น ประเพณีการแข่งเรือยาวที่จะมีพร้อม ๆ กับงานบุญกฐิน ก็มีเพียงแค่การรวมตัวของชาวบ้านในการไปร่วมงานบุญกฐินเท่านั้น แต่ไม่มีการแข่งเรือ ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา และคนที่จะพายเรือก็ไม่มีซึ่งเป็นคนหนุ่มๆ ก็ออกไปทำงานนอกชุมชน ค่ามหรสพต่างๆ ก็แพงมากขึ้น ชาวบ้านเลยเห็นควรว่าควรงดจัดงานไปก่อนจนกว่าคนในหมู่บ้านจะมีความพร้อม จะได้ไม่ต้องเดือดร้อนในเรื่องของค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นในแต่ละครั้ง

ตอนที่ ๓ ยุคประเพณีสู่การท่องเที่ยว (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒)

๑. ความเชื่อ คุณค่าของประเพณีในวิถีชีวิต

เมื่อกล่าวถึงความเชื่อในงานประเพณีแต่ละอย่างว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ จะพบว่า ความเชื่อต่างๆ ของประเพณีในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ยังคงมีอยู่เช่นเดิม อาทิเช่น การลอยกระทงในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เพื่อขอขมาพระแม่คงคา ความเคารพศรัทธาที่ต่อเจ้าพ่อหมื่นด้งของคนชุมชนบ้านตึก หรือความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อสามพี่น้องของชาวตำบลบ้าน

ช่าน หลวงพ่อหล้าหลวงพ่อเรืองของคนศรีนคร หรือแม้กระทั่งความเชื่อที่มีที่แสดงออกถึงความเคารพในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่ย่านางเรือที่ใช้ในการแข่งขันในงานแข่งเรือพาย ความเชื่อเหล่านี้ไม่เคยเลือนหายไปจากวิถีชีวิตที่ผูกพันกับประเพณีเหล่านี้ของคนในชุมชนเลย เนื่องจากคติธรรมหรือความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดจากคนในครอบครัวสู่คนในครอบครัวเองอย่างผสมกลมกลืนไปกับวิถีการดำเนินชีวิต จนทุกคนแทบไม่รู้สึกหรือไม่เคยคิดเลยว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเป็นความเชื่อที่งมงาย แต่ยังคงเป็นความเชื่อที่เป็นศิริมงคลเป็นเรื่องที่ดีต่อตนเองและครอบครัว

ทุกคนที่ยังผูกพันกับประเพณีต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีความเชื่อไม่แตกต่างไปจากสมัยก่อน เพียงแต่กลุ่มคนที่มีความเชื่อที่สะท้อนออกมาให้เห็นได้จากการปฏิบัติเมื่อเข้าร่วมประเพณีเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปหรืออาจมีจำนวนคนในชุมชนที่เชื่อเช่นเดียวกับคนรุ่นก่อนๆ ลดลง เนื่องจากเด็กรุ่นหลังต้องออกไปเรียนหนังสือในชุมชนอื่นๆ ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตแบบคนรุ่นก่อนๆ ได้เลือนหายไป กลายเป็นประสบการณ์ใหม่ที่เป็นไปตามสภาพบริบทของสังคมหรือชุมชนที่มีโอกาสได้เข้าไปเรียนรู้ การได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากคนรุ่นปู่ย่าตายายหรือพ่อแม่ย่อมทำให้ความเชื่อเหล่านี้แตกต่างไปจากเดิมของครอบครัวบ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ตามคนรุ่นหลังก็ยังคงรับฟังเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อของประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ตามที่พ่อแม่บอกเล่าให้ฟัง กล่าวคือไม่ได้ทำตามสิ่งที่คนรุ่นพ่อแม่เคยทำซะทุกอย่างทีเดียวแต่ก็ไม่ได้ยอมรับหรือปฏิเสธไปเสียทั้งหมด นอกจากนี้ยังพบว่าความสัมพันธ์ของคนในยุคนี้กับสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติเริ่มลดลง ไม่ได้ผูกพันกับสายน้ำแม่มอก สายน้ำแม่ลำพัน หรือลำน้ำยม หรือผืนป่าที่เคยมีอยู่ละแวกชุมชนหมู่บ้านก็หายไปหมดแล้ว หรือการความผูกพันกับที่ดินทำกินเหมือนคนรุ่นก่อนๆ แม้กระทั่งสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติอย่างเช่นความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อวัดต่างๆ เนื่องสภาพแวดล้อมของทั้งชุมชนและสภาพแวดล้อมของตนเองมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวันเวลา บางคนก็ไม่ได้มีอาชีพอยู่ในชุมชนเหมือนคนรุ่นก่อนๆ ต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นที่อาจมีประเพณีความเชื่อแตกต่างกันออกไป จึงไม่สามารถนำความเชื่อแบบที่ปู่ย่าตายายหรือสิ่งที่พ่อแม่เชื่อไปปฏิบัติได้จริงในการดำเนินชีวิตของตนเอง และที่สำคัญการประกอบอาชีพของตนเองและคนในชุมชนก็เปลี่ยนไปจากเดิม

เนื่องจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวันเวลา สภาวะทางเศรษฐกิจของชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่ก็ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ยังคงทำอาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพอื่นๆ อยู่ภายในชุมชนส่วนหนึ่ง ในการทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการทำเกษตรกรรมที่พึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น ใช้เครื่องจักรในการประกอบอาชีพมากขึ้น เช่น การดำนาก็ใช้เครื่องดำนา หรือใช้รถเกี่ยวข้าว แทนการเอาแรงกันในหมู่บ้าน หรือบางครอบครัวมีลูกหลายคนที่พ่อแม่ส่งให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เมื่อเรียนจบแล้วก็ไม่ได้กลับมาทำงานในท้องถิ่นของตนเอง แต่ต้องไปทำงานอยู่ที่อื่น เช่น อาชีพรับราชการ ก่อสร้าง ทำงานโรงงาน มากกว่าการกลับมาอยู่ทำอาชีพเกษตรกรรมในชุมชนตามที่บรรพบุรุษของตนเองได้ทำไว้ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยข้อจำกัดในเรื่องของแหล่งที่อยู่อาศัยที่ในแต่ละชุมชนเริ่มมีคนจำนวนมากขึ้นทำให้เกิดความแออัดจึงออกไปอาศัยอยู่ในชุมชนอื่น หรือแหล่งทำมาหากินที่เปลี่ยนแปลงไปจากคนรุ่นปู่ย่าตายาย จึงทำให้คนรุ่นหลังไม่ค่อยผูกพันกับงานประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่นของตนเองมากนัก เนื่องจากตนเองไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับงานประเพณีเหล่านี้มากนัก แต่ที่คนรุ่นหลังก็ไม่ได้ปฏิเสธการเข้าร่วมประเพณีของชุมชนที่จัดขึ้นเพียงแต่ความคิดความเชื่อเปลี่ยนไปตามบริบทของตนเอง

ตามการประกอบอาชีพของตนเอง ซึ่งการที่คนรุ่นหลังยังคงเข้าร่วมงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนอาจเนื่องจากมีความคิดว่าการจัดงานประเพณีในชุมชนขึ้นเป็นประจำทุกปีทำให้ญาติพี่น้องที่แยกย้ายกันออกไปทำมาหากินได้กลับมาพบปะกัน หรือแม้กระทั่งเพื่อนฝูงที่ไม่เคยได้เจอกันเลยก็มีโอกาสได้มาพบเจอกันในงานประเพณีเหล่านี้ และความเชื่อที่มีอยู่เดิมก็ไม่ได้สร้างความเสียหายให้กับการดำเนินชีวิตของตนเองแต่อย่างใด

๒. ความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้อง

การเข้าร่วมงานประเพณีของท้องถิ่น ส่วนใหญ่ถ้าไม่ใช่คนแก่คนเฒ่าหรือคนที่ประกอบอาชีพในชุมชนแล้ว ก็แทบจะไม่ค่อยได้มีโอกาสมาช่วยเตรียมงานเลย การจัดงานแต่ละครั้งคนช่วยเตรียมงานเริ่มลดน้อยลงเนื่องจากคนที่อยู่ในวัยแรงงานต้องมีภาระอื่นๆ ไปทำงานที่อื่นๆ มากขึ้น ทำให้ต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดงานขึ้น เช่น คณะกรรมการจัดงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย คณะกรรมการจัดงานแห่น้ำขึ้นโฮงสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นดัง คณะกรรมการจัดงานแข่งเรือยาว หรือคณะกรรมการจัดงานสรงน้ำหลวงพ่อสามพี่น้อง เพื่อแบ่งงานแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ ให้คณะกรรมการและทีมงานได้ร่วมกันรับผิดชอบเตรียมงาน ชาวบ้านที่จะเข้าไปร่วมด้วยช่วยกันในการเตรียมงานประเพณีต่างๆ ได้นั้นส่วนใหญ่จะมีชื่อเป็นคณะกรรมการจัดงาน หรือไม่ก็เป็นทีมงานของคณะกรรมการแต่ละฝ่าย

งานประเพณีที่จัดขึ้นในระดับท้องถิ่นหรือตำบลหรืออำเภอ เช่น งานประเพณีแข่งเรือยาว งานประเพณีแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง งานประจำปีหลวงพ่อหล้าหลวงพ่อเรือง ล้วนมี องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นแม่งาน บุคคลที่เป็นหลักรับผิดชอบในเรื่องของการเตรียมงานนอกจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้รู้ในชุมชนแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นบุคลากรในหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนตำบลนั้นๆ เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฯลฯ จึงไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนที่จะไปช่วยกันจัดเตรียมงานประเพณีเหล่านี้ แต่จะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายของคนที่เกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นส่วนใหญ่

สำหรับงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟของจังหวัดสุโขทัย และประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮงสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นดัง มีหน่วยงานระดับจังหวัด และหน่วยงานการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดงาน เนื่องจากเป็นงานประเพณีที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณค่อนข้างมาก เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่อลังการขององค์ประกอบต่างๆ ของงานประเพณี เช่น นางนพมาศ รถขบวนแห่ต่างๆ มีการจัดริ้วขบวนสวยงาม รวมทั้งองค์ประกอบของขบวนจะมีความวิจิตรงดงามมากขึ้น พิธีการ/พิธีกรรมต่างๆ เปิดโอกาสให้คนนอกส่วนใหญ่คือผู้ที่มาเที่ยวงานได้ ร่วมรับรู้ได้รู้เห็นขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมอย่างชัดเจนเป็นระบบระเบียบในมากขึ้น และเป็นการตอกย้ำการถือปฏิบัติที่จะมีสืบต่อกันในปีต่อๆ ไปด้วยในตัวของพิธีกรรมแต่ละปีที่จัดขึ้น นอกจากผู้มีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้ว ผู้เข้าร่วมงานก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน เมื่องานประเพณีเหล่านี้ถูกสร้างในเป็นงานประเพณีระดับจังหวัด ผู้เข้าร่วมจึงมาจากจังหวัดต่างๆ รวมทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติด้วย

ในการเตรียมเพื่อจัดงานประเพณีต่างๆ งานยิ่งใหญ่ขึ้นระยะเวลาในการเตรียมงานก็มากขึ้นจากที่ชาวบ้านเคยร่วมกันเตรียมงาน ๕-๗ วัน ก็จะเพิ่มขึ้นเป็นเดือนเป็นปีอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งคนที่

เกี่ยวข้องกับการเตรียมงานก็มากขึ้นเช่นกัน อย่างเช่นงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟซึ่งเป็นงานประจำปีของจังหวัดสุโขทัย ที่ต้องใช้นักคิดนักปฏิบัติจำนวนมาก เพื่อจัดงานแล้วมีแต่คนอยากจะมาลอยกระทงที่จังหวัดสุโขทัย สำหรับงานในระดับชุมชนหรือตำบลอย่างเช่น งานประเพณีแข่งเรือยาวของตำบลวังทอง และตำบลยางซ้าย ในช่วงที่ได้รับผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ คนในชุมชนต้องทำงานมากขึ้นแต่รายได้ลดลง ก็ส่งผลให้งานประเพณีเหล่านี้เงียบหายไปประมาณ ๔-๕ ปี จนกระทั่งองค์การบริหารส่วนตำบลได้รื้อฟื้นแล้วนำกลับมาจัดเป็นงานประเพณีขึ้น เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของแต่ละตำบล ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่และคนในชุมชนได้กลับมาร่วมงานประเพณีเหล่านี้อีกครั้ง ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้รู้เกี่ยวกับขั้นตอนการจัดงานประเพณีแบบเดิมต่างก็กลายเป็นแม่งานใหญ่ในเรื่องของพิธีการขั้นตอนของงานประเพณี ซึ่งต้องมีการประชุมเตรียมการร่วมกับคนในหมู่บ้าน และขอความช่วยเหลือจากคนในหมู่บ้าน สำหรับมหรสพที่จะมาแสดงในงานนั้นขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของคนในหมู่บ้านว่าอยากจะดูอยากจะชมการแสดงอะไร เพราะทุกคนจะช่วยกันสนับสนุนค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ด้วย

ด้วยกระแสของการพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาท้องถิ่นให้มีความเป็นสากล ในพื้นที่บางแห่งหน่วยงานภาครัฐจึงร่วมฟื้นฟูงานประเพณีดั้งเดิมของชุมชนขึ้นมาใหม่ ให้ยิ่งใหญ่อลังการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านของจังหวัด เช่น การจัดงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟของจังหวัดสุโขทัย แต่เดิมเคยจัดที่วัดตะพังทอง ด้วยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเมืองเก่า ก็ได้กลายเป็นการจัดงานโดยหน่วยงานระดับจังหวัด และภาครัฐ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้ดียิ่งขึ้น จะได้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมงานมากขึ้น ทำให้รายได้ของประเทศมีมากขึ้น ซึ่งการจัดงานประเพณีเหล่านี้ได้ที่สร้างรายได้ให้กับผู้เกี่ยวข้องอย่างมากมาย ตั้งแต่ชาวบ้านที่นำของมาขายในงาน เด็กๆ เย็บกระทงใบตองมาขาย หรือแม้กระทั่งเจ้าของธุรกิจรีสอร์ท หรือโรงแรมต่างๆ เจ้าของกิจการพลุหรือออกไม้ไฟ เจ้าของสวนใบตองที่ใช้ทำกระทงหรืออื่นๆ ที่ใช้ในงานประเพณี หรือแม้กระทั่งคนเก็บขยะที่เก็บขวดน้ำพลาสติกไปขายหลังเลิกงานแล้ว การจัดงานประเพณีต่างๆ เหล่านี้ที่มีหน่วยงานระดับจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบจะมีการจัดขึ้นประจำทุกปี เนื่องจากเป็นงานที่สร้างชื่อเสียงและรายได้ให้กับจังหวัด

แม้กระทั่งงานประเพณีอื่นๆ ก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐมากขึ้น โดยการจัดงานประเพณีต่างๆ เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานภาครัฐที่สนับสนุน จึงมีจัดพัฒนารูปแบบการจัดงานประเพณีของท้องถิ่นมางานระดับอำเภอ ระดับจังหวัด สร้างเอกลักษณ์ความยิ่งใหญ่สวยงามของงานประเพณีนั้นให้เป็นจุดขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ที่สามารถค้าขายของเล็กๆ น้อย จนกระทั่งเปิดเป็นร้ายขายของระดับธุรกิจของครอบครัวก็มี เช่น ร้านเช่าจักรยานหน้าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย รายได้ต่างๆ มีการกระจายสู่ชุมชุมมากขึ้น เช่น งานแข่งเรือยาวของชุมชนยางซ้ายและชุมชนวังทอง งานแห่หลวงพ่อสามพี่น้องของชุมชนบ้านซ่าน ต่างได้รับการผลักดันจากองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานต่างๆ ในระดับอำเภอให้มีการจัดการเป็นประจำทุกปี รวมทั้งยังได้รับงบประมาณสนับสนุนการจัดงาน ชาวบ้านก็มีการเปิดร้านขายลูกชิ้นปิ้ง น้ำปั่น ก๋วยเตี๋ยว และอื่น ๆ อีกมากมาย

๓. การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกัน

จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทำให้งานประเพณีแบบดั้งเดิมที่ผูกโยงสัมพันธ์อยู่กับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหากินของแต่ละคนแต่ละครอบครัวในชุมชนเริ่มลดลง เนื่องจากสภาพแวดล้อมบริบททางสังคมเปลี่ยนไป จากการเดินทางทางน้ำ ก็เปลี่ยนมาใช้รถใช้ถนนแทน การประกอบอาชีพเปลี่ยนไปจากเกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นเกษตรอุตสาหกรรม และมีการไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้เวลาว่างที่จะมาสนุกสนานรื่นเริงร่วมกันกับคนอื่นๆ ในชุมชนมีน้อยลงแต่เวลาในการทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดมีมากขึ้น ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในหลายๆ ด้านการจัดงานประเพณีในยุคร่วมใจ จึงต้องเป็นงานประเพณีที่อาศัยทั้งแรงกายและแรงทรัพย์ของคนในท้องถิ่นซึ่งมีทั้งคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นและคนในท้องถิ่นที่ไปทำงานที่อื่น ถ้าคนในชุมชนไม่มีความพร้อมไม่สามารถมารวมตัวกันจัดงานได้ งานประเพณีเหล่านั้นก็จะไม่ถูกจัดให้มีขึ้น

ในยุคนี้หน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่น หรือระดับอำเภอระดับจังหวัดต่างมองว่าควรฟื้นฟูงานประเพณีที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนขึ้นมา เพื่อเป็นอีกทางหนึ่งในการสร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับชุมชน ทำให้แม่งานคนสำคัญสำหรับจัดงานประเพณีเป็นเรื่องของหน่วยงานหลักที่เข้ามาสนับสนุนแทนที่แม่งานที่เคยเป็นชาวบ้าน ที่เคยมีขั้นตอนประเพณีแบบง่ายๆ ใช้วัสดุต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น กลายเป็นงานที่ยิ่งใหญ่อลังการมีความวิจิตรงดงามมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในเรื่องของตลาดท่องเที่ยว เช่น งานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟมีหน่วยงานระดับจังหวัดร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพในการจัดงานและเตรียมงาน รวมทั้งงานสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นดังด้วย สำหรับงานประเพณีแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง และงานแข่งเรือยาวเป็นงานประเพณีระดับท้องถิ่นที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล การจัดงานและเตรียมงานประเพณีต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับหน่วยงานหลักเหล่านี้ แม้ชาวบ้านจะไม่ได้มีส่วนสำคัญในการเป็นผู้จัดเตรียมงานประเพณีเหมือนเช่นแต่ก่อนแล้วแต่ชาวบ้านหรือคนในชุมชนยังคงเป็นลูกมือคอยช่วยเหลือหน่วยงานในการเตรียมจัดงานประเพณีตามที่หน่วยงานต่างๆ ร้องขอผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการจัดงานประเพณีต่างๆ

การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานประเพณีต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชนได้ลดบทบาทลง ชาวบ้านจึงไม่จำเป็นต้องใช้เวลาในการไปช่วยเตรียมงานประเพณีต่างๆ มากนัก จากการที่มีคนเริ่มเข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านมากขึ้น อาหาร น้ำที่เตรียมไว้สำหรับเลี้ยงคนจำนวนมากเริ่มไม่พอเพียง ชาวบ้านบางคนจึงจัดเตรียมอาหาร น้ำ และเครื่องดื่มต่างๆ มาขายในงานประเพณีเหล่านี้ บางคนถึงกับยึดเป็นอาชีพไปเลยก็มี โดยไม่ว่าจะมีงานเทศกาลประเพณีที่หมู่บ้านใดก็ตามก็จะเตรียมของไปขาย ซึ่งพบว่ามีรายได้พอสมควร ได้มาเที่ยวงานด้วยได้เงินกลับไปด้วย ชาวบ้านยังเห็นว่าเป็นการดีที่มีคนภายนอกหมู่บ้าน มาเที่ยวงานประเพณีจำนวนมากๆ ยิ่งดี เพราะจะทำให้ขายของได้เงินมากไปด้วย หรือไม่ก็อยากให้มีการจัดงานที่ยิ่งใหญ่จะได้เข้าไปเป็นลูกจ้างในการจัดเตรียมงานขององค์การบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีเหล่านี้ได้ด้วย

สำหรับคนที่ไม่ได้มีช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวจากการเข้าไปทำงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน หรือมีรายได้จากการขายของให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในงาน

ก็จะไปเพียงแค่เที่ยวงานร่วมกับคนครอบครัว หรือไม่ก็ไปเที่ยวกับเพื่อนๆ ที่เคยเที่ยวด้วยกันมาในสมัยก่อน หรือแม้กระทั่งคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนบ้านเมืองเก่าเองก็มีการปรับตัวเช่นกัน เมื่อหน่วยงานระดับจังหวัดกำหนดให้การจัดงานลอยกระทงมีขึ้นในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งเป็นการจัดงานที่เป็นหน้าเป็นตาของจังหวัด การแสดงหรือการละเล่นต่างๆ ก็ให้อยู่ในบริเวณนี้เช่นกัน ทุกๆ คนต่างๆ ก็พร้อมใจกันไปลอยกระทงในบริเวณที่หน่วยงานภาครัฐจัดให้ แต่เมื่อไปในงานแล้วพบว่ามีผู้คนมากหน้าหลายตาเข้ามาเที่ยวงานแทบจะไม่ค่อยรู้จักใครเลย คนเก่าคนแก่คนรุ่นเดิมๆ ที่เคยพบเจอกันในงานลอยกระทงก็ไม่ได้พบปะกัน ทำให้คนในชุมชนบ้านเมืองเก่าเหล่านี้กลับมาลอยกระทงที่วัดตะพังทองเช่นเดิม ส่วนลูกๆ หลานอยากจะเข้าไปเที่ยวงานข้างในอุทยานประวัติศาสตร์ก็สามารถเข้าไปได้เลย คนเฒ่าคนแก่เหล่านี้ต่างก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของจังหวัดกล่าวคือ ไม่มีการจัดการละเล่นใดๆ ที่เล่นเองร้องเองในบริเวณวัดตะพังทองอีก มีแต่เพียงการลอยกระทงของคนชุมชนบ้านเมืองเก่าเดิมเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงของการจัดงานลอยกระทง หรืองานประเพณีอื่นๆ คนรุ่นหลังจะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ได้ง่ายกว่า เพราะไม่มีความผูกพันทางจิตใจกับความทรงจำร่วมกันในอดีตเหมือนกับคนรุ่นปู่ย่าตายาย และจากการศึกษาในครั้งนี้ยังพบว่าแม้วันเวลาเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ขั้นตอนงานประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของสังคมและสภาพเศรษฐกิจของคนในชุมชนก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้คนรุ่นปู่ย่าตายายเดือดเนื้อร้อนใจอะไร เนื่องจากคนเหล่านี้ก็ยังมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีเกี่ยวกับประเพณีตามความเชื่อที่ตนเองเคยปฏิบัติมาในอดีตได้อยู่ ภายใต้ขอบเขตสถานที่ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตนเองคุ้นเคยและสามารถทำได้ โดยไม่สร้างความเสียหายให้กับส่วนรวม เช่น การกลับไปลอยกระทงในบริเวณวัดตะพังทองเช่นเดิม สำหรับบางคนที่สามารถยอมรับได้ก็ไม่ ก็จะเข้าไปร่วมงานกิจกรรมต่าง ๆ ของประเพณีที่จัดขึ้นอย่างสนุกสนาน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานใดจัด หรือสถานที่ใดก็ตาม ก็สามารถไปร่วมงานได้เช่นเดิม

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่เริ่มจาก ความสัมพันธ์ในครอบครัว ขยายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้อง เครือญาติ คนรู้จักคนเคย ซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านเดียวกัน ทำให้เกิดความเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งด้านการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ซึ่งส่งผลกระทบทำให้รูปแบบการจัดงานประเพณีต่างๆ ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับงานประเพณีต่างๆ แม้วันเวลาจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเหล่านั้นก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม เพียงแต่กลุ่มคนที่จะมีความคิดความเชื่อเกี่ยวกับงานประเพณีเหล่านั้นอาจมีการขยายจำนวนหรือลดจำนวนลง หรือมีความเชื่ออื่นๆ เพิ่มขึ้นมาอีกก็ได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ของแต่ละบุคคลแต่ละครอบครัวแต่ละชุมชน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อสามพี่น้องเดิมทีอาจเชื่อว่าหลวงพ่อจะคุ้มครองให้คนในครอบครัวไม่เจ็บไข้ได้ป่วย แต่ปัจจุบันมีความเชื่ออีกว่า หลวงพ่อจะช่วยให้มีงานทำดีๆ ได้รับเงินเดือนสูงๆ หรือแม้แต่การออกไปทำงานต่างประเทศก็ยังคงกลับมาบอกเล่าให้หลวงพ่อสามพี่น้องได้รับรู้ หรือความเชื่อเกี่ยวกับการลอยกระทง .ที่เคารพต่อพระแม่คงคา ก็ยังคงมีอยู่ในสำนึกของคนไทยทุกคนและเด็กรุ่นหลังๆ อยู่ ที่มีเป้าหมายร่วมกันว่าจะดูแลรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด ไม่

ทำให้น้ำสกปรก ซึ่งหลังเสร็จสิ้นงานลอยกระทงเด็กๆ นักเรียนในโรงเรียนใกล้ๆ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่างช่วยกันเก็บขยะ กระทง ที่มีอยู่ในแหล่งน้ำต่างๆ จนสะอาดทั่วบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์

การจัดงานประเพณีท้องถิ่นหรืองานประเพณีท้องถิ่นที่เป็นการท่องเที่ยวระดับจังหวัด ในอีกแง่มุมหนึ่งของคนในพื้นที่มองว่า การจัดงานประเพณีที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนท้องถิ่นของตนเองเป็นการสร้างโอกาสในการทำมาหากินให้กับตนเองและครอบครัว แม้จะเป็นรายได้ไม่มากนักจากการขายของที่ระลึก ขายผลไม้ที่ปลูกไว้ตามบ้านตามสวน หรือสินค้าอื่นๆ จากผู้ประกอบการรายย่อย ที่ไม่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากๆ อย่างนี้ชาวบ้านสามารถทำได้ค้าขายได้ แม้การจัดงานจะมีเพียงไม่กี่วันก็ตาม แต่รายได้ที่ได้มาก็สามารถช่วยเหลือจุนเจือเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ชาวบ้านสามารถบอกตนเองได้ว่า นอกจากอาชีพหลักที่ทำอยู่นั้น ตนเองและครอบครัวก็สามารถทำอาชีพเสริมอื่นๆ ได้อีก

เอกสารอ้างอิง

โรงเรียนชัยมงคลพิทยา. (๒๕๕๓). **มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก . กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านไร่พิทยาคม. (๒๕๕๒). **ประเพณีแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง จากอดีตถึงปัจจุบันกับวิถีชุมชนตำบลบ้านซ่าน**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนเมืองดังวิทยา. (๒๕๕๒). **ย้อนรอยอดีตหมู่บ้านตึกและประเพณีขึ้นโฮงสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นด้ง**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนยางซ้ายพิทยาคม. (๒๕๕๒). **ชุมชนยางซ้ายสามัคคีประเพณีแข่งเรือยาว**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนลิไทพิทยาคม. (๒๕๕๒). **การเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟกับวิถีชีวิตของคนบ้านเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวังทองวิทยา. (๒๕๕๒). **ประเพณีแข่งเรือยาววิถีชีวิตชาวตำบลวังทอง**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนศรีนคร. (๒๕๕๓). **ก่อนจะเป็นวันนี้ศรีนคร**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม

กฤษณธรรม ถาพันธุ์

การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่ได้จากการศึกษาของนักเรียนยุววิจัยในระดับมัธยมศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖ปีการศึกษา ๒๕๕๒ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวจังหวัดสุโขทัย มีจำนวน ๗ โครงการ จากทั้งหมดจำนวน ๒๗ โครงการ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ของจังหวัดสุโขทัยว่าเป็นอย่างไร เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแต่ละพื้นที่ที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบัน การศึกษาในครั้งนี้ นักเรียนยุววิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ พ่อแม่ ปู่ย่าตายายและคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนช่วงประมาณระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๐ – ๒๕๕๒ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนอายุแตกต่างกัน ๓ ช่วงอายุ เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ผลการสังเคราะห์งานการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพมีการเปลี่ยนแปลง การนำเสนอในครั้งนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ยุคเกษตรธรรมชาติ (ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๔)

ตอนที่ ๒ ยุคเกษตรผสมผสาน (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๙)

ตอนที่ ๓ ยุคเกษตรเพื่อการค้า (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒)

ตอนที่ ๑ ยุคเกษตรธรรมชาติ (ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๔)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนสุโขทัย การประกอบอาชีพย่อมมีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ เช่น บริเวณที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำก็เหมาะสำหรับการทำนา หรือบริเวณที่มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์มีแม่น้ำยมไหลผ่านก็สามารถทำได้ทั้งนาข้าว สวนผลไม้ หรือสวนใบตองกล้วยตานี หรือทำไร่ยาสูบ ไร่ข้าวโพดข้าวฟ่าง หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว สำหรับในบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัยที่ราบสูงเชิงเขาส่วนใหญ่จะนิยมปลูกพืชไร่ที่ไม่ต้องใช้น้ำมากนักเหมือนกับการทำนา เช่น การทำข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง หรือบริเวณที่อยู่อาศัยที่ใกล้กับแหล่งน้ำไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำยม หรือลำคลองที่ไหลลดคดเคี้ยว

ผ่านหมู่บ้านก็อาจจะปลูกผักทำสวนควบคู่ไปด้วยได้ตลอดทั้งปี แหล่งน้ำจึงนับว่ามีประโยชน์กับคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ในช่วงฤดูฝนในยุคนี้ยังเป็นช่วงที่ฝนตกต้องตามฤดูกาลน้ำในแม่น้ำลำคลองต่างๆ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ในการอุปโภคบริโภคมากกว่าการทำเกษตร เพราะมีน้ำฝนอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว นอกจากไว้ใช้ยามขาดแคลนซึ่งก็ไม่ค่อยได้ใช้มากนัก ใช้น้ำฝนจากธรรมชาติมากกว่า ประโยชน์สำคัญของแม่น้ำลำคลองในสมัยนี้อีกประการหนึ่งคือ เส้นทางคมนาคมทางน้ำ เพราะในหมู่บ้านหรือหย่อมบ้านใกล้ๆ ชาวบ้านจะใช้การเดินติดต่อไปมาหาสู่กัน สำหรับสถานที่ไกลหรือการไปแลกเปลี่ยนสินค้ากับหมู่บ้านอื่นๆ จะใช้การเดินทางทางเรือ เส้นทางน้ำที่สำคัญในแต่ละหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านใหม่ อำเภอทุ่งเสลี่ยมมีแม่น้ำแม่มอกไหลผ่าน หมู่บ้านสุเม่น อำเภอศรีสัชนาลัย หมู่บ้านคลองกระจง อำเภอสวรรคโลก หมู่บ้านวังทอง อำเภอศรีสำโรง ล้วนอยู่ติดริมน้ำยม หมู่บ้านวังลึก อำเภอบ้านด่านลานหอย มีคลองแม่ลำพันไหลผ่าน หมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง หมู่บ้านไกรใน อำเภอกงไกรลาศ ก็มีคลองซึ่งแยกจากแม่น้ำยมไหล บ้านกง อำเภอกงไกรลาศก็มีแม่น้ำยมไหลผ่านเช่นกัน

ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กับแม่น้ำ ลำคลอง เนื่องจากแม่น้ำลำคลองเหล่านี้จะเป็นเส้นทางคมนาคมแล้ว ยังมีอาหารจำพวกปลาอุดมสมบูรณ์ให้กินตลอดทั้งปี การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านในสมัยนี้จึงกระจุกตัวอยู่บริเวณริมน้ำ และคนที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกันส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้อง หรือเครือญาติกัน ซึ่งเริ่มต้นจากการหาที่ทำกิน บ้างก็เข้ามาบุกร้างถางป่าด้วยตนเองเพื่อจับจองที่ดินสำหรับตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยด้วยทำมาหากินด้วย บ้างก็มาอยู่ตามคำชักชวนของญาติพี่น้องที่มาจับจองที่ดินไว้แล้ว "ที่ดิน" ส่วนใหญ่ยังไม่มีราคาและไม่มีเจ้าของ ชาวบ้านที่มาอยู่อาศัยในชุมชนเหล่านี้จึงบุกร้างถางป่าเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับเพราะปลูก ทำนา ทำไร่ สมาชิกในครอบครัวจึงเป็นแรงงานสำคัญสำหรับการจับจองที่ดินทำกิน เพราะในสมัยนี้การบุกถางป่ารกชัฏ หรือสุมป่าไผ่ไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะไม่มีเครื่องมือเครื่องจักรใดๆ ต้องอาศัยแรงงานคนหรือสัตว์เป็นสำคัญ กว่าจะได้ที่ดินแต่ละผืนก็ต้องใช้เวลานานพอสมควรกว่าจะปราบตอไม้ใหญ่ๆ และปรับสภาพพื้นดินให้เหมาะสมสำหรับใช้เพราะปลูกได้ไม่ใช่เรื่องง่ายที่แต่ละครอบครัวจะสามารถทำได้ ในวันสองวัน หรือใช้คนแค่คนหรือสองคน แต่ต้องใช้แรงงานคนหลายๆ คนมาช่วยกัน ญาติพี่ๆ น้องๆ จึงมักจะอยู่อาศัยและทำกินอยู่ใกล้ๆ กัน เพื่อจะได้ช่วยเหลือไหว้วานกันได้ง่าย

ใครหรือครอบครัวใดที่สามารถหักร้างถางป่าปราบตอ (ตอไม้ที่เหลือจากการโค่นไม้ใหญ่ไปใช้ประโยชน์เช่นสร้างที่อยู่อาศัย เผาถ่าน ไปแล้ว) ได้มากเท่าไรก็มีที่ดินมากเท่านั้น การครอบครองที่ดินสำหรับแต่ละครอบครัวในสมัยนี้ มีจำนวนพื้นที่ไม่มากนัก ส่วนมากมีแค่เพียงพอสำหรับปลูกข้าวไว้กินในครอบครัว หรืออาจมีสำหรับปลูกพืชผักอื่นๆ บ้าง เพียงแค่ให้คนในครอบครัวอยู่กินกันอย่างไม่อดอยากก็เพียงพอแล้ว และอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้แต่ละครอบครัวมีที่ดินในครอบครองไม่มากมายเนื่องจาก สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นป่าทึบที่มักมีสัตว์ร้าย เช่น เสือ หรือสัตว์ร้ายอื่นๆ อาศัยอยู่ การเดินทางจากที่พักไปทำงานประกอบอาชีพจึงต้องไปด้วยกันหลาย ๆ คน และการทำมาหากินจึงจำเป็นต้องมีที่ดินอยู่ใกล้ๆ กัน เพื่อจะได้คอยช่วยกันระแวดระวังอันตรายที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งมีการช่วยเหลือและเอาแรงกันในการทำงานด้วย การมีที่ดินสำหรับทำมาหากินอยู่ห่างกันจึงไม่ปลอดภัยและไม่สะดวกในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันสำหรับสมัยนี้ และกว่าจะหักร้างถางป่าแต่ละพื้นที่ได้ต้องลงแรงเองซึ่งใช้เวลานานกว่าจะได้ที่ดิน ๑ แปลง

ทำให้มีการแบ่งปันที่ดินให้กับญาติพี่น้องได้ทำมาหากินในพื้นที่ใกล้ๆ กัน โดยส่วนมากครอบครัวหนึ่งๆ จะมีลูกหลายคน เรียกได้ว่าเป็นครอบครัวใหญ่ หรือครอบครัวขยาย ซึ่งแตกต่างจากสภาพครอบครัวในปัจจุบันที่ส่วนมากเป็นครอบครัวเดี่ยว

"...ในสมัยก่อนชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีลูกมาก ...บางคนมีลูกถึง ๑๐ คน...เนื่องจากไม่มีการวางแผนครอบครัว...ยายเองมีพี่น้อง ๕ คน ...พ่อแม่จะเลี้ยงลูกเอง ทำนาไปด้วย เลี้ยงลูกไปด้วย..." (ยายบุญยัง คงดวน อายุ ๗๘ ปี)

"...ที่ดินทำกินไปบุกเบิกจับจองเอา..ไม่มีการซื้อขายที่ดินใครอยากได้ก็ไปจับจองบุกป่าเอง แบ่งให้กันฟรีๆ ก็มีจะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ๆ ที่ๆ เราบุกเบิกไว้คนอื่นๆ เขาก็จะไม่เอา นอกจากเราจะยกให้เขา." (แม่ขาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลองนั้นชาวบ้านใช้น้ำในการเกษตรน้อยมาก หรือบางหมู่บ้านแทบไม่ได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรเลย ส่วนใหญ่จะใช้ในการอุปโภคบริโภคมากกว่า สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องใช้น้ำจากแม่น้ำ หรือห้วยหนองคลองบึงต่าง ๆ เนื่องจากฝนยังตกต้องตามฤดูกาล ทุกอย่างในภาคการเกษตรจึงอาศัยน้ำฝนก็เพียงพอแล้ว การประกอบอาชีพภาคการเกษตรต่างๆ ของชาวบ้านในช่วงนี้ไม่ว่าจะเป็นอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ยาสูบ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลืองหรืออื่นๆ ก็ล้วนแต่เพียงให้มีข้าวปลาอาหารไว้กินไม่อดอยาก ชาวบ้านก็มีความสุขแล้ว ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ชุมชนที่อยู่บริเวณที่ราบทางตอนกลาง หรือที่ราบเชิงเขาในตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัยก็ตาม

"...ตาใช้น้ำในคลองแม่ลำพันโดยใช้กิน ใช้อาบ ด้านการเกษตรรอน้ำฝนอย่างเดียวไม่มีใครใช้น้ำในคลอง.... เพราะน้ำในคลองมาเร็วไปเร็ว ฝนก็ตกตามฤดู...." (ตาสว่าง แย้มเย็น อายุ ๗๗ ปี)

ในสมัยนี้ฝนตกตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านรู้วันเวลาที่แน่นอนว่าจะเริ่มต้นฤดูกาลในการทำนา ทำไร่ยาสูบ หรือทำข้าวไร่เมื่อไร ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงเดือน ๖ หรือไม่ก็เดือน ๗ ซึ่งเป็นช่วงเริ่มฤดูฝน ชาวบ้านก็เริ่มเตรียมเมล็ดพันธุ์เตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก เพื่อให้ได้ผลผลิตและเก็บเกี่ยวในอีก ๕-๖ เดือนข้างหน้า หรือแม้กระทั่งการทำสวนใบตองกล้วยตานีก็นิยมที่ลงหน่อใหม่ในช่วงต้นฤดูฝนเช่นกัน เพราะได้อาศัยน้ำฝนทำให้พืชเจริญเติบโต แม้ว่าชาวบ้านในแต่ละชุมชนจะมีอาชีพหลักแตกต่างกันตามสภาพของพื้นที่ เช่น ทำข้าวไร่ ทำข้าวโพด ปลูกกล้วยตานี ปลูกยาสูบ แต่ทุกหมู่บ้านจะมีการปลูกข้าวและพืชผักสวนครัวไว้ด้วย ในแต่ละครอบครัวจะมีที่ดินแปลงหนึ่งสำหรับปลูกข้าวไว้กิน ควบคู่ไปกับการทำอาชีพเกษตรอื่นหรืออาชีพอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตด้วย แม้กระทั่งชาวนาเองก็ตาม เมื่อหมดฤดูทำนา บ้างก็ออกหาของป่า บ้างก็มีฝีมือในการสานอุปกรณ์ของใช้ในครัวเรือน เช่น สานสุ่ม สานกระด้ง สานกระบุง ฯลฯ

"...ฝนจะตกตามฤดูกาล ชาวบ้านจะรู้ว่าน้ำจะท่วมเวลาไหน.จะเตรียมถางหญ้าไว้รอ." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

"...การทำนา ชาวบ้านจะมาช่วยกันดำนา...ส่วนใหญ่แต่ละบ้านจะเลี้ยงวัว ควายสำหรับไว้ไถนาหรือลากเกวียน..." (ยายบุญยัง คงดวล อายุ ๗๘ ปี)

"...ข้าวที่ได้จะเก็บเข้ายุ้งไว้กินตลอดปี..ส่วนหนึ่งเก็บไว้ปลูก เหลือจึงนำไปขายในตลาด ซึ่งก็จะไปขายพร้อมๆ กันหลายๆ คน..." (ยายบุญยัง คงดวล อายุ ๗๘ ปี)

"...การทำนาจะเริ่มทำช่วงเดือน ๖ หรือ เดือน ๗...ปีละครั้ง.." (ตาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

การทำนาในที่ราบสูงหรือที่เรียกว่าข้าวไร่ จะมีมากในบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขา ไม่สามารถทำเป็นแปลงหรือบิ้งนาได้ แต่จะใช้การหยอดเป็นหลุมๆ โดยทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำงานภาคเกษตรทั้งในการปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ก็จะมีการปลูกผักอื่นๆ รวมอยู่ด้วย เช่น พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว สำหรับชาวนาในพื้นราบ ชาวไร่ยาสูบ ชาวสวนใบตองกล้วยตานี ก็ล้วนปลูกผักสวนครัวไว้กินด้วย อาจปลูกในสวนได้เลย หรือไม่ก็ตามคันนา หรือคันสวนรอบๆ พื้นที่ของตนเอง

"...ทำข้าวไร่ที่ดอย แล้วปลูกพริก มะเขือ มะเต้า...ไว้กินด้วย ไม่ต้องซื้อ...ก็แบ่งกันกิน..." (แม่ขา จันทร์ ศฤงคาร อายุ ๘๔ ปี)

แรกเริ่มของการทำอาชีพภาคเกษตรกรรมนั้น ส่วนใหญ่ทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำเพื่อไว้กินไว้ใช้ในครอบครัว เช่น การทำไร่ยาสูบ แต่เดิมทำเพื่อเอาไว้สูบเอง แต่เมื่อมีความต้องการของตลาดภายนอกชุมชนเริ่มจากชุมชนใกล้เคียงมากขึ้น ซึ่งการติดต่อกันมักเป็นชุมชนใกล้กัน ทำให้ชาวบ้านแต่ละครอบครัวเริ่มมีการปลูกยาสูบมากขึ้น จนกลายเป็นอาชีพหลักของครอบครัวแทนการปลูกข้าว เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นๆ ที่ตนเองต้องการจากชุมชนใกล้ๆ เหล่านั้น แต่ก็ยังคงปลูกข้าวไว้สำหรับกินในครอบครัวเหมือนเดิม เช่น นำยาสูบไปแลกกับโอ่งมังกร หรือแลกกับมะพร้าว หรือน้ำข้าวเปลือกไปแลกกับพืชผักผลไม้อื่นๆ โดยไม่ได้มีการใช้เงินตราในการซื้อขาย แต่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าซึ่งเป็นไปตามความพึงพอใจของทั้งสองฝ่ายที่จะตกลงแลกเปลี่ยนสินค้ากัน เมื่อความต้องการยาสูบจากชุมชนอื่น ๆ มีมากขึ้นชาวบ้านจึงหันมาปลูกยาสูบกันมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกข้าวมีอยู่ทั่วไป ข้าวจึงไม่ใช่ผลิตผลหลักที่จะนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ได้

เนื่องจากการปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของชุมชนส่วนใหญ่ในสุโขทัยนั้น สามารถปลูกได้แทบทุกพื้นที่ (ที่นักเรียนยุววิจัยศึกษา) ในพื้นที่ที่น้ำอุดมสมบูรณ์ก็จะทำนา ในพื้นที่ราบเชิงเขาก็ทำข้าวไร่ การมีอาชีพเป็นชาวนาจึงเป็นอาชีพที่ได้รับความนิยมค่อนข้างสูง แต่ต่อมาเมื่อแต่ละชุมชนมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชน "ข้าว" จึงไม่ใช่สินค้าที่เป็นสื่อกลางเพียงชนิดเดียวที่ใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ชาวบ้านในแต่ละชุมชนจึงมีการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมที่แตกต่างกันอย่างหลากหลายตามสภาพของพื้นที่ เช่น ปลูกข้าว ปลูกถั่ว ปลูกงา ปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ทำสวนต่างๆ แล้วนำผลิตผลของตนเองที่ชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ไม่มีไปแลกกับผลผลิตของชุมชนนั้นๆ ตามที่ตนเองต้องการ เช่น นำมะพร้าว ไปแลกกับข้าว หรือน้ำข้าวไปแลกกับโอ่งมังกร หรือนำถั่วงาข้าวโพดไปแลกกับปลาย่าง

การแลกเปลี่ยนผลิตผลต่างๆ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ไปด้วยในตัว ในระยะต่อมาชาวบ้านก็สามารถนำเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นมาเพาะปลูกเองบ้าง แต่เป็นการเพาะปลูกสำหรับไว้กินไว้ใช้ในครอบครัว และยังคงประกอบอาชีพหลักของแต่ละพื้นที่อยู่เช่นเดิม

"...ชาวบ้านไม่ได้ปลูกไว้ขายเหมือนเดี๋ยวนี้ ปลูกเอาไว้สูบกันเอง..." (ตาฉลวย พละทรัพย์ อายุ ๖๓ ปี)

"...เริ่มแรกมีการทำนามาก่อน...มีการปลูกพืชผัก ปลูกยาสูบไว้ใช้ในครอบครัว...ต่อมารัฐมีการส่งเสริมการปลูกยาสูบ ทำให้มีรายได้ จึงนิยมปลูกยาสูบกันมากขึ้น..." (ยายยง สุวรรณวงศ์ อายุ ๙๔ ปี)

การกินอยู่ก็อยู่แบบพออยู่พอกิน ปลูกผัก หาปลา หรือล่าสัตว์ที่อยู่ในป่ามาเป็นอาหารได้

เพราะป่าไม้ยังอุดมสมบูรณ์ จึงแทบไม่ต้องใช้เงินในการแลกซื้อสิ่งของเลย แม้กระทั่งเสื้อผ้าก็ได้จากการทอใส่เอง ในการทอผ้าแต่ละผืนเพื่อจะตัดเป็นเสื้อหรือกางเกงแต่ละตัว จะใช้เวลาหลายวันในการทอ ทำให้แต่ละคนมีเสื้อผ้าที่ใช้สำหรับสวมใส่ไม่มากมายเหมือนกับปัจจุบัน และการทอผ้าหรือตัดเย็บเสื้อผ้าก็ต้องพึ่งพาช่วยเหลือกันเพื่อให้แต่ละคนแต่ละครอบครัวมีใช้ได้ทันเวลา

"...เสื้อผ้ามีไม่มาก...ต้องปลูกฝ้ายและทอใช้เอง" (แม่ขาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

"...ยุคนี้ไม่มีเสื้อผ้าขาย ต้องทอผ้ากันเอง ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ...ต้องทอใส่กันเอง..." (ตาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

การประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องกันมาจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ไม่ว่าจะเป็นทำนา ทำไร่ หรือทำสวน ทุกครอบครัวจะมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ที่คนรุ่นปู่ย่าตายาย บุกเบิกป่าแล้วจับจองเป็นที่ทำมาหากิน การจับจองที่ดินสำหรับไว้ทำการเกษตรต่างๆ แต่ละครอบครัวจะมีที่ดินไม่มากนัก ด้วยข้อจำกัดของเวลาที่ใช้บุกร้างถางป่าและความยากลำบาก จำนวนที่ดินของแต่ละครอบครัวจึงขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวด้วย หากครอบครัวใดมีสมาชิกหลายคนก็จะสามารถจับจองที่ดินไว้ในครอบครองได้มากกว่าครอบครัวที่มีสมาชิกน้อยกว่า เช่น

การทำสวนใบตองกล้วยตานี เป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษ แต่ละครอบครัวมีที่ดินสำหรับทำสวนกล้วยตานีครอบครัวละไม่เกิน ๑๐ ไร่ เนื้อที่ส่วนใหญ่จะใช้สำหรับปลูกกล้วยตานี บริเวณรอบๆ สวนกล้วยตานีบ้างก็ปลูกมะปราง กล้วยน้ำว้า หรือไม้ยืนต้นอื่นๆ เพื่อเป็นแนวป้องกันลมช่วยทำให้ใบตองกล้วยตานีไม่แตก จะขายใบตองได้ราคา และยังมีผลไม้ต่างๆ ไว้รับประทาน หากเหลือก็สามารถแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องบ้านใกล้เรือนเคียงได้อีกด้วย หรือไม่บางบ้านนอกจากจะทำสวนกล้วยตานีแล้วก็จะทำสวนผลไม้ เช่น ละมุด มะปราง หรือมะม่วง ควบคู่ไปด้วย โดยยังไม่มีการแบ่งเนื้อที่ที่ใช้ในการปลูกพืชชนิดต่างๆ ที่ชัดเจน เพียงแต่ปลูกรวมๆ กันหลากหลายชนิดในพื้นที่สวนเดียวกัน

"..บ้านยายปลูกกล้วยตานีเป็นที่เดิมมรดกตกทอดจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ ...โตมาก็เห็นเขาปลูกกันอยู่แล้ว...เนื้อที่ ๗ ไร่ในปัจจุบันนี้ก็ยังปลูกในเนื้อที่เท่าเดิม ก็ปลูกมะปรางรอบๆ ไม่ให้ใบตองตานีแตก..." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

"...ในสวนยายจะมีมะปรางบ้าง ละมุดบ้าง..." (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

"...ยายมีที่ดินตกทอดกันมาจากรุ่นพ่อแม่ ๓ ไร่.." (ยายรันเทียว ประเวช อายุ ๖๖ ปี)

ในด้านการลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรมีไม่มากนัก เพราะมีดินและน้ำ ที่อุดมสมบูรณ์ ปุ๋ยก็ไม่ต้องซื้อไม่ต้องใส่เพราะดินอุดมสมบูรณ์ หรือว่าหากต้องใช้ปุ๋ยก็ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ เช่น ซากพืช ซังข้าว ที่ตายแล้วหรือไม่ใช้แล้วนำมากลบไว้ที่โคลนต้นไม้เพื่อให้เน่าผุพังกลายเป็นปุ๋ย หรือแม้กระทั่งวัสดุที่ใช้ก็จะเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติเพราะย่อยสลายผุพังง่าย เช่น กระทงยาสูบที่ทำจากใบตาลหรือใบมะพร้าว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำวัสดุธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เพราะไม่ต้องลงทุนซื้อหาด้วยเงินตรา แต่ใช้แค่เพียงการลงแรงเท่านั้น

"..พอถึงหน้าน้ำหลากก็เตรียมถางสวนให้น้ำเข้ามา ดินจะได้สีดำเยอะมาก...ต้นกล้วยใบจะเขียวเข้ม..สมัยก่อนเมื่อต้นกล้วยแก่ ยายเห็นพ่อ เห็นลุง ป้า เอามีดฟันต้นลงมา แล้วตัดเป็นท่อนๆ ไว้ที่โคนต้นมันจะเน่าเป็นปุ๋ยให้ต้นกล้วย..." (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

"...กระทงใบลานเมื่อก่อนต้องแกะออก แต่เมื่อปลูกยาสูบนานๆ ก็พบว่ากระทงเน่าผุไปเอง ... ต่อมาก็เลยไม่ต้องแกะเลย...ปลูกต้นกล้ายาลงไปในหลุมยาได้เลย..." (ยายเฉลียว เจริญศิลป์ อายุ ๗๕ ปี)

การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชแต่ละชนิด เช่น ใบตองกล้วยตานีจะเก็บใบตองได้เดือนละ ๒ ครั้ง การทำไร่ทำนาจะทำปีละ ๑ ครั้ง การทำไร่ยาสูบจะทำปีละ ๑ ครั้ง เมื่อมีรายได้จากการประกอบอาชีพ ชาวบ้านจะมีการแบ่งเงินออกเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุน ค่าใช้จ่ายในครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งอาจเตรียมไว้สำหรับให้ลูกไปโรงเรียนบ้าง เนื่องจากการลงทุนในการประกอบอาชีพที่ค่อนข้างต่ำจึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ในสมัยนี้ ไม่ค่อยมีภาระหนี้สินจากการกู้ยืมแหล่งต่าง ๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสมัยนี้เป็นแบบพออยู่พอกิน

"...พออยู่พอกิน ส่งลูกเรียนหนังสือ ไม่ต้องลำบากกู้ยืมใคร แต่ยายก็ไม่มีเงินเก็บ เพราะลูกเรียน ..." (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็น เช่น มีการทำขวัญสวนและมีการขอให้ธรรมชาติที่ตนเองเชื่อถือช่วยเหลือในเรื่องการทำมาหากินให้ได้ผลผลิตดี หรือแม้กระทั่งในเรื่องของการดูแลรักษาสุขภาพ เมื่อพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ออกไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น ทำขวัญข้าว ขวัญสวน ก็จะมีเด็กๆ ในครอบครัวตามไปวิ่งเล่น

"..เมื่อตอนยายอายุประมาณ ๒๐ ปี เขาจะมีการทำขวัญสวนใบตอง จะทำหลังวันออกพรรษา ในชะลอมจะมีกล้วยสุก ข้าวต้มมัด ดอกไม้ ธูปเทียน แล้วนำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในสวน เพื่อให้ออกดอกออกผลดีๆ ..." (ยายรันเทียว ประเวช อายุ ๖๖ ปี)

"...จะมีการทำขวัญท้องข้าว...เพราะเชื่อว่าแม่โพสพจะช่วงดูแลรักษาต้นข้าว ให้ออกรวงดี..."

"...เมื่อก่อนไม่มีหมอรักษาก็จะไปหาผีปู่พญาเทิน...ซึ่งศักดิ์สิทธิ์มาก..."(แม่ขาฮ้อ แสนชัย อายุ ๘๕ ปี)

สำหรับการช่วยเหลือดูแลรักษาซึ่งกันและกันเมื่อยามเจ็บป่วยนั้น ชาวบ้านจะรักษาโดยวิธีทางธรรมชาติ เช่น การใช้พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ หรือไม่ก็เชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ เชื่อเรื่อง "ผี" เช่น ผีบ้านผีเรือน ผีป่าเขา แล้วก็มีผู้รู้ช่วยรักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์บ้างเหมือนกัน แต่ทุกๆ คนจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ช่วยกันหาพืชสมุนไพรที่จะใช้รักษา หรืออยู่เป็นเพื่อนกันเมื่อยามเจ็บป่วย ในการช่วยเหลือกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดๆ คนในครอบครัวพ่อแม่พี่น้องลูกๆ หลานๆ ก็มักจะอยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา

"...เมื่อก่อนคนเจ็บป่วยก็ไม่มีหมอรักษา จะไปหาผีปู่พญาเทินดูว่าถูกอะไร จะได้แก้ตามที่บอก ผีปู่ศักดิ์สิทธิ์มากไม่มีใครกล้าลบหลู่..." (แม่ขาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

"....เก็บยาสมุนไพรมาต้มกินเอง..ยายเองก็ไม่ได้เรียนหนังสือ...." (แม่ขาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

"...เวลาเจ็บป่วยไม่มีหมอรักษา...จะมีพิธีอัญเชิญผีป่ามาปกปักรักษา.." (พ่อขาทำ รอดใหม่ อายุ ๖๑ ปี)

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

สมาชิกในแต่ละครอบครัวหนึ่งๆ จะอาศัยอยู่ด้วยกันหลายคน เช่น ปู่ย่า หรือตายาย พ่อแม่ลูกหลาน หรือญาติพี่น้องอยู่ด้วยกัน ครอบครัวใดมีจำนวนสมาชิกมากก็ย่อมมีแรงงานในการทำมาหากินมากไปด้วย เพราะทุกคนจะช่วยกันทำงาน เป็นการทำงานร่วมกันทั้งครอบครัว อาจเรียกว่าเป็นการทำงานด้วยกันแล้วใช้ประโยชน์ด้วยกัน ในแต่ละวันทุกคนจะตื่นแต่เช้าเพื่อช่วยกันทำงานตั้งแต่งานบ้านและงานเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ไปทำงานไร่งานสวน โดยไม่ต้องใช้นาฬิกาปลุกเหมือนสมัยปัจจุบัน แต่ใช้ฟังเสียงไก่ขัน งานต่างที่ทุกคนต้องช่วยเหลือกันในครอบครัว เช่น การเตรียมอาหารส่วนใหญ่จะเป็นแม่และมีลูกสาวหรือหลานๆ เป็นลูกมือ เด็กๆ เล็กๆ อาจจะช่วยหยิบจับของหรือเก็บกวาดบ้างเท่าที่ทำได้ สำหรับพ่อหรือลูกชายจะเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อออกไปทำงานในเรือกสวนไร่นา เมื่อท้องฟ้าสว่างแล้วทุกคนจะไปช่วยกันทำสวนจนถึงเวลาเย็น การเดินทางไปทำไร่ทำสวนยังใช้การเดินเท้า ซึ่งระยะทางจากบ้านถึงเรือกสวนไร่นาก็ไม่ไกลมากนัก ส่วนใหญ่ไปเช้าเย็นกลับยังได้ สำหรับการทำสวนจะอยู่บริเวณไม่ไกลจากบ้านมากนัก บางครอบครัวที่ตั้งบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับสวนหรือไร่นาเลยก็มี

"...ยายกับตา และลูกๆ ช่วยกัน .." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

"...ทุกคนจะลุกกันตั้งแต่เช้ามืดช่วยกันปอกกล้วยใส่กะละมัง ...ทำกล้วยตาก..." (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

"...ครอบครัวคนสมัยก่อนเป็นครอบครัวใหญ่...มีลูกหลายคน...เวลามีงาน ทำนา...ก็สมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก...แล้วมีเพื่อนบ้านมาเอาแรง ก็ไม่ต้องเสียเงินไปจ้างใคร..." (ยายบุญยัง คงดวน อายุ ๗๘ ปี)

"...พ่อขาแม่ขาจะช่วยกันตำครก (กระเดื่อง)...เมื่อทำงานของตนเองเสร็จแล้วก็จะไปช่วยคนอื่นๆ ต่อ..."(พ่อขาแปลง แดงเงิน อายุ ๘๐ ปี)

ผู้ชายส่วนใหญ่จะทำงานที่ใช้แรงมากกว่าผู้หญิง ที่ต้องดูแลบ้าน ข้าวปลาอาหาร แล้วจึงไปช่วยกันทำงานไร่งานนา สำหรับลูกๆ หรือเด็กๆ ในแต่ละครอบครัวพ่อแม่จะเลี้ยงดูลูกด้วยตนเอง ไปทำงานก็จะนำลูกไปเลี้ยงด้วย เด็กๆ ก็จะเล่นอยู่ในบริเวณไร่นาหรือสวน ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กับที่พ่อแม่ทำงานอยู่ สำหรับเด็กที่เข้าโรงเรียนแล้วก็มีหน้าที่ต้องไปเรียนหนังสือ ในวันหยุดเมื่อมีเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงาน

"...ลูกเล็ก มักจะใส่หาบ ส่วนลูกที่โตแล้วก็เดินตามพ่อแม่ไปนา ..."
(ยายบุญยัง คงดวน อายุ ๗๘ ปี)

"...ออกแรงดายหญ้าก็ได้ลูก ๓ คน ไปช่วยในวันหยุดเสาร์อาทิตย์..."
(ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

"...พี่ชายของยายจะเล่นตกปลา ทอดแห แล้วนำมาเป็นอาหารด้วย.."
(ยายบุญยัง คงดวล อายุ ๗๘ ปี)

"...เด็กๆ ลูกๆ ก็จะปลูกยาสูบเป็น...เขาเห็นมาแต่เด็กแล้ว...
เอาไปเลี้ยงในไร่ พอโตทำงานได้ก็ให้ช่วย..." (ยายเฉลียว เมฆสว่าง อายุ ๗๙ ปี)

ลักษณะความสัมพันธ์

ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะรู้จักกันเกือบทุกคนตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ หรือแม้กระทั่งลูกๆ หลาน ๆ ของแต่ละบ้าน เนื่องจากชุมชนที่อยู่อาศัยมักเป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่นักเป็นเครือญาติกัน ชาวบ้านจึงให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเป็นอย่างดี หรือที่เรียกว่า เอาแรงกัน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปช่วยกันจนครบทุกบ้าน หรือในกลุ่ม ๔-๕ ที่มาเอาแรงกันทำงานร่วมกัน เนื่องจากส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องและเครือญาติหรือคนที่นับถือกันเหมือนญาติพี่น้องก็ช่วยกันตลอด หรือบ้างก็เป็นเสี่ยวเป็นเกลอกันที่นับถือกันเสมือนญาติพี่น้อง ทำให้คนในชุมชนรู้จักกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เมื่อมีงานการต่างๆ ทุกคนจะร่วมด้วยช่วยกัน และการเอาแรงยังเปิดโอกาสให้คนรุ่นหนุ่มสาวได้พบปะทำความรู้จักซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นช่องทางที่ทำให้มีการสร้างครอบครัวใหม่ในชุมชน

"...บ้านไหนตากใบตองเสร็จก็จะไปช่วยบ้านอื่นๆ ส่วนมากเป็นเครือญาติ และเพื่อนบ้านที่ชอบพอกันมาสมัยพ่อแม่...มีงานบุญก็บอกกันไปช่วยเอาแรง..." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

"..มีการลงแขกเกี่ยวข้าว...ในระหว่างเกี่ยวข้าวจะพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน หนุ่มสาวร้องเพลงเกี้ยวพาราสีกัน..." (ยายบุญยัง คงดวล อายุ ๗๘ ปี)

"...บางทีตามาทำข้าวคนเดียว หรือบางทีก็มีนางโม เพื่อนบ้านมาช่วยกัน..." (ตาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

"...เอาแรงกันเวลาหยอดข้าว..เมื่อทำของเราเสร็จแล้วก็ไปใช้แรงคนที่มาช่วย...ส่วนมากก็เป็นหมู่พี่น้อง ๕-๖ คน..." (แม่ขาฮ้อ แสนชัย อายุ ๘๕ ปี พอขาบุญส่ง ใยไม้ อายุ ๘๒ ปี)

"...เมื่อทำงานกันแล้ว เอาแรงกันเสร็จแล้ว ตอนเย็นก็เลี้ยงข้าวเลี้ยงเหล้าที่บ้าน..เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ๆ กันก็มาร่วมด้วย..." (แม่ขาจันทร์ ศฤงคาร อายุ ๘๔ ปี)

"..เงินทองก็ไม่ได้ใช้ ใครมีอะไรก็เอามาแบ่งปันกันแลกกันพึ่งพากัน ...บ้านใครมีงานเพื่อนบ้านก็จะเอาของไปช่วย.." (แม่ขานวล คำสี อายุ ๗๙ ปี)

"...หนุ่มๆ สาวๆ จะมาเอาแรงกันในการวีข้าว ..." (ตาบุญมา สังข์ทอง อายุ ๖๙ ปี)

"...ส่วนมากจะตำข้าวกันเวลากลางคืน หนุ่มๆ ก็จะมาจีบสาว ก็เลยมาช่วยสาวๆ ตำข้าว.." (แม่ขานวล คำสี อายุ ๗๙ ปี)

"...เวลาทำไร่ยาสูบ ก็มีชาวบ้านละแวกเดียวกันนี่แหละมาช่วยกัน...พ่อแม่ยายก็จะไปช่วยเขาทำบ้าง เรียกว่า เอาแรงกัน...เมื่อทำงานเสร็จจะมีการตีกลองร้องเพลงกันสนุกสนาน" (ยายเฉลี่ยม เมฆสว่าง อายุ ๗๙ ปี)

ในช่วงแรกๆ การตั้งถิ่นฐานปักหลักหาที่ทำมาหากินนั้น มีคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแต่ละแห่งมีไม่มากนักและทำให้รู้จักกันทุกคน การมาอาศัยอยู่ในหย่อมหรือชุมชนเดียวกันส่วนใหญ่ก็จะชักชวนพี่น้องให้มาอยู่ด้วยกัน เพราะมีที่ทำกินอุดมสมบูรณ์ ย่อมทำให้ตนเองและญาติพี่น้องมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

"...คนมีไม่มากนัก มีแต่ป่า..ถนนก็ไม่มีไปไหนก็เดิน..เงินทองก็ไม่ต้องใช้ ใช้แบ่งกันกิน ใครมีอะไรก็เอามาแลกกัน..." (แม่ขาฮ้อ แสนขัน อายุ ๘๕ ปี)

"...ก็ชวนญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย...เมื่อมาอยู่กันมากขึ้น ก็มีการตั้งนายสิงห์ให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน..." (พ่อขาแปลง แดงเงิน อายุ ๘๐ ปี)

ในสมัยนี้นอกจากการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตแล้ว ก็มีพ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตถึงในหมู่บ้าน พืชชนิดใดที่พ่อค้าหรือตลาดมีความต้องการมากขึ้น ชาวบ้านก็หันมาทำการเกษตรด้านนี้มากขึ้น ทำให้เริ่มมีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าที่เป็นคนนอกชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงมาทำการค้าขายซึ่งกันและกัน โดยใช้การขนส่งทางแม่น้ำยมเป็นสำคัญ บ้างก็ใช้การเดินเท้าเพื่อไปเจรจาค้าขายในที่ต่างๆ เช่น การค้าวัว ค้าข้าว

"...มีพ่อค้าล่องเรือมาจากทางใต้ (อำเภอศรีสำโรง) เอาหม้อข้าว หม้อแกง หม้อดิน มาขาย บางทีก็มีต้นไม้มาขาย..." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

"..มีคนจีนจากตลาดสวรรคโลกปั่นจักรยานไปรับซื้อใบตองตากแห้งถึงบ้าน..." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

"...หน้าแล้งว่างจากการทำนา... มีอาชีพเสริม คือ การซื้อขายวัว...ที่ตลาดบ้านสวนบ้าง จังหวัดตากบ้าง..." (ปู่หวน วรนุช อายุ ๗๘ ปี

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

การเรียนรู้ของชาวบ้านในการประกอบอาชีพ เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูกแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการทำซ้ำบ่อย ๆ เพื่อสั่งสมประสบการณ์และนำมาใช้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองและคนในครอบครัว หรืออาศัยความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน ในการประกอบอาชีพชาวบ้านจะเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เริ่มที่การเห็นจากคนในครอบครัว คือ เด็กๆ จะเห็นพ่อแม่ปู่ย่าตายายทำอยู่ทุกวัน เมื่อโตขึ้นก็จะทำตามอย่างที่เห็นพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายทำต่อเนื่องกันมา ซึ่งในช่วงวัยเด็ก เด็กก็เริ่มเรียนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของพ่อแม่ครอบครัวด้วยการทำในสิ่งที่ตนเองทำได้ เช่น หาบต้นกล้า หาบฟ่อนข้าว ซึ่งเป็นการช่วยเหลืองานเท่าที่ตนเองสามารถทำได้ และสามารถทำได้คล่องหรือชำนาญขึ้นเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

"...เวลาไปไร่ จะพาลูกไปด้วย..." (แม่ขานวล คำสี อายุ ๗๙ ปี)

"...เด็กๆ ลูกๆ ก็จะปลูกยาสูบเป็น...เขาเห็นมาแต่เด็กแล้ว..เอาไปเลี้ยงในไร่ พอโตทำงานได้ก็ให้ช่วย..." (ยายเฉลียว เมฆสว่าง อายุ ๗๙ ปี)

การเรียนรู้การทำใบตองตากแห้ง ชาวบ้านมีการทำใบตองตากแห้งขายให้กับชุมชนใกล้เคียง โดยลูกๆ ของแต่ละครอบครัวมักจะอยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ พ่อแม่ไปที่ไหนลูกจะไปที่นั่น พ่อแม่ทำงานอะไรก็จะมีลูกๆ วนเวียนอยู่ใกล้ๆ จึงทำให้เด็ก ๆ เหล่านี้ได้เห็นวิธีการทำสวนกล้วยตานี ทำใบตองตากแห้งหรือกิจกรรมอื่นๆ ของครอบครัวมาตั้งแต่เด็ก ๆ จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายของตนเอง โดยไม่ต้องเสียเวลามาอ่านจากตำราหรือนั่งเรียนในโรงเรียน

"...เวลาไปทำใบตองตากแห้งที่หาดทรายริมแม่น้ำ...เด็กๆ จะลงไปเล่นด้วยกัน ...ไปกันเกือบทุกบ้าน..." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

ตอนที่ ๒ ยุคเกษตรผสมผสาน (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๙)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนา ทำไร่ ทำสวนยังคงเป็นอาชีพหลักของชุมชน แต่ในแต่ละชุมชนเริ่มมีการประกอบอาชีพอื่นๆ หลากหลายมากขึ้น เช่น ทำนาด้วยทำสวนด้วย ทำนาเมื่อหมดฤดูทำนาของตนเองก็ไปรับจ้างบ้านอื่น หรือไม่ก็ไปทำงานกรุงเทพฯ ค้าขายบ้างเป็นครั้งคราวตามโอกาสที่เอื้ออำนวย การประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นเหล่านี้ทำให้คนหรือชาวบ้านในชุมชนเริ่มรู้จักคนนอกชุมชนมากขึ้น เริ่มมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและคุ้นเคยกับชุมชนภายนอกมากขึ้น เริ่มมีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ การหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวหรือเรื่องอื่นๆ มากขึ้น แต่เมื่อถึงฤดูของภาคเกษตรกรรมก็จะกลับมา ทำนา ทำไร่ ทำสวน ตามสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่และตามที่เคยได้เรียนรู้จากคนรุ่นก่อน ๆ เช่น การทำนา ทำสวนใบตอง หรือทำไร่ยาสูบ แม้กระทั่งการทำข้าวไร่ วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพจะสืบช่วงอาชีพต่อจากคนรุ่นก่อนๆ

เมื่อเริ่มมีนายทุนเข้ามาทำมาหากินในชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างไปจากเดิมจากนายทุนเหล่านี้ และจากเดิมที่ชาวบ้านเคยรู้จักกันในเครือญาติซึ่งคุ้นเคยกันอยู่แล้ว เมื่อมีสมาชิกใหม่ต่างคนก็ต่างปรับตัวให้เข้ากันระหว่างชาวบ้านที่เคยอยู่เดิมและผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ เช่น นายทุนก็จะทำความรู้จักคุ้นเคยกับผู้นำชุมชนก่อน แล้วจึงจะค่อยๆ รู้จักคุ้นเคยกับชาวบ้านคนอื่นๆ หรือไม่นายทุนเหล่านี้ก็จะส่งคนของตนเองเข้ามารับซื้อสินค้าหรือผลผลิตต่างๆ จากคนในชุมชนก่อนเพื่อสร้างความคุ้นเคย ก่อนที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ในชุมชนเพื่อการประกอบอาชีพของตนเอง หรือสร้างถนนเข้ามาในบริเวณที่ดินของตนเองแล้วให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถใช้ได้ด้วย เมื่อชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการเข้ามาของนายทุนเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งไปเป็นลูกจ้างในการทำงานเมื่อว่างเว้นจากงานที่ทำประจำของตนเอง แล้วมีการขอเมล็ดพันธุ์ต่างๆ จากนายทุนมาลงทุนเพาะปลูกในพื้นที่ของตนเองก็มี

"...มีพ่อเลี้ยงฐูปเข้ามาสัมปทานป่าไม้...ความเจริญและติดต่อกับชุมชนภายนอกเริ่มมากขึ้น... เริ่มมีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่ เพราะขายได้ราคาดี..." (พ่อขาถาวร อย่าห้าม อายุ ๖๘ ปี)

แม้คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะยังคงประกอบอาชีพที่ต่อเนื่องกันมาจากคนรุ่นก่อนก็ตาม แต่เนื่องด้วยสภาพของครอบครัวที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงหรือเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น จากครอบครัวเดิมที่มีพี่ๆ น้องๆ หลายคน เมื่อมีครอบครัวแล้วอาจแยกย้ายไปประกอบอาชีพอื่นๆ ภายนอกชุมชน หรืออยู่ในชุมชนแต่ไม่ได้ประกอบอาชีพสืบต่อจากพ่อแม่ก็มี เช่น บางครอบครัวมีลูก ๓ คน ก็อาจมีลูกเพียง ๑ คน ที่ประกอบอาชีพหรือทำอาชีพสืบต่อจากพ่อแม่ ส่วนลูกอีก ๒ คนอาจไปหางานทำที่อื่นเนื่องจากภาระครอบครัวที่สร้างขึ้นใหม่ก็มี

เมื่อมีการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนมากขึ้นไม่ใช่การเดินทางทางน้ำเพียงอย่างเดียวแล้ว เนื่องจากมีการตัดถนนหนทางจากเมืองสู่อำเภอ จากอำเภอสู่หมู่บ้าน ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ หรือนายทุนที่จะเข้าไปลงทุนในหมู่บ้านในชุมชน สร้างความสะดวกสบายในการเดินทางมากขึ้น สามารถเดินทางได้รวดเร็วขึ้นแต่ใช้เวลาในการเดินทางน้อยลง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้ออกสู่นอกชุมชนมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนด้านการประกอบอาชีพ ประกอบกับนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะ

การพัฒนาคุณภาพและปริมาณการผลิตด้านเกษตรกรรม ทำให้การทำนา ทำสวน หรือทำข้าวไร่ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป และนอกจากถนนหนทางที่มีมากขึ้นแล้วในยุคนี้ยังเริ่มมีเทคโนโลยี และเครื่องผ่อนแรงต่างๆ เข้ามาช่วยเพิ่มผลผลิตให้ได้ปริมาณมากขึ้น เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ เครื่องสีข้าว ทำให้ในบางครอบครัวแม้จะเป็นครอบครัวเล็กๆ ที่มีสมาชิกไม่กี่คนก็สามารถทำนา ทำไร่ ทำสวน ในพื้นที่ที่มีเท่าเดิมได้ หรือไม่ก็สามารถทำในพื้นที่ที่มีจำนวนมากขึ้นได้ เนื่องจากมีเครื่องทุ่นแรงและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยมากขึ้น

"...ช่วงนี้มีเครื่องจักรกลมาช่วย มีไฟฟ้าใช้ ...แล้วก็มีลูกน้อยลงกว่าเดิม เพราะมีความรู้เรื่องคุมกำเนิด...ลูกๆ ก็เรียนหนังสือกันมากขึ้น.." (ป้าประทุม แก้วกองทอง อายุ ๔๔ ปี)

"...มีเครื่องทุ่นแรง เครื่องจ๊อดน้ำก็เบาแรง ทำงานได้มากขึ้น.." (ยายจำเนียร โชคมน อายุ ๖๒ ปี)

จะเห็นได้ว่าอาชีพในภาคเกษตรกรรมเริ่มมีจุดเปลี่ยนด้านการลงทุนมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านไม่เพียงแต่จะทำอาชีพของตนเองเท่านั้นแต่ยังรับจ้างเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในการลงทุนที่สูงขึ้นตามความเจริญของเทคโนโลยี บางครั้งคนในครอบครัวจึงต้องออกไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชนด้วย หรือไม่ก็มีการปลูกพืชชนิดอื่นๆ เพิ่มขึ้นซึ่งล้วนเป็นไปตามความต้องการของตลาด เช่น การทำสวนของแต่ละครอบครัวส่วนใหญ่แล้วจะมีที่ดินในการทำสวน ประมาณครอบครัวละ ๑๐ ไร่ ซึ่งเป็นมรดกที่ได้จากพ่อแม่ บ้างได้รับที่ดินมา แล้วทำไม่ไหวก็มีการให้เพื่อนบ้านเช่า ในการทำนา ทำไร่ ทำสวนจะมีการปลูกพืชชนิดอื่นๆ ด้วยและมีการจัดแบ่งที่ดินที่ใช้ในการปลูกพืชชนิดต่างๆ เป็นสัดส่วนมากขึ้น ทำให้มีรายได้ตลอดทั้งปีจากผลผลิตของพืช หลากหลายชนิด แม้ราคาพืชชนิดหนึ่งจะตกต่ำ แต่ยังมีรายได้จากพืชอื่นๆ เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว และการลงทุนในการประกอบอาชีพต่อไป

"..มีที่ดินจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ ๑๐ ไร่ แบ่งปลูกกล้วยตานี ๖ ไร่ และผลไม้อื่นๆ เช่น มะปราง ละมุด ขนุน น้อยหน่า อีก ๔ ไร่..." (ป้าชลิตา ฟูคำ อายุ ๔๘ ปี)

"...มีรายได้จากการขายผลไม้ด้วย บางทีขายมะปรางได้ราคาดี แต่รายได้จากใบตองกล้วยตานีสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ และส่งลูกเรียนหนังสือได้..." (ป้าชลิตา ฟูคำ อายุ ๔๘ ปี)

"...มีที่ดินจากบรรพบุรุษ ๖ ไร่ บางส่วนดูแลไม่ไหวก็ให้เพื่อนบ้านเช่า ๒ ไร่..." (ป้าชลิตา ฟูคำ อายุ ๔๘ ปี)

การลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรเริ่มมีค่าใช้จ่ายมากขึ้นอาจมีทั้ง ค่าปุ๋ย ค่าน้ำมันสูบน้ำ ค่าเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ แต่บางบ้านยังคงใช้วิธีการทางธรรมชาติแบบเดิม เพราะไม่มีเงินพอที่จะซื้อปุ๋ย หรือเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ประกอบกับต้องมีภาระในการส่งลูกเรียนหนังสือซึ่งมีค่าใช้จ่ายพอสมควร เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำนา ทำสวน หรือทำไร่ หรือบ้างก็หารายได้เพิ่มเติมจากการลงทุนปีละ ๑ ครั้ง เป็น ๒ ครั้ง เพื่อให้รายได้พอเพียงกับรายจ่ายในครอบครัว เช่น การทำนาจากเดิมทำปีละ ๑ ครั้ง ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทำนาปีละ ๒ ครั้ง แม้จะไม่มีน้ำฝนก็ไม่เป็นไร เพราะมีระบบน้ำบ่อบาดาลและระบบชลประทานของภาครัฐเข้ามาทำให้ชาวบ้านสามารถทำนาได้บ่อยครั้งขึ้น

"..ไม่ได้ใช้ปุ๋ยยูเรีย...เริ่มมีเครื่องสูบน้ำไฟฟ้า ทำให้ให้น้ำต้นกล้วยได้บ่อยขึ้นโดยไม่ต้องรอฤดูฝน การให้ปุ๋ยก็ยังคงทำเหมือนรุ่นปู่ย่าตาทวด..." (ป้าทัศนา อาดูร อายุ ๕๕ ปี)

การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าปีละ ๑ ครั้ง เพราะปลูกพืชหลายชนิด เช่น กล้วยตานี มะปราง ข้าว ข้าวโพด รายได้จากการประกอบอาชีพนั้น ชาวบ้านจะ

แบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับส่งลูกเรียนหนังสือ และมีค่าใช้จ่ายสำหรับซื้อสิ่งของ เช่น โทรทัศน์ มอเตอร์ไซด์ ผ่อนบ้าน ซื้อรถยนต์มากขึ้น ทำให้มีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างดายหญ้าในสวน ทำงานทุกอย่างที่มีการจ้างงาน จนปัญหาทุกอย่างผ่านพ้นไปด้วยดี แล้วกับมาอยู่แบบพอเพียงกับสภาพของตนเองและครอบครัว

"...มีรายได้จากการขายผลไม้ด้วย บางทีขายมะปรางได้ราคาดี แต่รายได้จากใบตองกล้วยตานีสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ และส่งลูกเรียนหนังสือได้..."(ป้าชลิตา ฟูคำ อายุ ๔๘ ปี)

"...ซื้อโทรทัศน์ใหม่ มอเตอร์ไซด์ ผ่อนบ้าน ซื้อรถยนต์มากขึ้น ทำให้ต้องทำงานรับจ้าง หรืองานทุกอย่างที่มีการจ้าง จนสามารถผ่านพ้นปัญหาได้..มีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น และเริ่มยอมรับการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงเหมือนรุ่นปู่รุ่นย่า ตัดสิ่งที่ไม่จำเป็นออกไป..."

เมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ราคาขายผลผลิตไม่ดี รายได้ของแต่ละครอบครัวจากการประกอบอาชีพที่ทำอยู่จึงไม่เพียงพอกับรายจ่าย เช่น ค่าส่งรถมอเตอร์ไซด์ ทำให้ชาวบ้านต้องหางานทำเพิ่มเติม เช่น พ่อแม่พาลูกๆ ไปทำงานรับจ้างเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ต้องการแรงงาน หรือไปทำงานก่อสร้างนอกชุมชน หรือบางครอบครัวที่ไม่สามารถช่วยกันหาเงินมาผ่อนส่งสิ้นค้าได้ก็ปล่อยให้สิ่งของเหล่านั้นถูกพ่อค้าแม่ค้ายึดไป แล้วก็ช่วยกันทำงานเก็บเงินใหม่ เพื่อซื้อของใหม่แต่บางครั้งอาจจะซื้อของมือสองแทนที่จะซื้อมือหนึ่ง จากประสบการณ์ในเรื่องความไม่แน่นอนของรายได้ที่ได้รับทำให้ชาวบ้านต้องรู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัดและรอบคอบมากยิ่งขึ้น

"...พอช่วงเศรษฐกิจไม่ดีป้าก็เสียใจเพราะรายได้หายไป กำลังผ่อนมอเตอร์ไซด์ จึงต้องไปรับจ้างดายหญ้าในสวนกล้วยตานีของเพื่อนบ้าน พอที่จะส่งรถได้.ให้ลูกๆ ที่เรียนหนังสือช่วยกันประหยัด เก็บผักริมรั้วมาทำกับข้าว ..." (ป้าชนิตา ฟูคำ อายุ ๔๘ ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็นเช่นเดียวกับยุคแรก ยังมีปรากฏอยู่บ้าง แต่จากที่เคยทำอยู่ทุกครัวเรือนก็จะค่อยลดจำนวนครัวเรือนลง เหลือเพียงบางครัวเรือนเท่านั้นที่ยังคงประกอบอาชีพสืบต่อจากบรรพบุรุษอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงเป็นครัวเรือนที่มีคนเฒ่าคนแก่หรือมีผู้รู้ในเรื่องของพิธีกรรมเหล่านี้อยู่ด้วย เช่น มีการทำขวัญสวนใบตอง และมีการขอให้ธรรมชาติที่ตนเองเชื่อถือช่วยเหลือในเรื่องการทำมาหากิน หรือ การทำขวัญข้าว เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี

"..มีการทำขวัญสวน เหมือนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่เขาทำกัน มีดอกไม้ ธูปเทียน แล้วเตรียมของใส่ชะลอม มีข้าวต้มมัด ข้าวสุก ...แล้วก็ชวนลูกไปด้วย เพื่อขอให้ทำกินอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรือง..." (ยายรันเทียว ประเวช อายุ ๖๖ ปี)

"...การทำขวัญข้าวก็ยังมีอยู่บ้างสำหรับคนที่ทำนามากๆ คนที่จำนาจำนวนน้อยหรือเช่าที่ดินทำนาก็จะไม่ทำกันแล้ว..." (ป้าประทุม แก้วกองทอง อายุ ๔๔ ปี)

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

ในช่วงแรก ๆ บทบาทของแต่ละคนในครอบครัวอาจไม่ต่อยแตกต่างจากยุคแรกนัก กล่าวคือในแต่ละวันทุกคนจะตื่นแต่เช้าเพื่อช่วยกันทำงานบ้านและเตรียมไปทำงานไร่งานสวนโดย ทุกคนจะช่วยกันรับผิดชอบ โดยมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ เช่น การเตรียมอาหารส่วนใหญ่จะเป็นแม่และมีลูกสาวเป็น

ลูกมือ สำหรับพ่อหรือลูกชายจะเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อออกไปทำงานในไร่ในสวน เมื่อท้องฟ้าสว่างแล้วทุกคนจะไปช่วยกันทำจนถึงเวลาเย็น การเดินทางไปทำไร่ทำสวนยังใช้การเดินเท้า ซึ่งระยะทางจากบ้านถึงเรือกสวนไร่นาก็ไม่ไกลมากนัก ส่วนใหญ่ไปเช้าเย็นกลับยังได้ สำหรับการทำสวนจะอยู่บริเวณไม่ไกลจากบ้านมากนัก บางครอบครัวที่ตั้งบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับสวนกล้วยตานีเลยก็มี

พ่อแม่ยังคงเป็นหลักในการทำอาชีพเกษตร และมีลูกชายเป็นตัวช่วยด้านแรงงานเป็นสำคัญในภาคเกษตรช่วงแรกของยุคนี้ แต่เมื่อมีความเจริญเข้ามาในหมู่บ้าน ประกอบกับรายได้จากภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวเริ่มไม่เพียงพอที่จะผ่อนรถมอเตอร์ไซด์ หรือของใช้อื่น ๆ ทำให้การออกไปทำงานรับจ้างหรืองานอื่น ๆ นอกชุมชนเริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ แม้กระทั่งลูกสาวที่สมัยก่อนจะมีหน้าที่รับผิดชอบงานบ้านเป็นสำคัญ ก็สามารถช่วยกันหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวได้เหมือน ๆ กับ พ่อแม่ หรือพี่ชาย เช่น รับจ้างปลูกยา เก็บข้าวโพด

"...ยายกับตา และลูกๆ ช่วยกัน .." (ยายทองปลิว อิ่มเอม อายุ ๗๒ ปี)

"...ทุกคนจะลุกกันตั้งแต่เช้ามืดช่วยกันปอกกล้วยใส่กะละมัง ...ทำกล้วยตาก..." (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ ๗๐ ปี)

เมื่อคนในชุมชนมีการติดต่อเชื่อมโยงกับคนในชุมชนอื่นๆ ภาระงานต่างๆ ก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม เช่น รัฐกำหนดให้เด็กๆ ต้องเรียนจนจบชั้น ป.๖ ทำให้เด็กๆ ที่มีหน้าที่ต้องไปเรียนหนังสือต้องไปโรงเรียนในวันจันทร์-ศุกร์ ในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์หรือเมื่อมีเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงานในวันหยุดของโรงเรียน สำหรับเด็กๆ ที่ยังเล็กไม่สามารถช่วยเหลืองานพ่อแม่ได้ก็จะเป็นหน้าที่ของปู่ย่าตายายที่จะต้องเลี้ยงดูแทนพ่อแม่ ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่ เด็กๆ จะไปกับพ่อแม่ ติดตามพ่อแม่ไปในนา ในสวน ในไร่เกือบตลอดเวลา

"...อายุ ๗ ขวบ ก็จะเข้าโรงเรียนที่ใกล้บ้าน...เด็กจะอยู่บ้านกับปู่ย่าตายาย พ่อแม่ก็จะไปทำงานทำนา.." (ป้าประทุม แก้วกองทอง อายุ ๔๔ ปี).

ลักษณะความสัมพันธ์

ช่วงเวลาว่างจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรในแต่ละชุมชนจะมีงานวัด งานบุญต่างๆ จะมีการละเล่น หนังกลางแปลง ลิเก รำวง ทำให้ชาวบ้านได้พบปะสังสรรค์ สร้างความรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชน และได้เป็นการช่วยเหลืองานส่วนรวมอีกด้วย เนื่องจากในสมัยนี้คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างเริ่มที่จะทำมาหากินของใครของคนนั้น และเริ่มที่จะออกไปทำงานนอกชุมชนมากยิ่งขึ้นทำให้โอกาสของคนรุ่นหลังที่จะทำอาชีพเดียวกันกับพ่อแม่ครอบครัว แล้วได้ช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพมีลดน้อยลง การจัดงานบุญของวัดหรือหมู่บ้าน หรืองานประเพณีต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสกลับมาพบปะกันได้เป็นอย่างดี

"...เมื่อทำนาเสร็จ สมัยก่อนมีงานวัด..มีหนังกลางแปลง หนังขายยา...หนุ่มๆ สาวๆ จะนำเสื่อมาปูนั่งดูหนัง ดูลิเก ดูรำวง ...เป็นการพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยงาน และพบปะพูดคุยกัน..." (ป้าประทุม แก้วกองทอง อายุ ๔๔ ปี)

เนื่องจากชาวบ้านบางชุมชนมีการปลูกพืชหลากชนิด หรือไม่ก็มีพื้นที่ในการทำการเกษตรมากขึ้นทำให้ต้องใช้เวลาในการดูแลมากขึ้น จึงไม่ค่อยได้ไปช่วยเหลือเพื่อนบ้านเหมือนเช่นแต่ก่อน เริ่มมีการซื้อขายภายในชุมชนแทนการให้ หรือการแลกเปลี่ยน แต่ยังคงมีการเอาแรงกันอยู่บ้างในหมู่คนที่สนิทกันหรือญาติพี่น้องกัน รวมทั้งมีการจ้างแรงงานจากชุมชนภายนอกเข้ามา เนื่องจากทุกครอบครัวทำเรือกสวนไร่นามากขึ้นจำเป็นต้องใช้แรงงานมากขึ้น และอีกประการหนึ่งคือคนในแต่ละครอบครัวหรือชุมชนบางส่วนออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้ขาดแคลนแรงงานในชุมชน และการใช้เทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงต่างๆ ส่งผลในผลผลิตที่ได้มีปริมาณที่มาก ซึ่งส่วนใหญ่จะทำในเวลาเดียวกัน จึงเกิดการแข่งขันในเรื่องตลาด ชาวบ้านต้องรู้จักการติดต่อพ่อค้าคนกลางด้วยตนเอง รู้จักหาตลาดจำหน่ายสินค้าด้วยตนเองมากขึ้น เช่น การมีสัมพันธภาพที่ดีกับพ่อเลี้ยงสุธน ทำให้มีเครือข่ายในการจำหน่ายส้มเขียวหวาน

"...หน่อกล้วยที่จะเอามาปลูกชาวบ้านจะซื้อขายกัน หน่อละ ๕ บาท..." (ป้าทัศนา อาดูร อายุ ๕๕ ปี)

"...จ้างงานจากพื้นที่อื่นเข้ามา

นอกจากจะมีพ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตถึงในหมู่บ้านเช่นในยุคแรกแล้ว ยังมีคนในชุมชนที่มีทุนทรัพย์เป็นพ่อค้ารับซื้อผลผลิตไปขายให้กับตลาดข้างนอก แรกๆ ก็จะรับซื้อผลผลิตในหมู่ญาติพี่น้องกันเอง เพื่อลดปัญหาความไม่ซื่อสัตย์ของพ่อค้าคนกลาง เมื่อผลผลิตในหมู่ญาติพี่น้องไม่พอจำหน่ายในตลาดก็จะขยายวงที่จะซื้อผลผลิตออกไปมากขึ้น เป็นเพื่อนบ้านในหมู่บ้านด้วยการใช้การขนส่งทางแม่น้ำยมเริ่มลดลง ทั้งนี้เริ่มมีถนนเข้ามาในหมู่บ้าน เริ่มมีรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ในหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้มีการติดต่อค้าขายกับจังหวัดอื่นๆ เพิ่มขึ้น และตลาดขายผลผลิตใหญ่ขึ้นถึงระดับประเทศ เช่น การนำใบตองกล้วยตานีไปขายที่ตลาดไท รวมทั้งการนำพันธุ์พืชต่างๆ ที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอกชุมชนเข้ามาขายแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชของชุมชนเป็นไปตามความต้องการของตลาดภายนอกชุมชนมากขึ้น

"...พ่อเลี้ยงสุทน เป็นคนจังหวัดแพร่ นำกล้าส้มมาจากเมืองแพร่เข้ามาปลูก...เมื่อชาวบ้านเห็นว่าขายได้ราคาดีกว่าข้าวโพด ก็เริ่มมีการหันมาปลูกส้มมากขึ้น.." (พ่อใหญ่แถม ญาณปัญญา อายุ ๖๙ ปี)

เมื่อว่างจากการทำไร่ทำนา ชาวบ้านบางคนก็มีการหารายได้เพิ่มเติม เช่น ค้าวัวค้าควาย กับคนในพื้นที่อำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง

"..พ่อของลุงมีอาชีพทำนา พอลุงเป็นหนุ่มอายุ ๑๗-๑๘ ปี ก็เริ่มช่วยพ่อค้าวัว...เมื่อว่างจากการทำนา เมื่อซื้อไปเลี้ยงให้อ้วนแล้ว ...ก็นำมาขายต่อ..." (ลุงสำรวย วรนุช อายุ ๕๗ ปี)

มีบริษัทค้าผลผลิตทางการเกษตร และพ่อค้าในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน เช่น บริษัท ริงโก้ จำกัดเข้ามาซื้อส้มจากชุมชนบ้านสุเม่น ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการขายส้มที่ได้ราคาดี มีทางเลือกที่จะเลือกขายให้กับผู้รับซื้อที่ให้ราคาสูง

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

การเรียนรู้ของชาวบ้านในการประกอบอาชีพ เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูกแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการทำซ้ำบ่อยๆ เพื่อสั่งสมประสบการณ์และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิตมากขึ้น เช่น การขยายพันธุ์กล้า

"...ซื้อหน่อกล้วยมาหน่อละ ๕ บาท จะขยายปลูกไปเรื่อยๆ แต่ส่วนใหญ่จะมีหน่อกล้วยจากที่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ขอกันมากลูกจนขยายพันธุ์ได้ โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อหน่อกล้วยมากนัก..." (ป้าทัศนา อาดูร อายุ ๕๕ ปี)

"...ปลูกกันมานานแล้ว...รู้ว่าจะต้องดูแลรักษาอย่างไร จึงจะได้ผลดี สัมจึงจะได้ราคา.." (พ่อใหญ่แถม ญาณปัญญา อายุ ๖๙ ปี)

ชาวบ้านมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดมากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ที่แน่นอนให้กับครอบครัว และเพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น และเมื่อมีความเจริญเข้ามาทำให้คนในชุมชนเริ่มมีการติดต่อซื้อขายกับคนนอกชุมชน พืชผลชนิดใดที่ตลาดนอกชุมชนต้องการชาวบ้านก็จะปลูกเพื่อนำไปขายให้กับคนนอก เช่น ในชุมชนบ้านแม่เทินได้มีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่เพราะข้าวโพดขายได้ราคาดีทำให้มีเงินในการใช้จ่ายซื้อของใช้ต่างๆ การทำข้าวไร่จึงลดน้อยลงและในที่สุดชาวบ้านหันมาทำนาเพื่อมีข้าวไว้กินแทนการทำข้าวไร่ แล้วประกอบอาชีพอื่นๆ ด้วย เช่น รับจ้าง

"...ข้าวไร่ ทำอยู่ ๓-๔ ปี แล้วก็เลิกทำ มาปลูกข้าวโพดขายเพราะได้ราคาดี แล้วก็เริ่มทำนา..." (พ่อขาถาวร อย่าห้าม อายุ ๖๘ ปี)

"...ข้าวไร่เลิกทำไปเลย ทำนาแทน แล้วเอาที่ปลูกข้าวไร่มาปลูกข้าวโพดขายได้เงินมากกว่า... พวกเราก็ยังเอาแรงกันเหมือนเดิมในหมู่ญาติ" (ลุงจำเนียร พุ่มเป็ง อายุ ๕๘ ปี)

ชาวบ้านเริ่มหูไวตาไวมากขึ้นมีการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายนอกชุมชนมากขึ้น เช่น เมื่อเห็นว่าพ่อเลี้ยงสุธน ทำส้มเขียวหวานแล้วได้ผลผลิตดี ชาวบ้านก็ค่อยๆ เรียนรู้ด้วยการขอกล้ามา ๔-๕ ต้น เพื่อทดลองปลูก และเพาะพันธุ์กล้าเอง เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการลงทุน สวนส้มเขียวหวานจึงค่อยๆ เพิ่มปริมาณมากขึ้นแทนไร่ข้าวโพด และพืชไร่อื่น ๆ เมื่อชาวบ้านมีความรู้ในการทำไร่ ทำนา หรือทำสวน ที่ประสบความสำเร็จทำให้ตนเองได้ผลผลิตดี ขายได้ราคา ก็จะบอกเล่ากับเพื่อนบ้าน ใครที่สนใจจะทำอาชีพเดียวกันก็จะพูดคุยในเรื่องเดียวกัน มีการช่วยเหลือกันเหมือนกับเป็นเครือข่ายของกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เมื่อมีข่าวสารใหม่ๆ ก็จะบอกให้รู้ทั่วๆ กัน การลงทุนต่างๆ สำหรับคนรุ่นหลังจึงใช้ต้นทุนในการผลิตที่ต่ำ ประกอบกับขายได้ผลผลิตได้ราคาดี เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้คนในชุมชนหันมาประกอบอาชีพเหล่านี้มากขึ้น ซึ่งต่อมาส่งผลให้ผลผลิตราคาตกต่ำ ชาวบ้านต้องหาตลาดอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก เพื่อจำหน่ายสินค้าของตนเอง ทำให้บางครอบครัวเลิกทำอาชีพเหล่านี้แล้วหันไปประกอบอาชีพอื่นๆ ก็มี

ตอนที่ ๓ ยุคการเกษตรเพื่อการค้า (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

ในปัจจุบันการประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัวส่วนหนึ่งเป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องกันมาจากพ่อแม่ โดยมีที่ดินที่เป็นมรดกจากพ่อแม่ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งอาจมีการซื้อที่ดินเป็นของตนเอง หรือบ้างก็เช่าที่ดินใกล้เคียง เพื่อทำเป็นธุรกิจเกษตรกรรมและการค้าเพื่อสร้างกำไรให้ได้มากกว่าการลงทุน ทั้งนี้เนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามามีบทบาทกับอาชีพในภาคการเกษตรเป็นอย่างมาก เช่น การทำนาแทบจะไม่ต้องใช้แรงงานคนเลย ส่วนแรงงานสัตว์เช่น วัว ควาย แทบจะไม่มีให้เห็นอีกแล้ว มีแต่รถไถ รถปั่น รถเกี่ยว เข้ามาแทนที่แรงงานคน และความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ รวมทั้งระบบชลประทานต่างๆ ที่เข้าสู่ชุมชน ทำให้บางพื้นที่ทำนาปีละ ๓ ครั้ง สำหรับชุมชนในที่ดอยหรือเนินเขาก็เปลี่ยนมาทำนา ทำสวนส้มเขียวหวานแทนการทำข้าวไร่ สำหรับข้าวโพดหรือพืชอื่นๆ ก็ยังคงมีปลูกอยู่บ้าง หรือในบางครอบครัวลูก ๆ หลาน ๆ ก็ไม่ได้มีอาชีพภาคการเกษตรสืบต่อจากคนรุ่นก่อน จึงนิยมให้ผู้อื่นเช่าที่ดินเหล่านั้น โดยตนเองก็มีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่น และยังไม่รายได้จากการเก็บค่าเช่าที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย สำหรับการใช้ประโยชน์จากที่ดินเหล่านี้ ก็จะขึ้นอยู่กับคนเช่าว่าจะนำไปใช้ปลูกพืชชนิดใด ตามความต้องการของคนที่มาเช่าที่ดิน

"...มีที่ดินที่ได้จากพ่อ ..๑๐ ไร่ ลุงขอซื้อจากญาติพี่น้องกันเขาไปอยู่กับลูกต่างจังหวัด ...จนได้ที่ดินเพิ่มอีก ๒๗ ไร่ ...." (ลุงชอบ เอมอิ่ม อายุ ๖๐ ปี)

"...ป้ามีสวนใบตองกล้วยมาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายจำนวน ๘ ไร่.." (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

"...มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ค่าไฟ ค่ากับข้าว ส่งลูกเรียนหนังสือและอีกหลายๆ อย่างที่ต้องจ่าย...ก็เลยเปิดร้านขายของชำไปด้วย..." (ป้าบุญช่วย อย่าห้าม อายุ ๔๗ ปี)

การลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรเริ่มมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เช่น ค่าหน่อพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่าไฟฟ้าสูบน้ำ ค่าขนส่ง ค่าลูกจ้าง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านเครื่องจักรเทคโนโลยีต่างๆ (เช่น รถปั่น รถเกี่ยวข้าว รถไถฯลฯ) เป็นที่ต้องการของเกษตรกรมากขึ้นเนื่องจากความจำเป็นเรื่องของแรงงานที่มีน้อยลง ต้องการความรวดเร็วทันเวลาในการขายผลผลิตให้ได้ราคาและการลงทุนครั้งใหม่ที่จะเกิดขึ้น ชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินในภาคการเกษตรไม่มากนักทำให้การประกอบอาชีพภาคการเกษตรปลูกพืชไร่ พืชสวน เพียงชนิดเดียวจึงทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย จึงจำเป็นต้องมีการสร้างรายได้เพิ่ม เช่น การปลูกผลไม้อื่นๆ ไว้ขายตามฤดูกาล หรือลูกๆ หลานๆ ออกไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชน

"..เมื่อความต้องการของตลาดมากขึ้น ประกอบกับมีถนนทำให้การเดินทางสะดวกยิ่งขึ้น มีรถบรรทุกข้ามารับซื้อไปขายจังหวัดไกลๆ.ในกรุงเทพ มีการจ้างลูกน้องขึ้นไปตองเที่ยวละ ๔-๕ คน.." (ลุงชอบ เอมอิ่ม อายุ ๖๐ ปี)

"...มีการปลูกมะปราง ละมุด ทำให้มีรายได้เสริม.." (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

"...ในช่วงฤดูแล้งใช้น้ำจากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของหมู่บ้าน ๒ วัน คิดราคาชั่วโมงละ ๘๐ บาท ...ค่าปุ๋ยไร่ละ ๑ ลูก ลูกละ ๑๑๐ บาท..."(ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

"...มีการจ้างแรงงานแทนการเอาแรงช่วยกัน ..จ้างรถตำนาไร่ละ ๑,๐๐๐ บาท ...ซื้อปุ๋ยยูเรีย ยาฆ่าแมลง ยาเบื่อหอยและปู..."

การเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าปีละ ๑ ครั้ง เพราะมีการปลูกพืชหลายชนิด เช่น กล้วยตานี มะปราง ละมุด ข้าว ข้าวโพด รายได้จากการประกอบอาชีพนั้น ชาวบ้านจะแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับส่งลูกเรียนหนังสือ เมื่อมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจึงมีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่ม เช่น รับจ้างดายหญ้าในสวน การรับจ้างสอยใบตอง ทำงานทุกอย่างที่มีการจ้างงาน จนปัญหาทุกอย่างผ่านพ้นไปด้วยดี บางครอบครัวก็กลับมาอยู่โดยใช้ชีวิตแบบพอเพียงกับสภาพของตนเองและครอบครัวเหมือนคนรุ่นก่อนที่ไม่มีหนี้สินใดๆ

"...,มีการทำสวน แล้ว ปลูกผลไม้อื่นๆ ...รายได้ที่ป้ารับจ้างก็แล้วแต่ ใครจ้างอะไรก็ไปทำ..เพราะลูกๆ เรียนต้องใช้เงินเยอะ.." (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านที่ยังคงทำนาเพื่อไว้กินในครอบครัว และขายบ้างเมื่อเหลือจากเก็บไว้กิน สำหรับครอบครัวที่มีที่ดินทำกินเหล่านี้ได้ตกทอดมาจากมรดกของคนรุ่นก่อนในครอบครัวจะยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็นเช่นเดียวกับยุคที่ ๑ และยุคที่ ๒ เช่น มีการทำขวัญสวนใบตอง หรือการทำขวัญข้าว โดยคนที่ไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ ยังคงเป็นคนรุ่นพ่อแม่ที่เคยทำมาต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ สำหรับคนรุ่นลูกรุ่นหลานไม่ค่อยได้ไปร่วมกิจกรรมเหล่านี้นัก อาจเนื่องจากการมีภาระเรื่องการเรียน หรือไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชน

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

สมาชิกในครอบครัวยังเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือคนในครอบครัวหรือหารายได้เลี้ยงครอบครัว แต่หน้าที่ของครอบครัวในสมัยนี้อาจจะแตกต่างไปจากครอบครัวภาคเกษตรในยุคแรกๆ เนื่องจากในครอบครัวหนึ่งๆ พ่อแม่ลูกไม่จำเป็นต้องประกอบอาชีพเดียวกัน หรือมีการประกอบอาชีพแค่เพียงอาชีพเดียวเท่านั้น และสำหรับเด็กๆ ด้วยแล้วต้องมีหน้าที่เรียนหนังสือ ในวันหยุดเมื่อมีเวลาว่างจึงจะไปช่วยพ่อแม่ทำงาน หรือเมื่อเรียนจบแล้วก็ช่วยเหลืองานของครอบครัวได้ หากไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน

"..ได้อาศัยภรรยาที่ร่วมทุกข์ยากด้วยกัน มีลูกชาย ๑ คน ลูกสาว ๑ คน อีกคนหนึ่งเป็นกำลังให้ครอบครัวช่วยดูแลเรื่องการติดต่อและพูดคุยกับพวกบริษัทส่งออก..." (ลุงซอบ เอมอิ่ม อายุ ๖๐ ปี)

"...ทุกวันนี้มีลุงดิเรก...สามีช่วยกันทำสวนด้วย..." (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

สำหรับเด็กๆ ที่มีหน้าที่ต้องไปเรียนหนังสือตั้งแต่เล็กๆ ในวันหยุดอาจอยู่กับปู่ย่าตายาย หรือเมื่อโตพอที่จะช่วยเหลืองานพ่อแม่ได้บ้างแล้ว หากเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าง

"...ลูกคนโตช่วยบ้างในช่วงปิดเทอมเพราะเขาไปเรียนไกล ส่วนคนเล็กอยู่ชั้น ป.๔ ก็มาช่วยบ้างในวันหยุดเสาร์ อาทิตย์"...(ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

ลักษณะความสัมพันธ์

นอกจากความสัมพันธ์ในครอบครัวของตนเอง พ่อแม่ลูก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวแล้ว ยังมีการช่วยเหลือกันระหว่างญาติพี่น้องที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกัน สำหรับญาติพี่น้องที่ย้ายไปอยู่ที่อื่น หรือไปทำงานที่อื่นๆ ก็ไม่ค่อยได้พบกันหน้ากันได้บ่อยนัก ทำให้ความสัมพันธ์ของรุ่นลูกหลานเริ่มห่างกันมากขึ้น สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมยังคงมีการติดต่อกับพ่อค้าภายนอกมากขึ้น เช่น พ่อค้าที่ตลาดไท กรุงเทพ ติดต่อค้าขายส่งออกไปต่างประเทศ หรือร้านขายปุ๋ย ขายอุปกรณ์การเกษตร ในตัวอำเภอ หรือจังหวัด

"..เมื่อมีปัญหาน้ำมันแพง ไม่ค่อยไปเอาใบตองไปส่งขาย...แต่พ่อค้าคนกลางรู้แหล่งผลิตก็มาซื้อด้วยตนเองที่คลองกระจง..." (ลุงชอบ เอมอิ่ม. อายุ ๖๐ ปี)

"...ลูกหลานพี่ๆ น้องๆ เด็กผู้ชายอายุ ๑๔-๑๘ ปีที่ไม่ชอบเรียนหนังสือ จะมารับจ้างขึ้นไปตอง..." (ลุงชอบ เอมอิ่ม. อายุ ๖๐ ปี)

"...พวกเราไปด้วยกัน ..ไปซื้อรถปั่น...ที่ร้านเตี้ยง่วนกี่..." (น้าพิชิต มั่นประสงค์ อายุ ๓๐ ปี น้าจวน ไกรกิจราษฎร์ อายุ ๒๙ ปี น้าน้อย พยอม อายุ ๓๐ ปี น้าธนพล ไกรกิจราษฎร์ อายุ ๒๘ ปี)

"..ปุ๋ยเคมีจะซื้อมาจาก.ร้านเสมือนเกษตร...จะหว่านปุ๋ยต่างคนต่างหว่านไม่เอาแรงกัน..." (น้าพิชิต มั่นประสงค์ อายุ ๓๐ ปี

ความสัมพันธ์ในเครือญาติ ระหว่างครอบครัวต่างก็เริ่มจางลง เพราะต่างคนต่างอยู่และต่างทำมาหากิน แต่ยังคงมีการติดต่อถึงกันอยู่

"...ก็ต่างคนต่างอยู่ สวนใครสวนคนนั้น ญาติพี่น้องที่ไม่อยากเหนื่อยก็ไปหางานทำที่อื่น..ก็เลยห่างๆ กันไปไม่เหมือนรุ่นปู่ย่าตายาย ที่ลูกๆ หลานๆ ปลูกบ้านอยู่ใกล้กัน..." (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

มีความสัมพันธ์ระหว่างลูกจ้างและนายจ้างเกิดขึ้นในทุกชุมชน มีทั้งการจ้างงานจากภายนอกชุมชนเข้ามาทำงานในชุมชน และการจ้างคนในชุมชนบ้างเป็นบางส่วน เนื่องจากคนในชุมชนต่างคนต่างมีงานที่ต้องทำหรือรับผิดชอบในครอบครัวของตนเอง หรือไม่ก็ออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้แรงงานในชุมชนมีไม่เพียงพอสำหรับการประกอบอาชีพในชุมชน

"...ไปขายใบตองเที่ยวหนึ่ง จ้างคนไป ๔-๕ คน." (ลุงชอบ เอมอิ่ม. อายุ ๖๐ ปี)

"..โทรศัพท์ไปนัดนายเตอร์เจ้าของรถปั่น...ก่อนล่วงหน้า ๓ วัน ชาวบ้าน..ยอมรับฝีมือ.." (น้าพิชิต มั่นประสงค์ อายุ ๓๐ ปี)

"...ทำมากขึ้น ก็ต้องมีคนงาน...แม้จะมีเครื่องจักรช่วยในการคัดส้มก็ตาม แต่ก็ต้องหาคนช่วย.." (ลุงทรง พรมสาร อายุ ๕๐ ปี)

"..ในหมู่บ้านเรา (บ้านสุเม่น) ไม่ค่อยมีใครรับจ้าง ต้องไปหาจ้างคนงานจากบ้านอื่น เช่น บ้านหาดรั่ว บ้านแม่ฮู้ เพราะต่างคนต่างทำของตัวเอง ลูกๆ ก็ไปเรียนบ้าง.." (ลุงบุญ ใจครุฑ อายุ ๔๓ ปี)

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

เมื่อขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ชาวบ้านมีการแก้ปัญหาด้วยการติดต่อตลาดซื้อขายด้วยตนเองมากขึ้น หาแหล่งหรือตลาดที่หลากหลายมากขึ้น มีการใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติเหมือนรุ่นปู่ย่าตายายแทนปุ๋ยเคมี เพื่อลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว

"...พ.ศ. ๒๕๔๘ ถูกพ่อค้าคนกลางจากกรุงเทพกดราคา ลุงจึงพยายามหาตลาดส่งใบตองเพิ่ม..." (ลุงชอบ เอมอิ่ม. อายุ ๖๐ ปี)

"..ค่าใช้จ่ายเยอะ ลูกเรียนด้วย ช่วงหลังๆ ...ป้าไม่ค่อยได้ใช้ปุ๋ย เสียดายเงิน เริ่มกลับไปใช้วิธีของปู่ย่า ตายายที่เขาใช้ต้นกล้วยแก่ๆ ตัดเป็นท่อนๆ วางที่โคนต้น ให้กลายเป็นปุ๋ย.." (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ ๕๓ ปี)

ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทำให้ชาวบ้านสามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้ในปริมาณมากขึ้นแล้ว ความรวดเร็วทางการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกันเอง และผู้อื่นที่เกี่ยวข้องเป็นไปอย่างรวดเร็วเมื่อมีความเคลื่อนไหวในเรื่องของราคาขายสินค้า หรือแม้กระทั่งการซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากภาคการเกษตร ชาวบ้านก็มีทางเลือกมากขึ้น เจ้าของกิจการมีการขายตรงให้กับชาวบ้าน เช่น การขายปุ๋ย การขายผ่อนส่งรถเกี่ยวข้าว หรือเครื่องมือการเกษตรอื่นๆ อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น ธกส. ยังเป็นแหล่งเงินทุนกู้ยืมสำคัญสำหรับให้เกษตรกรนำไปลงทุนก่อนแล้วเมื่อขายผลผลิตได้แล้วจึงนำมาส่งคืน และการเรียนรู้ในเรื่องการประกอบอาชีพต่าง ๆ ชาวบ้านมุ่งเน้นให้ลูกหลานเข้าเรียนในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้น

สำหรับพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งที่ดิน น้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตรกรรม ชาวบ้านจะเห็นว่าการทำอาชีพในหมู่บ้านสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงทำงานในชุมชน บางครอบครัวประกอบอาชีพสืบต่อกันจากรุ่นพ่อ บ้างก็ลงทุนในอาชีพอื่นๆ เพราะมีต้นทุนด้านที่ดิน แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ แต่มีแนวคิดใหม่ๆ ในการลงทุนปลูกพืชอื่นๆ แทนพืชเดิมที่ราคาเริ่มไม่แน่นอน

"...ชุมชนบ้านเราแทบจะไม่มีคนออกไปทำงานที่อื่น เพราะมี รายได้พอเลี้ยงตนเองและครอบครัว..มีรายได้จากการทำสวน หรือบ้างก็มีการจ้างงานเกิดขึ้นในหมู่บ้านจนแรงงานในหมู่บ้านไม่พอเพียง..." (น้าประกิจ ยุรยาตร อายุ ๔๓ ปี)

การทำอาชีพภาคการเกษตรอาชีพหนึ่ง ๆ ถึงจุดอิ่มตัว เช่น อาชีพการทำสวนส้มเขียวหวานเริ่มมีการลงทุนสูงขึ้นในด้านราคาปุ๋ย ประกอบกับราคาขายส้มเขียวหวานเริ่มต่ำลง ทำให้ชาวบ้านหาทางออกด้วยการทดลองปลูกยางพาราควบคู่ไปด้วย เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มเติม จึงหาอาชีพใหม่มาเสริมรายได้ให้กับครอบครัว จะได้ไม่เกิดภาวะหนี้สินจากการลงทุน เพราะมีรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพเสริม และนอกจากนี้ชาวบ้านยังมองว่าเด็กๆ รุ่นหลังควรรู้จักการทำอาชีพของครอบครัวเพื่อจะได้มีทางเลือกในการดำเนินชีวิตมากขึ้น หากเรียนจบแล้วไม่มีงานทำก็ยังสามารถกลับมาทำงานกับครอบครัวของตนเองได้

จากการศึกษางานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย ของนักเรียนที่ศึกษาเกี่ยวกับด้านอาชีพภาคเกษตรกรรม จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมไม่ว่าจะเป็นความเจริญด้านสาธารณูปโภค หรือความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีจากอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ล้วนทำให้การประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมของชุมชนในจังหวัดสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเดิมที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ทำนา ทำไร่ ทำสวน เพื่อกินอยู่และใช้ในครัวเรือน โดยใช้แรงงานคนในครอบครัวแรงงานสัตว์เลี้ยงเป็นสำคัญโดยมีการปลูกข้าวไว้กินเกือบทุกครอบครัว แล้วมีการปลูกพืชอื่นๆ ตามความเหมาะสมของพื้นที่แต่ละชุมชน จากครัวเรือน ญาติพี่น้องค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นการเริ่มเอาแรงช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน บ้านใกล้เรือนเคียง สู่การใช้แรงงานเครื่องจักรเทคโนโลยีแทนแรงงานคนในยุคปัจจุบัน ทำให้เส้นทางของความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวญาติพี่น้องเริ่มลดลง แต่กลับมีการขยายความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ นอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของตนเองมากขึ้น เช่น ในปัจจุบันจำนวนแรงงานในชุมชนลดลง แต่มีความต้องการในการผลิตผลผลิตปริมาณมากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ให้มากขึ้น จึงมีการจ้างแรงงานจากภายนอกชุมชน หรือมีเครือข่ายของแรงงานเครื่องจักเทคโนโลยี ร้านค้า พ่อค้า ธกส. มากขึ้น ...ชาวบ้านที่ไม่สามารถลงทุนในด้านที่ดิน เทคโนโลยีต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัวเหมือนกับกลุ่มที่มีทุนนั้น ก็ยังคงประกอบอาชีพภาคการเกษตรเดิมแต่มีการประกอบอาชีพอื่นๆ เสริมมากขึ้น ปลูกพืชอื่นๆ เพิ่มขึ้น หรือไม่ก็คนรุ่นลูกรุ่นหลานก็ออกไปประกอบอาชีพอื่นๆ เพื่อช่วยกันหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก.(๒๕๕๒). **การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศจังหวัดสุโขทัย**.ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านแม่เทิน. (๒๕๕๒). **ความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่เทิน**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านวังลึก.(๒๕๕๒).**วิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านสุเม่น. (๒๕๕๒). **จากวันวานถึงวันนี้...วิถีชีวิตชาวสวนส้มเขียวหวานบ้านสุเม่น**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวัดจันทร์ (ลอมราษฎร์บำรุง).(๒๕๕๒),**วิถีชีวิตของชาวนาหมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมืองจังหวัดสุโขทัย**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์. (๒๕๕๒). **ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต..จากอดีตสู่ปัจจุบัน**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนสวรรค์อนันต์วิทยา. (๒๕๕๒). **ใบตองกล้วยตานีสู่เศรษฐกิจคลองกระจง**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือจังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์

งานสังเคราะห์ครั้งนี้ ประมวลผลมาจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งหมด ๖ ชิ้น ที่มีรายงานครบถ้วน เนื้อหาชัดเจนเพียงพอต่อการสังเคราะห์เบื้องต้น ได้แก่ โครงการวิจัย *"ผีเจ้านายสายใย ใจ กาย ชาวลัวะป่าแป๋"* โครงการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย, โครงการวิจัย *"หนองจองคำ ความทรงจำนำวิถีชีวิตแม่ฮ่องสอน"*, *โครงการ "เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิ๋น ในถิ่นป่างตอง"*, โครงการ *"ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน"* และโครงการ *"กินวอ :จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลีซอ "*

การสังเคราะห์ครั้งนี้ ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและการจัดการความรู้, แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรม , แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์, และแนวคิดเรื่องความเป็นคนชายขอบ มาปรับใช้ โดยสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นประวัติศาสตร์ของการปรับความสัมพันธ์ในสิทธิทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการทรัพยากร โดยในระยะแรก ที่รัฐกับระบบทุนยังไม่มีบทบาทมากนักในชุมชน อำนาจในการจัดการสิทธิดังกล่าวอยู่ในระดับชุมชนซึ่งมักกำกับโดยความเชื่อทางศาสนา ศาสนาและระบบความเชื่อดั้งเดิมเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ถักทอความสัมพันธ์เชื่อมคนในชุมชนและระหว่างชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยายตัว รัฐและทุนแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในนามการพัฒนา ผลักดันให้ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้กลายเป็นคนชายขอบ พวกเขาก็มีการปรับความสัมพันธ์วิถีการผลิตและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปะทะประสานกับภาครัฐและทุนนิยมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผ่านการจัดการป่าแบบผสมผสาน ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ผ่านการจัดการงานประเพณี ซึ่งมีทั้งด้านการสร้างความหมายใหม่ และผลิตซ้ำความหมายเก่า ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนกลุ่มต่างๆ ต่างกันไป

ผลการสังเคราะห์ พบว่า นับตั้งแต่แรกชุมชนตั้งอยู่แบบ "พออยู่พอกิน" ต่อมาเกิดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ การให้สัมปทานป่า สงครามโลกครั้งที่สอง การสร้างถนนและโครงการพัฒนาต่างๆ และโลกาภิวัตน์ตามลำดับ โดยแต่ละพื้นที่มีความเข้มข้นของเงื่อนไขเหล่านี้แตกต่างกัน ล้วนทำให้ชาวบ้านตกอยู่ในสภาพการเป็นคนชายขอบในด้านต่างๆ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากกรณีศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนหลายกลุ่มหลายระดับทั้งที่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และต่างถิ่นที่มาสัมพันธ์กันในช่วงเวลาต่างๆ โดยแบ่งรูปแบบการปรับตัวจำแนกกว้างๆได้สี่ลักษณะคือ หนักไปทางต่อต้าน, หนักไปทางตอบรับ, หนักไปทางนิ่งเฉย, และหนักไปทางประนีประนอม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของปัญหาอำนาจของผู้เข้ามากระทำ, และความเข้มแข็งของต้นทุนทาง

สังคมวัฒนธรรมชุมชน สะท้อนว่ารูปแบบการปรับตัวไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบปะทะขัดแย้ง หรือคู่ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง แต่มีลักษณะเป็นพลวัต หนักไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังกล่าว แต่น่าสังเกตว่าจะมีลักษณะของการปรับตัวแบบประนีประนอมค่อนข้างสูง และมีลักษณะของการปรับตัวผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการและเทคโนโลยีสมัยใหม่, การสร้างการรวมกลุ่มแบบใหม่ๆ เช่น เครือข่ายต่างๆ ขึ้นมาช่วยเหลือ รณรงค์ และเป็นตัวกลางในการจัดการปัญหาประสานกับภาคส่วนต่างๆ ได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของการปรับตัวเพื่อพยายามข้ามพ้นความเป็นคนชายขอบอันเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

ทบทวนวรรณกรรม

รายงานการสังเคราะห์ครั้งนี้ พัฒนากรอบแนวคิดขึ้นมาจากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องต่างๆดังนี้

๑. การปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กับการพัฒนาบนพื้นที่สูง

แต่เดิมชุมชนชาวเขามีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ด้วยศักยภาพในการพึ่งตนเอง ถึงแม้ไม่ได้ติดต่อกับโลกภายนอกมากนัก แต่ก็สามารถทำการผลิตเลี้ยงตนเองได้เป็นอย่างดี การติดต่อกับสังคมภายนอกก็ต่อเมื่อมีความจำเป็น หรือต้องการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นครั้งคราว (ชลดา, ๒๕๔๐ : ๑ อ้างใน วิสุทธิ์, ๒๕๔๕ : ๖) ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และชาวเขาอีกหลายกลุ่มที่มาอาศัยอยู่ร่วมกัน

เมื่อระบบนิเวศน์ที่เคยเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานของชุมชนและเงื่อนไขทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากปัจจัยภายในชุมชน เช่น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร, ความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาเอง, ความต้องการมีอำนาจศักดิ์ศรีและการยอมรับจากสังคมฯลฯ และปัจจัยภายนอกอันสำคัญยิ่งนั่นก็คือการเข้ามาของเทคโนโลยี ระบบการผลิตและอุดมการณ์แบบทุนนิยม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับนโยบายและการพัฒนาของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

แนวการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นการนำประเทศไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ตลอดระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา ทั้งจากการดำเนินงานโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน ผ่านสถาบันของเศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครองที่ทำหน้าที่เป็นกลไกต่าง ๆ ในการนำแนวทางการพัฒนานั้น รวมไปถึงการนำระบบคุณค่าต่างๆ โดยเฉพาะ อุดมการณ์ทุนนิยม อคติทางชาติพันธุ์ มาผลักดันให้ระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ในมิติต่างๆที่เคยสั่งสม ถ่ายทอด ปรับเปลี่ยนจนตกผลึกเป็นระบบความคิด แบบแผนความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนต่อการดำรงอยู่อย่างเป็นชุมชน ที่มีคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและแทบจะสิ้นเชิง (ทวิช, ๒๕๔๐:๑-๒ อ้างใน วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ ๒๕๔๕ : ๗)

นอกจากนี้การสื่อสารคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้นมีผลสนับสนุนให้ชาวเขาเกิดความคิดว่า พวกเขาควรต้องอยู่ภายใต้การปกครองบริหารของรัฐ (Geeddes, ๑๙๗๖ อ้างในชลดา, ๒๕๔๑ : ๙) แต่หากใน

ขณะเดียวกัน ระบบการผลิตที่อิงหลักการถือครองและการใช้ที่ดินตามจารีตประเพณี รวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆของชาวเขากลับกลายเป็นเรื่องผิดกฎหมาย (ชลดา, ๒๕๔๑ : ๙) ชุมชนชาวเขาจึงกลายเป็นชุมชนที่ทำผิดหลักกฎหมาย ทั้งในแง่หลักเกณฑ์จารีตในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากร และเป็นชุมชนที่ถูกมองว่า "งมงาย" หรือ "ล้าหลัง" ในแง่หลักเกณฑ์จารีตในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทั้งสองแง่มุมคือมายาคติที่รัฐสร้างขึ้นเพื่ออ้างความชอบธรรมในการเข้าไปพัฒนาชาวเขา หรือพูดง่ายๆว่าเป็นเรื่อง การเมืองชาติพันธุ์ ที่วางอยู่บนฐานการแย่งชิงอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร ที่ทับซ้อนอยู่กับมายาคติ (Myth) ที่ว่าชาติพันธุ์ของตัวเองดีเด่นกว่าชาติพันธุ์อื่น (Ethnocentrism)[309]

เกี่ยวกับปฏิบัติการใช้อำนาจของรัฐผ่าน "การพัฒนาบนพื้นที่สูง" นั้น อารยะ ภูสาหัส และคณะ (๒๕๔๖) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ส่วนหนึ่งทำให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์และพัฒนาการกระบวนการขยายอาณาเขตและอำนาจ "รัฐ" เพื่อสร้างความเป็นรัฐไทย ด้วยการขยายพื้นที่ในการควบคุมคนด้วยการปกครองท้องถิ่น และการควบคุมทรัพยากรดิน น้ำ ป่าอย่างต่อเนื่องและโดยเบ็ดเสร็จโดยใช้นโยบายการพัฒนาและกฎหมายที่ปฏิเสธการจัดการตามจารีตประเพณีของชุมชนเป็นกลไกสำคัญ โดยเฉพาะ พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ กฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๗ และ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ส่วนอีกด้านหนึ่งได้พบและเข้าใจว่า "ชุมชน" และชาวบ้าน มีประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏในระบบคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมทั้งในส่วนของชุมชนและในระหว่างชุมชนกับชุมชน เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท และเงื่อนไข ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะนับแต่ช่วงที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับการพัฒนาและทุนนิยมจากภายนอกมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในจัดการทรัพยากรส่วนร่วมดังกล่าวได้เกิดความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น และการเบียดขับและกดทับที่สำคัญมาจากการอ้างสิทธิและอำนาจการจัดการตามนโยบายการพัฒนาและกฎหมายของรัฐนั่นเอง (อารยะ ภูสาหัส และคณะ ๒๕๔๖ : หน้า ๑๓๑)

ผลจากการพัฒนาและจำกัดควบคุมดังกล่าว ด้านหนึ่งก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนท้องถิ่น ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และความอ่อนล้าทางวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวต่อสู้ดิ้นรนจนนำไปสู่การละเมิดกฎติกาทั้งตามจารีตชุมชนเอง และตามกฎหมายของรัฐ บริบทและเงื่อนไขดังกล่าว ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบคิด และวิธีการจัดการของชุมชน จนที่สุด ได้นำไปสู่ความพยายามในการสร้างความหมายใหม่ให้กับชุมชน ในนามของเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยพยายามพลิกฟื้นความทรงจำร่วมกันของชุมชน หรือสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนกลับคืนมา ทั้งผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย ฯลฯ ทั้งที่เป็น "ทุนทางสังคม" เดิม และที่สร้างขึ้นใหม่ โดยเคลื่อนไหวทั้งในระดับรากหญ้า ระดับกฎหมายและนโยบาย เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรมากขึ้น (อารยะ และคณะ ๒๕๔๖ : หน้า ๑๓๒)

---

[309] ดูเพิ่มเติมใน กฤษดาวรรณ หงศ์ลดารมภ์ "ความเป็น 'พวกเรา' และ 'พวกเขา' ในสังคมไทย : การรายงานข่าวเกี่ยวกับชาวเขาในวาทกรรมหนังสือพิมพ์ไทย " ใน *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ ๑๙ – ๒๐ ฉบับที่ ๓ : ๒๒–๒๓.

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการปรับตัวสามารถจำแนกได้หลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็น การต่อต้าน , ตอบรับ, นิ่งเฉย , และ/ หรือประนีประนอม

๒. ทุนทางสังคมและการจัดการความรู้

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๑) ให้นิยามทุนทางสังคม ว่าคือ วิธีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้นั้น ซึ่งอาจเป็นในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้น ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการในเรื่องนั้นๆ โดยอานันท์ มองว่า มิติทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคมเดิมของสังคมไทยที่สามารถใช้เป็นจุดเชื่อมต่อที่มีประสิทธิภาพในการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาต่างๆ รวมถึงการระดมทุนเพื่อสังคม ทั้งนี้ ในการระดมทุนเพื่อสังคมดังกล่าว มาจากวิธีคิดอุดมการณ์สวัสดิการสังคมสองประการ คือ หลักการต่างตอบแทนกัน (reciprocity) และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (communality) ซึ่งจะเป็นจริงได้ ต้องอาศัยทุนทางสังคมเข้าช่วย (อานันท์ , ๒๕๔๑ อ้างใน วรวุฒิ , ๒๕๔๘ : ๔๑ - ๔๒)

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์ (๒๕๔๘) เสนอว่า แนวทางในการจัดการทุนทางสังคมที่สามารถควบคุมได้เป็นการจัดการที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์ประกอบในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งก็อาจรวมถึง องค์กรและชุมชนด้วย ส่วนการจัดการทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นโยบาย กฎหมายต่างๆ โครงการ หรืองบประมาณที่มาจากภายนอกนั้น เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนและควบคุมได้ยาก โดยการจัดการทุนทางสังคมในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร และชุมชนนั้น จะเป็นการจัดการระบบคิด เพื่อปรับระบบคิดไปสู่การสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนฐานความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเอื้ออาทรต่อกันของกลุ่มบุคคล (วรวุฒิ , ๒๕๔๘ : ๑๑๑)

จะพบว่าการจัดการทุนทางสังคมจะกระทำผ่านความสัมพันธ์ที่ดี หากแต่ความสัมพันธ์ที่ดีนั้น จะเกิดขึ้นได้ ปัจเจกบุคคล องค์กร ชุมชน ต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีอุดมการณ์เอาประเด็นปัญหาร่วมเป็นตัวตั้ง วิเคราะห์ปัญหา บนพื้นฐานข้อมูล นั่นหมายถึงว่าต้องมีการจัดการความรู้ หมายถึง ความรู้ท้องถิ่น ควบคู่ไปกับกระบวนการจัดความสัมพันธ์

เกี่ยวกับเรื่องความรู้ท้องถิ่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๗) ระบุว่า ความรู้ชุมชนหรือความรู้ของท้องถิ่น (local knowledge) จะมีลักษณะสำคัญสี่ประการคือ

๑. เป็นความรู้เชิงปฏิบัติ , ซึ่งกำเนิดมาจากคนในท้องถิ่น หรือนำเข้ามาจากข้างนอกก็ได้

๒. มีมุมองด้านศาสนาธรรม,

๓. ไม่อ้างความเป็นสากล แต่เป็นความรู้ที่อิงกับบริบทเฉพาะ,

๔. มักไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ฝากไว้ในวัฒนธรรมประเพณี อยู่ในวิถีชีวิตของคน

อย่างไรก็ตาม นิธิ (๒๕๔๗) เห็นว่า ในอดีตการจัดการความรู้เหล่านี้ นิยมสืบทอดกันในชุมชน โดยเฉพาะในระดับครอบครัว เครือญาติ โดยมีวัด ผู้นำศาสนามาช่วยเสริมมุมมองทางศาสนธรรม แต่ปัจจุบันสังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนไปมาก ชุมชนหมู่บ้านเริ่มถูกแยกย่อยเป็นปัจเจก มีอาชีพที่หลากหลายขึ้น มิได้มีวิถีการผลิตร่วมกันแนบแน่นเหมือนเมื่อก่อน ชุมชนเริ่มมีมิติของการเชื่อมเป็นเครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายผู้รู้ มากกว่ายึดตามอาณาเขตทางกายภาพ นิธิมองว่า ทิศทางการจัดการความรู้ท้องถิ่นในปัจจุบัน มีอยู่สองทาง คือ

๑. ต้องสร้างปราชญ์ชาวบ้านขึ้นมาให้สังคมสาธารณะรับรู้ ให้เกิดการยอมรับ

๒. สร้าง/ ยกระดับชุมชน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคมวงกว้าง ไม่ให้สุดโต่งไปในเชิงปฏิบัติ (รูปธรรม) หรือนามธรรม เกินไป รวมทั้งให้มีมิติเชิงพหุวิทยาการมากขึ้น เชื่อมโยงความรู้ชุดเก่ากับวิทยาการสมัยใหม่ เชื่อมจิตวิญญาณ วัฒนธรรม กับวิทยาศาสตร์ หรือเชื่อมร้อยกับความรู้ชุดอื่นๆ

๓. จัดกระบวนการให้เด็ก เยาวชน เข้ามามีส่วนร่วมให้มาก

(นิธิ, ๒๕๔๗ : ๕๓-๗๗)

ด้านไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (๒๕๔๗) มองว่าการจัดการความรู้ คือการใช้ความรู้ให้มากขึ้น และดีขึ้น รวมถึงการพัฒนาความรู้อย่างไม่หยุดนิ่งด้วย โดยมีกระบวนการที่เป็นระบบ คือ ค้นหาความรู้ คัดเลือกเอาบางความรู้ที่สำคัญ ๆ ขึ้นมา แล้วนำมาขัดเกลา วิเคราะห์ มีการจัดเก็บรวบรวม บ่งหมวดหมู่ จัดระบบการใช้ มีการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผสมผสาน สร้างองค์ความรู้ใหม่ ล้วนรวมอยู่ในการจัดการความรู้ แต่ในที่สุด การจัดการความรู้นั้นจะโยงไปสู่การจัดการทางสังคม เพราะความรู้นั้นจะไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมีตัวแปรหลายภาคส่วน ที่จำต้องมีการจัดการ ประสานพลัง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นการขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมในวงกว้างต่อไป (ไพบูลย์, ๒๕๔๗ : ๘๓-๘๙)

๓. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)

ฉลาดชาย (๒๕๔๓) ได้นิยามความหมาย กลุ่มชาติพันธุ์ (Etnic Group) ว่าคือ ประเภทของกลุ่มคนที่คิดเห็นว่าตัวเองเป็นเจ้าของลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน (processing shared cultural traits) เช่น ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อทางศาสนา จารีตประเพณี อาหาร ศิลปกรรม พร้อมกันนั้นผู้คนกลุ่มอื่นๆก็คิดเห็นเช่นเดียวกันว่าคนกลุ่มนั้นมีลักษณะทางวัฒนธรรมดังกล่าวที่แตกต่างไปจากกลุ่มตนเช่นเดียวกัน (ฉลาดชาย, ๒๕๔๓ : ๒๗๓)

ในขณะที่ ความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) เป็นกระบวนการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน (อานันท์, ๒๕๔๓ : ๑๘๗) ไม่ใช่แก่นแท้ทางวัฒนธรรม แต่เป็นเพียงรูปแบบที่สามารถนำเอาเนื้อหาต่างๆ เช่น ภาษา ศาสนา เครื่องแต่งกาย นิสัยในการบริโภค และอื่นๆ มาบรรจุไว้ได้ เพื่อแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มเท่านั้น ดังนั้นความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์หรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงมีนัยเป็นปรากฏการณ์ที่ลื่นไหล ขึ้นอยู่กับการสร้างความหมาย ภายใต้บริบทและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ (Barth,๑๙๖๙ อ้างใน อานันท์ , ๒๕๔๓ : ๑๙๑)

อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) ไม่ใช่ความแตกต่างทางธรรมชาติชาติพันธุ์เป็นการจัดประเภทหรือ "ติดป้ายบ่งบอกทางสังคม" (Socially defined label) บนพื้นฐานความเชื่อว่าผู้คนกลุ่มต่างๆ มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จึงเป็นสิ่งที่ถูกนำไปใช้อธิบายตัวตน เพื่อจัดการความสัมพันธ์ เป็นสิ่งที่ลื่นไหล และทับซ้อนกันได้ในตัวคนหนึ่งคน

๔. ความเป็นคนชายขอบ

ความเป็นชายขอบ (marginality) หรือกระบวนการผลักให้เป็นชายขอบ (marginalisation) ไม่ใช่เป็นเรื่องการถูกกักกันให้ไปอยู่ในตำแหน่งในสังคมที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ หรืออำนาจ หรือไม่เข้าประเภทแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเรื่องของความรู้และความจริงที่คนอื่นสร้างขึ้นมองเขา แทนตัวเขา ความรู้และความจริงเหล่านี้กลายเป็น "สามัญสำนึก" ที่รับรู้เข้าใจกันได้ในสังคมโดยไม่ต้องตั้งคำถาม ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งชายขอบเอง ก็อาจจะรับหรืออ้างอิงไปเป็นความจริงเกี่ยวกับตัวเองด้วย รวมทั้งมีการต่อต้านโต้แย้งปฏิเสธในเวลาเดียวกัน (ปริตตา , ๒๕๔๖ : ๑๒)

ปริตตา(๒๕๔๖) ได้อธิบายว่าความเป็นชายขอบมีลักษณะที่หลากหลาย และซับซ้อน เราต้องระวังด้วยว่า การพยายามจัดคนชายขอบไว้ในมิติเดียวหรือระนาบเดียว ก็จะไม่เพียงพอที่จะเข้าใจความซับซ้อน เช่น กรณีของหญิงรกหญิงบางคน ความเป็นชายขอบอาจก่อตัวขึ้นมาจากลักษณะทางเพศสภาพ ผนวกกับชนชั้น ทำให้หญิงรักหญิงที่เป็นชนชั้นกลางมีสำนึกหรือการปฏิบัติที่แตกต่างไปจากหญิงรักหญิงที่เป็นสาวโรงงาน หรือสาวชนบทแยกย่อยออกไปอีก นอกจากนี้ ความเป็นคนชายขอบ ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน (aymmetrical relations) ที่ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งทำให้คนบางกลุ่มถูกคนกลุ่มอื่นพูดแทน หรือสร้างภาพให้แทน ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ หากจัดง่ายๆ อาจจะได้ภาพออกมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ ศูนย์กลางเป็นบริเวณที่มีอำนาจเหนือกว่า มีทรัพยากรมากกว่า จึงมีกำลังที่จะสร้างความจริงและพูดแทนหรือสร้างภาพของความด้อยกว่าให้แก่บริเวณที่เป็นชายขอบได้ ศูนย์กลางเหล่านี้ อาจจะเป็นรัฐ ระบบทุนนิยม ความคิดตะวันตก หรือทฤษฎีโลก แต่ศูนย์กลางเหล่านี้ก็มีความหลากหลาย ซับซ้อน ขัดแย้ง ไม่ได้เนียนเป็นเนื้อเดียวกัน และอาจไม่ได้มีเพียงศูนย์กลางเดียว ความรู้สึกถูกกีดกันของชายขอบ จึงสามารถเกิดจากความทับซ้อนของปัจจัยหลาย ๆ อย่างได้ในเวลาเดียวกัน (ปริตตา, ๒๕๔๖ : ๑๑-๑๓)

กรอบคิดในการสังเคราะห์ประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์

การสังเคราะห์ครั้งนี้ ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและการจัดการความรู้, แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรม, แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์, และแนวคิดเรื่องความเป็นคนชายขอบมาปรับใช้ โดยสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นประวัติศาสตร์ของการปรับความสัมพันธ์ในสิทธิทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการทรัพยากร โดยในระยะแรก ที่รัฐกับระบบทุนยังไม่มีบทบาทมากนักในชุมชน อำนาจในการจัดการสิทธิดังกล่าวอยู่ในระดับชุมชนซึ่งมักกำกับโดยความเชื่อทางศาสนา ศาสนาและระบบความเชื่อดั้งเดิมเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ถักทอความสัมพันธ์เชื่อมคนในชุมชนและระหว่างชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยายตัว รัฐและทุนแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในนามการพัฒนา ผลักดันให้ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้กลายเป็นคนชายขอบ พวกเขาก็มีการปรับความสัมพันธ์วิถีการผลิตและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปะทะประสานกับภาครัฐและทุนนิยมในรูปแบบต่างๆ เช่น ผ่านการจัดการป่าแบบผสมผสาน ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ผ่านการจัดการงานประเพณี ซึ่งมีทั้งด้านการสร้างความหมายใหม่ และผลิตซ้ำความหมายเก่า ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนกลุ่มต่างๆ ต่างกันไป

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในแม่ฮ่องสอนตามยุคต่าง ๆ

แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองชายแดนติดกับประเทศพม่า มีประชากรหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วนมากเป็นชาวไทใหญ่ซึ่งมีจำนวน ๖๐ เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งจังหวัด นอกจากนี้เป็นชนกลุ่มน้อยต่างๆ เช่น กะเหรี่ยง มูเซอ ลัวะ ลีซอ มัง เป็นต้น[310] สภาพพื้นที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ได้อย่างดี และมีความโดดเด่นในวัฒนธรรม อารยธรรมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีชนพื้นเมืองหลายเผ่า หลัก ๆ ๗ กลุ่มด้วยกัน คือ ไทใหญ่ กะเหรี่ยง มูเซอ จีนฮ่อ ลาหู่ อาข่า เย้า แม้ว โดยไทใหญ่ หรือ ไต มีมากที่สุด ถือว่าเป็นชนพื้นเมืองทั่วไปของแม่ฮ่องสอน ส่วนคนเมืองที่เป็นคนล้านนาจริงๆ จะเป็นผู้ที่ไปอาศัยในแม่ฮ่องสอน เป็นต้นว่าไปรับราชการ ไปทำมาค้าขาย นาน ๆ เข้าเลยอยู่ปะปนกับชนพื้นเมืองของแม่ฮ่องสอน กลายเป็นชนพื้นเมืองของแม่ฮ่องสอนไปด้วยอีกเผ่าหนึ่ง เรียกว่า โยน ส่วนกลุ่มชนที่อาศัยตามภูเขา มีอย่างกระจาย แต่ที่มีมากที่สุดก็คือกะเหรี่ยง หรือ "ปกาเกอะญอ" ซึ่งอาศัยกระจายในพื้นที่ต่างๆ ทั่วจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งจังหวัดต่างๆในภาคเหนือ อย่าง เชียงใหม่ เชียงราย ตาก ลำพูน ลำปาง[311]

จากข้อมูลที่เป็นกรณีศึกษา ประมวลผลมาจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งหมด ๖ ชิ้น ได้แก่ โครงการวิจัย "ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวลัวะป่าแป๋," โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย, โครงการวิจัย "หนองจองคำ ความทรงจำนำวิถีชีวิต

---

[310] http://www.nairobroo.com/nairobroo-take-flight/trip-to-thailand-by-slogan/970-maehongson-slogan.html

[311] http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=News&file=article&sid=2496

แม่ฮ่องสอน", โครงการ "เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิ๋น ในถิ่นป่างตอง" , โครงการ "ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน" และโครงการ "กินวอ :จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลีซอ" สามารถแบ่งยุคสมัยคร่าวๆ ออกได้เป็นสามยุค คือ ยุคพึ่งตนเองและ "หน้าหมู่" ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา ซึ่งแต่ละชุมชนมีช่วงเวลาในการเข้าถึงและสิ้นสุดในยุคเหล่านี้แตกต่างกัน ดังตาราง

ตารางการแบ่งช่วงเวลาโดยใช้มิติเวลาประวัติศาสตร์ความทรงจำท้องถิ่น

โครงการ/หมู่บ้าน	ช่วง/ยุค			หมายเหตุ
	ยุคพึ่งตนเองและ "หน้าหมู่"	ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา	ยุคทันสมัยและฟื้นฟู	
หนองจองคำ /ชุมขน ป๊อกกาดเก่า (ไทใหญ่) อำเภอเมือง	๒๔๗๙ – ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง (๒๔๘๔-๒๔๘๘)	หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ๒๔๘๙ - ๒๕๑๗	๒๕๑๘ – ปัจจุบัน (ท่องเที่ยว และฟื้นฟู)	แบ่งตามเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนการใช้ทรัพยากร
การจัดการป่า / ในสอย (กะเหรี่ยง)อำเภอเมือง	๒๔๐๐ – ๒๔๓๔ (ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม)	๒๔๓๕ – ๒๕๓๒ (ยุคสัมปทานป่า)	๒๕๓๓ –ปัจจุบัน (ยุคฟื้นฟู ยุติสัมปทานป่า ออกระเบียบป่าชุมชน)	แบ่งตามเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนการใช้ทรัพยากร
เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิ๋น / ปางตอง (ไทใหญ่) อำเภอเมือง	๒๕๒๐ - ๒๕๒๖	๒๕๒๗ - ๒๕๓๖ (ตั้งหมู่บ้าน)	๒๕๓๗ – ปัจจุบัน	แบ่งตามวิถีการผลิต
ผีเจ้านาย/ป่าแป๋ (ลัวะ) อำเภอแม่สะเรียง	๒๔๘๔-๒๕๒๑	๒๕๒๒-๒๕๓๘	๒๕๓๙ – ปัจจุบัน	แบ่งตามวิถีการผลิต
ของเล่น / สบป่อง (ไทใหญ่) อำเภอปางมะผ้า	๒๕๐๐ -๒๕๓๗	๒๕๓๘ - ๒๕๔๗	๒๕๔๗-ปัจจุบัน	แบ่งตามลักษณะการบริโภค/การตลาด
กินวอ / หนองตอง (ลีซู) อำเภอปางมะผ้า	๒๕๐๖ - ๒๕๒๔	๒๕๒๔ - ๒๕๔๐	๒๕๔๐ – ปัจจุบัน	แบ่งตามลักษณะการบริโภค/การตลาด

ยุคพึ่งตนเองและ "หน้าหมู่"

ยุคนี้เป็นยุคที่ชุมชนยังมีขนาดเล็กไม่กี่ครัวเรือน ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ปัจจัยสี่ทั้งหลายหาได้จากป่า มีวิถีการดำรงชีพแบบพึ่งพาอาศัยกันสูง มีการรวมกลุ่มดูแลซึ่งกันและกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามจารีตประเพณีอย่างแน่นแฟ้น การสื่อสารคมนาคมระหว่างชุมชนเป็นไปอย่างยากลำบาก ทั้งทางที่ทุรกันดารและภัยจากสัตว์ร้าย รวมถึงต้องระวังภัยจากโจรผู้ร้าย รัฐเองยังเข้าไปมีบทบาทลงลึกถึงชุมชนน้อยมาก

ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา

เป็นยุคที่ชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น ทั้งจำนวนคนและพื้นที่ทางกายภาพ ในขณะเดียวกัน รัฐก็เริ่มมีการประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่การปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และวางระบบโครงสร้างผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ยุคนี้เป็นยุคที่การพัฒนาของรัฐเข้ามาในชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง ไฟฟ้า หน่วยงานภาครัฐ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สถานีอนามัย ทหาร ตำรวจ ในขณะเดียวกันก็มีการดัดแปลงเอาทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีไปสร้างมูลค่าในโครงการพัฒนาดังกล่าวอย่างกว้างขวาง รวมทั้งแปรรูปเป็นสินค้าเพื่อนำสู่ตลาดทั้งในและนอกชุมชนมากขึ้น เกิดความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและปัญหาทางสังคมเริ่มเกิดตามมา

ยุคทันสมัยและฟื้นฟู

เป็นยุคที่ความเจริญทางวัตถุหลั่งไหลเข้ามาในท้องถิ่น การสื่อสารและการคมนาคมสะดวกสบาย ชุมชนมีกลุ่มคนที่หลากหลาย และซับซ้อน เป็นพลวัตมากขึ้น มีปฏิสัมพันธ์กว้างไกลไปถึงชาวต่างชาติ การท่องเที่ยวและการค้าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชุมชนเองก็เกิดสำนึกว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และตัวเองสามารถมีบทบาทและมีส่วนร่วมในงานพัฒนาต่างๆผ่านกิจการของรัฐได้ ในขณะเดียวกันก็เริ่มมีกระแสความตื่นตัวในการอนุรักษ์ทรัพยากร ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเกิดขึ้นกับกลุ่มคนบางกลุ่ม เกิดกลุ่ม องค์กร การรวมตัวกันของชาวบ้านในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อใช้สิทธิของตน สิทธิชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงยกระดับการต่อสู้เป็นประเด็นสาธารณะมากขึ้น

ข้อสังเกตคือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการแบ่งยุคในช่วงเวลาที่ต่างกันในแต่ละชุมชน คือการอยู่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางความเจริญ (ระยะห่างในความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาด)

ผลการสังเคราะห์

ผลการสังเคราะห์ พบว่า นับตั้งแต่แรกชุมชนตั้งอยู่แบบ "พออยู่พอกิน" ต่อมาเกิดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ การให้สัมปทานป่า สงครามโลกครั้งที่สอง การสร้าง

ถนนและโครงการพัฒนาต่าง ๆ และโลกาภิวัตน์ตามลำดับ โดยแต่ละพื้นที่มีความเข้มข้นของเงื่อนไขเหล่านี้แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากกรณีศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนหลายกลุ่มหลายระดับทั้งที่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และต่างถิ่นที่มาสัมพันธ์กันในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่มีลักษณะความพยายามหลีกพ้นจากภาวะการเป็นคนชายขอบ

ภาวะการเป็นคนชายขอบ ที่พบในกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีความหลากหลายจำแนกกว้าง ๆ ได้เป็น ๔ ลักษณะ และมีความทับซ้อนกันอยู่ในตัว ได้แก่

๑. ชายขอบทางทรัพยากร ได้แก่ การถูกแย่งชิงการจัดการทรัพยากรโดยรัฐอ้างกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินทำกินในเขตป่า (งานยุววิจัยการจัดการป่าบ้านในสอย)

๒. ชายขอบทางวัฒนธรรม ได้แก่ อำนาจของชาวต่างชาติ ในรูปทหาร (สงครามโลกครั้งที่สอง) และการท่องเที่ยว เข้ามาทำให้ชาวบ้านไม่สามารถจัดงานประเพณีหรือสืบสานวัฒนธรรมชุมชนบางอย่างได้(งานยุววิจัยหนองจองคำ)

๓. ชายขอบทางการเมือง การปกครอง การปกครองเดิมที่ชาวบ้านเลือกผู้นำกันเองตามจารีตประเพณี ถูกกดทับด้วยการปกครองแบบแต่งตั้งโดยรัฐในระยะแรก และปรับเปลี่ยนมาเป็นสภาตำบลและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระยะต่อมา ซึ่งแม้จะมีการเลือกตั้งเข้ามา แต่ก็มีการกำหนดคุณสมบัติเงื่อนไขต่าง ๆ มากมาย บางพื้นที่ถูกปกครองโดยระบบทหาร ผู้นำอาวุโสที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ ไม่รู้หนังสือ หรืออาจจะไม่มีบัตรประชาชน ก็ไม่สามารถเข้าไปมีตำแหน่งหน้าที่ในการเมืองการปกครองระบบใหม่นี้ได้ (งานยุววิจัยเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิ๋นในถิ่นปางตอง)

๔. ชายขอบทางความรู้และสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การตลาดและกระแสโลกาภิวัฒน์ที่มีเงื่อนไขความรู้ที่ชุมชนต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาข้อมูลข่าวสารจากภายนอก และมุ่งเน้นความรู้และการสื่อสารจากภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะจากสื่อกระแสหลักเช่น วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งเน้นเป็นกระบวนการสื่อทางเดียวที่ประชาสัมพันธ์ข้อมูล ผลิตซ้ำค่านิยมต่าง ๆ จากส่วนกลางและระบบทุนนิยม ในขณะที่การศึกษาถูกครอบโดยระบบรัฐส่วนกลางแม้จะทำให้คนอ่านออกเขียนได้มากขึ้น แต่ก็ได้สร้าง "ความเป็นไทย" ที่แปลกแยกจาก ความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้ผู้เรียนกลายเป็นผู้ดูถูกความรู้ภูมิปัญญา และไม่รู้จักประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นของตน (งานยุววิจัยของเล่นพื้นบ้าน, งานยุววิจัยกินวอ, งานยุววิจัยผีเจ้านาย)

การปรับตัวดังกล่าว แบ่งรูปแบบการปรับตัวจำแนกกว้างๆได้สี่ลักษณะคือ หนักไปทางต่อต้าน, หนักไปทางตอบรับ, หนักไปทางนิ่งเฉย, และหนักไปทางประนีประนอม รวมทั้งมีการปรับตัวในหลายระดับ ได้แก่ ระดับภายในชุมชน, ระดับระหว่างชุมชน, ระดับชุมชนกับรัฐและระบบโลก ดังนี้

ตัวอย่าง ประเด็นการปรับความสัมพันธ์ (แบบหนักไปทางตอบรับ)

- ภายในชุมชน เช่น ครอบครัวมีเวลาให้กันน้อยลง เวลาที่ผู้ใหญ่จะทำของเล่นให้เด็กน้อยลง พ่อแม่ให้เงินเด็กไปซื้อของเล่นทดแทน (งานยุววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)
- ระหว่างชุมชน เช่น ของเล่น การละเล่นหลายอย่างเป็นการเล่นร่วมกันระหว่างชุมชน เชื่อมความสามัคคีและบางอย่างก็เป็นการบวงสรวงแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (งานยุววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)
- ชุมชนกับรัฐและระบบโลก ตัวอย่างเช่น ชุมชนมีการผนวกตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโลกมากขึ้น ของเล่นที่เข้ามามีลักษณะข้ามพรมแดน แฝงแนวคิดบ่งชี้ความเป็นอุตสาหกรรม ความทันสมัย การแข่งขันและความรุนแรงมากขึ้น (งานยุววิจัยของเล่นพื้นบ้าน), ชุมชนเดิมมีความไม่มั่นคง เนื่องจากแตกกระสานซ่านเซ็นมาจากฝั่งพม่า จำต้องพึ่งอำนาจรัฐไทยในการจัดการปกครองเพื่อดูแลความมั่นคงปลอดภัยของพวกเขา ดีกว่าถูกชนกลุ่มน้อยที่มีอาวุธรังแก (งานยุววิจัยเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิ๋นในถิ่นปางตอง)

ตัวอย่าง ประเด็นการปรับความสัมพันธ์ (แบบประนีประนอม)

- ภายในชุมชน เช่น หนทางสะดวก มีคนต่างชาติพันธุ์มาแต่งงานอยู่ในหมู่บ้าน และยอมรับวัฒนธรรมลัวะได้ มีการเปลี่ยนศาสนา ผีเจ้านายคนมาร่วมงานลดลง (งานยุววิจัย ผีเจ้านาย) หรือในกลุ่มชาวลีซู ฝรั่งมาแต่งงานกับสาวลีซูแล้วตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชน สร้างบ้านใหญ่ มีสิ่งอำนวยความสะดวก ผู้หญิงสาวที่มีสามีฝรั่งก็ยังอยู่อาศัยและร่วมพิธีในชุมชนได้ตามปกติ แต่งานพิธีกินวอใหญ่โตขึ้น เพราะมีชาวต่างชาติและนักท่องเที่ยวมาร่วมด้วย จะห้ามก็ไม่ได้ เพราะได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือญาติไปแล้ว (งานยุววิจัยกินวอ)
- ระหว่างชุมชน เช่น ระหว่างชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น มีการเกี่ยวดองเป็นเครือญาติ เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงาน ชุมชนต่างชาติพันธุ์ศรัทธาในความเชื่อเรื่องการเลือกที่ดิน และผีเจ้านายของชาวลัวะ (งานยุววิจัย ผีเจ้านาย)
- ชุมชนกับรัฐและระบบทุนนิยม เช่น มีการพึ่งพาอาหาร สินค้า เครื่องนุ่งห่ม และเงินตราซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจจากภายนอกมากขึ้น การศึกษาสร้างภาระทางการเงิน (งานยุววิจัย ผีเจ้านาย) (งานยุววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)

การปรับตัวด้านความรู้ (ตอบรับ แล้วปรับสู่แบบประนีประนอม)

ตัวอย่าง งานยุววิจัยการจัดการป่า บ้านในสอย

- ความรู้ในการเลี้ยงช้าง ถูกนายทุนนำไปใช้ชักลากไม้
- ความรู้ในการใช้ไม้ไผ่ ยังคงอยู่ในวิถีการก่อสร้างและประเพณีศาสนา
- ความรู้เรื่องสมุนไพรหายไป เพราะความเจริญของการแพทย์สมัยใหม่และกฎหมาย (สัญชาติ) ทำให้คนไปคลอด รพ. ลดการใช้สมุนไพรลง
- ความรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าและน้ำ ถูกนำมาปรับใช้ในยุคฟื้นฟู ร่วมกับภาครัฐ

การปรับตัวด้านความรู้ และการจัดการทรัพยากร (รูปแบบประนีประนอม)
ตัวอย่าง งานยุววิจัยหนองจองคำ

- เดิมปลาถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อยู่กันในระบบนิเวศน์ที่ดี มีการจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ศาสนาเป็นตัวนำ ต่อมามีทหารญี่ปุ่นรุกเข้ามา ทำอะไรไม่ได้ ทหารกลับไปก็มีการท่องเที่ยวมา ในขณะที่น้ำลดลง คนใช้มากขึ้น ต่อมาน้ำเสีย มีคนมาให้อาหารปลา (นักท่องเที่ยว) มีการเอาปลามาปล่อย ปลาที่มาปล่อยเป็นของกรมประมง ชาวบ้านจัดการลำบาก หน่วยงานท้องถิ่นเกี่ยงบทบาท
- ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นเครือข่ายป๊อก ประสานภาครัฐ มีการนำความรู้เรื่องสืบชะตามาใช้ฟื้นฟู
- ข้อมูลจากรายงานทั้งห้าฉบับสะท้อนว่ารูปแบบการปรับตัวไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบปะทะขัดแย้ง หรือคู่ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง แต่มีลักษณะเป็นพลวัต หนักไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขระดับความรุนแรงของปัญหาอำนาจของผู้เข้ามากระทำ , และความเข้มแข็งของต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมชุมชน

ลักษณะร่วมในการปรับตัวของทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์

- หนักไปทางประนีประนอมและ/หรือตอบรับกับรัฐ , โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไร้สัญชาติ
- ด้านหนึ่งของรัฐคือความพยายามควบคุมพื้นที่ทางกายภาพ และสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านผ่านกฎหมาย องค์กรกลไก และนโยบายต่างๆ แต่ก็มีการรวมกลุ่มผสมผสานทางชาติพันธุ์ ผ่านการแต่งงาน ผ่านการย้ายถิ่น และต้องใช้ทรัพยากรสาธารณะร่วมกัน ใช้สถาบันต่าง ๆ ของรัฐร่วมกัน เช่น โรงเรียน ที่ว่าการอำเภอ โรงพยาบาล โดยไม่สามารถจะดูแต่ละชาติพันธุ์โดดๆได้ ต้องดูบริบทชุมชนประกอบ เช่นไทใหญ่ในเขตอำเภอเมือง กับไทใหญ่ในเขตปางมะผ้า มีการปรับตัวต่างกัน
- ไทใหญ่ในเขตเมือง เป็นศูนย์กลางจังหวัด อยู่ร่วมกับคนไทยพื้นราบมานาน มีประสบการณ์การเรียนรู้เรื่องการจัดการอำนาจจากอาณาจักรและรัฐส่วนกลาง ทั้งยังมีความเจริญทางศาสนา เป็นแหล่งรวมอารยธรรมไทใหญ่ ถือเป็นจุดแข็ง มีต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมสูง มีภูมิคุ้มกันในการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงภายนอกได้ดี (หนักไปทางต่อรองประนีประนอม)
- ในขณะที่ไทใหญ่ที่บ้านสบป่อง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มาอยู่ร่วมกันใหม่ ขาดทักษะในการจัดการการเปลี่ยนแปลง และเป็นดินแดนจุดเด่นเส้นทางทางผ่านทางการค้าเป็นหลัก จึงรับกับการบริโภคนิยมโดยง่าย (หนักไปทางตอบรับ)
- ส่วนไทใหญ่ที่ปางตอง เป็นกลุ่มที่มาตั้งชุมชนใหม่ร่วมกันกับกะเหรี่ยง เนื่องจากติดชายแดนมาก และเป็นกลุ่มไร้สัญชาติที่อยู่ใกล้พระตำหนักและโครงการหลวง รัฐระวังเรื่องความมั่นคง จึงเลือกที่จะใช้นโยบายเฉียบขาด (หนักไปทางตอบรับ)
- ส่วนลัวะ บ้านป่าแป๋ แม่สะเรียง มีอำนาจระดับบนเข้ามาหนุน (ผ่านโครงการหลวง) เป็นกลุ่มที่มีวิถีมีวิถีทางศาสนาพุทธคล้ายคลึงกับคนไทยพื้นราบและไทใหญ่ มีอาชีพไม่ยุ่งเกี่ยวกับการค้า

ยาเสพติด ประกอบกับระยะทางที่ห่างไกลทุรกันดารมาก รัฐเลือกที่จะไม่ใช้นโยบายเฉียบขาด แต่ใช้ไม้อ่อน ผ่านมาทางการศึกษา และการพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หนักไปทางต่อรองประนีประนอม)

น่าสังเกตว่าในภาพรวมจะมีลักษณะของการปรับตัวแบบประนีประนอมค่อนข้างสูง และมีลักษณะของการปรับตัวผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมกับการจัดการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ , การสร้างการรวมกลุ่มแบบใหม่ๆ เช่น เครือข่ายต่างๆ ขึ้นมาช่วยเหลือรณรงค์ และเป็นตัวกลางในการจัดการปัญหาประสานกับภาคส่วนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง รวมทั้งสร้างความหมายใหม่ ๆ เช่น การเป็นผู้รู้ท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่า

เอกสารอ้างอิง

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (๒๕๔๓) **มนุษย์ วัฒนธรรม อำนาจ และสิ่งแวดล้อม.** เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชุมชน ป๊อกกาดเก่า อำเภอเมือง (๒๕๕๒) **หนองจองคำ : ความทรงจำนำวิถีชีวิตแม่ฮ่องสอน.** ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๗) "กระบวนการสร้างความรู้ของชุมชน" ใน **ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม** , ภาสกร อินทุมา (บก.) เชียงใหม่ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล (๒๕๔๖) **ชีวิตชายขอบ ตัวตนกับความหมาย**, ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล (บก.) กรุงเทพ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (๒๕๔๗) "การจัดการความรู้กับการจัดการทางสังคม" ใน **ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม** , ภาสกร อินทุมา (บก.) เชียงใหม่ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมป์ ๑๐ (๒๕๕๒) **ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวลัวะป่าแป๋.** ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนบ้านในสอย (๒๕๕๒) **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย.** ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนร่มเกล้าปางตอง (๒๕๕๒) **เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิ๋นในถิ่นปางตอง.** ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า (๒๕๕๒) **กินวอ : " จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลีซอ ".** ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์ (๒๕๔๘) **ทุนทางสังคม.** กรุงเทพ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ (๒๕๔๕)**พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอิวเมี่ยน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศูนย์การเรียนรู้นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย บ้านสบป่อง (๒๕๕๒) **ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน.** ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๑)**การระดมทุนเพื่อสังคม.** กรุงเทพ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๓) "ความเป็นชาติพันธุ์" ใน **แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่** : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อารยะ ภูสาหัส และคณะ (๒๕๔๖) **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง – น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** : รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เว็บไซต์

http://www.nairobroo.com/nairobroo-take-flight/trip-to-thailand-by-slogan/970-maehongson-slogan.html

http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=News&file=article&sid=2496

การสังเคราะห์กระบวนการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

เรณู อรรฐาเมศร์

การทำงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือโครงการนี้มีนักวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา โดยมีครูเป็นที่ปรึกษา ๑ คนต่อยุววิจัยประมาณ ๕ คนต่อโรงเรียน ๑ โรง การเริ่มโครงการผู้ประสานงานระดับภาคทุกภาค คือภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ อีสานเหนือ อีสานใต้ รวม ๕ ภาคได้เข้าร่วมประชุมกับสำนักงานสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ (สกว.) เพื่อรับแนวคิด และหาแนวทางประกาศรับข้อเสนอโครงการแบบเปิดกว้าง กล่าวคือมิได้เจาะเลือกรับเด็กเก่งหรือโรงเรียนที่มีชื่อเสียง จากนั้นจึงเริ่มการะบวนการทำวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ ขั้นตอนด้วยกัน ดังนี้คือ ก่อนทำวิจัยการพัฒนาโครงการยุววิจัย กระบวนการหนุนเสริมยุววิจัยทำวิจัยและการเขียนรายงาน การสร้างคู่มือกระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จัดเวทีเพื่อการติดตามประเมินผลงานวิจัย และการต่อยอดงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

รายละเอียดแต่ละขั้นตอนที่อธิบายต่อไปนี้เป็นการ สังเคราะห์ประเด็นทีละประเด็น แต่ในการปฏิบัติงานจริง ทุกประเด็น จะเรียนรู้การปฏิบัติอาจจะไม่เป็นไปตามลำดับนี้ การพัฒนาโครงการ คือการเดินผ่านขบวนการวิจัย ไปตามลำดับ ได้แก่ การเก็บข้อมูล เขียนข้อมูล จัดกลุ่มข้อมูล วิเคราะห์ยุคประวัติศาสตร์ทองถิ่น จนถึงการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

ก่อนทำวิจัย

ลำดับที่ ๑ การหาเครือข่ายจังหวัด เพื่อเป็นผู้ประสานงานระดับจังหวัด ทางโครงการได้ประสานกับเครือข่ายผู้ทำงานกับอาจารย์ราชภัฏ (อาจารย์ พัชรินทร์ ดำรงกิตติกุล) และเครือข่ายส่วนตัวจนครบตามที่ต้องการคือ ผู้ประสานงานเชียงใหม่และลำพูน อาจารย์ณัฐพร จาดยางโทน อาจารย์อัมพวรรณ สุริยไชย อาจารย์นัยนา ครุฑเมือง ผู้ประสานงานเชียงรายและพะเยา ผศ.อัญชลี เท็งตระกูล ผศ.รัตนา นุบุญเลิศ ผศ.นารี จิตรักษา ผู้ประสานงานจังหวัดกำแพงเพชรและตาก อาจารย์สุภาภรณ์ พงศ์ภิญโญโอภาสและคณะ ผู้ประสานงานจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ดร.ไชยรัตน์ ปรานีและคณะ ผู้ประสานงานจังหวัดพิษณุโลก/สุโขทัย ดร.นิคม นาคอ้าย และดร.ลาวัลย์ ถาพันธุ์ ผู้ประสานงานแม่ฮ่องสอน คุณวิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ ผู้ประสานงานอุตรดิตถ์ อาจารย์สงกรานต์ ถุงแก้ว จากนั้นจึงจัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้ประสานจังหวัดทั้งหมดหลายประเด็นดังนี้ คือ

ประชุมนำเสนอแนวคิดหลักมาจาก สกว. ตามที่ ดร. สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่าคือเปลี่ยนงานวิจัยที่เคยเป็นสมบัติของนักวิจัยมาเป็น สมบัติของเด็กและชุมชน การสร้างพลังเด็กโดยผ่านจากการ

ทำวิจัย ที่ลึกไปกว่านั้นคือ ให้ยุววิจัยเกิดจิตสำนึกรักท้องถิ่น มีความภูมิใจในท้องถิ่น ถ้าคนไม่ผูกพันกับรากเหง้าของตนเองแล้ว จะเกิดการดูถูกตนเอง ขาดภูมิต้านทาน ที่สำคัญที่สุดคือฝึกให้วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลง เพราะเนื้อหาประวัติศาสตร์เป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลง (๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒) และให้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดย รศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (๒๕๕๒, ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์) ตามแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น ประวัติศาสตร์คือความทรงจำร่วม การฟื้นความทรงจำจะทำให้เกิดพลังเพราะมันคือการฟื้นความสัมพันธ์ชุมชน เพราะความทรงจำร่วมของชุมชนถูกเบียดขับจึงเกิดปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงของสังคมคือความรู้ที่ก้าวหน้าขึ้น สมบัติสาธารณะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และตามมาด้วยกระบวนการทำงาน โดยเรณู อรรฐาเมศร์ ร่วมกับอาจารย์ ชุติมา คำบุญชู ผู้ประสานจังหวัดลำปางมาช่วยแลกเปลี่ยนประสบการณ์

ลำดับที่ ๒ การประกาศข้อเสนอโครงการ ทีมกลางได้ออกจดหมายเชิญชวนส่งข้อเสนอโครงการไปยัง สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ส.พ.ฐ.) ปรากฏว่าเวลาผ่านไป ๑ เดือน แต่ละจังหวัดยังไม่มีผู้ติดต่อเข้ามา แต่ทางผู้ประสานงานจังหวัดได้ปรับเปลี่ยนวิธีการ คือ ได้แจ้งข่าวผ่านเครือข่ายนักศึกษาปริญญาโท และนักศึกษาภาคพิเศษที่ทำงานด้วยเรียนด้วยหลังจาก ๑ เดือนผ่านไป มีการจัดประชุมโดยทีมกลาง ในระหว่างนั้นก็ใช้การติดต่อสื่อสารกับทางจังหวัดใน ช่วง ๒ เดือนต่อจากนี้ประกาศข้อเสนอโครงการเพิ่มเติม มีการเผยแพร่โครงการผ่านสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในแต่ละจังหวัด เผยแพร่ผ่านเครือข่ายของนักศึกษา ที่เป็นครูในแต่ละโรงเรียน ซึ่งเข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ที่ผู้ประสานงานจังหวัดเป็นอาจารย์สอนอยู่ เผยแพร่ผ่านเวปไซต์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เผยแพร่ผ่านเวปไซต์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีโครงการส่งเข้ามาเพียง ๒๔% ในที่สุด อาจารย์ไชยรัตน์ ปรานี จึงประสานงานผ่านงานประชุมโครงการอื่นที่รับผิดชอบอยู่ในระหว่างพัฒนาโครงการนี้ มีการประสานงานดังนี้คือ ทีมภาคประสานกับทีมจังหวัด และทีมจังหวัดประสานต่อไปที่โรงเรียนพบว่าไม่เข้าใจทั้งกระบวนการและกรอบคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงได้มีมติกันให้ทีมกลางออกไปจัดเวทีแนะนำทุกจังหวัด เปิดเวทีด้วยการเสนอแนวคิด ๓ ประการดังกล่าวข้างต้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยจัดเวทีจังหวัด ๕ แห่งครบเครือข่ายทั้ง ๑๐ จังหวัดด้วยกันคือ เชียงใหม่/ลำพูน กำแพงเพชร/ตาก นครสวรรค์/อุทัยธานี/พิษณุโลก/สุโขทัย และเชียงราย/พะเยา

ผู้ประสานงานะดับจังหวัด ได้รับช่วงงานต่อโดยไปประสานกับผู้บริหารโรงเรียนหาครูที่จะเข้าร่วมโครงการ และได้เชิญเข้าร่วมประชุมระดับจังหวัด โดยมีผู้ประสานงานภาคและที่ปรึกษาโครงการไปให้แนวคิดโดยมีกิจกรรมปฏิบัติการ ๒ช่วง กล่าวคือ ช่วงเช้าให้แนวคิด ช่วงบ่ายให้เขียนข้อเสนอโครงการ เมื่อโรงเรียนได้มารับฟังจุดประสงค์และแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ครูที่ปรึกษาทดลองฝึกเขียนโครงการ ปรับโครงการและนำเสนอ โดยผู้ประสานงานโครงการและผู้เชี่ยวชาญ ได้ให้การเสนอแนะเป็นรายโครงการ คาดหมายว่าให้ครูเกิดการเรียนรู้อย่างชัดเจนนำไปสู่การให้ข้อเสนอแนะกับนักเรียนได้ ผลปรากฏว่าผู้ประสานงานเองก็ยังไม่เข้าใจว่าโครงการนี้จุดมุ่งหมายคืออะไร ต้องการให้นักเรียนและครูที่เข้าร่วมโครงการได้รับประโยชน์อะไรบ้าง ที่สำคัญไม่รู้ว่าผู้ประสานงานจะต้องทำอะไรบ้าง สิ่งที่ได้ฟังบรรยายจึงเป็น "ข้อมูล" ที่ผู้ประสานงานรับรู้ แต่ยังไม่เป็น "ความรู้" ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการทำงาน

โครงการยุววิจัยได้ ผู้ประสานงานจังหวัดต้องทำความเข้าใจกับครูพี่เลี้ยงว่าราจะเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการจนสิ้นสุด นอกจากนั้นต้องให้ความมั่นใจและรับปากว่ายินดีที่จะช่วยเหลือ ร่วมเรียนรู้และพัฒนาครูผู้สอนที่มีความสนใจที่จะทำวิจัยอยู่แล้ว (ลาวัลย์ ถาพันธุ์, ๒๕๕๓)

การประสานงานกับผู้บริหารของโรงเรียน ผู้ประสานงานจังหวัดอาศัยความเป็นเจ้าถิ่น ความคุ้นเคยส่วนตัว โทรศัพท์ประสานกับ ผู้อำนวยกรโรงเรียน ซึ่งผู้บริหารก็ประสานต่อไปยังครูโดยการไถ่ถามครู หรือมอบหมายให้ครูที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมให้อาสาสมัครเป็นครูพี่เลี้ยงในโครงการนี้ (ศักดิ์กฤษ จันทิมา, ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติ, สุมาลี อวยพร, มนฤดี สารใจ)

ในตอนแรกครูพี่เลี้ยงเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นเรื่องในอดีต ซึ่งมีมีหลักฐานที่ยังคงหลงเหลือหรือปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน (มนฤดี สารใจ) เช่น แหล่งโบราณวัตถุหลังโรงเรียนบ้านวังหินที่นี่ได้พบเศษหม้อไหเก่าจำนวนมาก (ศักดิ์กฤษ จันทิมา) แต่พอครูพี่เลี้ยงทั้งหมดเข้าประชุมกับทีมกลางแล้วจึงเข้าใจขึ้นและพยายามปรับโครงการ เช่น อาจารย์สุมาลี อวยพรได้ให้ทีมยุววิจัยอภิปรายและเลือกหัวข้อศึกษา ยุววิจัยเลือกประเพณีทำขวัญผึ้งของตำบลศรีคีรีว่าเป็นประเพณีที่เก่าแก่และเป็นสิ่งที่น่าจะอนุรักษ์ไว้ไม่ให้สูญหาย แต่พอเข้าร่วมประชุมกับทีมภาคจึงรู้ว่าต้องมีเรื่องการเปลี่ยนปลงความสัมพันธ์ของคน และความเปลี่ยนแปลง อาจารย์จักรกฤษ จันทิมา เตรียมเรื่องหัวข้อวิจัยที่คิดไว้ว่าจะทำการศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านวังลึกใช้ไม่ได้ หลังจากประชุมกับทีมกลางก็พบว่าต้องเป็นเรื่องที่มีบริบท เหตุการณ์การดำเนินชีวิต ดูสถานที่สำคัญทางส่วนอุตรดิตถ์ก็ลงพื้นเพื่อหาแหล่งทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับชุมชนตลาดท่าเสา เช่น ตลาดริมแม่น้ำน่านที่เก่าแก่ ประกอบกับตนเองไม่ได้เข้าประชุมครั้งแรกจึงไม่เข้าใจเกือบทั้งหมด (มนฤดี สารใจ) เกือบทุกคนได้ความเข้าใจมาใหม่ว่าโครงการนี้เราน่าจะต้องคิดถึงอะไรก็ได้บ้างที่เป็นประวัติศาสตร์แบบมีชีวิตดั้งเดิมและปัจจุบันก็ยังมีต่อเนื่อง แต่อาจเปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช่แบบแห้ง ๆ คงที่ไม่มีชีวิตชีวาเมื่ออ่านแล้ว และศึกษาแล้วมีความรู้สึกที่น่าจะสัมผัสได้ ในท้องถิ่นจึงจะเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ต้องได้มาจากคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นเอง (สุมาลี อวยพร) อาจารย์ปัญชลีนั้นเข้าใจและมองเห็นประโยชน์ของการทำวิจัยเช่นเดียวกับอาจารย์มนฤดี อยากเรียนรู้ และมองเห็นว่าการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะเป็นวิชาที่มีเนื้อหามากและเป็นเรื่องที่น่าเบื่อสำหรับนักเรียน ตัวครูเองก็ยังขาดเทคนิควิธีการใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพ (ปัญชลี โพธิ์คงกิตติโชติ)

จากการเขียนข้อเสนอโครงการเข้ามา จึงพบว่าต้องปรับเปลี่ยนแนวคิด ๓ ประการ คือแนวคิดประวัติศาสตร์รัฐ แนวคิดแบบอนุรักษ์วัฒนธรรม แนวคิดการพัฒนา กล่าวคือทางโรงเรียนเขียนกิจกรรมว่าโครงการจะต้องไปช่วยชาวบ้านทำอะไรเป็นต้น และข้อมูลยังขาดการคิดวิเคราะห์ เชื่อมโยง ต้องเปลี่ยนแปลงโครงการให้มีมุมมองที่เห็นการเปลี่ยนแปลง รู้ที่ไปที่มาของปัญหา สามารถมองเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในระดับโครงสร้างนี้ ส่งผลต่อชุมชนของตนเองว่าเป็นไปในลักษณะใด จากนั้นให้นำเสนอ

เป็นกลุ่ม แล้วนำกลับไปเขียนต่อจนเสร็จ จากนั้น ผู้ประสานจังหวัดจึงได้ติดตามโครงการพิจารณาคัดสรรขั้นต้น และนำส่งมายังภาคเพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการ กว่าจะได้โครงการก็ต้องปรับแก้จากผู้ประสานจังหวัด

๒. การพัฒนาโครงการยุววิจัย

การพัฒนาโครงการยุววิจัยในระดับจังหวัดเมื่อเข้าไปถึงโรงเรียนอุปสรรคในการดำเนินงานโครงการยุววิจัยในครั้งนี้ ประเด็นแรกคือเรื่องการวิจัยครูกลัวว่ายาก อุปสรรคประเด็นต่อมาคือคำว่า "ประวัติศาสตร์"ยังมีวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์รัฐชาติ (ลาวัลย์ ถาพันธุ์) นอกจากนั้นยังมีลักษณะการศึกษาวัฒนธรรมแบบอนุรักษ์

ขั้นตอนการคัดกรอง พบข้อบกพร่อง ๓ ประการดังกล่าวมาข้างต้น ตรวจสอบได้จากผลที่คาดว่าจะได้รับ มักจะเขียนว่าจะได้อนุรักษ์วัฒนธรรมแล้วคนจะได้ประพฤติตัวดีงามเหมือนเมื่อก่อน หรือจะได้เอาความรู้ไปพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ชาวบ้านจะมีน้ำใช้ในการเกษตรและมีวิธีจัดการน้ำ เพียงเนื้อหาเท่านั้น แต่ไม่สนใจเรื่องความสัมพันธ์ของคน เช่น ต้องการ ๑.สืบสานภูมิปัญญาของการทำ... ๒.ได้ศึกษาวิธีการผลิต... ๓. ส่งเสริมให้มีการผลิต...และต้องการเขียนโครงการเชิงอนุรักษ์

ขั้นตรวจสอบรอบแรก ผู้ประสานงานจังหวัดรับข้อเสนอโครงการตรวจรอบแรก แก้ไขแล้วจะส่งมายังทีมกลางให้พิจารณา ถ้าต้องแก้ก็ส่งกลับไปครูพี่เลี้ยง ให้เขียนปรับปรุงเข้ามาใหม่ ปรากฏว่าโครงการหายเงียบไปเป็นเวลานานมาก ผู้ประสานงานจังหวัดต้องติดตามหลาย ๆ วิธี ให้โครงการของโรงเรียนย้อนคืนกลับมา จนกว่าจะได้จำนวนตามเป้าหมายหรือใกล้เคียง จากนั้นจึงดำเนินการการพัฒนาโครงการโดยมีประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑) โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือมีจุดมุ่งหมายอย่างไร ผลที่ได้รับมีอะไรบ้าง

๒) กระบวนการวิจัยเป็นอย่างไร บทบาทของนักเรียนยุววิจัย ครูที่ปรึกษา และผู้ประสานงานเป็นอย่างไรบ้าง

๓) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคืออะไร แตกต่างจากประวัติศาสตร์ชาติอย่างไร การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์การปรับตัวในสังคม และการอนุรักษ์คืออะไร เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อสร้างความเข้าใจให้ตรงกันในการดำเนินงานโครงการยุววิจัยระหว่างนักเรียนยุววิจัยครูที่ปรึกษา และผู้ประสานงาน

๔) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

๕) โครงการยุววิจัยที่โรงเรียนส่งมาเป็นไปตามกรอบแนวคิดที่นำเสนอในข้อ ๑-๓ แล้วหรือไม่

ขั้นพัฒนาโครงร่างงานวิจัย เมื่อได้ประเด็นชัดเจนก็พัฒนาให้เป็นโครงร่างวิจัย ผู้ประสานงานจังหวัด จัดเวทีและเชิญทีมกลางไปจัดประชุมปฏิบัติการ เขียนโครงการอีกจังหวัดละครั้งเป็นรายจังหวัด เพื่อจะให้ได้โครงการเข้าเป้าหมายที่วางไว้ และแนวคิดถูกต้อง แต่ทางโรงเรียนยังใช้เวลาอีกนาน จึงจะปรับโครงการเข้ามา เพราะประเด็นที่ให้แก้ไขครูพี่เลี้ยงค่อนข้างมีความสับสน เช่น การเน้นให้เห็นความเปลี่ยนแปลง ของชุมชน ตามเวลาและบริบท มีความสัมพันธ์ชุมชน ด้วยเหตุนี้ช่วง ๒-๓ เดือน จึงไม่ได้

โครงการตามเป้าหมายที่วางไว้ คือ ๒๓๐ โครงการ และเมื่อเพิ่มจังหวัดอุตรดิตถ์และแม่ฮ่องสอน อีกสองจังหวัดก็คาดหมายว่าจะได้ ๒๗๐ โครงการ

ช่วง ๒ เดือนแรก มีโครงการส่งเข้ามาเพียง ๑๒๖ โครงการ ซึ่งบางโรงเรียนส่งมาหลายโครงการ และการเขียนโครงการก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่เช่นเดิม เป็นส่วนมากทางทีมจังหวัดก็ใช้วิธีแก้ไขโดยประชุมเวทีภาค ใช้เทคนิคให้เห็นตัวอย่างที่ถูกต้องและตัวอย่างที่ผิด แล้วรับแนวคิดไปแก้ไขต่อภายในแต่ละในจังหวัด จังหวัดก็ติดตามแล้วติดตามผลกันต่อไป ในที่สุดรอบที่ ๒ ได้โครงการรวม ๑๕๑ โครงการ ก็ยังคงไม่เข้าเป้าหมายที่วางไว้

ช่วงท้ายของการพัฒนาโครงการใช้เวลา ๑๒ เดือน (เริ่มงานตุลาคม ๒๕๕๒-เมษายน ๒๕๕๒) ประชุมทีมจังหวัดเพื่อทำความเข้าในแนวทางการคัดสรรโครงการ และเตรียมทำสัญญาเพื่อให้ทุน

การปรับเปลี่ยนกระบวนการเพื่อย่นระยะเวลาปฏิบัติการ เริ่มที่จังหวัดเชียงราย ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการ โดยให้ทีมวิทยากรอ่านโครงการมาล่วงหน้าแล้วมาวิจารณ์ในเวทีแต่ละโครงการแล้วแก้ไขทันทีทันใด ส่วนมากยังผิดในจุดเดิม ๆ คือ ครูจะอนุรักษ์แล้วพัฒนาชุมชน และขาดตัวละครเดินเรื่องราว นั่นก็คือขาดความสัมพันธ์ชุมชนก็จะทำให้คาดหมายโครงการได้มากและได้จริงมากขึ้น เป็นอันว่าจบกระบวนการพัฒนาการเขียนโครงการ

เมื่อทางโรงเรียนพัฒนาโครงการผ่านไปแล้วก็เริ่มเข้าสู่กระบวนการทำวิจัย อุปสรรคปัญหาใหม่ที่ตามมา ก็คือมีปัญหาไปตามลำดับของกระบวนการทำวิจัยนั่นเอง เริ่มจากการตั้งคำถามสัมภาษณ์ไม่เป็น การเข้าถึงชุมชนในช่วงแรกปรับตัวไม่ถูก การบันทึกข้อมูลไม่เป็น การจัดเวลาทำงานไม่ถูกเพราะงานเพิ่มขึ้น ปัญหาของผู้ให้ข้อมูล อายุมากพูดไม่ชัด ไม่ได้ยิน ท้ายสุดจะเขียนรายงานอย่างไร

ในการนำเสนอในตอนต่อไปนี้จะนำข้อมูลที่ได้จากการรายงานของครูพี่เลี้ยงมาสะท้อน ให้เห็นเป้าหมายที่ทำให้เกิดคู่มือการทำงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือ ดังนั้นหัวข้อในคู่มือจึงล้อกับกระบวนการทำวิจัย ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่า หัวข้อจะซ้ำซ้อน แต่ความจริงการเกิดคู่มือทำวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์นั้น ผู้ประสานงานภาคผลิตขึ้นตามปัญหาในกระบวนกรทำงาน โดยทีมทดลองในพื้นที่เองบ้างได้แก่การตั้งคำถามแบ่งยุค การตั้งคำถามหาความเปลี่ยนแปลงจากงานที่เป็นด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม โดยทดลองจากโครงการที่ทำผิดทิศทางมากที่สุดคือทำวิจัยเชิงปริมาณจากนั้นก็นำมาออกแบบและนำเข้าไปใช้ในเวทีของจังหวัดทุกจังหวัด และมีการปรับรูปแบบไปเรื่อย ๆ ให้ใช้เวลาปฏิบัติการลดน้อยลง ตอบคำถามปลายทางได้ถูกต้อง และได้พบว่าการจัดเวทีแบบแบ่งเป็นกลุ่มย่อยและมีวิทยากรกลุ่มย่อยช่วยแล้วนำมาเสนอในกลุ่มใหญ่ จะทำให้ครูพี่เลี้ยงได้ฝึกซ้ำ ๆ ใสถานการณ์แตกต่าง และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มขึ้นในเวทีเดียวกัน จะทำให้เข้าสู่เป้าหมายได้แม่นยำขึ้น

การเก็บข้อมูล การเก็บข้อมูลในช่วงแรก ๆ ก็มีปัญหา เริ่มมาจากการ**การสัมภาษณ์**การตั้งคำถามบกพร่องดังที่ อาจารย์สุมาลีจากสุโขทัยสะท้อนมาว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงแรก ๆ นั้นทางพวกเราได้ข้อมูลค่อนข้างน้อย ซึ่งเป็นเพราะพวกเรายังคงใช้คำถามสั้น ๆ ไม่มากนัก คำถามแต่ละคำถามเป็นคำถามที่กว้างๆ และเป็นคำถามปลายปิด ทำให้ได้คำตอบแบบสั้น ๆ และผู้ตอบไม่รู้ว่าจะขยายความอย่างไร รวมถึงผู้สัมภาษณ์ก็ไม่ค่อยซักถามแบบพูดคุยเพื่อให้ขยายความ และการใช้ภาษาที่เป็นทางการ

กับชาวบ้านยิ่งทำให้ไม่กล้าที่จะตอบเกรง ๆ และประกอบกับทีมงานยุววิจัยมักจะป้อนคำถามคำถามเดียวในการถามและให้ผู้ตอบบอกเล่าตามใจชอบ จึงเป็นปัญหาที่ผู้ตอบตอบแล้วไม่ตรงประเด็น นึกอะไรก็พูดตอบออกมา พูดไปเรื่อย ๆ จึงอยู่นอกประเด็น แต่บางกลุ่มชาวบ้านก็ไม่สามารถเล่าเรื่องยาว ๆ ได้ (สุมาลี อวยพร) การเก็บข้อมูลในช่วงนี้ก็ยังมีลักษณะเหมือนตอบคำถามในข้อสอบอัตนัย ได้คำตอบมาสั้น ๆ ไม่อาจตีความเบื้องลึกข้อมูลได้ คือ การเก็บข้อมูลโดยใช้คำถามดังกล่าวไม่ได้ข้อมูลที่เพียงพอกับโจทย์การวิจัยผู้ให้ข้อมูลไม่ไม่เข้าใจคำถาม บางคนเจอคำถามข้อแรกเข้าไปก็ลุกหนีเลยก็มี บางคนบอกว่าไม่รู้เรื่อง ทีมยุววิจัยเองก็เสียกำลังใจ บางครั้งเมื่อเข้าไปทีมยุววิจัยถามว่ายายรู้เรื่องคลองแม่ลำพันบ้างหรือเปล่า แกคงเข้าใจถึงประวัติความเป็นมาหรือต้นน้ำแม่ลำพันก็จะบอกปัดไปเลยว่าไม่เรื่องโยนให้ไปถามคนโน้นคนนี้ (ศักดิ์กฤษ จันทิมา) ข้อมูลที่ได้มาจะขาดรายละเอียดและชาวบ้านเองก็ไม่อาจดึงเรื่องราวในความทรงจำออกมาได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นผลมาจากการตั้งคำถามสั้น ๆ และบางครั้งคำถามปลายปิด (ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติ, มนฤดี สารใจ)

กระบวนการตั้งคำถามของนักเรียนยังไม่ค่อยชัดเจน และไม่ได้มุ่งประเด็นไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งในการตั้งคำถามแต่ละครั้งนักเรียนแต่ละคนต่างก็ตั้งคำถามที่ค่อนข้างวกวนไปมาและเป็นคำถามที่ถามซ้ำ ๆ กันจนบางครั้งปราชญ์ชาวบ้านจนต้องทักว่าเมื่อกี้ก็ถามไปแล้วนะ ทำให้ทีมนักยุววิจัยต้องเกี่ยงกันถามและใช้เวลาในการตั้งคำถามนาน จนบางครั้งปราชญ์ชาวบ้านต้องเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดท่าเซาเป็นเรื่องยาว โดยที่ทีมนักยุววิจัยไม่ได้มีโอกาสได้ตั้งคำถามเลย

การจดบันทึกการสัมภาษณ์ไม่ทัน นักเรียนไม่รู้วิธีการบันทึกข้อมูล บางครั้งนั่งฟังชาวบ้านเล่าเรื่องราวเพลินจนลืมบันทึกข้อมูลก็มี นักเรียนยังไม่มีทักษะการบันทึกข้อมูล ที่สำคัญคือทีมยุววิจัยบันทึกคำให้สัมภาษณ์ไม่ได้ คำสัมภาษณ์เป็นคำตอบสั้น ๆ เพราะเด็กไม่เคยมีประสบการณ์บันทึกการให้สัมภาษณ์มาก่อนจะให้ บางคนเขียนแล้วอ่านไม่ออกตัวหนังสือไม่เป็นตัว (ศักดิ์กฤษ จันทิมา) มักจะบันทึกข้อมูลทุกถ้อยคำที่ชาวบ้านเล่า จึงได้ข้อมูลมาบางส่วนแต่มักไม่ค่อยตรงประเด็น บางครั้งทีมยุววิจัยก็เกิดความท้อถอย เพราะถามคนมาเป็นจำนวนมากแล้วแต่ข้อมูลก็ยังใช้ไม่ได้มาก คิดว่าการบันทึกเป็นเรื่องยาก ครั้นผู้ให้สัมภาษณ์มานั่งบอกจดก็ไม่ได้เพราะมีเรื่องเล่าไปเรื่อย ๆ ต้องหาวิธีกันใหม่ นักเรียนก็เลยเสนอให้ใช้โทรศัพท์ที่บันทึกเสียงได้มาบันทึกเสียงให้สัมภาษณ์ ก็ได้ข้อมูลมาบ้างแต่ปัญหาก็คือหน่วยความจำของโทรศัพท์มีน้อยใช้ได้ไม่นานก็เต็ม ข้อมูลที่ได้ยังไม่เพียงพอ

อาจารย์มนฤดีสรุปว่า ในการทำงานครั้งนี้ทำให้ทีมนักยุววิจัยได้ทบทวนถึงกระบวนการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ว่า "การสัมภาษณ์ที่ดีมิใช่เพียงแต่เป็นการได้มาซึ่งข้อมูลเท่านั้น แต่การสัมภาษณ์ที่ดีผู้สัมภาษณ์ต้องสร้างบรรยากาศให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่รู้สึกอึดอัด เป็นการพบปะเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างความเป็นกันเองให้ผู้ถูกสัมภาษณ์" ซึ่งถ้าทีมนักยุววิจัยละเลยหรือไม่ใส่ใจกับการ

สร้างบรรยากาศการสัมภาษณ์ อาจทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกไม่อยากพูดคุยด้วยและแสดงอาการรู้สึกรำคาญได้ง่าย อีกทั้งในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ทำให้ทีมนักยุววิจัยได้เรียนรู้ว่าการตั้งคำถามสำหรับเพื่อการหาข้อมูลแต่เพียงอย่างเดียว อาจทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน ดังนั้นทีมนักยุววิจัยและครูที่ปรึกษาต้องพิจารณาองค์ประกอบอื่น ๆ ที่ทำให้การสัมภาษณ์ประสบความสำเร็จได้ด้วย นั่นคือทางครูที่ปรึกษาได้ช่วยหาข้อมูลและหาหลักในการสัมภาษณ์ที่ถูกวิธี นอกจากนี้ยังได้ปรึกษากับรองผู้อำนวยการและครูผู้อาวุโสที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดท่าเสาในการแนะนำแนวทางในการสัมภาษณ์และมีส่วนร่วมในการพาไปพบปะปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนอาจารย์อ้อยทิพย์ ทองดี เลือกทีมยุววิจัยโดย พิจารณาผลงานที่เกิดจากการเรียนการสอนในห้องเรียนว่าใครเหมาะสม (ดังตัวอย่างของเด็กหญิงกัญญารัตน์) รวมทั้งสอบถามความสนใจของนักเรียนก่อนเข้าร่วมโครงการ เพราะนักเรียนที่มีทักษะการตั้งคำถาม การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งมีทักษะมาก่อนแล้ว ที่ผู้ศึกษาเห็นว่าสามารถเข้าร่วมโครงการนี้ได้อาจจะไม่สนใจหรือไม่ชอบ วิธีการศึกษารูปแบบนี้ ดังนั้นความสนใจนักเรียน มีส่วนสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานตามโครงการบรรลุตาม

ผู้ให้ข้อมูลฟังคนแก่เล่าเป็นครึ่งค่อนวันยังตอบปัญหาการวิจัยไม่ครบต้องกลับมาเก็บข้อมูลใหม่อีกหลายรอบ การเก็บข้อมูลการวิจัยไม่ใช่เก็บครั้งเดียวจะจบเลยบางคนต้องเก็บถึง สี่ห้าครั้ง ยกตัวอย่างยายเจิมเก็บข้อมูลตั้งหลายครั้งเพราะเป็นผู้อาวุโสสูงสุดในหมู่บ้านมีข้อมูลในอดีตเยอะ เก็บจนครั้งหลัง ๆ ป่วยจำอะไรไม่ได้ อาจารย์ สุมาลี อวยพร กล่าวถึงข้อมูลของทีมงานยุววิจัยว่า ตลอดระยะเวลา ๓ – ๔ เดือน เนื้อหาข้อมูลที่ได้มักเป็นข้อมูลแบบสั้น ๆ เนื้อหาน้อยตามที่คำถามที่ถามและการตอบของชาวบ้านตามประเด็นคำถามที่ถาม จึงมักทำให้ขาดรายละเอียดที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะภาพของความสัมพันธ์ของผู้คนในครอบครัวและในชุมชน

๓. กระบวนการหนุนเสริมยุววิจัยทำวิจัยและการเขียนรายงาน

การทำงานตลอดโครงการนั้น คณะทำงานกลางระดับภาคได้ให้กระบวนการทำวิจัยผ่านผู้ประสานงานระดับจังหวัดไปสู่ครูก่อน จากนั้นทั้งทีมลงไปช่วยพัฒนาในระดับจังหวัดอีกทุกขั้นตอน ผู้ประสานจังหวัดจะเป็นผู้ติดตามงานและหนุนช่วยยุววิจัยและครูพี่เลี้ยงเป็นรายโรง และแต่ละจังหวัดจะมีเทคนิคการทำงาน บริบทและความพร้อมของแต่ละองค์ประกอบแตกต่างกันไป จึงจะถอดบทเรียนแต่ละจังหวัดซึ่งต่างก็มีจุดเด่นคนละอย่าง คนละขั้นตอน ข้อมูลเหล่านี้ได้มาหลายทิศทางคือ จากการทำงานร่วมกัน จากรายงานของผู้ประสานจังหวัด จากรายงานของครูพี่เลี้ยง การสะท้อนกลับของยุวิจัยบางโรง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

บทเรียนจากจังหวัดสุโขทัยขยายผลไปทั้งจังหวัด ข้อเด่นผู้ประสานงานเป็นคนในพื้นที่เป็นครูในสังกัด ส.พ.ฐ. และหนุนช่วยพัฒนาโครงแต่ละโรงได้อย่างทั่วถึงจัดเวทีแลกเปลี่ยนขณะทำงานกับโครงการบ่อย ๆ ได้รับการยอมรับจากทางจังหวัด จึงเกิดการประสานงานกับ จังหวัด โดยผนวกทั้งกิจกรรม และงบประมาณของจังหวัดและโครงการยุววิจัยเข้าด้วยกัน ทั้งขยายโรงเรียนเพิ่มทั้งจังหวัดเป็น ๒๗ โครงการ ผู้ประสานงานจังหวัด อาจารย์ลาวัลย์ มีการเปลี่ยนแปลงตัวตนจากการเป็นนักวิจัยเชิงปริมาณ มาเป็นนักวิจัยเชิงคุณภาพ นอกจากนั้นยังสามารถปรับเปลี่ยนมาเข้าใจแนวคิดการเปลี่ยนแปลง

ความสัมพันธ์ชุมชนได้มากขึ้น ทำให้ผู้ประสานงานจังหวัดสามารถช่วยพัฒนาโครงการ ตัดสินใจแนะนำครูที่ปรึกษา ยุววิจัยได้อย่างดี ละเอียดทุกขั้นตอน เป็นผู้ประสานโครงการระดับจังหวัดที่ทำงานได้สมบูรณ์

การลงพื้นที่หนุนช่วยจังหวัดอุตรดิตถ์ การตั้งคำถามวิจัย การแบ่งยุคให้เห็นความเปลี่ยนแปลง ผู้เข้าประชุมประกอบด้วยครูพี่เลี้ยงและ นักเรียน ความจริงเตรียมเป็นเวทีฝึกตั้งคำถาม ซึ่งต้องอาศัยปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้เล่าเรื่องตามคำถาม จึงเป็นการให้แนวคิด ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกครั้ง และให้ผู้เข้าร่วมพัฒนาโครงการ กระบวนการปฏิบัติการมีดังนี้ เริ่มจากแนะนำแนวคิด และวิจารณ์ตัวอย่าง ของเชียงใหม่ และโครงการของอุตรดิตถ์ที่ส่งเข้ามา ช่วงสองเวลาบ่ายให้ผู้เข้าร่วมเขียนโครงการ โดยดูตัวอย่างจากโครงการที่ผ่านแล้ว ผลปรากฏว่าผู้เข้าร่วมสามารถเขียนโครงการได้ดีขึ้น บางโครงการแนวคิดผ่าน เพียงแต่ต้องกลับไปเขียนรายละเอียดให้สมบูรณ์แล้วส่งเข้ามาพิจารณา จังหวัดนี้บางครั้งผู้ช่วยอาจารย์ไม่ว่างทำให้ผู้ประสานงานต้องยุ่งกับงานธุรการ จึงไม่มีเวลาเรียนรู้กับเวทีเต็มที่ อย่างไรก็ตามอาจารย์ก็เข้าถึงโรงเรียนและผู้ให้ข้อมูลได้ดี จึงสามารถสร้างโครงการยุววิจัยเด่นได้หลายโครงการ โดยเฉพาะการเตรียมปราชญ์พื้นบ้านสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน คือผู้ให้ข้อมูลเป็นคนตัวเล็กตัวน้อย ที่มีความเกี่ยวของกับคำถามวิจัย พื้นที่อยู่ใกล้ สามารถดูความเปลี่ยนแปลงการย้ายพื้นที่ของชุมชนชัดเจน เช่น โครงการ "การเปลี่ยนแปลงของตลาดท่าเซา" ครูที่ปรึกษาสอนภาษาอังกฤษ แต่สามารถปรับเปลี่ยนกระบวนการเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเคลื่อนไหว และการนำเสนอผลการวิจัยได้อย่างดี จนสามารถเป็นวิทยากรให้กับทีมกลาง ได้ครบกระบวนการ กล่าวได้ว่า ถึงแม้ผู้ประสานงานจะไม่ค่อยชัดเจนในแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ถ้ามีเวลาไปถึงโรงเรียนและพื้นที่ได้มาก ก็สามารถพัฒนาโครงการของโรงเรียนได้แม้จะไม่ทุกโรง เพราะโรงเรียนไม่ได้มีความรู้เป็นศูนย์ ในเรื่องนี้ต้องขอบคุณ ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนาของอุตรดิตถ์ ที่เลือกคนที่สนใจให้กับโครงการของเรา

จังหวัดเชียงใหม่จัดเวทีประชุมหลังจากอุตรดิตถ์ จึงได้เรียนว่าสามารถย่นระยะการจัดประชุมปฏิบัติการได้ เพราะว่าสามารถคิดหัวข้อโครงการและพัฒนาโครงการได้เร็วภายใน ๑ วัน จึงโดยจัดกระบวนการเตรียมเอกสารให้แนวคิด ๓ ประเด็น ดังนี้

จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สู่การตั้งคำถามย่อย

ถอดบทเรียนสู่การเสนอแนะปรับโครงการ

ผลจากการจัดเวทีครั้งนี้ ผู้ที่เข้าร่วมสนใจมากและขอให้จัดให้จังหวัดลำพูนอีก ๑ ครั้ง เสนอสถานที่ให้ไปจัดประชุมที่โรงเรียนจักรคำคณาทร และเชียงใหม่จะติดต่อโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพเชียงใหม่ ๑ ครั้ง โดยสำนักงานเขตพื้นที่ ได้เชิญวิทยากรจากโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ไปให้ความรู้เพราะทางโรงเรียนมัธยมต้องสอนวิชาประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้น จากปฏิบัติการครั้งนี้ผลงานโครงการได้พัฒนาผ่านไป ๑๒ โครงการ การพบกันนี้ ดร.เพ็ญจันทร์ จากโรงเรียนจักรคำคณาธรเป็นผู้ประสานงานในจังหวัดลำพูน ในกิจกรรมการจัดการประชุมให้ โดยจัดร่วมกับการอบรมประวัติศาสตร์โบราณสถานของ ส.พ.ฐ.ทำให้เกิดเวทีใหญ่และได้โครงการยุววิจัยเพิ่มขึ้น

เก็บข้อมูลในช่วงแรกที่ครูพี่เลี้ยงสะท้อนปัญหาเข้ามา ทีมกลางจึงจัดประชุมปฏิบัติการฝึกการตั้งคำถาม ในเวทีของมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ผู้เข้าร่วมประชุม ๔๐ คน เปิดเวทีตามปัญหาแล้วให้ความรู้ ประเด็นต่อไปนี้

การตั้งคำถามของยุววิจัย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากปัญหาของการตั้งคำถามของยุววิจัยแต่ละโรงเรียน วิเคราะห์ปัญหาแล้วให้ความรู้ ๓ ประเด็น คือ ความสำคัญของคำถาม ประเภทของคำถาม คำถามแบ่งยุค ดังต่อไปนี้

ข้อแรก ความสำคัญของคำถาม การเปลี่ยนแปลงคือหัวใจของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนั้นเก็บข้อมูลจะต้องมีคำถามถึงการเปลี่ยนแปลงให้ได้

ข้อที่สอง ประเภทของคำถาม คำถามมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ การให้ความรู้ใหม่ โดยนำเสนอตัวอย่างผลงานของยุววิจัยจังหวัดลำพูน ที่สามารถนำเสนอผลงานการสัมภาษณ์ ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงได้

ข้อที่สาม คือ การแบ่งยุคในภาพรวมประเทศ (มีแผนผังให้อยู่ในตอนต่อไป)

กิจกรรมปฏิบัติการ เริ่มจาก ติดตั้งความรู้ ให้ยุววิจัยฝึกตั้งคำถามจากภาพยนตร์เรื่องเทวดาท่าจะบ๊อง จากนั้น ฝึกตั้งคำถามจากโครงการของตนเอง แล้วสัมภาษณ์ปราชญ์พื้นบ้าน เสร็จแล้วนำเสนอผลงาน อภิปรายความรู้ที่ได้รับ แสดงความเห็นตามตัวชี้วัดคือ สามารถตั้งคำถามที่ได้เนื้อหายาว ๆ เป็นเรื่องราว คำตอบบอกความสัมพันธ์ของคนแบบเคลื่อนไหว

การตั้งคำถาม แบ่งยุค เข้าใจสภาพเศรษฐกิจ จากผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจต่างกัน มีปัจจัยเงื่อนไขอะไรเกื้อหนุน ได้แก่ตัวแบบเหล่านี้ คือคุณยายเสนอ อายุ ๘๓ ปี เป็นผู้มีฐานะดี มีไร่นา ที่มีนาที่สวน บิดาของท่าเคยเป็นกำนันบุกเบิกที่นาได้ สองร้อยกว่าไร่ โดยมีลูกบ้านช่วยเป็นแรงงาน ผู้ให้ข้อมูลคนที่สอง คุณยายแทนอายุ ๗๗ ปี ฐานะปานกลางท่านแต่งงานแล้วมีสามีช่วยกันทำมาหากินมีลูกหลานอุปการะยามชรา และคนที่ ๓ คุณยายทอง อายุ ๗๕ ปี เป็นคนยากจนท่านเล่าว่ายากจนไม่มีใครคิดจะแต่งงานด้วย ปัจจุบันอยู่กับหลานช่วยดูแลลูกหลานให้เขา

บทเรียนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร เด่นในเรื่องการประสานงานกับเครือข่าย ใช้วิธีประสานงานกับศึกษานิเทศก์เป็นการส่วนตัวได้รับความร่วมมือจาก ศ.น.สุวิมล ผู้มีความสนใจและเป็นกำลังในการเข้าถึงโรงเรียน นับเป็นกำลังที่สำคัญดีมาก ในเวทีกำแพงเพชร เป็นการฝึกตั้งคำถาม และปฏิบัติการ ๓ ชั่วโมง การฝึกครั้งนี้ยุววิจัยนำเสนอผลงานโดยสรุปข้อมูลได้มี ๒ ประเด็นคือคนกำแพงเพชรอพยพมาจากลาว หลวงพระบาง นครชุม และการก่อตั้งชุมชนเป็นบ้านเรือนโดยเก็บเศษไม้ซุงแตกที่ลอยตามน้ำมาสร้างบ้าน ส่วนเรื่องความเปลี่ยนแปลงครูพี่เลี้ยงต้องไปฝึกต่อให้กับยุววิจัยในพื้นที่

การสร้างคู่มือกระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในช่วงการพัฒนาโครงการ มาถึงการหนุนเสริมกระบวนการวิจัย และท้ายที่สุดการปรับปรุงการเขียนรายงาน พบว่าจุดที่ทีมกลางต้องไปช่วยหนุนเสริมนั้น จะเป็นการแก้ไขในจุดเดิม ๆ เพียงแต่ต่างระดับกันเท่านั้น คือการปรับเปลี่ยนการอนุรักษ์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและบริบท เลิกคิดเรื่องไปพัฒนา แต่ต้องรู้จักการเชื่อมโยงข้อมูลปลีกๆ ให้เห็นภาพแห่งความเป็นจริงเท่าที่จะเป็นไปได้ กล่าวได้ว่า กระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นให้เห็นความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชน ได้สะท้อนออกมาเช่นเดียวกับข้อค้นพบอื่น ๆ ทางสังคม ว่ากระบวนการจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต้องเริ่มจากการเปลี่ยนวิธีคิด และในกระบวนการทำงานนี้ได้ออกแบบการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราต้องการ ตามขั้นตอน ๓ ลำดับดังนี้

ขั้นแรก เริ่มเปิดโครงการ และการพัฒนาโครงการ ผู้เชี่ยวชาญกระตุ้นความคิดว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแตกต่างจากประวัติศาสตร์แบบที่เคยรู้จัก แต่หากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้ความรู้ใหม่คือ การเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนซึ่งเป็นคนตัวเล็กตัวน้อย การรื้อฟื้นความทรงจำของชุมชน ซึ่งก็คือการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์นั้นจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและวันเวลาที่เคลื่อนไป ชุมชนมีสมบัติสาธารณะซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่เคยทำให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่สมบัติสาธารณะก็มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการ

ขั้นที่สองในทำงาน ผู้ประสานงานก็ออกแบบการทำงานคู่ขนานไปในขณะเดียวกัน กับการให้คงความคิดนั้นคือ ให้เอาข้อมูลที่อยู่ในใจมาตั้งหัวข้อวิจัย ฝึกตั้งคำถามวิจัยให้สอดคล้องกับแนวคิด และย้ำซ้ำทวนในขั้นตอนการพัฒนาโครงการวิจัย มีการตั้งชื่อโครงการ การตั้งคำถามวิจัย จุดประสงค์ของการวิจัย ขั้นนี้จึงได้พบอย่างชัดเจนว่าความคิดของยุววิจัยและครูที่ปรึกษาติดข้องอยู่กับการอนุรักษ์ทั้งหมด จึงได้ให้ความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นให้แก่ผู้ประสานงานจังหวัด และครูที่ปรึกษา ออกแบบการเก็บข้อมูล การเลือกผู้ให้ข้อมูล โดยให้กำหนดอายุเป็นช่วง ๆ เพราะแต่ละคนจะมีข้อเท็จจริงของชีวิต ในช่วงอายุของตนเองชัดเจน ช่วงการจัดช่วงอายุ เช่น อายุ ๗๐-๙๐, ๖๐-๗๐, ๕๐-๖๐, ๓๐-๕๐,วัยรุ่น โดยถามข้อมูลเดียวกันเพื่อจะได้พบการเปลี่ยนแปลงของข้อมูล เกี่ยวกับความคิดอนุรักษ์ ได้เพิ่มความรู้เรื่องวัฒนธรรม คือ บทความเรื่อง มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม เพื่อให้ความเข้าใจใหม่ให้ไปเบียดขับความคิดความเชื่อเก่าแบบนุรักษ์ออกไป การเพิ่มความรู้ใหม่ได้ให้ในเวทีผู้ประสานจังหวัดครั้งหนึ่งและทุก ๆ ครั้งที่ลงพื้นที่ แต่คาดว่าการติดตั้งความรู้ใหม่ที่ผู้ประสานจะมีพลังมากกว่า เพราะจะได้ใช้เป็นเครื่องมือในการปรับโครงการ ส่วนเวทีครูที่ปรึกษาบรรยากาศมักจะวุ่นวาย และความสนใจก็จะไปอยู่ที่จะเขียนโครงการให้ผ่าน จึงมีบางส่วนที่เข้าใจ บางส่วนก็เขียนตามคนอื่นเพื่อให้เสร็จ

ขั้นที่สาม การบันทึกข้อมูล และการเขียนรายงาน ในตอนเริ่มงานการ ให้แนวความคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก็ยังคงต้องให้หรือทบทวนอยู่ทุกครั้งทุกพื้นที่ นอกจากนั้นปัญหาหลัก ก็คือวิธีคิดถึงการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลจึงขาดการจัดช่วงเวลา ถึงแม้ว่าจะเขียนถึงการเปลี่ยนแปลง เมื่อขาดเวลาและบริบท ก็ไม่อาจจะรู้ที่ไปที่มาของปรากฏการณ์ได้ ทางโครงการจึงเอาแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ เรื่องการแบ่งยุค มาปรับโดยเชื่อมโยงกับเนื้อหาของยุวิจัยในพื้นที่เข้าตามยุคให้มองเห็นเป็นตัวอย่าง แล้วให้

ปฏิบัติการจัดข้อมูลของโครงการตนเองเข้ายุค โดยจัดยุคตามบริบทของหมู่บ้าน จากนั้นให้นำเสนอวิทยากรและเจ้าหน้าที่สนาม จะชวนวิพากษ์วิจารณ์ หลายคนสามารถประเมินของตนเองและเพื่อนได้ ส่วนผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เข้าใจ และเพิ่มเล่าข้อมูลให้เห็นการเปลี่ยนแปลงชัดขึ้น เมื่อเข้าใจการจัดยุคแล้วก็ถึงขั้นต่อคือ การเขียนรายงานการวิจัย

การเขียนรายงานวิจัย

การเขียนรายงานการวิจัย ครูพี่เลี้ยงและยุววิจัยไม่รู้จะเริ่มอย่างไร ความแคลงใจเรื่องวิจัยต้องมี ๕ บทยังรบกวนใจอยู่ (ลาวัลย์ ถาพันธุ์)ทางทีมกลางจึงเพิ่ม รูปแบบการเขียน รายงานให้ แต่ยังพบปัญหาการเชื่อมโยง ทุกโครงการ ไม่สามารถจัดยุคได้เพราะข้อมูลขาดบริบทของชุมชน ขาดความละเอียด ทีมกลางต้องจัดปฏิบัติการแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ให้วิทยากรช่วยจับประเด็นในการแบ่งยุคโดยทำผ่านกรณีศึกษา ๑ โครงการ เมื่อเข้าใจแล้วแต่ละโรงเรียนก็ปรับแก้โครงการของตนเอง การเขียนเข้ายุคต่าง ๆ สรุปร่วมกับรายงานของ (มนฤดี สารใจ) และเมื่อจัดยุคแล้ว ยังเอาข้อมูลมาสนับสนุนการวิจัยไม่เป็น มีจำนวนไม่น้อยที่ การเขียนรายงานแต่ละยุคมีลักษณะการเขียนแบบสรุปความ ทั้งนี้กล่าวได้ว่าขาดการดึงเอาบริบทมาเชื่อมโยง

ปัญหาใหญ่อีกอย่างหนึ่งก็คือการขาดความรู้ทางสังคมหรือเรื่องจริงของชีวิตที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวพันกับบริบท สามารถสาวหาเหตุไปได้ถึงวิธีสอนแบบเก่า คือรู้แต่หนังสืออย่างเดียว ความรู้คือการท่องจำ มีครูพี่เลี้ยงหลายคนอุทานว่า การทำวิจัยคุณภาพที่แท้เป็นเรื่องง่ายๆ เป็นเรื่องใกล้ตัว ไม่เคยคิดว่าว่าจะเป็นผลงานวิจัยได้ในที่สุดทีมกลาง จึงกำหนดโครงร่างการเขียนให้ แบบหลวม ๆ คือแบบแผนในการศึกษาชุมชนและตัดตอนจากรายงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ๒ เรื่องให้เป็นตัวอย่าง และให้แนวทางในการศึกษาชุมชนดังต่อไปนี้

๑. ตัวแบบการศึกษาชุมชน

หัวข้อหลัก	หัวข้อย่อย	ความเกี่ยวเนื่องของเนื้อหา
การตั้งถิ่นฐาน	ชุมชน ประวัติชุมชน	ปรัมปราคตินิทาน
การอพยพ	สังคมชุมชน ภูมิอากาศ อาชีพ	ภูมิประเทศ–เศรษฐกิจ
ระดับชุมชน	หน่วยการตั้งถิ่นฐาน	หมู่บ้าน ชุมชนตลาด ฯลฯ

๒. ให้ตัวอย่างงานเขียนรายงาน เมื่อประสานงานกับครูและครูพี่ที่ปรึกษาเรียกร้องอยากเห็นตัวอย่างการเขียนงานวิจัยจึงได้ให้ตัวอย่างการเขียนบริบทด้านนามธรรมความเชื่อ ตำนาน และบริบททางกายภาพ และตัวอย่างการเขียนรายงาน ๒ เรื่อง คือ ตัดตอนจากประวัติศาสตร์บ้านแม่สาวเมืองหนอง (ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำ แม่มาว แม่สาว และม่กก) และป่าละหอกกะสัง

จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี เป็นพื้นที่สุดท้ายที่ได้ใช้คู่มือเต็มรูปแบบก็คือ ทีมประสานจังหวัดได้จัดกระบวนการสนับสนุนการเรียนรู้ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ณ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ระหว่างวันที่ ๓-๔ เดือนตุลาคม ๒๕๕๒ ตามรูปแบบที่ได้ทดลองมาหลายแห่งแล้ว คือการเก็บข้อมูล การตั้งคำถามและการเขียนเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ครั้งนี้ได้บทเรียนมาจากที่อื่นหลายครั้งแล้ว จัดรูปแบบให้มีให้ความรู้เรื่องกระบวนดังนี้ คือ

ทบทวนกรอบคิดการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
การแบ่งยุค
จัดข้อมูลเข้ายุค โดยแบ่งกลุ่มปฏิบัติการย่อย ตามโครงการที่หัวข้อเข้ากันได้
ครูที่ปรึกษานำเสนอ
วิจารณ์ ตามเกณฑ์ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
และเพิ่มเติมเอกสารคู่มือ แนวทางการเก็บข้อมูล
การตั้งคำถามและการเขียนเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ครั้งนี้เป็นการใช้และผลิตคู่มือภาคสนามที่สมบูรณ์ที่สุด เพื่อเป็นการให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้เห็นถึงกระบวนการดำเนินงานทั้งหมด ว่าที่ผ่านมาได้ทำอะไรบ้างแล้ว และจุดขาดคืออะไร ทบทวนความรู้ตามแผนภาพต่อไปนี้

<u>แผนภาพที่ ๑</u> : กระบวนการวิจัยของ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ

วิธีการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ต้องเป็นการบันทึกคำพูดบอกเล่าของคน ในแต่ละช่วงอายุ ซึ่งต้องจดบันทึกแบบละเอียด และอ้างอิงบุคคล วัน เวลา ที่ได้สัมภาษณ์

แผนภาพที่ ๒ : การเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่จะศึกษา เชื่อมโยงกับบริบทชุมชนตามแต่ละช่วงเวลา

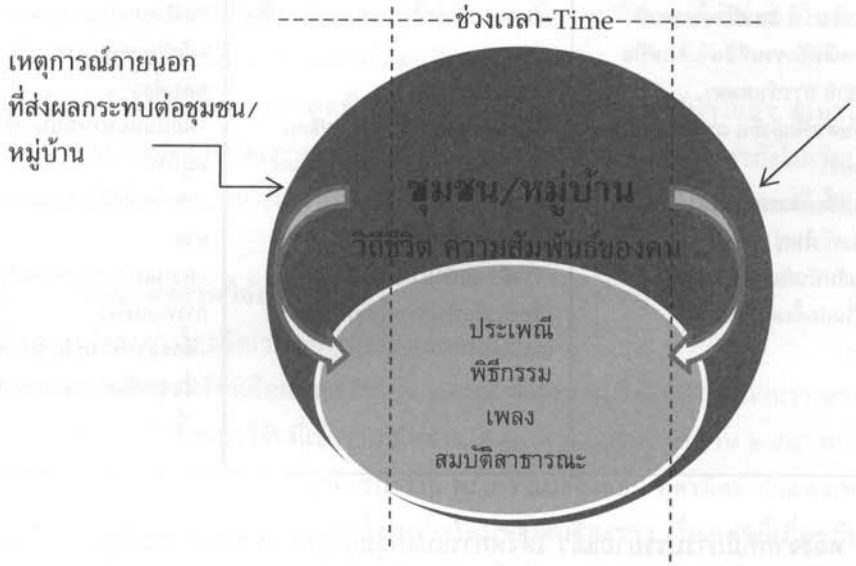

อธิบายเรื่องประเด็นที่แต่ละโครงการสนใจศึกษา ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม เพลงพื้นบ้าน สมบัติสาธารณะ การประกอบอาชีพ บุคคลสำคัญในท้องถิ่น และอื่น ๆ ซึ่งต้องเชื่อมโยงกับชุมชน หมู่บ้านที่ได้เข้าไปศึกษาวิจัยด้วย โดยไม่แยกส่วนที่เป็นศึกษาเฉพาะประเพณีพิธีกรรมเพียงอย่างเดียวโดด ๆ เช่น การศึกษา ๑ ประเพณี ว่ามีรูปแบบ ขั้นตอนอย่างไรบ้างแล้วจบเท่านั้น โดยไม่ได้อธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่จะต้องเน้นที่การเชื่อมโยงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชน หมู่บ้าน และเหตุการณ์ภายนอก ตามช่วงเวลาที่ผ่านไปในแต่ละยุคสมัยด้วย เพราะประเพณี พิธีกรรม สมบัติสาธารณะและอื่น ๆ ไม่ได้อยู่ลำพังของตัวมันเองโดด ๆ แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนในชุมชน/หมู่บ้าน

แผนภาพที่ ๒ นำเสนอตัวอย่างการแบ่งยุคตามแนวทางการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อให้ผู้ร่วมเวที (ครูและนักเรียน) ได้เกิดความเข้าใจแนวทางการเก็บข้อมูล การจัดเรียงข้อมูล และการเขียนรายงานในรูปแบบของวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามแผนภาพที่ ๓

แผนภาพที่ ๓ : ตัวอย่างการแบ่งยุคของการเขียนเล่าเรื่องเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ตัวอย่างการแบ่งยุค : วิธีศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

ยุคเกษตรพอยังชีพ	ยุคกลาง	ยุคหลังสมัยใหม่
-ความเชื่อ : ผี สิ่งเหนือธรรมชาติ -ประเพณีพิธีกรรมที่อิงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การทำเกษตร -ทำเกษตรเพื่อยังชีพ แรงงานภายในครอบครัว -แลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ -ครอบครัวใหญ่ -ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ -การเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน -อื่น ๆ	-เริ่มทำเกษตรเพื่อขายนอกชุมชน จ้างแรงงาน -ครอบครัวขยาย -ใช้เงินตราเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน -มีประเพณี พิธีกรรมที่อิงกับผีและศาสนา -มีตลาดภายในหมู่บ้าน -เริ่มมีถนนตัดผ่าน -สื่อสารสัมพันธ์ภายในชุมชนและใกล้เคียง ....อื่นๆ	-อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม -เข้าสู่อุตสาหกรรม ธุรกิจ การท่องเที่ยว -มีถนนหนทางเพิ่มมากขึ้น เข้าถึงทุกหมู่บ้าน -ประเพณีพิธีกรรมบางอย่างเริ่มสูญหาย -ความแปรเปลี่ยนของประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว -สื่อหลากหลายเพิ่มมากขึ้น -สื่อสารสัมพันธ์กันแบบเสมือนจริง ...อื่น ๆ

หลังจากที่มีการบรรยายแล้ว ได้จัดการแบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมเวทีออกเป็นกลุ่มย่อย โดยใช้โครงการที่มีผู้รู้มาร่วมด้วยเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง แล้วให้ผู้เข้าร่วมเลือกเข้าร่วมกลุ่มตามที่ตนเองเห็นว่าโครงการตนเองมีลักษณะ/หัวข้อวิจัย ที่สอดคล้องกับกลุ่มนั้น ๆ

กระบวนการกลุ่มย่อย :

ได้ติดตามความก้าวหน้าของแต่ละโครงการว่าในช่วงตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบันนี้แต่ละโครงการได้ทำอะไรบ้าง ผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร และมีปัญหา-แนวทางการแก้ไขอย่างไรบ้าง

ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกระบวนการ มีดังนี้

๑) ครูพี่เลี้ยงยุววิจัยเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการจดบันทึกข้อมูลเพิ่มมากขึ้น จากแต่เดิมนักเรียนจะจดบันทึกเพียง ๒-๓ บรรทัด (เหมือนตอบข้อสอบปรนัย) แล้วนำมาส่งให้ครู แต่เมื่อมีการอธิบายวิธีการจดบันทึกแบบละเอียดจากการสัมภาษณ์คนในชุมชน ทำให้เริ่มเห็นแนวทาง วิธีการ ที่จะนำกลับไปจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

๒) ครูพี่เลี้ยงและนักเรียน (ที่มาด้วย) เริ่มเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์

๓) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การแบ่งช่วงเวลาตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน/ชุมชนที่เข้าไปศึกษาวิจัย

๔) ช่วงแรก ครูยังขาดความมั่นใจในการที่จะเขียนรายงาน การแบ่งยุคในทางประวัติศาสตร์เกรงว่าจะไม่ตรงตามทฤษฎี และความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เช่น กรณีที่ผู้เล่าข้อมูลขัดแย้ง ไม่สอดคล้องกันจะทำอย่างไร ?

๕) การเก็บข้อมูลของนักเรียนยุววิจัยในช่วงที่ผ่านมา ยังไม่มีการจดบันทึกข้อมูลแบบละเอียดทั้ง ๆ ที่หลายคนเมื่อมีการให้เล่าเรื่องราวข้อมูลที่ไปเก็บมาได้นั้น สามารถเล่าได้มีรายละเอียดที่น่าสนใจ จึงได้แนะนำว่าให้เขียนบันทึกตามที่ตนเองได้เล่ามา ไม่ต้องกลัวว่าจะผิดหรือถูก ให้เขียนออกมาก่อนให้ละเอียดมากที่สุด

๖) ได้แนะนำว่าให้มีการส่งข้อมูลที่แต่ละทีมได้เก็บมาและเขียนไว้บ้างแล้ว ส่งมาให้กับทีมประสานงานจังหวัดและภาคเหนือ ได้อ่านก่อน (ซึ่งหลายคนยังเกรงว่ายังไม่เรียบร้อย ไม่กล้าส่งมาให้อ่าน) โดยใช้การส่งทางอีเมลจะสะดวกในการให้ข้อแนะนำย้อนกลับไป

๔. การติดตามประเมนผลงานวิจัย

การติดตามโครงการโดยจัดเวทีให้ครูพี่เลี้ยงเสนอผลงาน

การดำเนินงามถึงช่วงท้ายเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๒ โครงการยุวิจัยที่ส่งรายงานร่างแรกจำนวนทั้งหมด ๑๙๐ โครงการ นักเรียนยุววิจัยที่เข้าร่วม จำนวน ๘๙๓ คน และครู จำนวน ๒๘๘ คน ในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร ตาก พิษณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ และอุทัยธานี ซึ่งพบว่าได้มีข้อมูลเรื่องราว เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ผ่านการบอกเล่าจากคนในชุมชนรุ่นต่าง ๆ ในด้านการประกอบอาชีพ สมบัติสาธารณะ ประเพณีพิธีกรรม ประวัติบุคคล และอื่น ๆ โครงการฯ จึงให้มีการจัดเวทีวิชาการ ประชุมครูที่ปรึกษาเพื่อนำเสนอข้อมูลและผลงานของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในระดับจังหวัดและระดับภาค และวางแนวทางเพื่อการสังเคราะห์งานภาพรวมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของภาคเหนือและอีกประการหนึ่งเพื่อเพื่อพัฒนาครูผู้สอนในระดับมัธยมศึกษา ด้านวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ของคน ประเพณีพิธีกรรม สมบัติสาธารณะใน ระดับหมู่บ้าน ชุมชน และจังหวัดที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

วิธีการทำงาน

๑) ผู้ประสานงานจังหวัดคัดเลือกโครงการที่ดีระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ โครงการ เพื่อให้ยุววิจัยเข้าร่วมเวทีนำเสนอผลงาน รวม ๑๒ โครงการ

๒) ยุววิจัยที่ได้รับการคัดเลือกเป็นตัวแทนนำเสนอผลงานวิจัยเพื่อสร้างแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศักยภาพของผู้เรียน

๓) ครูนำเสนอผลการวิจัยในเวทีประชุม เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ความเห็นเพื่อเป็นแนวทางในการปรับแก้ไขผลงานวิจัย

๔) ผู้เชี่ยวชาญ ทีมประสานงานภาค และผู้ประสานงานจังหวัด และครูร่วมกันกำหนดแนวทางการสังเคราะห์ข้อมูล

๕) ผู้เชี่ยวชาญ ทีมประสานงานภาค และผู้ประสานงานจังหวัด ร่วมกันคัดเลือกโครงงานที่มีศักยภาพจำนวน ๔๐ โครงการ เพื่อจัดทำวีดีทัศน์ หรือสื่อประเภทอื่นเพื่อเผยแพร่ในโอกาสต่อไป

การนำเสนอผลงานครั้งนี้ ได้ผล ๒ อย่างด้วยคือ ด้านหนึ่งแนวคิดในการทำงานสังเคราะห์และอีกด้านหนึ่ง การสะท้อนความรู้และการเสริมพลังให้กับครูที่ปรึกษา

จากการประเมินผลลัพธ์จากงานเขียนของครูที่เข้าร่วมในการนำเสนองานในครั้งนี้ ครูรู้สึกเชื่อมั่นในวิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากขึ้น และเชื่อมั่นในความรู้ของตนเอง เพราะได้นำเสนอผลงานที่ตนเองและยุววิจัย เป็นผู้สร้างความรู้ขึ้นมาเอง ครูหลายคนสะท้อนว่า กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ได้ทำให้มีเครื่องมือ การเรียนการสอนเพิ่มขึ้น ดังรายงานในโครงการ **"มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก : กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่** เขียนบรรยาย ถึงการนำไปใช้ ในหลักสูตรท้องถิ่น และอยากขยายผลต่อไปถึงการทำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระดับ อำเภอ ดังนี้ครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม นักเรียนและชุมชน เห็นประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยนี้ หลังจากที่นำไปทดลองสอนในห้องเรียนระยะหนึ่ง นักเรียนก็ให้ความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้

จึงเกิดแนวความคิดในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งแนวทางการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ทางโรงเรียนก็จะขอความร่วมมือจากคณะกรรมการสถานศึกษามาร่วมประชุมกันเพื่อนำเสนอผลงานวิจัยที่ได้ดำเนินการไปแล้ว และจะให้มีการวิพากษ์ความถูกต้องของเนื้อหา หลักฐานต่าง ๆ รวมทั้งจะขอให้มีการให้ข้อเสนอแนะว่าควรจะเพิ่มเติมเนื้อหาอะไรอีก เพื่อให้เนื้อหามีความสมบูรณ์มากขึ้นและครอบคลุมทุกประเด็น หลักสูตรท้องถิ่นนี้ก็จะสามารถแสดงลักษณ์ของชุมชนได้ชัดเจน นอกจากนั้นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ครูผู้สอนจะให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำด้วย คือ ให้นักเรียนทำโครงงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านของตนเองโดยใช้กระบวนการวิจัยของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก *สกว.* เพื่อให้เกิดการตื่นตัวของเยาวชนในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนและเกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง ตลอดจนยังเกิดแนวคิดที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับที่กว้างขึ้นคือในระดับอำเภออีกด้วย

ข้อคิดเห็นของยุววิจัย จากโครงการกระบวนการพัฒนายุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโครงการผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวตีนธาตุ ตำบลป่าไหน่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ที่สะท้อนการทำงานกับ *สกว.* มีงานทั้งหนัก เหน็ดเหนื่อย แต่ก็คุ้มค่า เพราะได้เรียนรู้เรื่องของชุมชนของตนเอง สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจที่มีต่อท้องถิ่น ทำให้เกิดความรักท้องถิ่น

เด็กหญิงจิรายุ คำนวล "...งานที่ทำร่วมกับ สกว. มันเยอะจริง ๆ และค่อนข้างยาก ตอนแรกทำรู้สึกเหนื่อยมาก ทั้งเครียดทั้งท้อ และคิดว่า ตัวอย่างเราจะทำเรื่องพวกนี้ได้เหรอ แต่พอได้เห็นความตั้งใจ

และความคาดหวังจากเพื่อน ๆ ที่ร่วมโครงการ อาจารย์และ สกว. ที่อยากจะเห็นนักวิจัยตัวน้อย ๆ ได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของประวัติศาสตร์ ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศาสนาและวัฒนธรรมและยิ่งเป็นเรื่องในท้องถิ่นเราด้วย ทำให้ความรู้สึกและความคิดเดิม ๆ เปลี่ยนไป เปลี่ยนเป็นความคิดใหม่ ๆ ความรู้สึกดี ๆ และความรับผิดชอบต่อเรื่องที่ทำ ซึ่งในการทำงานแต่ละครั้งสนุกและอยากที่จะรื้อฟื้นพัฒนาประวัติศาสตร์อันดีงามที่ถูกลบเลือนกลับมาอีกครั้งตอนนี้อยากจะขอบคุณ สกว.ที่ได้หยิบยื่นโอกาสดี ๆ ให้แก่พวกเรา ทำให้เรารักประวัติศาสตร์และ รักชุมชนท้องถิ่นเรามากขึ้น..."

เด็กหญิงสาธิตา ไชยเรือน "...จากการทำงานร่วมกับ สกว. ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่าเป็นการทำงานที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่แน่นอน ข้าพเจ้ารู้สึกสับสน บางครั้งก็ปวดหัว ท้อแท้ จนอ่อนเพลีย ง่วงนอนตลอดเวลา แต่จะหนักเท่าไหร่ที่ผ่านมานั้นข้าพเจ้าก็อดทน สามารถทำได้ดี ทำงานที่ผ่านมาได้จนสำเร็จ โครงการนี้เป็นโครงการที่ฝึกให้นักเรียนมีความอดทนขึ้นด้วย..." เด็กหญิงจิรายุ คำนวล "...อยากให้มีการจัดอบรมโครงการที่เข้าร่วมกับ สกว. บ่อยขึ้นเพราะหากมีข้อผิดพลาดหรือปัญหากับโครงการจะได้แก้ไขถูกและท่วงทันเวลาและจะไม่ได้ไปแก้ปัญหาหรือสะสมปัญหาทีหลัง ส่วนเรื่องการจัดโครงการนี้จะมีทีมยุววิจัยรุ่นต่อไปเป็นเรื่องที่ดีและน่าสนับสนุน เพราะประวัติศาสตร์ไม่ได้หยุดอยู่แค่นี้ ..."

เด็กหญิงแพรวา กีรติยรรยง "...การเข้าร่วมกับ สกว. ถือเป็นโอกาสอันดีและเป็นการหาความรู้ใส่ตัว เพื่อจะนำไปพัฒนาและปรับปรุงต่อไป เป็นโครงการที่ทำให้ทีมงานเกิดความคิด สงสัย อยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป และทำให้เกิดเป็นนิสัยรักท้องถิ่นของตนขึ้นมา สามารถสานต่อให้เด็ก ผู้ใหญ่มีจิตสำนึกในท้องถิ่นของตนที่อาศัย และใช้เป็นแหล่งทำกิน"

จากบันทึกสะท้อนความคิดเห็นในการทำงานร่วมกับ สกว. นักเรียนยุววิจัยส่วนใหญ่ มีทัศนคติที่ดีต่อ สกว. และเห็นว่าเป็นโครงการที่เกิดประโยชน์กับตนเองและท้องถิ่น

ในขั้นตอนการติดตามผลโครงการฯ ได้พบว่า การเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องอนุรักษ์เป็นสิ่งทำได้ยาก จึงให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมในรายละเอียดมากขึ้นและให้หลายครั้ง โดยให้ความรู้ความคิดกับผู้ประสานจังหวัดให้เข้าใจก่อน แล้วตามลงไป ถอดรหัสการเปลี่ยนแปลงที่พบข้อมูลของโครงการในพื้นที่ ให้เข้าใจสัญญะในวัฒนธรรมก็คือการตีความข้อมูลประเพณีวัฒนธรรมให้มีประโยชน์ต่อชีวิตจริงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ตลอดถึงการปรับประยุกต์ใช้ได้สำหรับเจ้าของวัฒนธรรมเอง ซึ่งมีข้อคำนึงในการใช้ข้อมูลวัฒนธรรม ๗ ลักษณะ ถ้าเข้าใจแล้วน่าจะมีผลต่อการทะลาย ความคิดเชิงอนุรักษ์ให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งลักษณะวัฒนธรรมมีดังนี้คือ

๑. **มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม** มนุษย์เป็นผู้นำสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติมาปรุงแต่งเพื่อสนองการใช้ประโยชน์เฉพาะอย่างของมนุษย์เองตามยุคตามสมัย

๒. **วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้** นอกจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นแล้ว ความสามารถในการผลิตสร้างวัฒนธรรมยังไม่มีอยู่ในพันธุกรรมด้วย มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรม

๓. **วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic)** วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากการบูรณาการความรู้หลายส่วนเข้าด้วยกันโดยมิได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ เหมือนกับความรู้ทางวิชาการ ซึ่งถูกแบ่งออกเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ แยกออกจากกันไป

๔. **วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamism)** วัฒนธรรมมิใช่ผลผลิตที่ตายตัวของมนุษย์ เราอาจกล่าวได้ว่าในทุกยุคสมัย วัฒนธรรมจะถูกปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แปรรูป ผลิตซ้ำ สร้างขึ้นใหม่ และถูกทดแทนอยู่โดยตลอด

๕. **วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วม** โดยทั่วไปการผลิตสร้างหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่ใช้ฉันทามติ (Consensus) ของผู้ร่วมเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ

๖. **วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์** วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนบรรจุไว้ด้วยสัญลักษณ์ที่มีความหมายทั้งสิ้น "ปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญลักษณ์" (Symbolic Interactionism)

๗. **วัฒนธรรมมีมากและหลากหลาย** ในพื้นที่ภูมิศาสตร์หนึ่ง ๆ จะมีกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปมากบ้างน้อยบ้าง (เรียบเรียงจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สังคมไทยกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ๒๕๔๘.)

ปฏิบัติการนี้พบว่าการเพิ่มเติมความรู้นั้นบรรยากาศที่เหมาะสมคือเวทีผู้ประสานงานจังหวัดส่วนในพื้นที่ระดับโรงเรียนนั้น เหมาะที่ประยุกต์ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดไปตามข้อมูลที่ปรากฏมากกว่า และต้องทำบ่อย ๆ และฝึกให้คิด โดยวิเคราะห์จากตัวอย่างในพื้นที่ สำหรับในโครงการนี้ไม่มีเวลามากพอที่จะทำกิจกรรมนี้เลย ซึ่งบทเรียนจากงานนี้สามารถสร้างรูปแบบสำหรับการปรับเปลี่ยนเรื่องความคิดกับวัฒนธรรมได้อีกงานหนึ่ง ถ้าทำได้จะเป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้นและมีตัวชี้วัดชัดเจนอีกด้วย

๕. การต่อยอดงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การต่อยอดงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือมี ๒ อย่าง คือ การสังเคราะห์องค์ความรู้เป็นการยกระดับความรู้ และการทำสื่อวีดิทัศน์ จากผลงานของยุววิจัย

สรุปภาพรวมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจนจบโครงการ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ทำวิจัยทั้งสิ้น ๒๐๙ โครงการ

๑. โครงการสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การสังเคราะห์งานวิจัยมีจำนวน ๒๑ โครงการ แบ่งเป็นประเด็นเนื้อหา จำนวน ๑๓ โครงการ และประเด็นกระบวนการ จำนวน ๘ โครงการ

โดยในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ดำเนินการจัดประชุม เพื่อกำหนดกรอบการสังเคราะห์งานตามแนวประวัติศาสตร์ และจัดประชุมเพื่อนำเสนอผลการสังเคราะห์งานพร้อมทั้งรับข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ จำนวน ๓ ครั้ง และติดตามโดยให้นำเสนอผลการสังเคราะห์ ๒ ครั้ง

๒. **งานผลิตสื่อวีดีทัศน์**

การผลิตสื่อเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกับกลุ่มนักเรียน ซึ่งครูจะสามารถนำสื่อที่เป็นวีดีทัศน์และหนังสือการสังเคราะห์งาน ไปใช้เป็นสื่อสำหรับจัดเรียนการสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในห้องเรียน รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้เป็นสื่อในการสื่อสารให้กับชุมชนในพื้นที่ที่ทำงานยุววิจัย และผู้ที่สนใจในสังคม วงกว้างผ่านช่องทางโทรทัศน์และเวปไซด์ ซึ่งคาดหวังว่าจะช่วยกระตุ้นให้กลุ่มคนที่รับสื่อได้เกิดจิตสำนึกต่อสิทธิในความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และอื่น ๆ ซึ่งถือเป็นสมบัติร่วมของชุมชน ตลอดถึงได้เรียนรู้และเกิดความเข้าใจ รู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านสังคมวัฒนธรรมของภาคเหนือ เช่น ด้านการประกอบอาชีพ ประเพณีพิธีกรรม สมบัติสาธารณะ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันจะนำสู่การสร้างวิธีคิดของคนในสังคมไทยในยุคปัจจุบัน เพื่อใช้ในการหาทางเลือกต่อการปรับตัวของตนเองและชุมชนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการผลิตสื่อวีดีทัศน์ มีดังนี้

๑. เพื่อผลิตสื่อที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อใช้กับการเรียนการสอนของครูในโรงเรียน และสื่อสารให้แก่คนในชุมชนในพื้นที่ที่ทำงาน ยุววิจัย รวมถึงผู้ที่สนใจในสังคมวงกว้าง

๒. สร้างความรู้ในรูปแบบของ Edutainment เพื่อพัฒนาความคิด ยกระดับความรู้ให้กับครู และนักเรียน ตลอดจนคนในชุมชน และสาธารณชนทั่วไป

๓. เพื่อเผยแพร่ผลงานของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือให้กับคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๔. เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึก สิทธิ ในความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ฯลฯ ซึ่งถือเป็นสมบัติร่วมของชุมชน

การผลิตสื่อเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดมีจำนวน ๒๐ โครงการ กำหนดประเด็นในการผลิตวีดีทัศน์ จำนวน ๕ ประเด็น ๆ ละ ๔ เรื่อง รวมทั้งสิ้น ๒๐ เรื่อง โดยเป็นเรื่องที่สอดคล้องประเด็นการสังเคราะห์งานที่จะนำมาผลิตเป็นหนังสือ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- ประเด็นประเพณี / พิธีกรรม / ความเชื่อ
- ประเด็นสมบัติสาธารณะ
- ประเด็นการทำมาหากิน / อาชีพ
- ประเด็นการปรับตัว / การย้ายถิ่น /ชาติพันธุ์
- ประเด็นภูมินามนิเวศน์วัฒนธรรม

สื่อวีดีทัศน์แต่ละเรื่องมีความยาวประมาณ ๒๕ นาที

ท้ายที่สุดนี้กล่าวได้ว่าการทำโครงการยุววิจัยฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับบุคลากรที่ร่วมทำงานวิจัย ตั้งแต่คณะทำงานโครงการ ครูที่ปรึกษา ยุววิจัย ที่เข้าร่วมโครงการ ดังข้อสรุปต่อไปนี้

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการทำวิจัย

ด้านเนื้อหา/ความรู้	กระบวนการ
• การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคน • ความทรงจำร่วม • การเปลี่ยนแปลงการจัดการสมบัติสาธารณะ • การเปลี่ยนแปลงตา เวลา/พื้นที่ - ยุคของการเปลี่ยนผ่าน - เกษตร สมัยใหม่ ปัจจุบัน • อัตลักษณ์ของชุมชน • ได้ความรู้/ข้อมูล ภาพรวมของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ	ด้านความคิด ต้องคิดในกระบวนการ • เก็บข้อมูลวิธีตั้งคำถาม ถามอย่างไรคิดเชื่อมโยง เป็นเหตุเป็นผล • ได้ความสัมพันธ์ โรงเรียนครอบครัวชุมชน ด้านจิตใจ/ความสำนึก • ปรับตัวเข้าสังคมหลากหลาย มีความสุข • เกิดความอบอุ่น เรียนอย่างมีความหมาย • เกิดความ เชื่อมั่นในตนเอง ชุมชน พ่อแม่ผู้เฒ่า • รักบ้านเกิด

การเปลี่ยนแปลงในการทำงานวิจัย

เดิม	ประเมินการเปลี่ยนแปลงจากวิเคราะห์ข้อมูล
• เก็บข้อมูลแบบหยุดนิ่ง • อนุรักษ์ สุด ๆ • การเปลี่ยนแปลงคือความผิด • คิดว่ามีผู้บงการต่อสรรพสิ่ง • คิดว่าการสวดอ้อนวอนจะช่วยได้	๑. ได้ทักษะการเชื่อมโยง รู้ที่ไปที่มาของเหตุการณ์/สถานการณ์ ๒. ได้ความรู้ใหม่คือมองเห็นการเปลี่ยนแปลง ๓. เปลี่ยนแปลงตัวตนรู้ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้าง/เป็นผู้กระทำเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนของตนเอง ๔. เชื่อมั่นในชุมชนและตัวตน

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นเพียงการมองเห็นว่ามีการขยับเขยื้อนบ้าง แต่ไม่ทั้งหมด กระบวนการเพียงครั้งเดียวยังไม่เพียงพอที่จะมีพลังที่จะสร้างกระแส และไม่อาจจะยั่งยืนได้ จากประสบการณ์ในโครงการนี้ พบว่าความเคยชินที่ผ่านมาเหนียวแน่น ฝังลึกอยู่ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล

และระดับโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นระบบราชการหรือโครงสร้างชุมชน นั่นเป็นเพราะสิ่งนั้นเคยมีบทบาทหน้าที่และใช้ได้ผลต่อสังคมที่ผ่านมา ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและพลิกผัน ไม่คงที่ งานสร้างพลังท้องถิ่น ให้แสวงหาตัวตน เพื่อเป็นภูมิคุ้มกัน ยิ่งต้องมีปฏิบัติการกันมากยิ่งขึ้นและยาวนาน จึงจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลึกซึ้ง เข้าใจเท่าทันกับสถานการณ์โลกในปัจจุบัน

แหล่งอ้างอิง

ลาวัลย์ ถาพันธุ์ รายงานกระบวนการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย

ศักดิ์กฤษ จันทิมา รายงานกระบวนการพัฒนานักเรียนยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ โรงเรียนบ้านวังลึก ต.วังลึก อ.บ้านด่านลานหอย จ.สุโขทัย

ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติกระบวนการพัฒนานักเรียนยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือโรงเรียนชัยมงคลพิทยา "มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก: กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย"

สุมาลี อวยพร กระบวนการสังเคราะห์งานวิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ " ผู้หญิง .....อยู่ไฟ " โรงเรียนคีรีมาศพิทยาคม อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย

มนฤดี สารใจ การสังเคราะห์กระบวนการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด (กวีธรรมสาร) เทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

อ้อยทิพย์ ทองดี การสังเคราะห์งานกระบวนการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ โครงการผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวตีนธาตุ ตำบลป่าไหน่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

อารีย์ บินประทาน การสังเคราะห์สื่อวีดีทัศน์โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ "การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่าเก่าและเมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย"

รายชื่อโรงเรียนและโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนดอยสะเก็ดวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่	การอพยพเข้ามาของชนเผ่าลาหู่ใน เขตพื้นที่ตำบลเชิงดอย อ. ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
๒	โรงเรียนไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่	การอพยพเข้ามาของชาวไตกับวิถีชีวิต ที่เปลี่ยนไปของชาวตันโชค อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่
๓	โรงเรียนทาเหนือวิทยา จังหวัดเชียงใหม่	การดูแลสุขภาพของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจากอดีตสู่ปัจจุบันของหมู่บ้านป่างิ้ว ต.ทาเหนือ อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่
๔	โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์ วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่	วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชุมชนวัดเกต
๕	โรงเรียนฝางชนูปถัมภ์ จังหวัดเชียงใหม่	วิถีชีวิตการใช้แม่น้ำฝาง ของคนบ้านแม่ใจ ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๖	โรงเรียนพร้าววิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่	ผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวตีนธาตุ ต.ป่าไหน่ อ.พร้าว จ.เชียงใหม่
๗	โรงเรียนเชียงใหม่ คริสเตียน จังหวัดเชียงใหม่	จากป่าเมี่ยงสู่โฮมสเตย์ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของหมู่บ้านแม่กำปอง
๘	โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (วัดศรีโสดา) จังหวัดเชียงใหม่	การเปลี่ยนแปลงประเพณีมัดมือของชนชาวกะเหรี่ยงบ้านวัดจันทร์ ต.บ้านจันทร์ อำเภอแม่แจ่มจากอดีตถึงปัจจุบัน

จังหวัดลำพูน

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนน้ำดิบวิทยา จังหวัดลำพูน	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวสวนลำไยในตำบลหนองยวง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน จากอดีตถึงปัจจุบัน
๒	โรงเรียนป่าตาลบ้านธิพิทยา จังหวัดลำพูน	การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนไทลื้อกับคนไทยอง อ.บ้านธิ จ.ลำพูน
๓	โรงเรียน วชิรป่าซาง จังหวัดลำพูน	การสืบทอดและดำรงอยู่ของชุมชนรามัญกลุ่มสุดท้ายแห่งนครหริภุญชัย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๔	โรงเรียนส่วนบุญโญปถัมภ์ ลำพูน จังหวัดลำพูน	หนองออกรูกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
๕	โรงเรียนแม่ตืนวิทยา จังหวัดลำพูน	สภาพแวดล้อมใหม่กับวิถีชีวิต ที่เปลี่ยนไปของชุมชนในตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๖	โรงเรียนป่าซาง จังหวัดลำพูน	การศึกษาการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวยองบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
๗	โรงเรียนทาขุมเงินวิทยาคาร จังหวัดลำพูน	การสืบทอดการทอผ้าด้วยกี่เอว และการดำรงอยู่ของชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง บ้านแม่ขนาด ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
๘	โรงเรียนธีรกานท์บ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน	ความเป็นมาของชุมชนกับประเพณีแห่แค่หลวง บ้านป่าป๋วย ตำบลบ้านโฮ่ง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๙	โรงเรียนบ้านหนองเงือก	การเอาวันการทำงานของชาวยองบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง
๑๐	โรงเรียนจักรคำคณาทร	ความทรงจำร่วมและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตกับการทอผ้าบ้านหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
๑๑	โรงเรียนบ้านห้วยหละ	ความเป็นมาของชุมชนกับการทอผ้า กี่เอว บ้านห้วยหละ ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๒	โรงเรียนเวียงเจดีย์วิทยา	การทอผ้ามัดหมี่ของกะเหรี่ยง (สะกอ) บ้านห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๑๓	โรงเรียนวัดวังหลวง	ไม้ไผ่กับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านวังหลวง ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๔	โรงเรียนบ้านหนองปลาสะวาย	กลุ่มทอผ้าตีนจกกี่ทอมือ บ้านหนองปลาสะวาย ตำบลหนองปลาสะวาย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๕	โรงเรียนบ้านม่วงโตน	ความเป็นมาของชุมชนกับการแปรรูปลำไย บ้านห้วยกาน ตำบลบ้านโฮ่ง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

จังหวัดเชียงราย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนปูแกง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่าเก่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ต.แม่เย็น อ.พาน จ.เชียงราย
๒	โรงเรียนบ้านโป่งแดง จังหวัดเชียงราย	จากอดีตสู่ปัจจุบันผ้าทอไทลื้อของชุมชนไทลื้อบ้านโป่งแดง
๓	โรงเรียนสันกลางวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้าน แม่คาวหลวง ต.สันกลาง อ.พาน จ.เชียงราย
๔	โรงเรียนห้วยซ้อวิทยาคมรัชมังคลาภิเษก จังหวัดเชียงราย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการบูชา พระธาตุเขาเขียวของคนในหมู่บ้านใหม่ดอนแก้ว ตำบลห้วยซ้อ
๕	โรงเรียนพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย	การศึกษาผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านในเขตอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ระหว่างการใช้รถโม่ข้าวกับการโม่ข้าวเอามื้อ
๖	ร.ร.สามัคคีวิยาคม	หนตางเตว เมื่อตะวา , ถนน...ลมหายใจของเชียงราย
๗	โรงเรียนเวียงเชียงรุ้งวิทยาคมจังหวัดเชียงราย	พิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ของท้องถิ่นบ้านร่องหวาย ตำบลดงมหาวัน อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย
๘	โรงเรียนธารทองวิทยา จังหวัดเชียงราย	วัดพระธาตุกำพร้าวัวทองกับการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านดงขนุน
๙	โรงเรียนเทิงวิทยาคม จังหวัดเชียงราย	การเปลี่ยนแปลงของน้ำหงาวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน
๑๐	โรงเรียนจุฬาภรณ์ราชวิทยาลัย เชียงราย	การมีส่วนร่วมในชุมชน : กรณีเหมืองฝายบ้านป่ายางมน ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
๑๑	โรงเรียนขุนตาลวิทยาคม จังหวัดเชียงราย	วิถีชีวิตของคนเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมืองจากอดีตสู่ปัจจุบัน
๑๒	โรงเรียนเวียงเชียงรุ้งวิทยา จังหวัดเชียงราย	ผีหม้อนึ่งในหมู่บ้านดงป่าสัก
๑๓	โรงเรียนบ้านแซววิทยาคม จังหวัดเชียงราย	วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงการทำมาหากินของชาวเขาเผ่ามั้งบ้านธารทอง
๑๔	โรงเรียนบ้านดู่ (สหราษฎร์พัฒนาคาร) จังหวัดเชียงราย	ตลาดสดบ้านดู่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑๕	โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง	"วิถีชีวิตของชาวไทยเขินในตำบล แม่ข้าวต้มจากอดีตถึงปัจจุบัน " (กรณีศึกษา บ้านแม่ข้าวต้ม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย)
๑๖	โรงเรียนพานพิเศษพิทยา	การเลี้ยงเจ้าบ้าน บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๑๗	โรงเรียนสันติคีรีวิทยาคม	ลานสาวกอด กรณีศึกษาชนเผ่าอาข่า บนดอยแม่สลอง จ.เชียงราย

จังหวัดพะเยา

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนถ้ำปินวิทยาคม จังหวัดพะเยา	ฮ้านน้ำ กับความสัมพันธ์ในชุมชน
๒	โรงเรียนขุนควรวิทยาคม จังหวัดพะเยา	น่อเป๋เจา เทศกาลปีใหม่มังกับการเลือกคู่ครองของพี่น้องชาวมังบ้านแสงไทร อ.ปง จ.พะเยา
๓	โรงเรียนบ้านจำป่าหวาย	การเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรเคมีต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านจำป่าหวาย ต.จำป่าหวาย อ.เมือง จ. พะเยา
๔	โรงเรียนพญาลอวิทยาคม จังหวัดพะเยา	ค่าว : วิถีชีวิตของคนในชุมชนพญาลอ จากอดีตถึงปัจจุบัน
๕	โรงเรียนฟากกว้านวิทยาคม จังหวัดพะเยา	ประเพณีพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าพ่อ ขุนต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖	โรงเรียนปงรัชดาภิเษก จังหวัดพะเยา	"วิถีชีวิตของคนในชุมชนลุ่มน้ำยม จากอดีตถึงปัจจุบัน" (กรณีศึกษา บ้านบุญยืน อำเภอปง จังหวัดพะเยา)
๗	โรงเรียนชุมชนบ้านหลวง	กระบวนการจัดการแม่น้ำปี้ของชุมชนตำบลเชียงม่วน อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา จากอดีตสู่ปัจจุบัน"
๘	โรงเรียนบ้านพระนั่งดิน	ร่วมใจรักษ์ศึกษาป่าชุมชนบ้านปี้ กำเนิดสายนทีสู่ชุมชน
๙	โรงเรียนบ้านแม่กา จังหวัดพะเยา	การศึกษาพิธีการเลี้ยงผีเจ้าพ่อแม่กาของชุมชนบ้านแม่กา หมู่ที่ ๑ และหมู่ ๑๐ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จากอดีตถึงปัจจุบัน

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑๐	โรงเรียนแม่ใจวิทยาคม จังหวัดพะเยา	กาดฮิมตาง อำเภอแม่ใจ จากมะพร้าวเผาสู่มะพร้าวต้ม
๑๑	โรงเรียนปงพัฒนาวิทยาคม จังหวัดพะเยา	การเลี้ยงผีปู่ย่า ของชาวบ้านในตำบลงิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา
๑๒	โรงเรียนเชียงคำวิทยาคม	การคงอยู่งานหัตถกรรมชุมชนบ้านร่อค้อม ตำบลเจดีย์คำ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๑๓	รร.บ้านถ้ำผาลาด	ลำน้ำลาวสายน้ำแห่งชีวิตชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
๑๔	โรงเรียนฝายกวางวิทยาคม จังหวัดพะเยา	ตลาดชุมชนคนเชียงคำ
๑๕	โรงเรียนบ้านทุ่งแต จังหวัดพะเยา	การเอามือของชุมชนบ้านทุ่งแต-น้ำฮาก ตำบลงิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา
๑๖	โรงเรียนจุนวิทยาคม จังหวัดพะเยา	งานศพสู่ป่าเฮี่ยว แนวคิด ความเชื่อของคนในตำบลห้วยข้าวก่ำ อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๑๗	โรงเรียนเชียงม่วนวิทยาคม จังหวัดพะเยา	การเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงผีบ้านผีเมืองของชาวไทยลื้อบ้านทุ่งมอก ต.บ้านมาง อ.เชียงม่วน จ.พะเยา
๑๘	โรงเรียนบ้านสบสา จังหวัดพะเยา	การศึกษาพิธีการเลี้ยงผีขุนน้ำของชุมชนบ้านคุ้ม หมู่ ๖ บ้านคุ้มเจริญ ตำบลร่วมเย็น อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๑๙	โรงเรียนภูซางวิทยาคม จังหวัดพะเยา	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเกิดจากการขยายตัวของการปลูกยางพารา กรณีศึกษาบ้างทุ่งกล้วย หมู่ที่ ๕ ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา
๒๐	โรงเรียนบ้านร่องส้าน	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวเขา เผ่ามัง หมู่บ้านประชาภักดี ตำบลร่มเย็น อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

จังหวัดกำแพงเพชร

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา ๒ กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร	การเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตของ ลาวโซ่งในชุมชนบ้านประชาสุขสันต์
๒	โรงเรียนบ้านเทพนคร	การเปลี่ยนแปลงชุมชนริมฝั่งแม่น้ำปิง จากบ้านปางฝรั่งสู่บ้านเทพนคร
๓	โรงเรียนบ้านเกศกาสร	การเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านเกศกาสรกับการ

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	จังหวัดกำแพงเพชร	เปลี่ยนแปลงการฟ้อนภูไท
๔	โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร	ศรัทธาความเชื่อต่อศาลหลักเมืองที่มีผลต่อการดำรงชีวิตในชุมชนเมืองกำแพงเพชร
๕	โรงเรียนบ้านหนองน้ำแดง จังหวัดกำแพงเพชร	ผลกระทบของการก่อตั้งชุมชนใหม่ ที่อพยพมาจากที่ต่าง ๆ กัน ที่มีต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองน้ำแดง
๖	โรงเรียนทุ่งทรายวิทยา จังหวัดกำแพงเพชร	ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้าน โนนสวรรค์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีทำบุญกลางบ้าน
๗	โรงเรียนบ้านเกาะน้ำโจน	พิธีการเลี้ยงผีบ้านผีเรือนกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเกาะน้ำโจน
๘	โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร	ตำนานท้าวแสนปมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตำบลเทพนคร
๙	โรงเรียนบ้านโนนจั่น จังหวัดกำแพงเพชร	พิธีพาขวัญที่ส่งผลต่อความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองโดน
๑๐	โรงเรียนไทรงามพิทยาคม	ศึกษาพิธีกรรมการเลี้ยงผีเรือนของ ชาวไทยทรงดำ บ้านสักขีย์ ตำบลหนองไม้กอง อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
๑๑	โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชน บ้านวังตะเคียนเป็นอย่างไร
๑๒	โรงเรียนนครไตรตรึงษ์ จังหวัดกำแพงเพชร	ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำปิงที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมแม่น้ำปิงในตำบลไตรตรึงษ์
๑๓	โรงเรียนบ้านแปลงสี่	การอยู่ไฟหลังการคลอดวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ของคนบ้านแปลงสี่ อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

จังหวัดตาก

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว จังหวัดตาก	การเปลี่ยน -แปลงวิถีชีวิตชาวนา กรณีศึกษา : ชุมชนในเขตบริการของโรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
๒	โรงเรียนแม่สอด	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีปอย ส่างลองและความสัมพันธ์ของชุมชน วัดหลวง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
๓	โรงเรียนบ้านแม่สละ	ศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนจากประเพณีเผาศพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของหมู่ที่ ๑ บ้านแม่หละไทย ตำบลแม่หละ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
๔	โรงเรียนนาโบสถ์พิทยาคม	การศึกษาวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนนาโบสถ์จากเปลี่ยนแปลงการใช้ภาษาของเยาวชนมัง
๕	บ้านวังตะเคียน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตาก เขต ๒	การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชุมชนวังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่นแบบโบราณของบ้านวังตระเคียน ม.๔ ต.ท่าสายลวด จ.ตาก
๖	โรงเรียนภัทรวิทยา จังหวัดตาก	ประเพณีตานข้าวพระพุทธกับการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านใต้
๗	โรงเรียนราษฎร์วิทยา	ประเพณีการสืบชะตาหลวงกับความสัมพันธ์ชุมชนในเขตอำเภอแม่สอด
๘	โรงเรียนบ้านตาก "ประชาวิทยาคาร"	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีกระทงสายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านตาก
๙	โรงเรียนสรรพวิทยาคม จังหวัดตาก	ประเพณีตลาดสวรรค์กับความสัมพันธ์ของชุมชนชาวไทยใหญ่ในอำเภอ แม่สอดจังหวัดตาก
๑๐	โรงเรียนวังประจบวิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านวังประจบที่มีผลต่อการทำเครื่องจักสาน
๑๑	โรงเรียนตากสินราชานุสรณ์	ภูมิปัญญาการทำข้าวเกรียบงาดำกับวิถีชีวิตแบบพอเพียงของชุมชนตำบลหัวเดียด"
๑๒	โรงเรียนบ้านตากประถมวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีขึ้นธาตุเดือนเก้าของวัดพระบรมธาตุ ที่มีผลกระทบต่อคุณค่าของประเพณีสำหรับชุมชนในอำเภอบ้านตาก
๑๓	โรงเรียนผดุงปัญญา	ความเชื่อเกี่ยวกับศาลหลักเมืองกับการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนตำบลป่ามะม่วง

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	จังหวัดตาก	
๑๔	โรงเรียนสามเงาวิทยาคม จังหวัดตาก	การเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านนาในอดีต ที่อพยพย้ายถิ่นมาอยู่หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ต.สามเงา อ.สามเงา จ.ตาก
๑๕	โรงเรียนผาผึ้งวิทยาคม จังหวัดตาก	การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับวัฒนธรรมการแต่งกายจากอดีตสู่ปัจจุบันของ ชนเผ่ามังบ้านผาผึ้ง
๑๖	โรงเรียนแม่ระมาดวิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงพิธีตานเฮือนน้อยของชาวอำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก
๑๗	โรงเรียนยางโองน้ำวิทยาคม จังหวัดตาก	การเปลี่ยนแปลงสภาพทางภูมิศาสตร์มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของคนชุมชนหมู่บ้านยางโอง ตำบลแม่สลิด อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

จังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนเนินมะปรางศึกษาวิทยา จังหวัดพิษณุโลก	วัฒนธรรม ประเพณีชาวเนินรังผู้มาใหม่จากแดนอีสาน
๒	โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทุ่งสาน
๓	โรงเรียนวัดกระบังมังคลาราม	ศึกษาประวัติท่านเจ้าคุณพระพิศาลธรรมภาณีกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนแควน้อย
๔	โรงเรียนวังน้ำคู้ศึกษา	"มองปัจจุบันย้อนอดีตวิถีชีวิตการทำนาของชาววังน้ำคู้ อำเภอเมือง
๕	โรงเรียนวังทองพิทยาคม	ประเพณีการแห่กระจาดบ้านบึงพร้าว : พัฒนาการจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
๖	โรงเรียนปากพิงตะวันตก	ประเพณีการเผาข้าวหลามในเทศกาลงานบุญของชุมชนวัดปากพิงตะวันตก ตำบลงิ้วงาม อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
๗	โรงเรียนป่าไม้อุทิศ ๖ (ค่ายลูกเสือแก่งซอง)	การเปลี่ยนแปลงของค่ายลูกเสือแก่งซองกับเศรษฐกิจชุมชน
๘	โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม	วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง : จากเกษตรครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม
๙	โรงเรียนเทศบาล ๔	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของ

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	(ชุมชนวัดธรรมจักร) สังกัดเทศบาลนครพิษณุโลก	ชาวไทยทรงดำอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก
๑๐	โรงเรียนอินทุภูติพิทยา	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน หนองระหานและท่าข้าม
๑๑	โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี	ผ้าทอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน
๑๒	โรงเรียนบ้านกร่างวิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก	จ่าทวี กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน
๑๓	โรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนในตำบลแก่งโสภา
๑๔	โรงเรียนวังมะด่านพิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร เขตอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
๑๕	โรงเรียนบ้านปลักแรด	การเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาของชาวชุมชนตำบลปลักแรด
๑๖	โรงเรียนบ้านไทรดงยั้ง	ถ้ำผาท่าพล ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ อำเภอเนินมะปราง
๑๗	โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา	ระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่า ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต
๑๘	โรงเรียนบ้านหินประกาย	อดีตกับปัจจุบันประเพณีการไหว้ศาลพ่อปู่ขวานเบน
๑๙	โรงเรียนวัดหางไหล	อดีตกับปัจจุบันประเพณีการรับขวัญ-ทำขวัญแม่โพสพ
๒๐	โรงเรียนยางโกลนวิทยา จังหวัดพิษณุโลก	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการอุปสมบทของคนในชุมชนตำบลยางโกลน

จังหวัดสุโขทัย

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนตลิ่งชันวิทยา จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชุมชน บ้านวังหิน
๒	โรงเรียนศรีสำโรง ชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย	ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต...จากอดีตสู่ปัจจุบัน
๓	โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย	วิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน
๔	โรงเรียนบ้านห้วยไคร้ จังหวัดสุโขทัย	ดนตรีกับวิถีชีวิตชาวบ้านห้วยไคร้

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๕	โรงเรียนบ้านไร่พิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	ประเพณีแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง จากอดีตถึงปัจจุบัน กับวิถีชีวิตชุมชน ต.บ้านซ่าน อ.ศรีสำโรง จ.สุโขทัย
๖	โรงเรียนศรีนคร จังหวัดสุโขทัย	ก่อนจะเป็นวันนี้.....ศรีนคร
๗	โรงเรียนบ้านหนองบัว	การเปลี่ยนแปลงของประเพณี วันเข้าพรรษากับวิถีชีวิตของชาวหนองบัว
๘	โรงเรียนวัดจันทร์ (ลอมราษฎร์บำรุง) จังหวัดสุโขทัย	วิถีชีวิตของชาวนาหมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
๙	โรงเรียนคีรีมาศพิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	ผู้หญิง...อยู่ไฟ
๑๐	โรงเรียนบ้านแม่เทิน จังหวัดสุโขทัย	ความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่ เทิน
๑๑	โรงเรียนบ้านกง (ราษฎร์อุทิศ) จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีทอดผ้าป่าทางน้ำกับวิถี ชีวิตชุมชนริมน้ำกง
๑๒	โรงเรียนบ้านขอนซุง จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงการขึ้นสี่เสาวิถีชีวิตของคนบางขลัง
๑๓	โรงเรียนบ้านกลางดง จังหวัดสุโขทัย	การย้ายถิ่นฐานของบ้านกลางดง
๑๔	โรงเรียนชัยมงคลพิทยา จังหวัดสุโขทัย	มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชมลุ่มน้ำแม่มอก : กรณีศึกษา ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ และตำบลบ้าน ใหม่ชัยมงคล อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย
๑๕	โรงเรียนเมืองด้งวิทยา จังหวัดสุโขทัย	ย้อนรอยอดีตประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮงสรงน้ำเจ้าพ่อหมื่น ด้ง
๑๖	โรงเรียนลิไทพิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีเผาเทียนเล่นไฟและ วิถีชีวิตของคนชุมชนบ้านเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย
๑๗	โรงเรียนบ้านน้ำเรื่อง จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงประเพณีเสนเรือน (เลี้ยงผีบ้าน) ชาวไทยซงดำกับวิถีชีวิตบ้านน้ำเรื่อง
๑๘	โรงเรียนยางซ้าย พิทยาคม จังหวัดสุโขทัย	ชุมชนยางซ้ายสามัคคีประเพณีแข่งเรือพาย
๑๙	โรงเรียนเมืองเชลียง	วิถีชีวิตของชาวไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวจากอดีตสู่

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
	จังหวัดสุโขทัย	ปัจจุบัน
๒๐	โรงเรียนสวรรค์อนันต์วิทยา จังหวัดสุโขทัย	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวสวนกล้วยตานีบ้านคลองกระจง
๒๑	โรงเรียนบ้านลานกระบือ จังหวัดสุโขทัย	งานบุญพระเวศกับวิถีชีวิตชุมชนบ้านลานกระบือจากอดีตสู่ปัจจุบัน
๒๒	โรงเรียนศรีคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย	การทำขวัญผึ้งประเพณีของบ้านศรีคีรีมาศ
๒๓	โรงเรียนวังทองวิทยา จังหวัดสุโขทัย	ประเพณีแข่งเรือยาววิถีชีวิตชาวบ้านหมู่ ๗ ตำบลวังทอง
๒๔	โรงเรียนไกรในวิทยา รัชมังคลาภิเษก	การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรในอำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย
๒๕	โรงเรียนบ้านแก่งวิทยา	มองหน้าแลหลังวิถีชีวิตชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยงบ้านห้วยหยวก
๒๖	โรงเรียนท่าชัยวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตงานช่าง....ทองลายโบราณล้ำค่าท่าชัย
๒๗	โรงเรียนบ้านสุเม่น	จากวันวานถึงวันนี้....วิถีชีวิตชาวสวนส้มเขียวหวานบ้านสุเม่น

จังหวัดนครสวรรค์

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนชุมชนวัดห้วยร่วม	วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสวาสดิ์ (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)
๒	โรงเรียนชุมชนบ้านเกยไชย	การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
๓	โรงเรียนชุมชนกระดานหน้าแกล	การไหว้บรรพบุรุษของของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน
๔	โรงเรียนรัฐราษฎร์อนุสรณ์	การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหล ตำบลบึงปลาทู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๕	โรงเรียนสระงาม	การศึกษาเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๖	โรงเรียนอนุบาลแม่เป็น(บ้านตลุกตาสาม)	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์
๗	โรงเรียนเทศบาลวัดไทรเหนือ จังหวัดนครสวรรค์	การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
๘	โรงเรียนหนองบัว	พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎฤาษี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๙	โรงเรียนตาคลีประชาสรรค์ จังหวัดนครสวรรค์	การเปลี่ยนแปลงเขาชอนเดื่อเป็นวนอุทยานถ้ำเพชร-ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านชอนเดื่อ
๑๐	โรงเรียนทหารอากาศอนุสรณ์	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ "เพลงรำมะนา" ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตาคลี อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์
๑๑	โรงเรียนเทศบาลวัดสุคตวราราม	การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์
๑๒	โรงเรียนเทศบาลวัดจอมคีรีนาคพรต	การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์
๑๓	โรงเรียนเทศบาลวัดไทรใต้ จังหวัดนครสวรรค์	วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)
๑๔	โรงเรียนเทศบาลวัดวรนาถบรรพต จังหวัดนครสวรรค์	วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านของบ้านสระทะเล ในเต้นกำรำเกี่ยว
๑๕	โรงเรียนสตรีนครสวรรค์	การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
๑๖	โรงเรียนเทศบาลวัดช่องคีรีศรีสิทธิวราราม	การเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนชุมชนตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์

จังหวัดอุทัยธานี

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนห้วยคตพิทยาคม	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี
๒	โรงเรียนลานสักวิทยา	การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
๓	โรงเรียนบ้านทุ่งนาวิทยา	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวนาที่ส่งผลต่อความเชื่อและพิธีกรรมรับขวัญข้าวของชาวนาในชุมชนบ้านทุ่งนา ตำบลเขาบางแกรก อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี
๔	โรงเรียนหนองจอกประชานุสรณ์	"คนรักษ์ป่า" บ้านพุต่อ
๕	โรงเรียนสว่างอารมณ์วิทยาคม	ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อเสน่ห์ คงฺคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์
๖	โรงเรียนขาหน่างวิทยา	ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)
๗	โรงเรียนหนองฉางวิทยา	"ตามรอยผีมอญบ้านเก่า"
๘	โรงเรียนทุ่งโพวิทยา	ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน
๙	โรงเรียนทองหลางวิทยาคม	วงศาคณาญาติของชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน	ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของคนไทยใหญ่ที่มีต่อศาลเจ้าหลักเมืองผ่านพิธีกรรมดำหัว ลงเจ้าเมือง ศาลเจ้าเมืองอำเภอขุนยวม
๒	ศูนย์การเรียนชุมชนบ้านสบป่อง	ความแปรผันสังคมไทยใหญ่บ้านสบป่องกับของเล่นพื้นบ้าน
๓	ป๊อกหนองจองคำ	ชีวิตกับความหมาย : คนไตกับแฮนซอมโก่จา
๔	โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า	จากไร่ข้าว สู่นาข้าว ของชุมชนบ้านไร่
๕	โรงเรียนห้องสอนศึกษา	การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคน ที่มีผลกระทบต่อ

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
		ความเชื่อกล้วยไม้ในพิธีกรรม
๖	โรงเรียนบ้านปางตอง โรงเรียนบ้านหัวแม่สุริน จังหวัดแม่ฮ่องสอน	วิถีชีวิตคน บนไร่หมุนเวียน บ้านหัวแม่สุริน
๗	โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ ๑๐	ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย คนลัวะ ป่าแป๋
๘	โรงเรียนบ้านในสอย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย
๙	โรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า	" กินวอ : จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลีซู "
๑๐	โรงเรียนบ้านทุ่งยาว จังหวัดแม่ฮ่องสอน	นิทานพื้นบ้านสายสัมพันธ์ชุมชนคนทุ่งยาว
๑๑	โรงเรียนบ้านละอูบ จังหวัดแม่ฮ่องสอน	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตผ่านพิธีกรรมเลี้ยงผีหมู่บ้านของชาวละว้า
๑๒	โรงเรียนร่มเกล้าปางตองใน โครงการตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน	เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิ๋น ในถิ่นป่างตอง
๑๓	โรงเรียนเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน	การเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยผ่านพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าเมืองในเขตเทศบาล
๑๔	ชุมชนป๊อกกาดเก่า	ความเปลี่ยนแปลงของชุมชรอบหนองจองคำและความเชื่อเกี่ยวกับหนองจองคำที่เชื่อมโยงไปถึงประเพณีนิยมภายในท้องถิ่นของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน
๑๕	ชุมชนป๊อกดอนเจดีย์	" คนดอนเจดีย์ วิถีป๊อกกับก๊อกซอมต่อ"
๑๖	กศน. อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน	บนเส้นทางแห่งการเปลี่ยนแปลง... "ปางล้อกับปอยส่างลอง"

จังหวัดอุตรดิตถ์

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
๑	โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด (กวีธรรมสาร)	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเซา
๒	โรงเรียนทองแสนขันวิทยา	ศึกษาความเปลี่ยนแปลงหมู่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลน้ำพี้ผ่านการผลิต การใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเหล็กน้ำพี้ ใน ต.น้ำพี้

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	ชื่อโครงการ
		อำเภอทองแสนขัน จ.อุตรดิตถ์
๓	โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์	"สุสาน โรงทาน ศาลเจ้า" ศูนย์รวมวิถีชาวจีนเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์
๔	โรงเรียนด่านแม่คำมันพิทยาคม	บึงมาย...วิกฤติสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อชุมชนด่านแม่คำมัน
๕	โรงเรียนเทศบาลท่าอิฐ	วิถีชีวิตชุมชนวัดเสาหินมองผ่านเทศน์มหาชาติ
๖	โรงเรียนชุมชนเมืองปากฝาง	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนบ้านปากฝางในการร่วมพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อปู่ฝาง
๗	โรงเรียนทุ่งกะโล่วิทยา	การลงแขกเกี่ยวข้าวของหมู่บ้านหนองกลายจังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
๘	โรงเรียนเทศบาลวัดหนองผา	ความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัดดงสระแก้ว
๙	โรงเรียนวังดิน	การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน
๑๐	โรงเรียนน้ำหมัน	ประเพณีสรงน้ำปู่พญาแก้ว วงเมือง บ้านน้ำหมัน
๑๑	โรงเรียนดาราพิทยาคม	สะพานปรมินทร์กับวิถีชีวิตบ้านดารา
๑๒	โรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์	หมู่บ้านคลองชมภู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์...กับความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแห่ผีตลก
๑๓	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์	การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ : กรณีศึกษาบ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
๑๔	โรงเรียนบ้านปากปาด	ท่าปลา...เมืองโบราณ ตำนานเมืองใต้น้ำ
๑๕	โรงเรียนพิชัย	บ้านม่วงตาล : วิถีชีวิตการทำนาแบบดั้งเดิมสู่ปัจจุบัน
๑๖	โรงเรียนน้ำริดวิทยา	พิธีการจัดการศพจากอดีตสู่ปัจจุบัน
๑๗	โรงเรียนนานกกก	จากประเพณีเลี้ยงปู่เจ้าที่เจ้าทางสู่ประเพณีบายศรีสู่ขวัญลางสาดบ้านนา นกกก

"...การเข้าร่วมกับ สกว. ถือเป็นโอกาสอันดีและเป็นการหาความรู้ใส่ตัว เพื่อจะนำไปพัฒนาและปรับปรุงต่อไป เป็นโครงการที่ทำให้ทีมงานเกิดความคิด สงสัย อยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป และทำให้เกิดเป็นนิสัยรักท้องถิ่นของตนขึ้นมา สามารถสานต่อให้เด็ก ผู้ใหญ่มีจิตสำนึกในที่ และใช้เป็นแหล่งทำกิน"

เด็กหญิงแพรวา กีรติยรรยง (เสียงสะท้อน